Pamfil Şeicaru
ROMÂNIA ÎN MARELE RĂZBOI

În amintirea generalului Berthelot, a contelui de Saint-Aulaire, ambasador al Franței, a ofițerilor, subofițerilor şi soldaților Misiunii franceze care au trăit epopeea română într-o patetică solidaritate de credință şi sacrificii.

PREFAȚĂ

de ION GH. I. BRĂTIANU

Autorul a avut bunăvoința să ceară, strănepotului şi nepotului făuritorilor independenței şi unității româneşti şi fiului unuia din principalii apărători ai marilor teze istorice naționale, grija de a-i prezenta lucrarea. Onoarea ce mi se făcea era, în acelaşi timp, o datorie: aceea de a-l susține, în numele unei tradiții centenare, pe prietenul şi omul care nu mai are nevoie de elogii, precum şi opera publicistului şi istoricului a cărui contribuție pentru România de ieri şi de totdeauna va rămâne esențială.

Înfăptuirile exilului sunt multe: cu atât mai mult, acțiunea şi conceptul lui Pamfil Şeicaru devin exemplare. Ele aparțin unui om care s-a plasat, încetul cu încetul, deasupra intereselor partidelor politice şi ideologiilor partizane, spre a analiza faptele numai în lumina adevărului. La vârsta de şaptezeci şi patru de ani, glasul său capătă noi dimensiuni: cele ale Istoriei.

Prin trecutul, experiența şi excepționalul său talent, autorul acestei lucrări era dintre cele mai calificate persoane să aducă omagiul cuvenit Franței şi sprijinului pe care aceasta l-a acordat, o dată mai mult, cauzei române, după ce a fost prezentă la renaşterea ei, între 1848 şi 1856, şi la declarația de independență din 1878.

Pamfil Şeicaru, fost director şi proprietar al ziarelor „Curentul“, „Evenimentul“ şi „Rapid“, fost deputat şi preşedinte al sindicatului presei române, a fost decorat cu Crucea de Război 1914 — 1918, a fost citat de două ori prin ordin de front, a primit „Steaua României“ şi a fost cavaler al ordinului „Mihai Viteazul“.

În continuare, Pamfil Şeicaru a ştiut să împletească o intensă activitate de ziarist cu aceea de parlamentar, combinând astfel puternica pârghie a informațiilor cu rezultatul lor firesc: reforma. Astfel, el a marcat cu puternica sa personalitate legea agrară din 1931.

Între 1929 şi 1931, situația agriculturii româneşti era precară. Reforma agrară din 1919 — cea mai radicală realizată vreodată în Europa —

modificase complet structurile tradiționale, impunând predominarea micii proprietăți țărăneşti.

Această reformă totală, care împroprietărise un milion de țărani, în marea lor majoritate foşti luptători în război, omisese, în faza sa de aplicare, crearea unor societăți de credit ieftin, care să le permită micilor proprietari achiziționarea maşinilor şi utilajelor necesare unei exploatări raționale.

Băncile profitaseră de această situație, aplicând dobânzi ridicate, politică ce le-ar fi transformat, mai devreme sau mai târziu, în proprietare de pământuri. Situația devenise cu atât mai gravă, cu cât procesul de industrializare a economiei româneşti mobiliza cea mai mare parte a creditelor în detrimentul industriei agricole.

Într-un astfel de moment, pledează Pamfil Şeicaru cauza agricultorilor în Parlament şi cere reconversiunea datoriilor agricole prin revizuirea dobânzilor ridicate cerute de bănci. În acelaşi timp, el începe o viguroasă campanie de presă prin cotidianul său „Curentul", organizează reuniuni în toate oraşele țării şi mobilizează opinia publică. În 1931, a reuşit să oblige guvernul de coaliție Iorga să promoveze legea, care a şi fost adoptată după ultimele modificări aduse de guvernele național-țărănesc şi național-liberal, reuşind astfel, prin reducerea datoriilor agricultorilor, să ducă la bun sfârşit aplicarea unei reforme care a marcat, fără îndoială, trecerea României la epoca modernă.

În „România în Marele Război", bătrânul luptător ia încă o dată condeiul în mână pentru a pune în gardă opinia publică mondială în legătură cu pericolele pe care le prezintă, din 1964, puternica recrudescență a revizionismului maghiar.

De patru ani, broşuri şi numeroase articole vin în sprijinul intensei activități desfăşurate în acest sens în Austria, Germania Federală, Franța, Italia şi mai ales în Statele Unite.

Propaganda revizionistă este dusă de ungurii rezidenți în străinătate, care reiau temele folosite odinioară sub regența amiralului Horthy.

Dacă în mediile atinse de această propagandă au fost, în general, puține reacții din partea românilor, aceasta se explică prin faptul că ei nu au acordat atunci, pe cât se pare, suficientă importanță revizionismului unguresc. A fost o mare eroare şi ziua de 2 decembrie 1966 a dovedit-o; atunci, la Budapesta, primul ministru comunist a vorbit de „Diktatul imperialist de la Trianon", care, pretindea el, a dezmembrat Ungaria, acordând României o mare parte din Transilvania. Primul ministru Kadar a reamintit cu această ocazie că, după cel de-al doilea război mondial, Stalin reconsiderase cu atenție această situație.

Şi totuşi am fost surprinşi să constatăm, la Congresul Partidului Comunist Maghiar, că exista o sincronizare neaşteptată între acțiunile desfăşurate în afara frontierelor ungare şi revizionismul guvernului de la Budapesta.

Este cazul să reamintim, în ce ne priveşte, că tratatul de la Trianon — pe care primul ministru maghiar îl califica drept „Diktat imperialist“ — este încununarea unei lupte de peste două veacuri, dusă de români împotriva dominației Habsburgilor, precum şi rezultatul acțiunii militare a României între 1916 şi 1918.

În lumina epopeii politice şi militare a României luptând pentru unitatea sa națională, în lumina suferințelor şi sacrificiilor de nespus ale poporului român, autorul scoate la iveală, prin documentele de arhivă ale unei jumătăți de secol de istorie, faptul că tratatul de la Trianon nu este în nici un caz un act de generozitate consimțit față de România, ci, fără putință de tăgadă, un act de dreptate.

Un act de dreptate prin care s-a refăcut unitatea României, sancționat prin proclamația solemnă de aderare a tuturor românilor la patria mamă, la 1 Decembrie 1918.

Este unul din obiectivele pe care şi le-a stabilit autorul, care, în România în Marele Război, examniează situația poporului român în contextul bazinului dunărean şi vocația sa occidentală de-a lungul Istoriei.

Iată de ce țin să salut aici, nu numai spiritul acestei ultime lucrări a lui Pamfil Şeicaru, ci şi calitățile unui om, a cărui energie, tenacitate şi temperament de luptător în apărarea marilor idei naționale i-au permis, dincolo de vocația sa de mare gazetar, să facă operă de istoric şi de om politic.

(Traducere de Dan Radu STĂNESCU)

I. Sarajevo — 28 iunie **1914**

Manevrele armatei austro-ungare avuseseră loc în Bosnia, sub înalta comandă a arhiducelui Franz-Ferdinand, inspector general al armatei şi moştenitor al tronului. Aceste manevre aveau ca temă un atac împotriva Serbiei.

Şi, ca şi cum această temă nu era suficientă, la sfârşitul manevrelor, o recepție a arhiducelui era prevăzută pentru 28 iunie — zi de doliu pentru sârbi (Vidov-Dan), dată aniversară a bătăliei de la Rosovo (1389), în care armatele sârbe fuseseră spulberate de către turci, determinând năruirea regatului sârb. Aceeaşi zi amintea, de asemenea, sfârşitul victorios al războaielor balcanice.

Naționalitățile bosniace considerau alegerea acestei zile pentru recepția arhiducelui Franz-Ferdinand ca o provocare, atribuindu-i o intenție profanatoriei.

Şeful guvernului sârb, Pašić, se temea că toate aceste manifestări militare (armata a XV-a Sarajevo, armata a XVI-a Raguza şi armata a XII-a Zagreb luaseră parte la manevre) îi vor irita pe sârbi.

Aceştia ar fi putut, utilizând bombe şi alte explozive, să ofere Austriei pretextul declanşării războiului, profitând mai ales de slăbiciunea Serbiei, datorată participării sale, timp de doi ani, la războaiele balcanice.

„Din acest motiv, Pašić a atras atenția şefului Marelui Stat Major, voievodul Putnik (printr-o scrisoare confidențială), asupra faptului că şeful biroului de informații al Marelui Stat Major, colonelul Dimitrievič, întreținea relații cu studenții revoluționari bosniaci, ceea ce putea avea urmări periculoase." Această declarație a lui Bojicevič — camarad de arme cu Dimitrievič — a fost reprodusă de Albert Mousset în lucrarea sa *Atentatul de la Sarajevo* şi este cu atât mai prețioasă, fiind făcută de un adversar al lui Pašić, care îl eliminase din diplomație, pentru că întreținuse, în timpul războiului, „legături secrete cu inamicul" (germanii).

Colonelul Dimitrievič, organizatorul faimoasei grupări teroriste „Mâna neagră" — unde purta numele conspirativ „Apis" —, organizase asasinarea regelui Alexandru Obrenovič şi a reginei Draga, participând la execuție.

Regele Alexandru, aidoma tatălui său, regele Milan, era subordonat politicii austriece. Pašić avea deci dreptate să atragă atenția voievodului Putnik asupra relațiilor lui „Apis" cu studenții bosniaci. Cunoscându-i intențiile, bătrânul şef al guvernului sârb voia să evite orice conflict. Din nefericire, temerile sale erau justificate.

Atentatul fusese organizat de câțiva elevi de liceu, între şaptesprezece şi nouăsprezece ani, naționalişti bosniaci fanatici, care aspirau la unirea sârbilor din monarhia austro-ungară cu regatul Serbiei.

Atentatul nu a provocat mare emoție în Austro-Ungaria. La Budapesta, satisfacția era prost disimulată: un adversar al maghiarilor căzuse secerat de gloanțele unui slav.

Evocând acest moment, Ştefan Zweig a scris că în Austria vestea morții lui Franz-Ferdinand a fost primită cu indiferență. Tristă confirmare a impopularității de care se bucura arhiducele, moştenitor al tronului.

Guvernul monarhiei dualiste a găsit un pretext admirabil de a elimina Serbia ca factor politic în Balcani; căpătând prea mari proporții, Serbia nu mai era cea din timpul dinastiei Obrenovič, când ordinele Vienei erau executate de guvernul sârb, chiar dacă astfel erau sacrificate interesele națiunii. Grija Austro-Ungariei era de a menține Serbia în stadiul de vasalitate politică şi economică.

În 1880, ministrul Ristič încercase să afirme libertatea Serbiei, construindu-i căile ferate conform intereselor sale. Dar a fost obligat să accepte punctul de vedere al Ungariei, făcând legătura cu Bulgaria prin Niš şi cu Salonicul, prin Mitrovița. Începând din luna martie 1880, o conferință ținută la Viena, sub preşedinția lui Kállay, a fixat liniile căilor ferate din Balcani, Serbia nefiind admisă la această conferință.

În ceea ce priveşte economia țării, Austro-Ungaria înțelegea să decidă arbitrar raporturile sale economice cu Serbia. Astfel, Serbia, țară agricolă,

îşi exporta produsele în Austria, pe baza liberului schimb, aşa cum era el conceput de Viena. Ungaria, şi ea o țară agricolă, cerea închiderea frontierelor pentru produsele sârbeşti, ceea ce nu convenea defel Austriei, care voia să introducă pe piața sârbă produsele sale industriale. În consecință, guvernul sârb trebuia să se resemneze la ruinarea economică a țării pentru a îmbogăți Austria — grație liberului schimb — şi Ungaria, prin protecționism.

Rezistența şefului guvernului, Ristić, la această politică s-a dovedit zadarnică, regele Milan cerându-i demisia. În 1889, regele Milan a abdicat. Moştenitorul tronului, un copil de doisprezece ani, a fost supus unei regențe, care s-a grăbit să reînnoiască, în luna martie a aceluiaşi an, tratatul de alianță cu Austro-Ungaria. Proclamat major în 1894, regele Alexandru I n-a avut altă misiune decât aceea de a menține convenția secretă din 1891, reînnoită începând cu 1898, căci, de la Viena, Milan continua să inspire politica fiului său. Conspirația din 1903 a pus capăt dinastiei Obrenović, înlocuită cu dinastia Karagheorghević. Austro-Ungaria primea astfel o grea lovitură. Ea nu mai avea la Belgrad un viceregе, ci chiar un rege care nu mai voia să fie vasalul Vienei.

S-ar fi putut ca naționalismul sârb să nu fi fost atât de iritat, dacă la 6 octombrie 1908 Austro-Ungaria n-ar fi transformat ocuparea Bosniei şi Herțegovinei în anexiune.

Datorită abilității lui Ärenthal — în negocierile sale cu Izvolski, ministrul afacerilor externe al Rusiei — privind „modificările ce se vor aduce statutului Balcanilor", protectoarea Serbiei nu s-a opus proiectului de anexare a Bosniei şi Herțegovinei.

Este adevărat că Izvolski ceruse imperios Austro-Ungariei compensații pentru Serbia şi Muntenegru, dar Ärenthal a refuzat să le accepte. Ministrul afacerilor externe al Rusiei ridica, în plus, o obiecție fondată: deoarece eventuala anexiune a Bosniei şi Herțegovinei implica revizuirea tratatului de la Berlin, trebuia convocată o conferință internațională. Dar nu s-a luat nici o decizie.

Tratativele de la Buchlau au avut loc la 15 septembrie 1908. Singurul punct pe care Izvolski era sigur că-l lămurise era următorul: Austro-Ungaria se angaja să nu se opună liberei treceri a navelor de război ruseşti prin Dardanele. În schimb, Rusia consimțea la anexarea Bosniei şi Herțegovinei. Dar acordul era numai verbal. Ärenthal a susținut mai târziu că i-ar fi declarat lui Izvolski că anexarea va fi proclamată solemn în luna octombrie asigurându-l că: „În orice caz, îl voi preveni în timp util. ”

Izvolski era convins că problema strâmtorilor Mării Negre — şi aceea a Bosniei şi Herțegovinei — vor fi supuse deciziei unui congres european. Ceea ce l-a făcut pe Ärenthal să spună: „Îi am în buzunar pe ruşi“.

La cererea Berlinului, Turcia a consimțit la anexiune. De aici eroarea lui Izvolski, care a solicitat, la 13 martie 1909, intervenția guvernului

german. Convinsă de protecția rusă, Serbia a protestat împotriva anexiunii. Cererea din 13 martie a primit un răspuns categoric al guvernului german, care i-a cerut să accepte faptul împlinit şi să potolească Serbia. Sprijinul acordat Austro-Ungariei de către Germania a fost decisiv. La 8 octombrie, Bülow comunica guvernului austro-ungar că, în cazul unor complicații, putea conta cu siguranță pe ajutorul Germaniei.

În 1908, Rusia era slăbită de războiul din Extremul Orient, care luase sfârşit printr-o înfrângere şi o revoluție. Nemulțumindu-se doar să disprețuiască Rusia, Ärenthal nutrea o dușmănie personală şi secretă față de ea. Dotat cu o perseverentă energie, el era înclinat spre exercitarea unui autoritarism ce devenea periculos datorită incapacității sale de a face abstracție de sentimentele personale, atunci când trebuia să ia o hotărâre politică. Aceste tendințe au dominat instrumentarea procesului Agram (Zagreb), ce a avut un penibil ecou mondial.

Or, cu ocazia acestui proces, s-a dovedit că ministrul afacerilor externe falsificase documente în scopul compromiterii oamenilor politici sârbi. Întrucât şeful biroului de presă (sârb) contestase autenticitatea documentelor, el a fost, bineînțeles, pedepsit. În schimb, contele Forgách — cel ce falsificase documentele, evident din ordinul lui Ärenthal — a fost avansat, numit şef de secție la minister. Cei cincizeci de croați, acuzați de înaltă trădare (crimă pedepsită cu spânzurătoarea), erau nevinovați, inculparea lor având ca bază mărturia unui agent provocator. Deşi Ministerul Afacerilor Externe austro-ungar introdusese în relațiile internaționale un sistem nou de provocări şi deşi procesul de la Zagreb s-a încheiat moralmente în defavoarea sa, mulți nu şi-au dat seama cât de dăunătoare erau, din punct de vedere politic, asemenea procedee.

Un ziarist oficios, Dr. Friedjung, a publicat în „Neue Freie Presse“ un rechizitoriu împotriva regelui şi guvernului sârb, acuzându-i de conspirație împotriva siguranței statului Habsburgilor, prin incitarea sârbilor la insurecție împotriva monarhiei.

Acuzațiile lui Friedjung se bazau pe „probe“ furnizate de Ministerul Afacerilor Externe ; ceea ce indică manevrarea calomniei la ministerul din Ballplatz, autorul articolului fiind pur şi simplu un agent al echipei formate de Ärenthal. Indignați, sârbii au intentat o acțiune de calomnie. Avocații sârbilor au avut sprijinul lui Masaryk şi pe cel al lui Spalajković (viitor ministru al Iugoslaviei Ia Paris), care au dovedit că toate argumentele folosite de Friedjung erau falsuri grosolane, inventate de Legația Austro-Ungariei la Belgrad, al cărei şef era acelaşi conte Forgách, care organizase procesul de la Zagreb.

Oricine se poate întreba cu ce rima această provocare nedemnă a ministrului afacerilor externe al Austro-Ungariei? Scopul era de a pregăti atmosfera în vederea unui război împotriva Serbiei şi de a-l convinge (dacă

mai era nevoie) pe împăratul Franz-Joseph de necesitatea unei acțiuni militare.

Succesorul lui Ärenthal, mort la 17 februarie 1912, contele Berchtold — fost ambasador la Petersburg — era un spirit superficial, indolent, salonard. Din comoditate, el a lăsat conducerea ministerului în grija funcționarilor-directori. Berchtold avea toate defectele lui Ärenthal şi nici una din calitățile sale. El a venit în minister în luna aprilie 1912, ignorând constituirea coaliției statelor balcanice, la sugestiile Rusiei. Sazonov dădea astfel o replică înfrângerii suferite de Izvolzki în 1908 — 1909.

Primul pact a fost încheiat între Serbia şi Bulgaria, inspirat şi realizat de Hartwig, ministrul Rusiei la Belgrad şi promotor al panslavismului în Balcani. El a fost semnat de Milovanović pe 29 februarie 1912. Suficiența ofensată din Ballplatz rezultă din refuzul primirii lui Milovanović, care — înaintea semnării pactului cu Bulgaria — se dusese la Viena spre a afirma sentimentele cele mai conciliante ale sârbilor. Pactul sârbo-bulgar a fost extins la Grecia şi Muntenegru. Secretul constituirii coaliției statelor balcanice era atât de bine păstrat, încât Franța a fost informată abia în vara anului 1912, când preşedintele Poincaré s-a dus la Petersburg în vizită oficială.

Se poate pune întrebarea dacă Hartwig, ministrul Rusiei la Belgrad, nu a depăşit cumva instrucțiunile primite de la guvernul său. Se pare că a fost mult mai zelos decât îi permiteau acestea.

Politica monarhiei dualiste față de Serbia se schimbase brusc (cum era de aşteptat) din momentul înlocuirii dinastiei Obrenović cu Karagheorghević, care punea capăt dominației Vienei. Din cauza politicii austro-ungare, în Serbia se crease o stare de spirit periculoasă, pe care Ärenthal şi succesorul său, în loc să o calmeze prin măsuri conciliante, nu făcea decât să o exaspereze, neliniştind astfel Rusia.

Sazonov, ministrul afacerilor externe rus — din 1910 până în 1916 —, recunoaşte, în *Anii fatali,* dificultățile cărora trebuise să le facă față: „Dificultățile sarcinii mele erau şi mai ridicate prin faptul că în această Serbie, care era obiectul unei reale şi sincere solicitudini din partea guvernului rus, n-am întâlnit întotdeauna acea stăpânire de sine care, alături de o apreciere rezonabilă a pericolului de moment, era singura capabilă să evite catastrofa. D-l Hartwig prefera să încurajeze aceste tendințe, în loc să-şi asume un rol mai ingrat, dar răspunzând adevăratelor interese ale Serbiei, pe care era chemat să-l joace ca reprezentant al Rusiei.

Datoria sa principală ar fi trebuit să fie, cu riscul sacrificării popularității sale personale, de a pune guvernul şi poporul sârb în gardă împotriva oricărei mânii periculoase. Dar Hartwig interpreta la Belgrad politica rusă în felul său, ceea ce a complicat cu mult sarcina mea şi a sfârşit prin a provoca în întreaga Europă o asemenea tensiune politică, încât ne puteam aştepta dintr-un moment în altul la complicații serioase.”

Războiul Coaliției împotriva Turciei a început în 1912. Contele Berchtold era sigur că armata turcă va nimici armata sârbă, ceea ce i-ar fi liniştit pe slavii din monarhia dualã. Dar aliații au obținut o serie de victorii fulgerătoare, aşa încât Rusia s-a simțit obligată să-i oprească la porțile Constantinopolului. Se poate lesne imagina exaltarea sârbilor şi imprudențele pe care unii reprezentanți ai Serbiei le comiteau în străinătate. Sazonov aminteşte un caz : „Însărcinatul cu afaceri al Serbiei la Berlin mergea până la a-l asigura pe secretarul de stat pentru afacerile externe, că aliații balcanici îşi împărțiseră definitiv coasta Adriaticii şi că Serbia îşi asigurase nu numai consimțământul Bulgariei, ci şi pe acela al Rusiei. Or. guvernul rus nu făcuse nici o promisiune."

Din cauza condițiilor vamale pe care Viena şi Budapesta le impuseseră economiei sale, Serbia avea o nevoie imperioasă de ieşire la mare. Berchtold se opunea unirii Serbiei cu Muntenegru, declarând că instalarea Serbiei pe țărmurile Adriaticii va fi considerată de Austro-Ungaria un *casus belii.* Şi pentru a împiedica, într-o formă legală, această unire, Austria a susținut înființarea unei Albanii independente, ceea ce reprezenta dreptul oricărei naționalități de a-şi crea propria existență ca stat. Noul stat având, evident, nevoie de un şef, Austro-Ungaria i-a oferit cu multă amabilitate un rege, în persoana prințului de Wied.

Pentru a lovi Serbia, Berchtold a început să țească o serie de intrigi la Sofia, Macedonia fiind mărul discordiei. În cele din urmă, el a obținut ceea ce dorea : Bulgaria a atacat Serbia. La Viena se conta în mod cert pe victoria armatei bulgare, a cărei valoare combativă era dovedită în luptele de la Ceatalgea şi Burgas. Nivelul politic atât de scăzut al Vienei şi Budapestei rezultă cu claritate din lipsa de înțelegere a celor două capitale de a păstra, în interesul monarhiei duale, o pace stabilă în Balcani.

Sazonov a ținut să precizeze : „Guvernul rus n-a avut niciodată în mâini probele formale ale complicității cabinetului de la Viena la aceste proiecte. Dar nu este totuşi exagerat, în acelaşi timp, să bănuim că inițiativa țarului Bulgariei, Ferdinand de Coburg, a fost luată cu acordul guvernului austro-ungar şi cu angajamentul său. Complicitatea morală a cabinetului austro-ungar este cu atât mai plauzibilă, cu cât diplomația austriacă nu reuşea să-şi ia partea după rezultatul neaşteptat al primului război balcanic, care, în loc să se termine prin zdrobirea previzibilă a armatei sârbe, s-a terminat, dimpotrivă, prin strălucita victorie a aliaților. Această victorie trebuia să aibă, ca urmare firească, creşterea teritorială a fiecăruia din statele învingătoare şi, în primul rând, a Serbiei, ale cărei armate făcuseră dovada unor strălucitoare calități militare şi a unei excelente organizări.

Susținându-l pe Ferdinand de Coburg şi pe complicii săi, diplomații vienezi sperau să recâştige totul dintr-o singură lovitură. Evenimentele au dovedit o dată în plus eroarea de calcul a guvernului de la Viena. Serbia, pe

care o ura, ieşi victorioasă şi din această a doua încercare, iar victoriile sale asupra Bulgariei au apropiat-o considerabil de realizarea idealului pansârb."

Semnarea tratatului de pace de la Bucureşti, pe 10 august 1913, înseamnă o nouă înfrângere pentru Austro-Ungaria. Aceasta explică ultimatumul guvernului de la Viena dat Serbiei, după atentatul de la Sarajevo, redactat în termeni care impuneau Serbiei alegerea între un război (pe care Viena îl dorea cu orice preț) sau renunțarea la statutul ei de stat suveran.

De altfel, Austro-Ungaria voise să declare război Serbiei încă din 1913, dar a trebuit să renunțe la proiect, ca urmare a refuzului Italiei şi, ulterior, al Germaniei de a o susține în această întreprindere.

Sarajevo reprezintă sfârşitul unei politici ce nu a ținut seamă de realitățile create de istorie în Europa, în decursul unui secol. Monarhia Habsburgilor a ignorat una din consecințele cele mai importante ale Revoluției Franceze: principiul naționalităților, căreia a trebuit să-i facă față în Italia începând cu 1830.

Revoluția naționalităților din 1848 zguduise profund imperiul austro-ungar, care a fost salvat grație intervenției țarului Nicolae I.

În 1868 se comisese o altă eroare politică, decisivă pentru destinul agonizant al monarhiei, proclamând dualismul şi subordonând astfel existența Europei politicii de maghiarizare urmată de Budapesta.

Este ciudat, dar, după scurgerea atâtor ani, avem impresia că Habsburgii au fost conduşi de o implacabilă sentință a destinului, când au provocat, conştient, primul război mondial, luând ca pretext atentatul de la Sarajevo.

Intransigența lui Berchtold şi lipsa de discernământ de care a dat dovadă Berlinul se datorau unei duble convingeri: mai întâi, se credea că Rusia, slăbită de războiul împotriva Japoniei şi de convulsiile revoluției din 1905, va face toate eforturile diplomatice pentru a evita angajarea într-un război ce putea fi fatal monarhiei dualiste. Această convingere se baza, de asemenea, pe spiritul profund pacifist al lui Nicolae al II-lea. În al doilea rând: se credea că Anglia nu va interveni, deoarece era vorba de un stat balcanic, simplu pion al politicii ruseşti. În lucrarea *Culegere* a lui Kautsky şi în *Cartea roşie austriacă,* se găseşte o documentație bogată şi precisă, care scoate în evidență lipsa completă de cunoaştere a situației internaționale de către doi oameni politici: Berchtold şi Bethmann-Hollweg, ceea ce explică uşurința judecății lor.

Dacă în ceea ce priveşte Rusia, eroarea de judecată a Berlinului putea fi justificată într-o oarecare măsură, ea este inexplicabilă în privința Angliei. Începând din 1880, Germania obținuse o serie de succese economice, destinate să preocupe serios elita conducătoare din Anglia. Date interesante asupra ascensiunii economice a Germaniei au fost publicate de Georges

Blondel în *Avântul industrial şi comercial al poporului german,* lucrare apărută în 1900, de unde luăm unele informații.

Între anii 1885 şi 1890, comerțul total al Angliei crescuse cu 25% ; cel al Germaniei, între 1890 şi 1899, cu aproape 90%.

„Pali Mali Gazette“, în considerațiile asupra dezvoltării comerțului german în 1889, constata cu amărăciune că din 1873 până în 1895, comerțul german progresase în America de Nord cu 120%; cu 480%, în America Centrală şi de Sud; cu 480%, în Indii şi cu 495%, în Australia. „Tot acest comerț a fost răpit Angliei”, sublinia Blondel. Într-un discurs pronunțat la „Lambeth Conservative Club” din Londra, celebrul explorator Stanley ajunge la aceleaşi concluzii ca şi „Pall Mall Gazette”.

Ataşatul comercial de pe lângă ambasada engleză din Berlin, Gastrell, a publicat în „Serii anuale ale Foreign Office” un raport documentat pentru anul 1900, în care îşi justifica din plin temerile. El prevedea că, în scurtă vreme, exporturile germane le vor egala pe cele englezeşti. Referindu-se la comerțul coloniilor engleze, Mulhull afirma într-un articol publicat în „Contemporary Review“ (noiembrie 1897) că acest comerț este în creştere, dar cu alte țări. Comparat cu cel ce se făcea în urmă cu zece ani, el crescuse cu 30%, dar partea Angliei nu era decât 2%. Ceea ce era şi mai grav, era scăderea consumului produselor englezeşti cu 10 milioane de lire sterline, adică exact cu valoarea importurilor provenite din alte țări. Tabloul a fost completat cu observațiile făcute în 1900 de marele industriaş american Carnegie: „În construcțiile navale efectuate în ultimii cinci ani, din 1894 până în 1899, tonajul n-a crescut decât cu 46 000 tone; el a fost cu 9 000 tone mai scăzut în 1898, decât în 1896. Marile nave de luptă construite în Germania le depăşeau pe cele engleze. Producția metalurgică a Germaniei a crescut de la 1 500 000 la 7 000 000 tone pe an; cea a Angliei este staționară; ea s-a oprit la cifra maximă de 9 milioane.”

Toate aceste constatări au determinat o serie de anchete privind cauzele progresului german. Diversele consulate ale Angliei arătau clar motivele superiorității germane şi americane în producție şi comerț.

Analizând regresul britanic, Chamberlain a stabilit următoarele cauze principale: insuficiența învățământului tehnic şi comercial, mai ales comparat cu cel german; cunoaşterea minimă a limbilor străine ; aroganța producătorilor şi comercianților, ce nu vor să țină seama de cererile, obişnuințele şi capriciile consumatorului străin; metodele înapoiate şi maşinile demodate ale industriei britanice.

În luna martie 1901, „New Liberal Review” a deschis o anchetă cu titlul : „Cum să menținem superioritatea comerțului englez”, cerând părerea unor persoane calificate. Wiliam Clark, într-un articol publicat în „Contemporary Review” (decembrie 1900), lua notă de decadența industrială şi comercială a Angliei, ca şi de concurența victorioasă a Germaniei. În 1901, „Saturday Review”, prevăzând un duel pe viață şi pe moarte între

Anglia şi Germania, încheia articolul cu acest strigăt: „Delenda est Germania".

Serioasa neliniște a conducătorilor politici şi economici ai Angliei nu era determinată numai de progresul industriei şi comerțului german, datorat inițiativei întreprinderilor particulare, deloc intimidate de riscul inerent oricărei expansiuni.

Faimoasa „Weltpolitik" a apărut ca o declarație de război, obligând Anglia să ia noi măsuri, necesare în vederea răfuielii cu Germania. În primul rând, a încheiat un acord cu Rusia, referitor la interesele celor două puteri în Asia Centrală.

În 1904 Delcasse a avut ideea unei apropieri între Rusia şi Anglia. Ministrul afacerilor externe al Franței găsea necesar ca Antanta cordială să fie completată. Eduard al VII-lea a susținut inițiativa lui Delcasse, care reuşea, abia în 1907, să înfrângă reticențele țarului Nicolae al II-lea şi ale cercurilor germanofile din Rusia. Evident, semnarea acordului anglo-rus schimba configurația politică mondială, suprimând elementul esențial al acțiunii politice a Germaniei: animozitatea dintre Rusia şi Anglia.

Acordul împărțea Persia în două zone de influență. Piața persană o dată acaparată de Rusia şi Anglia, atât pătrunderea germană în Asia Mică, cât şi construirea de căi ferate deveneau imposibile.

În discuția lui Sazonov cu Kinderlen Wächter (secretar de stat la Afacerile Externe), acesta din urmă avea să-i declare că: „Germania nu putea recunoaşte Angliei şi Rusiei drepturi exclusive asupra Persiei, aşa cum reieşeau din acordurile noastre. Germania n-a participat la aceste acorduri care violau, în detrimentul propriilor ei interese economice, principiul uşilor deschise." Kinderlen Wächter adăuga că: „...de altfel, din prietenie pentru Rusia, ea (Germania) era gata să nu susțină cu prea mare insistență drepturile sale la obținerea concesiunilor feroviare în zona de influență rusă ; dar, în schimb, Rusia nu trebuia să se opună joncțiunii căilor ferate din Asia Mică cu viitoarea rețea destinată conectării Teheranului la posesiunile noastre transcaucaziene. Aceste exigențe, care amenințau monopolul nostru comercial stabilit de mult timp în Persia de nord, erau, pentru noi, pe cât de dezagreabile, pe atât de dezavantajoase.

Pe de-o parte, ne era extrem de dificil să le contestăm temeinicia, fără a da refuzului nostru un caracter inamical ; şi era cu atât mai jenant, cu cât în acelaşi timp guvernul nostru căuta să amelioreze raporturile sale cu Germania." *(Anii fatali)*

Calea ferată a Bagdadului era o obsesie pentru Anglia, care se simțea amenințată de dinamismul comerțului german. Începând cu 1900, economia germană, în plină expansiune mondială, resimțea totuşi urmările politicii eronate a lui Bismarck, ce redusese cercul problemelor germane doar la Europa, ca o consecință a războiului din 1870 contra Franței.

Contele Wolf-Metternich i-a comunicat limpede lui Sir Arthur Nicholson (în acel moment adjunctul secretarului de stat pentru Afacerile Externe) impasul în care se găsea Germania în 1911, când progresul economiei germane neliniştea atât de mult Anglia: „Între anii 1866 şi 1870, Germania a devenit o mare putere. Dar în vreme ce Franța, pe care o învinsese, şi Anglia îşi împărțeau lumea, Germania culegea doar firimiturile. A venit acum clipa ca şi Germania să-şi revendice drepturile legitime."

Dar contele Wolf-Metternich uita că Bismarck încurajase expansiunea colonială a Franței, inițiată de Jules Ferry, prin tratatul de la Bardo (Tunisia). În monografia consacrată lui Jules Ferry, Maurice Reclus face următoarea comparație între marele cancelar german şi omul de stat francez: „Dintre cei doi oameni, primul era conducătorul unei țări victorioase, deținătorul unei puteri solide, temut în Europa şi aclamat în patrie; celălalt guverna o țară înfrântă, fără credit în afara granițelor noastre, învestit cu o putere precară şi avea să fie curând discreditat până şi-n patria sa; şi totuşi, al doilea este «cel bun» şi va avea în cele din urmă ultimul cuvânt. Vede, într-adevăr, clar şi vede just, iar cancelarul vede strâmb sau, mai degrabă, este orb. Nu vede că marile puteri evoluează fatalmente spre forma imperială, că este deci urgent, în această privință, să ocupe poziții în ținuturile exotice, să nu se lase depăşit de nimeni. El nu crede în viitorul expansiunii europene şi nu concepe antrenarea Germaniei pe acest drum. Ba mai mult, încurajează puterile concurente — mai ales Franța — să se angajeze pe această cale.

Germania va înțelege, dar prea târziu, eroarea Cancelarului de Fier; lovitura de la Tanger, cea de la Agadir, războiul din 1914—1918 vor însemna tot atâtea eforturi de a sparge porțile închisorii europene, în care cuirasierul alb ferecase sistematic colosul german.

Dacă Germania ar fi avut un Ferry la începutul anilor 1880, ea ar fi acumulat pe vechiul continent, punând piciorul în Africa şi în Asia, o asemenea putere încât ar fi obținut, fără război, şi chiar restituind Franței Alsacia şi Lorena, pur şi simplu stăpânirea lumii."

Nici un german n-ar putea contesta temeinicia afirmațiilor lui Maurice Reclus. Pentru a deturna privirile Franței de la Rin şi pentru a putea semăna discordia între ea şi Anglia, Bismarck a încurajat expansiunea ei colonială.

În momentul când Germania a pus în practică a sa „Weltpolitik", s-a putut constata cât de eronată a fost politica lui Bismarck. Incidentul de la Fachoda a confirmat speranțele lui Bismarck. N-a lipsit, decât foarte puțin pentru ca Franța să rupă relațiile cu Anglia. Dar creşterea vertiginoasă a economiei germane a reconciliat cele două puteri. Ba mai mult, Anglia a semnat un acord cu Rusia în 1907. Intervenția Angliei în Maroc în 1911 a fost pricina înfrângerii diplomatice a Germaniei, recunoscută de amiralul von Tirpitz.

E greu de înțeles cum şi-a putut imagina guvernul german că Anglia şi-ar fi păstrat neutralitatea în cazul în care agresivitatea lui Berchtold ar fi provocat un război cu participarea Franței şi Rusiei. Şi un alt element ar fi decis intervenția Angliei: misiunea militară a generalului Limann von Sanders. În vederea realizării grandiosului plan, cunoscut sub numele de Hamburg-Bagdad, Germaniei îi era necesar să fie stăpâna Constantinopolului, ce-şi datora importanța situării sale între Asia şi Europa. Această misiune militară se încadra, de altfel, în politica prințului von Bülow.

Guvernul Tinerilor turci avea o mare încredere în Germania, ca putere economică şi militară. Dar n-aveau în nici un caz intenția de a se înfeuda politicii germane. Dovada este că organizarea forțelor navale turce a fost încredințată amiralului englez Limpus şi mai multor ofițeri ai marinei engleze, cu condiția formală că nu vor participa la acțiunile militare ale flotei, în caz de război. Chiar dacă armata terestră germană constituia pentru Tinerii turci un model de organizare şi ştiință militară, flota engleză deținea pentru ei o superioritate indiscutabilă.

Era normal ca misiunea lui Sanders să neliniştească Rusia, ceea ce explică poziția luată: „Principalul nostru obiectiv trebuia să fie deci delimitarea rolului generalului Limann von Sanders, pentru a împiedica extinderea influenței sale în dauna intereselor noastre", scria Sazonov.

Totuşi, atitudinea Rusiei față de deschiderile turcilor rămâne inexplicabilă. Talaat-Bei şi Ismet-Paşa, trimişi în misiune oficială în primă-vara lui 1914, au fost primiți la Livadia de țarul Nicolae II. Iată comentariul lui Sazonov la întrebarea pusă de Talaat-Bei: „«Vă fac o propunere foarte serioasă. N-ar dori guvernul rus să încheie o alianță cu Turcia?»

Recunosc a fi fost foarte surprins de această declarație neaşteptată. Mă puteam, într-adevăr, aştepta de la Talaat la orice, dar nu şi la o propunere de alianță. După ce am depăşit surprinderea, l-am întrebat: «De ce ați aşteptat ultima clipă pentru a-mi face o asemenea propunere, când ați avut atâtea ocazii de a-mi vorbi mai devreme?» Talaat a recunoscut imposibilitatea studierii ei pe loc. Dorea, pretindea el, să ştie doar punctul meu de vedere asupra posibilității unei atari alianțe. I-am răspuns că ambasadorul nostru la Constantinopol va reveni la post în trei zile şi că singurul lucru pe care-l puteam face — pentru că o problemă serioasă trebuie tratată serios — era de a-i încredința acestuia studiul detaliat asupra acordului propus, pe care, în principiu, nu-l respingeam. Talaat a părut de acord."

Ambasadorul de Giers a fost de părere că „această propunere nu putea fi complet neglijată". Deci, aşa cum recunoaşte Sazonov — în primăvara lui 1914 —, „Tinerii turci n-au legat fără ezitări soarta patriei lor de cea a imperiului german."

Rusia n-a ştiut, sau n-a vrut să exploateze deplin acest moment de ezitare al guvernului turc. Ceea ce reiese clar din chiar propunerea lui Talaat-Bei este interpretarea eronată dată misiunii generalului Limann von Sanders. Evident, Rusia încerca să întărească pe cât posibil relațiile sale cu Anglia, începute prin acordul din 1907. Dar nu se poate crede că s-a lăsat influențată şi că n-a privit cu atenție propunerea unei alianțe cu Turcia.

Explicațiile lui Sazonov, în *Anii fatali,* sunt atât de vagi, încât par a indica o apreciere falsă din partea ministrului afacerilor externe al Rusiei sau — ceea ce pare mai probabil — că o alianță cu Turcia ar fi împiedicat realizarea aspirațiilor ruse: de-a ajunge într-o zi la strâmtori şi la Constantinopol.

Am evocat sumar anii care au precedat atentatul de la Sarajevo, pentru a pune în lumină lipsa oricărei siguranțe a guvernului german, atunci când îi dădea „mână liberă" lui Berchtold. Faptul că relațiile dintre Anglia şi Germania se amelioraseră nu excludea defel o acțiune ostilă a Angliei, dar era mai probabil că ea n-avea de gând să scoată castanele din foc pentru .Serbia sau, mai exact, pentru Rusia. Neliniştile englezilor, provocate de dinamismul economiei germane, căpătau o nuanță de teamă suficient de accentuată. I se găseşte expresia în finalul articolului publicat în „Saturday Review", ce afirma : „Delenda est Germania". Toate acestea erau o dezmințire a. optimismului german (cum că Anglia n-ar interveni într-un conflict) şi prefigurau o luptă pe viață şi pe moarte între Anglia şi Germania.

Pe 6 iulie 1914, deci cu două săptămâni înaintea ultimatumului dat de Austria Serbiei, împăratul Wilhelm al II-lea primise o scrisoare de la Franz-Joseph — însoțită de programul său politic. Mediile politice din capitalele europene bănuiau caracterul angajamentelor pe care Austro-Ungaria le cerea Germaniei.

Împăratul Austriei scria: „Aspirațiile guvernării mele trebuie să fie dirijate spre izolarea şi diminuarea (Verkleinerung) Serbiei". Iar formula „Nebelung contra aliaților săi" — folosită de împăratul Germaniei — avea o sonoritate romantică şi dovedea o lipsă totală de prudență politică. Responsabilitățile lui Wilhelm al II-lea reies clar din *Culegerea* lui Kautsky: „Împăratul avea obiceiul de a face observații pe marginea rapoartelor primite. Iată una dintre ele, notată pe raportul ambasadorului Germaniei la Viena, Tschinski, care sublinia într-un pasaj hotărârea austriecilor de-a trece la o răfuială definitivă cu Serbia: «Acum sau niciodată!» Într-un alt pasaj, ambasadorul exprima părerea că era indispensabil ca Austro-Ungaria să fie deturnată de la o decizie inechitabilă. Împăratul remarca: «Ce-i pasă? E o prostie. Nu-i treaba lui. Tschinski să renunțe la asemenea prostii. Trebuie terminat cu sârbii.»"

Sunt greu de înțeles motivele ce-l determinau pe împărat să precipite conflictul spre catastrofa războiului.

Pe un alt raport al aceluiaşi ambasador, ce informa că Austro-Ungaria ar amâna trimiterea ultimatumului Serbiei până când preşedintele Republicii franceze va părăsi Rusia, Wilhelm al II-lea menționează: „Ce păcat!“ Era foarte grăbit...

Trebuie de asemenea subliniată atitudinea conciliantă a lui Sir Edward Grey, care, foarte mirat de scurtimea termenului acordat Serbiei de ultimatum, considera războiul inevitabil. Totuşi, sperând într-o rezolvare paşnică a conflictului, i-a cerut lui Lichnowski, ambasadorul Germaniei la Londra, să comunice guvernului său că Anglia era dispusă a face demersuri — în înțelegere cu guvernul german — pentru a obține o prelungire a termenului din ultimatum. Wilhelm al II-lea şi-a expus părerea prin adnotarea următoare: „Este inutil”.

Regele Carol I al României a intervenit şi el. Părerea sa era apreciată atât de guvernul german, cât şi de împăratul Wilhelm al II-lea, ceea ce era foarte important. Regele Carol I era respectat pentru înțelepciunea sa politică, prestigiul său personal, ca şi pentru sentimentele sale pro-germane. El nu credea că guvernul sârb participase la complotul pentru asasinarea arhiducelui Franz-Ferdinand. Şi l-a întrebat pe ministrul austro-ungar la Bucureşti, contele Czernin, dacă Viena deținea probe serioase. Regele României era convins că oamenii politici din Viena îşi pierduseră capul. Fiind sigur că intervenția Berlinului pe lângă guvernul de la Viena va potoli veleitățile războinice, el se adresă lui Wilhelm al II-lea, dar demersul său rămase fără efect.

Declarația guvernului sârb a fost confirmată de toate informațiile rezultate ca urmare a anchetei întreprinse de autoritățile austro-ungare. Berchtold a reuşit, totuşi, să convingă guvernul german de contrariul. Fără acoperirea militară a Germaniei, Viena ar fi fost mult mai prudentă, conştientă fiind de inferioritatea armatei sale. Dar ea a provocat războiul, folosind pretextul asasinării prințului moştenitor, pentru a reduce din nou Serbia la situația de protectorat pe care o avusese sub domnia dinastiei Obrenović. Odată Serbia supusă, politica austro-ungară n-ar mai fi întâmpinat obstacole în Balcani.

Există, totuşi, un argument ce justifică, într-o oarecare măsură, precipitarea lui Berchtold. Ceea ce fusese un titlu de glorie pentru Ärenthal, adică anexarea Bosniei şi Herțegovinei, s-a dovedit o gravă eroare politică prin consecințele sale.

Fuseseră înglobați în imperiu trei milioane de sârbi, ce nu puteau fi stăpâniți atât timp cât exista o Serbie independentă, al cărei prestigiu crescuse prin victoriile obținute în timpul războaielor balcanice. Dar orice om de stat clarvăzător şi-ar fi dat seama că atacarea Serbiei de către armatele austro-ungare, ar fi antrenat în război toate puterile europene. Or, un război european, început prin voința lui Berchtold de-a micşora Serbia, actualiza problema nevralgică a imperiului habsburgic: problema

naționalităților. Supraviețuirea statului austro-ungar nu era posibilă decât schimbându-i structura politică prin instaurarea unui sistem federativ şi frânând politica de maghiarizare forțată a naționalităților practicată de Budapesta.

Dar Franz-Joseph nu admitea nici o modificare a dualismului stabilit în 1868, considerând că orice atentat la bazele constituționale ar provoca năruirea imperiului.

Ca o ironie sinistră a Istoriei, omul căzut sub gloanțele naționaliştilor bosniaci, susținuse federalizarea imperiului. El manifesta sentimente de amiciție pentru slavi şi români şi era, conştient de rolul nefast al politicii Budapestei, care, prin şovinismul său, conducea inevitabil la dezagregarea imperiului.

Prin atentatul de la Sarajevo, ideea unui imperiu federal al Habshurgilor se spulbera şi, consecință fatală, precipita sfârşitul acestui imperiu.

Franz-Ferdinand era detestat la Viena din cauza concepției sale trialiste (o monarhie austro-ungaro-croată), din cauza sentimentelor sale antiungureşti şi pentru convingerea lui că politica ungară putea să aprindă Europa.

Este deci inexplicabilă interpretarea, evident exagerată, dată atentatului de la Sarajevo din 28 iunie 1914, în parte facilitat de Budapesta.

Imperiul, amalgam de naționalități, s-ar fi putut salva numai printr-o federație. Franz-Ferdinand era pregătit pentru această idee. Dar Franz-Joseph şi toată camarila austriacă i se opuneau ; ca şi naționaliştii germani, ungurii erau cât se poate de îndârjiți.

Procesele de înaltă trădare, adevărate sfidări ale noțiunii de justiție, erau metodele de care se foloseau ungurii pentru a împiedica manifestările naționale.

Un tânăr herțegovinean, Miloš Pjanić, care fusese urmărit în 1913 pentru trădare, dar a trebuit să fie eliberat, acuzatorii săi recuzându-se în fața tribunalului, a fost ales preşedinte al tineretului naționalist bosniac.

Măsurile de represiune ale administrației austro-ungare nu reuşeau să înăbuşe reflexele naționale.

Astfel, un acuzat, Trifko Grabez, la întrebarea procurorului: „Sunteți de părere că Bosnia şi Herțegovina ar trebui să se alăture Serbiei?“, a răspuns fără ezitare; „Aceasta e părerea mea“. Procurorul reînnoieşte întrebarea: „Mai este şi acum idealul dumneavoastră?“ Acuzatul răspunde: „Da, acesta şi numai acesta, fie sub sceptrul lui Karagheorghević, cu numele de Iugoslavia, fie sub forma unei republici simple sau federative.”

Procurorul l-a întrebat imprudent, pe ce se baza declarând că poporul trăia rău în Bosnia. Grabez a răspuns: „Pe propria experiență. Am văzut măsurile excepționale, comisariatul, suspendarea autonomiei, procesul de înaltă trădare intentat sârbilor la Zagreb, în care au pătimit nevinovați.”

Avocatul apărării, Zistler, a avut îndrăzneala, în plin război, să amintească şirul de procese de înaltă trădare şi să afirme unele adevăruri, destinate a pune într-o lumină dezonorantă procedeele monarhiei habsburgice: „Procese asemănătoare s-au desfăşurat în trecut la Lvov şi Praga, Zagreb şi Triest. Iată acum unul şi la Sarajevo. Iredentismul italian, panslavismul, propaganda pro-marea Serbie s-au succedat pe băncile acuzării, în faţa principalelor tribunale. Iată încă un proces de înaltă trădare. Spun încă unul, pentru că, în monarhia noastră, procesele de înaltă trădare revin din păcate în cicluri periodice, asemeni unei boli cronice, care recidivează la intervale regulate, şi tinzând să devină la noi o instituţie normală."

Monarhia Habsburgilor trăia potrivit concepţiei secolului al XVIII- lea, ignorând urmările Revoluţiei Franceze şi căutând să imobilizeze cursul impetuos al istoriei în forme perimate. Era o monarhie mumificată, cum o dovedea rigiditatea protocolului de la Curte, păstrat cu grijă de-a lungul secolelor, dând impresia că cea mai mică abatere ar putea produce descompunerea principiului însuşi. Rigoarea protocolului îi fusese impusă şi arhiducelui Franz-Ferdinand, moştenitorul tronului, care a comis o gravă abatere prin căsătoria sa cu contesa Sofia Chotek, aparţinând nobilimii cehe. Franz-Joseph a fost obligat să accepte această căsătorie morganatică, la insistenţele împărătesei Elisabeta, care, din romantism, aproba o căsătorie inspirată de un sentiment profund. Ea suferise mult din cauza protocolului, impus cu o intransigenţă implacabilă de către arhiducesa Sophia, mama împăratului. Simpatia Elisabetei pentru Franz-Ferdinand provenea şi din lipsa de respect faţă de ceremonialul rigid al Curţii, căci era pentru prima dată când un arhiduce se căsătorea cu o femeie ce nu aparţinea, prin naştere, unei familii princiare.

Intervenţia. împărătesei se baza de asemenea pe amintirea morţii tragice a arhiducelui Rudolph şi a contesei Maria Vecera.

Franz-Joseph a cedat, dar nu i-a iertat niciodată nepotului său violarea tradiţiei Habsburgilor. Curtea, care forma birocraţia protocolului, a considerat cedarea împăratului ca un gest de slăbiciune, prevăzând consecinţe grave. Neputând împiedica nici căsătoria şi nici ascensiunea arhiducelui la tron, Curtea l-a determinat pe împăratul Franz-Joseph să îl oblige pe Franz-Ferdinand de a renunţa solemn, pentru soţia şi viitorii săi copii, la toate prerogativele legate de calitatea sa de prinţ moştenitor.

La 28 iunie 1900, în faţa întregii Curţi, Franz-Ferdinand a citit, din ordinul împăratului, renunţarea sub jurământ, conform unei formule pregătite de ministrul Casei imperiale. A fost o teribilă umilinţă pentru arhiduce, de a declara că nici soţia, nici copiii săi nu vor reclama „drepturile, titlurile, însemnele, privilegiile aparţinând văduvelor legitime şi urmaşilor arhiducilor rezultaţi din căsătorii legitime".

Deci, contesa Sofia Chotek era soție legitimă în fața legilor bisericii, dar nu şi în fața celor de drept dinastic. După îndeplinirea acestei formalități, începură umilințele, revanşă a birocrației protocolului, ofensată de căsătoria morganatică a prințului moştenitor. În definitiv, aşa cum observa contele de Saint-Aulaire, această renunțare, impusă de o birocrație stupidă, nu rezolva nimic: „Aplicarea riguroasă a dreptului dinastic conține germenele unui conflict dinastic; dacă dintre copiii din această căsătorie sau printre copiii copiilor lor, se iveşte un ambițios mai bine dotat, mai viril, mai popular decât verii săi «legitimi», care să grupeze în jurul său nemulțumiții şi să revendice coroana, n-ar fi oare normal ca renunțarea tatălui ori a străbunicului său să nu angajeze ființe ce nu s-au născut încă, dreptul de primogenitură neputând fi infirmat de o căsătorie a cărei «legitimitate» i-a fost consacrată de biserică? Franz-Ferdinand însuşi, dacă împrejurările ar permite-o, va spune că renunțarea sa este viciată de constrângere şi că el întrupează un drept divin, anterior şi superior dreptului dinastic.“

Dar destinul istoric a voit ca monarhia Habsburgilor să se stingă.

De altfel, birocrația protocolului nu era preocupată de asemenea ipoteze viitoare; ea trăia în prezent, în funcție de respectul rigid față de nişte forme, considerându-le necesare pentru viabilitatea instituției monarhice.

Ofensele la care era supusă contesa Chotek, chiar după ce împăratul îi acordase titlul de ducesă de Hohenberg, reflectă mentalitatea, unei Curți rămasă în urmă cu un secol. La dineuri, locul rezervat soției moştenitorului tronului era la capătul mesei. În cortegiile solemne, ducesa de Hohenberg era ultima, după cei mai tineri arhiduci şi arhiducese, a căror guvernantă părea a fi.

Regizor abil, prințul de Montenuovo (copil din flori al Mariei-Luiza şi al lui Neipperg), în calitatea sa de maestru de ceremonii, făcea gol în jurul soției viitorului împărat.

Chiar în fața morții, protocolul n-a abdicat. Toată Curtea a fost satisfăcută, iar un înalt demnitar nu şi-a putut ascunde sentimentele şi, uitând de orice decență, a exclamat: „În sfârşit, putem respira”. Montenuovo s-a opus ca ambele sicrie să fie expuse împreună la „Hofburgsparkkirche“ şi doar din ordinul împăratului a încuviințat această abatere de la etichetă. Marele maestru de ceremonii a găsit totuşi o soluție spre a marca inegalitatea dintre arhiduce şi soția acestuia: sicriul Sofiei a fost plasat ceva mai jos decât cel al soțului său, iar pentru a sublinia că nu şi-a depăşit condiția dinaintea căsătoriei, pe sicriul său au fost aşezate însemnele doamnelor de onoare: un evantai şi o pereche de mănuşi negre... Li s-a interzis copiilor accesul în camera mortuară. Le-a fost permis, datorită intervenției noului moştenitor, arhiducele Carol, numai să îngenuncheze şi să se roage pentru odihna sufletelor părinților. Era un exces al lui Montenuovo? Nici vorbă!

Împăratul a asistat la serviciul funebru, impasibil, fără emoţie şi a părăsit biserica fără a se înclina şi a arunca vreo privire de adio spre sicrie. Şi totuşi cei doi morţi erau victimele ideii imperiale, iar moartea lor fusese folosită ca pretext pentru declanşarea războiului.

Atât împăratul cât şi Curtea sa erau cu un secol în urma evoluţiei spiritului public. Formele anacronice ale protocolului îi apărau, asemeni unor baricade, de progresul secolului al XIX-lea, făcându-i să creadă că era un mijloc de salvare a monarhiei.

Cum puteau spera naţionalităţile imperiului ca Habsburgii să cedeze în ceea ce ei considerau a fi misiunea lor, adică de a se opune ideii naţionalităţilor, pusă în circulaţie de Revoluţia Franceză? Împăratul Franz-Joseph a rezumat el însuşi politica Austro-Ungariei: „Popoarele mele sunt străine unele de altele; cu atât mai bine. Din antipatiile lor se naşte ordinea şi din ura lor reciprocă, pacea generală."

Împăratul Austriei pare a fi fost un bun elev al lui Machiavelli!

Metternich, cel care concepuse şi realizase politica antirevoluţionară — adică împotriva principiului naţionalităţilor, politică asigurată de Sfânta Alianţă —, se sprijinise pe solidaritatea poliţiilor, care supravegheau şi pedepseau prin închisoare grupările ce apărau principiul naţionalităţilor.

Dincolo de lipsa de respect pentru formele protocolare, Franz-Ferdinand se făcuse vinovat de a-şi fi închipuit şi a fi crezut posibilă o structură federală a imperiului, fiind dispus să accepte un compromis cu principiul naţionalităţilor ca subiect de drept.

Revoluţia din 1848 îl înlăturase pe Metternich, dar concepţia sa politică a durat de-a lungul întregii domnii a lui Franz-Joseph, care a apărat-o cu mult zel. Atitudinea cancelarului apare limpede în memoriul pe care i-l adresează din Troppau, la 15 decembrie 1820, ţarului Alexandru: „Lumea doreşte să fie guvernată prin fapte conforme justiţiei şi nu prin fraze şi teorii". Era o poziţie categorică împotriva celor ce propagau „teoriile nefaste" şi care susţineau cu îndârjire „dreptul etern".

„Guvernele să-i reducă la tăcere pe doctrinarii din interiorul statelor lor şi să manifeste dispreţ pentru cei din afară. Cei slabi şi încrezuţi vor fi spulberaţi, dacă ceilalţi, mai puternici ca ei, apar, îşi strâng rândurile şi învinq", sfătuia împăratul austriac.

În 1823, Metternich scria din Viena: „Instalaţi, în cele patru colţuri ale Europei, patru oameni energici, ştiind ceea ce vor şi bine lămuriţi asupra metodelor de acţiune. Să fie determinaţi să-şi ridice braţul şi glasul, în acelaşi timp, şi întreaga şandrama se va nărui într-un nor de fum." Reţeta lui era precizată în aceşti termeni: „Unirea monarhilor este baza fundamentală a politicii de urmat, pentru a salva astăzi societatea de la ruină."

Metternich considera Italia drept o simplă noţiune geografică. Dar italienii i-au dat replica, punând în circulaţie ideea dreptului naţionalităţilor

şi amenințând posesiunile Hahsburgilor. Congresul de la Troppau — ce s-a reunit în luna octombrie 1820 — era opera lui .Metternich, întrunit pentru a denunța o conspirație universală contra ordinii stabilite. El cerea o acțiune colectivă împotriva naționaliştilor italieni. Castlereagh a refuzat participarea Angliei, căci guvernul englez nu se putea amesteca în afacerile interne ale unei alte țări, nici nu se putea asocia la manifestări împotriva „revoluției" în general.

Dar țarul Alexandru I a susținut ideea lui Metternich, semnând manifestul ce a fost publicat la 19 noiembrie şi care stabilea în mod categoric principiul intervenției: „Statele făcând parte din Alianța europeană, care vor suferi o alterare a formei regimurilor lor interne, operată prin revoltă şi ale cărei urmări vor constitui amenințări pentru alte state, vor înceta prin aceasta de a mai face parte din Alianță."

Atunci când statele astfel tulburate de revolte interne „vor ajunge pentru țările vecine un pericol iminent, puterile vor fi în stare să exercite, în privința lor, o acțiune eficace şi binefăcătoare, folosind, pentru a le readuce în sânul Alianței: mai întâi, demersuri amicale; în al doilea rând, forța coercitivă, dacă utilizarea acestei forțe ar deveni indispensabilă."

Metternich a reuşit cu mare greutate să ralieze la punctul său de vedere atât Anglia, cât şi Franța. Ruşii înşişi ezitau să susțină un prinț — regele celor două Sicilii — care refuza supuşilor săi orice libertate.

Reprezentantul Franței, La Ferronnays, declara: „Guvernul Franței, putere reprezentativă, nu putea susține un rege absolutist, decis să rămână astfel". Austriecii, indignați de atitudinea reprezentantului regelui Ludovic al XVIII-lea, i-au amintit: „Nu sunteți un ministru francez, aici sunteți un ministru european". Ei erau convinşi că absolutismul integral, în stil Habsburg, trebuia să domine Europa. Dar se loveau de sentimentele liberale ale unui adversar de calitate superioară, Capo d'Istria, ministrul țarului Alexandru I. Pentru el, principiul naționalităților era o mare forță în devenire, contra căreia orice rezistență era inutilă. Capo d'Istria susținea că Europa nu mai trebuia să-i sprijine pe Ferdinand I, regele celor două Sicilii, dacă nu acorda o constituție rezonabilă, rezumând punctul său de vedere după cum urmează : „Mai întâi sfaturi şi apoi salve de tun..."

Metternich a reacționat imediat : „Salve de tun deîndată", cuvinte exprimând politica adoptată de Habsburgi în privința mişcărilor naționalităților. Această politică a fost urmată până în luna noiembrie 1918, când monarhia se destramă, ca urmare a acțiunii impetuoase a naționalităților, ignorate un întreg secol.

Conferința de la Laybach (Liubliana) — urmare şi încheiere a celei de la Troppau — a permis o acțiune desfăşurată în luna ianuarie 1821, noua Constituție, sensibil mai liberală, fiind anulată. Forțe austriece, însărcinate de Sfânta Alianță să efectueze operațiunea, ocupau Napoli pe o perioadă de trei ani, cheltuielile fiind — bineînțeles — suportate de napolitani.

Faimoasa afirmație a lui Metternich: „Italia este o simplă expresie geografică” a fost dezmințită pe 21 martie 1821, când patrioții italieni — un mare număr de ofițeri şi carbonari — au arborat la Alexandria, în Piemont, drapelul italian, proclamând libertatea şi unitatea națională. Prin intervenția armatei austriece, insurgenții, adică patrioții italieni, au fost înfrânți.

Considerându-se marele pontif al absolutismului, Metternich era hotărât să extirpe din ideea liberală ceea ce putea fi dăunător monarhiei Habsburgilor: drepturile naționalităților. Bineînțeles, această misiune de jandarm contrarevoluționar nu era chiar atât de idealistă. Habsburgii afirmau şi practicau amestecul în treburile interne ale altor state, dar înțelegeau să tragă şi foloase, aşa cum scria ministrul Rayneval: „Austria pretinde foarte mult pentru ajutorul oferit cauzei regale. Sub raport militar, ea ocupă cele mai puternice poziții din Italia: Piemontul, Roma, Napoli.”

În luna mai 1821, la sfârşitul conferinței de la Laybach, Metternich, satisfăcut, declara plin de vanitate: „Bătălia diplomatică a fost câştigată. Bunul simț a învins...”

Acordul de la Troppau a fost benefic pentru Habsburgi, cum s-a putut vedea în 1848, când armatele țarului Nicolae I au salvat monarhia zguduită până în temelii de explozia naționalităților. Motivele pentru care Rusia a intervenit au fost rezumate de ministrul afacerilor externe, Nesselrode, care credea că datoria Rusiei era de a combate „ereziile periculoase ale socialismului şi comunismului, pasiunea dezordonată a instituțiilor democratice, ideea necugetată de refacere a dreptului public pe principiul imaginar al raselor, limbilor şi naționalităților”.

La Troppau, Metternich nu întrevăzuse posibilitatea unei insurecții a naționalităților de pe teritoriul tradițional al monarhiei. Dar impunând principiul intervenției, anticipase acțiunea salvatoare a țarului Nicolae I. Angajarea militară a Rusiei se datora şi temerii că revoluțiile naționale din Austria vor contamina Polonia.

În treacăt fie spus, împăratul Franz-Joseph a plătit dreptul la recunoştință datorat Rusiei printr-un şantaj ruşinos în timpul războiului din Crimeea. Țarul era deci îndreptățit să pună aghiotantului său, generalul Rzewonski (de origine poloneză), această întrebare: „Care este, după părerea ta, cei mai prost rege polonez? Pot să-ți spun eu, a continuat țarul: cel mai prost rege polonez a fost Jan Sobieski, pentru că a apărat Viena de turci. Iar cel mai prost dintre suveranii ruşi sunt eu, căci i-am ajutat pe austrieci să reprime insurecția maghiară...”

Franz-Joseph a fost crescut de mama sa, arhiducesa Sophia, în respectul față de marea împărtească Maria-Tereza şi față de principiile ce puteau fi rezumate prin groaza pe care o avea aceasta de reforme şi prin salvgardarea nealterată a tradițiilor, asigurate în parte de eticheta rigidă de la Curte.

Înarmat cu asemenea concepții, împăratul a rezistat oricărei tendințe novatoare, conducând imperiul la catastrofa precedată de revoluția din 1848. Gravele probleme sociale şi naționale, care amenințau viabilitatea imperiului, nici nu existau pentru împărat, admirator al geniului politic al lui Metternich. Ostilitatea celui din urmă arătată principiului naționalităților este cunoscută, dar atitudinea sa privind problemele sociale, mai puțin. Afirmația cancelarului că, în Austria, omul obişnuit porneşte de la baron — cel mai mic titlu de noblețe — demonstrează că pentru el nu exista clasa lucrătorilor (muncitorilor) şi cea a micii burghezii, considerându-le ca o mulțime fără interes — ceva confuz între categoria de om şi cea de animal...

Când Franz-Joseph a fost proclamat împărat, în 1848, Austro-Ungaria avea 38 de milioane de locuitori, repartizați pe naționalități, după cum urmează: 17 milioane de slavi (polonezi, cehi, slovaci, croați, sloveni şi sârbi) ; 10 milioane de germani (8.700.000 în Austria şi Boemia, 1.300.000 în Ungaria, Transilvania şi Bucovina); 5.300.000 de unguri ; 3 milioane de români (în Transilvania şi Bucovina); 2 milioane de italieni, restul fiind evrei şi armeni.

Aspirațiile naționale ale acestui conglomerat contraziceau concepția politică a tânărului împărat, adept al sistemului autoritar al lui Metternich. Din revoluțiile naționale şi sociale, ce cuprinseseră întreaga Europă, Franz-Joseph a tras această concluzie formulată de W. V. Merckel: „Nu există decât un singur remediu împotriva democrației: armata!“

În timpul celei mai îndelungate domnii înregistrate, de istorie Franz-Joseph a trebuit să înfrunte două idei-forță: naționalitatea şi libertatea. Incapabil de a se adapta noului climat al istoriei şi hotărât să apere unitatea şi dăinuirea imperiului, l-a dus la dezmembrare. Era un intelectual mediocru, foarte muncitor, conştiincios, binevoitor (în contrast cu aroganța curtenilor), de o mare demnitate, având oroare de orice abatere de la decență. Poseda calitățile domestice necesare conducerii unei mari proprietăți agricole, dar nu a unui *imperiu complex,* ca acela creat de Habsburgi.

Contele de Saint-Aulaire, în studiul consacrat împăratului Austro-Ungariei, respectând obiectivitatea, dar cu o nuanță de înțelegere binevoitoare pentru om, este obligat totuşi să recunoască valoarea sa foarte modestă, „având numai calități medii, n-a atins decât perfecțiunea în mediocritate. Este şi asta o perfecțiune, deoarece aceste calități medii comune, dacă vreți, de bun simț, tact, demnitate, îndemânare, Franz-Joseph le poseda în cel mai înalt grad, încât deveneau virtuți.“

Numai că asemenea calități dau un excelent funcționar, nu un om de stat.

„La Franz-Joseph, nivelul mental este la înălțimea moralului. Nu avea spiritul suficient de penetrant pentru a prevedea toate consecințele deciziilor sale. Este înclinat să confunde administrarea cu guvernarea popoarelor sale

şi să-şi închipuie că toate sunt la locul lor dacă documentele imperiului sunt la zi. De la 5 dimineața la 8 seara, timp de şaizeci şi opt de ani de domnie efectivă, acest ocnaş al tronului se supune voluntar unui regim pe care un autocrat nu l-ar fi putut impune, de teamă, unui simplu muncitor: săptămâna de lucru de 80 de ore, fără drept de grevă şi fără repaus duminical... Acest şef al unui mare stat îşi lua mult prea în serios sarcina de şef de birou, examinând de prea aproape lucrurile, pentru a le vedea de destul de sus. Sau să-l pună pe ministrul competent să-i „prezinte" marile probleme, lui rămânându-i să filtreze şi să extragă esența. El epuizează în analize subalterne un timp şi o energie ce şi-ar găsi în sinteză o utilizare mai imperială şi mai regală." (Saint-Aulaire).

Preocupat de problemele de o mai mică importanță ale administrării imperiului, împăratul ignora chestiunea atât de importantă a naționalităților, care a rămas aceeaşi, din 1848 până în 1914. Birocratul asiduu ignora însăşi națiunea ca o realitate socială.

Una din figurile de mare prestigiu ale partidului social-democraților austrieci, Otto Bauer, a publicat în 1908 *Die Nationalitätenfrage und die Sozial-demokratie* (Problema naționalităților şi social-democrația), lucrare ce a marcat o dată în studiul acestei probleme fundamentale pentru continuitatea imperiului habsburgic.

Bun cunoscător al problemei sociale în Austro-Ungaria, Otto Bauer declara: „Ştiința a lăsat până acum națiunea aproape numai în grija poeților lirici, a foiletoniştilor şi a oratorilor de la reuniunile publice, din parlament sau de la sărbători. Într-un moment al marilor lupte naționale, n-am pus încă bazele unei teorii satisfăcătoare asupra esenței națiunii."

Lucrarea lui Otto Bauer a rămas până în zilele noastre o prețioasă contribuție la elucidarea problemei ce domină încă preocupările sociologilor şi oamenilor de stat.

Ultima carte apărută, *Naționalismul — mit şi realitate,* de Boyd C. Shafer, dovedeşte că problema este încă actuală. În 1910, marele sociolog ungur Jászi Oszkár a publicat o lucrare privind naționalitățile din Austro-Ungaria. Era un act de mare curaj de a prezenta o realitate dramatică a imperiului austro-ungar. Lucrarea a stârnit indignarea oamenilor politici, obligându-l pe autor să se refugieze în Statele Unite. Dar în ciuda vâlvei pe care a stârnit-o această carte, asiduul birocrat Franz-Joseph n-a avut curiozitatea de-a o citi sau de-a o discuta cu miniştrii săi.

Această problemă (a naționalităților), vitală pentru Austro-Ungaria, îl neliniştise pe contele Taaffe, care, după instaurarea dualismului, a adresat împăratului, în 1871, un memoriu din care citățm câteva pasaje: „Austria, care este un imperiu de popoare (Volkerreich) şi care nu are, ca urmare, dreptul de a face din egoismul național principiul politicii sale, trebuie să se lase condusă în viața publică de o înaltă idee morală: ideea de dreptate. Prin

esența ei însăşi, Austria este, dintre toate statele europene, cea care are misiunea de a recunoaşte suveranitatea legii.“

„Stat de drept prin excelență” — suveranitate a legilor?

Franz-Joseph era convins că în imperiul Habsburgilor domnia legilor era asigurată. Dar la Viena, şi mai ales la Budapesta, aceste legi erau alcătuite după criterii ostile naționalităților. Pentru a dovedi că împăratul birocrat refuza cu încăpățânare să ia cunoştință de aspirațiile şi drepturile naționalităților din imperiu, vom cita un singur caz: în 1920 s-au adus la Bucureşti toate documentele privitoare la românii din vechea monarhie austro-ungară ce se găseau în arhivele imperiale. Printre aceste documente se găsea şi textul *Memorandumului* pe care românii îl prezentaseră lui Franz-Joseph.

Plicul era intact. Într-un colț, arhivarul notase data primirii şi numele celor ce înaintaseră documentul. Împăratul nu avusese nici măcar curiozitatea să vadă ce-i cereau românii. Era preocupat de comportarea provocatoare a arhiducilor risipitori, citind cu atenție rapoartele poliției. Îi admonesta sau le impunea unele sancțiuni severe şi le plătea conştiincios datoriile.

Austria era, potrivit concepției tradiționale a Habsburgilor, domeniul ramurii principale a Casei de Habsburg, aşa cum Prusia — pe vremea lui Frederic I — era domeniul ramurii principale a Casei de Hohenzollern. Faptul că acest domeniu era locuit de popoare diferite n-avea nici o importanță. Austria n-a fost niciodată o națiune omogenă, ca Anglia, Franța sau Spania, şi totuşi imperiul a durat fără ca un singur împărat să fie preocupat de problema naționalităților. De ce şi-ar fi pus-o Franz-Joseph?

Disprețul împăratului pentru *Memorandum* era cu atât mai surprinzător, cu cât procesul împotriva românilor din Ungaria durase trei săptămâni şi era cunoscut de opinia publică mondială. Guvernul de la Budapesta — sub imperiul unei uri oarbe față de români, de care se temea — a comis una dintre acele grave şi decisive erori politice, ale căror consecințe sancționează lipsa de onestitate a statului.

Fără îndoială, procesul, cunoscut sub numele de Procesul Memorandumului, a slujit cauza poporului român, pregătind atmosfera internațională ce i-a permis, douăzeci şi cinci de ani mai târziu, să-şi ia revanşa, prin încorporarea în regatul României.

În cursul anului 1893, marile ziare franceze, engleze, italiene şi germane şi-au trimis corespondenții la Cluj, unde se desfăşura procesul împotriva autorilor *Memorandumului.* În coloanele ziarelor, reportajele alternau cu articolele în care se comenta politica de deznaționalizare dusă de guvernul de la Budapesta. În Italia, deputatul radical Imbriani a adresat o interpelare primului ministru, Crispi, cerându-i să intervină în favoarea românilor, trimişi în fața juraților pentru vina de a fi apărat drepturile

națiunii lor. La interpelarea lui Imbriani, s-au mai asociat alți deputați: Pozrio, Guerci, Giordini, Chiudano, San-Severino, Becci, Barcilai etc.

„Subsemnații interpelează pe preşedintele Consiliului de miniştri şi ministru al afacerilor externe, vrem să ştim ce acțiune înțelege să întreprindă spre a susține şi apăra drepturile naționale, călcate în picioare, ale populațiilor latine din Austro-Ungaria?“

Nici chiar atunci când acest proces a provocat un veritabil tumult de proteste în opinia publică europeană, Franz-Joseph n-a avut curiozitatea să deschidă plicul pentru a cunoaşte doleanțele românilor, pe care le-a ignorat până la sfârşitul zilelor sale...

Într-un studiu documentat, *Europa Centrală — evoluția istorică a ideii de Mittel—Europa,* asupra diverselor proiecte privitoare la organizarea bazinului dunărean, Jacques Droz — profesor la Universitatea din Clermont-Ferrand — analizează aceste proiecte emise între 1859 şi 1867, ca şi politica Austro-Ungariei față de naționalități. Una dintre formulările sale defineşte admirabil politica Habsburgilor: „Îşi guvernau statele printr-o distribuire judicioasă a nemulțumirii”, adică aplicau principiul lui „divide et impera”.

În fața nenumăratelor proiecte, Franz-Joseph a încercat să se strecoare, alegând formula cea mai dăunătoare, soluție provocatoare în cel mai înalt grad: dualismul. Palácky şi prietenii săi, ce-şi puseseră în 1848 speranțele în austro-slavism, într-o federație a imperiului Habsburgilor, suferiră cea mai amară dezamăgire. Maghiarii erau inamici implacabili ai slavilor, acuzându-i de a fi aliați clandestini ai Rusiei. La această afirmație, Palácky a răspuns: „Dacă Austria ar face câteva concesii slavilor, ar fi o înfrângere pentru Rusia. Toți slavii, inclusiv polonezii, se întorc spre Austria, căci preferă oricând austro-slavismul, unui slavism rus.“

În *Testamentul politic* publicat la Praga în 1872, acest mare istoric şi om politic îşi recunoaşte înfrângerea, declarând a fi trăit cu iluzii şi a fi avut încredere în Austria. El mai adăuga că singura soluție de viitor pentru cehi era unirea cu celelalte popoare slave. Era condamnarea implicită a monarhiei Habsburgilor.

Franz-Joseph a lucrat cu mult zel la propria sa prăbuşire. Hotărârea împăratului de-a opta pentru formula dualismului, în locul unei federații ce ar fi asigurat supraviețuirea imperiului, conținea şi scadența răfuielii finale a naționalităților cu o formă de stat ce le amenința existența. O indicație asupra înclinației lui Franz-Joseph de a alege modul cel mai brutal pentru a ține laolaltă naționalitățile se găseşte în alegerea miniştrilor desemnați să administreze Bosnia şi Herțegovina.

Benjamin Kállay a fost numit prim-ministru al provinciilor ocupate. Maghiar fanatic, el a aplicat, timp de treizeci de ani (1882—1912), metodele Budapestei: confiscările, interdicțiile, brutalitatea şi arestarea de către jandarmi, înscenarea de procese politice, în scopul creării unei atmosfere de

frică paralizantă. Actele de teroare ale lui Kállay au făcut populația Bosniei şi Herțegovinei să regrete regimul turc, ce fusese mult mai uman.

După Kállay a fost desemnat un alt maghiar autentic, Burián, ginerele generalului ungur Féjérvary, protejatul lui Tisza. Burián a continuat în acelaşi stil, cu metoda şi concepția politică a predecesorului său, până în 1912, când Viena a considerat oportun să introducă o oarecare moderație în administrarea Bosniei şi Herțegovinei. Ultimul ministru al acestei provincii, polonezul Bilinski, a fost dublat de un om al lui Tisza, Ladislau Theleki, destinat a asigura continuitatea.

Numirea sa prin presiune a dus la revolta maselor, a căror convingere era că „Austria este un stat în care germanii şi maghiarii fac legea". Orgoliul, lipsa de inteligență politică, disprețul total față de populația care nu aparținea celor două națiuni privilegiate au împiedicat guvernele de la Viena şi Budapesta să evalueze corect riscurile decurgând din politica de opresiune. Din chiar momentul ocupării, Viena şi Budapesta au dovedit că ignoră starea de spirit din Bosnia şi Herțegovina. Generalii austrieci erau convinşi că ocuparea va fi o operație uşoară, o simplă plimbare: „Vom ocupa Bosnia cu fanfara..."

Nu mică le-a fost surpriza constatând că Hajdu Lajos apără Sarajevo cu atâta îndârjire, încât forțele austriece au fost obligate să lupte.

Din 1878 până în 1914, toate măsurile luate au făcut şi mai profundă ura populației împotriva statului ce folosea teroarea şi exploatarea inumană.

Chiar dacă atentatul de la Sarajevo nu reuşea (cu puțină supraveghere polițienească ar fi putut fi evitat), explozia revoluției n-ar fi întârziat.

Albert Mousset a făcut un mare serviciu istoricilor, publicând textul integral al stenogramelor procesului de la Sarajevo.

Austro-Ungaria avea siguranța că o dată ce războiul avea să se încheie victorios, va putea rezolva şi problema naționalităților. Numai că înfrângerea inamicului se baza într-o asemena măsură pe armata germană, încât Wilhelm al II-lea a fost silit să remarce: „Conrad von Hötzendorff (şeful statului major al armatei austro-ungare) face prea mult zgomot cu sabia mea."

Refuzul lui Franz-Joseph de a cunoaşte starea de spirit a imperiului său şi ignorarea revoltei surde a naționalităților împotriva forțelor istorice anchilozate l-au determinat să anunțe, printr-o scrisoare adresată lui Wilhelm al II-lea, că „aspirațiile guvernării mele trebuie să fie îndreptate spre izolarea şi diminuarea (Verkleinerung) Serbiei". Parcă mâna invizibilă a lui Metternich îi conducea pana cu care scria această decizie fatală... Pentru Austro-Ungaria nu se întâmplase nimic în Europa din 1848 până în 1914.

Şi, după ce războiul a fost declarat, unica preocupare a Vienei şi a Budapestei a fost ca dezbaterile procesului de la Sarajevo să probeze complicitatea guvernului de la Belgrad, adică să asimileze asasinarea

arhiducelui Franz-Ferdinand unui complot organizat de Serbia. Ancheta judiciară deschisă imediat după atentat şi cercetările făcute de un înalt funcţionar al Ministerului Afacerilor Externe au condus la aceeaşi concluzie: lipsa totală de fundament a unei asemenea acuzaţii. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Berchtold să facă, la 1 octombrie 1914, ministrului Bosniei şi Herţegovinei recomandările următoare :

„1) Înainte de orice, sentinţa ce va încheia procesul va trebui să ţină cont pe deplin de formidabilele consecinţe internaţionale ale crimei. Un verdict ce n-ar corespunde aşteptărilor ar avea efectele cele mai defavorabile pentru politica internă şi externă, căci ar compromite declaraţiile venite de la autorităţile Bosniei şi Herţegovinei asupra anchetei şi în consecinţă, prima acţiune diplomatică împotriva Serbiei, iar la modul general, dreptul nostru de a intra cu Serbia în conflictul ce-a dat naştere războiului mondial, ar fi şi el pus în discuţie.

2) Va trebui ca sentinţa, răspunzând la *deziderata* de mai sus, să capete forţa unui lucru judecat şi să fie pusă în *aplicare înainte ca soarta armelor să se decidă pe unul din câmpurile de luptă.*

În caz contrar, s-ar putea astfel crea un echivoc în străinătate: dacă războiul va fi favorabil monarhiei, se va afirma că n-am îndrăznit să dăm curs liber justiţiei până nu ne-am asigurat de soarta armelor; iar dacă şansa luptelor ne va fi potrivnică, am fi expuşi unei impresii indezirabile (în special în cazul unei ocupaţii inamice), iar sentinţa, oricât de dreaptă ar fi, tot ar da impresia unui act de răzbunare, crescând astfel dificultăţile, şi-aşa considerabile, ce vor decurge în acest caz din situaţia noastră." (Berchtold)

Aceste sfaturi ale lui Berchtold trebuie completate cu acelea ale contelui Tisza, prim-ministru al Ungariei, care îi scria lui Bilinski pe 3 iulie 1914:

„După conţinutul telegramei Excelenţei Voastre din 30 iunie despre situaţia din Bosnia şi Herţegovina, administraţia provincială abia dacă are dreptul să arunce răspunderea asupra Serbiei, având în vedere că a privit cu pasivitate desfăşurarea tulburărilor în propria sa ţară şi nu s-a opus nicicum extinderii lor, până în ziua în care a fost smulsă din optimismul său de către oribilul eveniment din 28 iunie.

Dacă sunt stabilite fapte ce ne legitimează la un demers în Serbia, trebuie să se întreprindă ceea ce este necesar. Este puţin probabil ca Serbia să ofere o ocazie care să ne îndreptăţească să recurgem la măsuri militare şi ar fi o greşeală a cărei răspundere n-am şti-o asuma, de-a face războiul fără aceasta. Esenţialul este şi rămâne de-a face ordine în propria ţară şi aici nu mă pot împiedica să prezint constatările cu adevărat revoltătoare pe care ancheta de la Sarajevo le pune în lumină. Detalii ce trebuiau să rămână cu necesitate secrete, în interesul succesului anchetei şi al menţinerii autorităţii faţă de spiritul public, au apărut imediat în ziare. Acest fapt dovedeşte, din partea autorităţilor interesate, o uitare a datoriei, o uşurinţă

şi o demoralizare care întrec orice imaginaţie şi nu pot înţelege acum o asemenea stare de lucruri a putut fi tolerată fie şi o singură zi.

În interesul acestei afaceri de stat de cea mai mare importanţă, ca şi al bunului renume al regimului nostru în Bosnia şi Herţegovina, am onoarea de a ruga insistent pe Excelenţa Voastră de-a remedia imediat, prin măsuri energice, această situaţie."

Primul război mondial a fost oare declanşat din voinţa fermă a conducătorilor Austro-Ungariei de a-şi mări imperiul, sau a fost consecinţa unei situaţii putrede în interior?

În 1883, arhiducele Rudolph, moştenitorul tronului, scria din Praga, unde se afla în garnizoană:

„La Viena, escrocherii, furturi, poziţii înalte ocupate de borfaşi, brutalităţi, arbitrariu, corupţie, decăderea statului. Observ toate acestea cu calm, curios să văd cât timp îi va mai trebui unui edificiu vechi şi solid, ca Austria, pentru a se fisura şi a se surpa."

Dar împăratul Franz-Joseph, ocupat cu dosarele sale, nu vedea nimic. Nici nu bănuia că existau oameni ce-şi aveau propriile aspiraţii, naţiuni sufocate de politica de opresiune, ale căror resentimente puteau exploda într-o bună zi. El îşi rezolva conştiincios hârtiile (documentele), pentru ca mecanismul administrativ să nu se oprească...

(Traducere de Adrian IANCU)

II. România şi **Tripla** Alianţă

Atentatul de la Sarajevo, agravarea consecinţelor sale şi voinţa manifestată de Austro-Ungaria de a se război cu Serbia, aşa cum reiese clar din condiţiile impuse de ultimatumul adresat Belgradului şi din intervalul atât de scurt acordat pentru răspuns, au pus România în faţa unei probleme de care depindea destinul statului român.

România, legată de Puterile Centrale printr-un tratat încheiat în 1883, se găsea confruntată cu o situaţie, creată prin politica monarhiei dualiste, ce nu-i permitea, nici din punct de vedere moral, nici politic, să îndeplinească obligaţiile contractate prin pactul de alianţă.

Pe plan extern, politica Austro-Ungariei trebuia să domine Balcanii, după zdrobirea Serbiei, ceea ce reducea România la o semidependenţă; în faţa unei asemenea perspective, ea ar fi fost obligată să se apropie de Rusia, adică să cadă din lac în puţ.

Pe plan intern, Ungaria, după crearea în 1868 a imperiului dualist, a avut mână liberă în declanşarea celei mai violente acţiuni de maghiarizare împotriva tuturor naţionalităţilor, şi mai ales contra românilor din Transilvania.

Națiunea română, cea mai numeroasă din imperiul habsburgic, era supusă, sub dominația Budapestei, celor mai groaznice persecuții şi tuturor formelor de umilință.

Regele Carol I al României se bucura, incontestabil, de o mare autoritate, totuşi el n-ar fi putut înfrunta opinia publică românească, asupra căreia politica de aservire a românilor din Transilvania, practicată cu implacabilă energie de către toate guvernările ungare, avea un efect dureros.

Evident, regele Carol I nu uita că era Hohenzollern. Simpatiile sale pentru Germania nu se alteraseră în timpul lungii sale domnii de patruzeci şi opt de ani, dar un înalt sentiment al datoriei, ca şi conştiința responsabilităților regale au adus corectivele necesare. Regele Carol nu era popular, dar a fost respectat pentru demnitatea ținutei sale, pentru corectitudinea cu care conducea afacerile noii sale patrii, dând poporului român siguranța că statul avea la vârf un şef sigur şi bun.

El cunoştea foarte bine complexitatea imperiului Habsburgilor, ca şi incapacitatea lui Franz-Joseph de a-i ține în frâu pe unguri, care, după remarca lui Emile Bourgeois: „...rar au practicat virtutea moderației".

Eforturile regelui Carol, prin intermediul Berlinului, de a determina Budapesta să îmblânzească măsurile luate împotriva românilor din Transilvania n-au dus la nici un rezultat. Atitudinea Vienei, ca şi a Budapestei, s-ar putea explica prin teama lor de-a vedea consolidate progresele evidente ale României.

Pe de altă parte, atitudinea României în timpul războaielor balcanice contrariase politica din Ballplatz, dejucând rând pe rând combinațiile şi intriga politică a lui Berchtold.

Alianța cu România era interpretată de Austro-Ungaria ca o subordonare necondiționată intereselor monarhiei dualiste. În aceeaşi măsură în care Marea Serbie neliniştea Viena şi Budapesta, prestigiul crescând al României era considerat un stimulent pentru naționalismul românilor din imperiu, cu toate că ei nu agitau încă ideea unei Românii mari.

În cursul războaielor balcanice, România a jucat un rol important, fiind sprijinită de Germania şi Rusia, întâlnire paradoxală a două puteri antagoniste. Contrar previziunilor Austro-Ungariei, statele balcanice s-au aliat împotriva Turciei, afirmându-şi dreptul de a-şi relua destinele lor istorice, fără a mai permite Marilor Puteri imixtiunea în diferendele lor cu imperiul turc. În fața victoriilor lor surprinzătoare, guvernul austro-ungar a încercat să provoace disensiuni, folosindu-se de ambițiile Bulgariei contra Serbiei şi Greciei.

Nu există nici un dubiu că armata bulgară n-ar fi atacat la 23 iunie 1913, pe râul Vardar, spre a tăia comunicațiile sârbilor cu grecii, dacă n-ar fi fost sigură de intervenția Austro-Ungariei împotriva Serbiei. Țarul Bulgariei, Ferdinand de Coburg, se aştepta chiar la această intervenție,

deoarece contele Tisza făcuse în Camera deputaților unguri, pe 19 iunie, o declarație plină de amenințări la adresa Serbiei, echivalând cu o viitoare intervenție militară. Or, eventualul ajutor dat Bulgariei era condiționat de aprobarea celor doi aliați: Germania şi Italia, care, în cazul extinderii conflictului, ar fi trebuit să-i vină în ajutor cu armatele lor.

Dar cu ocazia întâlnirii, la Kiel, a împăratului Wilhelm al II-lea cu regele Italiei şi a examinării efectuate de miniştrii afacerilor externe, Bethmann-Hollweg şi San Giuliano, asupra situației create în Balcani, s-a luat hotărârea de a i se refuza ajutorul Austro-Ungariei şi de „a blama manevrele sale amenințătoare pentru pacea lumii".

Influența regelui Italiei, ostil pretențiilor austro-ungare de a domina Balcanii, a fost decisivă. San Giuliano lăsase guvernului austro-ungar alternativa: fie să ducă singur acțiunea militară, fie să renunțe la proiectul atacării Serbiei, proiect elaborat de generalul Hötzendorff, şeful Statului Major al armatei...

În cursul audienței acordate ambasadorului Austro-Ungariei, Mergy, ministrul afacerilor externe italian a fost categoric: „Nu era vorba de un pericol iminent pentru Austria, nici de o amenințare serioasă a integrității sale, ci de pretinse pericole viitoare, împotriva cărora se putea apăra prin alte mijloace decât războiul... Se va separa ea de Germania şi România?"

Audiența ambasadorului Mergy a avut loc pe 12 iulie; pe 4 iulie, Berchtold făcuse o declarație, fără consultarea prealabilă cu Berlinul, Roma şi Bucureştiul, aşa cum era obligat de spiritul şi litera tratatelor să facă: „Monarhia nu poate accepta liniştită", spunea el, „o asemenea extindere a teritoriului sârb. Această extindere ar avea drept consecință nu numai o întărire morală şi materială semnificativă a acestui vecin, ce are contra ei o ostilitate tradițională, ci şi ideea şi propaganda pan-sârbe, care nu trebuie subestimate."

Dar opoziția atât a Berlinului, cât şi cea a Romei l-au făcut pe Berchtold să se resemneze...

Dezamăgirea generalului Hötzendorff, partizan înfocat al unui război ce-ar fi întărit monarhia în interior, rezultă din declarația făcută ziarului „Times": „Mi-am pregătit de două ori până acum armatele pentru războiul împotriva Serbiei. Şi de două ori planurile mi-au fost dejucate de politicieni. Conflictul este inevitabil şi nu va putea fi amânat la infinit. Armata nu poate fi dezamăgită la nesfârşit..."

Hötzendorff era nerăbdător să-şi demonstreze... incapacitatea militară...

Medierea făcută de România, pe 16 iulie, o pusese în postura de arbitru al echilibrului balcanic.

Țarul Nicolae al II-lea, căruia îi revenea, conform tratatelor, rolul de decizie, a consimțit ca lucrările Conferinței de pace să se țină la Bucureşti şi ca ea să fie prezidată de şeful guvernului român, Titu Maiorescu. Se poate

imagina cu uşurinţă furia Vienei şi a Budapestei, când România a fost desemnată să prezideze Conferinţa de pace în Balcani. La sfârşitul lucrărilor ei, după semnarea tratatelor, regele Carol I telegrafia, pe 7 august, împăratului Wilhelm al II-lea: „Graţie ţie, după mari dificultăţi, pacea s-a semnat şi va fi definitivă".

Prestigiul crescut al României a avut un ecou puternic printre românii din monarhia habsburgică, producând nelinişte la Budapesta. La Viena, îngrijorarea era provocată de Serbia, în timp ce la Budapesta, ea venea dinspre România...

Austro-Ungaria era în căutarea unui pretext pentru a-şi lua revanşa şi a anula înfrângerea diplomatică din iulie 1913.

La începutul lui mai 1914, Franz-Joseph a considerat necesar să îi comunice lui Pallavicini, ministrul său la Constantinopol: „Războiul este inevitabil. Tratatul de la Bucureşti n-a rezolvat definitiv problemele balcanice." Pallavicini a comunicat spusele împăratului ministrului Statelor Unite. De această dată, statul major al Germaniei s-a pus de acord cu cel al Austro-Ungariei, găsind oportună o acţiune militară, înainte ca Rusia să-şi refacă armata.

Atentatul de la Sarajevo le-a servit drept pretext; Berchtold comunica ambasadorului Germaniei la Viena, Tschinski: „Puneţi sârbilor o serie de condiţii şi, în cazul în care nu le acceptă, acţionaţi energic".

În calculul celor două state majore existau două necunoscute: Italia şi România. În ceea ce privea România, Berlinul avea o certitudine: loialitatea regelui Carol, care risipea orice îndoială. Dar Berlinul nu se gândea că această loialitate nu putea trece peste starea de spirit a românilor din Transilvania.

Integru, regele Carol a comunicat, în cursul celor două audienţe acordate contelui Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, că, dată fiind ostilitatea românilor faţă de unguri, consecinţă a politicii guvernului ungar, el nu-şi putea îndeplini angajamentele faţă de Austria. Regele anticipa astfel rezultatul Consiliului de Coroană, care trebuia să decidă asupra neutralităţii României.

Contele Tisza, care patronase politica de maghiarizare accelerată a românilor, se temea de un atac al românilor conjugat cu cel al sârbilor.

Berchtold trimisese la Berlin, încă din 21 iunie, prin intermediul contelui Hoyos, un memorandum şi o scrisoare a împăratului, cerând ajutorul lui Wilhelm al II-lea în operaţiunea punitivă contra Serbiei. Franz-Joseph susţinea necesitatea acestui război „din cauza crimei de la Sarajevo, în legătură cu care este imposibil să se stabilească, cu probe sigure, participarea Serbiei, dar care, în mod sigur, a fost favorizată de politica pan-sârbă periculoasă pentru Casa de Austria şi statele federaţiei sale şi „de agitaţia dirijată de români, complicii sârbilor, împotriva existenţei Austriei."

În consecință, îl ruga pe împăratul Germaniei să-i silească pe români să-şi îndeplinească obligațiile de aliați. Aceasta demonstra o concepție stranie asupra obligațiilor unui stat suveran şi aliat, pus în fața unei politici de opresiune în Transilvania, ceea ce constituia un ultragiu cotidian adus obligațiilor care decurgeau dintr-un pact de alianță.

Regele Carol a avut dreptate să creadă că Viena îşi pierduse capul, cum o dovedeşte această scrisoare a lui Franz-Joseph, prin care îi cere împăratului Germaniei să-i convingă pe turci, bulgari şi greci în a-l ajuta „...să facă să dispară o dată pentru totdeauna Serbia ca factor politic în Balcani, s-o izoleze, s-o îngenuncheze şi în final s-o elimine". „N-a venit oare ceasul ca Europa să fie protejată contra invaziei mareei pan-slaviste?"

Scrisoarea lui Franz-Joseph dovedea starea de spirit a conducătorului unui mare imperiu ce trebuia să suporte consecințele unei politici duse, începând cu 1848, împotriva naționalităților. În definitiv, dacă aspirațiile sârbilor din imperiul austro-ungar, dorindu-şi independența şi unirea cu regatul Serbiei, constituiau un motiv ca Viena şi Budapesta să declare război (dând, bineînțeles, o aparență de legitimitate unui atac pregătit dinainte; declarația generalului Hötzendorff o dovedeşte cu prisosință), aceeaşi problemă putea exista şi în privința României.

Ultimatumul dat Serbiei i-a făcut să tresară pe români, cărora Viena şi Budapesta le puteau pregăti aceeaşi soartă, după rezolvarea chestiunii sârbe...

Tisza cunoştea prea bine rezultatele politicii de maghiarizare, dusă cu atâta violență, care, în loc să-i facă pe români să se încline, îi silea să nu găsească altă ieşire decât în dislocarea din imperiul Habsburgilor şi unirea cu România.

Pe 7 iulie 1914, după ce împăratul a primit răspunsul dorit de la Berlin, s-a reunit un Consiliu de miniştri sub preşedința contelui Berchtold, cu participarea şefului statului major, Conrad Hötzendorff şi a amiralului Kaller, pentru a discuta declarația de război contra Serbiei.

Contele Tisza s-a opus declarării războiului, nu din considerente umanitare, ci de teama consecințelor interne din Ungaria. „Nu depinde de Germania, a spus el, să tranşeze problema austro-sârbă. În caz de război şi de victorie, Ungaria era hotărâtă să nu tolereze încorporarea în imperiu a unei părți sau a întregului teritoriu sârb. Şi era oare bine ales momentul angajării în această acțiune, a cărei extindere nu se putea măsura şi al cărei sfârşit nu putea fi prevăzut într-o perioadă în care, încurajată de Bucureşti, în Transilvania se putea produce o vie agitație, foarte periculoasă pentru frontierele Ungariei?"

Această atitudine ostilă declarației de război contra Serbiei a creat un climat de simpatie pentru Tisza, ca şi cum nu el ar fi fost principalul responsabil de situația internă a Austro-Ungariei (din 1882 şi până în 1903, Benjamin de Kállay şi Burián, doi unguri, au fost miniştri pentru teritoriile

Bosniei şi Herţegovinei. Susţinuţi de Tisza, ei au aplicat timp de treizeci de ani politica lui de mână forte. Când polonezul Bilinski a fost numit, în 1912, pe acest post, Tisza i-a trimis, pentru a-l supraveghea, un funcţionar format de el însuşi, spre a distruge orice rezistenţă naţională).

În şedinţa din 30 iunie 1904 a Parlamentului de la Budapesta, contele Tisza a cerut revizuirea articolelor din Codul penal referitoare la mişcările naţionalităţilor, pentru a face faţă „agitaţiilor celor fără de patrie... Căci, spunea el, în domeniul politicii guvernului, ochiul pătrunzător şi mâna care pedepseşte apărând statul trebuie să intervină cu autoritate... Noi am tratat până astăzi această problemă de-o manieră prea cavalerească. Statul maghiar a închis ochii în faţa acestor agitaţii josnice şi cred că, dintre toate administraţiile publice europene, cea maghiară este cea mai puţin înarmată pentru a descoperi şi pedepsi aceste acţiuni. Situaţia trebuie restabilită. Statul maghiar este dator să desfăşoare o activitate mult mai intensă în domeniul poliţiei statului şi a atribuţiilor ce-i revin.“

Tisza, asemeni lui Apponyi sau Kossuth, nu găsise altă soluţie pentru a transforma statul multinaţional într-un „stat maghiar unitar“, decât această modificare a Codului penal şi întărirea poliţiei politice. Era vorba de o logică specific maghiară, privitoare la problemele politice, şi cel ce a ilustrat de o manieră perfectă raţionamentul politic al Budapestei a fost Tisza.

Pe 15 ianuarie 1905 — într-un discurs pronunţat la Miskolc, în care trata problema naţionalităţilor, contele Tisza a ridicat-o pe cea a raporturilor dintre unguri şi români. Reproducem, din ziarul „Pester Lloyd“ de pe 16 ianuarie 1905, pasajele următoare:

„Am mai spus-o, dar există adevăruri a căror repetare nu strică. Este o bizară ironie a destinului că mai există încă astăzi atât material exploziv între români şi maghiari. Căci noi, privind mai profund cursul istoriei, descoperim o solidaritate intimă a marilor interese ale vieţii între aceste două neamuri.

Deoarece aici, în această parte a Europei, în acest conglomerat de naţiuni unite între ele prin legături de neam, tocmai aceste două naţiuni sunt cele ce n-au pe nimeni căruia să se ralieze şi trebuie să-şi urmeze calea destinelor lor, mână în mână, opunându-se unui curent popular mai mult sau mai puţin duşmănos.

Eu întrevăd într-o Românie independentă, care înaintează spre o dezvoltare atât de fericită şi armonioasă la frontiera noastră de est, aliata naturală a marilor interese maghiare. Şi nu mă indispune faptul că cetăţenii români ce trăiesc în patria noastră se gândesc la această Românie independentă cu simpatie şi dragoste... Dar ei nu trebuie să uite că o condiţie fundamentală pentru realizarea acestei Românii independente este existenţa aici, alături într-o poziţie ce domină valea Dunării, a unui stat

puternic, condus de naţiunea maghiară — admiratoare a libertăţii — ce trebuie să întreprindă o acţiune fermă.

Românii trebuie să înţeleagă că, tocmai din punctul de vedere al asigurării existenţei unei Românii independente, n-au de îndeplinit aici decât o unică misiune: vor face un real serviciu naţiunii lor numai atunci când vor căuta să pună în valoare influenţa şi dominaţia maghiare."

Premisa era justă : românii şi maghiarii sunt două naţiuni izolate într-o masă slavă. Fiecare în parte poate fi dominată, dar unite, ele pot menţine echilibrul cu popoarele slave. Plecând de la această premisă, logica specific maghiară a contelui Tisza era că românii din Ungaria trebuiau „să pună în valoare influenţa şi dominaţia maghiare", pentru a asigura existenţa României independente. Ce înţelegea el prin punerea în valoare a influenţei şi dominaţiei maghiare? Acceptarea de către români a politicii de maghiarizare, deci dispariţia lor ca naţiune... Dar românii n-au acceptat logica lui Tisza, căci măsurile de maghiarizare n-au dat nici un rezultat, fapt, de altfel, recunoscut de maghiari.

În 1914, contele Tisza constata „o vie agitaţie în Transilvania, foarte periculoasă pentru frontierele Ungariei". El înţelegea foarte limpede — oricare ar fi fost rezultatul războiului — că Ungaria putea pierde totul. Numai că era prea târziu pentru a mai repara ceva. Contele Tisza s-a supus, punându-şi speranţele în puterea militară a Germaniei. Aliata Puterilor Centrale, România, se găsea în imposibilitatea morală de a-şi îndeplini obligaţiile asumate prin tratatul semnat în 1883.

Este cazul să amintim că aceste tratate n-au fost dezbătute în Parlament şi nici publicate. Motivele ce au determinat guvernul să le ţină secrete erau de natură politică, atât internă cât şi externă.

Se ştia că România încheiase alianţa cu Germania şi Austro-Ungaria şi, ca urmare, era considerată ca făcând parte din tabăra adversarilor Rusiei. Se poate să se fi vrut evitarea dezbaterilor publice ale tratatelor, care prevedeau o luare de poziţie a României contra Rusiei, pentru a nu irita un vecin atât de puternic. Dar motive interne au influenţat şi mai mult această reţinere. Este adevărat că Rusia a reuşit să întreţină o animozitate surdă în ce-o privea, în masa poporului român. Iar fiecare dintre invaziile ce s-au succedat începând cu 1711 — la scurte intervale — redeschidea răni adânci, abia cicatrizate. Cu toate acestea, din cauza politicii duse de monarhia austro-ungară faţă de românii din Transilvania, era imposibil ca opinia publică să accepte alianţa cu un stat al cărui principal obiectiv era acela de a extermina românii ca naţiune, printr-o politică de maghiarizare, în Ungaria, şi de rutenizare, în Bucovina.

Ralierea României la Puterile Centrale a fost acceptată tacit de către cele două partide politice — liberal şi conservator —, ca un act impus de neliniştea permanentă în faţa politicii ruse de expansiune în Balcani. Deci poporul român s-a resemnat să accepte această alianţă.

De altfel, nici ungurii nu-şi făceau iluzii în privința ei. După procesul intentat autorilor *Memorandumului,* regele Carol, dorind să atenueze impresia penibilă produsă în opinia publică europeană, i-a făcut o vizită împăratului Franz-Joseph în luna noiembrie 1897, la Budapesta. Obiectivul vizitei regelui Carol era acela de a convinge guvernul ungar asupra necesității imperioase a unei ameliorări a atitudinii sale față de românii din Transilvania. Aceasta ar fi avut o dublă consecință: mai întâi să calmeze pasiunile politice exacerbate, iar apoi de a da Alianței un conținut valabil.

Vizita regelui Carol I a fost comentată de ziarul „National-Zeituag" din Berlin. Între altele, acest ziar făcea cunoscut că unele evenimente jenante pentru oamenii politici români, care susțineau Tripla Alianță, îl puneau pe Dimitrie Sturdza — şeful Partidului liberal — în imposibilitatea de a mai rezista, chiar denunțând pericolul politicii ruseşti.

„Dacă — scria «National-Zeitung» — Sturdza este obligat, din cauza opiniei publice, să se retragă, pentru a-şi apăra cu o sinceritate totală politica, nu se va mai găsi alt şef de guvern care să aibă o atitudine la fel de rezervată şi ponderată în problema naționalităților, cum este a sa.

Dar dacă oamenii politici nu fac distincție, cel puțin generalii Austro-Ungariei vor face o diferență între o mobilizare, conform alianței germano-austriece şi o mobilizare făcută în vederea unui război împotriva Austro-Ungariei.

Retragerea lui Sturza în circumstanțele actuale va deschide din nou calea influenței ruse, nu numai în Macedonia şi în Balcani, ci şi în regiunea Dunării de Jos, de o parte şi de alta a Carpaților."

Chiar titlul articolului din „National-Zeitung": „Problema românească şi Tripla Alianță", era de natură să nu placă ungurilor. Ziarul „Pester Lloyd" s-a crezut deci dator să răspundă:

„Dat fiind că nu este cu totul exclus ca ideile răspândite de «National-Zeitung» să reuşească a tulbura încrederea în şansele politicii Triplei Alianțe, considerăm că este necesar să ne ridicăm glasul împotriva unei informări inexacte a opiniei publice germane. Prima eroare constă în afirmația că spiritele românilor din Ungaria ar fi astăzi mai agitate decât altădată." Articolul a fost publicat la trei ani după procesul *Memorandumului* (10 noiembrie 1897), momentul când românii puseseră problema naționalităților în fața opiniei publice europene. Dar, în concepția ungurilor, negarea unei realități avea o forță magică ce putea s-o anuleze. Iată de ce „Pester Lloyd" continua argumentația: „Legea privind naționalitățile nu poate şi nu trebuie interpretată în sensul că, sprijiniți de ea, s-a ajuns la crearea unei situații speciale pentru români, în raport cu drepturile ungurilor şi ale altor naționalități. Dar guvernul ungar, fiind hotărât să protesteze împotriva unor asemenea interpretări, este dispus să țină seama, în fiecare caz concret, de datele şi de reclamațiile justificate ale românilor.

România şi monarhia noastră sunt sortite, din raţiuni de politică internaţională, a fi aliate în respingerea pericolelor comune. Ar fi o miopie de neiertat trecerea peste această realitate, motivată de unele probleme de politică internă, de ordinul al doilea şi chiar al treilea. Nimeni nu poate imputa guvernului ungar că n-a aplicat legea naţionalităţilor sau că ar fi trebuit să aplice faţă de români unele legi speciale."

Autorul articolului din „Pester Lloyd" era el de bună credinţă sau îşi alegea anume argumente din sfera internaţională, aceeaşi idee fiind apărată sub diverse forme în discursurile oamenilor politici şi în alte articole: „România şi monarhia austro-ungară sunt sortite, din raţiuni de politică internaţională, a fi aliate...", când, de fapt, politica de maghiarizare a elementului românesc nu se schimbase şi era intensificată an de an?

Iată de ce, pe 7 iulie 1914, contele Tisza — trezindu-se brusc — descoperă că Austro-Ungaria se găsea pe marginea prăpastiei.

Pentru a putea înţelege situaţia caracteristică acelui moment, trebuie să analizăm originile şi natura tratatelor semnate de România cu Germania şi Austro-Ungaria în 1883.

Situaţia geografică ingrată era definită astfel de un cronicar român: „Ce fiindu în calea răotăţilor şi stropşindu oştile, care de multe ori să făcea războaie pre acesta loc, cum încă semnile arată, carile le vedem multe pretitinderile: movili mari şi mici şi şanţuri pre Nistru, pre Prut, prin codri, n-au mai putut suferi, ce s-au răsipit şi s-au pustiit". Începând din secolul al IV-lea, invaziile barbare s-au succedat la mici intervale până în secolul al VII-lea, epocă în care tătarii mai făceau încă scurte incursiuni. Primele organizări ale Principatelor au trebuit să reziste presiunilor politice poloneze şi ungare şi să se apere împotriva imperialismului turc în plină expansiune. După bătălia de la Mohács din 1526, Soliman al II-lea a reuşit să facă din Ungaria o provincie turcă, în timp ce românii continuau să lupte contra lui. Sub Petru cel Mare, luptele între Rusia şi Turcia aveau loc pe teritoriile celor două Principate. Moldovenii şi valahii suportau atât jafurile ruşilor, cât şi pe cele ale turcilor.

Cu cât Rusia se pasiona mai mult de cauza creştinătăţii, cu atât românii îşi dădeau seama că protecţia ţarului era mult mai periculoasă pentru existenţa lor decât dominaţia sultanilor. Principatele româneşti reprezentau pentru Rusia o primă etapă în drumul spre Constantinopol.

Albert Sorel, în *Chestiunea Orientului în secolul al XVIII-lea,* aminteşte că, într-un memoriu din 1771, ruşii îşi afirmau nevoia de a domina Moldova şi Valahia „pentru a avea spatele asigurat în Polonia".

În timp ce Europa occidentală ignora Principatele române — în 1743 Franţa a refuzat să trimită un agent —, Austria şi Rusia, vecinele lor, le apreciau pentru produsele agricole şi pentru importanţa lor strategică şi comercială. În 1771, Austria sublinia, într-un memoriu, importanţa celor două Principate, spunând: „Versantul oriental al Carpaţilor ar fi o bună linie

de apărare pentru armatele imperiale, în caz de înfrângere, Principatele posedând bogății minerale, vegetale şi animale de toate felurile; ele ar putea hrăni o armată oricât de numeroasă. Moldova leagă direct Galiția şi Lodomeria de Transilvania. Este calea cea mai dreaptă între Polonia şi Turcia."

Între trei puteri avide, Turcia, Rusia şi Austria, care invadau — pe rând — Principatele, jefuind şi anexând câte o parte a teritoriului național, românii au reuşit să nu aparțină nici uneia dintre aceste puteri.

În virtutea tratatului, semnat la Passarowitz în 1718, Austria a anexat Oltenia (Mica Valahie), pentru a o retroceda Valahiei în 1739, prin tratatul de pace de la Belgrad. Căutând o compensație, fără război, utilizând intriga, în 1775 Viena a pus mâna pe Bucovina.

Datorită neînțelegerii dintre Rusia şi Austria, cele două Principate româneşti au putut fi salvate, în momentul primei împărțiri a Poloniei.

„Austria nu va suporta niciodată ca ruşii să rămână în posesia Moldovei şi a Valahiei", spune Albert Sorel în lucrarea citată mai sus.

Dar politica Habsburgilor n-a pierdut nici o clipă speranța de a putea intra într-o zi în posesia acestei părți a Daciei.

Albert Sorel a descris întreaga acțiune sinuoasă a Austriei având acest obiectiv. Nemulțumit cu ceea ce obținuse prin împărțirea Poloniei, Iosif al II-lea cerea o compensație: „Ne trebuie toată Moldova şi toată Valahia". Dar ministrul Kaunitz, dându-şi seama că o asemenea cerere se va lovi de opoziția Rusiei, a găsit o soluție simplă: „Vrem toată Valahia, partea de sud a Moldovei şi a Basarabiei... iar restul acestor provincii pot fi ale polonezilor". Kaunitz se gândea că astfel va putea împiedica pe ruşi să anexeze cele două Principate.

Bineînțeles, Rusia nu-şi limita activitățile la intrigi, ci folosea şi forța armată, iar după ocuparea unei provincii îşi instala generalii ca guvernatori şi aştepta evoluția situației internaționale pentru ca, la momentul potrivit, să poată negocia cu Turcia. Aceasta din urmă nu putea renunța la cele două Principate care-i procurau venituri sigure şi-i îmbogățeau pe înalții demnitari ai Sublimei Porți.

Ecaterina a II-a i-a mărturisit lui Frederic I intenția sa: „independența" Principatelor, formă ipocrită, tipic rusească, pentru a pune stăpânire pe ele. Era atât de sigură de anexarea lor, încât îl desemnase pe Potemkin ca „Rege al Daciei". Iar când a înțeles că nu poate smulge Principatele Turciei — putere suzerană — s-a mulțumit să obțină Benderul şi Ociakovul, rezervându-şi Moldova şi Valahia pentru o altă ocazie mai favorabilă.

Faptul că cele două Principate româneşti n-au împărtăşit soarta Poloniei se datorează lui Frederic al II-lea, ce nu voia să le cedeze cu nici un preț ruşilor, axioma lui fiind: „Ruşilor trebuie să li se pună frâu...". Moldova

a suferit totuşi două mutilări : Bucovina anexată de Austria şi Basarabia de către ruşi.

Este evident că circumstanţele au facilitat crearea unui stat unitar al românilor în 1859, ceea ce nici ruşii, nici austriecii nu doreau. Rezultatul războiului din Crimeea a obligat Rusia să se resemneze şi să accepte unirea Principatelor într-un singur stat. A fost un noroc pentru destinul României neparticiparea lui Palmerstone la Conferinţa de pace de la Paris. Într-o scrisoare adresată lordului John Russel, în ajunul războiului Crimeei, primul ministru al Angliei îşi exprima programul pentru viitoarea aşezare a Europei de est, după înfrângerea ruşilor: „Insulele Alland trebuie cedate Suediei; provinciile baltice, Rusiei; regatul Poloniei, restabilit, pentru a servi ca stat-tampon între Rusia şi ţările germane; Moldova şi Valahia, incluse în Austria; Turcia va obţine, conform planului, Crimeea şi o parte din Caucaz, pe când cealaltă parte trebuie să formeze un stat circazian, sub suzeranitatea sultanilor".

Dacă Palmerstone, care se bucura de o mare autoritate, ar mai fi fost în viaţă în momentul Conferinţei de pace, poate că n-ar fi reuşit să dea Crimeea şi Caucazul Turciei, dar nu este exclus să fi obţinut — în ciuda opoziţiei Franţei — Moldova şi Valahia pentru Habsburgi. Rusia dorind să câştige de partea sa Franţa, contele Orlov a susţinut propunerea contelui Walewsky — reprezentând Franţa — de unire a celor două Principate, provocând, bineînţeles, reacţia Austriei.

Ea a propus ca populaţia să fie consultată în prealabil, ca o comisie europeană să fie trimisă în Principate, având misiunea de-a convoca — în urma alegerilor — adunări ad hoc.

Dacă această cerere ar fi fost acceptată, Austria ar fi dominat fără îndoială Principatele prin alegeri trucate. De altfel, pentru a evita surprizele, unităţi ale armatei austriece ar fi ocupat Principatele şi prin prezenţa lor ar fi exercitat presiuni asupra celor ce erau chemaţi să decidă destinul naţiunii lor.

Un memoriu redactat de N. Golescu în numele românilor a fost remis reprezentanţilor Franţei, Angliei şi Sardiniei. Prin acest memoriu se cerea: 1 — retragerea trupelor austriece; 2 — stabilirea celor două guverne alese de către locuitorii celor două capitale: Iaşi, capitala Moldovei, şi Bucureşti, capitala Munteniei; 3 — alegerea domnitorului fie prin sufragiu universal, fie conform obiceiurilor vechi, sau cel puţin de către o adunare extraordinară, compusă din reprezentanţii tuturor claselor naţiunii.

În acest memoriu, N. Golescu punea în lumină tendinţele imperialiste ale Habsburgilor: „Cine nu vede că Austria, chiar de la începutul ostilităţilor, nu vizează decât să se instaleze în Principate, în locul Rusiei? Ea a semnat Convenţia din 24 iulie cu înalta Poartă, numai în scopul de a avea dreptul să ocupe aceste ţări, a căror posesiune o doreşte. Dacă nu, de unde apar aceste nenumărate imprimate, scoase încă de-acum doi ani în tipografiile

Vienei, cu participarea mărturisită sau secretă a guvernului? Imprimate prin care se încearcă a se demonstra că Dunărea este un fluviu german, ca şi Rinul, şi că Austria rămâne în afara frontierelor sale naturale, cât timp nu se poate sprijini într-o parte pe Carpaţi şi în cealaltă, pe Balcani.

Odată pacea semnată, ea va prezenta, fără îndoială, mii de motive înşelătoare pentru a prelungi o ocupaţie mai dură şi mai degradantă decât cea a Moscovei."

Politica Austriei era limpede: ea voia să se substituie Rusiei ca influenţă şi evident să exploateze, încercând prin toate mijloacele să obţină suportul Franţei şi al Angliei pentru a căpăta protectoratul asupra Moldovei şi Valahiei. Dar toate aceste intrigi au fost în zadar, căci la Paris se semnase o Convenţie.

Contele Bud Schaunestein, primul delegat al Austriei, a înţeles imediat sensul Convenţiei, perspectivele pentru naţiunea română, ca şi repercusiunile inevitabile pe care această Convenţie le va avea asupra românilor din monarhie. Abia se scurseseră opt ani de la revoluţiile naţionale din 1848.

Prin articolul 22 al Convenţiei se punea capăt pretenţiilor Rusiei asupra Principatelor române, protecţia rusă fiind înlocuită prin garanţia puterilor contractante. Principatele puteau beneficia astfel de privilegiile şi de imunitatea ce li se acordau. În acelaşi articol se specifica: „Nici o protecţie exclusivă nu va fi exercitată asupra Principatelor de vreuna din puterile garante şi nu va exista nici un drept special de amestec în afacerile lor interne". O intervenţie armată nu era admisă fără acordul prealabil al puterilor garante, chiar în caz de tulburări interne. Acest articol interzicea atât Austriei, cât şi Rusiei, reluarea vechilor metode de imixtiune în treburile Principatelor. Acestea din urmă obţinând dreptul de a avea o armată naţională, inspiraseră mari nelinişti la Viena, din cauza prezenţei celor 3 milioane de români pe teritoriul monarhiei.

Dat fiind faptul că domnitorul trebuia să fie din părinţi moldoveni sau valahi şi că era ales pe viaţă, se punea capăt intrigilor ce conduseseră la pierderea independenţei celor două Principate.

Problema unirii Moldovei cu Muntenia a fost ridicată de contele Walewski, susţinut de Clarendon, prim-delegat şi ministru al afacerilor externe al Angliei.

Reprezentanţii Turciei şi Austriei s-au opus cu îndârjire acestei propuneri, susţinând că unirea poate fi cerută de câteva personalităţi, dar nu este dorită de popor. Era o negare a purului adevăr, deoarece Divanele ad hoc convocate în virtutea tratatului de la Paris propuseseră unirea Principatelor sub un prinţ străin, ereditar. Faptul că unirea nu era impusă de puterile garante nu însemna că nu era dorită, deoarece structura şi spiritul Convenţiei o făceau posibilă.

Astfel, Convenția recunoştea solidaritatea celor două provincii româneşti, care doreau să se numească de-atunci încolo (Art. 1) „Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei“. Ea recomanda în plus constituirea unei Comisii Centrale Mixte, cu sediul la Focşani, oraş situat la frontiera dintre Principate, spre a pregăti legile de interes general şi a revizui legislația în vigoare, unificând-o: o Curte de Casație unică, armatele Moldovei şi Valahiei organizate în acelaşi mod, putând fi reunite la nevoie sub un singur comandament.

Austria a încercat până în ultima clipă să împiedice unirea Principatelor, utilizând orice metodă: corupție, amenințări... Dar unirea s-a înfăptuit grație unei manevre abile: Valahia l-a ales pe Alexandru I. Cuza, care fusese deja ales domn al Moldovei.

Austria nu mai putea acționa, cu atât mai mult cu cât un fapt nou urma să schimbe conjunctura internațională. Pe 20 iulie 1858, la Plombières, Napoleon al III-lea şi Cavour stabiliseră, printr-un acord, bazele unității italiene. Cu toate că acordul a fost ținut secret, la 1 ianuarie 1859 — cu ocazia primirii corpului diplomatic la Tuileries — Napoleon al III-lea s-a oprit în fața lui Hübner, ambasadorul Austriei, pentru a-i spune: „Regret că raporturile noastre cu guvernul dumneavoastră au devenit mai puțin amicale decât în trecut”. Dacă Viena mai putea avea dubii asupra cuvintelor împăratului, o broşură avea să apară câteva zile mai târziu cu titlul: *Napoleon al III-lea şi Italia.* Broşura era anonimă, dar toată lumea ştia că autorul era chiar împăratul. Ea a avut un mare răsunet în lumea politică internațională, ca şi în mediile franceze.

Din conținutul ei rezultă perspectiva unui apropiat război franco-austriac: „Imposibilitatea absolută a armatei italiene de a înfrânge un inamic cum este Austria face necesar un sprijin exterior”.

Scopul acestei broşuri era de a pregăti opinia publică pentru război. În atmosfera creată de ea, Austria nu mai putea lua măsuri împotriva unirii Principatelor române.

Eforturile Austriei pentru obținerea protectoratului asupra Moldovei şi Valahiei au provocat o apropiere între Rusia şi Franța. Fără să vrea, politica Austriei a servit intereselor națiunii române. Faptul că Rusia s-a resemnat să accepte formarea unui stat unitar român nu implică renunțarea la situația dinainte de război.

Pentru poporul român, Austria şi Rusia reprezentau pericole asemănătoare, ambele tinzând să ocupe sau să pună în stare de vasalitate noul stat.

Să cercetăm acum motivele ce au împins România, stat liber şi suveran, să încheie în 1883 tratate de alianță cu Germania şi Austria.

Înfrângerea Rusiei în Crimeea nu era socotită de oamenii politici români ca o slăbire a imperiului moscovit.

Dimpotrivă, Austria era cea care dădea semne serioase de slăbiciune interioară, datorită revoluțiilor naționale din 1848, în timpul cărora domnia Habsburgilor a fost salvată datorită intervenției armatelor ruseşti.

Să ne amintim că în Italia „Risorgimento" elimina Austria din Peninsulă.

Conducătorii politici ai României, prezenți în 1848 la marea Adunare ținută la Blaj pe „Câmpia libertății", au ascultat discursul lui Simion Bărnuțiu în care se fixa programul națiunii române în imperiul habsburgic. Forța cu care se manifesta naționalismul românesc în Transilvania dădea măsura situației politice reale din Austria. De asemenea, guvernul de la Bucureşti, având mereu în vedere ocheadele Rusiei spre Constantinopol — la care nu putea ajunge decât traversând România — nu s-a lăsat înşelat de atitudinea ei la Conferința de la Paris. Grijile sale se datorau amintirilor tragice lăsate de invaziile ruse în decursul a două secole. Ostilitatea față de o națiune ne-slavă fusese demonstrată de nenumărate ori. Amenințarea permanentă pentru România era deci Rusia. Revoluționarii socialişti refugiați în România, începând din 1870, contribuiau la alimentarea bănuielilor guvernului român. Primii organizatori ai mişcării socialiste în România au fost români din Basarabia şi este semnificativ că primul ziar socialist apărut în România purta titlul, provocator pentru Rusia, „Basarabia".

În 1871 a apărut o carte, intitulată *Rusia şi Europa,* al cărei autor era marele teoretician al panslavismului Danilevski. Socialiştii basarabeni au difuzat această carte în cercurile politice române. Tezele susținute în lucrare îi entuziasmaseră pe panslavişti, dar erau violent atacate de liberali şi mai ales de socialişti. O traducere franceză a cărții a apărut la Bucureşti sub titlul *Doctrina panslavistă după Danilevski,* operă a polonezului J. J. Skupiewski, refugiat în România.

Şeful Partidului liberal român, Dimitrie Sturdza, unul din promotorii alianței cu Puterile Centrale, a scris, la rândul său, un studiu substanțial asupra lui Danilevski şi a teoriilor sale panslave.

România fiind o creație a Occidentului la frontierele Rusiei, politica sa de supraviețuire nu putea fi decât aceea a apropierii de puterile inamice acestui vecin amenințător.

Țările care nu au contacte directe cu ruşii pot avea o simpatie reală pentru ei, chiar fără vreun interes politic. Dar dacă Franța ar fi avut o frontieră comună cu Rusia şi ar fi suportat douăsprezece invazii ruseşti, cu tot ceea ce comportă ele, în mod sigur nici un francez n-ar mai vorbi de „farmecul slav"... Nu trebuie confundată sensibilitatea profundă pe care o întâlnim la scriitorii, muzicienii şi filosofii ruşi, cu natura omului ce invadează o țară. Nu există vreo diferență între o ocupație a armatelor țariste, în numele misiunii ortodoxe a Rusiei, şi o ocupație a armatelor sovietice, pentru apărarea proletariatului, secera şi ciocanul înlocuind

crucea. Neapartenența la masa slavă le-a creat românilor o situație pe care nici o altă națiune n-ar putea-o invidia. Aceasta nu înseamnă că națiunile slave se pot bucura de bunăvoință sau de favoruri speciale. Istoria contemporană ne-a dovedit-o. Tito avea toate condițiile pentru a câştiga simpatia Kremlinului: îl învinsese pe generalul Mihailov, instaurase regimul comunist în Iugoslavia. A recrutat şi a organizat elemente comuniste pentru Brigăzile internaționale în timpul războiului civil din Spania. Era muncitor, raliat încă din adolescență mişcării revoluționare comuniste. Dar cum Iugoslavia n-a fost „eliberată" de către armatele ruse, ea n-a cunoscut ocupația acestora. Şi totuşi, la sfârşitul lui 1944, Iugoslavia a fost invadată de ofițeri şi cadre economice sovietice, pentru exploatarea economică a țării.

Dar Tito şi partizanii săi comuniști n-au încetat să fie iugoslavi, adică n-au pus devotamentul față de Rusia — centrul revoluției marxist- leniniste — deasupra intereselor națiunii.

Reflexele naționale au iritat Moscova. Furia a izbucnit indirect, pe 28 iunie 1948, în ziarul partidului comunist ceh „Rude Pravo", în care conducătorii iugoslavi erau copleşiți de injurii pentru că guvernul iugoslav „ducea o politică neprietenoasă față de Uniunea Sovietică". De fapt, pentru că Iugoslavia nu admitea să fie exploatată de amicii ei ruşi. Motivele iritării ruseşti au fost exprimate în scrisoarea Comitetului central al P.C.U.S., adresată Comitetului central al celui iugoslav, pe 27 martie 1948: „Siguranța iugoslavă exercită un control permanent asupra reprezentanților sovietici în Iugoslavia". În aceeaşi scrisoare, Milovan Djitas, unul din cei patru şefi ai Partidului comunist iugoslav, era acuzat de a fi declarat în 1945, la o reuniune a Comitetului central că: „Ofițerii sovietici erau, din punct de vedere moral, inferiori celor ai armatei britanice"; această alegație antisovietică a lui Djilas nu a stârnit reprobarea imediată a celorlalți membri ai comitetului. În aceeaşi scrisoare se atrage atenția asupra faptului că „iugoslavii încep să insulte consilierii noştri militari, tratându-i de leneşi şi discreditând armata sovietică" şi în consecință: „Guvernul a decis să recheme o parte a consilierilor săi".

Guvernul iugoslav nu s-a sfiit să promulge un decret „interzicând organismelor de stat să furnizeze informații cu caracter economic reprezentanților sovietici fără aprobarea sa".

Ziarul „Borba", atacând politica dusă împotriva Iugoslaviei de Kominform, preciza într-un articol atitudinea lui Tito: „Este foarte clar, pentru toată lumea din țara noastră, că aceste mostre de frazeologie revoluționară slujesc numai la mascarea încercării contrarevoluționare de a împiedica industrializarea Iugoslaviei".

Într-un articol publicat în acelaşi ziar, pe 10 iulie 1948, Moša Pijade, teoretician al comunismului iugoslav şi eminența cenuşie a partidului, le amintea fără menajamente ruşilor:. „Unii şefi ai altor partide comuniste au ajuns cu avionul în țările lor eliberate şi, cu pipa în colțul gurii, timp de

patru ani, de patru ori pe zi, au chemat masele la luptă prin radio, în timp ce noi ne cuceream libertatea cu arma în mână".

Pijade cerea ruşilor să nu-i confunde pe conducătorii comunişti iugoslavi cu cei ce au fost impuşi de baionetele ruseşti şi, ca urmare, să-i trateze de la egal la egal. Era exact ceea ce sovieticii nu puteau concepe, căci ei voiau să aplice şi iugoslavilor criteriile de exploatare colonială, ca în țările satelite, după modelul societăților mixte. Se poate imagina furia Kremlinului împotriva industrializării rapide a Iugoslaviei, furie ce s-a manifestat şi contra României în anii '60, atunci când şi ea şi-a accelerat industrializarea.

În discursul din 27 decembrie, Tito declara: „Până acum n-am vrut să vorbim despre adevăratele motive ce ascundeau în spatele lor atitudinea țărilor formând Kominform-ul, sub direcția Moscovei, care le-a ordonat să se îndrepte împotriva noastră. Dar astăzi lucrurile au ajuns într-un asemenea punct, încât trebuie să spunem ceva mai mult, chiar dacă, din motive lesne de înțeles, nu putem spune totul.

Țara noastră nu poate fi numai o sursă de materii prime pentru națiunile ce dețin deja o industrie puternică. Ele nu mai pot continua să cumpere la prețuri ridicate, aşa cum fac astăzi şi cum au făcut-o şi în trecut, în timp ce popoarele noastre rămân sărace şi înapoiate."

Era o reacție împotriva politicii de aservire a țării. Tito punea astfel la punct tendințele imperialiste ale Rusiei.

Polemica a atins apogeul în discursul ținut la 5 ianuarie 1950 de către Pijade în Adunarea națională, referitor la ziarul „Pravda", care-l atacase pe Dimitrov, vinovat de-a fi proiectat, împreună cu Tito, o federație a slavilor din sud. Pijade demasca politica imperialistă rusă cu o cruzime impresionantă: „Intenția acestei scoateri în afara legii a ideii de federație, calificând orice federație, *confederație* sau chiar uniune vamală, drept îndoielnică şi artificială, are ca scop numai împiedicarea micilor state socialiste de a se grupa, de a-şi apăra independența şi suveranitatea, intenția de a le menține izolate una de alta, spre a nu se putea sprijini mutual şi a le aduce astfel — rând pe rând, — la predarea suveranității şi independenței lor în mâinile guvernului sovietic, punându-se sub protecția lui". Lenin, cunoscător al naționalismului expansionist şi opresiv al ruşilor — mai puternic decât ideologia revoluționară a internaționalei socialiste —, nu ezitase să denunțe această trăsătură fundamentală a spiritului politic rus, declarând, cu ocazia celui de-al VIII-lea congres al partidului, ținut în 1919: „Zgâriați orice comunist... şi veți găsi un rus şovin".

Şi comuniştii români au reacționat, după ce trupele sovietice au părăsit România, în 1960, stabilind un plan de industrializare, pentru a frâna exploatarea rusă, care cumpăra materiile prime la prețuri fixate de Moscova.

Un fapt merită a fi subliniat: „N-a existat niciodată un curent pro-rus în România". Instinctul de conservare al românilor, amenințați în

permanență de expansiunea imperialistă rusă, le-a impus o mare prudență față de această țară. În 1877, Alexandru al II-lea a decis să-şi ia revanşa: între 1871 şi 1875 Turcia a traversat o perioadă de dezordini politice şi financiare. Rusia pregătea în acest timp atmosfera pentru a-i declara război. În 1875, o insurecție a izbucnit în Herțegovina, răspândindu-se şi în Bulgaria. Guvernul turc a folosit pentru represiune bande de cerchezi şi trupe mercenare, care au comis în primăvara lui 1876 masacre atât de teribile, încât Gladstone şi-a manifestat dezacordul în Camera comunelor, iar Serbia şi Muntenegru au amenințat cu războiul. În Turcia, manevrele succesive n-au putut ameliora situația internă, dar au stimulat dorința Serbiei şi Muntenegrului de a-i pedepsi pe opresorii turci. În iulie 1876, ele i-au declarat război, dar, în ciuda faptului că au fost ajutate de voluntari ruşi şi bulgari, au fost învinse.

Rusia a intervenit, impunând armistițiul.

Noul sultan Abdul Hamid a proclamat o Constituției ce s-a transformat rapid în tiranie politică. Ca urmare a unei Conferințe a ambasadorilor acreditați la Constantinopol, prezidată de ministrul afacerilor externe al Turciei, guvernul turc a elaborat o serie de reforme, în scopul instaurării în Bulgaria şi Bosnia a unui regim de autonomie administrativă destul de amplu. Dar în ciuda eforturilor marilor puteri ca reformele să se aplice, ele au rămas literă moartă.

Era exact ceea ce-i trebuia Rusiei pentru a trece la acțiune de una singură.

Dar pentru ca trupele ruseşti să poată pătrunde în Balcani, ele trebuiau să treacă prin România. Numai că situația nu mai era aceeaşi cu cea din 1853, când armatele ruseşti au pătruns în Principate precedate doar de un manifest prin care populația era asigurată că Rusia nu avea intenții de „cucerire“ şi că „ocupația era provizorie”.

Marile puteri garantaseră independența şi suveranitatea noului stat în 1877. Iată de ce, şeful guvernului român, I.C. Brătianu, şi ministrul afacerilor externe M. Kogălniceanu, au fost invitați la Livadia, unde au fost primiți în audiență de țarul Alexandru al II-lea şi de ministrul său de externe, Gorceakov.

Reprezentanții României au declarat că nu permit trecerea Prutului, înainte ca guvernul rus să semneze o convenție prin care să garanteze integritatea țării.

Atât țarul, cât şi Gorceakov au încercat să se eschiveze de la acest angajament ce, în caz de victorie, le limita posibilitățile. La întrebarea pusă de țar: „Şi dacă Rusia refuză semnarea unei asemenea convenții?“, Ion Brătianu a răspuns: „Ne vom opune cu arma în mână, chiar dacă ne ştim de la început învinşi. Dar acțiunea Rusiei contra Turciei, întreprinsă pentru protejarea popoarelor creştine din Balcani, va debuta prin atacarea şi masacrarea unei națiuni creştine. Europa va judeca!“

Răspunsul lui Ion Brătianu i-a obligat pe ruşi să semneze convenția, pe 17 aprilie 1877. Este însă adevărat că semnătura Rusiei pe un angajament nu este respectată decât în funcție de numărul baionetelor de care dispune partenerul său, pentru a se apăra. Țarul Alexandru al II-lea a declarat război Turciei, printr-un manifest, iar pe 24 aprilie 1877 trupele ruseşti au trecut Prutul, frontiera cu România.

În aceeaşi zi, România şi-a proclamat independența.

Este necesar să amintim că România nu-şi luase angajamentul — prin Convenția din 16 aprilie — să participe cu armata sa la acest război.

Dar rezistența Turciei l-a surprins pe marele duce Nikolai Nikolaievici, înalt comandant, şi armatele ruseşti au fost oprite de opoziția viguroasă a comandantului armatei turce, Osman Paşa, care organizase în jurul Plevnei (oraş din centrul Bulgariei) o redută. Rusia, având nevoie de trupe proaspete, face apel la concursul armatei române.

Principele Carol al României a luat comanda supremă a trupelor române, iar generalul Tothleben, apărătorul Sevastopolului (în timpul războiului Crimeei), conducerea operațiunilor de asediu, obligându-l pe Osman Paşa să capituleze. Bravura acestuia din urmă i-a impus marelui duce, care i-a înapoiat spada.

Rezultatul colaborării militare a României a fost anexarea sudului Basarabiei, în ciuda convenției semnate în aprilie 1877. Ocuparea sudului Basarabiei oferea Rusiei o poziție-cheie pe drumul spre Constantinopol.

Era deci logic ca, după tratatul de la Berlin (1878), românii să caute să se asigure împotriva unui vecin ce nu respecta nici un angajament şi ale cărui directive în timp rămâneau invariabile.

La un an după Congresul de la Berlin, cancelarul Bismarck semna alianța Germaniei cu Austro-Ungaria. În mod sigur, el nu şi-a făcut prea multe iluzii asupra solidității bătrânului imperiu al Habsburgilor şi nici asupra austriecilor, ce se bazau numai pe unguri, de care Viena era obligată să țină seama.

Pentru Bismarck, politica maghiară era condiționată de chiar structura etnică a Ungariei. „Acest popor înțelege că nu este decât o insulă în mijlocul imensei mări a populațiilor slave şi că, dată fiind inferioritatea sa numerică, nu-şi poate asigura securitatea decât bazându-se pe elementul german.“

Andrássy, convins că Bismarck are dreptate, devine partizanul politicii antislave a Cancelarului de Fier.

Alianța semnată la Viena pe 7 octombrie 1879 trebuia să rămână secretă până în 1920. Dar în 1888 Bismarck a publicat o parte a acestui tratat, în intenția de a demonstra scopurile sale paşnice. În primul articol se preciza: „Cele două imperii se angajează să-şi acorde sprijin militar, dacă unul sau altul sunt atacate de Rusia, şi să încheie pacea de comun acord“.

Era o alianță defensivă, dar se crease o asociere politică de o importanță hotărâtoare pentru Europa.

Un diplomat francez definea această alianță, în 1882, astfel : „Germania şi Austria strâns unite cântăresc — putem spune — decisiv în balanța afacerilor europene. Sprijinindu-se una pe alta, cele două imperii țin la distanță celelalte puteri şi sfidează orice opoziție din partea lor. Uniunea lor nu este numai defensivă. Nu are ca scop unic numai opunerea unei mase de rezistență compacte şi aproape impenetrabile oricărei agresiuni din afară. Ea tinde spre avantaje mult mai mari. Poate fi considerată ca un instrument puternic, manevrând cu dexteritate şi forță, menit să desăvârşească dezagregarea şi transformarea Orientului în beneficiul populațiilor germanice. De-acum înainte, Austria este redusă la rangul unei mari Bavarii, satelit al puterii germane în duelul dintre rase, al cărui rezultat va trebui să decidă —- când se va pune problema împărțirii Turciei — asupra Estului european şi a dominației asupra Europei."

Pentru oamenii de stat români era clar că o forță politică de mari dimensiuni se crease în centrul Europei, pentru a contrabalansa imperialismul rus.

Într-un articol publicat în „Deutschland Revue", în 1882, Titu Maiorescu, una din personalitățile Partidului Conservator, înfățişa concluziile politice pe care România le-a tras din alianța germano-austro-ungară. Atât conservatorii, cât şi liberalii erau de acord în ceea ce priveşte pericolul pe care Rusia îl prezenta pentru România.

„Suntem pierduți în fundul Orientului, expuşi la două curente: panslav şi pangerman, la fel de periculoase pentru independența noastră; dintre care primul este mult mai apropiat, mai apăsător", spuneau oamenii politici români, stabilind o ierarhie a urgențelor. Fără a se lăsa înspăimântați de tendințele ambițioase ale Austriei în Balcani — disproporționate în raport cu forțele ei reale, dar încurajate de alianța cu Germania —, oamenii politici români considerau, totuşi, că ele vor fi frânate de intrarea României în Tratatul de alianță dintre Puterile Centrale. La Bucureşti se spera, de asemenea, ca guvernul de la Berlin să facă unele presiuni asupra Vienei şi Budapestei, spre a modera opresiunea împotriva românilor din cadrul monarhiei dualiste. Pe 20 mai 1882, Italia semnase un tratat de alianță cu Puterile Centrale, ce devenea astfel Tripla Alianță.

Oamenii de stat români înclinau să se asocieze Triplei Alianțe şi dintr-un alt motiv: regele Carol I era un Hohenzollern, apreciat de Bismarck pentru ținuta sa exemplară şi pentru tactul său politic. Ei sperau că intervenția regelui în favoarea românilor din monarhia dualistă ar fi putut avea influență la Berlin şi, indirect, la Viena şi Budapesta.

Or, asemenea lui Bismarck, ce se înşelase asupra ungurilor când a susținut dualismul, românii s-au înşelat, la rândul lor, privitor la voința Cancelarului de Fier şi a succesorului său, de a-i împiedica pe unguri să-şi

continue politica de maghiarizare, îndreptată în primul rând contra românilor din Transilvania şi Ungaria.

Dar din clipa în care România s-a raliat la Tripla Alianță, ea trebuia să urmeze această politică, Rusia făcând imposibilă orice altă orientare. Ion Brătianu şi succesorul său la conducerea Partidului Liberal, Dimitrie Sturdza, nu uitaseră dezinvoltura cu care ruşii călcaseră în picioare convenția semnată la Livadia în 1877. După cum nu uitaseră nici dificultățile guvernului liberal de a determina Rusia, la sfârşitul războiului împotriva Turciei, să-şi retragă trupele din România.

Proiectele ruşilor au apărut destul de limpezi, atunci când s-a descoperit că agenții lor făceau propagandă în satele româneşti pentru a provoca răscoala țăranilor, ceea ce ar fi justificat staționarea permanentă a armatele ruseşti în România. Şi conservatorii aveau aceleaşi griji în privința ruşilor. În 1891, deci înainte de procesul Memorandumului — care va ridica opinia publică românească împotriva ungurilor —, Take Ionescu, şeful Partidului Conservator, a publicat în ziarul „Românul“ un articol intitulat: *Inamicul firesc.* Acesta concretiza tendințele politicii ruse.

Este cu atât mai necesar să reproducem câteva fragmente din acest articol, cu cât Take Ionescu a fost, în 1914, unul dintre oamenii politici români care au susținut, foarte fervent, intrarea României în război contra Puterilor Centrale.

„În marea bătălie între popoare — scria el —, ca şi în cea dintre indivizi, există două rivalități. Unele, atât de vii, atât de pline de consecințe dureroase, atât de prejudiciante pentru pacea mondială, nu sunt decât rezultatul hazardului. Capriciul unui suveran, o nebunie națională, o neînțelegere subită, un atentat la amorul propriu, care provoacă la adversar setea de răzbunare, una singură dintre aceste cauze este suficientă pentru declanşarea luptei. Aceste rivalități joacă, evident, un rol în istorie, însângerând uneori un secol întreg. În cele din urmă însă ele sunt sortite a se stinge, căci rădăcinile lor nu coboară până în fatalitatea lucrurilor.

Dar există şi rivalități, în afara celor înscrise în paginile istoriei, în afara cursului inexorabil al evenimentelor, care — în ciuda eforturilor guvernelor, în ciuda largheții suveranilor, în ciuda plecăciunilor şi a jurămintelor de prietenie eternă — izbucnesc mai devreme sau mai târziu. Aceste rivalități sunt cele mai periculoase, jocul lor servind de subiect epopeii interminabile ce se cheamă istoria umanității. Ele se reconciliază numai atunci când unul din adversari a dispărut, sau când, în urma unei lungi şi dureroase experiențe, au căpătat convingerea că le este imposibil să se suprime unul pe celălalt.

Rivalitatea dintre noi şi imperiul rus aparține acestei ultime categorii.

Să ne explicăm, căci nu dorim să ni se atribuie alte gânduri decât cele proprii. Departe de noi intenția de a acuza actualul guvern al imperiului vecin de ostilitate. Dimpotrivă.” [...]

[„În marea luptă dintre indivizi şi dintre popoare sunt două feluri de rivalități.

Unele, oricât de vii, oricât de pline de dureroase consecințe, oricât de sfâşietoare pentru pacea lumii, nu se datoresc decât întâmplării. Un capriţiu de suveran, o nebunie națională, o neînțelegere ivită din scris, o ştirbire a amorului propriu al unuia, care atrage după sine o sete nepotolită de răzbunare din partea celuilalt, o mulțime de cauze secundare sunt de ajuns pentru a le da ființă. Aceste rivalități desigur joacă rolul lor în istorie, de multe ori chiar ele însângerează un veac, la urma urmelor însă ele sunt destinate să se stingă, căci izvorul lor nu ţâşneşte din fatalitatea lucrurilor.

Sunt însă şi alte rivalități, rivalități de acelea pe care le însemnează în cartea neamurilor degetul inexorabil al faptelor şi care, oricât s-ar trudi să le împiedice înțelepciunea guvernelor şi mărinimia suveranilor, oricât s-ar îmbrățişa şi şi-ar jura amiție eternă națiunile, mai curând sau mai târziu tot izbutesc. Aceste rivalități sunt cele mai de temut, din soluțiunea lor şi numai a lor se însăilează acea nesfârşită epopee care se cheamă istoria omenească. Căci ele nu se potolesc decât atunci — şi numai atunci — când unul din rivali a dispărut sau când cel puțin amândoi au căpătat, în urma unor lungi şi dureroase experiențe, convingerea că le este cu neputință să se suprime unul pe altul. De acest fel este rivalitatea imperiului rusesc în contra noastră.

Ne explicăm, căci nu voim să ni se atribuie alte gânduri decât ale noastre. Departe de noi ideea de-a acuza de maşinație pe actualul guvern al imperiului vecin. Dimpotrivă, credem cu voioşie că împăratul actual este un sincer iubitor al păcii; mai mult, presupunând chiar că mâine *s-ar sui pe tronul Ţarilor un filantrop sau chiar un filoromân, şi totuşi problema va rămânea aceeaşi.*

Existența noastră este incompatibilă cu îndeplinirea idealului imperiului vecin; inimiciția sa în contra noastră nu poate înceta decât în ziua în care va reuşi să ne desființeze sau îi va fi pe deplin dovedit că nu ne poate desființa. [...][1]

Nu, ceea ce dă inimiciției Rusiei față cu noi adevăratul ei caracter este poziționea noastră pe harta Europei. [...] Ei bine, pe noi soarta ne-a pus de-a curmezişul tocmai pe-acest drum, aşa că Rusia nu poate merge acolo unde o cheamă logica ei dezvoltare *decât trecând peste trupurile noastre.* [...] De înțelegere, de compromis, de concesiuni nu poate fi vorba într-o asemenea problemă. Trăim, Rusia se ciunteşte în ceea ce de două secole a încălzit inima poporului rusesc; reuşeşte împărăția vecină în îndeplinirea visului ei de aur, visului pe care cu atâta credință şi tenacitate l-a urmărit şi-l urmăreşte, *statul românesc, ca şi neamul românesc nu rămâne decât un suvenir.* [...]

---

1 Segmentările aparțin autorului (n.r.).

Forța lucrurilor face din noi un obstacol în mersul înainte al unei mari împărății care este în acelaşi timp şi o națiune puternică. Acea împărăție a cercat, cearcă şi va cerca să calce pe ceea ce crede dânsa drumul pe care i l-a croit Providența. În drumul ei ne găseşte pe noi. *Pe noi dar cercat-a, cearcă şi va cerca Imperiul Țarilor să ne şteargă din cartea neamurilor.*

De altfel, la ce nevoie să căutăm în logica situațiunii geografice şi în învățămintele istoriei politice viitoare a imperiului rusesc?

Această politică nu este secretă. Toți cugetătorii, ca şi toți patrioții şi oamenii de stat ai Rusiei, afară de aceia pe care scrupulele unei pozițiuni oficiale îi amuțesc — nu se sfiesc de a ne-o spune.

Pofta lor de cucerire ei însă o maschează sub o teorie destinată după dânşii să dea lumii moderne un nou tip de civilizațiune, să facă ca pe jumătatea răsăriteană a Europei să se nască o viață nouă. Pentru îndeplinirea unei aşa de mari şi de binefăcătoare opere, strivirea celor mici nu atârnă în cumpănă !"]

În ciuda aversiunii lui Take Ionescu față de politica rusă, el a susținut în 1914 intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale, indignat de toleranța guvernului german față de politica de maghiarizare a Budapestei.

Probabil că în ierarhia şi importanța politică, România era situată foarte jos, ceea ce ar putea explica indiferența Berlinului față de acțiunea de exterminare a românilor din Transilvania de către unguri. Or, aceasta era bine cunoscută de ruşi, deoarece începuse încă din 1910. Şi au făcut un efort pentru ameliorarea relațiilor sale cu România.

Această tendință este confirmată în Memoriile lui Sazonov, devenit ministru de externe în 1910. El spune, printre altele: „Una dintre primele probleme ce mi-au atras serios atenția, după ce am fost numit ministru al afacerilor externe, a fost aceea a relațiilor noastre cu România."

Obligat să părăsească ministerul, din motive de sănătate, Sazonov precizează că a trebuit „să las deoparte, pentru moment, problema relațiilor noastre cu România, de care mă interesam serios", iar mai târziu, continuă: „Când am putut reveni (în 1916) la conducerea Afacerilor Externe, am făcut tot ce am putut pentru a recâştiga timpul pierdut, fără a lăsa să-mi scape nici o ocazie de a-mi procura datele cele mai concrete asupra situației interne a României. Aceasta suporta nu numai atracția Triplei Alianțe, ci era chiar legată, prin tratate, de două din Puterile Centrale. Era deci în tabăra adversă."

În 1910, oamenii de stat ruşii îşi dădeau seama că, fie că voiau, fie că nu, Rusia va sfârşi prin a se găsi în război cu Puterile Centrale.

Or, pe eşichierul politic — în ipoteza unui conflict armat —, România avea o mare importanță, nu numai ca forță de acoperire a flancului drept al armatelor germano-austro-ungare, dar şi ca un spațiu apreciabil pentru Statul Major german.

Desprinsă de Puterile Centrale, România era în măsură să acționeze asupra românilor din cadrul dublei monarhii, ce reprezentau un puternic element de dezagregare.

Cunoscând resentimentele românilor — rezultat al unei lungi şi dureroase experienţe —, Sazonov era conştient de marile dificultăți ce le-ar fi întâmpinat în detaşarea României de o alianță, încheiată în vederea apărării împotriva Rusiei, a cărei ultimă crimă era anexarea Basarabiei.

(Traducere de Adrian IANCU)

III. Basarabia, element permanent de ostilitate a românilor faţă de Rusia

Când diplomația rusă, indiferent de regim, ia o inițiativă ce pare vagă la prima vedere, înseamnă că este, de fapt, pregătită dinainte, cu un inventar laborios al posibilităților de reuşită. În cazul special al desprinderii României de puterile Triplei Alianțe, şansele de reuşită erau minime. Guvernul rus urmărea cu atenție politica Vienei şi pe cea a Budapestei față de minoritățile slave, care-i depăşeau, prin număr, pe germani şi unguri la un loc. Habsburgii nu au ținut niciodată seama de consecințele politicii lor împotriva naționalităților. În 1872, Palácky, adversar al pan-rusismului ce apăra formula „Austro-Slaviei“, mărturisea în testamentul său politic: „Nu mi-am făcut decât iluzii asupra Austriei, iar pentru cehi nu există alt viitor decât acela al unirii cu celelalte popoare slave“.

Era evident că dualismul făcuse zadarnică misiunea Austriei, aşa cum a fost ea definită de Rieger, prieten al lui Palácky: „Între colosul rus şi colosul german, există pe harta Europei un număr de țări şi de națiuni mici care nu pot supraviețui prin ele însele, sau care, în caz de autonomie, ar putea fi lipsite de independență prin atragerea de către statele vecine. Rolul Austriei în istoria lumii este unirea țărilor mici într-un tot, pentru a se putea apăra şi proteja reciproc împotriva vecinilor lor... Iată, după părerea mea, rolul mondial al Austriei, iată-i vocația şi viitorul. Dacă ea nu-şi asumă acest rol, altul nu va avea, nu mai are ce face în această lume, nu mai are pentru ce exista... Şi-atunci va pieri datorită propriei slăbiciuni şi senilități.“

Palácky a atras şi el atenția compatrioților săi, printr-un articol publicat în ziarul „Narod“ din 9 noiembrie 1865, asupra pericolului dublului centralism. Concluziile lui Palácky constituiau un grav avertisment împotriva formulei dualismului şi prevedeau consecințe fatale pentru monarhia habsburgică. Palácky spunea printre altele: „Am dorit întotdeauna existența statului austriac, am avut întotdeauna prezentă în minte o Austrie dreaptă pentru toate popoarele sale; o Austrie care, pentru toți cei administrați de ea, să fie mamă, nu maşteră. Cu alte cuvinte, am cerut întotdeauna pentru Austria un guvern care să nu fie nici german, nici maghiar, nici slav, nici român, ci doar austriac, în sensul cel mai înalt şi

mai general al termenului, adică un guvern care să fie drept cu toți cetățenii săi. Ziua când se va proclama dualismul va fi, inevitabil, ziua naşterii panslavismului, sub forma sa cea mai puțin îmbucurătoare. Noi, slavii, vom primi dualismul cu profundă tristețe, dar fără teamă. Am existat înaintea Austriei şi vom supraviețui ruinei sale."

Afirmația lui Palácky, referitoare la existența slavilor înaintea Austriei, era cu atât mai valabilă pentru români, autohtonii adevărați ai Transilvaniei, înaintea ungurilor sau a Habsburgilor.

În ceea ce-i privea pe cehi, croați şi sârbi, atragerea lor era uşoară ei aparținând familiei slave cu atât mai mult cu cât nu exista nici un subiect litigios care să-i divizeze. Situația românilor era cu totul alta: ei aparțineau familiei popoarelor latine şi anexarea era un fapt dureros, mereu prezent în conştiința lor politică. Sazonov însuşi recunoştea acest obstacol, încercând totuşi să justifice anexarea din 1812. „Cunoşteam motivele care determinaseră România să dea politicii sale externe o tendință ostilă Rusiei. Ele aveau la origine vechea ranchiună lăsată moştenire succesorilor de generația oamenilor de stat români din epoca războiului de la 1877. În acel moment, românii au fost indignați de faptul că] Rusia le-a luat, la sfârşitul ostilităților cu Turcia, cele trei districte meridionale ale Basarabiei, în pofida promisiunii făcute României de a-i respecta integritatea teritorială. Aceste trei districte ne fuseseră luate prin pacea de la Paris din 1856. Trebuie să recunosc, luând în considerare imparțial aceste evenimente deja îndepărtate, că Rusia a făcut, poate, unele erori de formă, la care statele mici sunt întotdeauna sensibile şi care lasă, cel mai adesea, urme persistente de amărăciune şi animozitate. Pe de altă parte, trebuie spus că interpretarea românească a acțiunii noastre, în acest caz, nu corespunde nici realității. Eu am intrat în diplomație la cinci ani după Congresul de la Berlin, ceea ce mi-a permis să-i cunosc pe oamenii care au luat parte la negocierile păcii din 1878; mulți dintre ei mai ocupau încă posturi importante în Ministerul Afacerilor Externe. I-am auzit spunând că, la venirea d-lui Brătianu, preşedintele Consiliului României, la Livadia, pentru a negocia cu Alexandru al II-lea o alianță contra Turciei, guvernul nostru l-a prevenit că noi intenționăm să reocupăm vechile noastre provincii dunărene, în care elementul moldovenesc era, de altfel, foarte slab reprezentat. Este adevărat, nu mi s-a ascuns nici aceasta, că acest avertisment n-a fost consemnat în scris, ci a fost numai verbal. În aceste condiții este dificil de ştiut astăzi adevărata origine a zvonului răspândit asupra fraudei căreia i-a căzut victimă România. Incidentul trebuie clasat printre cele încă neelucidate, care abundă în istoria politică a tuturor epocilor, chiar a celor mai recente. Oricum, versiunea românească a fost nu numai acceptată fără discuții de opinia publică din această-țară, ci primită cu încredere sinceră sau simulată şi de duşmanii noştri din afară. Rusia cedase României, în schimbul celor trei districte basarabene, Dobrogea, cucerită de la turci,

dând astfel aliatei sale acces la mare. Dar această importantă concesiune a fost considerată în comentariile presei patriotice româneşti ca o compensaţie nesemnificativă pentru daunele materiale şi morale suferite de România. Cel mai adesea, de altfel, era trecută complet sub tăcere.

Această regretabilă neînţelegere era profund înrădăcinată în România; Germania şi Austro-Ungaria o întreţineau în interesul lor. De la proclamarea prinţului Carol de Hohenzollern, în 1878, ca prim rege al României, aceste două state aveau o influenţă predominantă la Bucureşti. Concepţia falsă asupra rolului nostru intervine mereu în relaţiile ruso-române. Datorită perseverenţei şi metodei cu care propaganda anti-rusească era condusă la Bucureşti, teama faţă de Rusia a devenit un fel de dogmă pentru mulţi oameni politici români. Partidul noilor conservatori de orientare germană, ne era ostil, ceea ce-i atrăgea bunăvoinţa specială a regelui Carol. Probabil din cauza tradiţiilor de familie ale şefului său, d-l Brătianu, nici tabăra liberală nu ne menaja mai mult. Într-un cuvânt, nu se găsea nimeni în această ţară care să dovedească sentimente de simpatie, sau cel puţin imparţiale faţă de Rusia. Rari erau aceia care, înaintea marelui război, ar fi putut prevedea că România se va situa de partea Rusiei. Dar, ne putem întreba, ce avantaj ar fi avut vreodată România din animozitatea contra noastră şi din apropierea de Austro-Ungaria, căci aceasta din urmă domnea în Transilvania peste patru milioane de locuitori, reprezentând prin cultura lor partea cea mai preţioasă a poporului român. Este adevărat că Berlinul şi Viena amăgeau Bucureştiul fluturându-i prin faţa ochilor perspectiva anexării nu numai a districtelor dunărene luate Rusiei în 1858, ci a întregii Basarabii, care, cu populaţia sa moldovenească, nu se considera deloc românească şi efectiv nu era. Basarabia a fost anexată Rusiei în 1812 prin pacea de la Bucureşti, atunci când România nu se constituise şi când nu existau decât două principate distincte, vasale Turciei. Pe de altă parte, Basarabia era de mult obişnuită cu regimul rus, care i-a permis să atingă un nivel de cultură şi o dezvoltare economică la care nu ajunsese încă nici o parte a României, unde populaţia rurală trăia sub un regim aproape sclavagist."[2]

Încercând să justifice nerespectarea angajamentului luat de Rusia la Livadia, Sazonov prezintă două argumente care scot în relief reaua credinţă a guvernului rus. Primul: „guvernul nostru îl prevenise pe I. C. Brătianu că înţelegeam să reocupăm vechile noastre provincii dunărene." Nu menţionează dacă l-a prevenit „verbal", înainte sau după semnarea convenţiei, care angaja Rusia conform principiului „pacta sunt servant". Adevărul este că Brătianu n-ar fi acceptat în nici un caz această condiţie. Gorceakov, sigur de victoria contra turcilor, nu l-a avertizat de intenţiile Rusiei la sfârşitul războiului.

---

2 Urmează un text care se repetă identic peste câteva pagini.

Al doilea argument: Rusia şi-ar fi reluat, după sfârşitul ostilităților cu Turcia, cele trei districte meridionale ale Basarabiei, „luate prin pacea de la Paris“, în care elementul moldovenesc era foarte slab reprezentat. Sazonov adaugă că această minoritate moldovenească „nu se considera deloc românească şi efectiv nu era“. Dacă raționamentul ar fi fost just, nici populația din cealaltă parte a Moldovei, cea cuprinsă între Prut şi Carpați, n-ar fi fost românească. Sazonov evită să spună că, până în 1812, principatul Moldovei îşi avea frontiera de est pe Nistru, populația sa era unitară, vorbind aceeaşi limbă, având aceeaşi religie şi înfruntând timp de secole năvălirile barbare.

În 1857, deci la patruzeci de ani după răpirea unei jumătăți din Moldova, Statul Major rus a însărcinat un ofițer, I. Zaşciuk, să întocmească o statistică a populației din Basarabia. „Basarabia este locuită de moldoveni, care reprezintă trei sferturi din populație. Departamentele Chişinău, Bălți, Soroca sunt locuite exclusiv de moldoveni; în departamentul Hotin sunt amestecați cu ucrainieni; în departamentele Bender şi Chişinău, sunt amestecați în mică măsură cu elemente diverse, venite de peste tot şi aşezate în oraşe cu consimțământul guvernului.

Moldovenii sunt o națiune locuind de secole în părțile nordice şi centrale ale Basarabiei; pot fi, deci, considerați ca adevărații autohtoni; dimpotrivă, în departamentele din sud, s-au instalat pe locurile abandonate de tătari. Aproape toți cei ajunşi la o stare materială mai bună, cea mai mare parte a țăranilor şi târgoveților, aparțin tot acestei națiuni.”

Moldovenii stăpâneau, de la începutul secolului al XIV-lea, cetățile Chilia şi Cetatea Albă, adică cele două porturi-cheie ale Moldovei. Sudul Basarabiei, lipsit de păduri, era un spațiu greu de apărat împotriva tătarilor, aceştia deținând Crimeea şi întreg litoralul Mării Negre până la Nipru. Când tătarii invadau teritoriile moldovene, locuitorii se retrăgeau în centru unde marile păduri le ofereau adăpost sigur, călăreții tătari neputându-se mişca uşor. Un domn moldovean, Roman Muşat, se intitula cu mândrie, în 1380, independent: „Marele singur stăpânitorul domn, Io Roman, voievod al Țării Moldovei, de la munți până la țărmul mării"”. În acea vreme, principatul Moscovei se lupta să scape de dominația hoardelor tătare. În 1478, când Moldova trebuia să înfrunte atacurile conjugate ale turcilor şi tătarilor, domnitorul Ştefan cel Mare scria Senatului venețian, pe 8 martie, atrăgându-i atenția asupra situației dramatice în care se găsea o națiune creştină, ce trebuia să lupte singură împotriva necredincioşilor: „...Trebuie să se gândească înălțimea Voastră că aceste două cetăți (Chilia şi Cetatea Albă) reprezintă întreaga Moldovă, iar Moldova posedându-le reprezintă un zid pentru apărarea Ungariei şi Poloniei”. Dacă era ajutat, Ştefan cel Mare promitea să recucerească oraşul genovez Cafa, ocupat de turci în 1473, o dată cu Crimieea. Rusia şi-a extins dominația până la malurile Nistrului abia în 1784, sub Ecaterina a II-a. Partea Moldovei dintre Prut şi Nistru —

al cărei nume era Basarabia — a fost de-a lungul secolelor câmpul de bătălie al românilor contra tătarilor şi turcilor care îi invadau.

Scriind despre această provincie, marele istoric N. Iorga era îndreptățit să spună că nu există câmpie, monument, instituție, locuință, familie veche, care să nu fie „a noastră, sânge românesc, faptă românească, gândire românească".

Conform datelor statistice culese de ofițerul de stat major Zaşciuk, Basarabia era locuită în 1856, în cea mai mare parte de români, care constituiau trei sferturi din populație. Restul erau fugari din Ucraina şi Volhinia, veniți la începutul secolului al XVIII-lea. Ruşii propriu-zişi erau foarte puțini. În momentul anexării Basarabiei, populația număra 55 600 de familii, respectiv circa 340 000 de persoane, aproape în totalitate români. În fața acestui bloc moldovenesc, guvernul rus a început o vastă colonizare. Între 1828 şi 1834 au fost create 43 de colonii bulgăreşti, formate din 9 641 de familii, cam 56 000 de membri, şi li s-au dat 300 000 de deseatine (măsură rusească corespunzând la ceva mai mult de un hectar) de pământ arabil. Începând din 1814, au fost aduşi, până în 1840, germani formând 24 de colonii, dotate cu 130 000 deseatine. Aceşti colonişti erau scutiți de orice impozit şi de serviciul militar; în afară de pământ, guvernul rus le-a dat bani lichizi şi materiale de construcție. Între 1824 şi 1828 s-a instalat în Basarabia, de asemenea, un mic număr de francezi şi elvețieni. Acestora nu li s-au atribuit decât 5 000 de deseatine. Şi evreii au fost încurajați să se aşeze în Basarabia şi în acest scop au fost scutiți de impozite, mai întâi pe o perioadă de 2 ani, prelungită apoi la 5 ani. Li s-au mai acordat şi alte dispense, prelungite în mai multe rânduri. Aşa se explică faptul că, de la 2 316 familii evreieşti, s-a ajuns în 1856 la 14 000 de familii având 78 751 de membri. Bineînțeles că dotarea celor 21 000 de colonii străine, aşezate între 1814 şi 1857, a fost făcută în detrimentul moldovenilor, care au fost obligați să se stabilească fie pe malul stâng al Nistrului, fie în stepele din sudul Basarabiei, abandonate de tătari. Dar prezența românilor dincolo de Nistru şi continua lor creştere demografică preocupa guvernul rus. Aşa încât, în 1840, el a oferit o serie de avantaje țăranilor români care acceptau să se stabilească în Siberia. Dubla politică a guvernului rus, de imigrare a popoarelor străine şi de emigrare a moldovenilor în Siberia, pune în lumină intențiile ruşilor de a deteriora situația etnografică a Moldovei cuprinsă între Prut şi Nistru. În pofida acestor eforturi, în 1914, din populația totală a Basarabiei, românii reprezentau 70%, adică mai mult de un milion şi jumătate, aproape toți țărani.

Sazonov, dorind legitimarea posesiunii ruseşti asupra acestei provincii româneşti, afirmă că aceasta „era de mult obişnuită cu regimul rusesc", uitând să amintească şi condițiile în care Rusia intrase în posesia unei jumătăți din Moldova şi crezând că timpul putea ratifica şi legitima toate uzurpările, aşa cum cicatrizează o rană.

În 1940, după semnarea nefastului acord Ribbentrop-Molotov, Stalin a dat guvernului român un ultimatum, cerându-i să cedeze imediat Rusiei Basarabia şi o parte din Bucovina. Noua anexare a celor două provincii a fost argumentul decisiv al alianței României cu Germania în războiul ei contra Rusiei. Eliberată în 1941 de armatele române, Basarabia a fost din nou ocupată de ruşi în luna septembrie 1944. România devenind unul din sateliții săi, Rusia considera problema Basarabiei rezolvată pentru totdeauna. Dar în 1959, după ce ultimele formațiuni ale armatei ruse părăseau teritoriul românesc, guvernul comunist de la Bucureşti a început să manifeste o oarecare independență față de Moscova şi să afirme drepturile României asupra Basarabiei şi Bucovinei. Îndrăzneala a mers atât de departe încât Academia Română a editat în martie 1964 un volum intitluat *Karl Max — scrieri despre români,* în care erau făcute cunoscute patru manuscrise inedite ale lui Karl Marx, tratând despre români şi drepturile lor asupra Basarabiei. Antipatia lui Karl Marx față de imperialismul rus şi de „panslavismul revoluționar" conceput de Bakunin este exprimată în aceste câteva rânduri adresate lui Engels: „Nu țin să văd bătrâna Europă reînnoită prin sânge rusesc". Marx avea reflexele unui european: aversiunea sa față de ruşi se datora faptului că-i considera un popor asiatic. Iată câteva fragmente din aceste manuscrise descoperite la Institutul internațional de istorie din Amsterdam: *„Tratatul din 28 mai 1812.* Poarta renunță la Basarabia. Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparținea, pentru că Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra țărilor române. Poarta însăşi recunoscuse acest lucru când, la Carlowitz presată de poloni să le cedeze Moldo-Valahia, ea răspunse că nu are drepturi a face vreo cesiune teritorială deoarece capitulațiile nu-i confereau decât un drept de *suzeranitate.*" Karl Marx se documentase probabil în vederea unei lucrări pe care intenționa s-o scrie, asupra metodelor folosite de politica rusă în Moldova şi Valahia, lucrare destinată să avertizeze Europa asupra pericolului imperialismului rusesc.

„Mareşalul Wittgenstein (comandantul trupelor ruseşti ce au trecut Prutul în 1828) se înfățişează românilor ca un liberator. În protestele sale din 1826, Rusia se înduioşa de nenorocirile țării; ea dovedi în 1828 cât valorau tânguirile sale. Au avut loc excese groaznice. Contribuții de tot felul în produse, furaje, vite, corvezi, hoții, omoruri etc. Bărbați şi femei au fost înhămați la care cu vizitii cazaci, care nu-şi cruțau nici bâta, nici vârful lăncii lor. Peste 30 000 de români fură smulşi de la munca câmpului pentru a servi ca animale de muncă. Cei mai fericiți fugiră în munți, unde singura lor hrană era scoarța de copaci. Guvernul rus răspunse la proteste: «Nu interesează să ştim cine face lucrul, oamenii sau animalele, numai ordinele să fie executate»." Rareori s-au concentrat atâtea documente într-un rechizitoriu contra Rusiei.

Publicarea acestor manuscrise inedite sub auspiciile Academiei Române în 1964 a luat un aspect politic foarte grav: s-a actualizat pe baza afirmațiilor lui Marx, problema Basarabiei, a cărei anexare era considerată ilegitimă. Poziția comuniştilor români se identifica astfel cu postulatele naționale. Ne putem imagina emoția produsă în mase de scrierile lui Karl Marx, în care acesta descria îngrozitoarea ocupație rusă din 1828, asemănătoare, prin unele aspecte, celei dintre 1944 şi 1958.

Sportul favorit al ofițerilor şi soldaților ruşi era de a încerca precizia revolverelor asupra trupurilor ofițerilor şi soldaților români. Generalul Mihail s-a văzut nevoit să ordone ca aceştia din urmă să se apere individual împotriva unor asemenea asasini. Generalul a fost, evident, scos din cadrele armatei, judecat şi condamnat la zece ani de închisoare.

Basarabia fiind o preocupare națională permanetă, Sazonov îşi dădea bine seama de dificultățile cărora trebuia să le facă față, pentru a desprinde România din Tripla Alianță şi a şi-o apropia în cazul unui viitor conflict germano-slav. În 1913 nu mai exista nici o îndoială că războiul era inevitabil, problema fiind când urma să se declanşeze. Într-un discurs pronunțat pe 7 aprilie 1913 cancelarul imperiului german, Bethmann-Hollweg, afirma: „Dacă lucrurile ar ajunge la o conflagrație europeană între slavi şi germani...”

România avea o importanță cu totul specială pentru politica rusă, în cadrul pregătirilor ei de război. Rusia încerca să opună revendicărilor româneşti asupra Basarabiei importanța națională a maselor româneşti din Austro-Ungaria. Cum înțelegea guvernul rus să declanşeze acțiunea diplomatică, atât de decisivă din punct de vedere militar şi politic? În *Anii fatali,* Sazonov descrie planul de atragere a românilor, plan pus de altfel în practică în anii de neutralitate, până la intrarea României în război, la 14 august 1916. În ceea ce priveşte Basarabia, scrie: „Aceste perspective nu se puteau, desigur, realiza, decât cu prețul unui război victorios contra Rusiei, ceea ce depăşea mijloacele României, diminuându-le mult valoarea practică şi ar fi trebuit să le inspire conducătorilor îndoieli asupra oportunității unei politici ostile față de noi... Apropiindu-se de Rusia şi de ceilalți membri ai Antantei, România putea, dimpotrivă, spera să-şi vadă realizat idealul național, prin alăturarea celor 4 milioane de români ce îndurau jugul unguresc şi care doreau sincer unirea cu frații lor. Eu consideram că rolul ministrului afacerilor externe rus consista în a încerca să risipească prejudecățile opiniei publice şi guvernului român împotriva vecinei sale din est. Trebuia să încercăm a face România să priceapă cât de greşită era orientarea pe care o dăduse, sub influența germană, politicii sale externe. Eu căutam înainte de toate să salvgardez interesele Rusiei, încercând reconcilierea cu o țară vecină — asupra căreia nu aveam nici o pretenție, căreia n-am fi dorit decât să-i câştigăm prietenia şi care se putea aştepta la un ajutor serios din partea noastră în momentul când reconstrucția sa

națională ar fi fost posibilă ca urmare a cursului inevitabil al evenimentelor...“

Acțiunea diplomatică a lui Sazonov a fost dusă cu mult tact, cu finețe nuanțată, evitând tot ceea ce ar fi putut irita susceptibilitatea românilor şi având ca scop final intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei. Este adevărat că, între 1910 şi 1916, Budapesta a dat un ajutor excepțional politicii ruse, intensificând acțiunea de maghiarizare pe măsură ce primele rezultate se dovedeau nule. Ministrul afacerilor externe rus a văzut o primă încurajare în faptul că guvernul liberal se arăta reticent față de Germania: „Chiar în momentul în care manifestam un viu interes pentru chestiunea românească, liberalii de la Bucureşti adoptau o poziție reticentă față de influența germană, predominantă la Curte şi în unele medii germanofile. Inițiativa acestui reviriment revenea în primul rând şefului guvernului liberal, dl. Brătianu. Sarcina pe care mi-o asumasem era astfel simțitor uşurată de această coincidență fericită.“

Faptul că Brătianu a trimis ca ministru al României la Sankt-Petersburg pe cel mai bun diplomat, Diamandi, era un indiciu că prevedea situații dificile în care era necesar să aibă în acest post un om inteligent şi capabil. Propunerea lui Sazonov făcută țarului Nicolae al II-lea: „Rusia trebuie să facă primul pas pentru a se apropia de România, spre a evita ca această țară să treacă irevocabil în tabăra adversarilor săi“, a fost acceptată. Un prim gest amical l-a constituit, în primăvara lui 1913, susținerea pretențiilor României asupra oraşului Silistra şi garantarea frontierei sale pe Dunăre.

Dar trebuia câştigat şi regele Carol I, ale cărui sentimente față de Germania erau întărite de amintirea neplăcută a nerespectării convenției semnate la Livadia în 1877. Țarul Nicolae a avut fericita idee de a-i acorda regelui Carol I bastonul de mareşal, în amintirea participării sale glorioase la victoriile armatelor aliate în timpul războiului din 1877—1878. Şi pentru a da o semnificație şi mai mare înmânării bastonului de mareşal, țarul l-a însărcinat pe marele duce Nicolae Mihailovici să meargă la Bucureşti. Instrucțiunile date marelui duce s-ar rezuma astfel: „Dorința împăratului şi a guvernului imperial este de a acorda relațiilor noastre un caracter mai apropiat şi mai amical decât l-au avut în ultima vreme“.

Marele duce, ştiind să câştige simpatii prețioase, a reuşit să culeagă informații bogate despre starea de spirit a cercurilor conducătoare ale României: „La întoarcerea sa la Sankt-Petersburg — scria Sazonov, — marele duce mi-a spus că regele Carol a fost foarte impresionat de atenția împăratului şi că atât oamenii politici, cât şi opinia publică au apreciat-o la adevărata sa valoare.

Mai constata şi că tentativa noastră de apropiere de România, a fost primită cu simpatie de guvern şi marea majoritate a societății româneşti. Numai Partidul Conservator, prezidat de dl. Carp, făcea excepție şi rămânea

fidel simpatiilor sale germane, ca şi regele care legase destinele României de cele ale fostei sale patrii, angajând astfel anticipat politica domniei sale. Pe de altă parte, prinţul moştenitor şi energica şi inteligenta sa soţie, nepoată, după mamă, a împăratului Alexandru al II-lea, ea şi membrii Partidului Liberal, la putere prin dl. Brătianu, dădeau semne foarte clare de noi orientări. Marele duce, care a avut ocazia de a se întreţine deschis cu ei, profeţea numai bine în relaţiile noastre viitoare cu România."

Impresiile marelui duce erau juste şi evoluţia raporturilor ruso-române a confirmat descrierea pe care o făcuse acesta.

La puţin timp după călătoria marelui duce la Bucureşti, s-a inaugurat la Sankt-Petersburg un monument al marelui duce Nikolai Nikolaievici, fostul generalisim al armatelor ruse din războiul de la 1877. Această ceremonie a fost o noua ocazie pentru atenţii la adresa României, împăratul invitând Curtea şi pe reprezentanţii armatei române.

Au răspuns acestei invitaţii prinţul moştenitor Ferdinand, prinţesa Maria şi fiul lor, Carol, în vârstă de douăzeci de ani. Puţini ştiu că, înaintea încoronării sale, ţarul Nicolae a avut un sentiment romantic pentru prinţesa Maria de Edimbourgh, viitoarea regină a României, şi că un exces de timiditate l-a oprit să se exprime. Nu ne putem împiedica să speculăm asupra destinului ce l-ar fi avut atât ţarul Nicolae, cât şi Rusia, dacă s-ar fi căsătorit cu această femeie atât de puternică şi de inteligentă, care ar fi dat probabil un alt curs evenimentelor războiului mondial.

Pe măsură ce situaţia internaţională devenea mai întunecată, Austro-Ungaria inspirând preocupări serioase, diplomaţia rusă devenea tot mai activă. O întrevedere între ţarul Rusiei şi regele României, Carol I, a avut loc pe 1 iunie 1914 la Constanţa, ţarul sosind de la Livadia la bordul iahtului imperial Standard. Notele ministrului afacerilor externe al Rusiei, scrise după audienţa la regele României, sunt o preţioasă sursă de informaţii pentru istorici:

„Acest bătrân şi inteligent reprezentant al Hohenzollernilor, instalat pe tronul unei ţări străine şi îndepărtate, a făcut, nu fără orgoliu, o retrospectivă asupra îndelungatei sale domnii şi a nenumăratelor eforturi întreprinse pentru organizarea şi dezvoltarea statului său. Şi-a căutat norocul cu o tenacitate şi o perseverenţă foarte germane, ce se întrevedeau mai ales în legăturile prin care a unit noua sa ţară cu fosta lui patrie. Sentimentul german era aşa de dezvoltat la el, încât toate ideile îi erau impregnate de el, iar vederile sale personale nu se abăteau nicicând de la acesta. Vorbind de situaţia politică a momentului, regele m-a întrebat dacă prevedeam posibilitatea unui război european. Era evident că această chestiune îl preocupa mult, lucru normal la un suveran care era ameninţat şi amestecat de foarte aproape în evenimentele din ultimii doi ani. În luna iunie 1914, chiar dacă Europa ieşise, din fericire, din complicaţiile balcanice, nici unul dintre cei aflaţi la curent cu situaţia nu putea avea

certitudinea că această acalmie va fi de lungă durată. Noi ştiam prea bine că tratatele de la Londra şi Bucureşti acoperiseră numai rămăşiţele fumegânde ale incendiului Balcanilor cu un strat de cenuşă sub care focul mocnea, gata să se aprindă la prima adiere. Dar toată lumea voia să se convingă că am intrat, în sfârşit, într-o perioadă de linişte. Nimeni nu bănuia că din acest scrum vor țâşni, două săptămâni mai târziu, scântei ce vor aprinde un foc ce va cuprinde lumea întreagă, distrugând o jumătate din Europa şi ruinând-o pe cealaltă.

Am răspuns la întrebarea regelui că socoteam cu putință declanşarea unui război numai dacă Austro-Ungaria ataca Serbia. Am adăugat că, în timpul războiului din Balcani, mi-am exprimat foarte deschis convingerea în fața ambasadorului Austriei, contele Turn, şi apoi a contelui de Pourtalès, rugându-i pe amândoi să-şi informeze guvernele. Regele n-a răspuns nimic şi a rămas un moment gânditor. Apoi mi-a spus: «Să sperăm că (Austro-Ungaria) n-o va face». M-am asociat din toată inima acestei speranțe.

Părerea mea asupra amenințării păcii europene printr-un atentat al Cabinetului de la Viena la independența Serbiei l-a impresionat pe bătrânul rege. Primindu-l pe contele Czernin, ministrul austro-ungar, câteva zile mai târziu, el i-a transmis textual vorbele mele."

În memoriile sale, publicate în 1919, Czernin se opreşte îndelung asupra acestui episod, despre care a informat imediat guvernul de la Viena. El încheia, sub forma unui comentariu personal şi cu logica specifică vechii diplomații austro-ungare, că, încă înainte de întrevederea cu regele Carol I, era la curent cu unele proiecte sârbe împotriva Austro-Ungariei.

Regele Carol, care cunoştea bine opinia publică românească, confruntată permanent cu acțiunile provocatoare ale politicii de maghiarizare, îşi dădea seama că alianța era, de fapt, lipsită de orice conținut. Oricât de mare ar fi fost respectul poporului român pentru el, nu ar fi putut impune îndeplinirea angajamentelor din tratatul secret de alianță cu Puterile Centrale, sentimentele națiunii române fiind foarte ostile Austro-Ungariei. Față cu agresivitatea şi provocarea permanente, atât din partea Vienei, cât şi a Budapestei la adresa Serbiei, regele Carol se temea că un conflict între germani şi slavi ar fi putut oricând izbucni. El avea să confirme această temere prin afirmația: „Sper că n-o s-o facă", în care apare neliniştea sa că orice speranță de pace ar fi pierdută.

Şeful Partidului Liberal şi preşedintele Consiliului de Miniştri, Ionel Brătianu, a menținut în timpul celor doi ani de neutralitate a României contacte strânse şi secrete cu ministrul Franței la Bucureşti, hotărându-se să implice România în război de partea aliaților. Impresiile lui Sazonov în această privință, publicate în *Anii fatali,* despre omul de stat român, sunt interesante: „În timpul celor două zile petrecute în Capitala română, am avut adesea ocazia să mă întrețin cu dl. Brătianu, care mi s-a părut inteligent şi simpatic, dar mai degrabă curios decât comunicativ. Îşi dădea

seama perfect că împăratul Austriei îmbătrânea şi că instabila monarhie a Habsburgilor era un slab aliat pentru o Românie tânără, care aştepta nerăbdătoare să-şi afirme drepturile incontestabile asupra unei părți importante a moştenirii austriece. Dl. Brătianu nu înțelegea şi faptul că patria sa nu putea obține această moştenire decât cu ajutorul Rusiei."

Incontestabil, Ionel Brătianu a fost un mare om de stat, destinat să joace în istoria României rolul deținut de Cavour în aceea a Italiei. Contrar temperamentului românesc, care-şi exprimă sentimentele spontan şi fără disimulări, Ionel Brătianu era reticent, iar în relațiile sale păstra o amabilitate aristocratică, fără nici o nuanță de intimitate şi lipsită de confidențe. Acțiunile sale semănau cu mişcările unui cal de munte, care nu înaintează decât după ce s-a asigurat de soliditatea pietrei pe care-şi va sprijini centrul de greutate. De tip meditativ, avea repulsie pentru publicitate; se abținea să facă promisiuni inconsistente şi detesta orice demagogie. În hotărârile pe care urma să le ia, proceda în spirit cartezian. Odată decizia luată, era de neabătut în executarea ei, acceptând riscurile inerente oricărei acțiuni. Hotărât să declare război Austro-Ungariei, aştepta, pentru a intra în acțiune, numai ca jocul neprevăzutului să se reducă la minimum, conştient că angaja soarta poporului român, miza fiind statul creat cu atâtea sacrificii de generații întregi de vizionari romantici, care crezuseră în realizarea Daciei Traiane. I.G. Duca, colaborator intim al lui I. Brătianu, a făcut unele dezvăluiri care-l defineau pe omul ce-a condus România în clipe deosebit de dificile:

„Tratatul de alianță era iscălit, data declarării războiului era fixată, ultimele pregătiri erau terminate. Secretul era atât de bine păstrat, încât mai nimeni, afară de mine, nu ştia cele ce se vor petrece peste câteva zile. Pe o seară minunată cu lună mă întorceam cu Brătianu în automobil de la Buftea. Pierduți în gândurile şi grijile care ne copleşeau, tăceam şi el şi eu. Maşina înainta cu mare iuțeală spre Bucureşti ale cărui lumini se şi zăreau în depărtare. Când, deodată, întrerupând prelungita noastră tăcere, Brătianu îmi spune brusc, cu o voce plină de emoțiune: «Cunoşti bine istoria lui Cezar Borgia?» Surprins, i-am răspuns: «Nu tocmai. Dar de ce această stranie întrebare?» Şi fără să țină seamă de cuvintele mele, ca şi cum ar fi vorbit singur cu el însuşi, Brătianu continuă: «Da, Cezar Borgia n-a fost un simplu aventurier, cum s-a crezut atâta vreme. Cezar Borgia a fost un mare cap politic. De fapt, el este adevăratul precursor al unității italiene. Planurile lui erau grandioase şi probabil că ar fi reuşit. Din nenorocire, i-a scăpat un lucru în pregătirile sale. N-a prevăzut că tatăl său, papa Alexandru al VI-lea, va muri pe când el nu va fi la Roma. Şi aceasta a fost de ajuns pentru ca toate prevederile lui să se prăbuşească, pentru ca el să fie învins, obligat să se expatrieze şi pentru ca secole întregi lumea să-l considere ca simplu depravat şi ca un aventurier de rând.»

În liniştea nopții, ascultam fără a-l întrerupe acest uimitor monolog: «Amintirea lui Cezar Borgia mă obsedează de câtva timp, zi şi noapte. Şi eu cred că m-am gândit la toate, că am prevăzut totul, că nu am lăsat nimic la voia întâmplării. Caut mereu să văd ce mi-a putut scăpa. Nu găsesc. Dar ştiu eu? Poate că mă înşel, poate că totuşi am uitat să prevăd ceva. Hotărât, amintirea lui Cezar Borgia mă urmăreşte.»

Temerile sale aveau să se confirme. El cunoştea ataşamentul regelui față de Germania, deşi avea rezerve față de Austro-Ungaria. Brătianu era convins că regele urma să-i ceară ca România să-şi îndeplinească angajamentele luate conform tratatelor. Dar Brătianu nu se putea supune, nici chiar în fața voinței regelui, căci ea era absolut contrară intereselor națiunii. El căuta demult o soluție pentru a nu răni sentimentele germane ale bătrânului rege, rezervându-şi, în acelaşi timp, răgazul necesar pentru a negocia şi a obține cele mai bune condiții în răsturnarea alianțelor. Soluția neutralității i-a părut, pentru moment, cea mai oportună. Se poate spune că formula neutralității a fost elaborată încă din luna precedentă atentatului de la Sarajevo. Brătianu fiind perfect informat despre toate manevrele lui Hötzendorff la statul major şi ale diplomației austro-ungare la Ballplatz.“

Un argument în favoarea neutralității României a fost oferit de Italia, care, încă din august 1913, l-a prevenit pe contele Berchtold că: „Întrucât nici un pericol iminent, nici un risc nu amenință integritatea imperiului dunărean, Italia nu înțelege să se asocieze unei politici de război motivată de pretinse amenințări viitoare”. Aşa cum prevăzuse Brătianu, pe 25 iulie 1914, Salandra, şeful guvernului, şi San Giuliano, ministrul afacerilor externe, au comunicat Berlinului şi Vienei că, nefiind consultați asupra demersului agresiv al Austriei, ei nu se vedeau obligați să o susțină, cu alte cuvinte, era anunțată neutralitatea Italiei.

Atitudinea Italiei era cu atât mai justificată, cu cât țarul Nicolae al II-lea telegrafia pe 28 iulie, după declarația de război făcută Serbiei de Austria, împăratului Germaniei: „Un război ruşinos a fost declarat unui stat slab. Împărtăşesc pe deplin indignarea imensă din Rusia. Prevăd că foarte curând nu voi mai putea rezista presiunii ce se exercită asupra mea şi voi fi silit să iau măsuri extreme ce vor conduce la război. Pentru a preveni nenorocirea unui război european, vă rog, în amintirea vechii noastre prietenii, să faceți tot posibilul pentru a vă stăpâni aliatul şi a-l împiedica să meargă mai departe.”

Țarul nu s-a mulțumit numai cu acest apel; a doua zi a trimis o nouă telegramă: „Ar fi corect ca diferendul austro-sârb să fie supus tribunalului de la Haga. Contez pe înțelepciunea şi prietenia voastră.”

Propunerea țarului însemna condamnarea oricărei acțiuni a Austro-Ungariei, care căpătă aprobarea împăratului Wilhelm al II-lea; acesta avea să răspundă, de asemenea, celor două telegrame. Răspunsul constituia, în sine o ofensă adusă Rusiei, căci spunea, în substanță: „Este foarte uşor

pentru Rusia să persevereze în rolul său de spectatoare, fără a antrena Europa în cel mai îngrozitor război pe care l-a văzut vreodată".

Potrivit acestui raționament, războiul trebuia limitat la Austro-Ungaria şi Serbia; dar era de prevăzut o intervenție a Bulgariei şi a Turciei, care ar fi găsit astfel ocazia de a recâştiga ceea ce pierduseră în 1913.

Atitudinea împăratului Germaniei era încă ezitantă, aşa cum reiese din *Culegerea Kautsky,* ceea ce-l îndreptățeşte pe Sazonov să noteze: „Trebuie totuşi să recunosc faptul că inițativa războiului european se datorează mai puțin Germaniei şi mai mult Austro-Ungariei." Atitudinea lui Wilhelm apărea cu atât mai absurdă, cu cât Bismarck stabilise spiritul alianței încheiate cu Austro-Ungaria în 1898: „A susține proiectele ambițioase ale Austro-Ungariei în Balcani nu este deloc o problemă a Germaniei". Când Serbia a consimțit să facă importante concesii, ca replică la ultimatumul austro-ungar, Wilhelm al II-lea i-a sfătuit să se limiteze la incontestabilul succes diplomatic. Acest sfat este confirmat prin telegrama trimisă de cancelarul Bethmann-Holweg ambasadorului Germaniei la Viena, în care îşi exprimă regretul față de respingerea de către guvernul austro-ungar a oricăror propuneri conciliatoare. Atitudinea guvernului austro-ungar — afirma cancelarul Germaniei — făcea imposibilă orice încercare de a pune pe seama Rusiei răspunderea conflagrației europene. Telegrama se încheia cu recomandarea făcută guvernului austro-ungar de a accepta oferta lui Sir Edward Grey, care garanta poziția Austro-Ungariei în toate punctele sale de vedere. Pare curios, din perspectiva celor cincizeci de ani scurşi de la primul război mondial, că guvernul german, în loc să dea în stânga şi-n dreapta sfaturi, n-a notificat pur şi simplu că nu era dispus să se angajeze într-un război, numai pentru a susține pretențiile absurde ale Austro-Ungariei. Acesta din urmă, cunoscându-şi situația precară, atât din punct de vedere intern, cât şi militar, ar fi stat liniştită. În memoriile amiralului von Tirpitz găsim reprodusă, cu ample detalii, confuzia ce domnea în acel moment în Wilhelmstrasse. Dacă pregătirea militară a fost perfectă, acțiunea diplomatică s-a dovedit lamentabilă. Este suficient să reamintim că guvernul german era convins de neutralitatea Angliei. Aceasta se explica prin intervenția permanentă şi personală a împăratului în politica externă a Germaniei, fără a ține cont de schimbările apărute în Europa. El n-a ținut deloc seama de acțiunea diplomatică a lui Eduard al VII-lea, care, în acord cu Delcasse, a realizat alianța franco-ruso-engleză. Ceea ce însemna îndeplinirea temerilor lui Bismarck. În clipa intrării Angliei în război, după încălcarea neutralității Belgiei, Wilhelm al II-lea a fost silit să recunoască dezastrul acțiunii sale politice, strigând: „Şi după moarte, Eduard al VII-lea e mai viu decât mine!"

Celebra încercuire a Germaniei a devenit un fapt concret: o acțiune desăvârşită, care a provocat chiar admirația celui ce-a primit lovitura mortală. Constatare tardivă, dar consecințele spectaculoasei sale diplomații

au fost suportate de poporul german. Toate aceste înlănțuiri ale conflictului cu Serbia, provocat de Austro-Ungaria, erau urmărite cu atenție încordată de I.C. Brătianu, confirmându-i hotărârea de a propune neutralitatea României. Decizia fiind de o prea mare importanță pentru a fi luată numai de guvernul liberal, Brătianu a propus regelui convocarea unui Consiliu de Coroană. Regele a acceptat, sperând să poată obține o soluție mai puțin dureroasă pentru Germania, deşi păstra o oarecare amărăciune față de Wilhelm al II-lea, care nu ținuse deloc seama de demersurile sale personale. Pe de altă parte, guvernul german era convins că regele Carol, datorită autorității de care se bucura, îi va determina pe conducătorii politici români să rămână fideli alianței. „România — declara Wilhelm al II-lea — trebuie să dea imediat publicității tratatul de alianță şi să se mobilizeze contra Rusiei“, ca şi cum opinia națiunii române n-ar fi avut nici o importanță. Această judecată superficială este cu atât mai surprinzătoare, cu cât împăratul Germaniei nu ignora politica urmată de Budapesta împotriva românilor. La Berlin nu se aştepta nimeni, totuşi, ca România să imite gestul Italiei.

În 1905, Nicolae Filipescu i-a procurat profesorului C. Stere, de la Universitatea din Iaşi, un paşaport fals pe un nume fictiv. De origine basarabeană, Stere era condamnat la deportare în Siberia pentru agitație revoluționară în Basarabia. El s-a dus în această provincie convins că mişcările revoluționare nu putea fi înăbuşite în Rusia şi că ar fi putut, deci, pregăti populația românească în scopul unor revendicări naționale.

La Consiliul de Coroană opiniile erau împărțite, chiar şi în sânul guvernului liberal. Partidul Conservator era reprezentat de: Petre Carp, Titu Maiorescu, A. Marghiloman şi Nicolae Filipescu; Partidul Conservator-Democrat, de şeful său Take Ionescu. După examinarea situației internaționale şi lectura textelor tratatelor de alianță, Brătianu i-a rugat pe reprezentanții opoziției să-şi exprime punctul de vedere, rezervându-şi ultimul cuvânt, pentru a nu influența pe nimeni. În acest moment s-au conturat cele două atitudini extreme: cea a lui Carp, cerând guvernului respectarea clauzelor tratatelor şi declararea imediată a războiului împotriva Rusiei; şi cea a lui Take Ionescu şi Nicolae Filipescu, partizanii intrării imediate în război de partea Franței, Angliei şi Rusiei. Analiza situației internaționale făcută de Carp, în raport cu interesele vitale ale statului român, argumentația sa de o logică perfectă serveau demonstrării importanței alianței cu Puterile Centrale. România fiind mereu amenințată de Rusia, această amenințare va fi şi mai serioasă în cazul unei victorii ruseşti. Carp impunea prin autoritatea morală şi prin sinceritatea convingerilor sale, uneori duse până la absurd. El i-a amintit şefului guvernului experiența dureroasă a tatălui său, atunci când Rusia a călcat în picioare convenția semnată la Livadia. Regele Carol nu şi-a putut ascunde emoția. Avea în față pe omul politic care, în timpul domniei sale, se opusese cu aceeaşi argumentație viguroasă unor măsuri, fiind totuşi un monarhist

convins. N. Filipescu cerea cu insistență Consiliului de Coroană intrarea României în război de partea Franței. El era condus de dorința de a-i salva pe românii din monarhia Habsburgilor, înainte ca aceştia să fie distruşi de politica de maghiarizare. Între atitudinea extremă a lui P. Carp, partizanul punerii imediate în execuție a tratatului de alianță, şi atitudinea lui N. Filipescu şi Take Ionescu, care acceptau chiar alianța cu Rusia, se situau Titu Maiorescu şi Al. Marghiloman. Deşi Titu Maiorescu a preconizat în 1882, într-un articol publicat de „Deutsche Revue“, alianța României cu Germania, în Consiliul de Coroană el a fost pentru proclamarea neutralității. Al. Marghiloman a aderat la această propunere, căci, pentru el, neutralitatea „usque ad finem“ era unica poziție politică favorabilă intereselor României. Trebuie subliniat, în acelaşi timp, că nici una dintre opiniile exprimate în Consiliul de Coroană n-a fost determinată de considerații economice sau de interese de clasă. Diferită era doar interpretarea ce trebuia dată orientării politice a României într-un moment când se găsea la o răscruce a istoriei.

Take Ionescu n-a fost niciodată rusofil. El publicase în 1900 un articol răsunător, intitulat „Inamicul natural”, în care prezenta direcțiile permanente ale politicii ruse, căci, spunea el, existența României ca stat era amenințată de expansiunea Rusiei în Balcani, în scopul atingerii Constantinopolului şi Mării Egee.

În acelaşi timp, Take Ionescu, unul din cei mai serioşi cunoscători ai problemelor internaționale, urmărea şi el, cu nelinişte, politica de maghiarizare dusă de Budapesta. Ca şi Nicolae Filipescu, el judeca prioritățile urgențelor, nealegând nici el sacrificarea Basarabiei. Mare orator, una din cele mai limpezi inteligențe ale politicii româneşti, cu o intuiție care atingea profeția, el a dat, în discursul „Instinctul național”, măsura forței sale de previziune. Un alt articol al său, „Cascada tronurilor“, a fost deplin ratificat de evenimente.

În Consiliul de Coroană, Nicolae Filipescu a susținut ralierea României la Franța, Anglia şi Rusia, cu toată impetuozitatea patriotismului său; Take Ionescu, dimpotrivă, plecând de la o logică sigură, a demonstrat transformarea implacabilă spre care se îndrepta Europa, ca o consecință a războiului declanşat de Austria şi Ungaria, ca şi cum aceste două popoare ascultau de ordinele destinului însuşi.

Neutralitatea a fost proclamată aproape în unanimitate, justificată de altfel şi prin neutralitatea Italiei. Această neutralitate se baza pe faptul că principiul „casus foederis“ nu funcționa în caz de agresiune neprovocată. I. Brătianu câştigase prima manşă în politica sa de nouă orientare, contra Puterilor Centrale. Din acel moment începea faza cea mai dificilă. Trebuia înfruntată dezlănțuirea pasiunilor, emoțiile şi entuziasmul maselor, elanul romantic al naționalismului, atitudini extreme ce făceau delicată şi dificilă acțiunea diplomatică necesară asigurării drepturilor României prin tratate. Brătianu n-a fost deloc obligat să lupte pentru a mobiliza voința de război a

poporului român, ci mai degrabă pentru a frâna nerăbdarea pasiunilor populare. După declararea neutralității României, Wilhelm al II-lea a trebuit să accepte amara constatare a totalei eşuări a diplomației germane, ca şi a celei austriece. „Aliații se desprind de noi ca nişte pere putrezite", a fost reflexiunea sa dezabuzată. Astfel sucomba politica de ajutor necondiționat dat Austro-Ungariei. Ca urmare a Consiliului de Coroană, regele, nefăcându-şi nici o iluzie asupra sensului neutralității, a cerut să i se promită că, atâta vreme cât va fi rege, România nu va întreprinde nici o acțiune contra Austro-Ungariei. Pentru Brătianu era cu atât mai uşor să-şi ia un asemenea angajament, cu cât acesta îi facilita acțiunea politică. Pe de altă parte, vârsta şi starea precară a sănătății regelui lăsau să se întrevadă un termen destul de scurt până la anularea angajamentului. La numai două luni după Consiliul de Coroană, regele Carol murea.

(Traducere de Adrian IANCU)

IV. Perioada neutralității

Pentru a înțelege această perioadă foarte agitată, în care opinia publică a jucat un rol decisiv în hotărârile guvernamentale, este necesar să explicăm situația României.

O națiune nu se poate angaja într-un război dacă guvernul nu se bucură de sprijinul maselor.

Din punct de vedere spiritual, România a fost modelată sub influența culturii franceze. Franța a început să manifeste interes politic pentru Principatele Moldovei şi Valahiei abia în epoca Revoluției. Atenția sa a crescut în timpul Primului imperiu. Privirea pătrunzătoare a lui Napoleon I a înțeles importanța acestor principate pentru frânarea înaintării ruşilor spre Constantinopol.

Consulatele franceze au fost recunoscute oficial în 1788, uşurând expansiunea influenței franceze în principate. Această recunoaştere nu convenea, desigur, Rusiei.

În timpul campaniei lui Napoleon în Egipt, prințul Ypsilanti — om de încredere al Rusiei — a publicat un manifest contra Franței; el devenise colportorul informațiilor celor mai fantastice despre situația generalului Bonaparte şi a armatelor franceze. De exemplu, afirma în acest manifest că armata franceză şi comandantul ei au fost zdrobiți de beiul din Egipt şi mamelucii săi, care au recucerit Cairo. La Constantinopol se aştepta, dintr-un moment într-altul, sosirea capetelor tăiate ale lui Napoleon şi ofițerilor săi. Această propagandă inspirată de Rusia avea ca scop oprirea influenței franceze în cele două Principate române.

În 1800, boierii l-au trimis la Paris pe Nicolae Dudescu, ce ştia destul de bine limba franceză, pentru a-l informa pe primul consul despre situaţia critică a principatelor şi a-i stârni interesul pentru soarta lor.

Contactele directe cu cultura franceză au început în 1820, tineri români studiind Dreptul la Facultatea din Paris. Numărul acestor studenţi creştea în fiecare an în capitala franceză, ei asimilând uşor ideile şi spiritul francez. Profesorii universitari din Bucureşti şi Iaşi— medici şi avocaţi, în marea lor majoritate — îşi făcuseră studiile în Franţa. Iată un exemplu: Pompiliu Eliade, fost elev al Şcolii Normale Superioare din Paris, descria într-un studiu influenţa decisivă a civilizaţiei franceze astfel:

„Ne-am putea face o idee vagă despre această influenţă, apropiind-o de cea exercitată cândva de civilizaţia romană asupra popoarelor din Galia. Dar nu este vorba de influenţa unui popor învingător asupra unui învins. Franţa şi-a putut efectua acţiunile în principatele dunărene prin dezvoltarea ideilor de libertate şi patrie. Cel mai important efect al acestor acţiuni a fost, în acest «secol al naţionalităţilor», constituirea patriei române. Astfel încât, din influenţa suferită, poporul român a câştigat, în loc să piardă ca acela galic, o personalitate politică. Ca o consecinţă naturală a acestui fapt, românii urmau să aspire, în curând, la un mod de a fi şi la o civilizaţie proprii. În timp ce în Galia am asistat la dispariţia vechii civilizaţii şi — în multe privinţe — a vechiului spirit galic, în România vedem, dimpotrivă, cum influenţa franceză a provocat încolţirea germenilor latenţi ai spiritului românesc.

Datorită acestei influenţe s-a dezvoltat spiritul liberal, care, operând apropierea claselor, a făcut cunoscut spiritul poporului, limba şi nevoile lui şi a înlesnit astfel naşterea unei civilizaţii româneşti originale. Ceea ce este sigur este că această influenţă se găseşte la originea noii civilizaţii. Cu cât ne gândim mai mult la acest fenomen, cu atât mai greu ne va fi să-i găsim un echivalent în istorie : un popor civilizat ajutând un popor înapoiat să ajungă la o viaţă istorică şi să-şi formeze o civilizaţie originală.”

Atât spiritul critic francez, cât şi ideea de libertate au pătruns în România graţie unei mari afinităţi, neputând fi asimilate altfel şi devenind astfel o armură ce a apărat-o de orice influenţă a culturii ruse.

În 1914, Pompiliu Eliade reafirma în lucrarea sa *România în secolul al XIX-lea:* „Influenţa culturii franceze va face complet imposibil triumful culturii ruse în România”.

Între 1944 şi 1960 s-a putut verifica cât de puternică a fost asimilarea culturii franceze, deoarece, în pofida tuturor eforturilor ruşilor de a o elimina, n-au reuşit decât să creeze un şi mai puternic ataşament al poporului român faţă de cultura franceză. Moscova a pierdut pentru totdeauna bătălia dată împotriva culturii franceze.

În timpul perioadei de neutralitate (1914—1916), ataşamentul faţă de Franţa luase proporţiile unui factor politic de care oamenii responsabili ai

României trebuiau să țină seama. Un element ce a jucat un rol important în timpul acestor ani au fost românii din monarhia dualistă a Habsburgilor, care au fugit, vreme de un secol, spre a scăpa de teroarea maghiară şi au încercat să-şi construiască o existență liberă în România.

În universități, în licee, în şcolile normale, numărul profesorilor veniți din Transilvania era destul de! important. Scriitorii şi ziariştii de origine transilvăneană erau de asemenea apreciați în România. Prin lucrările lor, ei au dat naştere unui sentiment de inamiciție față de politica ungurească.

Astfel, Aurel Popovici, autorul cărții *Statele Unite ale Marii Austrii* (publicată în limba germană la Leipzig, în 1906), a avut un mare ecou în Austro-Ungaria, unde a fost condamnat deoarece lucrarea i-a apărut în momentul celebrării unui mileniu de existență a Ungariei.

Aurel Popovici s-a refugiat în România, după ce fusese directorul ziarului „Tânărul român" (1900), conducând în 1906 revista de mare prestigiu „Semănătorul".

Românii din Transilvania au fost prezenți nu numai în mediile româneşti intelectuale, ci şi în cele economice.

Negustori mari şi mici păstrau în permanență legătura cu satele şi oraşele din Transilvania de unde se trăgeau.

Opresiunea maghiară a produs, timp de un secol, oameni de o nestrămutată credință națională, a căror idee dominantă era renaşterea Daciei lui Traian.

În 1914, îndată ce-a izbucnit războiul mondial, numeroşi intelectuali români din Ungaria — a căror activitate politică a fost apărarea națiunii lor contra măsurilor inumane ale ungurilor — au trecut Carpații. Şi aceasta înainte ca guvernul de la Budapesta să fi aplicat pretinsele „măsuri de apărare" împotriva românilor, considerați ca virtuali „trădători ai patriei maghiare".

După intrarea României în război, aceste „precauții" au atins proporții înspăimântătoare.

În timpul neutralității, românii din Transilvania au fost, de la bun început, partizanii intrării României în război contra Puterilor Centrale. Legăturile culturale, politice şi economice între românii de-o parte şi de alta a Carpaților n-au fost niciodată întrerupte de-a lungul istoriei. Moldova, Valahia şi Transilvania şi-au afirmat întotdeauna unitatea în pofida separării politice, trecerea dintr-o provincie în alta înlesnind contactul permanent între români.

După începerea războiului mondial, s-au format diferite curente, având în frunte oameni politici care căutau formula cea mai convenabilă intereselor României. Astfel, s-a produs o importantă sciziune a Partidului Conservator, Titu Maiorescu şi Marghiloman raliind un mare număr de conducători conservatori la politica de neutralitate, în timp ce spiritele cele mai impetuoase îi susțineau pe Nicolae Filipescu, Mihai Cantacuzino, Barbu

Delavrancea, care cereau intrarea imediată în război împotriva Puterilor Centrale.

Conservator-democrații rămaşi fideli lui Take Ionescu, împreună cu cei amintiți înainte, au constituit o grupare puternică numită „Acțiunea națională", ale cărei reuniuni politice creau o atmosferă de nelinişte şi febră intervenționistă împotriva Austro-Ungariei.

Partidul Naționalist-Democrat nu avea organizații puternice, dar prestigiul şefului său, profesorul Nicolae Iorga, strângea aderenți mai ales din rândul intelectualilor.

Din 1902 până în 1918, Nicolae Iorga a dominat tineretul universitar şi elementele naționaliste ale intelectualității române.

Partidul Social-Democrat îl avea ca şef pe doctorul Cristian Ra kovski, un distins intelectual, secondat de un muncitor, Frimu, cu o solidă convingere revoluționară. Rakovski, Lenin şi Troțki, vechi prieteni, erau de acord în ceea ce privea tactica ce trebuia urmată în lupta împotriva forțelor burgheze. Leon Troțki, corespondent de război al ziarului vienez „Neue Freie Presse" în 1912, a venit la Bucureşti şi i-a contactat pe conducătorii partidului socialist. El era sigur că războaiele balcanice în curs reprezentau numai prima etapă a unui mare război european. Teoreticianul Partidului Social-Democrat Român era bătrânul Dobrogeanu-Gherea, prieten cu Plehanov şi Karl Kautski. Partidul s-a declarat de o manieră categorică pentru neutralitatea României, iar discursul pronunțat în 1915 de Rakovski, la o mare reuniune socialistă, corespundea perfect gândirii lui Lenin.

Partizanii intrării României în război de partea Puterilor Centrale se grupau în jurul lui Petre Carp, care considera pericolul rus mai mare şi mai imediat decât politica de maghiarizare dusă împotriva românilor din Transilvania. Potrivit opiniei lui Carp, Rusia nu reprezenta numai o amenințare de subjugare a statului român — ce nu urma să devină decât o simplă provincie rusească —, ci şi un pericol pentru civilizația europeană. El cunoştea literatura rusă şi prin urmare şi opera lui Danilevski *Rusia şi Europa,* fiind impresionat de afirmația peremptorie a acestuia: „Rusia, din fericire sau din nefericire, nu aparține Europei sau civilizației germano-romane". Danilevski susținea că „Rusia nu aparține Europei nici prin naştere, nici prin adopțiune. Întreaga istorie politică a Europei nu indică o atitudine sau sentimente de rudenie cu Rusia."

Carp se temea de rezervele inepuizabile de barbarie ale ruşilor, pe care Europa le cunoscuse între secolele IV şi XIV şi care ar fi putut izbucni când România — bastion al civilizației — s-ar fi năruit. Dominat de convingerile sale, Carp susținea intrarea României în război de partea Germaniei. În jurul lui Carp se adunaseră mai ales intelectuali moldoveni, obsedați de dependența de Rusia a unei jumătăți din Moldova adică Basarabia, răpită în 1812.

Pentru a-i sublinia părerile, ziarul în care îşi exprima ideile politice avea ca titlu „Moldova”. Director era Virgil Arion, fostul preşedinte al „Ligii culturale“, constituită în 1892, cu ocazia procesului *Memorandumului.*

O altă personalitate politică românească era profesorul Constantin Stere, rectorul Universității din Iaşi, directorul prestigioasei reviste „Viața românească”, şi el adversar implacabil al Rusiei. De origine basarabeană, Stere a tras toate concluziile din revoluția rusă din 1905 — care a avut loc după înfrângerea ruşilor în Manciuria. El era convins că Rusia nu va putea rezista unui război de lungă durată. Forțele revoluționare puteau exploda cu o violență şi mai mare decât în 1905.

În afara structurii sociale şi economice a Rusiei, de tip feudal, Stere cunoştea ura maselor de muncitori şi țărani, divorțul dintre „intelighentzia“ şi regimul țarist şi problema naționalităților, existentă şi în Rusia ca şi în Austro-Ungaria.

În *Rusia țarilor în timpul războiului,* memoriile lui Maurice Paléologue, ambasadorul Franței la Sankt-Petersburg, referindu-se la perioada 20 iulie 1914 — 2 iunie 1915, confirmă tezele susținute de Constantin Stere, M. Paléologue cita o conversație pe care o avusese cu Putilov — cel mai important metalurgist şi financiar rus — la un dejun, pe 2 iunie 1915, deci înainte de trecerea unui an de la intrarea Rusiei în război. „Odată țigările aprinse — scrie Maurice Paléologue — şi adusă şampania, am pornit să scrutăm viitorul. Putilov şi-a dat frâu liber pesimismului şi mi-a descris suita fatală a catastrofelor apropiate: lucrarea surdă a decadenței şi dezmembrării care minează edificiul rus. Zilele țarismului sunt numărate. Acesta este pierdut, iremediabil pierdut. Or, țarismul este chiar stâlpul de rezistență al Rusiei şi singurul liant al unității sale naționale. Revoluția este de-aici înainte inevitabilă. N-aşteaptă decât o ocazie pentru a izbucni. Această ocazie poate fi o înfrângere militară, foametea în provincie, o grevă la Sankt-Petersburg, o revoltă la Moscova, un scandal sau o dramă la Palat, prea puțin contează. Dar revoluția nu este cel mai rău lucru ce amenință Rusia; ce înseamnă o revoluție, în înțelesul exact al cuvântului? Substituirea violentă a unui regim cu altul. O revoluție poate fi o mare binefacere pentru un popor dacă, după ce a distrus, ştie să reconstruiască. Din acest punct de vedere, revoluțiile din Anglia şi Franța îmi par a fi fost mai degrabă benefice. La noi, revoluția nu poate însemna decât distrugere, deoarece clasa instruită reprezintă o infimă minoritate, fără organizare sau experiență politică, fără contact cu masele. După părerea mea, cea mai mare crimă a țarismului este că n-a vrut să admită — în afara propriului aparat birocratic — nici un alt nucleu de viață politică. Şi a reuşit atât de bine, încât, atunci când «cinovnicii» vor dispărea, întregul stat rus se va prăbuşi...

Burghezii, intelectualii şi cadeții sunt cei care vor da, fără îndoială, semnalul revoluției, crezând că salvează Rusia. Dar, din revoluția burgheză, vom cădea imediat în revoluția muncitorească şi apoi în cea țărănească. Şi

va începe atunci o îngrozitoare anarhie, o interminabilă anarhie... zece ani de anarhie! Ne vom întoarce la epoca lui Pugaciov, dacă nu mai rău!“

Constantin Stere, reprezentantul extremei stângi a Partidului Liberal român, preconizase reforma structurii politice şi economice a României, influențându-l în acest sens pe I. Brătianu. Atitudinea sa antirusească îi era utilă şefului guvernului liberal, acoperindu-i negocierile cu Aliații. Germanii, cunoscând spiritul autoritar al lui Ionel Brătianu, erau convinşi, pe bună dreptate, că el tolera această atitudine, fiind de acord cu ea. Dar Brătianu permitea şi manifestările pro-franceze şi intervenționiste ale lui Toma Stelian, o altă personalitate a Partidului Liberal, care combătea în ziarul „Naționalul” politica de neutralitate. Atât Stere, cât şi Stelian îl slujeau fără să vrea pe Brătianu, camuflându-i politica.

Presa românească era, în marea ei majoritate, favorabilă intervenției. Cotidianele „Adevărul” şi „Dimineața”, al căror proprietar era Constantin Mille, susțineau intervenția imediată a României alături de Franța. Coloanele acestor ziare de mare tiraj erau puse la dispoziția refugiaților din Transilvania, şi Bucovina, iar directorul lor, C. Mille, participa la toate reuniunile „Acțiunii naționale”, fondată de Take Ionescu, Nicolae Filipescu şi Barbu Delavrancea.

Serviciile secrete germane, încercând să atragă presa, au reuşit să cumpere ziarele „Minerva” şi „Seara” şi să-i câştige pentru cauza germană pe directorul ziarului „Universul”, Dumitrescu-Câmpina. Dar sentimentele pro-germane ale acestuia din urmă n-au durat prea mult, căci „antantiştii” au reuşit să pună sub sechestru judiciar ziarul „Universul”, numindu-l director pe generalul Crăiniceanu, un filofrancez fanatic.

Conservatorii care susțineau neutralitatea „usque ad finem” publicau ziarele „Stindardul”, subvenționat direct de serviciul german de propagandă, şi „Ziua”, condus de scriitorul ardelean Ioan Slavici, un antirus convins. Atitudinea acestui ziar şi mai ales cea a directorului său — considerat un renegat — era o provocare permanentă la adresa opiniei publice. Oricât de talentat ar fi, un scriitor nu poate înfrânge indiferența cititorilor şi cu atât mai puțin ostilitatea opiniei publice, care-l considerau „un renegat şi un trădător”.

Un alt mare scriitor din Transilvania, Octavian Goga, sosit în România în primele zile ale războiului mondial, a scris un articol intitulat „Un om mort: Ioan Slavici”. O adevărată pagină de antologie, în care Goga elogia opera literară a lui Ioan Slavici, evocând conținutul de sensibilitate ardeleană al acesteia, dar făcând din personajele sale acuzatori ai renegatului, într-un moment decisiv pentru destinul românesc.

Ura împotriva ziarului „Ziua” era atât de profundă, încât redacția şi tipografia trebuiau păzite permanent. Pe de altă parte, jandarmii păzeau acest ziar şi împotriva asalturilor grupurilor de studenți.

Pulsul opiniei publice a putut fi luat cu ocazia vizitei, la începutul lunii februarie 1915, la Bucureşti, a generalului Pau.

Când trenul s-a oprit înGara de Nord, zeci de mii de persoane de toate vârstele au cântat „LaMarseillaise“ cu un asemenea elan, încât hotărârea poporului român părea luată în acele momente şi nimic n-ar mai fi putut s-o schimbe.

Un sentiment quasi-religios se reflecta pe chipurile şi în privirile acestei mulțimi, oamenii având aerul că participă la un mister în care o divinitate patrona destinele poporului român.

Amploarea manifestațiilor provocate de vizita generalului Pau au demonstrat de o manieră elocventă că România nu va participa în nici un caz la un război împotriva Franței şi că neutralitatea ei până la sfârşitul acestui război nu se putea păstra decât cu mare greutate.

Este posibil ca emoțiile resimțite în acest moment să-i fi inspirat lui Take Ionescu răsunătorul discurs din Camera deputaților, intitulat „Politica instinctului național”.

Acceptarea pretențiilor Rusiei asupra Constantinopolului şi a strâmtorii Dardanele de către Anglia şi Franța a reprezentat o altă dificultate în politica lui Brătianu.

Consimțământul celor două mari puteri a fost smuls, fără umbră de îndoială, de către Rusia, în urma unei insinuări discrete asupra posibilității încheierii unei păci separate cu Germania.

Voința Rusiei de a poseda strâmtoarea era de nezdruncinat. Sazonov a revenit asupra acestei probleme, reluând tema din conversațiile țarului Nicolae I cu lordul Seymour, ambasadorul Angliei la Sankt-Petersburg, din 1853, căruia țarul i-a spus, între altele: „Turcia trebuie să dispară cât mai repede de pe harta Europei”.

Pe 8 februarie 1914 — deci cu puțin timp înaintea izbucnirii războiului mondial, ministrul afacerilor externe al Rusiei îi propunea țarului începerea imediată a unei acțiuni pentru a pune mâna pe strâmtoare. Dar entuziasmul său a fost temperat de către ministrul de război, care i-a înfățişat situația lamentabilă a flotei ruseşti, admițând chiar inferioritatea acesteia.

În *Arhivele roşii* ale Ministerului Afacerilor Externe se găseşte o bogată documentație privitoare la această dorință a Rusiei de a ajunge la Constantinopol şi la strâmtoarea Dardanele.

În pofida imposibilității guvernului rus de a conta pe flota sa, el a anunțat ca sigură luarea Bosforului şi a Dardanelelor încă din primele zile ale războiului. Dar dezastrul militar din Prusia Orientală — când trupele ruseşti au fugit din fața ofensivei germane — a creat o stare de pesimism în ceea ce priveşte această cucerire, pesimism reflectat şi în scrisoarea lui Kudaşev, directorul Cancelariei diplomatice de pe lângă statal major al generalisimului armatelor ruseşti, care-i mărturisea lui Sazonov la 10

februarie 1915: „Ocuparea Constantinopolului — nu numai în acest moment când circumstanțele nu ne sunt favorabile —, ci multă vreme de-acum înainte, va rămâne un vis, căci nu are legătură nici cu forța noastră morală, nici cu puterea noastră militară."

Dat fiind faptul că un atac direct contra Turciei nu era posibil, guvernul rus spera să obțină Constantinopolul şi Dardanelele grație unei victorii pe frontul occidental. Generalul Cilinski a rezumat această reorientare a speranțelor ruseşti în următoarele cuvinte: „Succesul pe frontul occidental va rezolva favorabil pentru noi problema strâmtorilor".

Măsura în care țarul Nicolae al II-lea se angajase în problema Dardanelelor reiese din declarația făcută poporului rus pe 2 noiembrie 1914: „Acest război va deschide Rusiei calea rezolvării problemelor istorice ale țărmurilor Mării Negre, probleme pe care le-a moştenit din străbuni"...

Pe 29 octombrie, flota turcă a atacat litoralul rusesc al Mării Negre: Odessa-Feodosia şi Novorosiisk. Consecințele acestei agresiuni au fost ruptura relațiilor diplomatice dintre Rusia şi Turcia, dezlănțuirea violențelor religioase de tip rus şi actualizarea idealurilor pan-ruse.

Ocuparea Constantinopolului era atât de sigură, încât s-au prevăzut chiar şi planurile de transformare a moscheii Sfânta Sofia în biserică ortodoxă şi a fost comandată crucea care trebuia pusă deasupra.

În ziarul „Russkaia Vedomosti", prințul Evgheni Trubețkoi a publicat o serie de articole ce dezvoltau vechea idee a imperialismului rus: „Chestiunea strâmtorilor se pune acum ca problemă a independenței Rusiei. Luptând pentru Bosfor, imperiul rus luptă pentru propria sa independență." Prințul Trubețkoi făcea această afirmație categorică pe 18 martie 1914, anticipând declarația țarului din noiembrie 1914. Diplomația rusă s-a dovedit, în toate ocaziile, superioară armatei ruse şi în 1914 s-a grăbit să-şi afirme pretențiile asupra Bosforului şi Dardanelelor.

Pe 9 noiembrie 1914, Benckendorff, ambasadorul Rusiei la Londra, a obținut de la Sir Edward Grey o declarație, care i-a fost comunicată imediat, prin telefon, lui Sazonov: „Primul ministru britanic este de părere că, atunci când Germania va fi înfrântă, soarta Constantinopolului şi a strâmtorilor va trebui să fie rezolvată în înțelegere cu interesele Rusiei". Această declarație i-a fost confirmată ambasadorului Beckendorff de către regele George al V-lea pe 13 noiembrie 1914: „În ceea ce priveşte Constantinopolul, este evident că acest oraş trebuie să fie al vostru". Independent de înfrângerile suferite de armata rusă, diplomații din Petersburg îşi continuau liniştiți ofensiva pentru a obține declarații din partea Angliei şi Franței asupra pretențiilor istorice ale Rusiei.

În decembrie 1914 au fost redactate trei rapoarte asupra aceluiaşi subiect: primul de către Vasili, director-adjunct al cancelariei Ministerului Afacerilor Externe rus, al doilea de către căpitanul Nimitz, şeful biroului de

operații din Marea Neagră, iar al treilea de către Neratov, adjunctul ministrului de externe.

Vasili analiza, sub toate aspectele, importanța vitală a strâmtorilor pentru Rusia. El sublinia argumentele economice şi strategice care obligau imperiul țarist să-şi stabilească autoritatea directă asupra Bosforului şi Dardanelelor, inclusiv insulele din Marea Egee şi un hinterland suficient, cuprinzând câmpia Traciei cu oraşul Adrianapol, destinat să le consolideze posesiunile. Mai mult, aceste posesiuni trebuiau să aibă ample perspective politice, devenind o bază pentru pătrunderea în Balcani şi Asia Mică, subliniind că: „Rusia este cea mai interesată, din punct de vedere istoric, «de destinul acestor țări»"...

Conținutul memoriului adresat de Sazonov, în 4 martie 1915, guvernelor englez şi francez, nu lăsa posibilitatea unui răspuns defavorabil sau evaziv, fără a pune în pericol soarta alianței. Adversară tradițională a Rusiei în Asia şi în problema strâmtorilor, Anglia s-a grăbit să anunțe, pe 12 martie, adeziunea sa la nota ruşilor. Guvernul francez, dându-şi seama de scopurile urmărite de imperialismul rus, a rezistat presiunilor ambasadorului Izvolski. Dar pe 10 aprilie, Delcasse a trebuit să consimtă, indicând prin această întârziere rezervele Franței.

În *Rusia țarilor,* Maurice Paléologue nota, pe data de 16 martie 1915, conversația sa cu marele duce Nicolae: „Marele duce m-a primit într-un cabinet spațios şi confortabil, acoperit cu blănuri de urs şi covoare orientale. Cu francheța şi hotărârea sa obişnuită, mi-a spus: «Trebuie să discutăm lucruri grave. Nu marele duce Nicolae îi vorbeşte lui M. Paléologue, ci comandantul armatelor ruse se adresează oficial ambasadorului Franței. În această calitate, am datoria de a vă declara că imediata cooperare a Italiei şi a României este o necesitate imperioasă. Nu interpretați totuşi aceste cuvinte ca pe un strigăt de disperare. Rămân convins că, ajutați de Dumnezeu, vom învinge. Dar fără colaborarea *imediată* a Italiei şi a României, războiul se va prelungi încă multe luni de-acum încolo, cu riscuri teribile.»

I-am răspuns atunci marelui duce că guvernul francez îşi multiplică eforturile pentru a obține ajutorul Japoniei, Greciei, Bulgariei, României şi Italiei. Dl. Delcasse a bătut la toate uşile. Chiar atunci el se străduia să atragă guvernele italian şi român. Dar nu i-am ascuns că pretențiile Rusiei asupra Constantinopolului şi Dardanelelor vor face, poate, imposibilă adeziunea acestor două guverne la alianța noastră.

— Oh, aceasta e problema diplomației. Nu vreau să ştiu nimic."

Deci, în momentul când Rusia şantaja Franța şi Anglia cu posibilitatea unei păci separate cu Germania, ea se găsea într-o situație militară disperată.

Marele duce a spus-o fără reținere: „Cooperarea imediată a Italiei şi a României este o necesitate imperioasă..."

Privind harta concesiunilor făcute Rusiei de către Anglia şi Franța, vedem că Marea Neagră devenea un simplu lac rusesc, Rusia având libertatea de a supune economic România.

Într-adevăr, cine ar fi putut impune Rusiei — odată stăpână a Bosforului şi a strâmtorilor — egalitatea taxelor pentru toate pavilioanele navelor? Cine ar fi putut-o împiedica — atunci când era vorba de interesele ei — să fixeze taxe mai oneroase pentru pavilionul românesc? România s-ar fi găsit în situația Serbiei din vremea regelui Milan Obrenović.

Comentând decizia Angliei şi Franței, profesorul universitar Edouard Rossier scria în „Gazette de Lausanne”:

„În primele zile ale lui martie, Sir Edward Grey declară că înțelegerea în ce priveşte Constantinopolul era perfectă între aliați. Toată lumea vedea în această declarație un semn că oraşul va fi supus unui regim internațional, implicând o libertate completă de trecere prin strâmtori pentru toți. Dar în acelaşi timp, la Sankt-Petersburg, unii oameni politici anunțau că venise clipa ca imperiul țarist să-şi împlinească ambițiile seculare referitoare la Bizanț. Şi punctul de vedere rusesc a trebuit să fie admis de statele ocidentale fără rezerve şi tergiversări.

România era ostilă proiectului rus. Odată Constantinopolul ocupat, vor trebui, fără îndoială, create comunicațiile: sau flota de război, cu baze în Sevastopol, Odessa şi Bosfor, va face din Marea Neagră un spațiu limitat, sau imperiul țarist îşi va adăuga imenselor sale posesiuni parte din nordul Anatoliei, pentru a ajunge, într-un fel ori altul, la strâmtori. Pontul Euxin va deveni un lac moscovit, iar o țară ca România, pentru care această mare constituie singura ieşire maritimă, va intra, în rândul țărilor satelite.”

Când profesorul Rossier scria acest articol, nu cunoştea importanța concesiilor la care consimțiseră cele două mari puteri europene, dar ştia, fără îndoială, ceea ce scrisese „Russkoe slovo“, ziarul oficial al guvernului rus. Citățm câteva pasaje :

„Privim Turcia sinucigaşă cu ochii moştenitorului principal. Turcia n-a luptat contra nimănui cu atâta îndârjire ca împotriva Rusiei. Nimeni n-a sacrificat atât sânge şi atâția oameni ca Rusia în luptele sale cu Turcia. De aceea, nici un popor, nici o țară nu are atâtea drepturi ca noi la moştenirea rămăşițelor Turciei. Timp de zece ani, Germania a exploatat economic Asia Mică. Austria a ocupat Bosnia şi Herțegovina. Serbia, Bulgaria şi România au trăit pe seama sacrificiilor noastre în Balcani. Grecia a primit o bucată importantă din prăjitura turcească. Anglia şi-a rezervat marile insule, punând Egiptul sub protectoratul său. Italia a luat Tripoli. Noi n-am primit decât nişte stânci golaşe cum ar fi Cars şi Ardagan.

A sosit în sfârşit momentul să profităm şi noi, conform misiunii noastre istorice. Fără discuții, fără alte considerații, declarăm limpede că Rusia are dreptul şi prerogativa de-a împărți moştenirea turcă. Drepturile celorlalți sunt secundare. De-a lungul secolelor, Rusia a făcut cele mai mari

sacrificii. A venit şi momentul recompensei. Cererile noastre sunt drepte şi nu prejudiciază pe nimeni. Adică : Marea Neagră şi accesul la resursele sale. Marea Neagră trebuie să devină o mare rusească. Ţărmul său din Asia Mică este strâns legat de Rusia, mai ales de Caucaz şi Crimeea. Turcii din Anatolia şi grecii din Asia Mică vin cu miile pe coasta rusească a Mării Negre. Tot felul de lucrători duc în Turcia milioane de ruble câştigate la noi. Coasta Asiei Mici — de la Batu până la Scutari — pe malul Bosforului — trebuie să devină rusească. Ca şi Bosforul şi Constantinopolul. Este ţelul nostru şi trebuie — începând chiar de azi — să obişnuim Europa cu aceste revendicări.

Nu admitem nici un protectorat şi nici un control internaţional. Germania a anexat Schlesswig-Holstein şi Alsacia-Lorena după războaiele sale. Astăzi Rusia trebuie să se apere, pe de-o parte, de Germania, pe de altă parte, de Austro-Ungaria, în timp ce noi armate apar în spatele nostru. După victoria într-o luptă gigantică cum este cea care ne-a fost impusă, Marea Neagră, Dardanelele şi Constantinopolul nici nu reprezintă o recompensă suficientă pentru atâtea sacrificii şi atât eroism rusesc, ci doar o despăgubire modestă ce soseşte foarte târziu.“

Argumentele autorului articolului sunt lipsite de logică. I se poate obiecta că, încă de pe vremea lui Petru cel Mare, atacurile împotriva

Turciei au fost scopul permanent al politicii ruseşti, ele fiind continuate de Ecaterina a II-a.

În 1908, Izvolski a fost de acord ca Austro-Ungaria să anexeze Bosnia şi Herţegovina, în schimbul unei atitudini binevoitoare din partea Austriei faţă de pretenţiile Rusiei asupra strâmtorilor. Un acord verbal a fost încheiat cu prilejul întrevederii Izvolski—Ärenthal de la Buchlau, din 18 septembrie 1908. Navele de război ruseşti neputând intra în strâmtori — cum fusese convenit —, Rusia a declanşat războaiele balcanice. La începutul lui februarie 1915, primul ministru Goremîkin declara că viitorul Rusiei se contura limpede, de la Marea Neagră până la zidurile Constantinopolului. Această declaraţie, confirmată de Gurko, preşedintele Consiliului imperial, spunea: „Sperăm, chiar, să punem piciorul în Constantinopol, căci numai deţinerea acestui oraş ne poate înlesni adevărata unire cu slavii din sud şi distruge influenţa subversivă a Germaniei. Speranţele noastre sunt cu atât mai mari, cu cât obstacolul permanent în faţa acestei uniri a dispărut deja, iar opoziţia statelor europene — astăzi aliatele noastre — nu mai există.”

Aceste manifestări au avut un puternic ecou în România. Ele confirmau integral temerile lui C. Stere. Propaganda germană, foarte activă, a folosit cu abilitate declaraţiile conducătorilor ruşi. Ea a scos în evidenţă afirmaţiile ţarului referitoare la „drepturile istorice aie Rusiei asupra malurilor Mării Negre, lăsate de strămoşii noştri”.

Au apărut broşuri, serios documentate, spre a lămuri opinia publică asupra ţelurilor Rusiei: posesia gurilor Dunării şi instalarea definitivă la

Constantinopol şi în Dardanele. A fost reprodus, bineînțeles, articolul lui Take Ionescu „Inamicul firesc“, publicat în 1909, care confirma expansiunea rusă spre România. Nici Basarabia n-a fost uitată.

Şi totuşi vasta propagandă germană nu şi-a făcut efectul scontat asupra opiniei publice, care, cunoscând suferințele românilor din Ardeal, era hotărâtă să lupte contra Austro-Ungariei. La aceasta mai trebuie adăugat şi sentimentul de solidaritate cu Franța, datorită căreia s-a putut constitui statul român: „Alături de Franța vom reuşi unirea tuturor românilor“. Aceasta era opinia aproape unanimă în România.

Pe măsură ce armatele germane înaintau spre Paris, românii sufereau de parcă propriul teritoriu ar fi fost ocupat. Victoria de pe Marna a avut în România acelaşi efect de speranță şi optimism ca şi în Franța.

Problema pericolului rus, perspectiva instalării Rusiei la Constantinopol nu existau pentru marea majoritate a țării. Ele erau obiectul preocupării unei minorități familiarizate cu problemele internaționale, ce cunoştea istoria Rusiei.

Reuniunile „Acțiunii naționale” se înmulțeau, repunând mereu în discuție frontiera de pe Carpați.

La începutul lui martie 1915, Nicolae Filipescu a rostit în Senat un atac violent contra politicii lui Brătianu. Discursul, publicat integral de ziarele favorabile Antantei, ca şi sub formă de broşură, purta titlul „Momentul Lemberg" şi a avut un mare ecou în întreaga țară. Filipescu socotea o eroare de neiertat ezitarea lui Brătianu de a declara război Austro-Ungariei în momentul ofensivei generalului Brusilov, care ocupase Lembergul. Filipescu era pasionat de problemele militare. Era un om ce se dedica exclusiv unei anumite probleme, şi nu emitea decât foarte puține judecăți eronate.

Să ne oprim puțin asupra acestui personaj. Sosit la Paris pentru a-şi efectua studiile, imediat după căderea lui Napoleon al III-lea, sensibilitatea sa a fost afectată de aceeaşi emoție ca şi aceea a națiunii franceze, în urma înfrângerii de la Sédan. Într-o evocare făcută de Robert des Flers la moartea lui Filipescu, găsim numeroase observații juste asupra acestui excepțional temperament de om politic.

„Unul dintre adversarii săi politici n-a găsit altceva mai de doamne-ajută de spus despre el decât că: Filipescu nu-şi iubeşte țara: e nebun! Totuşi, eu ştiu că Filipescu adora Franța aproape la fel de mult ca şi România. Când rostea acest cuvânt, «Franța», vocea sa voit mai aspră se înmuia, se îndulcea. De la prima noastră întrevedere — cu o lună înaintea intrării României în război —, mi-a spus: «Ce frumoasă e Franța de doi ani încoace!» Şi a adăugat surâzând: «Sper că şi România va fi la fel»“.

Pentru a-l defini, Robert des Flers a citat această mărturisire a lui Filipescu: „Am avut în viață mai mult sentimente decât idei şi am iubit mai mult decât am gândit. “

Surprinzător e că acest om format în climatul intelectual francez, identificându-se cu sensibilitatea franceză, a fost atât de refractar la una din trăsăturile fundamentale ale spiritului francez: îndoiala metodică, critica de tip cartezian, de care Ion I. Brătianu — şi el format în Franța — era atât de puternic influențat. Filipescu socotea îndoiala ca o ofensă adusă convingerilor ce-l stăpâneau. El iubea sau ura. Or, aceste sentimente exclud analiza corozivă, făcută cu spirit critic. Definiția: „Linia dreaptă este şi în politică drumul cel mai scurt dintre două puncte" — pe care a dat-o într-un discurs — exprimă gândirea unui om energic, care, din mândria unui luptător, refuză să ocolească obstacolele, dornic să se arunce spre țelul propus. Energia sa elementară şi abruptă nu respingea rigoarea faptelor exacte, a cărei misiune era aceea de a confirma atitudinea adoptată. Indignarea lui Filipescu lua adesea proporțiile urii, în fața unor acte de lezpatriotism...

Dimitrie Sturdza, şeful Partidului Liberal, voind să demonstreze obligativitatea respectării alianței cu Puterile Centrale, a făcut un act de indiscreție politică, indiscreție frizând aproape trădarea. El a denunțat, într-un discurs, subvenția pe care Take Ionescu, în calitate de ministru al Instrucțiunii Publice, o acorda liceului român din Braşov, în Transilvania. Presa ungară a utilizat, evident, abjecta indiscreție a lui Sturdza, pentru a justifica politica de maghiarizare. Revolta, disprețul şi ura s-au manifestat prin violența cu care Filipescu a trasat portretul moral al celui vinovat de „lezpatriotism": „Vedeți figura acestui om: este stârpiciunea fizică şi morală. Priviți-i bolta craniană, apăsată într-o parte, semn de asimetrie caracteristică în figura lui, ochiul stâng închis, ochiul drept holbat: stigmate de degenerescență, gesturi impulsive, mânie care se transformă în criză. Ați mai văzut figura asta undeva? Eu am văzut-o, în atlasul lui Lombroso, la rubrica *cretinul simțului moral.* Acest om, dacă e inconştient, trebuie să părăsească puterea; dacă e responsabil, trebuie să părăsească țara."

Toate darurile de mare orator ale lui Filipescu s-au manifestat în „Momentul Lemberg", în care face rechizitoriul politicii ezitante a lui Brătianu, calificându-l drept pro-german.

Portretul pe care i l-a făcut cu o excepțională acuitate Robert des Flers lui Filipescu, este acela al omului care, în şedința Senatului, a demonstrat importanța pentru România a ofensivei lui Brusilov asupra Lembergului. Teza susținută de Filipescu a fost confirmată doisprezece ani mai târziu de Sazonov în *Anii fatali.* Citățm: „Colaborarea activă a României ne putea fi utilă în două cazuri: întâi, dacă armata română ataca Austro-Ungaria în timpul ofensivei generalului Brusilov, care reuşise să ia Lembergul şi Przemysl, la începutul lui 1915; în al doilea rând, dacă armata română cădea asupra bulgarilor pentru a le deturna atacul împotriva Serbiei, a cărei invadare deschidea germanilor intrarea în Turcia. În loc să se grăbească şi

să ocupe Ardealul, pentru a-şi asigura posesiunea unui teritoriu pe care nimeni nu se gândea să i-l dispute."

Sazonov ar fi avut fără îndoială dreptate, dacă Rusia ar fi fost în stare să-i furnizeze României — aliata sa — armamentul necesar. Nicolae Filipescu era convins că, între anii 1905—1914, Rusia s-a pregătit în vederea unui conflict cu Germania şi Austro-Ungaria, acumulând mult armament şi organizându-şi industriile ce trebuiau să-i acopere nevoile unui război modem. Dar Filipescu luase aparențele drept realități, refuzând să creadă că imperiul rus era incapabil să ducă un război de lungă durată.

Logica discursului „Momentul Lemberg" era impecabilă, demonstrația strategică era valabilă, dar îi lipsea un factor important pentru a-i asigura consistența: pregătirea materială şi morală a Rusiei. Ceea ce era mai grav era faptul că nici măcar conducătorii Rusiei nu erau informați asupra situației reale a armatei.

Generalul A.I. Denikin, de al cărui patriotism nu ne putem îndoi, dădea în cartea *Descompunerea armatei şi a puterii,* apărută în 1921, detalii uimitoare: „Abia în 1917, procesul lui Suhomlinov a revelat publicului şi armatei ruse cauzele principale ale dezastrului militar din 1915. Încă din 1907, a fost elaborat un plan de creştere a rezervelor armatei noastre şi de acordare a creditelor indispensabile. Aceste credite se umflau adesea — oricât de ciudat ar părea — din inițitiva Comisiei pentru apărare națională, mai degrabă decât din cea a administrației militare. În general, nici Duma, nici Ministerul de Finanțe nu refuzau, nici nu reduceau vreodată creditele de război. În timpul administrației lui Suhomlinov, Ministerul de Război a obținut 450 milioane de ruble pentru credite speciale, din care n-a cheltuit decât 300 milioane. Înaintea războiului, nici nu s-a examinat mijlocul de a asigura armatei rezerve suplimentare de muniție. Cum războiul muniției a luat — încă de la începutul ostilităților — proporții neaşteptate şi fără precedent, răsturnând calculele teoretice ale ştiinței militare, atât europene, cât şi ruse, era cu atât mai necesar să se ia măsuri eroice pentru a se ieşi dintr-o situație extrem de gravă.

Cu toate acestea, începând cu luna octombrie 1914, au fost epuizate rezervele pentru înarmarea întăririlor ce ni s-au trimis pe front, din care numai 10% aveau la început arme, iar mai târziu nici una. Comandantul frontului de sud-vest a expediat la Marele Cartier General o depeşă, sunând astfel: «Rezervele de muniție sunt complet epuizate. În lipsa altora noi, vom fi obligați să încetăm lupta şi să readucem trupele acasă, în condiții dintre cele mai dificile...»

Şi totuşi, în aceeaşi perioadă (sfârşitul lui septembrie 1914), la întrebarea lui Joffre dacă «armata imperială rusă este dotată cu muniție suficientă pentru artilerie, spre a putea să continue fără probleme operațiunile», ministrul de război, Suhomlinov, răspundea: «Situația actuală, în ceea ce priveşte aprovizionarea cu muniție, nu inspiră nici o neliniște

serioasă...» Nu se dădeau comenzi în străinătate şi erau refuzate puştile japoneze şi americane, «pentru a evita inconvenientul multiplicării calibrelor».

Când cel răspunzător de catastrofa militară a compărut pe banca acuzaților în august 1917, el a produs o impresie jalnică. Te întrebi cu groază, cum s-a putut oare ca acest om, care ignora chestiunile militare şi, poate, era un criminal cu bună-ştiință, să rămână şase ani la putere?

Marea tragedie a armatei ruse a fost retragerea din Galiția. Nu mai aveam nici cartuşe, nici obuze...

Îmi amintesc bătălia de la Přzemysl, de la jumătatea lui mai. Unsprezece zile de lupte violente, susținute de divizia a 4-a de puşcaşi. Unsprezece zile de deturnări infernale, scuipate de artileria grea germană, al cărei tir literalmente rădea tranşee întregi cu tot ce se găsea în ele. Noi aproape că nu ripostam: n-aveam cu ce. Regimentele epuizate până la limită respingeau atacurile unul după altul, când la baionetă, când trăgând de-aproape. Sângele curgea în valuri, rândurile apărătorilor se răreau, numărul mormintelor se înmulțea. Două regimente au fost practic rase numai cu rafale...

Domnilor francezi, domnilor englezi, dvs. care ați atins un nivel extraordinar al tacticii, vă va interesa să aflați un fapt absurd al realității ruse: când, după trei zile de tăcere a unicei noastre baterii de 6 țoli, ni s-au adus *cincizeci* de *obuze,* toate regimentele, toate companiile au fost imediat informate prin telefon şi trăgătorii au scos un suspin de uşurare.

Cât de amară, de dureros ironică ni s-a părut atunci circulara lui Brusilov, care, neputându-ne da obuze, ne îndemna, pentru încurajare, să ridicăm moralul trupelor şi să nu acordăm o importanță prea mare superiorității artileriei germane, căci — ne spunea el — se întâmpla adesea ca, după ce artileria grea revărsa asupra pozițiilor noastre un număr incalculabil de obuze, aproape că nu aveam pierderi...

Generalul Ianuşkevici [?] (şeful statului major al marelui duce Nicolae) îi comunica ministrului de război, pe 21 mai: «Evacuarea din Přzemysl este un fapt împlinit. Brusilov motivează cu insuficiența muniției. Oaia dvs. neagră şi a mea...» De la toate armatele nu se auzea decât un singur strigăt: dați-ne muniție...”

Maurice Paléologue confirmă spusele lui Denikin. Pe data de 20 februarie 1916, notează mărturisirea amară a lui Sazonov:

„Traversând Câmpul lui Marte, am remarcat mai multe companii de fanatici care făceau manevre. Oamenii avansau cu greutate prin zăpadă. Ceața deasă, care învăluie imensa esplanadă, dă întregului decor un aspect crepuscular şi funebru. Sazonov îmi spune oftând: «Priviți ! Nu-i dezolant? Sunt poate o mie de oameni. Nu mai sunt nişte recruți, ei nişte soldați care în câteva zile vor pleca, fără îndoială, pe front. Ei bine, priviți-i ! Nici o armă.

Vă rog, dragă domnule ambasador, insistați pe lângă guvernul dvs. să ne ajute... Dacă nu, unde vom ajunge?»

Îi promit să insist din nou, din toate puterile, pentru a accelera expedierea armelor aşteptate din Franța, căci viața acestor mujici, sortiți măcelului, îmi strângea inima...“

Aceasta era deci pregătirea armatei ruse, ale cărei lipsuri nu puteau fi suplinite de eroismul patetic al ofițerilor săi, care, sfidând moartea, încercau să salveze onoarea armatei lor.

Dar să vedem şi care era pregătirea morală a Rusiei în vederea înfruntării cu marea putere germană (Austro-Ungaria nu conta...). Generalul Denikin ne spune: „În hărmălaia asurzitoare a frazelor patriotice, repetate la nesfârşit în cele patru colțuri ale Rusiei, am scăpat din vedere defectul organic al poporului rus: lipsa de patriotism. Ideea apărării naționale a fost şi mai puțin înțeleasă de către oamenii simpli. Ei mergeau docili la război, dar fără entuziasm, fără conştiința clară a necesității sacrificiului suprem. Mentalitatea lor nu mergea până la înțelegerea dogmelor naționale abstracte. «Poporul înarmat» — care era, de fapt armata — era încurajat de victorii şi demoralizat de înfrângeri. Nu pricepea de ce trebuia să treacă peste Carpați şi abia dacă înțelegea de ce trebuia să se bată pe Styr şi Pripet. Dar, până la urmă, se consola cu considerații de genul: suntem din Tambov, neamțul n-o să ajungă până acolo...

Sunt obligat să repet această frază, pentru că toată psihologia rusului stă în ea...“

Generalul Denikin nici nu aparținea micii burghezii. Tatăl sau fusese servitor până la treizeci de ani, apoi soldat, iar după douăzeci şi doi de ani de serviciu greu, sub Nicolae I, a ajuns la gradul de aspirant.

Prin originea sa, prin condițiile sărace în care a crescut, generalul Denikin era în măsură să înțeleagă psihologia țăranului rus. Cei mai buni generali, de altfel, nu proveneau din rândurile aristrocrației. Generalul Kornilev era şi el fiu de țăran cazac.

Concepția soldaților ruşi de a nu considera Rusia ca un întreg („Neamțul n-o s-ajungă până la noi.“) am auzit-o (ca şi alte variante de acelaşi tip) de sute de ori... Mai exista şi o altă reflexie: „Rusia e mare“, pentru a justifica retragerile succesive ale trupelor, chiar atunci când nu erau strict necesare.

Marilor lipsuri materiale şi morale ale armatei ruse li se adăuga şi o apreciere greşită asupra duratei războiului.

Îmi amintesc o întrevedere care a avut loc în momentul mobilizării contra Austriei, în casa lui W.D.Dragomirov, unul dintre generalii influenți din armata rusă. A fost adusă o telegramă: „Germania a declarat război...” S-a aşternut o tăcere gravă. Toată lumea a rămas gânditoare. „Cât credeți că va ține războiul? l-a întrebat cineva pe Dragomirov. — Patru luni...“ a răspuns acesta.

Cum poate fi socotit cineva care emite o judecată atât de superficială general influent al armatei ruse? Atunci când inamicul era Germania!

Nici ofițerii ruşi nu posedau vreo pregătire politică...

Cu puțin timp înainte de război, a fost promulgat un ucaz imperial interzicând categoric militarilor, oriunde s-ar fi găsit, să discute subiecte politice de actualitate. În ajunul războiului, se evita riguros exacerbarea unui sentiment de patriotism sănătos, explicarea țelurilor şi obiectivelor războiului, cunoaşterea problemei slave şi a luptei împotriva germanismului.

Aşadar, când Nicolae Filipescu cerea intrarea României în război, alături de Rusia, el judeca evenimentele primăverii 1915 după aparențele acțiunii lui Brusilov. Pe când generalul Denikin oferă unele detalii puțin avantajoase învingătorului de la Lemberg:

„Şi lui Brusilov i s-a întâmplat într-o zi un episod puțin cunoscut şi care adaugă o trăsătură interesantă la caracterul acestui general, unul dintre actorii principali ai campaniei. După operațiunea strălucită a Armatei a 8-a, operațiune care s-a soldat cu trecerea Carpaților şi invadarea Ungariei, a survenit, în decembrie 1914, în spiritul comandantului armatei, generalul Brusilov, un fel de criză psihologică. Sub şocul eşecului parțial al unui corp de armată, a dat ordin de retragere generală şi armata a dat înapoi rapid. Se credea tot timpul forțat, amenințat, străpuns de cavaleria inamică, ce amenința mai ales statul major al armatei. De două ori, generalul Brusilov a ridicat statul major cu o grabă frizând panica, devansând cu mult grosul armatei şi pierzând orice contact cu ea.

Ne retrăgeam zi după zi, făcând etape lungi şi epuizante şi neînțelegând absolut nimic. Austriecii nu ne erau cu nimic superiori, nici numeric, nici moral şi nu ne presau prea tare. Trăgătorii mei şi regimentele vecine ale lui Kornilov efectuau în fiecare zi contraatacuri rapide, făcând numeroşi prizonieri şi capturând mitraliere.

Cartierul General era şi mai uimit. Rapoartele zilnice pe care le prezentam, şi în care demonstram că retragerea nu era justificată de nimic, rămâneau fără rezultat, în afară de furia violentă stârnită lui Brusilov. Statul major a găsit până la urmă un alt mijloc de a-l influența pe general. A fost chemat un prieten al lui Brusilov, bătrânul general Panciulidzev (şeful serviciilor sanitare ale armatei) şi a fost convins că, dacă situația continuă, armata ar putea bănui o trădare şi lucrurile ar lua o întorsătură proastă. Panciulidzev s-a dus la Brusilov. Între ei a avut loc o scenă emoționantă, la sfârşitul căreia Brusilov era în lacrimi, iar Panciulidzev leşinat...

În aceeaşi zi a fost semnat ordinul de atac. Armata a trecut rapid şi cu uşurință la ofensivă, urmărindu-i pe austrieci şi restabilind situația strategică şi reputația şefului ei."

Între anii 1900—1914 exista un dezechilibru în politica rusă, pe cât de profund, pe atât de tragic prin consecințe: obiectivele fixate erau dintre cele mai ambițioase, dar mijloacele de a le realiza erau incompatibile cu

posibilitățile imperiului. În 1904, Rusia a plătit ambiția de a domina Extremul Orient prin dezastrul militar din Manciuria. Aceeaşi ambiție de a stăpâni Balcanii a dus la revoluția din 1917 şi la prăbuşirea țarismului.

Ministrul afacerilor externe, Muraviev, a prezentat în 1900 țarului un memoriu, propunând să se profite de faptul că Anglia se găsea într-o situație critică — datorită războiului cu burii —, pentru a-i da o lovitură rivalei celei mai periculoase şi a consolida astfel interesele politice ale Rusiei în Afganistan, Persia, Extrenul Orient şi Turcia. (Acest memoriu a fost publicat în 1926, de către „Arhivele roşii".) Dar contele de Witte, ministrul finanțelor — una dintre cele mai realiste inteligențe ruseşti —, a combătut propunerea lui Muraviev, aprobată de țar, demonstrând că finanțele ruseşti nu erau în măsură să contribuie la o politică expansionistă atât de ambițioasă. De Witte a subliniat că scopul nu va putea fi atins decât cu prețul unui mare război european.

Şi cu toate că situația militară a Rusiei era departe de a fi excelentă în 1915, Anglia şi Franța erau obligate să-i accepte toate pretențiile.

Discursul rostit de Nicolae Filipescu, ca şi manifestările „Acțiunii naționale" — ale cărei reuniuni se țineau atât în Bucureşti, cât şi în oraşele de provincie — făceau, fără îndoială, dificile negocierile lui Brătianu.

În timpul verii lui 1915, opoziția l-a pus pe şeful guvernului român într-o situație delicată, căci, cu ocazia unor alegeri parțiale, „Acțiunea națională" a depus candidatura poetului Octavian Goga, refugiat din Ardeal, deci cetățean al imperiului austro-ungar. Respingerea candidaturii marelui poet, căruia Academia română îi decernase, în 1906, marele Premiu pentru literatură, ar fi fost sinonimă cu notificarea unei condamnări pronunțate împotriva lui de un tribunal unguresc, pentru incitarea românilor din Transilvania la lupta împotriva măsurilor de maghiarizare.

Guvernul român avea dreptul să respingă această candidatură din punct de vedere juridic, dar nu şi din punct de vedere moral. Dacă Octavian Goga ar fi fost ales, se putea oare cere ca alegerea să fie invalidată, pe motiv că nu era cetățean român? Pentru a împăca toate aceste interese divergente, guvernul a admis candidatura, dar a prezentat drept contracandidat pe Constantin Basarab-Brâncoveanu, fratele contesei de Noailles.

Lupta electorală din micul oraş provincial Caracal a luat proporții nemăsurate. Cei mai mari oratori ai „Acțiunii naționale": Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Barbu Delavrancea, Nicolae Titulescu, părintele Lucaciu (condamnat de tribunalele ungureşti cu ocazia procesului *Memorandumului*) şi chiar Octavian Goga, a cărui elocință egala forța emoțională a poeziilor sale, luau parte la aproape toate reuniunile.

Budapesta, Viena, Berlinul, Parisul, Londra şi chiar Petersburgul urmăreau cu interes desfăşurarea acestor alegeri.

Candidatul Partidului Liberal, Constantin Basarab-Brâncoveanu, a reuşit să le câştige cu un foarte mic număr de voturi. Guvernul era

mulțumit. Reuşise să iasă din impas prin politica de neutralitate şi-şi putea continua liniştit negocierile cu puterile aliate. În timp ce acțiunile intervenționiştilor făceau dificilă menținerea neutralității şi măreau suspiciunile Puterilor Centrale, cei din „Acțiunea națională", prin discursurile şi articolele lor, au pregătit moral națiunea pentru încercările grele ce-o aşteptau. Toți aceşti oameni politici au avut o contribuție pozitivă, mobilizând vreme de doi ani voința de luptă a întregii națiuni. Entuziasmul sincer, ura împotriva imperiului austro-ungar, întreținută în timpul ultimei jumătăți a secolului al XIX-lea, prin politica fără perspective de maghiarizare a guvernului de la Budapesta, exaltanta viziune a renaşterii Daciei Romane, nu trebuiau să excludă asigurarea înțeleaptă a drepturilor poporului român. Opoziția, care lupta pentru intrarea în război, avea un aer romantic, era fascinată de idealul unei Românii mari. Nimeni nu-i contesta lui Take Ionescu concepția superioară a problemelor politice, nici cunoaşterea aprofundată a intereselor aflate în joc. Mai puțin impetuos decât Nicolae Filipescu, Take Ionescu, angajat în acțiunea de determinare a intrării cât mai rapide a României în războiul împotriva Puterilor Centrale, uitase importanța recunoaşterii prin tratate a drepturilor României asupra teritoriilor revendicate. Franța nu era singura care să decidă în momentul conferinței de pace. Chiar dacă ea obținea acordul Angliei, n-ar fi putut asigura îndeplinirea anumitor angajamente, fără consimțământul Rusiei prin semnarea tratatului de alianță. Or, nu se cunoştea nici o activitate a lui Take Ionescu sau Nicolae Filipescu în acest sens. Romantismul politic al intervenționiştilor se opunea, ca un corectiv necesar, realismului politic al lui Brătianu.

Vom înțelege mai bine acțiunea politică a şefului guvernului român — între august 1914 şi august 1916 —, referindu-ne la punctul de vedere rus privitor la România în momentul declarării războiului.

Sazonov, ministrul afacerilor externe — în prima fază a politicii de război, urmată de faza Stürmer —, a expus clar acest punct de vedere: „Participarea României la războiul european a provocat o divergență de opinii între puterile Triplei Alianțe. După părerea Petersburgului, scopul principal al politicii Antantei trebuia să fie detaşarea României de imperiile centrale şi menținerea neutralității sale, mai degrabă decât participarea la război."

România, datorită bogățiilor naturale, era un factor economic important în sud-estul Europei. Rolul său de furnizor de grâne şi petrol, de care Germania şi Austria aveau nevoie, era de o enormă importanță în timpul războiului.

„Marea mea preocupare — spune Sazonov — era de a-i lipsi pe duşmanii noştri de importurile româneşti şi guvernul imperial era dispus să plătească foarte mult pentru acest serviciu. Cât priveşte acțiunea sa directă, ea nu putea surveni fără a ne expune unor riscuri grave, deoarece ne

impunea nişte obligaţii ce-ar fi adus dezordine în planurile noastre militare. Dezordini care ni se păreau dificil de rezolvat, având în vedere organizarea imperfectă a forţelor noastre."

Neutralitatea României asigura deci interesele Rusiei.

Flancul său stâng, deci tot sudul Rusiei, nu mai era ameninţat şi aceasta fără luarea vreunui angajament faţă de România. Situaţia s-ar fi modificat în cazul în care România îi devenea aliată, putând cere o serie de compensaţii în schimbul intervenţiei sale. Sazonov mărturiseşte, de altfel, că Rusia n-avea nici o intenţie de a le accepta:

„România ridica nişte pretenţii teritoriale atât de mari, încât uneori orice discuţie părea să devină imposibilă. Cedarea părţilor din teritoriul Ungariei populate de români care doreau unirea lor cu România nu prezenta nici o dificultate. Complicaţiile se iveau atunci când Brătianu reclama teritorii în care elementul românesc era slab reprezentat, cum ar fi Bucovina şi Banatul, în care şi Rusia şi Serbia aveau, de asemenea, interese de apărat." Reticenţele faţă de intrarea României în război nu erau determinate de interesele Rusiei în Bucovina. Populaţia de origine ruteană şi ucraineană reprezenta aici o minoritate. Nici de grija pentru interesele Serbiei, care fusese sacrificată în 1908, cu ocazia negocierilor Ärenthal-Izvolski. Rusia îşi urmărea scopul cuceririi Constantinopolului şi a strâmtorilor, cum reiese, de altfel, din documentele „Arhivelor roşii" (vol. VII), privitoare la conferinţa specială ţinută pe 8 februarie 1914. La această reuniune s-a dezbătut problema ridicată de Sazonov într-un raport în care afirma că imperiul rus era în măsură să întreprindă o acţiune militară, având ca obiectiv cucerirea Dardanelelor.

Or, admiţând că Rusia şi-ar fi putut atinge obiectivele, se ivea o altă problemă: cum să stabilească o legătură directă cu slavii din Balcani (bulgari şi sârbi), având în vedere existenţa unui obstacol — un alt stat, a cărui populaţie nu numai că nu aparţinea familiei slave, dar era şi net ostilă imperialismului rus?

Rusia n-avea nici un interes să faciliteze întregirea României şi s-o ajute să-şi recucerească această cetate a Daciei: Transilvania. Însemna să se dea astfel dimenisuni sporite acestui obstacol ce se găsea în drumul său spre Marea Egee.

(Ultima experienţă a fost încercată de regimul comunist român actual, care în 1960 a tras toate consecinţele politice impuse de reflexele organice ale instinctului de conservare naţională.)

Resentimentele ruşilor faţă de România, exprimate cu o oarecare reţinere de Sazonov în *Anii fatali,* au fost confirmate de contele de Saint-Aulaire, ambasadorul Franţei la Bucureşti, în cartea sa *Confesiunile unui vechi diplomat.*

În drum spre România, Saint-Aulaire s-a oprit la Petersburg, unde ambasadorul Franței, Maurice Paléologue, l-a informat asupra punctului de vedere rusesc în privința intrării României în război.

„Paléologue m-a invitat la dejun împreună cu ministrul afacerilor externe, dl. Sazonov, şi cu adjunctul său, dl. Neratov. Dacă n-aş fi fost prevenit, aş fi fost stupefiat auzindu-i vorbind despre România cu ură şi dispreț, fără să-şi ascundă, în acelaşi timp, teama că, din simpatie pentru Franța, ea va deveni aliata noastră. Guvernul rus, smulgând slăbiciunii Franței şi Angliei, promisiunea Constantinopolului, se gândea la anexarea României, care îi separa de țintă."

El subliniază în mod clar că politica Rusiei — indiferent de regim — nu renunță la obiectivele fixate. După ce smulsese Franței şi Angliei, în martie 1915, declarațiile privind Constantinopolul şi Dardanelele, anexarea României, la sfârşitul războiului, devenea o necesitate...

Care este poziția primului ministru român, Brătianu, şi care era sensul — nu al ezitărilor sale — căci hotărârea sa din momentul declarării neutralității în Consiliu de Coroană — în august 1914 — era luată deja, ci al lungilor sale negocieri pentru obținerea garanțiilor pe care le socotea indispensabile? Contele de Saint-Aulaire — în cartea menționată — răspunde acestei întrebări:

„În întrevederile mele cotidiene cu el, dl. Brătianu era indignat de campaniile de presă, care în țările aliate îl înfățişau hotărât să nu intre în război decât în ultima clipă, cu ajutorul unei victorii gata câştigate, pentru a culege roadele fără a împărtăşi pericolele. Aliații — spunea el — inversează responsabilitățile şi mă acuză de propriile lor păcate. Rusia mai mult decât alții, pentru că ea este cea mai vinovată. Dar nu i-a venit niciodată ideea de a repara, fie şi parțial, printr-un gest spontan, răpirea Basarabiei. Cu toate că aceasta ar fi produs în toată țara un şoc psihologic destul de puternic pentru a o atrage de partea sa. Ea nu pierde nici o ocazie de a ne întări bănuielile, cauza principală a ezitărilor ce mi se reproşează. Ştiți foarte bine că nu pot obține de la ei garanțiile pe care le socotesc indispensabile, şi pe care ceilalți aliați, în frunte cu Franța, mi le acordă. Întreaga solicitudine [a Rusiei] se îndreaptă spre Bulgaria, inamicul nostru. La Petersburg nu s-a înțeles niciodată că ultimul război balcanic a lăsat ranchiune inexplicabile între bulgari şi sârbi, făcând zadarnică orice tentativă şi orice manevră pentru a atrage țara împotriva Puterilor Centrale.

Cum vreți să mă grăbesc să intru în luptă, pentru a ajuta Rusia să pună mâna pe Constantinopol, adică să ne încercuiască, câtă vreme ea ne tratează drept duşmani — sau cel puțin drept suspecți — o dată ce opreşte materialul de război trimis de Franța?"

Brătianu nu uita că avea de apărat un front lung de 750 km şi subordona intrarea României în război condițiilor pe care le credea indispensabile. El i-a declarat, de asemenea, lui Saint-Aulaire:

„Ştiu foarte bine că în tabăra aliaților sunt acuzat de şantaj când cer garanții care sunt, totuşi, vitale pentru noi. Sau, mai amabil, sunt comparat cu un negustor de covoare... Se doreşte oare ca, lăsându-mă descoperit în ultima clipă, să-i invit pe duşmani să-mi spargă casa şi să se instaleze ca stăpâni, în timp ce mi se refuză armele pentru a mă apăra? Să ne fie acceptate condițiile, în lipsa cărora nu-mi pot angaja țara în război fără a o trăda, şi vom vedea pe cine înşel."

După lungi tergiversări, datorate numai ruşilor, s-au fixat, printr-o convenție militară, următoarele condiții: „Deschiderea ostilităților (de către români) va fi precedată, cu o săptămână mai devreme, de o ofensivă pornind din Salonic; Rusia se angajează să-şi continue ofensivele pe întregul front şi să trimită trupe în Dobrogea pentru a o apăra contra bulgarilor. România trebuie să primească trei sute de tone de material de război pe lună."

Această convenție era condiția executării tratatului de alianță cu cele patru puteri ale Antantei. Aspirațiile românilor au fost recunoscute mai lesne decât condițiile militare. Ca linie generală, puterile aliate garantau integritatea teritorială a României, acordându-i mână liberă în anexarea Ardealului, Bucovinei şi Banatului. România se angaja să declare război Austro-Ungariei şi să atace cu toate forțele. Aliații promiteau să nu încheie pace separată înainte ca România să primească satisfacție — la toate negocierile de pace — pe picior de egalitate, acordându-i-se, astfel, aceleaşi condiții ca şi Italiei.

Tratatul de alianță şi Convenția militară au fost semnate pe 17 august 1916.

În textul tratatului s-a fixat un termen pentru declararea războiului de către România. Ea trebuia să aibă loc nu mai târziu de 28 august 1916.

Contele de Saint-Aulaire recunoştea cu amărăciune: „Toate aceste clauze, în afară de obligațiile României, vor fi încălcate".

Ofensiva pe care generalul Sarrail trebuia s-o întreprindă din Salonic — cu o săptămână înaintea intrării României în război — n-a mai avut loc. Generalul, incapabil să declanşeze atacul prevăzut, a fost înlocuit doi ani mai târziu. Abia atunci acțiunea de pe frontul de la Salonic a început, aducând capitularea rapidă a Bulgariei şi Turciei. Imobilitatea armatei franceze, pe frontul amintit, a fost fatală României.

Atitudinea Rusiei — în august 1916 — ar putea părea stranie. Chiar dacă era ostilă intrării României în război — neutralitatea ei asigurându-i flancul sudic —, a acceptat condițiile prevăzute în Convenția militară: apărarea cu o armată puternică a frontului din Dobrogea, unde se prevedea atacul armatelor germano-bulgare, comandate de generalul Mackensen. Această atitudine se poate explica prin faptul că Sazonov tocmai fusese înlocuit de Stürmer şi politica noului guvern era influențată de partizanii unei păci separate cu Germania, politică susținută de țarină.

În drum spre România, în fruntea unei misiuni militare franceze, generalul Berthelot, colaborator al generalului Joffre în bătălia de pe Marna, s-a oprit la Petersburg. A fost primit în audiență de țar, de şeful guvernului rus şi de generalul Alekseev, şeful Statului Major al armatei.

Înainte de plecare, generalul Joffre l-a avertizat asupra sentimentelor ruseşti față de România: ,,Rusia n-o să vă privească sosirea cu ochi buni. Feriți-vă!“ Totuşi, Berthelot nu putea bănui că inamiciția față de o misiune militară franceză se putea exterioriza de o manieră atât de directă şi fără reticențe în prezența unui martor, atunci când se pregătea o crimă.

De bună credință, țarul îl însărcină pe Berthelot cu următorul mesaj pentru regele României: ,,Spuneți-i regelui Ferdinand că sunt alături de el cu armatele mele, toate armatele mele şi că-l voi susține până la ultimul om şi ultima kopeică”.

Nefericitul țar se credea încă, asemeni predecesorilor săi, în situația de a decide şi a comanda... Câteva luni mai târziu, Nicolae al II-lea trebuia să abdice.

În *Memoriile* sale, Saint-Aulaire istoriseşte raportul pe care i l-a făcut Berthelot asupra întrevederilor de la Petersburg:

„Preşedintele Consiliului, Stürmer, căruia m-a prezentat Paléologue, nu s-a obosit să-mi ascundă defetismul său. Vorbea pe un ton agresiv despre trădare şi pace separată. În ce-l priveşte pe generalul Alekseev, încă mai brutal decât Stürmer, mi-a spulberat ultimele iluzii ce-mi mai rămăseseră. Puțin politicos, m-a concediat după numai câteva minute. Nici măcar nu m-a invitat să iau loc, nu mi-a cerut veşti despre Joffre şi frontul francez. Nu mi-a vorbit despre România decât pentru a-mi spune, pe un ton foarte neplăcut: «Deoarece românii țin aşa de mult să vă aibă alături, vă urez mult noroc, dar încercați să-i faceți pe oamenii aceia să priceapă că România nu se apără în Carpați, ci pe Siret.» Şi cu un coupe-papier mi-a arătat pe o hartă — lovind cu nervozitate — linia de separație dintre Muntenia ce trebuia evacuată şi Moldova ce trebuia apărată, ca un taluz al Rusiei meridionale.”

Şi Saint-Aulaire adăugă: „Mai târziu, în lumina altor reflexii asemănătoare şi a unor decizii corespunzătoare, am descoperit aici primul indiciu al unui plan secret de împărțire a României, negociat în plin război de statele majore rus şi german.”

După luarea puterii de către bolşevici, în octombrie 1917, unul dintre primele lor acte a fost acela al publicării documentelor din arhivele secrete ruseşti privind relațiile internaționale.

În *Istoria democrației,* publicată sub direcția lui Vladimir Potemkin, se găseşte capitolul „O cotitură în mersul războiului mondial”, versiunea rusă a negocierilor cu Puterile Centrale, în vederea semnării unei păci separate: „Încă din 1915, diplomația germană a început să facă sondaje. În acest scop, erau folosite serviciile regilor Danemarcei şi Suediei — dar mai ales

agenții germani, care abundau la Curtea Rusiei. Tratativele aveau loc prin intermediul unor persoane neoficiale şi în primul rând prin acela al unei doamne de onoare ruse, Vasilcikova, pe care războiul a surprins-o în Austria, la proprietățile sale. Vasilcikova avea relații la Curțile din Viena şi Petersburg. Ea i-a transmis lui Nicolae al II-lea trei scrisori în care se spunea că Wilhelm al II-lea era gata să încheie pace separată cu Rusia. În decembrie 1915, această doamnă de onoare a reuşit să se fofileze în Rusia şi a căutat să obțină o audiență la țar. Dar unele zvonuri au dezvăluit opiniei publice demersurile sale şi guvernul a fost silit s-o îndepărteze de Petersburg.

Alte tratative au fost inițiate de membrii familiei țarinei. În aprilie 1915, țarina a primit o scrisoare de la fratele său, Ernest de Hesse, cu propunerea de-a angaja tratative de pace. Prințul a trimis la Stockholm un om de încredere care trebuia să întâlnească un reprezentant al Curții Rusiei. Dar delegatul guvernului rus nu s-a prezentat.

În februarie 1916, directorul agenției telegrafice suedeze Eclund, care avea legături cu Legația germană din Stockholm, a încercat şi el să angajeze tratative de pace cu miniştrii Germaniei şi Japoniei. În luna aprilie a aceluiaşi an, o întrevedere între aceştia din urmă a fost organizată la Stockholm prin intermediul faimosului milionar german Hugo Stinnes. Diplomatul german a pus problema tratativelor între Germania, Japonia şi Rusia. Ministrul japonez a declinat această propunere.

În iulie 1916, a avut loc la Stockholm o altă întrevedere, între bancherul Warburg — agent neoficial al guvernului german — şi adjunctul preşedintelui Dumei, Protopopov (mai târziu partizan cunoscut al faimosului Rasputin). Protopopov a comunicat această întrevedere mai multor membri ai Dumei, apoi a fost convocat de împărat, pentru a-i face un raport. În septembrie, țarul îl numeşte pe Protopopov ministru de interne.

Toate aceste demersuri au fost făcute sub semnul diplomației celei mai secrete, Sazonov, care era încă ministru de externe, dezaprobându-le. Dar ele îşi găseau un oarecare sprijin la Curtea imperială. Ideea păcii separate era susținută de Rasputin şi de preşedintele Consiliului de Miniştri, Stürmer. Când creația lui Rasputin, Protopopov, a fost numit ministru, atmosfera a devenit şi mai favorabilă păcii separate. Cu atât mai mult cu cât, în iulie 1916, Sazonov a fost concediat şi portofoliul Afacerilor Externe i-a fost încredințat lui Stürmer.“

În ce măsură corespunde realității acuzația adusă țarinei de a fi patronat grupul care susținea politica unei păci separate? Ea era preocupată, înainte de orice, să asigure succesiunea la tron. Din nefericire, țareviciul suferea de hemofilie şi numai un singur călugăr din Siberia avea darul misterios de-a opri hemoragia... De aici influența lui Rasputin asupra țarinei.

Rezultă din diversele relatări despre acest sinistru personaj — care a contribuit la prăbuşirea monarhiei, deja condamnată cu amânare, de altfel, încă din 1905 — că el a prevăzut sfârşitul tragic al dinastiei în caz de război. Era normal ca Rasputin — cunoscându-i-se influența asupra țarinei — să fie utilizat de partizanii păcii separate ca un instrument în îndeplinirea scopurilor lor. Nu există nici o dovadă că ar fi fost în solda propagandei germane.

Generalul Denikin, care nu poate fi socotit simpatizantul tezelor bolşevice, confirma în lucrarea sa *Descompunerea armatei şi a puterii,* ascendentul lui Rasputin asupra cuplului imperial. Denikin scrie: „Într-o zi, după o masă oficială la Moghiliov, împărăteasa, plimbându-se prin grădină, a luat brațul lui Alekseev şi a adus vorba despre Rasputin. Puțin emoționată, ea căuta să-l convingă că atitudinea lui față de Rasputin era nedreaptă, călugărul fiind un om minunat, un «sfânt». Că era calomniat, fiind un fidel familiei imperiale şi, mai ales, că vizita sa la Marele Cartier General va aduce noroc armatei. Alekseev a răspuns sec că problema — pentru el — era demult rezolvată şi dacă Rasputin se arată la Cartierul General, el, Alekseev, părăseşte imediat postul de şef al statului major. «Este ultimul dumneavoastră cuvânt?» a întrebat împărăteasa. «Bineînțeles!» a răspuns Alekseev. Împărăteasa a întrerupt brusc discuția şi a plecat fără a-şi lua la revedere.“

Această întrevedere, după însăşi mărturisirea generalului, a modificat atitudinea țarului față de el.

Contrar opiniei formate, această atitudine, care în aparență, nu lăsa întru nimic de dorit, nu era, în realitate, marcată nici de duşmănie, nici de prietenie, nici măcar de încredere absolută. Împăratul nu iubea pe nimeni, în afară de fiul său, poate. Aceasta era tragedia acestui om şi şef de stat.

În mai multe rânduri, când Alekseev, neliniştit de nemulțumirea crescândă a poporului rus față de regim şi față de tron, a încercat să iasă din limitele unui raport militar şi să-i dea țarului o idee justă asupra evenimentelor, de fiecare dată când a abordat chestiunea lui Rasputin şi a unui Cabinet responsabil, s-a lovit de aceeaşi privire impenetrabilă a împăratului — privire atât de bine cunoscută — şi de acest răspuns sec: „Ştiu, nici un cuvânt mai mult“.

Se pune întrebarea ce căuta Rasputin la Cartierul General al armatei? Ce legătură putea exista între extazurile sale mistice şi problemele de ordin militar ce-i preocupau pe ofițerii superiori? A încercat să-i facă o vizită marelui duce Nikolai Nicolaevici, comandantul armatei, dar acesta din urmă l-a anunțat că-l aşteaptă pentru a-l spânzura!... Prudent, Rasputin n-a îndrăznit să-şi încerce forța magnetică asupra marelui duce...

Iată şi alte detalii, de la generalul Denikin, despre rolul nefast al lui Rasputin, care susținea grupul de partizani ai păcii separate cu Germania:

„Starea de spirit din armată era destul de favorabilă atât ideii monarhiste, cât şi dinastiei. Ar fi fost uşor de menținut. Dar la Petersburg şi la Țarskoie era țesută o intrigă vâscoasă, făcută din noroi, corupție şi crime. Adevărul, bruiat de zvonuri fantastice, pătrundea în cele mai îndepărtate cotloane ale țării şi ale armatei, stârnind când durere, când o bucurie răutăcioasă. Membrii dinastiei n-au ştiut să salvgardeze «ideea» pe care monarhiştii ortodocşi voiau s-o înconjoare cu o aureolă de grandoare, noblețe şi veneraţie.

Nu vreau să scotocesc prin mâlul care debordează din ministere şi din apartamentele intime ale țarului, la care avea acces sordidul şi cinicul «aprinzător de lumânări», dispunând după bunu-i plac de miniştri, conducători şi episcopi.

În acest timp, tot felul de zvonuri privind influența lui Rasputin ajungeau până pe front şi cenzura a strâns numeroase documente despre acest subiect, inclusiv scrisori ale soldaților armatei active. Dar o impresie fulgerătoare a produs acest cuvânt fatal: Trădare!, referitor la împărătească. (Tot Memoriile generalului Denikin ne-o spun...)

În armată se repeta deschis, în orice loc şi la orice oră, că împărăteasa ar fi cerut cu insistență pacea separată. Că l-ar fi trădat pe mareşalul Kitchner, prevenindu-i pe germani de călătoria lui etc.

Istoria va elucida, fără îndoială, incontestabila influență negativă a ultimei țarine asupra guvernului rus în perioada care a precedat revoluția. Cât despre «trădarea» sa, acest zvon nefericit n-a fost confirmat de nici un fapt şi a fost mai târziu respins, ca urmare a anchetei duse de Comisia Muraviev, numită în acest scop de către guvernul provizoriu şi la care au luat parte reprezentanți ai Sovietului.“

Când un general rus, identificându-se cu formula care a rezumat de-a lungul secolelor ideologia militară a armatei ruse: „Pentru credință, pentru țar, pentru patrie”, se simte obligat să facă aceste mărturisiri, înțelegem dimensiunile anarhiei create de sinistrul personaj Rasputin şi cât de profundă era descompunerea morală a clasei conducătoare.

Anarhia a început încă din vara lui 1915, ca urmare a înfrângerilor succesive suferite de armata rusă, al cărei comandant, marele duce Nicolae, era un adversar implacabil al oricărui proiect de pace separată. El era considerat de către guvern răspunzător de aceste înfrângeri. Dar înlocuirea sa ar fi produs nemulțumire, căci era foarte popular în armată. Conform legilor fundamentale ale imperiului, țarul era şeful suprem al tuturor forțelor armate. În realitate, acest principiu îşi pierduse orice semnificație avută în timpul lui Petru cel Mare, păstrând doar o valoare simbolică.

Partizanii lui Rasputin au încercat, începând cu anul 1914, să acapareze toate posturile-cheie. Prima victimă a fost Kokovțev, şeful guvernului, om de stat de pe vremea lui Stolâpin, Sazonov dând această explicație: „N-avea susținători la Curte, cu toate că împăratul îi aprecia

calitățile“. Aversiunea sa față de Rasputin îi atrăsese antipatia împărătesei, care, în anii ce-au precedat revoluția, nu-i favoriza decât pe cei ce-i erau binevoitori lui Rasputin şi clicii sale. A fost eliberat din funcțiile sale la începutul lui 1914 şi înlocuit cu Goremâkin. Şi astfel, un om foarte competent în problemele administrative interne şi cu o putere de muncă excepțională, a fost înlocuit cu un bătrân debil. Numirea sa nu se datora intervenției directe a împărătesei, dar a fost dorită de Majestatea Sa din cauza prieteniei ce-l lega pe Rasputin de Goremâkin.

Între 1914 şi 1916 deci, şeful guvernului rus era omul de încredere al lui Rasputin. Avea în împărătească o protectoare puternică şi era adeptul păcii separate.

Cei care doreau continuarea războiului cereau înlocuirea ministrului de război, a cărui incapacitate făcuse să se creadă într-o trădare. Dar generalul Suhomlinov era o creație a lui Rasputin. Sazonov a fost însărcinat de colegii săi — partizani ai continuării războiului până la victoria finală — să-i vorbească țarului „în mod amănunțit despre incompetența generalului Suhomlinov“. Dar țarul a cerut dovezi, căci ministrul de război, în rapoartele sale, arăta un optimism exagerat, fondat, bineînțeles, pe date false privitoare la înarmarea trupelor.

Comisiile Dumei şi chiar membrii guvernului erau sceptici față de afirmațiile acestuia. Dovezile — „negru pe alb“ — i-au fost procurate lui Sazonov de ambasadorul Franței, Maurice Paléologue, care i-a comunicat că, „la rugămintea ministrului francez de război, i-a scris generalului Suhomlinov, mărturisindu-i dorința Franței de a veni în ajutorul ruşilor, furnizându-le muniția care le lipsea. La care Suhomlinov i-a răspuns printr-o scrisoare în care îi declara că Rusia n-avea nevoie de nimic fiind foarte bine echipată pentru un război de lungă durată. Paléologue i-a arătat lui Sazonov acest răspuns.

Datorită acestei probe, Suhomlinov, omul lui Rasputin, a fost înlocuit cu Polivanov, care se bucura de respectul opiniei publice şi care a fost primit cu aplauze în parlament (Duma). El aparținea Partidului Liberal, inamic al lui Rasputin. Dar, după un an, Polivanov a fost îndepărtat de la putere.

Hotărârea țarului de a prelua efectiv comanda armatei s-a lovit de opoziția guvernului, care i-a adresat următoarea scrisoare: „Sire, binevoiți a nu ne reproşa că îndrăznim să ne adresăm dumneavoastră cu toată sinceritatea. Datoria noastră de supuşi credincioşi, dragostea noastră față de dumneavoastră şi patrie, precum şi îngrijorarea noastră patriotică ne impun această sinceritate. Ieri, în cursul şedinței prezidate de dumneavoastră, v-am prezentat rugămintea noastră unanimă ca marele duce Nicolae să nu fie înlocuit de la comanda armatei. Dar ne temem că Majestatea Voastră nu a binevoit să asculte rugămintea noastră, care este şi aceea — îndrăznim să spunem — a întregii Rusii ce v-a rămas credincioasă.

Sire, ne luăm încă o dată libertatea să vă spunem, că, după umila noastră părere, o astfel de hotărâre comportă grave consecințe pentru Rusia, pentru Majestatea Voastră înşivă şi pentru dinastie. Această şedință a marcat net profundele disensiuni dintre preşedintele Consiliului de Miniştri şi noi în aprecierea evenimentelor interne din Rusia şi a politicii guvernului. O astfel de situație este inadmisibilă. În momentul actual ea este cu atât mai funestă. În aceste condiții, noi nu considerăm că mai putem sluji conform conştiinței noastre patria şi pe Majestatea Voastră.“ Urmau semnăturile a opt miniştri.

Țarul l-a însărcinat pe Goremâkin să exprime nemulțumirea sa față de această demisie colectivă, fără însă a-şi schimba hotărârea.

El l-a eliberat pe marele duce Nicolae din funcția de comandant-şef al armatei, l-a numit vicerege al Caucazului şi comandant-şef al armatei caucaziene. Țarul nu proceda astfel din resentiment față de unchiul său, marele duce Nicolae. El acționa fără să-şi dea seama, sub influența împărătesei. Aceasta, la rândul ei, îndemnată de partizanii lui Rasputin, îl acuza pe marele duce de intenții ambițioase, pe care acesta nu le avea, dar care, după țarină, mergeau până la intenția de-a ocupa tronul.

Țarul nu admitea ideea unei păci separate, pe care o considera dezonorantă pentru Rusia şi o trădare față de aliați. Îndepărtarea marelui duce a însemnat preluarea efectivă a comenzii armatei de către țar, ceea ce l-a obligat să se instaleze la Moghiliov. Țarina devenea astfel instrumentul orb al „grupului Rasputin”, conducând de fapt afacerile interne şi externe ale imperiului şi putând deci să intensifice negocierile cu Germania.

Primul său act a fost înlocuirea lui Goremâkin cu Stürmer, un protejat al lui Rasputin. Înlocuirea lui Goremâkin putea părea un nonsens. Şi el era prieten cu Rasputin şi se declarase în favoarea păcii separate cu Germania. El se bucura de prestigiu în cercurile reacționare ca urmare a înăbuşirii revoluției din 1905 şi se opusese reformelor propuse de Stolâpin. Era deci potrivit pentru interesele grupului Rasputin. Argumentul vârstei sale înaintate nu era suficient pentru a-i justifica înlocuirea, căci avea trecutul politic şi experiența necesare acestui post.

În schimb, Stürmer, care lăsase o proastă impresie în funcțiile ocupate, era un simplu executant fără discernământ.

Împărăteasa, bolnavă şi exaltată, îi acorda toată încrederea, fiind convinsă că Stürmer era omul momentului.

Ca ministru de interne a fost impus Protopopov. Calitățile personale nu aveau mare importanță în ochii împărătesei. Ei îi era de ajuns că acesta fusese ales de prietenul credincios „care se ruga pentru familia imperială”.

Sazonov încerca să justifice atitudinea țarinei, ceea ce era firesc din partea unui monarhist convins, care a fost timp de şase ani ministrul afacerilor externe.

Dar numirea lui Stürmer apărea ca o provocare a țarinei la adresa opiniei publice şi a Dumei. Numele său austriac nu-i atrăgea simpatii.

Mărturia lui Constantin Diamandi, ministrul României la Petersburg — şi mai târziu la Paris —, pune în lumină starea de confuzie şi contradicțiile ce domneau în acea perioadă în capitala imperiului: „Semnasem, în numele României, în decembrie 1915, acordul secret cu Rusia, Marea Britanie şi Franța, în care se stipula intrarea României în război alături de Aliați şi împotriva Puterilor Centrale, în august 1916, precum şi avantajele teritoriale, prevăzute pentru România după victoria comună.

Nu mică mi-a fost mirarea când, pe 1 ianuarie 1916, la 11 dimineața, oră matinală pentru Rusia, mi-a fost anunțată vizita lui Goremâkin. Nu se obişnuia ca premierul rus să viziteze primul un ministru plenipotențiar (al României, în cazul de față) pentru a-i prezenta urările de Anul Nou. Eram, prin urmare, foarte curios.

Şi-a formulat urările, folosind în franceză expresia rusească tradițională: «Am venit să vă doresc un an bun şi fericit!» Apoi, după câteva banalități, mi-a spus ex abrupto: «Ascultați-mă, Diamandi, pentru binele țării dumneavoastră, nu intrați în război».

— Excelența voastră, i-am răspuns, cunoaşte, fără îndoială, tratatul de alianță pe care tocmai l-am semnat.

— Da, ştiu şi totuşi vă repet, Diamandi, pentru binele țării dumneavoastră, n-o faceți.

— Pot să vă întreb, Excelență, motivele acestei recomandări?

— Oh, sunt rațiuni ale politicii interne raseşti prea complicate pentru înțelegerea unui străin.

După ce a plecat, am telegrafiat imediat conținutul acestei întrevederi lui Ion Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri român, în numele căruia negociasem îndelung tratatul de alianță. Răspunsul a sosit sub forma unui mesaj foarte sec: «Sunt foarte surprins de conținutul telegramei dvs. Probabil că ați interpretat greşit cuvintele preşedintelui Consiliului de Miniştri rus.»

Câteva zile mai târziu, eram invitat la o mare vânătoare de elani, care avea loc în Lituania şi la care lua parte şi ambasadorul Japoniei, vicontele Ishii, un bun prieten. Seara, după cină, l-am luat deoparte şi i-am explicat pe ocolite ce mi se întâmplase, mărturisindu-i marea mea surpriză. «Surpriza dvs. ar fi şi mai mare — mi-a spus el — dacă ați ştii că domnul Goremâkin a venit şi la mine să mă roage să fac tot posibilul pentru a întârzia sosirea materialului de artilerie japonez cumpărat de ruşi de la noi şi plătit chiar în avans». Într-adevăr, Rusia avusese nevoie urgentă de artilerie, care nu-i putea sosi din Marea Britanie sau Franța şi pe care nu era capabilă să şi-o fabrice în cantitate suficientă; în acest sens, ea cumpărase cu puțin timp înainte întreaga artilerie japoneză de campanie, cu

muniția aferentă. Japonia a profitat de aceasta pentru a-şi reînnoi şi moderniza propria artilerie, făcând în acelaşi timp un serviciu aliaților, ceea ce n-o costa nimic.

Am transmis imediat lui Brătianu această informație, începându-mi telegrama cu formula: «Surpriza Excelenței voastre se va transforma în stupefacție când veți afla că ambasadorul Japoniei mi-a mărturisit că...»

Este evident că în aceste demersuri Goremâkin reprezenta partida Curții imperiale, care, dându-şi seama că prelungirea războiului îl ducea pe țar la ruină, se străduia să-l oprească, încheind o pace separată cu Imperiile centrale. Or, deschiderea unui nou front în România însemna prelungirea războiului.

Am avut confirmarea acestui punct de vedere când, făcându-mi împreună cu Sazonov plimbarea săptămânală în Bois de Boulogne, i-am relatat această poveste.

— Oh, canalia bătrână, mi-a răspuns Sazonov, trebuia să bănuiesc. Pentru că Sazonov era credincios alianței cu Marea Britanie şi Franța şi susținea continuarea războiului împotriva Germaniei şi Austro- Ungariei.“

Probabil că această grabă de a pune capăt războiului a determinat înlocuirea lui Goremâkin, argumentul lui Stürmer pentru a o convinge pe țarină fiind că o pace separată ar produce o vie emoție în rândurile opiniei publice ruseşti. Era deci indispensabil să se dea satisfacție sensibilității naționale. România trebuia să intre în război, iar Rusia, neputându-şi respecta angajamentele militare, ar fi forțat-o să capituleze, pentru ca ulterior, la tratatul de pace, să se poată proceda la următoarea împărțire: Austria urma să anexeze Muntenia ; Rusia, Moldova iar Bulgaria, Dobrogea până la oraşul Mangalia. Astfel, Rusia devenea stăpână pe Gurile Dunării (Delta Dunării) şi pe cele două porturi româneşti : Constanța şi Mangalia. Obținând aceste compensații, pacea separată putea fi ratificată de către opinia publică rusească. Incontestabil, argumentul era de natură să satisfacă pe toată lumea... Expansiune rusească, depăşind limitele teritoriale din timpul lui Alexandru I, care ocupase jumătate din Moldova, avansând granițele Rusiei până la Prut.

Considerând că moralitatea nu constituie o normă în politica internațională, pentru Rusia însă acest criteriu este nul, în virtutea misiunii istorice pe care şi-o inventase, justificând astfel desconsiderarea națiunilor vecine.

În România, oricât de neverosimil ar părea, oamenii politici, chiar partizanii aplicării stricte a tratatelor cu Puterile Centrale, nu erau informați despre situația internă din Rusia. Ei țineau seama numai de întinderea ei geografică, crezând dinastia Romanovilor foarte stabilă, datorită faptului că realizase Imperiul timp de trei secole. Acest imperiu devenise un factor important atât în Europa, cât şi în Asia. Ei remarcau puterea aristocrației,

dar ignorau realitățile complexe ale acestui imperiu care păstra în secolul XX structura feudală a veacului XV.

O excepție o constituiau câțiva oameni politici, refugiați din Basarabia, cum era Constantin Stere. El îşi făcuse studiile în Rusia; fusese deportat în Siberia şi cunoştea, deci, slăbiciunile regimului rusesc. Citea toate publicațiile care apăreau în Rusia, referitoare la problemele sociale; supraveghea mişcările naționalităților şi consolidarea forțelor revoluționare.

În spatele somptuoasei fațade a clasei dominante, revoltele succesive alb țăranilor dovedeau efervescența revoluționară.

Potrivit statisticilor oficiale, situația se prezenta astfel :

între 1826 şi 1829	: 41	răscoale țărăneşti
între 1830 şi1834	: 46	„ „
între 1835 şi1839	: 59	„ „
între 1840 şi1844	: 101	„ „
între 1845 şi1849	: 172	„ „
între 1850 şi1854	: 137	„ „

Explicația acestei efervescențe se află în datele oficiale publicate în 1909 de Comitetul Central de Statistică a Ministerului de Interne, privind repartizarea proprietății agricole în 50 de departamente ale Rusiei europene (în afară de Finlanda, Polonia, Caucaz şi Siberia).

Statul.....	138 200 000	hectare
Familia imperială.....	7 900 000	„
Bisericile.....	1 900 000	„
Mănăstirile.....	800 000	„
Oraşele.....	2 100 000	„
Diverse instituții publice..	4 100 000	„
Proprietari particulari şi alții	101 700 000	„
Țăranii.....	138 500 000	„

Stere era sigur că revoluția în Rusia va fi grăbită de război, aşa cum se întâmplase în 1905. O revoluție social-economică, urmată de revoluția naționalităților. Prieten intim al lui Brătianu, colaborând la elaborarea reformelor electorală şi agrară, sentimentele sale antiruseşti erau considerate ca o urmare a deportării în Siberia, unde rămăsese mai mulți ani. Ca basarabean, era foarte firesc ca Stere să lupte pentru eliberarea acestei provincii moldoveneşti. Este motivul pentru care nimeni nu credea în obiectivitatea judecății sale privind situația internațională. El era convins de posibilitatea unei revoluții în Rusia. În linii mari, şi Brătianu credea cu deosebire că Stere avea ideea fixă a unui „narodnik”, adică a unei revoluții „populiste”.

Primind telegramele lui Diamandi, diplomat ce se bucura de întreaga sa încredere, Brătianu se găsea în fața unei grave dileme. Cu toate că nu se îndoia de politica trădătoare a Rusiei față de România, nu putea reveni asupra angajamentului luat față de Aliați, fără a arunca oprobriul asupra României, care risca să piardă încrederea ce i se acordase.

Pe de altă parte, dacă Rusia semna pacea separată — la puțin timp după intrarea României în război —, ea trebuia să suporte cheltuielile acestei păci, adică să revină la situația tragică din urmă cu un secol.

Într-o scrisoare adresată țarului la 4 august 1916, preşedintele Poincaré îi atrăgea atenția în termeni energici asupra necesității intrării României în război: „Generalul Joffre şi Statul Major francez apreciază că ne aflăm înaintea unei situații unice, pe care nu trebuie să o lăsăm să ne scape. O intervenție românească imediată ar permite ruperea definitivă a echilibrului, în favoarea noastră. În câteva săptămâni, când zăpada va cădea peste Carpați, iar trecătorile vor rămâne în posesia inamicului, momentul util ar fi pierdut."

Înaltul comandament german îşi intensificase atacurile asupra localității Verdun şi-şi extinsese ofensiva pe tot frontul. Or, intervenția României crea un nou front, obligându-i pe germani să-şi retragă o parte din divizii de pe frontul francez spre a le deplasa pe un nou câmp de luptă.

Brătianu nu lua niciodată hotărâri în pripă. El a meditat îndelung, elaborarea gândirii sale era lentă, pentru că examina argumentele pro şi contra. Dar, odată hotărârea luată, era de nezdruncinat în aplicarea ei.

Orice încercare de a se sustrage angajamentului luat, mai ales în fața situației critice în care se găsea Franța, ar fi constituit aproape un act de trădare, dezonorant pentru România.

Cât despre Rusia, Brătianu refuza categoric să creadă că țarul Nicolae al II-lea şi-ar fi putut trăda aliații. Primul ministru român nu cunoştea dimensiunile influenței lui Rasputin, al cărui nume nici măcar nu era cunoscut — în acea vreme — în România. Întregul proces de descompunere a țarismului era ignorat în țara noastră, unde presa continua să fie liberă. Ziarele pro-germane ar fi putut, în deplină libertate, să dezvăluie grava situație în care se găsea Rusia. Dar nu au făcut-o. Explicația este simplă: nici ele nu o cunoşteau... înlocuirea lui Goremâkin cu Stürmer nu a provocat nici o îngrijorare.

Opoziția intervenționistă şi cea pro-germană, la fel ca şi Brătianu, erau convinse că țarul stăpânea bine situația. Singura persoană care făcea excepție era Constantin Stere, dar el era un izolat.

Şeful guvernului român se împăcase cu ideea unei păci separate din partea Rusiei, convins fiind de victoria Puterilor aliate.

Această convingere devenise o axiomă după victoria de pe Marna. Soarta României era legată de cea a Franței şi Brătianu nu concepea să dea înapoi.

În Brătianu puteau fi regăsite reminiscențele tradiției generației de la 1848: dragostea pentru Franța, atât de prezentă în sufletele studenților revoluționari care urmaseră cursurile lui Jules Michelet şi Edgar Quinet.

Şeful guvernului român nu putea concepe realizarea Daciei fără concursul Franței. Şi, după doi ani de aşteptare febrilă, putea oare fi stăpânit elanul unei națiuni care era animată, exaltată de ideea de eliberare a românilor de sub stăpânirea maghiară?

Filipescu îi spusese lui des Flers: „Veți vedea armata noastră mergând la luptă. Sunt sigur că va merge. Sunt în joc viața şi fericirea noastră. De doi ani am această certitudine. Sper că, în cursul acestor mari evenimente, țara mea va fi demnă de trecutul, istoria şi aliații săi. Dacă vor exista unele momente de incertitudine, nu vă grăbiți s-o blamați. Dimpotrivă, iertați-o, pentru că, în ciuda defectelor pe care le poate avea şi a greşelilor pe care le-a putut comite, România are, cel puțin, acest merit: adoră Franța.

Germanii s-au ocupat mult de noi, în timp ce dumneavoastră ne cam neglijați. Ei au invadat toate ramurile industriei noastre. Au ajutat cu capitalul şi metodele lor exploatările noastre petroliere şi comerțul cu cereale. Ne-au făcut să câştigăm mari sume de bani. N-a folosit la nimic... Țara dumneavoastră este cea care a rămas iubita noastră de suflet!“

Aceeaşi sensibilitate s-a manifestat în 1939.

România primise garanții din partea Franței şi a Angliei. La 19 aprilie 1939, ministrul nostru de externe, Grigore Gafencu, a fost primit în audiență de Hitler. Cu o zi înainte fusese primit de Göring, care-i declarase net: „Dacă România este prietena noastră, o dorim puternică şi mare. Dacă participă la politica de încercuire, o vom abandona poftelor vecinilor ei: ungurii şi bulgarii.“ Hitler a fost şi mai precis în declarațiile sale către Gafencu: „Mi se atribuie intenția de a încerca să refac măreția Ungariei. De ce aş comite o asemenea imprudență? O Ungarie mare ar putea fi stânjenitoare pentru Reich. De altfel, ungurii ne-au arătat dintotdeauna cea mai crasă ingratitudine. Nu au nici o considerație şi nici o simpatie pentru minoritățile germane. În ce mă priveşte, nu mă interesează decât germanii mei. Am spus-o deschis contelui Csáky, care stătea chiar pe locul pe care îl ocupați acum. Şi le-am spus-o fără menajamente regentului Horthy şi lui Imredy: minoritățile germane din România şi din Iugoslavia nu vor să se mai întoarcă în Ungaria. Ele sunt mai bine tratate în noua lor patrie. Iar dacă aceste minorități nu vor acest lucru, nici Reichul nu îl vrea!

Ar exista, bineînțeles, un motiv pentru care i-am putea proteja pe unguri: au fost alături de noi în timpul Marelui Război. Dar aceasta nu este chiar exact. Noi am fost alături de ei, pentru a le aduce sprijin în războiul pe care Austro-Ungaria îl provocase din imprudență. Dacă aş fi fost la putere în 1914, nu m-aş fi supus pur şi simplu ultimatumului Iui Berchtold, Tisza şi compania... Aş fi intervenit în negocierile dintre Austro-Ungaria şi Serbia. Era absurd să declari război ca să salvezi prestigiul Austro-Ungariei. Vechiul

imperiu habsburgic era un anacronism. Un stat imposibil de apărat, pentru că era nedrept față de naționalități. El ațâța la ură şi-i folosea pe maghiari împotriva românilor, pe cehi împotriva germanilor, pe slovaci împotriva ungurilor şi aşa mai departe. Iată de ce, în pofida originii mele austriece, nu am luptat pentru Austro-Ungaria. Am ținut, ca german, să mă înrolez în armata germană. Dacă m-aş fi aflat în fruntea Germaniei în momentul în care a izbucnit ultimul război, aş fi propus împărțirea Austro-Ungariei potrivit criteriului etnic: germanii Germaniei, polonezii Poloniei, sârbii Serbiei, românii României. Vedeți, principiul național trebuie să se afle la baza oricărei ordini durabile. Este motivul pentru care nu mă voi atinge de România. Şi nu voi încuraja nici o revendicare îndreptată împotriva ei, atâta vreme cât, bineînțeles, mi se va permite să contez pe prietenia ei."[3] (Grigore Gafencu, *Ultimele zile ale Europei.)*

Hitler nu-şi manifestase nemulțumirea pentru faptul că România acceptase garanții franco-engleze. El era dispus, la rândul lui, să ofere garanții germane.

„Garanțiile franco-engleze — declara cancelarul Reichului — nu vă vor folosi la nimic. Dar nu mă formalizez. Cunosc slăbiciunea dumneavoastră pentru Franța. Cu totul alta ar fi atitudinea mea dacă ar urma să participați alături de sovietici la vastul plan de încercuire a Germaniei, pe care îl pregăteşte guvernul de la Londra. Acest plan pune în pericol existența Reichului. Suntem hotărâți să ne apărăm cu toate mijloacele". (Grigore Gafencu, *op. cit.).*

La începutul lui mai 1939, Hitler l-a primit în audiență pe profesorul Gheorghe Brătianu, fiul fostului prim-ministru român Ionel Brătianu. În cursul întrevederii, Hitler a reluat toate temele pe care le expusese ministrului afacerilor externe al României. El a insistat ca România să accepte garanțiile germane, fără ca prin aceasta să renunțe la garanțiile franco-engleze. Hitler l-a însărcinat pe Gheorghe Brătianu să-i comunice regelui Carol al II-lea propunerea sa şi să-l convingă s-o accepte. Dar regele nu a fost de acord ca garanțiile franco-engleze să fie completate cu cele germane.

Dacă răspunsul ar fi fost afirmativ, Hitler ar fi folosit garanțiile germane cu prilejul negocierilor Ribbentrop-Molotov, iar Diktatul de la Viena nu ar fi existat.

Ca şi în 1916, România nu a vrut să facă opinie separată față de Franța. Era o continuare a aceleiaşi atitudini, determinate mai degrabă de un complex sentimental, decât de un calcul făcut cu sânge rece.

Dar hotărârea din august 1916 comporta şi un element emotiv: cel creat de politica aberantă a Budapestei, de a maghiariza cu forța pe români

---

3 Text necolaționat cu originalul în limba română la care nu a avut acces. (n.r.)

şi celelalte naționalități, potrivit sloganului: „Ungaria va deveni maghiară sau nu va fi deloc”. Tenacitatea ungurilor ar fi meritat o cauză mai bună.

La 5 decembrie 1966, adică la 48 de ani după proclamarea unirii Transilvaniei cu România, Kadar, şeful guvernului comunist ungar, a cerut Congresului partidului comunist revizuirea tratatului de la Trianon. El era convins că va fi sprijinit de Rusia, aşa cum fusese şi Horthy, în 1940, susținut de Hitler.

Pentru a uşura înțelegerea hotărârii luate de România în 1916, este necesar să cunoaştem raporturile dintre români şi unguri de-a lungul istoriei, excluzând orice deviere polemică.

(Traducere de Adrian IANCU)

V. **Români şi maghiari**

Pentru a putea înțelege problema originii românilor, problemă care a stârnit atâtea controverse, este necesar să precizăm cine au fost daco-geții ai căror descendenți sunt românii.

Spațiul geografic Dacia a fost locuit încă din epoca neolitică. Săpăturile arheologice efectuate au dus la descoperirea unor unelte sculptate din piatră, a căror origine datează din epoca paleolitică. S-au găsit chiar urme ale epocii mezolitice, dar aceste descoperiri dintr-o perioadă atât de îndepărtată nu prezintă alt interes în legătură cu problema daco-geților, decât acela de a pune în evidență existența neîntreruptă a unei populații în spațiul dintre Nistru şi Tisa.

Populațiile primitive au fost invadate de altele, care au adus metode noi, alte religii şi noi unelte de folosință zilnică. Aceste populații au fuzionat, creând noi forme de viață.

În opera sa clasică *Getica,* profesorul Pârvan, afirma că nu ne este permis să ne îndoim că, încă de la mijlocul mileniului II î. Hr., „tot masivul carpatic... era locuit de tracii nordici, cunoscuți mai târziu sub numele, tot iraniene, ca şi al agatârşilor, de daci şi de geți“.

Săpăturile arheologice au dus la descoperirea unor obiecte cu elemente indigene trace şi cu elemente scite. Contactul tracilor cu cultura sciților a avut loc către 550—500 î. Hr. în Moldova centrală şi de nord, în Transilvania şi în zona subcarpatică unde exista o cultură nord-tracică (Hallstatt).

Atunci când triburile războinice geto-dace, care locuiau pe valea Dunării, având drept vecini la vest pe celți şi la nord-vest pe sciți, au invadat Transilvania, populația autohtonă (tribul agatârşilor) a acceptat viața în comun, dispărând încetul cu încetul în masa invadatorilor.

Dacii au apărut din această fuziune. Ei urmau să joace mai târziu un rol important în istorie.

Asimilarea a fost uşoară, pentru că geto-dacii erau un fel de traci, după cum afirmă Herodot.

Prima invazie a sciților în Dacia a avut loc către anul 700 î. Hr. În pofida devastărilor, viața își relua cursul şi deîndată ce populația cunoştea din nou prosperitatea, continua să crească.

Profesorul universitar român Daicoviciu, care şi-a consacrat cercetările studierii Daciei pornind de la anul 197 î. Hr., a ajuns în 1960 la următoarea concluzie: „În orice caz, procesul de formare a triburilor tracice şi geto-dace era demult împlinit atunci când Darius, regele perşilor, trecând cu oastea lui pe la anul 514 î.e.n. de-a lungul coastei răsăritene a Peninsulei Balcanice, pentru a se bate cu sciții de la nordul Mării Negre, întâlneşte în calea sa nu numai semințiile numeroase ale tracilor din sud, dar şi împotrivirea dârză a triburilor geto-dace din ținuturile Dobrogei de azi.“ Profesorul Daicoviciu este de părere că denumirea „Dac“ ar putea proveni din cuvântul „Daca“ însemnând în limba geto-dacă pumnal-cuțit, armă caracteristică a acestei populații.

Ca şi daco-geții, tracii aparțin marii familii indo-europene care s-a răspândit înspre Europa către anul 2000 î.Hr. Herodot menționează existența geto-dacilor în secolul IV î. Hr.

Dar geto-dacii încep să capete o importanță istorică abia din anul 326 î.Hr., când Alexandru cel Mare al Macedoniei a trecut Dunărea. În 300 î.Hr. geto-dacii din regiunea Munteniei realizează unirea mai multor triburi, reuşind astfel să-l învingă pe Lisimah, regele Traciei după moartea lui Alexandru.

Statul dac apare în toată puterea sa sub regele Burebista. Într-o inscripție descoperită la Dionysopolis, Burebista este menționat drept „primul şi cel mai puternic dintre toți regii care au domnit vreodată în Tracia“ (adică pe ansamblul teritoriului traco-geto-dac). Oricât de genial ar fi fost, Burebista nu ar fi reuşit să formeze un stat şi să constituie o organizație atât de puternică, dacă nu ar fi existat o fază preparatorie având o oarecare durată. Burebista a format un stat dac cu un centru puternic: Transilvania şi a atras celelalte triburi pentru a le reuni în cadrul unui stat unitar important.

Geniul său politic a ştiut să integreze triburile, cu regii şi clasele nobiliare ale acestora, într-un stat național: Dacia. Această realizare a regelui barbar era de natură să-l preocupe pe Cezar. Istoricul francez Jérôme Carcopino scrie, evocându-l pe Burebista: „Un barbar de geniu, regele Burebista a ştiut să supună autorității sale triburile, fascinându-le cu viziunile sale inspirate. El le-a transmis un avânt invincibil, i-a vindecat de viciul beției, asigurându-i că vor câştiga nemurirea, promisă vitejilor ce vor cădea pe câmpul de bătălie. Le-a impus disciplina şi credința, pe care Mommsen a comparat-o pe bună dreptate cu cea a Islamului. Către anul 61, el a fost capabil să-i mobilizeze în căutarea unui imperiu. Nu încape îndoială

că în acest an şi în cel următor a traversat Theissul cu războinicii săi, a zdrobit statul ce fusese constiuit în jurul lacului Balaton. Puțin după aceea, Burebista a invadat Styria, iar tauriscii au fugit din fața lui. Dacă ar fi continuat pe această cale, în câteva săptămâni ar fi ajuns fie la porțile Jaderului, fie la intrarea Aquileei."

Față de această înaintare fulgerătoare, pe care nici o piedică n-o putea opri, la Roma impresia fu profundă. La propunerea lui Valenicus, a fost redactat un proiect care-i încredința lui Iulius Caesar misiunea de a apăra nordul Italiei, Dalmația şi de a recuceri văile Savei şi Dravei. Dar aceste măsuri n-au mai fost necesare, iar romanii s-au liniştit aflând că Burebista, în loc să-şi continue impetuoasa înaintare, s-a întors în Transilvania.

În martie, 59, forțele dace s-au îndreptat în direcția opusă, către stepe, înaintând dincolo de Nistru, până la vechea colonie grecească Gibia (actuala Odessa), pe care au atacat-o şi distrus-o.

La ce foloseau aceste ofensive, atât de potrivnice tradițiilor paşnice ale geto-dacilor? Este de presupus că Burebista avea nevoie de această probă de forță pentru a-şi atrage toate triburile barbare. Împotriva cui însă pregătea el această confederație a dacilor, având drept centru Dacia? Fără îndoială, împotriva Romei, ale cărei legiuni ce se găseau pe malurile Dunării prezentau un pericol permanent. Înființarea unui stat barbar, bine organizat, dotat cu o armată disciplinată, reprezenta un pericol virtual pentru Roma. Iulius Caesar a înțeles imediat proporțiile amenințării dacilor. Aceasta îi amintea de forța Cartaginei şi îl făcea să se gândească la posibilitatea unei alianțe între Burebista şi Ariovist, conducătorul germanilor.

Planul lui Caesar era să-i pacifice pe gali, să-l lichideze pe Ariovist şi abia după aceea să-l înfrunte pe Burebista. Încă din anul 59, Caesar intenționase să-l atace pe Burebista, „sperietoarea romanilor", cum îl numea Strabon, care încercase să-şi consolideze legăturile cu Mithridate al VII-lea Eupator şi să încheie o alianță cu Ariovist. El prezenta deci un pericol politic şi militar pentru Roma. Faptul avea să se confirme atunci când, vrând să se folosească de războiul civil pentru a deveni arbitrul destinului Romei, regele dacilor trimise în anul 48 emisari lui Pompei, care se retrăsese în Tesalia.

Din fericire pentru Caesar, emisarii lui Burebista au sosit prea târziu pentru ca dacii să mai poată interveni şi să modifice deznodământul. Pe de altă parte, incursiunile tot mai frecvente şi jafurile lor în Balcani făceau din ei nişte vecini deosebit de incomozi, cu atât mai mult cu cât aveau calități războinice sporite de organizarea militară copiată după cea a romanilor. Caesar hotărî să-i lichideze pe Burebista şi regatul său şi să-i readucă pe geto-daci la existența lor tribală. Ceea ce i-ar fi facilitat Romei jocul său politic obişnuit, folosind un trib împotriva altuia.

Suetonius ne oferă informații asupra giganticelor proiecte ale lui Caesar pentru campania împotriva dacilor. La rândul său, Strabon evalua la

200 000 de oameni armata lui Burebista, dar istoricii romani consideră cifra exagerată.

Războiul Romei împotriva Sarmizegetusei (capitala Daciei) a fost amânat cu un secol şi jumătate printr-o stranie coincidență. La 15 martie 44, Caesar era asasinat în senat şi în aceeaşi zi, la Sarmizegetusa, marele rege dac cădea sub loviturile de pumnal ale câtorva nobili, probabil regi ai unor triburi nemulțumite de autoritatea sa.

De îndată ce forța centralizatoare a fost distrusă, Dacia s-a împărțit mai întâi în patru, apoi în cinci părți. Totuşi, nucleul statului dac, Transilvania, a rămas intact.

Moştenitorul regelui Burebista a fost marele preot Deceneu. Astfel ideea de unitate a lui Burebista era menținută cel puțin în Transilvania, pentru a fi reluată cu o sută cincizeci de ani mai târziu de regele Decebal. Acesta era fără îndoială obsedat de marea personalitate a lui Burebista şi preocupat de ideea de a realiza această unitate, zădărnicită cu [o sută] patruzeci şi cinci de ani în urmă de forțele separatiste care-l uciseseră pe omul ales de zeul Zamolxis.

Decebal voia să învingă Roma şi s-o izgonească din Balcani. Era secondat, în incursiunile sale temerare, de dacii din Transilvania, unde se formase centrul dinamic al dacismului. Celelalte triburi geto-dace, care se temeau de puterea Romei, l-au urmat numai după ce acesta a obținut câteva victorii împotriva romanilor.

Un adversar a cărui voință calmă şi luciditate politică erau completate de geniul militar, împăratul Traian, nu putea admite ca prezența Romei în Balcani să fie tulburată de invaziile dace, care amenințau pe de altă parte şi posesiunile romane din Orientul Mijlociu.

Atacul fulger al dacilor în Moesia, în 86, cu participarea iazigilor, roxolanilor şi bastarnilor, a obligat Roma să mediteze asupra amenințării acestui popor instabil, cu atât mai periculos cu cât era mânat de ambiții nelimitate. Tacit a tras concluzia politică a acestei invazii: „se aflau în joc soarta taberelor fortificate ale legiunilor noastre şi chiar existența noastră".

Între 86 şi 101, Roma a evaluat toate mijloacele de care dispunea Dacia pentru a rezista unui război de lungă durată. Duelul dintre Roma şi Sarmizegetusa a luat sfârşit, prin sinuciderea lui Decebal şi a generalilor săi şi prin dispariția Daciei ca stat.

Dar odată cu dispariția statului, au dispărut şi dacii de pe teritoriul lor?

De mai bine de un secol, istoricii unguri se străduiesc să arate că din cauza pierderilor suferite de populație şi a deportărilor ordonate de Traian, ca şi din cauza masacrelor, teritoriul Daciei a devenit un deşert care a fost colonizat la scurtă vreme după aceea de romani. Potrivit acestor afirmații, spațiul geografic al Daciei a devenit de la o zi la alta un pustiu, romanii pierzând orice urmă a dacilor.

Cele două premise care stau la baza argumentației istoricilor maghiari sunt următoarele: 1) populația daco-getă a fost exterminată după prăbuşirea rezistenței regelui Decebal. Spațiul a fost colonizat de supuşi romani aduşi din alte părți ale imperiului. 2) Retragerea acestei populații romane a avut loc în acelaşi timp cu cea a legiunilor romane, sub domnia împăratului Aurelian.

Istorici maghiari afirmă că prezența daco-romanilor, ai căror descendenți sunt românii de astăzi în Transilvania, se datorează unei imigrații continue, începută la sfârşitul secolului al XIII-lea şi provenind din Peninsula Balcanică.

Istoricul ungur Alföldi András, specialist în istoria veche a Panoniei, susținea într-o lucrare publicată la Budapesta în 1940: „Examinarea numelor proprii de pe inscripții ne confirmă fără echivoc opinia că masacrarea dacilor în Transilvania a fost atât de mare, încât aceştia nu puteau constitui baza atât de lăudată a romanității în Dacia." Această operă a istoricului maghiar a apărut cu două luni înainte de Dictatul de la Viena impus României de Hitler şi Mussolini şi avea drept scop justificarea împărțirii Transilvaniei.

În ceea ce priveşte colonizarea Daciei cu populație romană, retrasă în 275 de Aurelian, istoricul este la fel de expeditiv ca şi predecesorii săi, afirmând: „În istoria epocii imperiale încă nu se întâmplase ca un împărat să poată smulge cu bună ştiință rădăcinile chiar ale romanității dintr-o provincie pentru a le transplanta aiurea. Roma s-a retras în mod conştient din Transilvania, secătuind toate izvoarele din care se alimentase până atunci romanitatea acestei provincii. Şi astfel a dispărut în mod natural orice urmă de viață romană din Transilvania."

Să examinăm cele două premise care încearcă să demonstreze ştiințific nu numai că dacii au dispărut în 105, fiind total exterminați, ci şi că în 275 colonii romani au fost evacuați în întregime.

S. Montero Diaz, profesor de istorie antică la Universitatea din Madrid, scrie într-un studiu intitulat „Milagro si, pero no enigma": „Originea poporului român este fără îndoială una din marile probleme istorice ale Europei orientale. La dificultățile naturale în rezolvarea ei (absența surselor istorice şi a materialelor arheologice), trebuie să le adăugăm pe cele create de pasiunile politice. Problema originii românilor este strâns legată de polemica naționalistă."

Referindu-se la cartea lui Gheorghe Brătianu O *enigmă şi un miracol istoric,* Ferdinand Lot notează: „Unde pot fi plasați daco-romanii? Ungurii, sârbii, bulgarii, grecii nu vor cu nici un preț ca aceştia să fie plasați nici în Transilvania, nici în Serbia, nici în Bulgaria, Macedonia sau pe valea Pindului. Şi totuşi, ei nu au căzut nici din cer, n-au apărut nici din străfundurile infernului. Această unanimitate împotriva românilor ne îndeamnă să adoptăm teza persistenței daco-romane pe malul Dunării."

Cea de-a doua premisă a istoricilor maghiari este că, după retragerea legiunilor romane, Dacia a rămas din nou pustie şi că populația care a dat naştere românilor a pătruns încetul cu încetul în sec. XIII, plecând din Balcani, în timp ce ungurii erau deja stabiliți în Transilvania şi constituiseră statul maghiar.

În afară de ce ne-au adus la cunoştință cercetările arheologice (şi ele infirmă, fără nici o excepție, o astfel de ipoteză), există şi o problemă de bun-simț care impune concluzii contrare. După devastările suferite, Dacia trebuia reconstruită şi pentru aceasta Traian avea nevoie de oameni care să nu coste nimic, de munca gratuită a sclavilor. Ar fi fost absurd să aducă acest material uman din alte provincii ale imperiului, câtă vreme el se afla pe teritoriul cucerit. Sute de mii de daci au refăcut drumurile, după tipicul roman, au construit tabele pentru legiunile care urmau să asigure pacea, au ridicat temple, băi, palate şi vile pentru cuceritori.

Traian, unul dintre cei mai mari administratori ai imperiului roman, nu confunda distrugerea politică a statului dac cu exterminarea unei populații de care avea nevoie.

După primul război, Decebal a trebuit să constate începutul dislocării regatului, prin faptul că o parte a geto-dacilor începuse să ia contact cu romanii. Victoriile unesc iar înfrângerile împrăştie oamenii, şi aceasta cu atât mai mult cu cât statul dac nu fusese pe deplin consolidat. Înțelegem de ce propunerile făcute de Decebal popoarelor vecine, de a încheia o alianță împotriva duşmanului comun, romanii, au rămas fără efect. Decebal era izolat, înfrângerea sa era inevitabilă, rezistența lui înverşunată corespundea doar unui sentiment de mândrie sufletească.

Potrivit unui document militar descoperit la Porolissum, în Transilvania, țara cucerită a devenit în 106 Dacia romană. Primul său guvernator (legatus Augusti) a fost Terentius Scaurianus. Rolul său era, fără îndoială, de a asigura pacea în țară, precum şi de a readuce populația refugiată în munți spre câmpiile unde o aşteptau muncile agricole. Ceea ce îl ajuta să-şi supravegheze această populație foarte numeroasă care nu inspira nici o încredere Romei.

Cum era şi normal, în Dacia liberă existau două tendințe: una în favoarea colaborării cu romanii, cealaltă pândind un moment de criză la Roma pentru a-şi lua revanşa. „Supuşii daci puteau, de altfel, să se transforme dintr-un moment într-altul în daci revoltați şi agresivi. La marginile Imperiului exista o lume barbară mişcătoare, gata să înainteze sau să dea înapoi, în funcție de forța de atracție şi de asimilare a lumii romane învecinate... Dacia romană, ca şi celelalte colonii, era un fenomen în plină mişcare; ca orice domeniu supus civilizării de-a lungul veacurilor, aşa cum se întâmplă astăzi în domeniul civilizării europene a Africii.“ (J. Tourneur-Aumont, profesor de istorie la Universitatea din Poitiers.)

În anul 212, sub Caracalla, procesul de romanizare era încheiat. În secolul III, Regalianus, concurent al lui Gallienus (proclamat împărat în 280), la candidatura imperială, era un descendent al lui Decebal. Galerius a fost şi el un împărat roman de origine dacă; a fost acuzat că nutreşte speranța de a schimba Imperiul roman într-un imperiu dac.

În 250, carpii au invadat Dacia, atraşi de bogățiile acesteia. Dar unde se puteau refugia țăranii, fie ei daci romanizați ori coloni romani stabiliți în aceste ținuturi de mai multe generații? Ei ştiau că atacurile triburilor barbare, venind din Scytia minor, erau mai frecvente în Peninsula Balcanică decât în Dacia. Scriitorul Ioannes Lydus demolează teza maghiară potrivit căreia Dacia rămăsese pustie în acel moment. Referindu-se la o epocă mai târzie, cea a lui Justinian (527—565), el notează că locuitorii provinciilor amenințate preferau să fie invadați de barbari, decât să staționeze printre ei armatele imperiale, care-i supuneau la munci şi dări foarte împovărătoare.

Din cauza atacurilor carpilor, cărora li se alăturase un mare număr de goți, Aurelian a făcut o incursiune în Moesia, iar în urma victoriei sale, Senatul i-a acordat titlul de Carpicus Maximus.

Din motive strategice, dictate de o politică realistă, romanii au trebuit să părăsească Dacia.

Istoricul român Daicoviciu explică acest lucru: „Prin abandonarea Daciei, Imperiul a fost salvat. După o victorie asupra goților, Aurelian le-a permis acestora să se instaleze în Dacia, sperând să salveze Peninsula Balcanică de incursiunile lor“.

Sextil Puşcariu apreciază pe bună dreptate: „Oricât de paradoxal ar părea, evacuarea Daciei de către armată şi de către serviciile oficiale şi abandonarea acesteia pradă barbarilor a fost una din cauzele care au favorizat conservarea romanizării pe malul stâng al Dunării. Dacă Roma ar fi opus o rezistență armată, invadatorii ar fi distrus tot. Prin faptul că s-a retras, populația autohtonă a fost cruțată.”

Săpăturile arheologice făcute de istoricii români în ultimii 45 ani au stabilit frontierele Daciei romane, care cuprindea aproximativ o jumătate din Dacia propriu-zisă, adică Banatul, Transilvania până mai sus de Cluj (Napoca) şi Oltenia până la râul Olt. Dincolo de Olt, în marea Valahie, o fâşie de teren forma o centură de siguranță. Populațiile geto-dace de dincolo de Olt şi din Moldova (unde triburile daco-carpe şi costobocii erau încă liberi) se aflau în afara granițelor Daciei romane. La nord de Cluj se găseau dacii liberi, care ocupau Maramureşul şi regiunea Oradea — Satu-Mare. Neavând nici o încredere în aceste triburi geto-dace, romanii îi supuseseră unei supravegheri militare permanente.

În cartea sa *Romänische Studien* apărută la Leipzig în 1871, Robert Rösler a contestat continuitatea populației daco-romane după 270, pentru că „romanii nu căpătaseră în Dacia rădăcini suficient de adânci, iar elementele lor nu se grefaseră pe cele ale populației supuse”. Principalul

argument al lui Rösler este inexistența unei limbi daco-romane comune înainte de retragerea legiunilor romane şi absența unui teritoriu unitar al românilor înainte de împărțirea limbii în trei dialecte: dacoromân, macedoromân şi istroromân. El îşi susține afirmația prin formarea limbii române, subliniind influența ilirică, care ar dovedi o viață comună în acelaşi spațiu geografic şi nu în spațiul Daciei.

La această teză, care neagă plasarea originii românilor în Dacia, s-a raliat Hunfalvy. El afirmă că românii au sosit în Transilvania după instalarea ungurilor în Europa. Deci un motiv pentru unguri de a-i considera pe românii din Transilvania drept străini, fiind o populație tolerată.

Există alte lucrări, în schimb, care contrazic teza lui Rösler.

În studiile sale critice despre originea românilor, apărute la Bonn în 1891, *Despre originea românilor* (studii etnografice asupra sudului Europei), Traugott Tamm ajunge la această concluzie: „Românii locuiesc şi astăzi acolo unde, în urmă cu peste 17 veacuri, trăiau strămunii lor. În stăpânirea provinciilor de la Dunărea de jos s-au succedat popoare după popoare, dar nici unul nu a reuşit să zdrobească existența națională a românismului..."

Celebrul slavist Franz Miklosić scrie în *Elemente slave în limba română*: „Originea limbii române datează din secolul III, atunci când colonii romani s-au stabilit pe malul stâng al Dunării".

Profesorul ceh J. Land-Pic, în cartea sa *Despre originea românilor,* publicată lă Leipzig în 1880, afirmă categoric: „În nici un caz nu se poate susține că românii care locuiesc la nord de Dunăre ar fi descendenții românilor din Macedonia".

În lucrarea sa *Istoria universală,* apărută la Leipzig în 1883, marele istoric german Leopold von Ranke susține astfel originea daco-romană a românilor: „Dacia a fost organizată ca provincie romană. Autohtonii (adică românii) numesc şi astăzi drumul care duce din România spre Transilvania «calea Traianului», iar pasul de după Turnu-Roşu «poarta romanilor». Ei sunt descendenții oamenilor pe care i-a dus Traian în Dacia din toate provinciile Imperiului roman. Provinciile dace erau romanizate, după cum o dovedeşte limba actuală a țării — româna —, limba care s-a păstrat din acele timpuri străvechi până în zilele noastre."

Geograful Kiepert, a cărui hartă etnografică a Austro-Ungariei şi a naționalităților din Europa centrală a fost publicată cu prilejul Congresului de la Berlin (1878), afirmă: „Soluția problemei continuității poporului român în Dacia traiană constă mai ales în faptul că actualul teritoriu pe care se vorbeşte româneşte coincide aproape integral cu granițele Imperiului roman şi cu cele ale provinciei Dacia. Consangvinitatea valahilor sau românilor de astăzi cu strămunii lor daci de acum două mii de ani este dovedită în modul cel mai evident prin unitatea înfățişării lor exterioare, nu numai prin trăsăturile feței, ci şi prin costumele lor, pe care poporul le-a păstrat

aproape intacte. Costume pe care ni le arată numeroasele figuri de luptători daci aflate pe monumentele artistice ridicate spre slăvirea victoriilor lui Traian."

Profesorul Julius Jung, fost elev al lui Mommsen, scria la Innsbruck în 1881: „Dacă ținem seama de tot ce s-a spus mai sus, observăm că cea mai bună soluție a problemei originii românilor este să admitem continuitatea poporului român în Dacia traiană, precum şi la sud, în Peninsula Balcanică."

În 1943, într-o lucrare pe care am mai citat-o, profesorul Montero Diaz scria: „Noi nu credem în enigma poporului român. România există ca un bastion al latinității şi culturii înălțat pe substratul realizărilor colonizatoare ale lui Traian. Credem însă în miracolul românesc, acela de a fi salvat şi menținut această continuitate de-a lungul a 18 secole, în mijlocul adversităților, printre neamuri ostile, cu prețul unor uluitoare fapte eroice."

Nu vom cita tot ce au scris istorici ca Lavisse, Mommsen, Gibbon, ci ne vom limita să reproducem opinia istoricului francez Victor Durruy, autor al unei magistrale *Istorii a romanilor din timpurile vechi până la invaziile barbare* (Paris, 1879, vol V): „...În ciuda celor 1500 de ani de mizerii, românii sunt astăzi 12 milioane... Această curajoasă populație romană din Dacia traiană, demnă de originile sale şi de cel care le-a dăruit primele cetăți, a jucat în Carpați rolul lui Pelagius şi a tovarăşilor săi în Asturii, înfruntând cu eroism din înălțimea acestei fortărețe inexpugnabile toate invaziile, recuperând pas cu pas terenul pierdut şi reconstituind, după treisprezece secole de lupte, o Italie nouă şi o Țară Românească (Valahia) ale căror popoare de origine latină salută înălțarea lor la rangul de națiuni libere."

Cartea lui Rösler *Studii romane* a fost publicată la Leipzig în 1871. Cum opiniile citate mai sus au fost formulate în anii 1879—1890, credem că putem afirma că ele constituie un răspuns la teoriile lui Rösler.

A încerca să demonstrezi formarea unei națiuni prin vagi asemănări de limbă cu limba unui alt grup este o acțiune hazardată. Albert Grenier, profesor la Collège de France, făcea următoarele remarci: „Fonetica şi morfologia permit de fapt lingviştilor să stabilească nuanțe ce nu pot fi datate pe o hartă. Lingvistica este mai abstractă decât istoria. Teoriile sale au adesea un caracter ipotetic de care lingvistul însuşi e conştient, dar din cauza cărora se simte iritat în mod inconştient, atunci când le vede ignorate de nespecialişti."

Profesorul Brugmann, mare autoritate în domeniul filologiei comparate, afirmă, în *Compendiu de gramatică comparată a limbilor indo-europene,* apărut la Paris în 1905, că limba română s-a născut în Dacia: „...Astfel, dacă examinăm limbajele suficient cunoscute din trecut şi prezent, aflăm opt grupe (ramuri lingvistice) în cadrul familiei limbilor indo-europene: indo-iranian sau arian, armenian, grec, albanez, italic, celtic, germanic şi balto-slav... Ramura italică este formată din latină şi dialectele ostro-

umbrice. Ca limbă literară, latina a pătruns în multe țări şi s-a păstrat până în zilele noastre într-un mod comparabil sanscritei clasice. Latina a acoperit limbile ostro-umbrice, messica, etrusca, celtica şi greaca.

Mai târziu, limba romană a depăşit granițele Italiei, ajungând în Africa, Spania, Galia, Styria, Dacia, unde s-au născut dialecte şi grupuri de dialecte din care cea mai mare parte supraviețuiesc încă: portugheza, spaniola, provensala, franceza, reto-romana şi româna."

Cercetătorii filologi care se ocupă cu stabilirea originilor poporului român ar trebui să țină seama de un fapt istoric bine cunoscut: primii coloni aduşi de Traian în Dacia, pentru a intensifica exploatarea aurului, argintului şi aramei, proveneau din regiunea iliro-dalmatică, cea mai apropiată provincie recent cucerită. Or, această populație iliro-dalmată era romanizată de mai bine de un secol. Limba sa cunoştea anumite alterări, inerente atunci când se pune problema însuşirii limbii unui alt popor. Prezența acestor popoare în Dacia, însumând un mare număr de oameni, instalați definitiv pe aceste locuri în care îşi găsiseră o ocupație, ar trebui luată în considerație atunci când se încearcă aplicarea legilor lingvistice pentru a localiza formarea primitivă a limbii române.

Bazându-se pe mărturiile unor scriitori ca Hieronymus Salvanius şi Priscus, în lucrarea sa *Romani şi români în țările Dunării,* J. Jung ajunge la concluzia că populația rămasă în Dacia trăia în condiții mai bune, din multe puncte de vedere, decât înainte. Năvălitorii germanici sau huni erau prea puțin numeroşi pentru a cultiva pământul, iar ocuparea teritoriului de către ei a durat prea puțin şi a fost prea schimbătoare pentru a putea fi vorba de o asimilare a indigenilor.

Faptul că goții au adus în Spania miturile geto-dace şi au făcut cunoscute ibericilor marile figuri ale istoriei Daciei: Zamolxe, Burebista, Deceneu şi Decebal dovedeşte că ei au coabitat în spațiul dacic, care, după o sută şaizeci de ani de romanizare, nu-şi uitase istoria. Dacă, în momentul în care goții ocupau Dacia, nu ar mai fi existat populație dacă, cum ar fi putut lua cunoştință de istoria geto-dacilor? Conservarea până în zilele noastre în Transilvania a unor denumiri gotice dovedeşte că acest trib germanic a trăit în mijlocul populației dace şi a gepizilor.

În *Originile creştine,* Zeiller confirmă teza prezenței dacilor după retragerea legiunilor romane.

W. von Wartburg, în lucrarea sa *Originile popoarelor romanice* (1939), susține continuitatea poporului român. Nimic nu ne îndreptățeşte să presupunem că ordinul lui Aurelian a fost urmat de întreaga populație. Un astfel de lucru ar fi în contradicție cu tot ceea ce cunoaştem despre persistența coloniilor romane în regiunile evacuate.

Experiența istorică a poporului român poate fi rezumată în această frază: apa trece, pietrele rămân. Fără îndoială, fecunditatea excepțională a poporului român a compensat pierderile de vieți omeneşti. Dar la aceasta

trebuie adăugată forța sa de a asimila popoarele cu care a venit în contact. Astfel, slavii care au locuit împreună cu românii au fost complet asimilați.

Prezența permanentă a daco-romanilor în Dacia a fost favorizată de condiția lor rurală. Țăranii, nemaiavând protecția legiunilor romane, s-au apărat de exterminare printr-o continuă luptă de guerilă.

Datorită intensificării cercetărilor arheologice, mai ales în ultimii patruzeci de ani, românii au putut răspunde tuturor întrebărilor şi împrăştia îndoielile din domeniul filologiei. Sextil Puşcariu a realizat în acest sens o operă excepțională, *Atlasul lingvistic român.*

Cum se poate explica faptul că istoricii unguri moderni reneagă vechile cronici maghiare, în care românii sunt considerați autohtoni în Dacia? Să fie vorba de un spirit critic, înzestrat cu o nouă metodă de cercetare a documentelor, sau de infiltrarea anumitor considerente politice?

În cronica *Gesta hungarorum* a faimosului notar al regelui Bela III, cunoscut sub numele de Anonymus, scrisă spre sfârşitul secolului XII, situația politică din Transilvania este descrisă cu o atenție surprinzătoare, folosindu-se un număr mic de surse autentice, pe care acesta le avea la dispoziție în calitatea sa de înalt demnitar la curtea regelui. Iar când aceste surse îi lipseau, utiliza tradițiile orale, încă nealterate în acea epocă. Avusese grijă să elimine faptele ce-i păreau basme lipsite de fundament, sau istorisirile pe care oamenii le înfrumusețaseră prin legendă, dar în care nu putea descoperi nici o urmă a adevărului istoric.

Maghiarii sunt de origine fino-ugrică; triburile lor au locuit la început în regiunea munților Ural. Ca şi alte triburi din imediata vecinătate a Asiei, erau împinşi de mersul înainte al triburilor în căutare de spații mai bogate. Triburi nomade, fără o existență stabilă, ba chiar embrionară, aparținând aceleiaşi rase. Triburile maghiare, amenințate de pecenegi, l-au ales drept conducător pe Arpád. Ele au ajuns în Europa între 860 şi 890.

Fără îndoială, vechii cronicari, ca şi istoricii moderni prezintă stabilirea maghiarilor în Europa într-o formă idealizată.

În momentul sosirii ungurilor în Dacia, procesul de absorbție a slavilor de către populația daco-romană era încheiat. Cronica rusă, aşa-numită a lui Nestor (*Povesti Vremen îh let)*, confirmă cronica notarului anonim în ceea ce priveşte sosirea maghiarilor în Europa.

Slavii au exercitat o puternică influență asupra organizării administrative a spațiului ocupat. Spre deosebire de situația din Peninsula Balcanică, unde popoarele romanizate au fost slavizate, în Dacia, după trei secole, slavii au dispărut fiind complet asimilați de autohtonii daco-romani. Concluziile istoricilor români, slavişti de mare autoritate ca: Ion Bogdan, B.P. Hasdeu, iar dintre cei mai tineri: Emil Petrovici şi P.P. Panaitescu s-au pronunțat astfel în *Istoria României* (1960): „Populația băştinaşă, organizată în obşti, constituia un factor important şi necesar din punct de vedere economic, contribuind prin dările în natură şi prestațiile în muncă la care

era supusă la întreținerea războinicilor stăpânitori. Populația subjugată alimenta însă şi forțele militare ale cuceritorului, prin contingentele de războinici ce i se cereau de acesta. Obligațiile față de vremelnicii stăpâni nu au fost uşoare. Abuzurile inerente unor vremi atât de agitate trebuie să fi fost frecvente. De aceea dominația populațiilor nomade stânjenea desigur dezvoltarea forțelor de producție, din care cauză, procesul intern de dezvoltare a comunităților a fost foarte lent până în momentul când obştea locală a primit un puternic impuls, începând cu secolul al VII-lea, din partea obştei slave.

În adevăr, în secolul VII, slavii de la noi se găseau într-o organizare similară celei a obştilor autohtone. Între comunitățile autohtone şi cele slave s-au stabilit raporturi de colaborare, chiar dacă slavii au deținut în unele regiuni supremația militaro-politică."

Procesul de fuziune al slavilor cu populația autohtonă a început în secolul VII şi s-a încheiat la sfârşitul secolului IX. O dovadă că evoluția spirituală era deja formată la populația daco-romană atunci când a venit în contact cu slavii o constituie faptul că terminologia creştină de bază este de origine latină, în timp ce termenii ce se referă la ierarhia şi organizarea Bisericii sunt slavi.

În momentul sosirii lor în Panonia, în secolul XI, triburile maghiare se găseau în inferioritate din punctul de vedere al dezvoltării sociale şi economice față de populațiile băştinaşe.

De la zdrobirea imperiului avar de către Carol cel Mare (sfârşitul secolului VIII) şi până la năvălirea maghiarilor, nu mai existase invazie în Dacia.

Astfel, timp de două veacuri, adică până în 898, daco-romanii şi slavii au avut o viață paşnică. Se cere subliniat faptul că maghiarii nu au influențat populația autohtonă daco-romano-slavă nici în ceea ce priveşte obiceiurile, nici ca limbă sau organizare. Putem de asemenea menționa un fapt important, şi anume că majoritatea nobililor maghiari erau de origine română. Documente datând din anii 1556 şi 1630 menționează nobili români din ținutul Făgăraşului, numindu-i „boerones".

În cele două volume intitulate *Date istorice privind familiile nobile româneşti din Transilvania şi Ungaria,* publicate la Sibiu în 1894, istoricul Puşcariu oferă o serie de informații privind procesul de formare a nobilimii maghiare. De exemplu: Matei Corvin, cel mai mare rege al Ungariei după regele Ştefan (997—1038), aparținea unei vechi familii feudale româneşti înrudită cu cea a Basarabilor. De altfel, în vremea regelui Matei Corvin (1458—1490), părerile asupra originii românilor erau cu totul altele decât cele ale istoricilor maghiari din secolul XX.

Umanistul Bonfin, istoric la curtea regelui Matei Corvin, îi descrie pe români ca fiind descendenții colonilor romani aduşi de Traian în Dacia.

Cu toate încercările şcolii istorice maghiare, formată după 1918, de a anihila autoritatea cronicii notarului Anonymus (susținând dispariția naturală a oricărei urme de viață romană în Transilvania), critica istorică apreciază această cronică drept o sursă demnă de încredere.

De altfel, această tendință a istoricilor unguri a avut un efect benefic pentru cercetarea ştiințifică din România, mai ales în domeniul arheologic. Datorită activității profesorului Daicoviciu, începută în 1926 şi continuată fără întrerupere de noi generații de istorici, s-a putut scoate la lumină o extraordinară documentație arheologică. Ea dovedeşte continuitatea daco-romanilor după retragerea legiunilor romane în timpul lui Aurelian. Ultima lucrare, *Problema continuității în Dacia, în lumina arheologiei şi numismaticii,* a profesorului Protase, publicată de Academia Română în 1966, este redactată după normele ştiințifice cele mai severe şi se bazează pe cercetările şi concluziile obținute în urma descoperirilor efectuate.

D. Protase valorifică două adevăruri rezultate din săpăturile arheologice realizate în spațiul Transilvaniei. În primul rând că satul, mediul rural în ansamblul său, cu toate formele de manifestare ale vieții tradiționale, constituie baza continuității populației autohtone în Dacia după plecarea romanilor. În al doilea rând, în lumina descoperirilor cunoscute acum, se constată pătrunderea şi stabilirea populației libere daco-carpice pe teritoriul fostei provincii, imediat după retragerea romanilor. Avem de a face cu un fenomen de alimentare, de proporții încă necunoscute, a populației daco-romane de către elementele neromanizate venite din afara fostelor granițe ale Daciei Traiane.

Protase completează şi întăreşte concluziile la care ajunseseră între anii 1938 şi 1954 istoricii români C. Daicoviciu, G. I. Brătianu, I. Nistor, M. Macrea, M. Petrovici.

De altfel, studiile filologice ale marelui profesor german Gamillscheg şi rezultatele la care a ajuns acesta coincid cu datele obținute de arheologii şi istoricii români.

În prezent încercările noii şcoli istorice maghiare, condusă de Alföldi (şi reluând tezele lui Rösler), par atinse de un anume element de propagandă politică.

Indiferent de interesele politice pe care le-ar putea contrazice, *Gesta hangarorum* rămâne principala sursă demnă de încredere referitoare la situația politică din Transilvania în prima jumătate a secolului X. Existau în acea epocă în Transilvania trei formațiuni politice care dispuneau de armate alcătuite din țărani. Ele aveau în frunte trei voievozi (Menumorut, Glad şi Gelu). Voievodatul (ducatul) lui Gelu, ca şi celelalte voievodate, mai mari sau mai mici, dovedesc existența, înainte de invazia maghiarilor, a unei populații autohtone având deja o organizare statală.

După înfrângerea conducătorilor locali, care a avut loc în primii ani ai secolului X, maghiarii, stabiliți în pustă, dincolo de Tisa, nici nu au

încorporat, nici nu au organizat Transilvania. Triburile maghiare îşi păstrau încă dorința de jaf, efectuând expediții în țările vecine, mai ales în Germania. Germanii, hotărâți să pună capăt incursiunilor şi jafurilor pe teritoriul lor, i-au atacat pe maghiari în luna august 955 şi i-au învins la râul Lech.

Conducătorul triburilor ungare, Géza, având un remarcabil simț politic, a înțeles că maghiarii nu-şi pot păstra forma tribală şi nici nu se pot opune convertirii la creştinism. Ei nu puteau trăi izolați, fără vreun contact cu celelalte popoare cu vechi tradiții de civilizație. Géza le-a permis misionarilor şi predicatorilor creştini să vină în Ungaria, pregătind astfel terenul pentru fiul său Ştefan, cel care era menit să pună bazele regatului Ungariei. Înzestrat cu un autentic geniu politic, Ştefan a înțeles utilitatea convertirii maghiarilor. Datorită energiei sale, toate triburile s-au convertit în numai patru ani. Nu fusese condus spre Roma de vreun impuls religios, ci de un simplu calcul politic de o viziune superioară. Apoi a solicitat Papei coroana regală şi autorizația de a organiza Ungaria din punct de vedere ecleziastic.

Convertirea maghiarilor a fost cea mai mare victorie politică a regelui Ştefan. Încoronarea sa a avut loc în 1001. Dat fiind faptul că titlul şi coroana îi fuseseră atribuite de Papă, el deținea puterea supremă nu prin aclamațiile triburilor sale, ci printr-un drept divin. În momentul încoronării sale, regele Ştefan înființa o nouă formă de existență politică pentru maghiari, creând un stat unificat. Dar moartea regelui în 1038 a marcat începutul unei lungi perioade de anarhie, punând în joc însăşi existența Ungariei ca stat.

Istoricul ungur Valentin Hóman (ministru al instrucției publice în 1942) precizează în cartea sa consacrată istoriei Ungariei după moartea regelui Ştefan: „Prin moartea Sfântului Ştefan, binecuvântata perioadă de pace care a durat şaptezeci de ani ia sfârşit. Asupra țării s-a abătut mizeria, din cauza complicațiilor sângeroase, a luptelor pentru tron şi a războaielor exterminatoare.”

Avem deci explicația motivului pentru care Transilvania nu a fost organizată de puterea centrală a statului maghiar. Instabilitatea regală stânjenea continuitatea indispensabilă unei mari opere de organizare a teritoriilor cucerite.

În lucrarea citată mai sus, istoricul Hóman descrie diferitele aspecte ale anarhiei feudale: „Părțile aflate în conflict nu lăsau în urmă decât ruine... țara întreagă, cu excepția centrului, era împărțită între câteva familii care băteau monedă, întrețineau curți precum regii şi îşi aveau propria armată.”

Se putea aştepta populația română, aflată în stare de sclavie, la vreun sentiment de dreptate din partea acestor feudali?

În timpul lungii domnii de 42 de ani a regelui Mathias Corvin, fiul lui Ioan Corvin şi nepot al lui Voicu (deci aparținând unei familii româneşti), feudalii au fost dominați prin tactul şi energia acestui rege care a ştiut să înfrâneze spiritul anarhic al nobililor.

Istoricul ungur I. Acsady descrie situația: „După moartea lui Mathias, nobilii şi-au reluat cu uşurință actele de teroare, de jaf şi spoliere a văduvelor şi orfanilor şi în câteva luni țara a revenit la o anarhie completă."

Având în vedere situația externă, anarhia maghiară căpăta un sens dezonorant, într-un moment în care trupele turceşti sub comanda tânărului sultan Soliman amenințau Ungaria. Poate că Ungaria ar fi trebuit să coopereze mai degrabă cu Moldova şi Țara Românească, decât cu Polonia, pentru a forma împreună marea rezistență a Europei Centrale împotriva turcilor ce înaintau spre Occident.

Istoricul ungur Asztalos Miklós explică dezastrul bătăliei de la Mohács ca un deznodământ fatal al unei societăți sfâşiate de anarhie şi „în cadrul căreia clasa conducătoare era lipsită de cel mai mic sentiment al interesului comun, ocupându-se numai de interesele proprii şi sporindu-şi bunurile în detrimentul bunurilor publice". La Mohács (29 august 1526), armata ungară a fost zdrobită în mai puțin de o oră. Dezastrul ungar, scrie Asztalos, a fost urmat în mod logic de un dezastru intern.

Care a fost reacția clasei conducătoare după Mokács? Au suferit feudalii maghiari o emoție violentă? Răspunsul ne este dat de Julius Szekfü: „Regele a căzut, regina a fugit din țară... Palatinul Ştefan Báthory, după întoarcerea din bătălia de la Mohács, îşi petrecea timpul jefuind bunurile canonicilor de la Pecs, care se refugiaseră luând cu ei tezaurul bisericilor... Iar după bătălia de la Mohács, în pofida tuturor vicisitudinilor, fără să le pese că turcii instalaseră un paşă la Buda, nobilimea maghiară rămăsese aceeaşi. Orgoliul său se acomoda cu orice situație, oricât ar fi fost de umilitoare, cu condiția să nu-i fie atinse bunurile şi privilegiile."

Faptul că nobilimea maghiară nu a reuşit să creeze un stat unitar în sensul strict al termenului este un adevăr istoric.

Am crezut necesar să facem o incursiune în istoria dacilor şi a apariției şi stabilirii maghiarilor în Transilvania pentru a uşura înțelegerea situației românilor „sub stăpânirea coroanei sfântului Ştefan".

Potrivit surselor din secolele XII—XIV, în primii ani ai secolului XI Transilvania era o țară foarte întinsă şi foarte bogată, argument serios pentru triburile maghiare unificate de regele Ştefan ca să râvnească aceste teritorii, în care se găseau, între altele, aur şi sare. Dorința lor de a stăpâni Transilvania avea şi un motiv politic. Populația daco-romană amestecată cu slavii s-ar fi putut uni cu pecenegii, punând astfel în pericol statul maghiar. Stabilirea maghiarilor în Transilvania nu a fost uşoară. Dovadă că, până la sfârşitul secolului XI, dominația regelui Ungariei nu este atestată de nici o sursă narativă sau documentară. Până şi numele acestei țări, vechi centru

dac din timpul lui Burebista, constituie o probă. Numele vechi era Ultrasilva-Ultrasilvana-Transylvana (în latină). Şi Erdeelu-Edelen-Erdeel în limba maghiară; denumire însemnând în ambele limbi „ţara de dincolo de păduri".

Abia la începutul secolului XII, în timpul domniei regelui Koloman (1095—1116), a început Ungaria să organizeze Transilvania. Teritoriile cucerite au devenit în mare parte proprietatea regilor maghiari.

Românii nu aveau organizare feudală. Ţăranii trăiau liber, organinizaţi în obşti. Începând cu sfârşitul secolului XII, regii Ungariei au luat pământurile ţăranilor români şi le-au dat unor personalităţi maghiare, punând astfel bazele feudalismului. Uzurparea nu era realizată numai de rege (care avea un drept de posesie „superior" — dominum eminens), ci şi de colaboratorii săi apropiaţi, de către aristocraţia maghiară şi de către clerul catolic, toţi ducând cu tenacitate o luptă violentă pentru acapararea colectivităţilor agricole. Biserica Catolică era protectoarea cea mai importantă a regalităţii, facilitând coroanei contactele externe, crescându-i prestigiul şi primind în schimb donaţii de mare valoare.

Primele documente asupra Transilvaniei datează din anii 1075—1138 şi se referă la donaţiile făcute unor mănăstiri. S-au constituit astfel domenii cu caracter feudal, proprietăţi ale bisericilor, care obţineau dreptul de a constrânge ţăranii să îndeplinească anumite obligaţii de muncă şi de predare a produselor, precum şi cel de a-i judeca. La începutul secolului al XIII-lea, se constituise o aristocraţie laică şi clericală, bogată şi puternică, având puteri absolute asupra ţărănimii, care era românească. Lupta acestei feudalităţi era dusă împotriva ţărănimii libere din colectivităţi, pentru a o reduce la starea de şerbie. Din punct de vedere juridic şi economic, oamenii erau consideraţi drept animale, aflate la discreţia stăpânului. Aşa se explică lupta continuă a ţărănimii exploatate împotriva feudalilor, de la răzbunarea individuală la insurecţia colectivă. În toată istoria socio-politică a Transilvaniei între secolele XIII şi XIX, sunt menţionate luptele clasei ţărăneşti împotriva dominaţiei nobilimii, a cărei ferocitate a fost condamnată de istoricii maghiari, căci în sânul acestei nobilimi maghiare — din care cea mai mare parte descindea din şefii de triburi ce invadaseră Europa — subzista întreaga lor sălbăticie primitivă.

Procesul de îngenunchiere şi de reducere la starea de şerbie a ţăranilor români poate fi urmărit prin evoluţia termenului *populi* — oameni liberi —, existent deja la sfârşitul secolului XII. Într-un act din 1283, *populi* devine sinonim cu şerbi: „populi sau iobagiones". Tot astfel, în Constituţia din 1298 i se dă termenului „ţăran" (rusticus) sensul de şerb (quilibet rusticus sau iobagio).

Anarhia feudală făcea imposibilă, chiar la nivelul cel mai redus, administrarea justiţiei. Chiar dacă un rege al Ungariei ar fi vrut să facă o oarecare ordine, ar fi trebuit în primul rând să se apere împotriva propriilor

curtezani, care complotau în permanență asasinarea regelui şi a familiei sale.

Istoricul maghiar I. Acsady descrie astfel situația regilor Ungariei: „Regele trebuia să se mențină prin sânge şi să extermine neîncetat prin foc şi sabie cruzimea bestiilor feroce ce sfâşiau până şi trupul țării." *(A magyar birodalom története,* I, pag. 415).

Nu exista, prin urmare, nici o autoritate pentru a-i stăvili pe feudali în exploatarea sclavilor.

În cea de-a doua jumătate a secolului XIII, fiul regelui Béla al IV-lea, Ştefan, l-a obligat pe bătrânul rege învins să-i recunoască prerogativele de suveranitate asupra Transilvaniei, care, în urma păcii încheiate în 1266, devenea, în fapt, o țară separată. Feudalii erau, la începutul secolului XIV, atât de puternici, încât l-au constrâns pe Ludovic I să emită decretul din 11 decembrie 1351, prin care confirma Bula de Aur a regelui Andrei al II-lea din 1222. Se recunoştea astfel nu numai puterea nobilimii, ci şi creşterea acesteia.

Țărănimea română rămânea deci la discreția feudalilor, adică în stare de totală aservire, lipsită de orice mijloc de apărare în afară de fuga în alte regiuni, tâlhăria sau revolta. La sfârşitul secolului XIV, uzurparea colectivităților de către feudali şi stat era aproape terminată, țăranii fiind exploatați în aceeaşi măsură de feudali şi de cler, al căror singur scop era îmbogățirea. Războaiele duse de Ungaria secaseră tezaurul regal, iar cheltuielile statului erau tot mai mari. Nobilimea şi clerul erau scutite de impozite, întreaga povară căzând în sarcina orăşenilor şi a țărănimii: este suficient să citim diploma regală din anul 1336, ca să ne dăm seama de draconicul spirit de inventivitate de care dădeau dovadă cancelariile regelui în materie de impozite. Se fixase, printre altele, o taxă de 3 groşi (10 dinari) pentru poarta unui iobag „prin care poate intra un car plin cu fân sau cu grâne".

De vreme ce trezoreria regală avea neîncetat nevoie de bani, regii unguri recurgeau la contribuții extraordinare, la început temporare — cum ar fi chemarea la armată pentru o acțiune militară —, dar care, cu timpul, au devenit permanente. Impozitelor în bani li se adăugau contribuții în natură: țăranii români erau obligați să plătească impozitul pe oi — la 50 de oi trebuiau predate o oaie gestantă şi un miel de un an. Obligațiile față de Biserică au avut aceeaşi evoluție, ca şi cele față de statul feudal, fiind, pe zi ce trecea, tot mai grele.

Țăranii români au manifestat cu îndârjire, între 1371 şi 1398, încercând să-şi apere autonomia față de puterea centrală. Un exemplu îl constituie opoziția manifestată de țăranii români din patru zone aparținând oraşului Deva, în frunte cu conducătorii lor, de a se lăsa judecați potrivit legilor oficiale, ei cerând ca justiția să fie administrată după „legea românilor" (Jus valachicum).

De fapt, întreaga Transilvanie cunoştea o stare de agitaţie generală. Ea a fost determinată de actul din 28 iunie 1366, prin care se acorda nobilimii dreptul de a lichida „răufăcătorii de orice origine şi mai ales românii". Măsurile dure prevăzute de actul din 1366 dovedesc existenţa populaţiei româneşti, în imensa ei majoritate ţărani. Fiind cea mai numeroasă şi cea mai oprimată, ea era pentru rege şi pentru nobilimea maghiară un subiect de nelinişte. În fiecare secol au existat răscoale ţărăneşti de proporţii mai mari sau mai mici, demonstrând intensificarea exploatării de către feudalitatea laică sau de către Biserică. O răscoală din 1437 a luat proporţiile unui adevărat război împotriva nobilimii. Masele ţărăneşti revoltate s-au organizat, au atacat castelele şi proprietăţile nobililor, au ars actele ce le acordau privilegii acestora şi i-au pedepsit cu cruzime pe nobilii capturaţi. Tabăra ţărănească se afla instalată pe dealul Bobâlna.

Orgoliul feudal a primit lecţia meritată; după lupte grele, ţăranii români şi unguri au obţinut o victorie totală. Trebuie subliniat faptul că la această bătălie au luat parte şi orăşeni săraci, lucrători din mine şi de la ocnele de sare, pe lângă ţăranii maghiari, români şi germani.

Caracterul acestei lupte era social, lipsind elementul naţional ca mobil al răscoalei, dat fiind faptul că exploatarea exercitată de către nobilime nu făcea discriminări din acest punct de vedere.

Ţăranii nu erau mânaţi de ura exterminatoare a luptei de clasă. Ei voiau numai să-i oblige pe nobilii maghiari să dovedească un strop de omenie.

Din acest motiv, în loc să continue lupta după victorie, ţăranii au vrut să negocieze, ceea ce, din punct de vedere insurecţional, era o gravă eroare de tactică, pe care nobilii au considerat-o drept semn de slăbiciune. Ţăranii cereau pur şi simplu îndepărtarea cauzelor care-i obligaseră la răscoală, în speţă: anularea dijmelor datorate Bisericii, în monedă nouă, „dată înapoi cu trei ani", anularea excomunicării rostite de episcopul Lepes împotriva ţăranilor, renunţarea din partea proprietarilor de pământuri de a pune impozite, precum şi de a percepe a noua parte din producţia de grâu, vin, pâine etc.; dreptul ţăranului de a transmite bunurile prin testament (puţinul care-i rămânea după moarte îi revenea nobilului); să nu fie chemat sub arme fără motive suficiente; să nu se mai rechiziţioneze pentru armată bunurile ţăranilor fără rambursare; să se pună capăt presiunilor abuzive ale nobililor şi înalţilor funcţionari asupra iobagilor etc. Cele mai importante rezultate ale răscoalei au fost următoarele: dreptul de a se strămuta în mod liber, recunoaşterea ţăranilor ca locuitori de drept alături de nobili (nobiles et regnicolae). Şi-au recăpătat şi fostele libertăţi; au scăpat de jugul iobăgiei; li s-a acordat revizuirea viitoarelor raporturi cu proprietarii feudali ai Bisericii şi Statului. Astăzi, aceste revendicări ni se par lipsite de importanţă. Dar în cadrai statului feudal, după trei veacuri de uzurpare a

drepturilor țăranilor, ele constituie o victorie asupra privilegiilor clasei conducătoare a statului feudal.

Dar revendicările nu se limitau numai la problemele economice; ele au căpătat adevăratul lor caracter revoluționar prin înscrierea între condițiile înțelegerii a unor revendicări politice: erau considerați ca locuitori ai țării (subliniem faptul că românii formau majoritatea populației). Țăranii erau considerați implicit, din punct de vedere politic, ca o „colectivitate a locuitorilor maghiari şi români în aceste părți ale Transilvaniei" (universitatis Regnicolarum hungarorum et valachorum in his partibus Transilvaniae).

Reprezentanții țăranilor şi orăşenilor aveau dreptul de a se aduna în luna mai a fiecărui an pe dealul Bobâlna, contracarând astfel adunarea nobililor. În cadrul acestei reuniuni anuale a oamenilor simpli se discutau comportamentul şi acțiunile aristocrației, în scopul de a limita puterea acesteia.

Nu exagerăm dacă afirmăm că țăranii revoluționari din anii 1437—1438 anticipau spiritul Revoluției Franceze.

Revoluționarii de pe dealul Bobâlna aveau forța necesară pentru a putea zdrobi tot eşafodajul celui mai sinistru stat feudal. Dar, datorită naivității lor, precum şi a lipsei unei minorități conducătoare care să nu se lase înşelată, victoria lor a fost vană.

Naivitatea politică într-o luptă revoluționară, cum a fost cea dusă de țăranii iobagi, va duce în mod fatal la o înfrângere, în pofida elanului extraordinar al răscoalei şi a numărului superior de participanți.

Nobilii şi Biserica catolică au căzut la înțelegere, dar numai ca un armistițiu care să le permită regruparea forțelor, pentru a transforma eşecul în victorie.

Convinşi de buna credință a privilegiaților (privilegialitor) şi mulțumiți de faptul că le-au fost acceptate condițiile, țăranii şi-au părăsit întăririle, întorcându-se fiecare la treburile sale.

Având simțul politic al necesității de a exploata fără întârziere naivitatea răsculaților, feudalii s-au întâlnit la Căpâlna sub conducerea lui Lorand Lepes, vice-voievod al Transilvaniei şi frate al episcopului, pentru a constitui „Uniunea frățească “ (fraterna unis) împotriva duşmanului, adică a țăranilor.

Hotărârile luate nu au fost secrete. Ele au fost aduse la cunoştință comunelor, subliniindu-se faptul că au fost dezbătute măsuri „pentru a lichida pentru totdeauna şi complet răutatea şi revolta blestemaților țărani“ (potervie et rebelliones nefandissorum rusticorum contricione et iradicacione).

Se poate spune că la reuniunile de la Căpâlna, ca şi la cele ulterioare de la Turda, s-au pus bazele politicii ungurilor față de români, având în vedere faptul că aceştia din urmă formau majoritatea populației. Această

concepție politică a rămas neschimbată până la prăbuşirea statului maghiar, în 1918.

Printre alte măsuri luate la 16 septembrie 1437 se numără şi crearea uniunii cunoscute în istorie sub numele de „Unio triumi nationum“. Națiunea română a fost exclusă din această uniune şi împiedicată astfel să participe la viața politică a țării. Atât nobilimea feudală, cât şi înaltul cler catolic considerau populația română un pericol permanent. Înfrângerea suferită la Bobâlna era un avertisment, privilegiații identificând în insurecția socială elementul național daco-român în forma sa embrionară.

Nu se poate nega faptul că maghiarii nu au avut continuitate, tenacitate, o inventivitate fertilă în lupta dusă timp de aproape cinci secole după proclamarea Unio trium nationum. Cu toate că în acest duel au fost învinşi, îndârjirea lor într-o politică absolut nerealistă este impresionantă şi nu degeaba s-a vorbit mai târziu de temperamentul bovaric al maghiarilor. Marea nobilime, baronii şi clerul, formau o putere pe care regele n-o putea stăvili. Ei smulgeau puterii centrale tot mai multe privilegii pentru a fi scutiți de obligațiile față de stat.

La moartea regelui Sigismund, la sfârşitul anului 1437, tronul a fost ocupat de prințul Albert de Austria. Înaintea încoronării sale, dieta a pus mai multe condiții, între care cea care îl obliga pe rege să asigure singur apărarea țării şi a frontierelor, plătind soldații din propriul tezaur. Tocmai atunci turcii înaintau ca o avalanşă spre granițele Ungariei.

In caz de mare primejdie, regele putea decreta mobilizarea generală, dar nobilii nu erau de acord să lupte în afara granițelor. În 1438, turcii au invadat Transilvania.

Nobilimea privea cu indiferență acțiunile devastatoare, aşteptând ca regele să-şi îndeplinească obligațiile. Regele a putut să adune, în grabă şi cu mari dificultăți, 24 000 de soldați pe care trebuia să-i opună armatei turce de 100 000 de oameni, comandați de sultanul Murad.

La rândul ei, marea nobilime ducea şi ea un război neîntrerupt pentru a-şi anexa pământurile nobilimii mici şi mijlocii. Această categorie socială, întrunită într-un „partid al micii nobilimi“, era obligată să se unească cu țărănimea, pe care o proteja, sfârşind chiar prin a participa la marea răscoală populară din 1514, condusă de Gheorghe Doja, un țăran secui care, prin curajul său în timpul războaielor împotriva turcilor, ajunsese să facă parte din mica nobilime. Având un temperament revoluționar, el era convins că numai prin luptă vor putea țăranii să scape de obligațiile feudale şi să obțină libertatea şi dreptul la o existență mai omenească. Gh. Doja i-a chemat la luptă. 40 000 de oameni au răspuns de îndată la acest apel; țărani şi orăşeni săraci s-au strâns pe câmpul de la Rakos.

Graba cu care s-a răspuns la chemarea lui Doja, ecoul acesteia pe întreg teritoriul Ungariei dovedesc dorința clasei exploatate de a scăpa de

obligațiile abuzive impuse de nobilime. Nu mai era vorba de una din acele răscoale țărăneşti care izbucneau ici şi colo în diferite puncte din Ungaria.

De această dată, țăranii, conştienți de dreptatea cauzei şi de forța lor, au început o mare revoluție populară.

Pe cât de modeste fuseseră condițiile răsculaților din 1437, pe atât de dure au fost cele ale lui Doja. El cerea țăranilor să distrugă nobilimea şi să-şi recunoască prin forța armelor libertatea confiscată de aceasta, pentru a-şi asigura un viitor omenos.

Într-o scrisoare adresată Papei, datată 3 iulie 1514 şi rezumată de istoricul H. Marozali în „Nagy Kepes Tőrténet", regele Vladislav se plângea că țăranii şi ciobanii s-au răsculat pentru a scăpa de iobăgie şi pentru a-şi obține libertatea. Aceste obiective politice constituiau, evident, aspirații criminale, având în vedere categoria socială a țăranilor.

În Țara Bârsei — unde populația era exclusiv românească — a fost nevoie să se trimită o armată feudală împotriva țăranilor şi iobagilor răsculați (populares et coloni rebelles).

În toate țările, după o revoltă urmează o serie de reforme, având, la baza lor revendicările ce au dus la starea insurecțională. Or, în logica nobilimii maghiare, orice reformă ar fi însemnat confirmarea legitimității insurecției şi, implicit, o contestare parțială a privilegiilor feudale.

Teroarea declanşată după încheierea luptelor a luat proporții monstruoase, pentru ca oamenii înspăimântați să nu se mai gândească la o nouă răscoală. După victoria împotriva duşmanului intern, nobilimea şi biserica s-au crezut în drept să sporească obligațiile țărănimii față de stăpânii feudali, Biserică şi Stat.

Dieta convocată după răscoala lui Doja a fost numită „dieta sălbatică". Legiuitorii, avându-1 în frunte pe Ştefan Werböczi, au redactat codul (scris cu sânge de iobagi) cunoscut sub numele de „Tripartitum". Ei stabileau drept pedeapsă a țărănimii „iobăgia totală şi eternă" (mera et perpetua servitus et rusticitate). Țăranii au redevenit şerbi, legați pentru totdeauna de pământ (glebae adscripti).

Profunda convulsie socială din 1514 a precedat cu numai doisprezece ani dezastrul de la Mohács, care a avut ca urmare transformarea unei bune părți a Ungariei în paşalâc turcesc.

După represiune, o parte din țărani au fugit în Moldova şi Țara Românească.

Şi totuşi, emigrările au fost compensate de o natalitate impresionantă la români, după cum afirmă prințul Apaffi într-o scrisoare trimisă din Bistrița în 1676, bazată pe rapoarte oficiale. Există numeroase surse care confirmă spusele prințului Apaffi ; astfel, în „Chronograhia Transilvaniae" din 1550, Georg Reichersdorff constată că, pe lângă saşi şi unguri, românii

sunt preponderenți la sate. Anton Verancsics susținea, de asemenea, că Transilvania era locuită de trei națiuni: unguri, saxoni (saşi) şi secui, la care se adăugau românii, al căror număr era egal cu celelalte trei națiuni luate împreună. O altă confirmare a densității populației româneşti din acele timpuri vine din partea italianului Giovannandrea Gomo, care fusese multă vreme colonel în armata transilvană, deci în măsură să cunoască realitatea prin contactul direct. Fostul ofițer recunoştea că cea de-a treia națiune era cea a românilor, răspândiți în toată țara, fiind în majoritate agricultori.

Limba lor este diferită de cea a ungurilor, pentru că ei afirmă că sunt descendenți ai vechilor coloni pe care Tiberius (de fapt Traian) i-a adus să lupte împotriva lui Decebal. Ei au fost lăsați apoi în aceste locuri de către Aurelian pentru a apăra granițele imperiului. De aceea continuă să vorbească într-o limbă identică vechii limbi romane. Locuitorii satelor aprovizionează oraşele cu toate bunurile necesare: brânză, lapte, fructe şi alte alimente...

Faptul că în secolul XVI țăranii români, analfabeți şi reduşi la starea de şerbie, copleşiți de povara maghiară, păstrau, după cincisprezece veacuri, cu atâta claritate ideea originii lor romane este fără îndoială un fenomen de rezistență morală rar înregistrat de Istorie.

În ceea ce priveşte caracterul latin al limbii vorbite de țăranii români, Giovannadrea Gom era cu totul calificat, dat fiind faptul că era italian, să stabilească asemănările. Observațiile lui asupra Banatului, pe care-l numeşte „Valachia Cisalpina" sau „Valachia Citerior", sunt interesante pentru că diferențiază această provincie de Valachia Transalpina, adică de Valahia propriu-zisă, acordându-i celei dintâi, prin situația demografică, statutul de țară românească.

Un călător francez, J.J. Bongars, trecând prin Transilvania în drum spre Constantinopol, a constatat că în această țară se vorbeşte mai mult româneşte decât ungureşte.

Către mijlocul secolului XVIII, Jean Troster şi Hiltelrand, aflați în trecere prin Transilvania, constatau că cea de-a treia națiune (ei credeau că ungurii şi secuii formau o singură națiune, iar saşii, a doua) era cea a românilor sau valahilor. Cu toate că, din punct de vedere politic, nu erau luați în seamă, ei depăşeau numeric celelalte națiuni luate împreună.

Dacă luăm în considerație aceste constatări, putem înțelege atitudinea marii aristocrații maghiare: 1) populația cea mai numeroasă din Transilvania era formată de români, care, reduşi la starea de iobăgie, erau exploatați cu ferocitate; 2) aceşti țărani analfabeți erau conştienți istoric de îndepărtata lor origine romană şi, prin urmare, de faptul că ei constituiau populația autohtonă; 3) era deci logic ca, în interiorul tuturor răscoalelor, ei

să formeze majoritatea şi, din cauza exploatării la care erau supuşi, să fie şi mai îndârjiți în lupta împotriva feudalității.

Date fiind aceste constatări, pentru a apăra prin toate mijloacele o minoritate ce deținea puterea, împotriva unei majorități aservită şi dominată, politica maghiară a dus la „subminarea" Ungariei, stat al cărui punct culminant a fost atins prin dezagregarea monarhiei în 1918.

În 1541, Transilvania a devenit un principat autonom, situație politică ce nu convenea Austriei, nici din punct de vedere economic şi mai ales din punct de vedere militar. Datorită faptului că apărarea Austriei consta în munții Carpați, acest avantaj strategic nu putea scăpa militarilor, fapt ce a determinat politica Vienei față de Transilvania. Autonomia principatului depindea de ordinea socială, care trebuia să ducă la dispariția permanentei tensiuni — aproape revoluționare — dintre țărănime şi feudali. Erau necesare deci organizarea unei armate şi o politică internă suplă.

Conştienți de situația precară a principatului Transilvaniei, românii s-au îndreptat către aliații lor naturali, Moldova şi Valahia (numită şi Țara Românească). La marea adunare de la Sighişoara, ardelenii au hotărât „să se trimită din partea acestei diete emisari către voievozii Moldovei şi Valahiei şi să li se propună chiar prietenia acestei țări a Transilvaniei".

O asemenea dorință de colaborare a celor trei principate române deschidea perspective amenințătoare pentru imperiul turc, care cunoscuse, de-a lungul luptelor, rezistența românilor.

Având în vedere faptul că inițiativa plecase din Transilvania, Sublima Poartă a avut abilitatea de a aplica în această provincie un regim mai blând decât în Moldova şi Valahia. Această măsură se datora şi existenței unui grup de mari feudali, partizani ai lui Ferdinand de Habsburg, căruia voiau să-i cedeze Transilvania. Dar o bătălie neprevăzută între armatele Habsburgilor şi turcilor a luat sfârşit printr-o ruşinoasă înfrângere a lui Ferdinand, care a fost obligat să-i trimită daruri sultanului, rugându-l să accepte pacea. Sultanul a acceptat oferta, însă a condiționat-o: Ferdinand trebuia să renunțe la titlul de rege al Ungariei, iar Poarta trebuia recunoscută ca putere suverană, perceptând, totodată, şi un tribut. Acesta era raportul de forțe între Habsburgi şi turci în 1542. Şi, cu toate acestea, în ciuda victoriilor repurtate, Turcia intrase într-o zonă crepusculară, în timp ce Austria se afla într-o fază ascendentă.

În 1571, Ioan de Austria a învins flota navală a Turciei. Teritoriile cucerite de Imperiul otoman purtau în ele însele germenii decadenței, explicabilă prin faptul că într-un stat atât de întins şi variat, puterea centrală îşi pierdea unitatea şi forța.

Turcii încercau să-şi mențină cuceririle în Europa centrală, să-şi consolideze pozițiile şi chiar să şi le extindă. Casa de Austria voia să

recupereze toate fostele regiuni ale regatului Ungariei şi să pătrundă, pe cât posibil, în sud-estul Europei centrale, spre Balcani. Anexarea Bosniei şi Herţegovinei în 1908, datorată iui Ärenthal, precum şi războiul declanşat în 1914 au fost ultimele etape ale unei politici de expansiune imperială, imposibil de realizat, deoarece forţa internă care trebuia să o susţină era epuizată încă din 1848. Lupta dintre casa de Austria şi Imperiul otoman a fost neîntreruptă, cu scurte intervale de pace; pace care, de altfel, nu era respectată de nici una din puteri. Timp de un secol şi jumătate, casa de Austria, chiar după o înfrângere, relua lupta, cu toate că-şi dădea seama că imperiul turc era încă puternic. În 1683, sub domnia lui Kara Mustafa, armatele turceşti au ajuns pentru a doua oară sub zidurile Vienei.

Austria a fost salvată de cavaleria şi armata poloneză sub comanda regelui Sobieski.

De la această înfrângere, forţa Turciei a continuat să scadă până la preluarea puterii de către Kemal Atatürk în 1921.

Trebuie să subliniem că una din principalele dispoziţii ale lui Ahmed Klem Prülü, cu prilejul semnării păcii de la Vasvar, la 10 august 1663, confirma autonomia Transilvaniei.

În secolul XVIII, principatul Transilvaniei se afla sub suveranitate turcească, păstrându-şi totuşi libertăţile, legile şi frontierele, precum şi dreptul de a-şi alege principele. Acest statut a fost recunoscut şi pe plan internaţional, până la înfrângerea turcilor de către armatele imperiale. În pofida recunoaşterii acestor drepturi, situaţia din Transilvania era deosebit de precară şi instabilă. Atunci când interesele Turciei o cereau, Transilvania era declarată pur şi simplu ţară cucerită prin sabie, iar principele considerat simplu guvernator. Dacă Transilvania încerca să reacţioneze, Turcia ameninţa să o transforme în paşalâc, dând drept exemplu situaţia Ungariei.

Mai mult decât prin tutela sa politică, Turcia sublinia situaţia de vasali a ardelenilor prin forme exterioare. Cu ocazia întronării sale, principele era escortat de trupe turceşti, reprezentanţii sultanului oferind noului „ales“ însemnele domniei : coiful cuca, sceptrul şi mantia. Atât principele, cât şi marea aristocraţie depunând jurământul de credinţă şi făceau act de vasalitate faţă de sultan, promiţând trimiterea periodică a unei sume de bani, stabilită anual ca impozit.

Intrarea vijelioasă a lui Mihai Viteazul — domn al Valahiei între anii 1593 şi 1601 — nu trebuie considerată ca expresie a ambiţiei unui om dotat cu calităţi excepţionale, ci ca o necesitate ce depăşea interesele propriei sale ţări şi anume aceea de a-i izgoni prin luptă pe turci din cele două ţări.

Cercetările făcute în ultimii treizeci de ani în biblioteci şi arhive au pus în lumină de minune figura acestui om genial din punct de vedere

politic şi militar, care a fost mai întâi domn al Valahiei, apoi şi al Moldovei şi Transilvaniei.

Cardinalul Andrei Bathóry, ales principe al Transilvaniei în locul lui Sigismund Bathóry — care abdicase pentru a doua oară — nu împărtăşea aceleaşi idei cu Mihai Viteazul, care purta tratative cu Austria în vederea extinderii şi intensificării războiului împotriva otomanilor.

Astfel, un anume Bocskai, prinț de Transilvania şi conducător al ungurilor răsculați împotriva Habsburgilor, a facilitat prin sprijinul său recucerirea de către turci a oraşelor pierdute.

Jugul turcesc devenea din ce în ce mai apăsător: în primul rând prin mărirea tributului anual, situația fiind aceeaşi în celelalte două principate româneşti. Față de aceste pretenții nemăsurate, Sigismund Bathóry, principe ai Transilvaniei, se văzuse obligat să-l trimită în septembrie 1593 pe St. Kakas în misiune specială la regina Angliei, rugâna-o să intervină pe lângă Sublima Poartă pentru a slăbi cât de cât asuprirea.

Suterințeie îndurate de țărani erau consecința lipsei de patriotism a nobilimii, care-şi continua exploatarea nemiloasă. Când Sigismund Bathóry a fost proclamat major, Dieta i-a impus condiția să guverneze țara împreună cu un consiliu de magnați, autoritatea sa neavând nici o putere efectivă. Fiind bine intenționat, principele ar fi vrut să adere la o coaliție antiotomană, dar se temea de consiliul magnaților, care îl putea denunța Turciei.

Cunoscând situația internă din Turcia şi toate slăbiciunile acesteia, Mihai Viteazul, domnul Țării Româneşti, era convins că o acțiune bazată pe o unitate sinceră, reală şi hotărâtă a țărilor creştine ar putea învinge armatele turceşti. Succesele turcilor nu erau datorate atât forței lor militare, cât politicii lipsite de orizont a principilor creştini.

Luând inițiativa luptei împotriva necredincioşilor, Papa Clement al VIII-lea a trimis în 1592 un emisar — Alex Comuleus — în Transilvania, în Rusia, în ținuturile cazacilor, în Valahia şi Moldova; Comuleus avea misiunea de a redeştepta virtuțile războinice ale moldovenilor, reamintindu-le originea lor latină.

Împăratul Rudolf al II-lea l-a trimis în 1594 pe I. Marini în Moldova şi Valahia, cu aceeaşi misiune.

Comandantul armatei imperiale din Ungaria, Valentin Prepostvari, a trimis, la rândul său, scrisori iui Aron, domn ai Moldovei, în care insista asupra necesității ca Moldova să nu-şi renege trecutul plin de glorioase fapte militare, amintind în special de Ştefan cel Mare, ai cărui nume trăieşte încă şi va trăi atâta vreme cât va dura această lume.

De altfel, evocarea acestui trecut de lupte glorioase împotriva păgânilor se găseşte în actele şi scrierile din acele vremuri, în acestea

subliniindu-se locul important ocupat de poporul român în această parte a Europei, încă de la începutul existenței sale istorice. La ce strâmtoare se afla Europa, ca să-şi aducă aminte de existența poporului român! Singur, luptând până la epuizare cu forțele turceşti, Ştefan cel Mare — care lansase apeluri disperate pentru a cere ajutor — nu a primit din partea țărilor occidentale decât cuvinte de laudă şi de încurajare.

La sfârşitul secolului XVI, războiul împotriva turcilor este reluat. După ce obțin o victorie, armatele imperiale suferă o mare înfrângere la 25 octombrie 1596, la Keresztes. Loviturile cele mai grele pentru turci au venit din partea lui Mihai Viteazul, aliat cu domnul Moldovei, Aron, şi cu principele Transilvaniei, Sigismund Bathóry; el i-a învins pe turci la Târgovişte şi, trecând Dunărea, a ocupat Vidinul şi Nicopole.

Geniul militar al lui Mihai Viteazul a fost apreciat în mod unanim, dar recunoaşterea cea mai autentică este cea venită chiar din partea adversarului.

Toți istoricii turci admit faptul că forțele turceşti au fost învinse în luptele cu impetuosul domn al Valahiei. Dintre aceştia, Mehmed ben Mehmed menționează în *Nuchbet et tevarih ve'l ahbar* („Cronică aleasă şi informativă") o serie întreagă de date ce se referă la constituirea spontană a unor grupuri de luptători țărani pentru a se opune turcilor, ceea ce relevă aspecte interesante ale guerilei româneşti. Iar istoricul Karacelebi-zade (Hagi Halifa) descrie astfel în „Teleke" („Cronica informativă") asediul cetății Giurgiu: „Mihai a distrus, chiar sub ochii lui Sinan-Paşa, toată fortăreața de la Giurgiu, luând toate tunurile acesteia, cu muniție cu tot... provocând atâtea pagube musulmanilor încât niciodată, în nici un veac, nu se pomenise o asemenea ispravă."

Mihai Viteazul vedea pericolul turcesc în adevărata sa lumină, pericol ce amenința toate popoarele creştine. Faptul că victoria de la Lepanto (1571) nu a dat rezultate se datorează lipsei de înțelegere între aliații creştini, lucru ce a fost speculat de marele vizir Sokoli pentru a reconstitui flota turcească. Veneția a încheiat pacea, în 1574, în condiții umilitoare: ea a cedat Ciprul şi a plătit o *indemnitate* de 300 000 de ducați. Liniştiți prin această pace, turcii şi-a impus dominația asupra Tunisului, alungându-i pe spaniolii care îl dețineau din 1572.

Un istoric român — Randa — a descoperit în arhivele spaniole corespondența lui Mihai Viteazul cu Filip al II-lea, suveranul creştin care înțelesese dimensiunile imperialismului otoman. Este o informație prețioasă despre orizontul politic european al celui care a zdruncinat dominația turcească în Balcani. Bineînțeles că, pentru a pune în practică aceste proiecte temerare, domnul Valahiei avea nevoie de două elemente: o politică internă sigură şi aliați credincioşi. Din păcate, pe plan intern boierii

conspirau, țeseau intrigi la Poartă, încercau să diminueze autoritatea domnitorului. Cât despre alianțe? În bătălia de la Călugăreni, Albert Király, comandant al trupelor trimise de Sigismund Bathóry, s-a ascuns într-o pădure şi astfel lui Mihai Viteazul i-a lipsit ceea ce îi era mai necesar, artileria.

Între Polonia şi Austria, domnul Valahiei a considerat mai necesară şi mai sigură o strânsă alianță cu împăratul Rudolf, direct interesat în lupta împotriva Imperiului otoman.

Dar tocmai calitățile sale politice şi militare i-au fost potrivnice lui Mihai Viteazul. Cucerise Transilvania datorită unui atac fulgerător; trecuse în Moldova şi, învingător, fusese ovaționat ca domnitor de către populația care vedea în el un nou Ştefan cel Mare. Impusese Dietei Transilvaniei şi Adunărilor Munteniei şi Moldovei acceptarea principiului unei monarhii ereditare. Putea oare împăratul să se resemneze în fața acestei construcții politice care reprezenta renaşterea Daciei? Sau, mai mult încă, să-l accepte pe Mihai ca principe al bulgarilor şi sârbilor? Proiectând această perspectivă pe o hartă, nicidecum exagerată, şi ținând seama de victoriile lui Mihai, vom înțelege de ce Basta, general al Imperiului habsburgic, l-a asasinat pe cel care semnase, la 17 mai 1600, la Iaşi, o chartă prin care îşi atribuia titlul de „prinț al Munteniei, Transilvaniei şi Moldovei". Această formulă a fost păstrată în toate documentele domniei lui Mihai Viteazul.

Este limpede că Habsburgii nu aveau nici un interes să admită înființarea unui stat pe cât de întins, pe atât de puternic.

Totuşi, asasinarea lui Mihai n-ar fi avut loc dacă, din primele zile ale domniei sale, şi-ar fi constituit un sprijin în sânul țărănimii celor trei principate româneşti.

În a sa *Istorie a românilor subt Mihai Voievod Viteazul,* Nicolae Bălcescu subliniază greşeala lui Mihai: „Datoria lui Mihai ar fi fost de a da românilor libertatea din iobăgie şi proprietate de pământ, spre che zăşuirea acelii libertăți... Astfel el ar fi dat stăpânirii sale în Ardeal o temelie neclintită. Niciodată ocazie mai bună pentru aceasta nu se înfățişă ca acum, îndată după bătălia de la Sibiu... Mai târziu, Mihai în zadar vru; anevoințele crescuseră prea mult: ocazia trecuse."

Mihai Viteazul a crezut că şi-i poate alia pe boieri — atribuindu-le un patriotism pe care aceştia nu-l aveau — în lupta împotriva dominației turceşti, cu care privilegiile boiereşti se înțelegeau foarte bine. În țărănime, Mihai ar fi aflat elementul activ pentru toate războaiele sale. El a oferit privilegii țăranilor secui — confiscate de nobilimea maghiară — iar aceştia i-au rămas credincioşi, pentru că țăranii, de orice naționalitate ar fi, au noblețea morală a recunoştinței, pe când aristocrația maghiară suporta domnia prințului muntean cu o ură surdă. Țărănimea românească îl primea

cu aclamații extraordinare de bucurie, afirmându-şi pe această cale unitatea etnică şi sperând că Mihai, cu spada lui niciodată învinsă, o va scăpa de jugul suportat veacuri de-a rândul.

Imperiul habsburgic se temea deopotrivă de geniul militar al valahului şi de excepționalul lui simț politic. El era capabil nu numai să conceapă, ci şi să realizeze un mare stat.

Unificarea politică a întregului teritoriu românesc a stârnit şi ostilitatea Poloniei, care îl considera pe Mihai un înnoitor al societății, un sprijinitor al țărănimii. În cursul unei întrevederi cu reprezentantul imperial, în septembrie 1597, domnitorul se plângea că nu se poate baza pe ajutorul boierilor şi că singura forță militară sigură era cea a mercenarilor. Era o idee cu totul revoluționară, care ar fi putut dărâma regimul feudal, atât în Imperiul Habsburgilor, cât şi în Polonia.

Istoricul român P.P. Panaitescu, cercetător aplicat al arhivelor poloneze, ca şi L. Corfus, în lucrarea sa „Mihai Viteazul şi polonezii", au scos la lumină acțiunea politică a cancelarului polonez Jan Zamoyski împotriva domnitorului român, care îndrăznise să se impună ca domn al Moldovei. Aristocrația poloneză avea legături strânse cu boierii moldoveni, ceea ce explică ofensa adusă lui Mihai: „Țăran ambițios şi dornic de mărire".

Cel care se numea cu o legitimă mândrie „Prinț al Munteniei, al Transilvaniei şi al Moldovei" avea legături strânse cu elemente ortodoxe din Polonia, care formau — în Galiția — o majoritate importantă. Jan Zamoyski îl acuza pe Mihai că întreține, prin emisarii săi, o stare de agitație în straturile de jos ale societății, adică în rândurile țăranilor, atribuindu-i intenția de a i se substitui (lui Zamoyski) şi de a-l alunga de la putere, încoronându-se astfel rege al unui stat imens, înglobând principatele române, Polonia şi chiar Bulgaria.

Ca militar, Mihai era, fără îndoială, dornic de glorie obținută pe câmpurile de bătălie; dar ca om politic, intențiile sale se îndreptau spre Balcani, unde ştia că singurii săi aliați siguri erau țăranii bulgari şi sârbi, ei înşişi apăsați de jugul turcesc.

Aristocrația poloneză, aflată sub conducerea lui Zamayski, nu era chiar atât de interesată de loviturile pe care domnitorul muntean le dădea Imperiului otoman, cât de teama instaurării unui stat constituit pe baze țărăneşti, populația țărănească asigurându-i puterii centrale autoritatea şi continuitatea.

Victoriilor repurtate de Mihai Viteazul le-a urmat coaliția constituită împotriva lui de către Imperiul habsburgic, Imperiul otoman şi Polonia. De acum încolo, căderea lui era inevitabilă.

Omul ales pentru a-l asasina pe Mihai a fost generalul Basta, care avea relații apropiate cu domnitorul. Moartea acestuia a declanşat anarhia

în rândurile maghiarilor, urmată de acte de devastări şi tâlhării ale mercenarilor lui Basta. Sigismund Bathóry a încercat pentru o scurtă vreme să restabilească ordinea. În schimbul supunerii față de Sublima Poartă, a fost recunoscut ca principe al Transilvaniei. Dar nu era omul în stare să stăpânească anarhia şi să restabilească ordinea. Pentru aceasta, ar fi trebuit în primul rând să se impună anumite limite nobilimii, care devenise din nou îndrăzneață. Considerându-se incapabil să guverneze, Sigismund Bathóry a negociat cu autoritatea imperială renunțarea la tronul Transilvaniei, în schimbul unui castel în Boemia şi al unei rente anuale. Nobilii maghiari au respins această tranzacție. Au încercat chiar să reziste forței armatei imperiale, sub conducerea lui Moise Székely, dar au fost învinşi fără întârziere.

Astfel, Habsburgii au redevenit stăpâni ai Transilvaniei. Birurile lipsite de măsură şi tâlhăriile mercenarilor au provocat o nemulțumire atât de mare încât Moise Székely, împreună cu trupele sale şi ajutat de o armată de tătari, a crezut că ar putea deveni prinț al Transilvaniei. Habsburgii însă au cerut generalului Basta (ucigaşul lui Mihai Viteazul) să nimicească armatele lui Székely. Neputând să facă față singur acestei însărcinări, generalul a făcut apel la munteni. Domnul Munteniei, Radu Şerban, aflat în fruntea oştirii sale, a traversat Carpații şi, după o luptă grea, dusă în apropiere de Braşov, a nimicit, la 17 iulie 1603, armata lui Székely; acesta şi-a găsit sfârşitul în urma acestei bătălii.

Calitățile militare ale succesorului lui Mihai Viteazul au trezit o mare îngrijorare la Constantinopole. Radu Şerban, sprijinit de Habsburgi, ar fi putut reedita epopeea care cutremurase Imperiul otoman.

Asasinarea lui Mihai Viteazul nu spulberase şi ideea pe care acesta o reprezenta: solidaritatea de interese ale celor trei principate româneşti.

După ce Bocskay a primit învestitura de principe al Transilvaniei, a trimis o delegație condusă de judele de Braşov, Weiss, pentru a încheia o alianță cu Muntenia, în condiții de egalitate şi cu obligația de ajutor reciproc. Misiunea a reuşit, iar tratatul a fost semnat la 5 august 1605. Bocskay este conştient de faptul că întărirea autonomiei Transilvaniei depinde de alianțele acesteia cu Muntenia şi Moldova. Vom regăsi aceeaşi atitudine, mai bine conturată, la Gabriel Bethlen (1613—1629). Având o inteligență politică activă, cu tendințe novatoare, Bethlen a menținut aceleaşi organe de conducere, dar le-a golit de orice conținut: Dieta era convocată o dată pe an şi redusă la un rol formal în activitatea legislativă. În aceeaşi situație a fost menținut consiliul princiar. Pentru toate expedițiile militare, majoritatea soldaților erau recrutați din rândul țărănimii româneşti sau secuieşti, pentru ca principele să fie sigur de fidelitatea trupei. Creşterea numărului micilor nobili corespundea aceluiaşi obiectiv politic:

întărirea şi liberalizarea puterii centrale, scăderea influenței magnaților. Gabriel Bethlen voia să creeze un principat cu caracter protestant. Dar cum majoritatea populației Transilvaniei era formată din români, el a acordat o atenție specială problemelor bisericii şi culturii acestei populații ortodoxe, în intenția de a o converti la calvinism şi de a constitui astfel o bază solidă principatului protestant. În acest scop, ei l-a confirmat pe episcopul Teofil de Prislop în 1615. Principele a ordonat, totodată, ca toți cei care luaseră sau aveau intenția să ia bunuri de la preoții sau bisericile româneşti să fie obligați să le restituie. În 1624, preoții români au fost scutiți de plata dijmei în cereale şi animale. În plus, Gabriel Bethlen a proiectat înființarea la Alba Iulia a unei tipografii româneşti, unde să se traducă Biblia în limba română. În domeniul politicii externe, primul său act după ce a fost ales principe al Transilvaniei a fost să încheie cu domnitorii Radu Mihnea al Munteniei şi Ştefan Tomşa al Moldovei un „pact de fraternitate", „pe viață şi pe moarte". În timp ce Mihai Viteazul crezuse că poate menține Dacia, pe care o realizase singur, prin propriile forțe, Gabriel Bethlen concepea o unire a Transilvaniei cu Muntenia şi Moldova sub sceptrul său, dar cu încuviințarea Turciei.

Era de neconceput ca Habsburgii să aprobe unirea tuturor românilor într-un „regat al Daciei". La sfârşitul anului 1627, cardinalul Pázmány Péter l-a informat pe împărat că i se comunicaseră în secret intervențiile lui Gabriel Bethlen pe lângă Sublima Poartă, spre a i se ceda Moldova şi Muntenia şi a fi proclamat „rege al Daciei". Cardinalul îşi completa nota informativă printr-o opinie personală: „Turcii nu vor face nebunia să sporească puterea unui principe nechibzuit, - schimbător, şiret şi instabil". El sugera de asemenea împăratului să ceară şi alte informații pentru a preveni orice surpriză neplăcută pentru „coroana Ungariei".

Moartea lui Gabriel Bethlen, la 15 noiembrie 1629, a îndepărtat pericolul semnalat de cardinalul Pázmány Péter: „crearea unui regat al Daciei"... Ideea unei eventuale convertiri a românilor la protestantism îi preocupa serios pe Habsburgi, cu atât mai mult cu cât românii le erau ostili, preferându-i pe turci.

Răscoalele care au izbucnit în 1667 sub conducerea lui [Péter] Zrinyi şi Christof Frangipane, în zonele ungureşti supuse Austriei, ca şi aceea din 1681, sub conducerea lui Teleki, i-au convins pe turci că puterea imperială începuse să slăbească. În iulie 1683, o armată turcească formată din 39.000 de călăreț, 40.000 de infanterişti şi o artilerie de 300 de tunuri, se afla sub zidurile Vienei. La 14 august 1686, armata imperială comandată de ducele Carol de Lorena îşi lua revanşa, cucerind localitatea Mohács. După o dominație turcească de un veac şi jumătate, Ungaria era eliberată de către trupele imperiale. În 1697, aceste trupe, comandate de Eugen de Savoia, au

dat o serioasă lovitură puterii otomane, după cum reiese din tratatul cunoscut sub numele de „Pacea de la Carlowitz", încheiată în ianuarie 1699.

Cunoscînd instabilitatea insurecțională a magnaților, Habsburgii nu mai doreau noi complicații în Transilvania. Negocierile purtate de Bethlen Miklos au avut drept rezultat, în 1691, garantarea statutului separat în cadrul imperiului şi a perenității instituțiilor existente. Acest act a ținut loc de constituție timp de peste un secol şi jumătate, până la revoluția din 1848 şi a însemnat o lovitură dată de magnați populației româneşti. Prin faimosul „Tripartitum" al lui Werböczi erau recunoscute doar trei „națiuni" autohtone: ungurii, secuii şi saşii; populația românească, formând majoritatea, era considerată drept tolerată. În funcțiile administrative şi în magistratură nu puteau fi aleşi ori numiți decât „autohtonii" (ungurii, secuii şi saşii) indiferent de religia lor. Numai acestora li se atribuiau pământurile pe care Trezoreria şi le însuşea în lipsa unor moştenitori sau în cazuri de erezie. Statutul separat al Transilvaniei, supusă direct împăratului, nu admitea decât patru religii: catolică, luterană, calvinistă şi greco-catolică, ortodoxia fiind exclusă. Religia catolică nu deținea supremația şi nici nu se bucura de drepturi mai importante decât celelalte trei. Viena făcuse concesii, prin semnarea Diplomei leopoldine, dar îşi luase rezerva disimulată de a nu respecta o „constituție" care menținea intactă puterea magnaților, ale căror aspirații depăşeau puterea discreționară ce-o exercitau asupra țărănimii iobage. Soluția a fost de a-i converti pe români la catolicism, creând astfel o superioritate catolică în Transilvania, consolidând astfel puterea centrală. Datorită ataşării populației majoritare, puterea centrală ar fi constrâns la supunere celelalte „națiuni politice" recunoscute de diploma leopoldină.

Tranziția urma să se realizeze pe etape. Dar Viena era mai puțin interesată de respectarea formelor consacrate ale catolicismului, decât de ralierea politică a românilor. De altfel, exista un precedent care dăduse bune rezultate: formula greco-catolică, adoptată de ucrainieni în Galiția. Ei respectau ritualul, canoanele şi calendarul ortodox, dar recunoşteau cele patru puncte stabilite la Conciliul de la Florența. Cel mai important dintre ele era recunoaşterea Papei ca şef al întregii Biserici creştine. Fără îndoială că soluția era realizabilă, având în vedere faptul că religia creştină se răspândise în rândul populației daco-romane sub forma ei latină. Dar pentru a reuşi o operație atât de delicată, era necesară buna credință a tuturor. Primii care să se ralieze la ideea greco-catolică trebuiau să fie preoții.

Conducătorii Bisericii ortodoxe vedeau în unirea cu Roma o bosibilitate de realizare a revendicărilor româneşti; şi anume încetarea situație de „tolerați" şi recunoaşterea populației româneşti în Constituție.

Mitropolitul Teofil era cu atât mai îndreptățit să creadă în perspectivele politice ale acestui act, cu cât unirea românilor cu Biserica de la Roma constituia o inițiativă a curții de la Viena.

Este surprinzător cum românііі din Imperiu s-au lăsat tot timpul înşelați de promisiunile Habsburgilor, refuzând să admită că împărații — oricare dintre ei — ar fi putut să-i mintă. Până şi mitropolitul Teofil era convins că va obține ieşirea românilor din starea de „toleraţi", cu atât mai mult cu cât trăiau în acelaşi spațiu dacic din timpuri imemoriale.

Inițiativa Curții de la Viena emana din necesitate luptei împotriva maghiarilor din Transilvania, în majoritate protestanți; ea pleca deci de la un interes pur politic.

În afara necesității luptei împotriva sectelor protestatante, Vaticanul mai încerca şi regretul că o populație ale cărei origini romane erau incontestabile, aparținea Bisericii ortodoxe. Dar acțiunea unirii ortodocşilor cu Roma depindea de consimțământul Vienei. Când Vaticanul a cerut, printr-un memoriu, Curții de la Viena aprobarea unirii bisericii cu Roma, acest memoriu a fost discutat în cadrul unei conferințe ministeriale. Propunerea a fost aprobată, dar, în urma insistențelor cancelarului şi ale guvernatorului (calvini), s-a adăugat următorul amendament: „Românii nu se pot uni cu nici o religie admisă de stat". Amendamentul a rămas fără efect, pentru că nici un român nu s-a convertit la calvinism sau la altă sectă protestantă.

Prin decretul din 14 aprilie 1698, guvernatorul Transilvaniei promitea preoților ce-l vor recunoaşte pe Papă ca şef al creştinătății — păstrând totuşi ritualul ortodox — aceleaşi privilegii ca şi preoților catolici. Avantajele erau promise chiar şi celor care s-ar fi canvertit Ia una din religiile admise.

După semnarea Păcii de la Carlowitz — 26 ianuarie 1699 — Austria catolică nu mai era obligată să-i menajeze pe protestanți. În documentul adresat clerului român nu se mai prevedea alternativa protestantă, ci numai „revenirea" la Biserica de la Roma.

Actul de unire din 7 octombrie 1698, semnat de 38 de arhidiaconi, era redactat cu precizie: se accepta unirea cu Roma cu condiția de a beneficia de toate privilegiile acordate preoților şi credincioşilor Bisericii catolice, fără „să se schimbe nimic din obiceiurile bisericii noastre de Răsărit, iar toate legile bisericii ortodoxe — ritual, calendar, liturghie şi posturi — să fie respectate". Diploma leopoldină din 16 februarie 1699 oferea o bază legală acestei uniri: Biserica ortodoxă, persoanele ce țineau de ea şi bunurile acestora vor beneficia de aceleaşi imunități ca şi Biserica catolică. Nimeni nu mai avea dreptul să-i trateze pe preoții uniți ca pe iobagi, adică să-i oblige la munci grele sau la alte prestații, să le ceară dări, să le ia bunurile

ori să-i mute dintr-o parohie în alta. Indirect, aceste privilegii dovedesc situația în care se găsiseră preoții ortodocşi, similară cu cea a iobagilor.

Teama „națiunilor politice" — maghiari, secui şi saşi — era că perspectivele deschise românilor de unirea cu Roma ar putea determina un curent irezistibil în favoarea replierii românilor. Astfel se explică reacția nobilimii maghiare, a Dietei şi guvernului Transilvaniei, care vedeau cu claritate consecințele acestui act. El punea în pericol toate privilegiile deținute de „cele trei națiuni politice", prevăzute de Constituția Transilvaniei.

După hotărârea luată la 23 noiembrie, Dieta şi guvernul Transilvaniei l-au rugat pe împărat să nu acorde „națiunii române" o libertate mai mare decât cea pe care o avusese până în acel moment, pentru că acest lucru ar însemna batjocorirea, ofensarea şi prejudicierea celorlalte trei națiuni.

Aceasta este o mărturie ce demonstrează realitatea tragică a situației românilor, populație majoritară în Transilvania şi singura cu adevărat autohtonă în Dacia Traiană.

Spre a-l convinge pe împărat, guvernul Transilvaniei a argumentat că unirea poporului român este departe de a fi utilă religiei catolice: românii sunt un popor barbar şi lipsit de religie. Unirea nu avea alt scop decât răsturnarea legilor Transilvaniei. Prin unire, românii nu ar deveni catolici, ci ar scăpa numai de impozite şi de iobăgie, fiind încurajați să lupte împotriva stăpânilor, proprietarii de pământuri.

Un popor ,,barbar"! Era o insultă din partea nobililor maghiari, mândri de descendența lor din triburile mongole care invadaseră Europa în secolul IX şi deveniseră creştini abia în secolul XII. Insultă adresată unei națiuni care era creştină din secolul IV!

Românii aparțineau Bisericii apostolice de Răsărit. Era vorba oare de o intransigență sectară împotriva populației româneşti din partea Dietei şi a guvernului maghiar? Cu toate că şi ei erau ortodocşi, sârbii aveau drepturi recunoscute în statul maghiar pentru preoții şi bisericile lor. Evident, sârbii, nu reprezentau o populație prea numeroasă, pentru a-i nelinişti pe maghiari. De aceea, privilegiile acordate Bisericii ortodoxe sârbe nu puteau constitui (după însăşi aprecierea nobilimii maghiare) un pericol, cum era cazul românilor, populație majoritară.

În special regele Matei Corvin le-a acordat sârbilor, în secolul XV, drepturi politice şi religioase de care nu se bucura, în acea vreme, nici o altă populație catolică din regatul Ungariei. Sârbii au beneficiat de aceleaşi privilegii şi în veacurile următoare. Ei au început să treacă granițele Banatului către 1389, după bătălia de la Kosovo, avându-l în frunte pe prințul Branković.

Alte emigrări au avut loc după ocuparea Serbiei de către turci, în 1459, precum şi după bătălia de la Mohács, în 1526.

Domnitorul Şerban Cantacuzino a murit chiar înainte de a încheia definitiv un tratat cu imperiile occidentale, preferând alianțe cu Habsburgii oricărei alte dependențe creştine. El cunoştea prea puțin Moscova. Nici o tradiție nu lega Moldova, şi cu atât mai puțin Muntenia, de marea Rusie din Răsărit. A trebuit deci ca impulsul să vină din altă parte, şi anume din partea cuiva care-i detesta pe germani — propagatori ai catolicismului şi distrugători ai elementelor de autonomie materială şi morală — şi care era legat de vechile ortodoxii naționale. Nu ne înşelăm atribuindu-i acest rol lui Gheorghe Branković, de la care porneşte, de altfel, întreaga orientare spre Moscova a națiunii sale, şi crearea curentului ,,sârbo-slavon", care se află la originea renaşterii sârbeşti de la sfârşitul secolului XVIII, în timp ce alți conducători ai națiunii, în frunte cu mitropolitul Arsenie, trimiteau mii de sârbi în Austria pentru a-i coloniza pământurile pustii şi a-i apăra frontierele. Am văzut mai sus ce a făcut, prin fratele şi trimisul său, mitropolitul Sabba, pentru a-i apropia de Moscova pe români şi, în general, pe cei ce credeau în vechea lege şi trăiau în Transilvania. (N. Iorga)

De altfel, această acțiune era subvenționată de Rusia, „sârbii continuând să mențină tradiția lui Gheorghe Branković, care consta în orientarea către oraşul sfânt al Moscovei, reşedință a împăratului creştin din Răsărit... Acest împărat le trimitea subvenții pentru sediile episcopale şi mănăstiri." (N. Iorga) Mitropolitul Munteniei, Teodosie, domnitorul Constantin Brâncoveanu şi Cantacuzinii — consilierii săi politici — erau împotriva unirii, temându-se ca legăturile care existau dintotdeauna între Transilvania, Muntenia şi Moldova să nu se piardă şi ca unitatea poporului român — unitate ce supraviețuise tuturor vicisitudinilor să nu fie distrusă. Această teamă a dispărut complet după contactele muntenilor cu Roma. Centrul Bisericii unite de la Blaj a devenit focarul naționalismului românesc, datorită şcolii latiniste create de „Propaganda Fide". Să citățm câteva pasaje din cartea *Relațiile românilor cu sârbii, bulgarii, grecii şi croații,* de Ilie Bărbulescu, profesor de limbi slave la Universitatea din Iaşi:

„În Divanul domnesc al lui Matei Basarab (1637), care i-a chemat pe sârbii din Bosnia şi din alte locuri să lucreze la redactarea cărților slave de cult, se găsea şi un sârb. Într-un document din 1641, acesta din urmă se desemnează sub numele de «sârbul Vuccima mare castnik». În timpul domniei lui Matei Basarab (prima jumătate a secolului XVII), sârbul Login, din familia Branković-Kerenić a fost mitropolit al Munteniei, fiind înmormântat la mănăstirea Comana. În a doua jumătate a secolului XVII, după 1680, unul dintre cei mai apropiați consilieri ai domnului Munteniei a fost sârbul Gheorghe Brancović, nepot al mitropolitului Login."

În fața opoziției față de unirea cu Roma, a muntenilor pe de o parte şi a majorității populației Transilvaniei pe de alta, Curtea de la Viena a emis, la

19 martie 1701, o nouă diplomă prin care biserica şi preoţii uniţi erau din nou asiguraţi că deţin aceleaşi privilegii ca şi Biserica catolică. Dar episcopul urma să fie dublat de un consilier pentru probleme canonice şi spirituale, un teolog catolic, de fapt un supraveghetor care controla toate actele, scrisorile, numirile, judecările preoţilor, cheltuielile episcopale şi să asigure cenzurarea tuturor cărţilor ce urmau să fie publicate. Şi totuşi, avantajele acordate de această diplomă, nu numai clerului, ci tuturor, până şi păturilor de jos (saeculares et plebae conditionis homines) ar fi putut avea consecinţe politice neprevăzute. Textul diplomei nu a fost niciodată aplicat; el a fost numai comunicat Dietei, fără să *se* facă prea mult zgomot în jurul lui, iar apoi a fost trecut sub tăcere.

Valorificarea politică a unirii cu Roma a avut loc sub episcopul Inocenţiu Micu Klein (1728—1751), care a iniţiat lupta pentru promovarea politică a românilor. Acest episcop — fiu de ţăran — a definit programul de revendicări naţionale ale poporului român, revendicări neschimbate până în 1918.

Reaua credinţă faţă de naţiunea română a fost una din cele mai puţin lăudabile specialităţi ale Curţii de la Viena şi ea nu putea lipsi nici când se punea problema unirii biserici ortodoxe cu Roma. Curtea luase iniţiativa împiedicării protestantismul maghiar de a atrage spre el populaţia majoritară din Transilvania. În momentul în care împărăteasa Maria Tereza se afla în plin război cu Frederic cel Mare, ţelul politic al Austriei era să-şi alieze aristocraţia maghiară, ale cărei interese erau în totală contradicţie cu aspiraţiile românilor, aspiraţii legate strâns de unirea cu Roma. În acest timp însă, împărăteasa Austriei nu era deloc interesată de procesul catolicismului, întreaga sa atenţie fiind absorbită de războiul cu Prusia.

În sprijinul revendicărilor sale, Inocenţiu Micu aducea argumente incontestabile, demonstrând cu cifre, în faţa Dietei Transilvaniei, că numărul populaţiei româneşti era superior celui al celorlalte trei popoare luate la un loc. Împotriva poverilor cu care era încărcată această populaţie românească, episcopul Micu invoca un principiu de drept natural: cel ce duce povara, trebuie să obţină şi profitul (qui sentit onus sentiat ei commodum). Pentru a sublinia atitudinea nejustificată a maghiarilor, el îşi sprijinea teza pe dreptul istoric al poporului român asupra pământului Transilvaniei, prin prezenţa acestui popor, într-o continuitate absolută, încă din timpul împăratului Traian. Poporul „romano-valachians“, cum îl denumea el, îşi cerea drepturile ce-i fuseseră încălcate. Exagera oare episcopul? În dubla sa calitate, de episcop recunoscut de Roma şi desemnat de împărat, el rostea cu eficienţă adevăruri deosebit de supărătoare pentru aristocraţia maghiară care forma Dieta.

Cel care crede cu fermitate în adevărurile în numele cărora vorbeşte, cel care simte în toată intensitatea ei nedreptatea, suferită timp de veacuri

de-a rândul de națiunea sa, nu se slujeşte de stilul ipocrit al rostirii cu jumătate de glas.

Vom cita un singur fapt, confirmat de arhivele oficiale: în cursul lucrărilor pentru construirea uzinei de la Reşița, în 1771, abatele italian Francisco Griselini a redactat, la cererea împărătesei Maria Tereza, un raport asupra condițiilor de muncă ale lucrătorilor. Lucrările cele mai grele erau realizate, în mod gratuit, de românii din satele învecinate, care erau obligați să-şi aducă şi căruțele şi caii. Abatele a fost foarte surprins de condițiile inumane în care munceau lucrătorii români, cărora, cu toate acestea, nu le lipseau nici experiența, nici devotamentul. Arhiducele Iosif, fiul împărătesei Maria Tereza, a vizitat şi el Banatul şi, în urma contestațiilor primite privind condițiile de lucru ale românilor, a dat dispoziții să fie tratați mai omeneşte pe viitor. Dar dispozițiile arhiducelui, ca şi ale celui ce a devenit mai târziu Iosif al II-lea, au rămas simple dezideRate, niciodată luate în considerație de administrație. Dacă nici hotărârile împăratului nu erau executate, cum ar fi putut ține seama nobilii maghiari de acuzațiile rostite în fața Dietei de un episcop român, care cerea măsuri de îmbunătățire a vieții poporului român „lipsit de dreptate şi asuprit”? L-a una din şedințe, nobilii maghiari, înfuriați de îndrăzneala „țăranului devenit episcop”, au vrut să-l arunce pe fereastră; alții însă, mai prudenți, i-au împiedicat să înfăptuiască un asemenea sacrilegiu. Neținând seamă nici de strigătele furioase, nici de amenințări, episcopul continua să afirme drepturile poporului său. În acelaşi timp, el trimitea memorii la Curtea de la Viena, solicitând audiențe personalităților politice austriece, în speranța de a le trezi interesul față de populația majoritară din Transilvania, exploatată precum sclavii Antichității. În plină şedință a Dietei, episcopul a strigat: „Românii sunt jecmăniți până la piele“, imagine fidelă a unei realități care conținea un permanent potențial revoluționar.

În loc să găsească fie şi o aparență de bunăvoință în vederea examinării revendicărilor poporului român, episcopul s-a trezit convocat la Viena în fața unei comisii sub pretextul informării privind stadiul unirii cu biserica catolică, dar de fapt pentru un adevărat proces în legătură cu activitățile sale. Acuzatorul era transformat în acuzat de către fariseii de la Curtea imperială. Inocențiu Micu a refuzat să răspundă, contestând competența tribunalului. La cea de-a doua convocare, în loc să se ducă la Viena, a plecat la Roma spre a obține sprijinul Papei. Dar Papa nu era dispus să sacrifice interesele Austriei pentru un simplu episcop, care, prin activitatea sa, ridica masele țărăneşti împotriva stăpânilor. Habsburgii reprezentau rezistența catolică împotriva protestanților cu care nu au acceptat niciodată şi sub nici o formă să pactizeze. Curtea de la Viena nu a încercat să-l urmărească pe episcop, bucuroasă că nu trebuie să-l judece ca

instigator la tulburări — aşa cum cereau cele 85 de capete de acuzare — şi nici să-l destituie. Această ultimă măsură putea declanşa un incendiu revoluționar în masele româneşti. Dar plecarea episcopului, în loc să liniştească spiritele — aşa cum sperase Curtea —, a avut un profund ecou printre țăranii exploatați fără milă. Ei nu mai aveau nici o speranță, de vreme ce singurul lor apărător trebuise să ia drumul exilului pentru a scăpa de răzbunarea nobililor maghiari. Din disperare, mulți au trecut Carpații, stabilindu-se în Muntenia sau Moldova. Majoritatea celor care au rămas în Transilvania au părăsit Biserica unită. Anchetele efectuate au dat acelaşi rezultat: numai întoarcerea episcopului putea calma spiritele.

Miopia politică a Austriei este surprinzătoare în drama episcopului Micu. Aceasta nu-şi dădea seama că Rusia, de la Petru cel Mare, încerca să folosească ortodoxia ca mijloc de pătrundere în domeniile monarhiei habsburgice. „Deputații călugări din Serbia austriacă frecventau fără încetare Curtea imperială a Rusiei, căreia îi prezentau doleanțele şi de la care aşteptau chiar o viitoare eliberare. Deoarece nu trebuie uitat că lui Petru cel Mare i s-a atribuit intenția, după ce va fi terminat cu turcii, de a se îndrepta spre Transilvania şi chiar spre Ungaria, pentru a realiza în sfârşit Marele stat ortodox, reeditare a Bizanțului, la care mai mulți cărturari ruşi visau.

La o simplă intervenție a Rusiei, a fost recunoscută, printr-un decret din 7 noiembrie 1750, existența bisericilor ortodoxe româneşti din Sibiu, Braşov şi Făgăraş. Sârbii erau elementele de care se servea Rusia pentru a agita spiritele în întreaga Transilvanie, împotriva *Actului ăe unire cu Roma.* În zadar declara Curtea de la Viena, în 1756, că sârbii nu au nici un drept să se amestece în problemele Transilvaniei, privilegiile lor neextinzându-se asupra acestei provincii; mitropolitul Nenadović nu a renunțat la lupta sa împotriva unirii cu Roma.

Deja, către 1700, locuitorii ortodocşi ai Sibiului (Hermannstadt) — oraş din care austriecii făcuseră capitala Transilvaniei — s-au adresat țarului pentru a putea construi o biserică în credința lor. Călătoriile preoților bisericii din Braşov în Rusia continuau. (N. Iorga, „Istoria relațiilor ruso-române“, Iaşi, 1917.)

În 1768, în oraşele şi satele Transilvaniei a fost distribuit un apel revoluționar, în numele ortodoxiei persecutate. Istoria unirii cu Roma era descrisă cu ură şi părtinire, iar insultele nu l-au ocolit nici pe episcopul martir Inocențiu Micu. Cine distribuia aceste apeluri şi prin ce mijloace finaciare erau tipărite? În ceea ce o privea, Curtea de la Viena nu ignora nici cine le inspira şi nici politica Rusiei în Transilvania. Dar considerând că obiectivele acestei acțiuni, cu toate că erau bine precizate, se aflau foarte departe de țintă, Viena nu s-a opus decât printr-o politică de expediente.

Austriei îi lipsea un element indispensabil unei politici imperiale: inteligența de a vedea în perspectivă şi de a nu subordona esențialul imediatului. Superioritatea politicii ruseşti față de cea a Curții de la Viena era evidentă în 1710.

Primii bursieri români au fost trimişi la Roma „în timpul episcopului Micu". A fost primul pas şi cel mai hotărâtor pentru renaşterea conştiinței romanității poporului român din Transilvania. Bursierii care intrau în contact cu Roma se întorceau acasă transformați; ei nu se mai considerau fii de iobagi valahi, ci descendenți ai colonilor romani din Dacia. Între 1780 şi 1870, cultura română a fost dominată de curentul latinist, creat de Şcoala Ardeleană. Evident, chiar înaintea trimiterii de bursieri la Roma, cărturarii români cunoşteau filiația latină a limbii române.

Către jumătatea secolului XVII, Teodor Corbea din Braşov a publicat un dicționar latin—român (Dictiones latinae cum Valachica interpretatione), la care a colaborat mitropolitul Mitrofan din Buzău. Apoi, Grigore Ureche, Miron Costin (care avusese ambiția să scrie o „Cronică a Moldovei" nu numai de la crearea unui stat în această provincie, ci chiar de la urcarea pe tron a primului domn român, ori chiar de la împăratul Traian) şi Milescu — în cronica sa — au exprimat cu claritate originea latină a tuturor provinciilor Daciei Traiane. Grigore Ureche , sublinia străvechea păstrare a numelui *Roman* ca apelativ național, găsind în limba română numeroase cuvinte latine ce lipseau din limba italiană şi citând câteva exemple: comincio — început (incipio); bianco — alb (albuş); signore — domn (dominus); tavola — masă (mensa); parola — vorbă (verbum); testa — cap (caput);; cacia — vânat (venatium).

Astfel, bursierii lui Inocențiu Micu nu făceau altceva decât să dezvolte tradiția latinității poporului român. Lazăr Şăineanu, marele specialist în filologie română şi franceză, autorul lucrării clasice *Limba şi vocabularul lui Rabelais,* face în a sa *Istorie a filologiei române o* justă apreciere asupra curentului latinist creat de şcoala etimologistă de la Blaj, sediu al arhiepiscopiei Bisericii unite. Consecința imediată a trezirii sentimentului național a constituit-o interesul din ce în ce mai accentuat pentru limbă. Aceasta este martorul cel mai sigur şi cel mai rezistent al originii unui popor.

Alfabetul chirilic, folosit la începuturile istoriei literare române, ascunzând — de altfel — caracterul său specific românesc, i-a putut face pe unii savanți din Occident să creadă că limba română ar fi un dialect slav, sau cel puțin slavo-român. O astfel de opinie era împărtăşită şi răspândită de adversarii originii latine a națiunii române, care căutau să o exploateze în favoarea propriei lor teze. Era necesară deci o acțiune energică şi continuă pentru a-i combate pe aceşti adversari. În scrierile savanților ardeleni de la

sfârşitul secolului trecut şi din primul sfert al veacului nostru, găsim adesea ecouri ale acestei polemici privind originile limbii şi naţiunii române. Era firesc ca această mişcare să înceapă în primul rând în Transilvania, mediu mai accesibil culturii occidentale, în care unirea cu Biserica catolică era de multă vreme un fapt împlinit. Studiul aprofundat al limbii latine, prin contactul cu Occidentul, starea de mizerie a poporului faţă de gloria sa antică şi, mai presus de orice, constatarea unei origihi străvechi, inoculaseră unor apostoli ai românismului transcarpatic, ideea de a contribui la ridicarea naţiunii prin învăţarea istoriei şi a limbii. Istoria a devenit în acel moment inseparabilă de limbă, fiecare completând acţiunea celeilalte. Istoricul şi lingvistul se întâlneau în aceeaşi persoană, iar rezultatele amândurora veneau din aceeaşi inspiraţie patriotică: să dovedeşti prin intermediul celor două domenii păstrarea nealterată a naţiunii şi puritatea intangibilă a limbii române. Iar din moment ce una din cauze, pe care o ascundea acest prim adevăr, era constituită din grafia străină, întâiul pas ce trebuia făcut era de a înlocui alfabetul chirilic prin cel latin. Baza curentului latinist a constituit-o gramatica limbii române înfăptuită de Samuil Micu.

Nu contează deloc considerentele care au determinat Curtea de la Viena să-i aducă pe români în sfera spirituală a Romei; rezultatele au fost cu totul altele decât cele urmărite, datorate, în mod paradoxal, relei-credinţe a Curţii de la Viena, care nu a putut aprecia potenţialul istoric al românilor. Pentru că politica Habsburgilor era incapabilă să depăşească momentul imediat, de unde şi încurcarea într-o serie întreagă de expediente; Habsburgii nu aveau o viziune clară a viitorului, aşa cum o cerea o adevărată politică imperială.

Dar nici măcar această politică făcută din expediente nu a fost dusă cu energia necesară până la capăt pentru a impune hotărârile Curţii imperiale. Astfel, Maria Tereza a vrut să introducă în Transilvania o reglementare a datoriilor iobagilor asemănătoare celei adoptate în Ungaria în 1787, şi anume obligaţia iobagilor să lucreze gratuit trei zile pe săptămână, cu animalele lor sau, pentru cei care nu aveau animale, să lucreze manual patru zile pe săptămână. Rezistenţa aristocraţiei Transilvaniei s-a dovedit chiar mai puternică decât în Ungaria; nobilii invocau pactul încheiat cu Viena, care garanta complexul privilegiilor şi prerogativelor nobiliare. Din cauza războiului cu Frederic al II-lea, Maria Tereza a renunţat la insistenţele sale, care ar fi provocat reacţiile aristocraţiei maghiare, o categorie de care nu era niciodată sigură.

Între anii 1780 şi 1790, Iosif al II-lea a încercat să pună în practică ideile sale reformiste, având intenţia sinceră de a îmbunătăţi anumite condiţii social-economice, pe care le considera monstruoase. Împăratul era

un reprezentant autentic al absolutismului luminat. Principiul său de conducere era: „Totul pentru popor, dar nimic prin popor”.

Nici un alt împărat al Austriei nu şi-a vizitat imperiul din dorința de a intra în contact cu proprii săi supuşi, de a le cunoaşte nevoile şi de a găsi soluțiile cele mai potrivite ce trebuiau luate de stat. El nu avea nici o simpatie, dimpotrivă, îşi manifesta deschis aversiunea față de nobilimea neproductivă, a cărei unică preocupare era de a nu fi supusă nici unei contribuții către stat, inclusiv contribuției militare.

În timpul domniei sale, Iosif al II-lea a încercat să îmbunătățească situația țărănimii şi în special pe cea a românilor, dar s-a lovit de rezistența organizată a feudalilor. Chiar şi atunci când a impus limba germană ca limbă națională, împăratul nu fusese inspirat de spiritul național, ci de dorința de a centraliza conducerea imperiului, spre a-i asigura unitatea. Ne putem acum explica loviturile date instituțiilor şi autonomiei din Transilvania: începând prin denumirea de „pământuri regale” – pământuri pe care saşii le primiseră spre colonizare, dar pe care le considerau drept „terenuri săseşti”, deci primite în feudă. Saşii credeau prin urmare că aveau dreptul de a nu-i admite pe aceste terenuri pe ceilalți locuitori, reducându-i la condiția de şerbi. Împăratul a reacționat față de această situație, anulând prin ordinul din 22 martie 1781 pretențiile saşilor, toți locuitorii având drepturi egale, putând deci poseda fiecare câte o proprietate, iar proprietarul „pământurilor regale” fiind regele însuşi.

Pentru a evita orice falsă interpretare sau orice echivoc, el preciza, prin ordinul din 4 decembrie 1782, că atât românii, cât şi saşii vor beneficia de aceleaşi drepturi pe „pământurile princiare”. Potrivit acestui principiu, în 1786, s-a judecat cauza țăranilor din Răşinari. Ei nu trebuiau să-l recunoască drept stăpân al pământurilor lor decât pe principe. Satul a fost declarat „comună regală liberă” şi toți locuitorii, fără excepție, erau liberi. Iosif al II-lea a stabilit în acelaşi sens situația românilor ce locuiau în toate satele de pe „pământurile princiare”. El satisfăcea astfel revendicările formulate, cu o jumătate de veac în urmă, de Inocențiu Micu. Cincizeci de ani de întârziere pentru restabilirea drepturilor uzurpate pot explica acumularea stărilor de revoltă împotriva unui stat care nu pedepsea nedreptatea. Acțiunile reformatoare ale lui Iosif al II-lea s-au extins şi la alte domenii: a anulat restricțiile, deschizând astfel porțile tuturor celor care doreau să pătrundă şi să se instaleze în oraşe, în cadrul corporațiilor. „Concivilitatea” decretată de împărat dădea o grea lovitură exclusivității municipalității săseşti.

Întreaga activitate a acestui împărat, dornic să ofere baze solide Austriei şi monarhiei Habsburgilor, este marcată de spiritul de dreptate şi de voința sinceră de a limita abuzurile datorate unor privilegii nejustificate.

Într-o scrisoare din decembrie 1785, împăratul încerca să-l convingă pe cancelarul Pálffy că sistemul de impozite este inexplicabil şi greu de

suportat de către țărani, ducând chiar la împiedicarea creşterii populației. El cerea să nu se facă nici o diferență între libertatea personală şi libertatea proprietății, ceea ce constituia un deziderat într-adevăr revoluționar, dacă ținem seama de concepțiile dominante ale timpului. Referindu-se la impozite, împăratul cerea să nu se mai facă diferențieri între locuitorii țării.

Împăratul voia să despovăreze iobăgia de obligațiile prea rele ce se datorau faptului că nobilimea era scutită de impozite.

Ordonanțele lui Iosif al II-lea, menite să reglementeze raporturile dintre iobagi şi nobili, au fost inoperante.

Aceasta a fost cea mai importantă acțiune a unui Habsburg în favoarea țărănimii, fără a avea însă nici un efect.

Ostilitatea generală a nobilimii a avut drept rezultat revoluția românilor condusă de Horea. Acest eveniment nu ar fi avut loc dacă ordonanțele imperiale ar fi fost executate. Lupta împotriva privilegiilor nu a avut nici un succes.

Legea cunoscută sub numele de „Urbarium“, prin care iobăgia era suprimată, iar raporturile între țărani şi proprietari reglementate, nu a fost aplicată în Transilvania. Contrastul era atât de mare între voința împăratului şi situația de fapt, încât izbucnirea revoluției nu este deloc surprinzătoare.

Într-o lucrare consacrată împăratului, „Un Habsburg revoluționar", istoricul ungur Francisc Fejtö a scris mai multe pagini despre revoluția lui Horea. În ultimele sale clipe, după sfânta împărtăşanie, Iosif al II-lea a făcut această tristă mărturisire marelui şambelan Rosemberg, cel mai credincios din slujitorii săi: „Nu cred în spusele poetului că trecerea de la tron la sicriu este îngrozitoare. Nu-mi pare rău că părăsesc tronul. Ceea ce mă doare cel mai mult este că nu am făcut fericiți decât foarte puțini oameni, în ciuda tuturor eforturilor mele.“ Amar bilanț al unei domnii.

Privilegiile au rezistat, precum o stâncă în fața asalturilor mării. Pentru a putea realiza reformele la care visase, lui Iosif al II-lea i-ar fi trebuit energia implacabilă a unui Petru cel Mare, adică un caracter exact contrar celui pe care-l avea.

Când în 1783, împăratul se dusese din nou în Transilvania, el constatase stupefiat că la doi ani după promulgarea edictului (faimosul edict asupra libertăților individuale), acesta nu fusese adus la cunoştința populației, nobilii împiedicând publicarea lui. „Poate vă amintiți, l-a întrebat furios împăratul pe cancelarul său, că am suprimat în toate provinciile din Ungaria sau Transilvania, fără excepție, dependența personală, sau ceea ce se numeşte iobăgie?“ Fără a ține seama de acest nou ordin al împăratului, a mai trecut un an şi în soarta iobagilor din Transilvania nu a intervenit nici o schimbare.

Horea s-a deplasat la Viena însoțit de câțiva tovarăşi ai săi, pentru a se plânge împăratului de nenorocirile iobagilor din Zlatna. Împăratul l-a

primit şi l-a ascultat cu bunăvoinţă, promiţându-i că va examina plângerile. El a dat efectiv dispoziţii cancelarului să întreprindă o anchetă. Horea s-a întors acasă încrezător în promisiunile imperiale şi convins că nici el, nici tovarăşii lui nu aveau de ce se teme în urma faptului că se duseseră la Viena. Dar, aşa cum a stabilit mai târziu ancheta oficială, de îndată ce a ajuns acasă, delegaţia a fost arestată şi supusă celor mai dure tratamente. Horea a evadat, a intrat în legătură cu domnitorul Moldovei şi a cerut chiar ajutor turcilor, îndemnându-i pe ţărani la răscoală. Nu ne putem ocupa în detaliu de această răscoală ţărănească, în care se amestecau, precum în Evul Mediu, aspiraţiile religioase şi sociale, speranţe apocaliptice, revendicări concrete, cruzimea şi naivitatea.

Ceea ce ne interesează aici este faptul că nobilimea din Transilvania îl considera vinovat de această răscoală pe însuşi împăratul. Această acuzaţie se baza pe atitudinea lui Horea, care, în propaganda sa, se referea la sprijinul imperial, arătând de departe ţăranilor o pretinsă scrisoare a lui Iosif al II-lea. Ar fi posibil, de altfel, ca această scrisoare să fi fost textul edictului imperial privind eliberarea iobagilor. Horea mai pretindea că atunci când îi spusese împăratului că dacă nobilii vor continua să împiedice executarea ordinelor imperiale, iobagii se vor răscula, împăratul i-ar fi răspuns: „Aşa să faceţi”. Conducătorul răsculaţilor şi-a declarat în mai multe rânduri stima şi respectul faţă de administraţia şi armata imperiale, arătând că nu va permite să se atingă cineva de oamenii împăratului. El cerea insistent nobililor să renunţe la funcţiile lor în favoarea funcţionarilor imperiali, să renunţe la privilegii şi să plătească impozite în viitor, aşa cum le-o cerea împăratul. Este, de asemenea, cert că înaltul comandant militar al Transilvaniei nu opunea decât o slabă rezistenţă bandelor lui Horea, chiar şi atunci când acestea incendiau castelele.

Atunci când a. sosit comisarul imperial Anton Yankowitch pentru a restabili ordinea în numele împăratului, el s-a arătat aproape la fel de aspru faţă de trupele nobililor, ca şi faţă de ţăranii răsculaţi. Yankowitch nu i-a condamnat la tragerea pe roată decât pe conducători, Horea, Cloşca şi Crişan, ceilalţi ţărani participanţi la răscoală fiind graţiaţi.

Răscoala lui Horea a fost singura soluţie lăsată de nobilime ţărănimii române. Cu prilejul unui turneu de inspecţie în zona Haţegului — regiune aflată în plină revoltă —, împăratul descoperea, în 1773, o înspăimântătoare intepretare a unui decret, prin care se precizau obligaţiile iobagilor: 4 zile de muncă manuală pe săptămână sau 3 zile pentru cei care posedau animale. Deci iobagii erau obligaţi să muncească — fără plată — o săptămână întreagă, iar dacă nobilul avea impresia că nu lucrează îndeajuns, îi silea să vină la muncă împreună cu nevasta şi copiii.

Într-un manuscris greman din 1765 putem citi următoarele:

„În general ţăranul supus sau iobagul din Transilvania e, în ce priveşte starea lui, cel mai nenorocit ţăran ce se poate afla oriunde pe lume.

E un adevărat sclav al domnului său... Trebuie să se istovească ca o vită... Împovărarea şi apăsarea acestor supuşi din partea domnilor lor sunt nesfârşite şi excesele săvârşite contra lor, de necrezut.“ (N. Iorga, *Istoria românilor prin călători.*)

Nemaiputând suporta exploatarea bestială, iobagii au ajuns în mod fatal la declanşarea furtunii, înspăimântătoarea răscoală împotriva aristocrației. Ultimatumul dat de conducătorul răsculaților, Nicolae Ursu Horea, el însuşi iobag, nobililor unguri, refugiați de spaimă în fortăreața de la Deva, anticipa ultimatumul lui Babeuf, care cerea „o răsturnare generală prin revolta celor săraci împotriva bogătaşilor”.

Revoltele țărăneşti, izbucnite spontan în 1784, au energia impetuoasă a disperării; ele se întind ca focul. Dar inferioritatea armamentului, lipsa unui adevărat comandant fac ca ele să fie înăbuşite cu cruzime de armata regulată.

Răscoala lui Horea, care căpătase proporții şi adusese în rândul insurgenților şi iobagi unguri şi secui, scotea la lumină tragica problemă a raporturilor feudale. Țăranii au fost învinşi şi totuşi trimişii împăratului care cercetau cauzele răscoalei au trebuit să recunoască: „Este adevărat că lucrurile pot fi aplanate pentru câtăva vreme prin forță, dar când oamenii sunt prea împovărați şi când coarda este prea întinsă, e sigur că aceasta se va rupe“. Este vorba de raportul trimis de comisar generalului Fabriş, în care se mai spunea: „Într-adevăr, asprimea ajunge să supună poporul, dar nu-l poate convinge “.

Exista oare vreun mijloc care să-l convingă pe țăran că se născuse spre a fi iobag pentru totdeauna? Bobâlna în 1437—1438; războiul țărănesc condus de Doja în 1514; răscoala lui Nicolae Ursu Horea în 1784, în afară de toate revoltele ivite parțial ici şi colo, şi reprimate pe loc, dau o imagine clară asupra situației țăranilor din Transilvania. Având în vedere faptul că în imensa ei majoritate țărănimea era formată din români, la ura de clasă se adăuga ura naționalistă a nobilimii maghiare, uzurpatoare a drepturilor națiunii autohtone.

Ce au înțeles baronii din această răscoală a iobagilor? Contele Albei şi baronul Kémeny Simon erau scandalizați de îndrăzneala acestei clase „nedemne” şi de „insolența poporului român”, care „nu constituie o națiune legală a acestei țări”. Nobilimea, stăpână şi judecătoare a iobagilor, nici nu voia să audă de vreo reformă. Cu toate că țăranii au fost învinşi, ecoul revoltei lor s-a răspândit pe toată întinderea imperiului şi a zguduit puternic bazele feudale ale Transilvaniei.

În afară, de teama unei posibile contaminări a întregii țărănimi din imperiu, Iosif al II-lea mai suferea şi din cauză că, dincolo de granițe, dimensiunile răscoalei şi ale pedepselor înfiorătoare aplicate conducătorilor

ei puneau într-o situație delicată buna sa credință şi sinceritatea ideilor reformatoare pe care ar fi vrut să le pună în practică. Răscoala lui Horea a făcut cunoscut poporul român în toată Europa, trezind simpatie pentru cauza lui. Este suficient să amintim apărarea lui Horea de către Jean-Pierre Brissot, viitorul şef al Girondinilor. Într-o scrisoare deschisă, trimisă împăratului după executarea conducătorului răscoalei, el pleda în favoarea dreptului popoarelor la revoltă. (*A doua scrisoare a unui apărător al poporului către împăratul Iosif al II-lea, privind răscoala românilor*.) De altfel, Brissot nu formula o nouă teorie revoluționară când se referea la dreptul poporului la revoltă împotriva unei ordini legale bazată pe injustiție. În *Istoria ştiinței politice în raporturile sale cu morala* (ediție 1887), Paul Janet oferă câteva exemple. Problema dreptului la revoltă a fost discutată din timpuri imemoriale. În „Apologie" şi „Criton" şi în primele sale dialoguri inspirate de moartea lui Socrate, Platon pusese această problemă: „Dacă voința statului se află în contradicție cu spiritul de dreptate, ce cale trebuie să ia supunerea noastră?" şi răspundea prin cuvintele lui Socrate: „Puteți să mă achitați sau să mă condamnați, nu-mi schimb drumul".

Dar dreptul la revoltă împotriva unor legi nedrepte nu a fost afirmat numai în Antichitate. Tertulian a avut o formulă lapidară: „Legis iniquae nullus honor". San Isidor din Sevilla se pronunța în acelaşi sens : „Rex eris şi recte facies, si non facies nos eris". În întreaga doctrină politică a secolului al XIV-lea, teza rezistenței împotriva injustiției a ocupat un loc important.

Deja în secolele XII şi XIII, problema dreptului la revoltă începea să preocupe spiritele. John de Salisburry a examinat tirania ca un caz de abuz de putere. Doctrina sa, violentă prin concluziile sale, îl considera pe tiran o imagine a lui Lucifer şi, prin urmare, în majoritatea cazurilor, acesta trebuia să fie ucis. Pentru John de Salisburry, moartea tiranului nu era numai licită, dar şi dreaptă şi oportună, dat fiind faptul că acesta era un criminal. În scrierile lui Toma de Aquino găsim o teorie completă a tiraniei şi rezistenței în special în *Summa theologica — De Regimine Principum.*

La Curtea de la Viena se aflau numeroşi teologi cu suficientă autoritate, care — după ce răscoala a fost înăbuşită şi Horea arestat — l-ar fi putut împiedica pe Iosif al II-lea să dea personal monstruosul ordin către Comisariatul Regal: „Trebuie să se ofere un exemplu de mare răsunet; conducătorii trebuie duşi acolo unde au fost comise cele mai mari crime, pentru ca poporul să privească acest lucru drept un exemplu înspăimântător, iar complicii să fie pătrunşi de groază. Condamnații vor fi executați într-un mod spectaculos, într-o zi hotărâtă dinainte şi într-o piață importantă, unde se vor putea aduna cât mai mulți țărani supuşi, acolo unde se găsesc capetele cele mai înfierbântate."

În aplicarea pedepsei conducătorilor, care incitaseră masele de iobagi, au fost incluşi şi cei care încălcaseră ordinele imperiale şi care-i îndemnaseră pe țărani la revoltă, singura soluție a disperării lor.

Iosif al II-lea cunoştea foarte bine starea lucrurilor şi de aceea condamnarea lui Horea şi Cloşca potrivit Codului terezian, adică prin frângerea oaselor pe roată, constituia o dezonorare a condamnaților. Această separare a răspunderii răsculaților de responsabilitatea reală a celor ce se aflau la originea răscoalei prin uzurparea continuă a drepturilor țăranilor, oferă dimensiunea exactă a consistenței ideii de justiție socială a absolutismului luminat. Prin însuşi sadismul de a transforma trista necesitate a executării conducătorilor răscoalei într-un spectacol, împăratul a stimulat cea mai groaznică răzbunare a nobilimii maghiare pentru panica de care fusese cuprinsă. Aristocrații din comitatul Hunedoarei şi-au exprimat părerea despre modul în care trebuiau tratați românii, în următorii termeni: „Căci tribul românesc este atât de dur, încât numai prin pedeapsa cu moartea poate fi înspăimântat şi prea puțin prin închisoare ori alte feluri mai uşoare de condamnări.“

Nobilimea din comitatul Albei cerea ca toți vinovații de răzvrătire, fie ei şefi, judecători sau juraţi, să fie traşi în țeapă, iar ceilalați locuitori decimați. În caz de răscoală țărănească, armata să intre imediat în acțiune, răsculații să fie ucişi, tăiați în bucăți, zdrobiți fără milă, precum cei mai periculoşi duşmani ai patriei.

Evident că Viena şi-a recâştigat mai repede calmul, nelăsându-se contaminată de ura delirantă a nobilimii maghiare. A fost formată o comisie având drept misiune să întreprindă cercetări şi anchete în zona Zlatnei, în funcția de Comisar regal fiind numit baronul von Bruckenthal. Anchetele minuțioase şi obiective au dovedit deplina justificare a doleanțelor țăranilor: abuzurile pe care nici o minte omenească nu le putea concepe.

Ca şi în trecut, intențiile de a elimina exploatarea țărănimii au fost concretizate printr-o ordonanță ce suprima iobăgia, datată 22 august 1785. Textul ei, redactat în patru limbi (latină, germană, maghiară şi română), a fost difuzat pe tot teritoriul Imperiului. În Transilvania, răspândirea lui a avut loc ceva mai târziu, din cauza rezistenței nobilimii. Citit cu atenție, textul nu suprima în totalitate iobăgia, ci dădea iobagilor numai dreptul de a se muta, drept pierdut prin legea din 1514. Dar până şi acest drept era limitat, pentru că i se acordau nobilimii suficiente mijloace pentru a anula efectele dreptului în cauză. S-a dat o mai mare importanță încercărilor de îmbunătățire a justiției feudale. Aceasta a fost una din consecințele răscoalei lui Horea, de care s-a ocupat până şi un ziar olandez, cerând împăratului abolirea iobăgiei: „Românii sunt probabil singurii supuşi ai Maiestății Sale care nu au fost scăpați de iobăgie, în timp ce vecinii lor au obținut drepturi sacre şi umane; condamnarea la strivirea trupurilor pe roată nu a avut rezultatul aşteptat.”

Revoluția lui Horea aducea un element politic nou, remarcat de contemporani: voința de emancipare națională, în acelaşi timp cu emanciparea socială.

În urmă cu cincizeci de ani, episcopul Inocențiu Micu afirmase drepturile națiunii române. Nu încape îndoială că pregătirea consolidării conştiinței româneşti exprimate prin „Supplex libellus Valachorum" se datora bursierilor trimişi la Roma (care meditaseră îndelung în fața coloanei lui Traian).

În dorința de a crea la Viena o atmosferă de nelinişte, nobilimea maghiară a atribuit țăranilor răsculați intenția reînvierii Daciei. Pentru a-l înspăimânta pe împărat, ea a comis un fals, bătând o monedă cu inscripția „Horea Rex Daciae".

Proporțiile răscoalei, curajul cu care înfruntaseră țăranii armatele imperiale au dus la convingerea că răsculații aveau legături cu românii din Muntenia şi Moldova. Un preot protestant din Turda scria „convins" la 3 februarie 1785: „Jefuitorii răsculați se aflau în corespondență cu țările vecine — Muntenia şi Moldova — de unde aşteptau ajutoare", adăugând că, la începutul anului, aproximativ 30 000 de români din Moldova au încercat să invadeze Transilvania prin pasul Ghimeş (o trecătoare strâmtă din Carpații moldoveneşti), dar au trebuit să se întoarcă din drum, mulți dintre ei fiind ucişi de secui şi turci. Îndoiala pătrunsese atât de puternic în conştiințe, încât Horea a fost întrebat la anchetă despre înțelegerea pe care o încheiase cu românii din Muntenia. Iar împăratul i-a ordonat generalului Schackmin să ia măsuri ca românii răsculați să nu fugă în Muntenia, pentru că, de acolo, ar putea face incursiuni în Transilvania, punând la cale mişcări periculoase.

Fără îndoială că în toate aceste legende supraviețuia imaginea lui Mihai Viteazul, care devenise domnitorul Transilvaniei în urmă cu mulți ani, dar exista şi conştiința Austriei şi a ungurilor că românii constituiau un tot unitar, chiar dacă erau împărțiți în trei state diferite.

Sunt deci două momente marcante în dezvoltarea ideii naționale a românilor din Transilvania: cel al lui Inocențiu Micu şi cel al lui Horea.

Al treilea a fost marcat de „Supplex libellus Valachorum"; el a fost cu atât mai impresionant, cu cât această afirmiare a drepturilor națiunii române — de a fi declarată a patra națiune constituțională, bucurându-se de legalitate civilă, politică şi socială — a fost făcută în plină reacție a nobilimii şi Curții, îngrozite de declanşarea Revoluției franceze. Era un act provocator, dovedind un mare curaj. Carol Temerarul spunea: „Nu trebuie să speri ca să acționezi, nici să învingi ca să perseverezi".

Memoriul începea cu o amplă argumentare ce trebuia să dovedească, pe baza datelor istorice, prioritatea națiunii române asupra celorlalte naționalități, care veniseră după ea pe aceste meleaguri. De ce ar fi fost națiunea română „admisă"? Mai degrabă ea admisese alte națiuni. Pentru că

ungurii au venit în Transilvania mult mai târziu şi trăiesc în comunitate cu românii în virtutea unui pact (Pactum Conventum). O mărturie în acest sens ne oferă Cronicarul Anonim (Anonymus). Descriind venirea ungurilor şi luptele lor cu românii, el declară textual: „după ce şeful lor, Gelu, a pierit în luptă, românii au căzut la învoială cu ungurii şi l-au ales conducător pe Tuhutum, şeful ungurilor (Propria voluntate dextram dantes Valachi in suum etiam dominum elegerunt Hungarorum ducem Tuhutum)“.

În 1437, când s-a semnat Unirea celor trei națiuni, unul din căpitanii țăranilor răsculați, Paulus Magnus din Voivodeni, avea titlul de purtător de drapel al Comunității ungurilor şi românilor. Această comunitate îşi avea drepturile în virtutea unei carte a regelui Ştefan cel Sfânt. Prin urmare, uniunea celor trei națiuni nu trebuia să se atingă de drepturile poporului român.

Tonul Memoriului era elevat şi peremptoriu: „Națiunea română din Transilvania nu este de dată recentă, ea este veche, mult mai veche decât celelalte”. O mare parte din cei care redactaseră Memoriul erau foşti elevi ai *Propoganda Fide* de la Roma, precum istoricii Petru Maior şi Gheorghe Şincai. Redactat în numele națiunii române, Memoriul a fost remis în luna martie 1791 noului împărat Leopold al II-lea de către episcopul Gherasim Adamovici şi episcopul unit Ioan Bob. Deşi episcopii erau convinşi că Memoriul nu va folosi la nimic, ei au cedat presiunilor.

Toate revendicările, toate tezele susținute în acest document nu erau decât cele formulate cu o jumătate de veac înainte, dar, de această dată, erau prezentate într-o redactare nouă, mai viguroasă şi de o fermitate impresionantă. Soluția era impusă prin însuşi incontestabilul fundament de drept: „restituirea” vechilor drepturi, ceea ce nu însemna că românii ar fi vrut să răstoarne Constituția; era vorba numai de recâştigarea drepturilor lor şi, ca o consecință logică, o reprezentare proporțională a populației româneşti în viața publică a Transilvaniei.

„Supplex libellus Valachorum” nu a reprezentat numai o dată în evoluția spiritului politic al românilor din Transilvania; el a marcat şi un nou simțământ de superioritate, bazat pe redescoperirea unei nobleți istorice. Intrați în contact cu centrul latinității, copiii iobagilor au căpătat gust pentru studiul limbii şi istoriei.

O altă pretenție, care a provocat o mare tulburare la Viena, Budapasta şi Cluj, a fost ca românii să fie autorizați să organizeze o mare adunare, aşa cum se aprobase sârbilor în 1790, adunare la care luase parte şi episcopul ortodox Gherasim Adamovici.

Cei doi episcopi care au prezentat împăratului memoriul „Supplex libellus Valachorum” au fost aspru dojeniți pentru îndrăzneala de a fi emis astfel de pretenții în numele națiunii române. După cum era de aşteptat, nici una din cereri nu a fost reținută. Curtea de 1a Viena şi întreaga aristocrație trăiau într-o atmosferă de nelinişte dramatică, urmărind fazele

Revoluției franceze, fără a şti ceea ce avea să se petreacă după victoria de la Valmy (20 septembrie 1792).

Orice concesie apărea astfel în opinia Curții de la Viena drept o primă de încurajare a spiritului revoluționar. Această situație a fost scoasă în evidență de cancelarul Kaunitz: „Este imposibil să facem din români, în actualele împrejurări, a patra națiune şi, chiar dacă ar fi posibil, acest lucru nu ar fi oportun, din numeroase şi importante considerații".

Chiar dacă am admite că împăratul ar fi vrut să introducă anumite înnoiri, el nu ar fi putut să-şi impună ideile şi să învingă rezistența feudalilor. Iată un singur exemplu, care poate pune în lumină relațiile dintre împărat şi nobilii încăpățânați ce voiau să mențină intactă ordinea socială: în 1793, împăratul a propus abolirea condamnării la moarte prin tragerea în țeapă sau pe roată, înlocuind-o prin alte pedepse cu moartea mai puțin fioroase, potrivit spiritului epocii. Moartea prin ghilotină a Mariei Antoaneta, în 1793, fiica lui Francisc I şi a Mariei Tereza, cutremurase Curtea de la Viena. Propunerea împăratului a fost studiată în mod special de către o comisie însărcinată cu problemele criminale. Această noutate în materie de aplicare a metodelor de reprimare a apărut în viziunea aristocrației ca o gravă încălcare a propriilor privilegii; nobilii s-au crezut în drept să reamintească împăratului necesitatea de a-i nimici pe răufăcători şi i-au cerut să uzeze cât mai rar de dreptul de grațiere. Comisia a examinat propunerea imperială timp de şaisprezece ani, comunicându-i abia în 1810 împăratului că pedeapsa cu moartea prin tragere în țeapă sau pe roată vor fi abolite.

Memoriul constituia un fapt cu atât mai grav cu cât spectrul răscoalei lui Horea continua să obsedeze nobilimea maghiară din Transilvania. Spaima a continuat multă vreme după aceea.

În 1884, deci la mai bine de un secol după revoluție, mai mulți români din Caransebeş au fost deferiți justiției pentru că au dansat la „horă". Magistrații maghiari nu ştiau că dansul național românesc se numeşte ,,horă", deşi majoritatea populației din regiune era românească. Hora se aseamănă ca ritm şi formă cu sardana catalană. Acest proces nu fusese iscat de autoritățile maghiare dintr-un pur resentiment; ele erau convinse că „hora" era dansul lui Horea.

Nobilii ştiau că libertatea este contagioasă şi, pentru a se apăra, se împotriveau oricărei schimbări de sistem, în speranța că scurgerea vremii va potoli spiritul răzvrătirii, aducând liniştea popoarelor. În timp ce sub Leopold al II-lea se vorbea încă de reformă (s-au şi făcut unele încercări inutile), sub Francisc al II-lea, urmaşul său, care a domnit patruzeci şi trei de ani (1792—1835), reacțiunea a luat forme necunoscute până şi în regimurile cele mai absolutiste din Austria.

Poliția şi cenzura au fost aduse pe primul plan al statului. Este impresionantă asemănarea — din punctul de vedere al tipului habsburgic —

dintre Francisc al II-lea şi Franz-Joseph. Mediocru, silitor, birocrat, el punea la baza regimului conceptul de imuabilitate; şi făcea acest lucru printr-un sistem de supraveghere polițienească ce trebuia să înăbuşe orice încercare de schimbare. Poliția secretă fusese înființată de Iosif al II-lea (1765—1790), dar în timpul domniei acestuia nu avusese decât un rol secundar. Ea a fost dezvoltată în timpul domniei lui Leopold, căpătând proporții totalitare sub Francisc al II-lea, fapt ce corespundea spiritului neîncrezător al acestuia, înspăimântat de succesiunea evenimentelor provocate de Revoluția franceză şi, după 1816, de febra ideii naționale. Italia a fost permanent agitată de ideea unității sale şi de cea a unității naționale, în special între 1820 şi 1835.

Prima măsură luată de Fsancisc al II-lea a fost îndepărtarea cancelarului Kaunitz, fost colaborator apreciat al Mariei Tereza. Acesta era un om politic dotat cu un tact deosebit. În timpul războiului de şapte ani cu Frederic cel Mare, el reuşise să atragă în favoarea Austriei sprijinul Franței. Succesorul lui a fost Stadion.

În iulie 1792, în momentul în care Francisc al II-lea de Habsburg-Lorena îi urma tatălui său Leopold şi-şi făcea intrarea în oraşul liber şi imperial Frankfurt, pentru a fi încoronat, ultimul rege al Franței depunea jurământul față de Constituție la Champ-de-Mars, cu prilejul Sărbătoririi Federației. Coincidență ce avea să-l influențeze, ca un sumbru avertisment, pe noul împărat. În fața uraganului declanşat de Revoluția franceză, împăratul a făcut din poliția sa secretă un scut de apărare, poliție din ce în ce mai dezvoltată pe măsură ce sporea spaima care domina întregul regim absolutist; la aceasta se adăuga cenzura, care, prin excesele sale, lua forme adesea ridicole. Toate acestea erau menite să împiedice „erupția lavei iacobine“ în Imperiu.

În raționamentul său simplist, Francisc al II-lea credea că poporul disprețuit, umilit, exploatat, lipsit de libertatea presei nu va adopta iacobinismul sau forma vulcanică a acestuia, ca în Franța. Ordinea feudală fiind amenințată, toate statele Europei s-ar fi prăbuşit în ruină. Francisc al II-lea se considera păstrătorul tradiției dinastice şi apărătorul ordinii de stat, evident la maniera în care concepea el aceste noțiuni, adică într-o formă reacționară. Mentalitatea sa de birocrat nu găsea altă soluție decât, intensificarea supravegherii polițieneşti.

Un contemporan ne oferă unele precizări privind calitățile lui Francisc al II-lea, conducătorul imperiului austriac în perioada cea mai frământată a istoriei europene (1793—1815): „Îşi petrecea timpul fabricând lipici pentru scrisori şi admirându-şi opera. În primii ani de domnie şi până la bătălia de la Wagram (1809), când armata austriacă, aflată sub comanda arhiducelui Carol, a fost învinsă de Napoleon Bonaparte, Francisc al II-lea a crezut că poate opune Franței revoluționare rezistența militară a Austriei. El s-a deplasat pe câmpul de luptă şi a asistat la bătălia de la Tourcoing, unde

trupele sale au fost înfrânte, ca de obicei. Mai târziu, a apărut la Austerlitz şi la Wagram, fără a interveni în conducerea operațiunilor. Dar nici în tabăra improvizată, nici în sala de conferințe de la Hofburg, el nu a dat dovadă de vreo înverşunare deosebită pentru această luptă, cu toate că el însuşi o dorise şi întreg anturajul său o impusese. Era ca şi cum s-ar fi trezit în el un sentiment ereditar. Dar calea aleasă fusese, într-adevăr, cea bună? Nu pierdea el, de fiecare dată, o parte din glorioasa moştenire încredințată de strămoşi?“

După zdrobitoarea înfrângere de la Wagram, Francisc al II-lea i-a încredințat, la 1 iulie 1809, Ministerul Afacerilor Externe lui Metternich, a cărui concepție politică era identică cu cea a lui Stadion. La 10 august, Metternich îi adresează împăratului un raport în care-şi expune principiile politice. El începe prin a accepta sistemul ce triumfase în Franța: „Principiile noastre sunt de nezdruncinat, dar nu putem lupta împotriva necesității. Trebuie să ne păstrăm forțele pentru vremuri mai bune şi să acționăm în vederea salvării noastre prin mijloace mai blânde... Începând cu ziua semnării păcii, sistemul nostru va consta exclusiv în manevre subterane, în evitarea oricărui angajament şi flatarea partenerilor. Numai astfel vom reuşi să supraviețuim până în ziua eventualei eliberări generale.”

Politica noului cancelar, care se opunea progresului, menținând aceleaşi forme depăşite, a împins, treizeci şi nouă de ani mai târziu, popoarele la revoltă. Canning l-a numit „marele inchizitor al Europei”. Constantin de Grünwald scria — cu o vizibilă simpatie pentru Metternich — într-o monografie consacrată acestuia: „Ideologia unui Pobedonosțev, consilier al lui Alexandru al III-lea şi educator al lui Nicolae al II-lea, coincide în toate punctele cu aceea a sistemului lui Metternich.“

Pe cât de suplu şi bazat pe duplicitate era sistemul lui Metternich în politica externă, pe atât era de imobil în interiorul țării.

Scriitorul austriac exprima astfel un adevăr supărător, sistematic ignorat, dar acesta constituia o condiție esențială pentru menținerea ficțiunii legale a „pragmaticei sancțiuni” din 1713, care proclamase unirea „inseparabilă şi indisolubilă” a tuturor posesiunilor ereditare ale Casei de Austria.

Asumându-şi răspunderea politicii Austriei, Metternich s-a adaptat cu o surprinzătoare uşurință moravurilor de la Curtea imperială. Aceste moravuri semănau perfect cu cele de la Curtea din Dresda, neschimbate de la mijlocul secolului al XVII-lea.

În 1840, baronul Andrian scria: „Austria este un nume fictiv, care nu reprezintă nici un popor, nici o națiune, nici o țară; este o desemnare pur convențională a unui complex de naționalități absolut diferite. Există aici mulți italieni, germani, slavi şi unguri. Împreună, ei constituie imperiul Austriei, dar nu există o națiune austriacă.“

Or, în fața amenințării Revoluției franceze, tronul Habsburgilor nu avea alt sprijin decât aristocrația feudală, al cărei concurs era condiționat de respectarea privilegiilor feudale. Nobilimea era credincioasă numai în măsura în care interesele sale nu erau atinse de rațiuni de stat. Solidaritatea dintre tron şi feudalitate a fost determinată de Revoluția franceză, în intenția de a forma un front comun împotriva inamicului din interior, țărănimea. Cel care a vegheat şi a acționat ca această unitate să nu fie periclitată în nici un fel a fost cancelarul Metternich. Poetul Heinrich Heine îşi făcea iluzii cu privire la cancelar, care era un aristocrat renan, scriind în cartea sa *Tablouri de călătorie* (*Reisebilder*)*:* „Am o anume tandrețe pentru Metternich; nu mă las înşelat de aspirațiile sale politice, dar sunt convins că stăpânul viilor de la Johannesburg, cu un vin atât de amețitor şi de liberal, nu poate iubi în străfundul sufletului său servilismul şi obscurantismul".

Metterich poseda, fără îndoială, o excepțională inteligență politică, dublată de numeroase lecturi. Avea un gust literar rafinat, iar lecturile îi facilitau disputele de idei. Îşi dădea seama însă că operele lui Voltaire, Montaigne, Goethe, Jean-Paul, Schiller, Lessing, Rousseau, Montesquieu dădeau naştere la idei a căror forță explozivă ar fi putut demola armătura fragilă a Imperiului.

Împăratul Francisc a reprezentat reacțiunea totală față de ideile Revoluției franceze. Metternich i-a împărtăşit convingerile fără nici o ezitare, pentru că asistase, pe când era student la Strasbourg în 1789, la atacul şi devastarea primăriei. El fusese obligat să se refugieze la Viena, unde căsătoria cu nepoata cancelarului Kaunitz i-a facilitat ascesiunea. Reiese cât se poate de limpede cât de impresionat a fost de evenimentele din Franța dintr-o broşură anonimă pe care a publicat-o în 1794. „Revoluția franceză, nota el, a atins un asemenea punct, încât amenință cu prăbuşirea toate statele Europei. Războiul actual urmează aceeaşi cale ca prima migrație a popoarelor. Distrugerea tuturor monumentelor şi operelor de artă, subjugarea națiunilor prezintă o analogie frapantă cu faptele şi acțiunile hoardelor sosite din nord în secolele V şi VI. Scopul barbarilor moderni este de a rupe toate legăturile sociale, de a distruge toate principiile şi de a confisca toate proprietățile. Principi şi popoare, voi care sunteți uniți atât de strâns prin interese reciproce, vă apropiați cu fiecare zi ce trece de capătul existenței voastre; nu v-au mai rămas decât câteva clipe. Folosiți mijloacele care au făcut forța duşmanilor voştri. Dacă veți fi uniți, veți pune pe fugă hoardele de tâlhari; vi se vor alătura oamenii de bună credință din toate țările. Vouă vă va datora Europa salvarea ei şi de voi va depinde liniştea generațiilor viitoare."

S-a spus, nu fără dreptate, că domnia lui Nicolae I a constituit tipul de regim absolutist integral. Eroare; în comparație cu regimul împăratului Francisc al II-lea, țarismul a avut mai degrabă o atitudine liberală față de

literatură. Putem să ni-l închipuim pe împăratul Austriei asistând (aşa cum a făcut-o ţarul) la premiera unei satire nemiloase la adresa administraţiei austriece, similare comediei lui Gogol *Revizorul*? Trecând peste hotărârea cenzurii, Nicolae I a cerut ca piesa să fie jucată, iar la sfârşitul spectacolului, întorcându-se spre înalţii demnitari şi spre miniştri, le-a spus: „Eu mi-am luat porţia, faceţi şi domniile voastre la fel".

Contemporanii au scos în evidenţă legătura indisolubilă dintre Francisc şi Metternich. „Politica Austriei este bazată pe caracterul împăratului şi condusă de spiritul prinţului Metternich", scria Meyendorff, iar polemismul Sealsfield adăuga: „Există între Francisc şi Metternich o deosebită similitudine de caracter şi de vederi. Francisc şi-a găsit omul şi aşa se explică faptul că-i adoptă toate măsurile şi le respectă cu strictețe". De altfel, cancelarul însuşi îşi definise astfel propria situaţie: „Împăratul face totdeauna ce doresc eu, dar eu nu doresc niciodată decât ceea ce trebuie el să facă".

Toate cenzurile sunt tâmpite, dar cenzura austriacă, a depăşit în vremea lui Metternich tot ce se putea imagina. Se interzisese actorilor să apără pe scena îmbrăcaţi în militari sau clerici (chiar şi atunci când rolul o impunea). Cuvântul „paladin" a fost tăiat dintr-un text pentru a nu aduce ofense... palatinului Ungariei. În opera *Don Giovanni* de Mozart corul trebuia să cânte „Trăiască libertatea", dar cenzura a schimbat textul cu : „Trăiască bucuria".

Nici Schiller nu a scăpat vigilenţei cenzurii: în drama sa *Hoţii*, propoziţia „Această canalie se numeşte Franz" a fost suprimată din respect pentru augustul nume al împăratului. Într-o carte pentru şcolari, erau următoarele cuvinte: „Cazacii călărind pe caii lor mici..." ; cuvântul „mici" a fost suprimat pentru că putea jigni o armată aliată.

Evident că aceste intervenţii ridicole ale cenzurii nu conveneau spiritului fin al lui Metternich, şi totuşi el nu putea schimba un sistem ce asigura trăinicia regimului absolutist.

După ce i-a recitat unui prieten epilogul la *Childe Harald...* al lui Byron, pe care Metternich îl considera „cea mai strălucită cometă a poeziei contemporane", el a adăugat: „Noroc că poliţia nu cunoaşte lecturile mele liberale, altfel demult m-ar fi denunţat împăratului"; ceea ce constituia un mod abil de a se desolidariza de abuzurile unei cenzuri al cărei şef suprem era el însuşi.

Care erau şansele revendicărilor românilor formulate în „Supplex libellus Valachorum", în condiţiile absolutismului total? Regimentele de la frontiere erau formate exclusiv din români şi luaseră parte la bătăliile de la Rivoli, Austerlitz şi la toate celelalte lupte, duse de armata austriacă. La Arcole, două companii dintr-un regiment de români s-au aflat chiar la capătul podului.

Românii erau buni pentru războaie şi pentru povara dărilor şi a muncii obligatorii. În ceea ce priveşte drepturile lor, nimeni nu avea interesul sau graba de a le acorda. Problema reglementării urbane şi a repartizării impozitelor ridicată de Iosif al II-lea nu a fost discutată decât atunci când era prea târziu, în ajunul revoluției din 1848, când nu-şi mai avea rostul. Aparent totul revenise la normal, iar iobagii păreau liniştiți.

Într-o scrisoare adresată doamnei Lieven la 4 februarie 1819, cancelarul îşi exprima astfel satisfacția: „Țara noastră sau, mai degrabă, țările noastre sunt cele mai liniştite pentru că se bucură, fără revoluții, de majoritatea binefacerilor izvorâte din cenuşa imperiilor afectate de tulburările politice. Poporul nostru nu înțelege de ce ar stârni mişcări, câtă vreme se bucură în linişte de ceea ce mişcările altora i-au adus ca avantaje."

Este lesne de dedus ce înțelegea cancelarul prin „poporul nostru".

Acest optimism excesiv a primit un răspuns prin „Völkerfrühling" (Primăvara popoarelor), an de convulsii naționale şi sociale, pe care Metternich nu avea cum să-l prevadă. „Primăvara popoarelor" (în 1848, pe neaşteptate copacii au înmugurit încă din luna februarie) a însemnat trezirea dintr-un somn lung şi dureros a popoarelor care-şi proclamau libertatea. Metternich scrisese: „Nu poți opri cursul debordării plasându-te în fața torentului. Pentru a împiedica debordarea, forța trebuie folosită în timp util." El se gândea la forță, deci la represiune, şi nu la afirmarea decisivă a spiritului de dreptate.

În cursul anului 1846, mai multe scrisori fură adresate împăratului, „şeful tâlharilor", în care se cerea nici mai mult, nici mai puțin decât spânzurarea lui Metternich. Acesta era rezultatul ignorării faptului că, în afară de nobilime, mai existau şi nişte popoare care întrețineau prin munca lor întregul aparat al statului.

Este suprinzător să constatăm că românii din Transilvania au reuşit să creeze, în aceste condiții, o clasă cu o pregătire intelectuală deosebită şi elemente de primă mână în viața economică.

Corporația comercială românească de la Braşov, având peste 100 de membri, domina în 1846 comerțul cu Moldova, Muntenia şi chiar cu Orientul Apropiat. Corporația deținea 80% din importuri şi 94,7% din exporturile Braşovului. Ea avea depozite la Bucureşti, Tulcea şi Budapesta. Astfel, se formase în decursul a cincizeci de ani, o bază a burgheziei româneşti, fără ca nimeni să-şi dea seama. Unii dintre aceşti negustori români din Braşov au lăsat moşteniri ce depăşeau un milion de florini. Faptul este cu atât mai straniu, cu cât, de mai multe veacuri, românii nu aveau dreptul să se stabilescă decât în afara oraşelor.

Dat fiind faptul că nobilimea, maghiară sau maghiarizată, îşi exercita influența în organismele guvernamentale de la Viena, Cluj, Sibiu, unde avea un rol determinant, ca şi în administrație şi justiție, exploatarea poporului

român putea fi făcută fără întrerupere şi fără limite. Oprimării naţionale i se adăuga asuprirea economică.

Faţă de superioritatea numerică a românilor, aristocraţia, nobilimea mijlocie şi mică creau tot felul de oprelişti pentru a împiedica formarea unei pături intelectuale româneşti, adică a unor cadre intelectuale şi economice capabile să întreprindă o acţiune naţională.

Clasa intelectuală nu era formată numai din bursierii trimişi la Roma de episcopia unită de la Blaj, centru al spiritualităţii româneşti din Transilvania. În 1830, de exemplu, patruzeci de români urmau cursurile Universităţii regale maghiare de la Budapesta, iar alţi studenţi români se găseau la Viena; nivelul de pregătire al acestui tineret poate fi evaluat prin parcurgerea lucrării *Wiederlegung der Abhandlung* a lui Eftimie Murgu, publicată în 1830. Operă polemică istorico-filologică, prin care autorul răspunde publicistului sârb Tőkőlyi; acesta negase originea latină a poporului român, susţinând că limba română este o limbă slavo-italiană.

Analizând limba română, Murgu a stabilit caracterul limbii, subliniind originea latină a cuvintelor indispensabile în relaţiile unui grup social. El a dovedt că limba română curentă, sau latina comună, s-a răspândit în Italia, suferind modificări, după regiune şi naţiune, chiar în acele locuri unde s-au născut dialectele italice. Circulaţia şi admiterea acestui limbaj a creat limba generală a românilor.

În 1834, filologul A. Fuchs a pulicat la Halle *Die Romanische Sprachen in ihren Verhaltnisse zum Lateinischen.* El examinează lucrarea lui Murgu, citându-l adesea. De asemenea, marele erudit sas I.K. Schuller, scriind despre originea românilor *(Ursprung der Romänen und ihrer Sprache),* în 1855, arată că a consultat cartea lui Murgu, admiţând că era foarte probabil ca limba română să fie limba latină curentă vorbită în Italia la începutul secolului II, deci în epoca lui Traian. Datorită acţiunii iniţiate de Petru Maior (1780) şi continuate până la Eftimie Murgu, s-a putut stabili că românii sunt de origine latină.

În *Österreichische National-Enziklopädie,* apărută la Viena în 1835 (volumul I, pag. 2890), se afirmă această origine.

Progresele realizate de un mic număr de români în formarea unei clase intelectuale nu au putut modifica însă situaţia social-economică a poporului român, care continua să fie considerat „tolerat” în Imperiul hahsburgic.

Dar un eveniment a venit să tulbure pacea Imperiului: în 1830 a izbucnit în Polonia o mişcare revoluţionară, având toate trăsăturile specifce polonezilor — elan, spirit de sacrificiu, eroism, o lipsă completă de pregătire pe plan internaţional şi exaltarea naţională alimentată de iluzii, cu alte cuvinte nişte trăsături tipic romantice.

Declanşând revoluţia lor în noiembrie 1830, polonezii uitaseră de existenţa Sfintei Alianţe. Animatorul acestei alianţe, ce reunea Rusia, Prusia

şi Austria, Metternich, declarase în 1820: „Uniunea dintre monarhii constituie baza esențială a politicii menite să salveze astăzi societatea de la prăbuşirea totală. Popoarele sunt ca nişte copii, sau ca nişte femei nervoase; pentru a le asigura fericirea, conducătorii lor trebuie să ajungă la înțelegere."

Prusia, Austria şi Rusia erau beneficiarele împărțirii Poloniei. Manifestul Dietei poloneze, prezidate de Ladislav Ostrowski, conținea, prin frumusețea textului, toate argumentele capabile să emoționeze conştiința unui om liber. El reamintea nenorocirile prin care trecuse Polonia din momentul dezmembrării sale şi garanțiile ce i se dăduseră prin tratatul de la Viena.

Bietele națiuni mici credeau cu naivitate în garanțiile prevăzute în tratatele semnate cu marile puteri; ele nu erau decât fardul ipocriziei.

Dieta poloneză denunța vicleniile politicii ruseşti, în sensul că Rusia punea la cale un război împotriva Europei, încercând să profite de Revoluția franceză care-l alungase pe Carol al X-lea, precum şi uneltirile Belgiei împotriva Olandei. „În urma zvonurilor care se confirmă pe zi ce trece, privind un război împotriva libertății popoarelor, au fost date ordine pentru punerea armatei poloneze pe picior de război"[...]

Revoluția franceză din iulie 1830 l-a impresionat neplăcut pe țarul Nicolae I. Contele Cernâşev i-a comunicat reprezentantului Franței, baronul Bourgoing, hotărârea țarului de a rupe relațiile diplomatice. Acesta din urmă a cerut audiență la țar, dar suveranul rus a răspuns fără menajamente: „Niciodată, absolut niciodată nu voi putea recunoaşte ce s-a întâmplat la Paris". Lovind cu pumnul în masă, țarul a declarat că nu-l va recunoaşte pe Ludovic-Philippe ca rege legitim. Ambasadorul l-a asigurat că Franța din 1830 nu mai era Franța din 1814, epuizată de douăzeci şi cinci de ani de război. Ceva mai calm şi schimbând tonul, țarul i-a declarat: „Dragă prietene, vă promit că nu voi lua nici o hotărâre grăbită, nu vă declarăm război, fiți siguri, dar ne vom consulta asupra atitudinii ce-o vom avea față de Franța." Prin folosirea pluralului, țarul subînțelegerea Austria, Prusia şi Anglia. El era sigur de Austria, având la Viena un apărător ferm al principiilor antirevoluționare. Tot atât de sigur era şi de Prusia, de care Rusia era legată prin tratatele Sfintei Alianțe. Cât despre Anglia, țarul era convins că aceasta îl va recunoaşte pe „regele baricadelor". În acelaşi timp, el a formulat unele rezerve: „În ciuda lucrurilor care îmi displac şi mă neliniştesc la dumneavoastră, nu am încercat vreodată să port un mare interes destinului Franței. În timpul acestor zile ale revoluției, eram îngrozit la gândul că Anglia, invidioasă că ați cucerit Algerul, va încerca să profite de tulburările de la dumneavoastră pentru a încerca să vă smulgă această minunată achiziție." Insinuarea era foarte bine plasată. Referindu-se la Austria, țarul i-a spus ambasadorului fără reticențe că, preocupată de

menținerea dominației sale în Italia, aceasta nu putea resimți nici o simpatie față de Franța.

Relațiile diplomatice cu Franța nu au fost rupte, deşi Nicolae I s-a gândit o bucată de vreme la o intervenție a puterilor din Sfânta Alianță, în vederea reinstalării lui Carol al X-lea pe tronul Franței.

Trimisul țarului la Viena, Orlov, nu şi-a luat în serios misiunea. El şi-a petrecut timpul cu distracțiile şi s-a întors în Rusia. Dar generalul Dibici a luat lucrurile în serios şi l-a informat pe regele Prusiei, Friedrich Wilhelm, în legătură cu proiectele lui Nicolae. Bătrânul rege prusac a respins aceste proiecte războinice, spunând că țara sa ar risca mult mai mult decât Rusia şi că el nu crede că Austria ar fi dispusă să intre în acest război. De altfel, Metternich a comunicat imediat Berlinului că se opune unei astfel de inițiative.

Era deci ceva adevărat în afirmația Dietei poloneze, că Rusia se pregătea de război.

Eroarea polonezilor a fost că s-au grăbit să inițieze o serie de acte, culminând cu declarația că Nicolae I a încetat să mai fie regele Poloniei, ceea ce echivala cu suprimarea Constituției promulgate de Alexandru I şi ratificate de Congresul de la Viena.

Anglia şi-a precizat punctul de vedere prin declarația lui Palmerston făcută trimisului la Londra al guvernului insurecțional, marchizul Alexander Wielopolski: „Evenimentele din Polonia sunt o problemă internă a ruşilor". Wielopolski a fost primit la Londra de Palmerston ca un simplu turist, şi nu ca reprezentant al unui guvern insurecțional. De altfel, primului ministru britanic Grey i-a declarat prințului Leon Sapieha cu o brutală sinceritate: „În actualele condiții, noi dorim ca Rusia să aibă mână liberă cât mai curând posibil, iar revolta dumneavoastră să fie înăbuşită în cel mai scurt termen."

În Franța, Ludovic Philippe era preocupat să fie recunoscut de marile puteri. Primul ministru al Franței îi declarase trimisului Poloniei revoluționare: „Dacă vă făceați iluzii în ceea ce ne priveşte, trebuie să înțelegeți că situația noastră este foarte critică. Noul guvern încă nu este consolidat. Nu putem purta război pentru dumneavoastră, nu v-a sosit încă timpul; trebuie să vă împăcați cu țarul."

Insurecția poloneză din 1830 era condamnată, monarhiile de Habsburg, Hohenzollern şi Romanov fiind solidare.

Pe ce se bazaseră polonezii la declanşarea revoluției? Pe discursurile înflăcărate ale unor revoluționari din Occident? Inconştiența de care au dat dovadă, aruncându-se în aventură, este surprinzătoare. Şi totuşi, revoluția poloneză a avut un puternic ecou în Austria.

Tineretul studențesc a organizat manifestații. S-au făcut colecte pentru sprijinirea mişcării revoluționare, iar luptătorii polonezi refugiați în Transilvania s-au bucurat de o bună primire.

Emigrația poloneză a început să desfăşoare o activitate susținută, asemănătoare celei a „carbonarilor“ italieni. Au fost înființate societăți secrete, care-i atrăgeau mai ales pe intelectuali, duşmani ai absolutismului. Revoluționarul polonez Adolf David, suspectat de autoritățile austriece, a fost transferat la Cluj, unde se credea că nu va găsi acelaşi mediu propice activității sale ca la Viena. Dar pe această cale, activitatea societății „Prietenii poporului” a fost extinsă şi în Transilvania.

Intuind rezervele revoluționare ale poporului român, David a intrat în legătură cu intelectualii români, atrăgându-i pe mulți dintre ei în societatea respectivă. El a redactat chiar pentru ei un program ce prevedea unirea celor trei principate române într-o republică democratică şi abolirea formelor feudale.

Prin intermediul preoților şi învățătorilor români, David spera să câştige masele țărăneşti, a căror forță insurecțională fusese dovedită de Horea.

Ştiind ce însemna un interogatoriu în regimul absolutist al Habsburgilor, Adolf David s-a sinucis în închisoarea din Cluj, unde era deținut. Astfel, poliția austriacă nu a putut afla nimic despre activitatea societății şi despre membrii acesteia. Cum existau numai unele bănuieli, s-au operat doar câteva arestări.

Dacă mişcarea respectivă a fost înăbuşită, forța ideilor s-a păstrat. Mişcările naționale intraseră în faza realizării. Evident că guvernul de la Viena găsea în aceste mişcări elemente ce-i asigurau poziția de arbitru, opunându-le pe unele celorlalte.

Guvernul, şi în primul rând Metternich, erau convinşi că vor putea face față problemelor primei jumătăți a secolului XIX numai cu ajutorul mijloacelor represive folosite în veacurile trecute. În ciuda climatului revoluționar din întreaga Europă, cancelarul îşi păstra încrederea în valoarea imobilismului.

În septembrie 1847, el mai credea sincer că unitatea Italiei nu era altceva „decât o frază sonoră care nu consună cu sentimentele de rivalitate existente în Peninsulă între diferitele familii, oraşe şi state“; el îşi păstrase optica de dinainte de Revoluția franceză, cu toate că pe zidurile oraşelor se putea citi „morte ai Tedeschi“ (moarte nemților), „il Tedesco alia porta“ (afară cu neamțul). Marele patriot italian Manini declara: „Simțim dominația Austriei ca pe un fier în rană“.

Magnații considerau cele mai înalte funcții din stat ca pe un apanaj de familie, ce le acorda şi dreptul de a hotărî în justiție. Ei erau solidari, împiedicând aplicarea reformelor dorite de Iosif al II-lea.

În Transilvania, magnații erau stăpâni absoluți, tulburați doar din când în când de răscoale țărăneşti.

Potrivit referendumului urbarial Grimm, în 1848 situația din Transilvania se prezenta astfel:

21 de proprietari aveau peste 100 de iobagi
30 „ între 500 şi 1000
132 „ între 100 şi 500
230 „ între 50 şi 100
961 „ între 10 şi 50
2173 „ între 1 şi 10

Cei 3 547 de proprietari care formau nobilimea şi aveau iobagi nu plăteau impozite. Toate sarcinile statului erau suportate de muncitorii agricoli, de meseriaşi şi negustori.

În secolul XVIII, după înfrângerea revoltei conduse de prinţul Rákoczi (cu ajutorul forţelor militare ale Austriei), magnaţii au încheiat o alianţă de interese cu Curtea de la Viena.

Nu magnaţii au pus la cale revoluţia maghiară împotriva Habsburgilor, ci mica nobilime care reprezenta 680 000 de persoane, cifră surprinzătoare pentru o populaţie de 12 milioane. Dar această populaţie nu era omogenă din punct de vedere etnic.

Între principatul Transilvaniei, Moldova şi Muntenia au existat întotdeauna legături. Acestea existau şi între ţăranii şi ciobanii care traversau cu turmele lor regiunile româneşti, în căutarea unor păşuni mai bogate, ceea ce a dus la crearea conştiinţei unităţii naţiunii române.

În numeroase judeţe ale Munteniei şi Dobrogei, populaţia actuală descinde din aceşti păstori, veniţi din Transilvania de-a lungul veacurilor.

Un element de cea mai mare importanţă în relaţiile dintre românii din cele trei principate l-a constituit intrarea în acţiune a intelectualilor, după 1830, care au dat o nouă orientare raporturilor existente. Ei au elaborat o politică naţională având ca obiectiv clar formarea unui stat român unitar, obiectiv ce fusese atins vremelnic de Mihai Viteazul.

În 1837, Ion Câmpineanu a expus în mod clar ţelul politicii naţionale: „Având un teritoriu divizat, românilor le va fi imposibil să ţină piept puternicelor imperii ce îi înconjoară. Insistăm asupra unirii întregului popor român“.

Era un proiect temerar, ce părea să sfideze cele trei imperii, rusesc, austriac şi turc. Părând o utopie la data când a fost formulat, el a devenit o realitate optzeci de ani mai târziu.

Prin situaţia politică pe care o aveau în cadrul monarhiei Habsburgilor, românii nu puteau lua nici o iniţiativă. Şi totuşi, din rândul lor, au apărut o serie de animatori ai ideii de unire a celor trei principate.

Toţi intelectualii ardeleni sosiţi în Muntenia sau Moldova susţineau două teze: pe plan naţional reînvierea Daciei romane; pe plan social, ridicarea economică a ţărănimii, pentru a crea o bază trainică statului român.

Cel mai activ dintre aceştia a fost Eftimie Murgu, profesor de filosofie, mai întâi la Iaşi şi apoi la Bucureşti. În 1840, el devine organizatorul unei

conspirații sociale şi naționale. Acest dârz luptător pentru un naționalism democrat țărănesc a exercitat o mare influență asupra intelectualilor din Muntenia şi Moldova. Să menționăm printre aceştia pe arhimandritul Scriban, scriitorul N. Bălcescu, C. A. Rosetti, Ion Câmpineanu.

Ideea daco-românismului intra în faza căutării unei soluții, pentru a putea trece din planul speculației romantice la cel al realizării.

În 1839, partidul național din Muntenia i-a trimis domnitorului Moldovei, Mihail Sturdza, un emisar, cu propunerea ca acesta să fie ales domn al Țării Româneşti. Consulul Franței, Hubert, asista la această întrevedere. Prudent şi realist, domnitorul moldovean a cerut ca unirea celor două principate să aibă loc cu consimțământul Rusiei. El nu era de acord să se pună problema Transilvaniei şi a Basarabiei, pentru a nu provoca în aceiaşi timp nemulțumirea celor două imperii. Mihail Sturdza trăsese concluzii din revoluția poloneză şi meditase asupra consecințelor acesteia.

O idee, chiar dacă nu poate fi realizată imediat, devine, „o idee-forță" (ca să folosim termenul lui Fouillé) şi domină mai multe generații, până ce împrejurările devin favorabile înfăptuirii sale.

Preocupat de ideea de unire a tuturor românilor, Câmpineanu s-a deplasat la Constantinopol pentru a expune situația şi aspirațiile națiunii române ambasadorilor Franței şi Angliei, amiralul Roussin şi, respectiv, lordul Ponsonby. El a reuşit să stabilească legături la Paris cu Garnier-Pagès, Carmenin, Dupont de Leur, Bérier, prințul Czartoriski şi contele Zamoiski, iar la Londra cu lordul Dudley Stuart, lordul Mar Pith şi cu mai mulți parlamentari influenți. A fost ascultat cu interes de Thiers şi Palmerston.

Vizionarul unirii a primit asigurări că momentul realizării acestei idei nu este prea îndepărtat, pentru că Europa se hotărâse să ia măsuri împotriva uneltirilor Rusiei în Orient. Erau, bineînțeles, cuvinte amabile, care nu angajau la nimic, dar care invitau totuşi la recunoştință. Romanticul om politic muntean s-a deplasat şi la Viena, unde a cerut o audiență la cancelarul Metternich. Acesta i-a comunicat că avea cunoştință de problema despre care urma să-i vorbească, dar că existau considerente politice care nu-i permit să se ocupe de aceasta.

Cancelarul era, fără îndoială, informat despre activitățile şi proiectele lui Câmpineanu în favoarea unității naționale a românilor. În drum spre Bucureşti, Câmpineanu a fost arestat la Lugoj şi dus sub escortă la închisoarea din Caransebeş. Pentru a-l îndatora pe domnitorul Țării Româneşti, Metternich l-a predat pe Câmpineanu autorităților muntene, care l-au ținut închis timp de doi ani.

Felix Colson, secretar politic al lui Câmpineanu, a publicat în 1839, la Paris, lucrarea *Despre starea prezentă şi viitorul principatelor Moldova şi Muntenia,* urmată de „tratatele Turciei cu puterile europene" şi de o hartă a țărilor româneşti.

Bun observator şi având o informare temeinică, Colson făcea în 1839 o prezentare exacta a românilor: „Un popor uitat până în zilele noastre ca o oază în deşert". El remarcase unele diferențe între moldoveni, de tendință mai degrabă aristocratică, şi munteni, având vocația democrației. Dar în pofida acestor diferențe şi a tuturor dificultăților, pe care numai timpul le putea şterge, unirea celor două principate într-un singur regat avea toate condițiile să se realizeze. „Alții, mai înaintați, susțin că unirea tuturor românilor este absolut necesară".

Colson descoperise că românii din Basarabia, Bucovina şi Transilvania nu lipseau din preocupările naționaliştilor munteni şi moldoveni. Dar aprecia cu mult simț politic că era „o problemă pe care mai degrabă timpul, decât diplomația, o putea rezolva".

În legătură cu românii din Transilvania, Colson scria: „Sunt români şi nutresc speranța că se vor uni cu frații lor din Moldo-Valahia. Ideea unirii este pe zi ce trece mai populară".

În 1837, doi reprezentanți ai intelectualilor din Transilvania au făcut o vizită în Muntenia. Ei au intrat în contact cu elemente ce aveau un rol important în viața politică şi intelectuală şi şi-au întărit convingerea că ideea de unitate națională prinsese rădăcini adânci în această provincie; descriind viața grea a românilor din Banat, Colson conchidea: „Guvernul din Viena a crezut că magnații pot să-i sacrifice nepedepsiți fie politicii coloniilor militare, fie orgoliului nobililor şi raselor dominante. Va veni poate vremea când se va face dreptate pentru toate crimele de leznaționalitate, atunci când supremația imperiilor va dispărea".

Observații asemănătoare celor ale lui Colson a făcut şi Saint-Marc Girardin în *Amintiri de călătorie*. El străbătuse Transilvania în 1836, având drept vizitiu un tânăr care vorbea latineşte, probabil un fost elev al seminarului unit de la Blaj. „Toate aceste ținuturi abia dacă se considerau austriece", notează autorul.

Revoluția maghiară a constituit numai un factor de precipitare a stării de spirit revoluționare, care mocnea pe tot întinsul Imperiului habsburgic. Mica nobilime maghiară, în mare parte sărăcită şi deci disprețuită şi umilită de aristocrație, îl avea ca reprezentant pe Kossuth Lajos, avocat şi publicist înzestrat cu un talent oratoric excepțional. Prezența în Dietă a acestuia se datora contelui Ludovic de Batthyányi, care cheltuise câteva sute de mii de florini ca să-i sprijine alegerea. Batthyányi era unul dintre rarii magnați care susțineau lupta Ungariei pentru independență. Nobilimea mijlocie dorea să preia conducerea afacerilor ungureşti pentru a înfăptui unele reforme structurale, fără îndoială în spiritul acestei categorii sociale, adică în spirit conservator.

În perioadele de criză social-politică, elementele ponderate, cele care vor să păstreze o cale de mijloc între extreme, sunt totdeauna învinse de extrema radicală.

Kossuth vorbea în numele intelectualilor radicali, ieşiți din rândurile micii nobilimi sărăcite. Datorită calităților sale, el a devenit şeful partidului reformei. Întrunită în luna martie 1848, Dieta maghiară era înspăimântată de ceea ce Villemain numise în Camera din Paris „jacqueria oficială". Motivul îl constituiau masacrele din Galiția, provocate de guvernul austriac.

Pentru a-i combate pe polonezi, suspectați că vor să răstoarne ordinea socială, guvernul de la Viena a crezut că poate folosi armata pe care o pregătea de jumătate de veac, favorizând conflictele dintre țărani (în majoritatea lor ucraineni) şi propretarii polonezi. În satele din Galiția au fost trimişi agenți secreți, instruiți timp de decenii, cu misiunea de a-i convinge pe țărani „că guvernul părintesc al împăratului doreşte emanciparea lor, dar nobilimea şi burghezia poloneză se opun, toate comploturile lor neavând alt scop decât să-i mențină în starea de iobăgie."

Flacăra revoltei s-a răspândit cu uşurință în întreaga Galiție. Masacre, familii întregi exterminate, casele nobililor jefuite şi incendiate. Preoții „care au încercat să calmeze furia populară au fost ucişi de soldații majestății sale apostolice, pentru că au tulburat ordinea publică. Guvernul de la Viena le-a permis celor care uciseseră şi jefuiseră palatele nobilimii să vândă liniştiți bijuteriile victimelor".

Alexander Wielopolski a publicat o vibrantă „scrisoare a unui nobil polonez către prințul Metternich", în care reamintea eliberarea Vienei de către regele Sobieski.

Nobilimea maghiară, îndreptățită să bănuiască Viena că ar folosi împotriva ei aceleaşi măsuri, aştepta nehotărâtă fiind conştientă de ferocitatea tratamentului pe care ea însăşi îl rezerva iobagilor şi țăranilor liberi. Metternich, care cunoştea această situație, scrisese în 1836: „În această țară (Ungaria) legile, moravurile, obiceiurile se află în urmă cu câteva secole față de restul Europei. Câțiva descreierați vor să aplice idei aparținând lumii civilizate unui corp politic ce nu este pregătit să le primească". Iar în 1848 el afirma „Ungaria seamănă cu o mlaştină. Dacă vrei s-o transformi în câmpie sau pământ roditor, trebuie să o scapi de apa stătută".

Iar în ceea ce priveşte pretenția la independență a Ungariei, Metternich se întreba „care ar fi situația acestei țări dacă s-ar despărți de Austria, cu gradul său redus de cultură, cu inferioritatea sa industrială şi, în sfârşit, cu inevitabilele eforturi care ar putea-o duce la separarea completă? Care ar fi situația ei față de marile state vecine?"

Dar Metternich uitase sau omisese intenționat o altă întrebare: care avea să fie situația maghiarilor, ei înşişi o populație minoritară față de celelalte naționalități din Ungaria?

În fața Dietei reformist-conservatoare (dispusă să opereze unele modificări, fără a schimba nimic), Kossuth a folosit drept argument în favoarea alternativei sale tocmai tragicul episod al „jacqueriei din Galiția":

nobilimea maghiară avea de ales între a prelua conducerea mişcării anti-feudale sau a fi zdrobită de aceasta, în caz de opoziție. „Nobilimea trebuie să acționeze, altfel va cădea sub secerile celor pe care i-ar fi putut elibera, iar această zi sângeroasă va însemna moartea constituției şi a națiunii maghiare".

Evident, Kossuth a pus accentul pe ideea națională maghiară, lăsând pe plan secundar reformele sociale. Toate eforturile sale erau subordonate intenției de a păstra pentru nobilime conducerea reformei. „Avem datoria de a păstra frâiele mişcării şi de a nu ne lăsa depăşiți". Atunci când se discuta despre independența politică a Ungariei, membrii opoziției îl sprijineau energic, dar se manifestau împotriva oricărei reforme antifeudale. Ei nu opuneau numai un obstrucționism implacabil, ci desfăşurau o întreagă strategie plină de ingeniozitate, încercând să dea şi să ia prin aceeaşi lege.

Deputatul Szentkirályi a propus suprimarea drepturilor feudale, dar a cerut ca indemnizația datorată proprietarilor să fie plătită de stat, ceea ce s-a acceptat în unanimitate. Dar în afară de Dietă şi nobilime, mai existau şi maghiarii care nu aparțineau acestei minorități privilegiate.

Purtătorii de cuvânt ai imensei majorități a națiunii maghiare erau luptători autentici, care cereau o reformă radicală a structurii. Ideile lor au fost expuse de Eőtvős Jozsef, în *Die Reform in Ungarn,* carte apărută la Leipzig în 1846, ca răspuns adresat Dietei ce dezbătea propunerile de la Pressburg.

Prezentând situația nobililor şi a ne-nobililor, autorul scoate în relief, prin întrebări şi răspunsuri, faptul că întreaga putere şi toate privilegiile se aflau în mâinile nobililor, poverile căzând în spinarea celorlalți.

„Cine ia parte la elaborarea legilor deputaților aleşi liber şi potrivit drepturilor lor de instruire?

— *Nobilimea.*

Cine stabileşte în comitate pretinsul impozit domestic şi cine revizuieşte socotelile la acest impozit?

— *Nobilimea.*

Cine dispune de lucrările publice?

— *Nobilimea.*

În mâinile cui se află aproape toate funcțiile statului?

— *În mâinile nobilimii.*

Cine este stăpânul aproape exclusiv al pământului țării, fie prin bunuri proprii, fie prin proprietate comunitară?

— *Nobilimea.*

Din partea cui se cere plata impozitului prin lege şi cine o cere?

— *Din partea săracului de către nobilime.*

În ce cauze pronunță judecătorul comitatului cea mai mare parte a sentințelor după cum crede el de cuviință?

— *În cele ale săracilor.*

Cine suportă întregul impozit domestic?

— *Săracul.*

Cine execută toate muncile publice?

— *Săracul.*

Din cine este formată armata, din ce clasă socială?

— *Din clasa săracilor.*

Şi cine, prin obligațiile comunale, lucrează aproape toate pământurile țării?

— *Săracul.*

Dintre toate punctele enunțate, nu există unul singur asupra căruia nu ar merita să întârziem, dar pentru a nu fi acuzat de patimă democratică, nu fac nici un comentariu. Împotriva afirmațiilor mele s-ar putea spune că tabloul prezentat aici nu mai este valabil, din moment ce, prin articolele 4 şi 5, ultima Dietă a acordat oricărui ne-nobil dreptul la proprietate şi la funcții. Nimeni nu este mai convins decât mine de enormele consecințe ale articolelor citate. Dar până astăzi (1846), situația celor nevoiaşi nu s-a schimbat cu nimic. Mai mult, aceste modificări nu se pot aplica până când intenția legii nu va fi susținută prin noi dispoziții, care încă lipsesc."

Revolta intelectualilor maghiari (al cărei scop politic era instaurarea dreptății sociale) era îndreptată împotriva Vienei şi absolutismului habsburgic şi nu împotriva austriecilor, germanilor sau altor naționalități. În revista „Erdelyi Hirado" (Vestitorul transilvan), Jakab Elek a publicat în 1846 o serie de articole în favoarea românilor. „Nu fac ei parte din edificiul statului nostru, chiar dacă nu sunt coloanele ornamentale, ci stâlpii săi seculari? Nu apără ei liniştea țării? Nu cultivă ei, de veacuri, cea mai mare parte a pământului transilvan?"

Scriitorul Szentivány Mihály s-a adresat chiar nobilimii maghiare, cerându-i să se ruşineze de tirania pe care o exercită, asemănătoare celei din vechime şi să renunțe la iluzia că va putea asimila celelalte națiuiii; el recomanda o alianță frățească între diferitele naționalități. Acest visător avea o înțelegere mai realistă a situației națiunilor din Ungaria.

El a demonstrat, în revista citată, eroarea fundamentală a aristocrației maghiare de a exploata țărănimea. „Aristocrația ungară a crezut cu tărie că privilegiile sale sunt eterne. Chiar dacă toate societățile şi formele de organizare din lume se prăbuşeau, ea spera că se va putea face astfel încât țărişoara aceasta, care este Transilvania, să rămână ca o relicvă împietrită a Evului Mediu, ca o mumie închisă ermetic, fără nici un contact cu spiritul şi ideile timpului."

Scriitorul Tancsics a avut curajul să rostească următorul adevăr: „Țăranii pot trăi fără nobili, dar aceştia nu pot trăi fără țărani".

În momentul izbucnirii revoluției la Budapesta, au fost eliberați doi condamnați politici: liberalul-radical maghiar Tancsics şi revoluționarul român Eftimie Murgu.

Naționalismul maghiar a fost profund influențat (am putea spune chiar elaborat) de aristocrație, aceeaşi aristocrație care a pus în practică şi politica de maghiarizare forțată. Ea a disprețuit cifrele, ignorând până şi statisticile populației în funcție de naționalitate.

Combătând în Dieta de la Pressburg revendicările naționalităților, Széchenyi a propus cu insistență să se respingă aceste cereri, pentru că naționalitatea maghiară era „concentrată în nobilime, iar abandonarea privilegiilor ar avea drept rezultat înecarea a şase milioane de maghiari în masa slavă".

În această concepție aristocratică a naționalismului maghiar îşi au originea toate convulsiile create de o aberantă voință de a domina celelalte naționalități, ceea ce a dus la anihilarea oricărei formule federative.

În 1846, Imperiul Habsburgilor avea 38 milioane de locuitori, dintre care 17 milioane slavi (cehi, slovaci, croați, sloveni, sârbi), aproape 10 milioane de germani (dintre ei 8 milioane locuind în Austria şi Boemia şi 1,3 milioane în Ungaria şi Transilvania), 5,3 milioane de maghiari, 3 milioane de români, care trăiau în Transilvania, Banat şi Bucovina şi peste 2 milioane de italieni şi evrei. În regatul Ungariei propriu-zise, din cele 14 milioane de locuitori, numai 5 250 000 erau unguri, restul populației compunându-se din slavi, români şi germani, după cum reiese şi din harta lingvistică a epocii. Teoria lui Széchenyi era deci explicabilă; nobilimea maghiară constituind o minoritate națională, dar bucurându-se de privilegiile ce-i dădeau putere, era logic ca ea să vrea să identifice naționalismul maghiar cu propria-i clasă. Dacă ar fi fost acceptate revendicările naționalităților şi postulatele democrației, s-ar fi ajuns în mod fatal la prăbuşirea Ungariei şi, ca o consecință inevitabilă, la transformarea radicală a structurii economice. Aşa se explică grija aristocrației să limiteze acțiunile revoluționare la naționalism, aşa cum îl concepuse ea.

Reprezentantul cel mai eminent al aristocrației maghiare a fost contele Ludovic Batthyányi, protectorul lui Kossuth, care aparținea micii nobilimii. Kossuth a pus în serviciul tezei formulate de Széchenyi („naționalitatea ungară este concentrată în nobilime") temperamentul său revoluționar şi elocința fascinantă, reuşind să golească ideea de revoluție de conținutul ei social. Acest naționalism a făcut imposibilă realizarea federalismului, singura formulă ce ar fi facilitat convieţuirea naționalităților într-un singur stat. El ar fi asigurat entităților naturale şi istorice integrarea lor inviolabilă.

Pe măsură ce se dezvoltau studiile istorice, popoarele intrau în contact cu arhivele în care se aflau titlurile unor drepturi imprescriptibile pe care le deținuseră.

Revoluția maghiară nu a fost primită cu ostilitate de naționalități.

La începutul lui aprilie 1848, a sosit la Pressburg o delegație de sârbi pentru a expune revendicările naționale şi sociale ale acestei naționalități. Delegația era condusă de liberalul Kostić şi de tânărul revoluționar

Gheorghe Stratomirović, adversar înverşunat al absolutismului habsburgic. „Stratomirović se exprimă cu atât dispreț şi atâta indignare împotriva împăratului şi a ofițerilor săi, încât ai putea crede că dispune de o forță suficientă pentru a lupta şi cu ungurii şi cu Windisch-grätz, ceeai ce nu este cazul", spunea însuşi primul ministru al Serbiei independente.

Îndreptându-se spre Pressburg, el credea că insurecția maghiarilor împotriva Habsburgilor nu excludea dreptul celorlalte naționalități la lupta pentru independență.

Kossuth a primit delegația cu amabilitate, dar s-a arătat refractar la obiectivul politic al sârbilor, care doreau autonomia teritoriului pe care-l ocupau şi în care constituiau majoritatea. Ca şi progresiştii unguri, Kossuth considera că expresia „națiune" se referă la statul maghiar şi nu la o comunitate de limbă, istorie, tradiție şi cultură; aceasta era poziția antifederală.

Din cauza disprețului pe care-l manifesta nobilimea maghiară față de toate celelalte naționalități din Ungaria, Batthyänyi, Kossuth şi Széchenyi, ca şi Dieta de la Pressburg nici măcar nu şi-au dat osteneala să se informeze asupra curentelor antagoniste ce existau în rândul naționalităților.

În lucrarea sa *Războiul pentru independența ungară,* Francisc Fejtö face această justificată observație: „Ungurii nu au înțeles că cei pe care-i consideraseră până atunci iobagi înapoiați căpătaseră conştiință națională".

Lipsa de considerație pentru naționalități (cu toate că formau o imensă majoritate în Ungaria) l-a împiedicat pe Kossuth să înțeleagă pericolul ce pândea revoluția maghiară şi care nu venea de la tânărul revoluționar Stratomirović, ci din partea patriarhului ortodox Rojacić aflat în contacte directe cu Sankt-Petersburgul.

Biserica ortodoxă era, încă de pe vremea lui Petru cel Mare, un element activ al politicii ruseşti în rândul slavilor din sud.

Românii din Transilvania, Banat şi Maramureş au primit cu simpatie insurecția maghiară. Interpretul fidel al atitudinii românilor, încă din prima zi a revoltei, a fost ziaristul Gheorghe Bariț. Din 1838 până în 1848, el a susținut lupta împotriva regimului absolutist al lui Metternich în ziarele pe care le redacta, „Gazeta de Transilvania" şi „Foaie pentru inimă şi literatură".

În calitatea sa, Bariț era obligat să ia zilnic legătura cu serviciile de „supraveghere şi formare a opiniei publice", cu alte cuvinte cu cenzura.

Când a aflat că a izbucnit revoluția la Pesta, el a scris în „Gazetă de Transilvania" din 15 martie 1848: „Plânsul mă îneacă, pentru că în viața mea publică de jurnalist, lovită şi cutreierată de atâtea valuri şi de prigoniri nemeritate, nu mai cunoscui altă bucurie." O nouă epocă începe pentru români. Ei simt că libertatea, egalitatea şi frăția, această sfântă deviză a

timpului, va fi şi salvarea lor... Se vor strădui cu toate puterile să transmită în cele mai îndepărtate colțuri această deviză.

Ura purtătorului de cuvânt al poporului român Bariț era îndreptată împotriva regimurilor absolutiste şi a politicii lui Metternich. El se exprima elogios despre discursurile lui Kossuth. Dar acest om format la Blaj îşi manifesta şi bucuria că „episcopii ortodox şi unit nu vor avea nici o influență politică", manifestându-şi astfel reticențele față de conducătorii celor două biserici, prea atașați Curții şi prea influențați de aceasta.

La Blaj apărea şi un alt ziar românesc, „Organul luminării", condus de cărturarul român de mare prestigiu Cipariu. Şi acesta îşi exprima bucuria, sperând că revoluția maghiară va pune capăt asupririi.

Conducătorii spirituali ai națiunii române aruncau vălul uitării peste trecutul recent; nu trecuseră decât şaptezeci de ani de la revoluția lui Horea şi de la sângeroasa ei reprimare. Ei erau fascinați de revoluție şi de speranța pe care aceasta o purta: libertatea, egalitatea şi frăția.

Dezbaterile din Dieta de la Pressburg dezmințeau aceste aşteptări. Ele dovedeau refuzul nobililor de a accepta principiul naționalităților şi de a elimina din afacerile statului concepția lui Metternich.

Fără îndoială că existau şi partizani sinceri ai principiilor Revoluției franceze. Dar aceştia formau o minoritate de tineri aparținând clasei inferioare sau chiar iobăgimii. Tinerii radicali, exaltați de poeții romantici şi de *Istoria Girondinilor* a lui Lamartine, visau să fie Dantonii revoluției maghiare; ei se întâlneau la cafeneaua Pilvax din Budapesta.

Cel care le însufleția aspirațiile era marele poet Petöfi, de origine sârbă şi al cărui nume fusese maghiarizat din „Petrovici". Era fiul unui cârciumar sărac şi al unei țărănci. Ce afinități puteau exista între poetul romantic — care formulase într-un poem acest crez politic: „Visez zile sângeroase / care vor distruge lumea veche / şi care pe ruinele fumegânde / vor înălța o nouă lume" — şi membrii Dietei de la Pressburg, unde majoritatea deputaților aparțineau aristocrației? Se pare că nici una, fapt confirmat indirect şi de Francisc Fejtö în *Războiul pentru independeța ungară:* „Majoritatea deputaților aparțineau nobilimii. Între cei 448 de reprezentanți era un mare număr de avocați, medici, magistrați, notari, dar nu existau decât doi țărani, în timp ce în Reichstag (parlamentul austriac), care tocmai fusese ales, se aflau 92 de țărani şi un mare număr de burghezi". Rezultă deci că, în Austria, primele manifestări ale revoluției şi-au făcut efectul, în timp ce în Ungaria, în pofida tuturor transformărilor survenite în Europa, nu se schimbase nimic, nobilimea feudală continuând să conducă destinele acestei țări până în 1945.

Exasperarea clasei nevoiaşe a fost exprimată de Petöfi într-un poem vibrant: „Sculați maghiari / vă cheamă Patria / a sosit clipa acțiunii, / acum ori niciodată".

În timp ce tinerii radicali discutau la cafeneau Pilvax elaborarea unei noi construcții de stat — în cadrul căreia omul trebuia să-şi recâştige libertatea națională, dar şi demnitatea umană — Dieta se străduia să consolideze ordinea feudală amenințată. Şi Dieta a fost cea care a reuşit să învingă revoluția maghiară, contribuind la restaurarea regimului Habsburgilor; pentru că între Dieta de la Pressburg şi Curtea de la Viena nu exista decât o neînțelegere trecătoare. „Corb la corb nu-şi scoate ochii."

Petöfi a căzut eroic în luptă pe câmpul de bătaie de lângă Sighişoara, „preferând o moarte frumoasă unei vieți mizere".

Contele Sztaray, deşi conservator, avea o înțelegere lucidă a realității şi îi prevenise zadarnic pe conservatori, înainte de revoluție, că „jumătățile de măsură nu mai sunt operante, trebuind măsuri radicale pentru uşurarea soartei poporului". Nobilimea maghiară nu şi-a dat seama că lupta împotriva Vienei cerea solidaritatea întregii națiuni. De fapt, nobilimea se lăsase atrasă în acțiunea împotriva Curții de la Viena şi a fost surprinsă că Habsburgii nu cedează. Fragilitatea convingerilor revoluționare ale nobilimii maghiare a fost verificată în momentul în care generalul austriac Schlick a invadat nordul Ungariei. Marii proprietari din comitatul Sáros erau satisfăcuți de această intervenție militară, care îi elibera de Kossuth şi de legile antifeudale votate de Dietă sub presiunea evenimentelor.

Tancsics, pătimaşul Petöfi şi alți radicali ceruseră cu insistență în Dietă ca opera legislativă începută în martie să fie continuată printr-o sferie de măsuri menite să suprime ultimele vestigii feudale, care constituiau o sursă de nemulțumire, fără să fie de vreun folos statului. Kossuth ținea seama de starea de spirit a clasei proprietarilor — dispuşi la tranzacții —, dar, pentru a-i linişti, el a fost obligat să-i avertizeze pe cei ce ce „agitau țara împotriva nobilimii, a magnaților sau a altor clase sociale ": „A agita poporul pentru nişte biete păşuni sau pentru impozitul pe vin, înseamnă a diminua forța de care avem nevoie pentru a salva patria... Orice dispută internă trebuie să înceteze."

Pentru a întări convingerile „revoluționare" ale nobilimii, Kossuth s-a văzut obligat să anunțe că promisiunile făcute de guvernul precedent, privind indemnizațiile, vor fi respectate. Guvernul pregătea plata imediată a unui avans de 15 milioane de florini proprietarilor care consimțiseră să renunțe la drepturile lor feudale. Era singurul mijloc de a le învinge ezitările şi de a-i ralia la acțiunea națională. Cu toată nemulțumirea ei față de întârzierea aplicării legilor antifeudale, țărănimea maghiară a răspuns apelului lui Kossuth.

Pentru ea, noțiunea de patrie avea un cu totul alt conținut decât pentru privilegiați. Este surprinzător să constatăm că clasa conducătoare maghiară nu a ținut seama nici în ajunul, nici în cursul revoluției de natura crizei care traversa Austria, din cauza problemei naționalităților şi a structurii sale feudale.

Observatorii străini au pus situației diagnostice precise. Agentul diplomatic englez Blackwell scria în ianuarie 1843 : „Dezmembrarea acestui imperiu eterogen ține de viitorul apropiat!“ La fel, Kisseleff, reprezentantul Rusiei la Paris, îşi informa ministrul de externe Nesselrode, la 19 martie: „Tristele evenimente de la Viena au distrus sistemul politic al Europei. Austria se descompune şi, pentru noi, va dispărea.”

Sfânta Alianță era amenințată. În ceea ce priveşte cele două probleme, cea a naționalităților şi cea a privilegiilor feudale, politica iui Kossuth a acționat negativ, câtă vreme Ungaria nu avea decât o alternativă: să se reconcilieze cu Viena sau să caute sprijin în țărănime şi în naționalitățile nemaghiare.

Kossuth a refuzat cu fermitate reconcilierea cu Viena, teză ce era susținută de Deák şi de un mare număr de nobili din Dietă. El a încercat să escamoteze problema țărănimii şi a respins revendicările naționalităților. Convingerea lui, potrivit căreia numai nobilii aveau misiunea de a conduce națiunea, a fost dovedită prin atribuirea dreptului de vot tuturor nobililor, indiferent de situația lor materială. În timp ce țăranii înstăriți, muncitorii şi negustorii nu beneficiau de acest drept decât dacă aveau cel puțin un lucrător angajat. Acesta era sistemul de vot censitar.

Alegerea în Dietă era condiționată de cunoaşterea limbii maghiare, ceea ce însemna introducerea acesteia ca limbă de stat şi înlocuirea limbii latine. Cu toate că în primăvara lui 1848 s-au acordat drepturi civice egale cetățenilor, fără deosebire de naționalitate şi religie, nici o lege nu garanta dreptul de folosire a limbii materne în administrație, justiție şi învățământ. Nu s-a oferit nici o garanție pentru dezvoltarea culturii naționale şi a şcolilor naționalităților. Legile impuneau folosirea exclusivă a limbii maghiare în toate ținuturile, cu excepția celor croate.

Ideea maghiarizării forțate a naționalităților, exprimtă lapidar prin fraza: „Ungaria va deveni maghiară sau nu va mai fi deloc“, reluată cu energie în 1867, după semnarea Pactului dualist, fusese elaborată în 1848.

Atât Batthyányi, cât şi Kossuth au crezut că acordarea egalității drepturilor civice constituia o concesie suficientă. Românilor, sârbilor, croaților etc. le revenea... onoarea de a deveni maghiari.

În *Războiul pentru independența ungară,* Francisc Fejtö citează părerea istoricului maghiar M. Horváth, care considera că Batthyányi şi Kossuth comiseseră o eroare politică ireparabilă: „...Aceea de a proclama principiile de egalitate şi libertate fără a reglementa detaliile care să garanteze punerea în practică a celor două noțiuni, în favoarea diferitelor naționalități ce locuiau pe teritoriul maghiar... Pe de altă parte, guvernul ungar nu a dat dovadă de prea mare abilitate când a încredințat conducerea regiunilor sârbeşti unor mari proprietari de pământ ca Kiss Ernö, contele Eszterházy Sándor etc., care erau deosebit de antipatizați de țărani”.

Dar putea guvernul Batthyányi să încredințeze conducerea, în regiunile sârbeşti, altcuiva decât unor nobili interesați să înăbuşe atât tendințele sociale revoluționare ale sârbilor, cât şi pe cele politico-naționaliste? Acesta era spiritul revoluției maghiare, bazat pe convingerea că ideea națională era reprezentată de aristocrație.

Este evident faptul că L. Kossuth visa la o Ungarie cu 14 milioane de maghiari. Pentru a o realiza, trebuia să se opună prin orice mijloc ca aspirațiile naționalităților să devină realitate.

Cum aristocrația nu recunoştea decât revoluția maghiară, ea considera mişcările naționale ale celorlalte naționalități din Ungaria şi Transilvania drept urmări ale intrigilor camarilei de la Viena şi ale țarismului.

Considerând problema din punctul de vedere al lui Kossuth, atitudinea naționalistă maghiară era logică. Fără o asimilare forțată a naționalităților, pentru a împiedica orice formă de autonomie propriu-zisă, teritoriul Ungariei ar fi fost redus aproximativ la limitele fixate ulterior de Tratatul de la Trianon, constituind elementul central al unei federații. Politica lui Batthyányi şi Kossuth a întârziat cu şaptezeci de ani deznodământul unui proces istoric declanşat de Revoluția franceză.

Obiectivul urmărit de Dieta de la Pressburg era asigurarea unui regim de autonomie. Dar puterea trebuia să rămână în mâinile nobililor. Revoluția maghiară fiind înfrântă în 1849, acest obiectiv a fost atins abia în 1867.

Situația din Transilvania, „fortăreața feudalismului maghiar", devenind tot mai complicată din cauza numărului românilor.

Toate eforturile lui Iosif al II-lea de a frânge rezistența acestei fortărețe fuseseră zadarnice. În 1784, revoluția lui Horea avusese un caracter social. În 1848, aspirațiile revoluționare ale românilor nu mai erau numai sociale, ci şi naționale, aşa cum fuseseră ele prezentate în 1791 de episcopul Inocențiu Micu şi ulterior în „Supplex libellus Valachorum".

Potrivit statisticii lui Sollner, situația demografică a Transilvaniei se prezenta în 1844 astfel:

unguri şi secui.....606.000
germani.....214.000
români.....1.291.000
armeni.....9.000
țigani şi evrei.....22.000

Pentru a-şi putea menține dominația şi a zădărnici orice acțiune națională, care ar fi fost — implicit — şi socială, maghiarii au refuzat să îmbunătățească situația iobagilor români.

O oarecare teamă de contaminare i-a pătruns pe nobili după schimbările survenite în Moldova şi Muntenia în urma revoluției lui Tudor Vladimirescu. Acesta lichidase regimul fanariot şi inaugurase o fază nouă în istoria poporului român, cea a rezistenței naționale.

Legăturile dintre Transilvania şi celelalte două principate, Moldova şi Muntenia, nu fuseseră întrerupte în nici un moment şi se putea deci aştepta ca procesul de renaştere națională să aibă urmări şi peste Carpați. Contele Széchenyi constata acest lucru cu un sentiment de spaimă: „Nici o graniță, nici o supraveghere nu vor reuşi să rupă firul ce-i leagă prin origine de patria lor comună, o țară săracă, dar care le cuprinde toate speranțele".

Baronul Wesselényi era unul dintre cei mai fanatici propagandişti ai maghiarizării forțate. Cartea lui apărută la Leipzig în 1843, a fost evanghelia tuturor panmaghiarilor. El scria: „Planurile pe care le urzesc fiii Munteniei şi Moldovei sunt mari şi iscusite, iar ei lucrează spre împlinirea lor tot timpul. Mulți dintre ei au o cultură mai întinsă şi sunt mai adânc pătrunşi de noul spirit al vremii decât ne putem închipui mulți dintre noi". Trebuie să subliniem că baronul era unul dintre conducătorii liberalismului maghiar.

Neliniştea nobilimii maghiare în legătură cu naționalitățile din Transilvania creştea pe măsură ce revoluția se întindea în Europa. Cancelarul Transilvaniei, baronul Jósika, scria de la Viena guvernatorului provinciei, contele Teleki József, la 2 martie 1848: „la Paris, radicalii şi comuniştii au preluat puterea" şi îşi exprima speranța că țarul Rusiei va interveni.

Nicolae I era, într-adevăr, jandarmul Europei, specializat în zdrobirea revoluțiilor naționale, în care vedea roadele sămânței aruncate de Revoluția franceză. Dar la 14 martie, cancelarul Jósika îl anunța pe guvernatorul Transilvaniei că revoluția a izbucnit şi la Viena, iar Metternich a fost obligat să demisioneze. Cancelarul îi scria, la 1 ianuarie 1848, regelui Prusiei: „Ceea ce este clar pentru mine este că lucrurile vor suferi mari schimbări. Faza pe care o traversează astăzi Europa este cea mai periculoasă din ultimii şaizeci de ani. Nu sunt profet, dar sunt un medic bătrân. Ştiu să deosebesc indispozițiile trecătoare de bolile mortale; astăzi este vorba de o boală mortală. Vom rezista cât vom putea, dar încep să mă gândesc cu disperare la sfârşit. Dacă nu mă înşel, anul 1848 va pune în lumină multe lucruri care anul trecut erau învăluite în ceață".

După demisia lui Metternich, cancelarul Transilvaniei s-a agățat de o nouă speranță, prințul Windischgräz, care, în calitatea sa de guvernator civil, putea impune ordinea. Două zile mai târziu, Jósika îi comunica lui Teleki faptul că lucrurile evoluează cu o viteză înspăimântătoare. Era, se pare, un ecou al constatării făcute de Metternich, cu un amar sentiment de resemnare: „revoluțiile înaintează, repede". Jósika îşi exprima regretul că revoluția nu fusese lichidată când încă mai era posibil pentru că la Viena aşteptau 30.000 de soldați gata să execute orice ordin. „Ceea ce se întâmplă astăzi în Ungaria pune în pericol viața şi averea nobilimii, care se găseşte în mijlocul unei mase de un milion şi jumătate de oameni de limbă străina". Cancelarul nu pierdea din vedere faptul că, printre aceşti oameni de limbă străină, 1.291.000 erau români.

„Suntem răspunzători față de soarta Transilvaniei şi trebuie să-i consultăm pe comandantul general şi pe înalții comişi pentru a înăbuşi orice tulburare.” În concluzie, el cerea să se ajungă repede la o înțelegere cu opoziția.

În scrisoarea sa din 18 martie, Jósika îşi exprimă neliniştea față de libertatea presei, care ar putea constitui un pericol pentru țară, şi recomandă guvernatorului Teleki să controleze minuțios tot ce scrie presa română. „În acest scop, scrie el, veți putea găsi un sprijin de nădejde la cei doi episcopi români.”

Schimbul de scrisori febril dintre Jósika, de la Viena, şi Teleki, de la Cluj, demonstrează neliniştea de care fusese cuprinsă aristocrația maghiară. Cel dintâi făcea la 24 martie următoarea constatare, referindu-se la revoluția de la Budapesta: „Actuala revoluție franceză, care amenință proprietatea şi duce drept spre comunism, nu a rămas fără influență la Budapesta; cercul opoziției — având în frunte dictatura lui Petöfi, Iranyi şi Vasvari — exercită cea mai cruntă teroare, extinzându-şi instigările chiar şi în rândul țăranilor”. (Corespondența dintre Jósika şi Teleki a fost extrasă de istoricul român Victor Cherestegiu din arhivele familiei Teleki. El a folosit-o în documentata sa lucrare *Adunarea Națională de la Blaj*.)

În acest climat de panică, Jósika dădea următorul sfat: „Lucrul cel mai important este să câştigăm timp”. El rezuma astfel tactica dintotdeauna a nobilimii maghiare.

Andics Erzsébet, în *Rolul contrarevoluționar al marii aristocrații 1848 — 1849* (vol. II, pag. 22—23), scoate în evidență rolul activ al cancelarului Jósika şi al altor nobili, care, datorită legăturilor cu aristocrația Vieneză, zădărniceau sancționarea de către împăratul Austriei şi regele Ungariei a legilor menite să opereze o breşă în sistemul de dominație feudală.

Față de revoluția pariziană, revoluțiile din 1848 din Austria şi Italia aveau anumite caracteristici. „În Franța, revoluția este aproape exclusiv politică şi într-o mai mică măsură socială. Obiectivul său esențial îl constituie extinderea dreptului de vot. În afara granițelor Franței, insurecțiile sunt în acelaşi timp liberale şi naționale. Popoarele cer constituții, dar mai ales schimbarea statutului lor internațional — fie, ca în Italia, sfârşitul dominației străine, fie, ca în Austria, independența şi autonomia. Acesta este cazul ungurilor, cehilor şi sârbo-croaților.” (Contele de Saint-Aulaire — *Franz-Joseph*)

În Austria, la problemele naționalităților se adăuga, într-o măsură mai mare statutul țărănimii, menținută în stare de iobăgie. Această problemă căpăta în Transilvania forma unei autentice sclavii.

Nobilimea maghiară contesta ideea existenței altor naționalități în Ungaria.

După adunarea din 27 martie, când s-a prezentat la Kossuth o delegație care a formulat cererile sârbilor în 16 puncte (printre care cel

privind recunoaşterea naţiunii sârbe), conducătorul revoluţiei maghiare a răspuns plin de mânie că în Ungaria nu există şi nu poate exista decât o singură naţiune şi anume cea dominantă, naţiunea maghiară. El a refuzat cu aceeaşi îndârjire să rezolve problemele atât de tragice ale iobagei. Între aristocraţia austriacă şi cea maghiară exista o puternică solidaritate, ambele fiind ameninţate, în aceeşi măsură, de reformele sociale, care periclitau proprietatea feudală. Care puteau fi şansele de reuşită ale cererilor ţărăneşti, faţă de intervenţiile aristocraţiei maghiare? Familia imperială era adversara oricărei reforme.

La 19 martie 1848, arhiducele palatin Stephan de Habsburg, văr al împăratului, îi comunica vice-cancelarului Szögyényi Lászlo: „Ieri într-un prim moment de spaimă, cele două Diete au votat legea suprimării corvezilor şi a oricărui fel de dijmă. Legea va ruina aristocraţia dacă Majestatea Sa nu găseşte vreun mijloc pentru a împiedica aplicarea ei". Arhiducele oferea şi unele sugestii care au fost luate în consideraţie. La 28 martie, o Revenire imperială cerea ca legea respectivă să fie dezbătută din nou în Dietă. Acelaşi document hotăra ca dispoziţiile anterioare să rămână în vigoare până în clipa în care Dieta va stabili despăgubirea proprietarilor. Era o formulă ingenioasă de a sabota reforma.

Întrucât nu existau fondurile necesare despăgubirilor, abolirea iobăgie! era amânată pentru un termen necunoscut. La Curte, camarila era formată, bineînţeles, din elementele cele mai reacţionare ale aristocraţiei. Ea nu se putea resemna să vadă Austria înzestrată cu o Constituţie ce nu i-ar mai fi acordat exclusivitatea puterii. Cea care conducea această camarilă era arhiducesa Sophia, care s-a servit de ea, la începutul revoluţiei de la Viena, pentru a provoca răsturnarea lui Metternich. Până şi reacţionarul Metternich era considerat progresist, în comparaţie cu concepţiile retrograde ale arhiducesei. După îndepărtarea acestuia, toţi membrii familiei imperiale, marii demnitari ai Curţii, înalţii funcţionari şi generali s-au grupat în jurul arhiducesei, proclamându-l ca şef al curentului pe prinţul Windischgrätz.

Împăratul Franz-Ferdinand fusese o simplă marionetă în mâinile camarilei, până la abdicarea sa, la 2 decembrie 1848, aşa cum fusese şi în mâinile lui Metternich. Este uşor de înţeles că demersurile lui Jósika privind menţinerea regimului iobăgiei au găsit un sprijin foarte eficient din partea camarilei. La 29 martie, el anunţa foarte satisfăcut guvernatorului Teleki că proiectul de lege privind desfiinţarea dijmelor ţărăneşti nu a fost sancţionat şi că a fost trimis Dietei spre a fi dezbătut din nou, pentru că anularea imediată a obligaţiilor ţăranilor ar fi produs mari daune economiei statului.

Este interesant să constatăm că cei care se opuneau reformelor nu-şi imaginau că această rezistenţă poate duce la revolta ţăranilor.

Românii din Imperiu nu mai aşteptau din partea ungurilor nici recunoaşterea lor ca naţiune (într-o vreme în care toate măsurile duceau spre o maghiarizare forţată), nici restituirea drepturilor lor prin abolirea

iobăgiei. Dar şi speranţele pe care şi le puseseră în Habsburgi nu erau decât o amăgire.

Revendicările românilor erau inspirate de liberalism (în domeniul social-economic) şi, din principiul naţionalităţilor, ambele contrazicând principiile fundamentale ale Imperiului. Ei erau deci condamnaţi să nu primească decât fărâmituri din partea lui Franz-Joseph, mult mai zgârcit decât Iosif al II-lea.

De la 2 decembrie 1848 şi până la 21 noiembrie 1916, timp de şaizeci şi opt de ani, Franz Joseph şi-a păstrat aceeaşi ostilitate faţă de „hidra revoluţiei", una din consecinţe fiind refuzul său de a admite federalizarea Imperiului.

Ca şi Joseph de Maistre, doctrinarul catolicismului, împăratul considera revoluţia drept o revoltă satanică.

Grupul intelectualilor revoluţionari conduşi de poetul Petöfi a redactat un manifest în 12 puncte, devenit programul revoluţiei maghiare :

1. Libertatea presei şi desfiinţarea cenzurii preventive.
2. Un guvern responsabil.
3. Sesiuni anuale ale Parlamentului ales prin vot universal.
4. Egalitatea tuturor în faţa legii.
5. Constituirea unei gărzi naţionale.
6. Egalitatea tuturor la plata impozitelor.
7. Suprimarea drepturilor feudale.
8. Instituirea sistemului de juraţi aleşi în cauzele penale.
9. Înfiinţarea unei Bănci Naţionale.
10. Formarea unei armate naţionale.
11. Eliberarea deţinuţilor politici.
12. Unirea Ungariei cu Transilvania.

Egalitate — Libertate — Frăţie.

Acest manifest-program face abstracţie de existenţa efectivă, atât în Ungaria, cât şi în Transilvania, a unor naţionalităţi ale căror aspiraţii intrau în contradicţie cu concepţia revoluţionarilor unguri, potrivit căreia *Ungaria constituie un tot unitar din punct de vedere politic, având o spiritualitate maghiară.* Prin urmare, celelalte naţionalităţi erau obligate, implicit, să se maghiarizeze.

În cartea sa *Naţionalismul, mit şi realitate,* Boyd C. Shaefer, secretar al „American Historical Association", remarcă pe bună dreptate: „În multe ţări din Europa centrală şi răsăriteană, naţionalismul s-a dezvoltat nu pornind de la burghezie (care era foarte slabă), ci ca reacţie împotriva asupritorilor străini". Este exact cazul naţionalismului românesc.

Caracterul aristocratic, exclusivist al naţionalismului maghiar, a provocat — după cum era de aşteptat — reacţia celorlalte naţionalităţi. Este simptomatic faptul că acest spirit intolerant s-a răspândit şi în rândurile

tineretului universitar maghiar, care nu avea nici o legătură cu clasa nobilimii. Studenții maghiari se manifestau agresiv ori de câte ori îi auzeau pe studenții români vorbind în limba lor maternă.

O nouă generație de tineri români se formase la universitățile maghiare. Majoritatea acestor tineri erau de origine țărănească; ei urmăreau îndeaproape presa şi toate publicațiile maghiare în care erau dezbătute probleme referitoare la români. Când, în cursul iernii 1846—1847, Dieta Transilvaniei a dezbătut la Cluj proiectul de lege privind îmbunătățirea soartei iobagilor, tineretul universitar român a asistat la şedințe. El a putut să-şi dea seama că toți vorbitorii se străduiau să transforme proiectul de îmbunătățire într-o lege care ar fi sporit şi mai mult obligațiile țăranilor. Printre tinerii care asistau la dezbaterile Dietei se afla şi cel ce avea să devină, un an mai târziu, conducătorul luptei românilor împotriva maghiarilor, Avram Iancu. Părăsind sala de şedințe, el a rostit această concluzie: „Tiranii nu pot fi convinşi prin argumente filosofice sau umanitare, ci numai cu sulița lui Horea“. Nu avea decât 24 de ani, dar a devenit elementul dinamic al adunării naționale de la Blaj, care s-a reunit în mai 1848, în ciuda obstrucțiilor autorităților maghiare. Peste 60.000 de țărani au participat la această adunare, încadrându-i pe intelectualii români. Un veac mai târziu, această manifestare va fi considerată actul preliminar al Unirii din 1918.

Moldova şi Muntenia au fost reprezentate la marea Adunare a românilor din Transilvania de elita lor politică şi intelectuală, care urma să formeze clasa politică a României după Unirea Principatelor (24 ianuarie 1859). Au fost prezenți: Alexandru I. Cuza — viitorul domnitor —, frații Golescu, Mihail Kogălniceanu, V. Aleesandri (prieten al lui Frédéric Mistral), viitor ministru al afacerilor externe, N. Bălcescu, Ion şi Dumitru Brătianu. Prezența lor a fost remarcată de Viena şi de aristocrația maghiară, care intuiau intențiile românilor din cele trei principate. Istoricul Elek Jakab a fost impresionat de seriozitatea maselor şi remarca: „Această masă imensă de oameni părea o mare liniştită, la suprafața căreia nu vedeai nici cel mai mic val... Poporul tăcea şi asculta nemişcat. Rareori, câte un țăran schimba câte o vorbă cu vecinul său despre cele ce se discutau.“

Guvernatorul Transilvaniei, contele Teleki, a fost surprins la vederea acestei adunări neliniştitoare, fiind impresionat mai ales de numărul mare de participanți. Pentru a face față eventualelor dezordini, au fost aduse de la Blaj unități militare de secui, care au rămas nefolosite.

După o serie de discursuri, românii au depus jurământ să nu mai accepte asuprirea. Ei şi-au proclamat libertatea şi şi-au afirmat opoziția față de unirea Transilvaniei cu Ungaria. Era o atitudine hotărâtă împotriva politicii maghiare, dar care se baza pe încrederea în împărat, deci o poziție contrară revoluției maghiare. Oficiosul „Wiener Zeitung” din 15 mai a publicat un amplu articol semnat de delegatul român la Viena, Dumitru

Moldovan, şi intitulat „Unirea Transilvaniei cu Ungaria pronunțată în mod arbitrar”. Moldovan scria printre altele: „La 15 mai, românii şi-au proclamat statutul de națiune indivizibilă, cerând să fie recunoscuți ca atare de națiunile conlocuitoare. Ei cer ca Dieta Transilvaniei să nu ia nici o hotărâre fără consimțământul românilor, care reprezintă două treimi din populația țării. Ar trebui să li se recunoască şi dreptul de a protesta împotriva unei uniri hotărâtă fără asentimentul lor. Delegația română are convingerea că împăratul Franz-Ferdinand, care-i iubeşte la fel pe copiii săi, nu va permite ca națiunea română să fie lovită de moarte.” Reiese de aici că românii nu erau informați asupra sentimentelor nutrite de camarilă. O delegație română s-a deplasat la Innsbruck, unde se refugiase împăratul de teama revoluției de la Viena. Ea nu a fost primită, dar i s-a transmis un răspuns cu şase zile mai târziu, după ce împăratul sancționase legea privind unirea Transilvaniei cu Ungaria.

În acest răspuns se spunea : „Având în vedere faptul că cererea supuşilor mei de origine română, redactată la conferința de la Blaj, este rezolvată prin unirea Transilvaniei cu Ungaria, unire hotărâtă în unanimitate de Dieta Transilvaniei şi sancționată acum de mine, în baza articolului VII al legii ultimei Diete ungare, am bucuria să-i asigur pe delegații veniți aici că prin acest articol de lege se acordă tuturor locuitorilor Transilvaniei, fără deosebire de limbă, naționalitate sau religie, aceleaşi libertăți şi drepturi, şi că astfel marea parte a cererilor lor au fost îndeplinite. Fericirea lor depinde deci numai de intrarea în vigoare a acestei legi. Acceptăm cu plăcere expresia sentimentelor voastre de credință nestrămutată şi vă asigur de mila şi bunăvoința mea.“ Era bine cunoscut faptul că împăratul Franz-Ferdinand era un imbecil perfect şi o marionetă în mâinile camarilei, aşa cum fusese în mâinile lui Metternich; răspunsul său ignoră în mod intenționat Adunarea națională de la Blaj, redusă la dimensiunile nesemnificative ale unei „conferințe”. Nu este folosită expresia *națiunea română,* ci aceea de „supuşi de origine română” şi se anunță unirea Transilvaniei cu Ungaria ca o hotărâre definitivă a unei Diete în care românii nu erau nici măcar reprezentați. Românii invocau principiul fundamental al oricărei democrații: „Nimic să nu fie hotărât asupra noastră fără noi”. Principiu pe care nici Habsburgii, nici camarila nu voiau să-l accepte.

Românii păstrau totuşi iluzia „bunului şi dreptului împărat”. De aceea au trimis o nouă delegație condusă de episcopul Şaguna, care se bucura de încredere la Curte. Saşii au trimis şi ei un protest împotriva unirii, semnat de 17.000 de persoane. Găsindu-se în impas, Curtea încerca să câştige timp. Ea nu dispunea de o armată suficientă pentru a o folosi, eventual, împotriva Ungariei. În plus, întrucât o bună parte din armată era ocupată în Italia, se dorea să se evite cu orice preț un conflict cu Ungaria. Nici noul răspuns al împăratului, cel din 23 iunie, nu dădea satisfacție în ceea ce

privea protestul împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria. Franz-Ferdinand îi asigura pe români în legătură cu drepturile ce le vor primi printr-o lege pe care ungurii aveau s-o pregătească în acest scop. Guvernul maghiar, încredințat de sprijinul camarilei, nu manifesta nici o grabă în a oferi garanții națiunii române. De altfel, interesul maghiarilor era să anuleze, prin unirea Transilvaniei cu Ungaria, majoritatea absolută pe care o deținеau românii în acest principat autonom.

Cu toate că Adunarea națională de la Blaj nu a adus nici o îmbunătățire situației politice a românilor din Transilvania, ea a avut totuşi un rezultat pozitiv. A dovedit încrederea românilor în forțele lor şi a asigurat elita intelectuală că masele țărăneşti au o conştiință națională clară şi că toți erau hotărâți să lupte pentru a realiza unitatea spirituală a românilor din cele trei principate. Cărturarul sas Stephan Ludwig Roth declara: „Masele venite la această măreață adunare populară doreau să asculte explicații cu privire la suprimarea corvezilor... Dar în fiecare participant — absolvent al unei şcoli, oricât de modeste — s-a trezit ideea națională. Această idee a prins rădăcini atât de adânci, încât nu vor putea fi niciodată smulse din inimile românilor." Traugott-Binder făcea aceeaşi constatare în ziarul sas „Satellit" din 25 mai 1848: „Prin trimiterea a doi comisari, guvernul a recunoscut adunarea de la Blaj drept Adunare națională, la care au participat 40.000 de oameni."

Nu trebuie să ne mire faptul că românii s-au declarat la această adunare „națiune independentă". Baronul Wesselényi îi scria la 26 mai 1848 ministrului Lónyai Deák Ferenc: „După adunarea de la Blaj, românii vor să-şi exprime punctul de vedere asupra problemelor publice şi această tendință este răspândită chiar şi în popor".

Conştiința de a fi a națiunii autohtone, oprimată de năvălitori, erupea din adâncurile istoriei. Speriat, Traugott-Binder constata: „Spiritul vremii a pătruns dintr-o dată în acest popor rezistent şi aspru, care consideră ansamblul teritoriului ca fiind al său, vrând să ne gonească". Evident că ziaristul sas, surprins de proporțiile adunării şi de fermitatea conştiinței naționale a românilor, le exagera intoleranța. El atribuia acest sentiment unei națiuni care nu a cunoscut niciodată intoleranța, nici măcar pe cea religioasă, de-a lungul întregii sale istorii.

Este adevărat că românii, conştienți de faptul că reprezentau majoritatea absolută, doreau, potrivit interpretării celei mai corecte a normelor democratice, ca Transilvania să aibă un guvern reprezentativ. Toate serviciile de informații din ținuturi au raportat că oamenii discutau între ei şi afirmau că Transilvania este țară românească. Preotul Ion Munteanu din Măldăraşul de Câmpie a fost acuzat de instanța judiciară de Mureş că ar fi declarat în mai multe rânduri: „De acum încolo, Ardealul nu mai e Ardeal, ci România". Ion Ghica, unul din participanții la Adunarea de la Blaj, şi-a manifestat şi el aceeaşi atitudine, declarând că acolo se

exprimase ideea reconstituirii Daciei, cuprinzând cele trei provincii româneşti. La 25 mai, profesorul St. L. Roth îi scria colegului său Schiel din Braşov: „Ideea unui imperiu român (Romanen Reich) a cuprins mii de suflete". N. Bălcescu relatează că la Blaj țăranii spuneau: „Vrem să ne unim cu Muntenia". Dorința de a uni Transilvania cu Moldova şi Muntenia nu se limita deci la clasa intelectuală şi la burghezie. Acest sentiment pătrunsese în mase, după cum reiese dintr-un raport al ținutului Alba superioară, în care se arăta că țăranii români vor să se unească cu Moldova şi Muntenia, nu cu Ungaria. Temerile exprimate de Timoni, agent al Austriei la Bucureşti (într-un raport adresat ministrului afacerilor externe al Austriei), sunt semnificative, pentru că ele concordă cu informațiile culese de toți agenții din Transilvania. Conştiința unității naționale a fost atât de puternică, atât de tenace în continuitatea ei perpetuă, încât, în pofida tuturor adversităților, depăşind toate obstacolele, unirea a fost proclamată la 1 decembrie 1918. Este firesc ca opinia unui român, oricât de obiectiv ar fi el, să fie suspectată de a fi alterată de sentimente. De aceea ni se pare oportun să citățm părerea unui istoric maghiar în legătură cu aceste evenimente. În lucrarea sa *Kossuth şi problema naționalităților în 1848—1849,* I. Tóth Zoltán scrie : „Se văd aici clar consecințele grave ale politicii greşite a clasei marilor proprietari din Transilvania şi a guvernului maghiar, care i-au împiedicat pe români să aleagă în 1848 calea cea bună şi i-au aruncat efectiv în brațele perfidiei vieneze." La pagina 304, Zoltán judecă astfel politica guvernului maghiar: „Principalul obstacol față de colaborarea cu naționalitățile l-a constituit politica greşită a guvernului. Până în septembrie, scopul său nu a fost propagarea continuă a revoluției, ci frânarea acesteia, în dorința de a asigura dominarea de clasă, la nivelul burgheziei. Din acest motiv, guvernul ar fi preferat mai degrabă să se împace cu Viena, decât cu naționalitățile. Kossuth a înțeles această eroare, neputând stăpâni însă politica mediocră a colegilor săi de cabinet. Pentru a putea menține în tabăra rezistenței naționale nobilimea mijlocie, el a trebuit să se mulțumească cu o activitate de mediere şi echilibru, jucând doar un rol de Casandră. Iar în momentul în care şi-a dat seama că va trebui să se înfrunte cu Viena, a comis erori politice serioase.

Neliniştit de ideea unității de stat şi, cu toate că recunoştea importanța înțelegerii cu naționalitățile, el nu şi-a putut preciza o poziție fermă şi precisă, neîncetând să oscileze. Astfel, la 26 august, el a scos sabia împotriva românilor, anunțându-l de acest lucru pe Eftimie Murgu, unul din cei mai valoroşi conducători ai românilor din Transilvania. La toate acestea, trebuie adăugate incorecta informare privind naționalitățile şi, în ultimă instanță, politica reacționară a Habsburgilor, care au ştiut să profite de indecizia guvernului maghiar. "

Este evident că, din simpatie pentru Kossuth, istoricul ungur Tóth Zoltán a încercat să-l prezinte pe acesta ca pe un prizonier al nobilimii, a

cărei lipsă de înțelegere l-a împiedicat să ducă o politică de pace cu naționalitățile. Această încercare de a-i găsi circumstanțe atenuante este contrazisă de date certe. Kossuth aparținea nobilimii, chiar dacă tatăl său îşi pierduse averea. L. Batthyányi, unul din cei mai mari latifundiari maghiari, care reprezenta nobilimea liberală, a fost cucerit de calitățile lui Kossuth şi l-a ajutat să fie ales deputat al Dietei din 1847. Ulterior, el i-a încredințat ministerul de finanțe. Fără îndoială că Batthyányi ar fi putut scăpa de această ipotecă, dacă nu ar fi avut reflexele clasei nobiliare căreia îi aparținea. Aceste reflexe conservatoare I-au împiedicat să caute sprijin la revoluționarii autentici ca Tancsics, Petofi sau alți radicali, care nu goleau revoluția maghiară de conținutul ei social. Fraza rostită de Kossuth în Dietă — „viitorul Ungariei nu va fi hotărât în stradă" — denotă rezervele lui față de masele populare, făcându-l un interpret fidel al naționalismului nobilimii maghiare. Concepția nobilimii liberale a fost clar exprimată în marele ziar „Pesti Hirlap" din 13 mai 1848: „Lupta națională ne ajunge: ce ne-am face dacă ar trebui să ne confruntăm şi cu lupta de clasă?"

În 1848, numărul muncitorilor industriali din Ungaria şi Transilvania era de-abia de 100.000. Milioanele de maghiari, slavi, români, secui şi şasi erau țărani, deci problema socială era strictamente agrară. Rezolvând această problemă prin abolirea iobăgiei, revoluția maghiară ar fi obținut o bază amplă, puternică, bucurându-se de sprijinul tuturor naționalităților. În cazul în care nobilimea ar fi fost de acord cu revendicările naționalităților — sau dacă liderii revoluției maghiare din 1848 ar fi acceptat soluția federalizării —, Ungaria ar fi fost redusă la dimensiunile stabilite cu şaptezeci de ani mai târziu, prin Tratatul de la Trianon. Este limpede că soluția federației, conform modelului elvețian, era valabilă, dar ea excludea dominația maghiară şi implica egalitatea naționalităților ce ar fi format federația ungară. Eroarea ungurilor a constat în faptul că nu admiteau ideea de federație. Ei o considerau ca pe un „capitis diminutio" al concepției maghiare. Potrivit raționamentului că naționalitatea ungară este concentrată în nobilime, atitudinea lui Kossuth poate fi considerată justă. Ea asigura dominația ungurilor asupra sârbilor din Bačka, asupra slovacilor şi croaților din Ungaria septentrională, asupra românilor din Transilvania şi Ungaria, care formau la un loc imensa majoritate a populației. Naționalismul revoluției maghiare i-a izolat în mod fatal pe unguri, obligați să lupte în acelaşi timp împotriva Austriei şi a celorlalte naționalități. La 3 mai 1848, Kossuth declara, cu un aer de dispreț la adresa Vienei: „Baionetele şi călăii nu sunt decât un prea jalnic avantaj". Şi totuşi, aceste elemente, alături de o teroare bine organizată şi condusă de nobilimea maghiară, au reuşit să consolideze statul ungar. Kossuth era un romantic exaltat de maghiarism, un vizionar fanatic al unei Ungarii în care toate naționalitățile s-ar fi contopit, datorită procesului de maghiarizare. Széchenyi descoperea în naționalismul lui Kossuth — aşa cum acesta se

manifestase la 3 martie — o substanță emotivă care nu ținea deloc seama de aspectele politice şi sociale.

În politică, romantismul se manifestă prin refuzarea realităților ce se opun ideii pe care romanticul vrea să o impună. În literatură, romantismul a însemnat liberalism, o reacție față de secolul XVII, dar, independent de această definiție, mai mult sau mai puțin exactă, romantismul a dat în literatură, şi mai ales în muzică, opere admirabile.

În politică însă romanticii au provocat dezastre. Şi Kossuth este un exemplu. Discursul rostit de acesta la 4 iulie 1848 sintetizează profilul acestui patetic revoluționar maghiar. El examina situația externă, pentru a atrage un eventual sprijin din străinătate pe care ar fi putut conta ungurii. S-a referit în primul rând la Anglia: „Ea nu ne va susține decât în măsura în care va judeca necesar acest lucru pentru a-şi apăra propriile interese". Ceea ce era adevărat. Când guvernul maghiar l-a trimis la Londra pe Szalan László, mare specialist în drept internațional, care pregătise minuțios dosarul relațiilor dintre Austria şi Ungaria, lordul Palmerston a refuzat să-l primească, declarând că nu cunoaşte Ungaria, ci numai Austro-Ungaria, al cărei ministru acreditat la Londra era Koller.

Care era situația Ungariei în momentul în care Kossuth a declarat că „patria este în pericol"? Aşa cum afirmă Francisc Fejtö în *Războiul pentru independența ungară*, Croația devenise încetul cu încetul un fel de Vendée a Ungariei, bineînțeles cu sprijinul ostentativ al Curții de la Viena. La Belgrad, consulul Austriei, Meyerhofer, îi încuraja pe sârbii care proclamaseră la Karlovitz independența teritoriului lor. Generalul Jelacić, de origine croată, devenise comandantul forțelor austriece, formate exclusiv din regimente croate. Condiția prealabilă a acestuia a fost ca problemele militare şi financiare ale Ungariei să fie din nou subordonate Vienei. A accepta această condiție ar fi însemnat pur şi simplu lichidarea revoluției maghiare, care ar fi devenit astfel lipsită de obiect. Trebuie să subliniem că Viena nu i-a încurajat nici o clipă şi sub nici o formă pe români, păstrându-i, fără îndoială, ca obiect de negociere cu ungurii.

De vreme ce furtuna revoluționară din 1848 fusese declanşată de ideile Revoluției franceze, era logic ca revoluționarii maghiari să-şi întoarcă privirile spre Franța, cea care lansase principiul naționalităților în dreptul internațional. Vorbind despre posibilitatea unui ajutor internațional, Kossuth a folosit o formulă în care se poate citi o amară decepție: „Polonia se bazase pe simpatia franceză; simpatia continuă să se manifeste, dar Polonia nu mai există..."

Politica realistă a Angliei, ca şi cea a Rusiei sunt total refractare față de romantism. Sloganurile romantice folosite de marile puteri sunt o nadă pentru popoarele naive şi sunt folosite pentru a ascunde un realism prea feroce.

Din cauza revoluției interne, care amenința să se transforme într-un război civil, Franța nu-şi putea permite în 1848 nici o inițiativă externă. În timp ce revoluția din 1830 fusese numai politică, având drept scop restaurarea monarhiei constituționale, cea din 1848 avea şi un caracter social-economic, cu largi ecouri în mase. Muncitorii, care începeau să se afirme ca o clasă distinctă, luptau pentru îmbunătățirea situației lor materiale. Ce ajutor putea să acorde Franța revoluției maghiare în această situație? Francezii au fost generoşi în declarații de simpatie față de insurgenții maghiari. Un exemplu îl constituie discursul înflăcărat rostit de Jules Michelet 1a Collège de France în favoarea cauzei maghiare. Contele Teleki László, sosit la Paris în luna septembrie, ca reprezentant al guvernului Batthyányi, a obținut un deosebit succes monden, dar nimic mai mult. Broşurile revoluționarilor maghiari, în care aceştia avertizau asupra pericolului imediat al panslavismului, s-au bucurat de o largă difuzare, însă această propagandă nu a determinat nici o acțiune favorabilă.

Iar Turcia, la rândul ei, se temea de orice insurecție.

Nu se poate înțelege cum a putut aristocrația maghiară, şi mai ales Kossuth, atunci când s-au ridicat împotriva Habsburgilor, să ignore tratatul Sfintei Alianțe, ca şi cum acesta nu ar fi existat.

Misiunea încredințată de Kossuth baronului Eötvös, şi anume să ceară ambasadorului țarului Nicolae I la Viena trimiterea în ajutor a trupelor ruseşti concentrate în Basarabia, pare, privită retrospectiv, complet naivă. Bineînțeles că a primit asigurările cele mai liniştitoare. Țarul se temea de prezența, pe teritoriul Ungariei a marelui număr de polonezi care aşteptau o ocazie favorabilă spre a-şi lua revanşa după eşecul conspirației din 1848, condusă de Mieroslawski.

După Petru cel Mare, Rusia a avut un serviciu extern de supraveghere polițienească, perfecționat în continuare de Nicolae I. Acesta era deci la curent nu numai cu relațiile amicale dintre aristocrația maghiară şi cea poloneză, ci şi cu proiectele maghiare referitoare la slavi şi cu ostilitatea lor față de Rusia; maghiarii condamnaseră panslavismul, optând pentru civilizația occidentală. Kossuth se angajase să lupte împotriva Vienei, unde arhiducesa Sophia formase un front al reacțiunii împreună cu prințul Windischgrätz, generalul Jelaćić şi patriarhul sârb Rajacić, omul Rusiei. În acelaşi timp, Kossuth trebuia să lupte împotriva croaților, sârbilor, slovacilor şi — evident — a românilor. Fiind un romantic, el se lăsa îmbătat de fraze şi se emoționa la gesturile inspirate de naționalismul maghiar. Prin accente şi expresie, elocvența lui Kossuth făcea să vibreze sensibilitatea națională a maghiarilor, dar nu putea schimba cu nimic tragica izolare în care se găsea revoluția ungară. Nu poate fi înțeleasă atitudinea aristocrației maghiare, şi în special a lui Kossuth, față de românii care, fiind în număr de 1 291 000, formau majoritatea absolută a populației din Transilvania. După marea Adunare de la Blaj, unde Simion Bărnuțiu stabilise obiectivele luptei

naționale românești, Kossuth a fost obligat să reexamineze raporturile dintre maghiari şi români, cu atât mai mult cu cât se afla pe poziții de ostilitate evidentă față de croați şi sârbi. Este interesant să cunoaştem părerea unui istoric maghiar, la un secol după revoluția din 1848. Fazekás Geröne constată în *Erzsebért — Szazadocki* că revendicările principalelor puncte formulate la 3 mai 1848 erau justificate: „caracterul democrat-țărănesc al hotărârilor de la Blaj este pus admirabil în relief mai ales de punctele 4 şi 18. Aceste puncte prevăd lichidarea fără despăgubiri a obligațiilor agrare şi restituirea pământurilor, furate țăranilor români de către oraşele privilegiate săseşti".

În ceea ce priveşte poziția guvernului maghiar față de revendicările naționalităților, autorul notează: „Dreptatea înseamnă autonomia teritorială şi, prin urmare, eliberarea iobagilor; rezolvarea problemei agrare, precum şi libera folosire a limbii, iată cererile care au fost înscrise, în primăvara lui 1848, ca puncte principale în programul mişcărilor naționale. Realizarea acestor revendicări ar fi consolidat poziția democratică a naționalităților şi ar fi atras masele în lupta de eliberare a maghiarilor.

Dar nobilimea liberală, care s-a substituit burgheziei revoluționare, şi chiar intelectualii radicali (în marea lor majoritate de origine nobilă) nu au fost capabili să înțeleagă aceste probleme, din cauza poziției lor de clasă. Cei mai buni reprezentanți ai lor au început să-şi schimbe atitudinea, treptat, abia în anul următor." (p. 286-—288).

Tratatul de istorie al Ungariei — 1790-1849, apărut în Budapesta în 1957, susține acelaşi punct de vedere: „Colaborarea dintre unguri şi români nu s-a putut totuşi realiza în vara anului 1848. Principalul obstacol l-a constituit faptul că revendicările justificate ale naționalităților, sprijinite de manifestările de simpatie, nu au găsit înțelegerea necesară nici în sânul clasei dominante ungare, nici la guvernul maghiar. Politica anterioară a nobilimii mijlocii ungureşti față de naționalități (care se limita să asigure libertățile burgheze) a fost aparent confirmată de adeziunea aproape unanimă a naționalităților la cauza revoluției. De aici, nobilimea mijlocie, în frunte cu Kossuth, a dedus în mod greşit că, în afară de concesiile făcute croaților, celelalte naționalități nu ar mai trebui luate în seamă.

Compromisul realizat de guvern în problema croata dovedeşte că revendicările pretinse de celelalte naționalități nu au fost considerate imperios necesare. Guvernul credea că va ajunge la o înțelegere cu Viena şi că nu va mai trebui să facă alte concesii naționalităților mai slabe. Astfel conflictul s-a accentuat, iar guvernul nu a ezitat să folosească mijloacele cele mai brutale, în special față de naționalitățile cele mai slabe. Nu ar fi fost dificil să se realizeze un acord cu românii din Transilvania..." (p. 357).

În dorința de a ajunge la o înțelegere cu ungurii, comunitatea românească din Sibiu a făcut demersuri pe lângă guvernul de la Budapesta, dar nu a obținut nici un răspuns. Guvernul maghiar considera, probabil, că

nu era obligat să răspundă unui „popor tolerat”. În schimb, baronul Bánffy a ordonat trupelor de frontieră, formate din secui, şi gărzii formate din cetăţeni maghiari să dea o lecţie românilor, ca să provoace panică în masele româneşti. În focul deschis asupra mulţimii, au fost ucişi doisprezece ţărani români.

Dar atunci când un popor este condamnat la umilinţă şi mizerie, moartea nu mai înseamnă nimic, mai ales când este vorba de un popor aspru, care, încă de pe vremea lui Decebal, trăia în Munţii Apuseni ca într-o fortăreaţă inexpugnabilă. Baia de sânge de la Mihalţ, ordonată de baronul Bánffy, l-a hotărât pe Avram Iancu să-i mobilizeze pe ţărani.

Acest conducător al luptei românilor împotriva lui Kossuth era avocat, format la şcolile maghiare şi avea numai 23 de ani. Ca şi revoluţionarul Tudor Vladimirescu din Muntenia, el îmbrăcase cămaşa morţii, adică era hotărât să-şi sacrifice viaţa pentru cauza naţiunii.

În loc să pună capăt sistemului terorist, abuzurilor feudale şi să plece urechea la plângerile ţăranilor, guvernul maghiar a organizat gărzile naţionale pentru a spori teroarea. Aceste gărzi naţionale, adevărate bande de hoţi şi ucigaşi, sechestrau animalele ţăranilor, le confiscau alimentele şi, la cea mai mică opoziţie, îi ucideau. Adunarea naţională a românilor ceruse guvernului să autorizeze formarea unor gărzi naţionale româneşti în satele şi regiunile româneşti, dotate cu tot atâtea arme ca şi gărzile maghiare.

Lipsa de sens a măsurii luate de guvernul maghiar, de neconceput mai ales într-o perioadă de gravă criză politică, a dus la război civil.

Într-o scrisoare adresată locotenent-colonelului Simonffy (care, în iulie 1849 a făcut un ultim efort spre a ajunge la o înţelegere cu românii), Avram Iancu îi explica acestuia că luptă pentru „sfintele principii ale libertăţii”. „Pentru aceste principii m-am adresat celor în drept. Şi pentru ca aceste drepturi să ne fie recunoscute am ridicat armele, am vărsat sânge şi suntem hotărâţi să mai vărsăm. Să-şi dea părerea Europa, iar popoarele civilizate să judece. Noi, cei asupriţi de secole de nedreptate, luptăm pentru libertatea noastră. Vă rog să credeţi, domnilor, că revoluţia nu a izbucnit ca să înşele Austria. Ea este rezultatul nerecunoaşterii naţionalităţilor, al tiraniei şi barbariei conservatorilor şi aristocraţiei maghiare din Transilvania, pe care poporul nu o mai poate îndura.”

Studiind revoluţia maghiară, istoricul rus A. Narocinitki comentează scrisoarea lui Avram Iancu şi constată că guvernul revoluţionar maghiar nu a vrut să înţeleagă aspiraţiile la independenţă a celorlalte popoare. „Prin politica sa de negare şi de aservire, guvernul ungar a împins aceste popoare în tabăra austriacă.” Într-adevăr, Viena a avut în Kossuth cel mai eficient propagandist în rândul naţionalităţilor. Cu o surprinzătoare suficienţă, Kossuth a subestimat valoarea combativă a românilor retraşi în regiunea muntoasă cea mai săracă din Transilvania. La început, el a crezut că o simplă expediţie a gărzilor ungare va pune capăt răscoalei. Dar acestea s-au

confruntat cu rezistența românilor şi cu extraordinara lor mobilitate în atac. Kossuth a fost obligat să adopte o altă tactică: a propus negocieri, sperând să-i dezarmeze pe români şi să-i atragă într-o luptă comună împotriva Austriei. El nu ținea seama însă de resentimentele trezite de teroarea declanşată de Csányi, care organizase echipe pentru vânarea românilor.

Ziarul maghiar „Honved" prezenta în primele zile ale anului 1849, cu o perfectă inconştiență, ca succese militare vânarea unor oameni neînarmați.

După căderea lui Kossuth, anchetatorii austrieci au evaluat la 4.425 numărul românilor uciși sub regimul de jaf şi crimă al lui Csányi. Potrivit estimărilor unui ziarist şi om politic român, se pare că cifra exactă a fost de peste 6.000 de persoane.

Referindu-se la această fază a revoluției maghiare, Trócsányi-Zsolt arată, într-un capitol al *Istoriei țărănimii din Transilvania*: „Proprietarii unguri din Transilvania nu au învățat şi nu au uitat nimic. După eliberarea acestei provincii, şi-au început acțiunile de revanşă. Detaşamentele lor de vânători au scotocit satele din Transilvania, omorând țărani. Tribunalele lor (de stat sau ordinare) au pronunțat condamnări la moarte şi pedepse grele cu închisoarea. Au ordonat ca țăranii să fie bătuți; le-au smuls acestora despăgubiri şi au încercat să reintroducă corvezile." Cele patru luni de guvernare, prin „puteri nelimitate", a lui Csányi, sprijinit de „Comitetul pentru apărarea patriei", au provocat reacția unui singur om, generalul polonez Bem, care a încercat să calmeze turbarea asasină prin acordarea de amnistii. Dar nimeni nu le respecta, ba, mai mult, a fost rugat să nu se mai amestece în politica Transilvaniei, care era „un teren de vânătoare rezervat".

Studiind aceste evenimente, istoricul maghiar Zsolt condamna nu numai excesele făcute, ci şi lipsa de înțelegere a guvernului în crearea unei atmosfere de reconciliere.

Rezultatul acestei operațiuni a fost concentrarea rezistenței româneşti în spațiul montan, acoperit de păduri şi măsurând aproximativ 10.000 kilometri pătrați. Importanța strategică a acestei regiuni a fost recunoscută de mareşalul Paşkievici, comandantul operațiunilor forțelor ruseşti.

Exclamația maiorului Csutak, care luptase în Apuseni: „Până şi frunzişul copacilor era împotriva ungurilor" demonstrează imposibilitatea de a-i învinge pe răsculați.

În această situație, deputatul român maghiarizat Ion Dragoş a fost însărcinat să înceapă negocierile în vederea reconcilierii.

Kossuth le oferea pacea românilor, în vederea constituirii unui front antiaustriac, dar evita să stabilească condiții prealabile. El promitea numai că, după depunerea armelor, va fi examinată situația românilor în cadrul noului stat maghiar. Reticențele lui Kossuth erau explicabile: în timp ce Dragoş trata cu conducătorii români, Hatvani, comandantul unui puternic detaşament, a atacat oraşul Abrud. Negocierile erau o capcană pentru a

pune mâna pe şefii rezistenței românești şi a-i demoraliza pe luptători. Lovitura lui Hatvani şi arestarea trimişilor români au făcut imposibilă orice încercare de reconciliere dintre cele două națiuni.

Succesorul lui Hatvani, baronul Kémeny Farkas, unul din cei mai buni ofițeri maghiari, a preluat comanda unei unități mult mai întărite. Noul comandant aparținea aristocrației indigene din Transilvania. Ura sa față de români o depăşea cu mult pe cea a lui Kossuth.

Datorită tacticii adoptate de Avram Iancu în luptele din munți, dezastrul suferit de unitatea lui Kémeny a fost total. El însuşi descrie astfel lupta românilor, în raportul său adresat comisarului Szentiványi: „Prelungirea acestui război civil va rămâne pe conştiința maiorului Hatvani, pentru că i-a oferit date false lui Dragoş. Acesta a acționat plin de entuziasm, dar i-a fost imposibil să progreseze din cauza fanatizării maselor şi a disperării tribunilor. Dacă Hatvani nu ar fi ordonat asasinate la Abrud, țăranii care se aflau pe drumuri ar fi depus armele. Acționând însă aşa cum a făcut-o, Hatvani a stârnit neîncrederea poporului. Românii sunt aproape 70.000, din care aproximativ 10.000 sunt înarmați cu puşti; ceilalți au sulițe. Ei luptă mai bine decât soldații lui Puchner (general austriac), sunt fanatizați şi disperați. Dacă-i gonim de pe un deal, fug pe altul. Aleargă de parcă ar avea aripi la picioare, în timp ce soldații mei îşi pierd suflul şi cad. Este imposibil să fie învinşi astfel. Ar fi nevoie de o armată care, fie să urce până la ei, fie să-i încercuiască şi să-i înfometeze. Dar încercuirea nu trebuie să se facă în munți, unde o armată mai mică ne poate ține în şah. Ar trebui închise drumurile pe care îşi fac aprovizionarea.” Kémeny exagera numărul luptătorilor lui Avram Iancu, a căror mobilitate le sporea eficiența.

Un ofițer ce lupta în subordinea lui Kémeny, şi anume căpitanul Gabanyi, a descris în ziarul „Honved” de la Cluj — cel care minimalizase forța combativă a românilor — condițiile în care se purta lupta în munții Apuseni: „Să nu credeți că războiul cu moții va fi o simplă vânătoare de şobolani. Războiul de gherilă din Spania i-a dat mult de furcă până şi lui Napoleon. În munți, fiecare tufiş, fiecare deal, fiecare stâncă trebuie cucerite pe rând şi, chiar după ce au fost cucerite, n-ai câştigat nimic, pentru că duşmanul se îndepărtează pe cărări ascunse, dar pe care le cunoaşte foarte bine şi îți sare în spate. Prin urmare, nu poți considera al tău decât punctul în care te afli în momentul respectiv. Există între Zlatna şi Abrud o trecătoare strâmtă, pe care, numai când o vezi, îți poți da seama ce înseamnă războiul cu românii. Închipuiți-vă o vale lungă şi adâncă, înconjurată — cale de patru ore de marş — de culmi înalte; adăugați la aceasta, baricadele, podurile distruse şi, în spatele fiecărui copac, câte un român gata să-ți ia viața. Numai aşa vă puteți da seama de felul de a lupta al moților. Ei nu sunt laşi — aceasta este părerea ofițerilor mai experimentați —, iar în luptă rezistă mai bine decât soldații lui Puchner.”

După două atacuri cu forțe întărite şi împrospătate, baronul Kémeny s-a retras, descurajat de înfrângeri. A urmat o altă expediție sub comanda unui faimos naționalist, Paul Vasvary, din grupul lui Petöfi şi Jókay. Într-o scrisoare adresată lui Kossuth, noul comandant al forțelor maghiare scria: „După cum spunea Lamartine, în curând va începe lupta între naționalități şi chiar națiunile cele mai puțin importante vor emite pretenții la independență națională. Dacă-i organizăm din punct de vedere militar pe slovaci şi pe români, aceştia vor spori armatele răsculaților, luând exemplu după soldații croați." Într-o altă scrisoare către Kossuth, din aprilie 1849, Vasvary îşi exprimă părerile în legătură cu posibilitatea de reconciliere cu românii: „Să întindem o mână prietenească celor înțelegători, dar în cealaltă mână trebuie să lucească sabia răzbunării. Vom încerca să-i convingem prin cuvinte şi proclamații. Dar împotriva celor care nu vor să se convertească şi continuă revolta, vom pronunța sentința: această națiune a fost exterminată."

Vasvary aparținea grupului de liberali progresişti; concepția sa în privința reconcilierii merită atenție. El nu făcea parte din aristocrație (era fiul unui pastor din Rutenia), dar se identificase, în şcolile ungare, cu idealurile politice ale naționalismului maghiar. A murit în luptă, iar trupele sale au fost anihilate.

Kossuth atribuia rezistența românilor intrigilor austriece, refuzând să admită că o națiune poate lupta pentru a-şi obține dreptul la o existență politică. El dorea să ajungă la o înțelegere cu românii, dar pe baza capitulării necondiționate a acestora. În acest scop, el a apelat la Bălcescu, care trebuia să-l convingă pe Avram Iancu să depună armele. În acest timp, guvernul maghiar părăsise Budapesta şi se instalase la Széghedin, de teama înaintării ruseşti.

După două întrevederi cu Kossuth, mazinian, ca şi istoricul român, Bălcescu şi-a expus opinia asupra eşecului revoluției maghiare: „Kossuth a guvernat rău şi a avut multe slăbiciuni. El a dovedit că un demagog nu poate fi niciodată un om de stat. A pierdut Ungaria." Kossuth a făcut o ultimă încercare disperată, cerându-i comisarului sau de la Arad să-l convingă pe revoluționarul român Eftimie Murgu (fost profesor al lui Bălcescu la Bucureşti) să-l întâlnească în munți pe Avram Iancu. El i-a dat comisarului următoarele instrucțiuni: „Veți face tot posibilul ca Murgu să ajungă la Iancu. Găsiți-i drept însoțitor un român onest, democrat şi credincios, care să aibă darul vorbirii. Dați-i bani şi țineți-mă la curent. Pe scurt, folosiți în aşa fel momentul istoric încât poporul român să poată câştiga, iar noi să putem profita imediat de armele sale împotriva duşmanului comun."

După vânătoarea de oameni, masacrele şi spânzurătorile organizate de Hatvani, Kémeny şi Vasvary, Kossuth descoperise, în momentul prăbuşirii, că ar fi putut avea în români un aliat sigur împotriva

Habsburgilor. Numai că le refuzase permanent ceea ce le acordase sârbilor, menținându-i în situația de „popor tolerat” şi nu de naționalitate. Unica lui preocupare era aceea de a anula hotărârile Adunării de la Blaj.

Un biet exaltat al ideii că maghiarii trebuiau să domine!

Revoluția românilor din Transilvania a fost, fără nici o îndoială, un moment istoric hotărâtor, a cărui consecință a fost Marea Unire din 1918.

În *Istoria Europei în secolul XIX*, Benedetto Croce analizează revoluțiile din 1848 şi reacțiile ce au urmat, arătând următoarele: „Reacțiile antinaționale şi antiliberale care au constituit procesul acestor revoluții nu trebuie să ne facă să credem într-un faliment sau într-un nod de multiple experiențe negative în rezultatele lor şi în stare numai să inculce necesitatea schimbării scopului şi mijloacelor. În general, orice eveniment istoric constituie un faliment şi o experiență utilă: un faliment, pentru că nu este niciodată pe măsura idealului urmărit; o experiență, pentru că trecutul este bogat în învățăminte pentru cel ce acționează în prezent. Nu există eşec efectiv şi particular decât atunci când un principiu este abandonat fiind recunoscut ca greşit sau depăşit. Revoluțiile național-liberale din 1848 şi-au confirmat propriile principii, le-au dat forme noi şi mai bine adaptate şi le-au propulsat pe calea realizării.”

Intervenția armatelor ruseşti a provocat înăbuşirea revoluției maghiare, care ar fi putut prelungi lupta împotriva forțelor austriece. Comandantul suprem al trupelor ruseşti, mareşalul Paşkievici, dăduse instrucțiuni generalului Luders ca, imediat ce va fi pătruns în Transilvania, să intre în contact cu unitățile româneşti, încurajându-le acțiunile.

Acest ordin dovedea că statul major rus cunoştea situația forțelor ungureşti, austriece şi româneşti, ca şi intensitatea adversității dintre unguri şi români.

În raportul oficial rus care descrie campania din Transilvania, contribuția forțelor româneşti este apreciată astfel: „Trebuie să recunoaştem că, deținând întreaga parte muntoasă dintre Mureş şi Cluj, românii ne-au făcut cel mai mare serviciu. Datorită lor, ungurii învinşi s-au retras pe două direcții, pe valea Mureşului şi spre Cluj, pe drumul Oradiei. Fiind despărțiți, ei nu puteau comunica între ei. Mai mult, detaşamentele ruseşti aveau posibilitatea de a se deplasa în cele două direcții, frontul fiind acoperit. Este lesne de înțeles ce mare importanță ar fi avut pentru desfăşurarea campaniei dacă ungurii ar fi stăpânit acest teritoriu.“

Din corespondența colonelului Stein cu Kossuth (făcut prizonier în lupta de la Sebeş), reiese că guvernul maghiar dispusese toate măsurile în vederea unei apropieri față de români. Regretând împrejurările care-l determinaseră să se comporte ca duşman, Kossuth scria că este gata să uite totul pentru a-i câştiga şi a încheia cu ei o alianță. El propunea românilor drepturi egale cu ungurii sau, în orice caz, tot atâtea câte ar fi obținut de la austrieci.

Raportul rusesc scoate în evidență eroarea maghiară, rezumată în sloganul „cel ce nu se supune să piară“, care a dus la înăbuşirea revoluției maghiare.

Kossuth a pierdut o bătălie împotriva națiunii române aşa cum a pierdut-o pe cea contra celorlalte națiuni. Doi ani mai târziu, în 1851, aflându-se în exil, el a elaborat un proiect de constituție ce prevedea, în sfârşit, legitimitatea revendicărilor româneşti; era deci dispus să acorde românilor unele concesii. După 1867, deci după proclamarea dualismului, Franz-Joseph accepta toate revendicările formulate de programul revoluției din 1848—1849. Atunci a luat ființă în Ungaria partidul kossuthist. Era de aşteptat ca noile idei ale celui ce fusese liderul revoluției maghiare să figureze în programul partidului. Or, îndată ce a ajuns la putere, partidul lui Kossuth a fost cel mai îndârjit în aplicarea politicii maghiarizării accelerate. Faptul că, încă de pe când se afla în exil, Kossuth nu a făcut nici o declarație pentru a dezaproba această politică demonstrează lipsa sa de sinceritate, atunci când redacta proiectul conciliant în favoarea românilor. Naționalistul maghiar cedase, în 1851, pentru că în acel moment Viena dicta în Ungaria. Dar după 1867, concesiile nu mai erau oportune, Budapesta preluând conducerea Ungariei.

În revendicările românilor se regăseau ideile Revoluției franceze: liberalismul, care combătea ordinea socială şi principiul naționalităților, care submina unitatea Imperiului.

În timp ce Kossuth era un adversar deschis al românilor, Franz-Joseph era laş. După înăbuşirea revoluției maghiare, românii au descoperit cât de adevărat era proverbul spaniol: rege, călugăr, pisică, animale ingrate. Franz-Joseph a ilustrat cu prisosință ingratitudinea unui împărat.

După rapoartele primite, țarul Nicolae a dispus decorarea revoluționarilor români. Decorațiile țarului au fost trimise guvernului de la Viena. Lui Avram Iancu şi Nicolae Bălcescu le-a fost decernată crucea Sf. Stanislas, iar lui Axente Sever şi tribunalului Szentiváq, crucea Sfânta Ana, care erau ordine însemnate. Pentru luptătorii români au fost trimise şase medalii de argint. Dar această recunoaştere a importanței participării românilor, care au salvat monarhia Habsburgilor, venită din partea țarului Nicolae, a încurcat nespus camarila de la Viena. Cum împăratul Franz-Joseph nu putea decerna nici cea mai mică decorație, guvernul austriac a intervenit pe lângă cabinetul țarului pentru a modifica clasa şi categoria decorațiilor. Crucea Sf. Stanislas a fost suprimată, lui Avram Iancu i-a fost decernată crucea Sfânta Ana, clasa a II-a, iar celelalte decorații au fost reduse proporțional.

Între timp, camarila, care era foarte activă, a încercat să minimalizeze contribuția militară a detaşamentelor lui Avram Iancu. În februarie 1850, Ioan Maiorescu a prezentat guvernului de la Viena memoriile lui Avram Iancu, Balint şi Axente Sever, în care aceştia descriau cu precizie toate

acțiunile întreprinse de forțele organizate româneşti. A fost alcătuită şi o listă cu 71 de români care meritau să fie decorați. Pentru prefecți — titlu acordat de Avram Iancu comandanților de mari unități — se cereau decorații de ordinul Coroanei de Fier, ordin ce conferea purtătorului titlul de nobil. Când Franz-Joseph a primit această listă, el a tăiat calificativele decorațiilor, adăugând în creion: „Crucea de Aur cu coroană pentru merite lui Avram Iancu, Axente şi Balint; tribunilor, numai Crucea de Aur pentru merite, dar fără coroană". Reducând importanța acestor decorații, împăratul îşi preciza atitudinea față de români. Dar Avram Iancu nu era interesat de decorații; el nici nu ştia ce făcuse camarila atât în legătură cu decorațiile acordate de Nicolae I, cât şi în reducerile operate de Franz-Joseph. Iancu aştepta ca împăratul să-şi respecte promisiunile. Iluzie pe care românii din Imperiul habsburgic au păstrat-o până în 1914, în pofida dezmințirilor determinate de o constantă şi mereu reînnoită ingratitudine.

Franz-Joseph, devenind major, a fost proclamat împărat în decembrie 1848, în locul lui Ferdinand, fratele mai mare al lui Francisc I. Ferdinand era un biet întârziat mental, suferind şi de frecvente atacuri de epilepsie, dar ale căror manifestări nu erau atât de grave încât să impună internarea în spital. Domnia sa de 13 ani nu a fost decât aparentă, împăratul fiind o marionetă în mâinile lui Metternich şi a camarilei.

Noul împărat, Franz-Joseph s-a aflat, în primii ani ai domniei, sub influența mamei sale, arhiducesa Sophia, duşman ireductibil al ideilor Revoluției franceze, care subminau imperiul autocrat al Habsburgilor.

Franz-Joseph, educat în spiritul ororii față de orice ar fi contribuit la tulburarea statu-quo-ului politic, social şi teritorial, se opunea oricărei reforme. Admirator al lui Metternich, el şi-a însuşit ostilitatea cancelarului față de ceea ce acesta numea „hidra cu două capete a revoluției: liberalismul şi principiul naționalităților". Ar fi greşit să afirmăm că tânărul împărat, instalat împreună cu curtea sa la Innsbruck pentru mai multă siguranță, nu a apreciat fidelitatea şi eroismul românilor, rezistența împotriva lui Kossuth. Dar revendicările românilor reproduceau ideile Revoluției franceze, şi anume: liberalismul, care ataca ordinea socială şi principiul naționalităților, care submina dinăuntru unitatea imperiului. Atunci când episcopul Şaguna, primit de împărat la 3 februarie 1849, i-a citit Memoriul românilor (redactat de Ioan Maiorescu şi Laurian), în care aceştia cereau dreptul de a se constitui într-o națiune independentă sub auspiciile Austriei, Franz-Joseph l-a ascultat cu o bunăvoință simulată şi a răspuns: „Cererea credincioasei mele națiuni române va fi minuțios examinată şi va fi rezolvată în cel mai scurt termen". La 2 martie 1849, delegații au fost primiți de primul ministru Schwartzenberg, care, pentru a-i linişti, le-a declarat: „Fiți cu toții pe pace. Ceea ce se va acorda celorlalte națiuni, vi se va da şi vouă". La 5 martie, Şaguna a fost primit din nou de împărat, mitropolitul român mărturisindu-i neliniştea delegației române. Franz-Joseph l-a asigurat că va

convoca „o conferință ministerială pentru a discuta problemele românilor”. Şi a remis primului ministru Memoriul explicativ semnat de mitropolit, „Şeful delegației”.

În momentul în care împăratul promitea convocarea specială a Consiliului de Miniştri, guvernul eliminase deja din constituție pasajele referitoare la români.

Sub presiunea lui Windischgrätz, guvernul renunțase la împărțirea Ungariei pe naționalități, dând satisfacție numai sârbilor şi saşilor.

La 11 martie, Franz-Joseph repeta în fața delegației române aceleaşi cuvinte: „Voi cere miniştrilor mei un raport şi vă asigur că dorințele juste ale românilor vor fi satisfăcute.” În acelaşi timp, ministrul Bach îi liniştea prin aceste cuvinte: „Aveți răbdare, aveți răbdare, nu se pot face toate lucrurile într-o zi.“

Nobilimea manevrase cu abilitate.

Dându-şi seama de riscurile revoluției, magnații s-au îndepărtat de aceasta treptat. Conții Károlyi Lajos, Forgách Antun, Allmasy Mauritius au acceptat fără ezitare funcții administrative din partea guvernului austriac. Szimany recruta voluntari pentru Windischgrätz. Contele Edmund Zichy a fost arestat la avanposturile armatei naționale maghiare pentru că avea asupra sa manifeste redactate de Jelacić, în care soldații erau încurajați să se predea. El a fost împuşcat din ordinul generalului Gőrgey. Contele Zichy se deplasa în misiune pe lângă țarul Nicolae I, pentru a cere sprijin rusesc împotriva „rebelilor”.

Evident, magnații nu aveau influență asupra maselor maghiare pentru a le putea deturna de la atracția naționalismului lui Kossuth sau de la verva înflăcărată a lui Petöfy. Nu este mai puțin adevărat că, detaşându-se de politica separatistă a lui Kossuth, ea asigura reconcilierea cu Viena. Când Dieta maghiară a hotărât să se instaleze la Debreczin, 107 deputați nu au urmat guvernul.

Camarila de la Viena înțelesese că interesele nobilimii erau solidare. Sacrificând nobilimiea maghiară, s-ar fi creat o breşă prin care ideile liberale puteau pătrunde şi dărâma întreaga structură a imperiului.

Faptul că Batthyányi se afla în mâinile ruşilor — care l-au predat austriecilor — şi a fost condamnat la moarte de generarul Haynau, autorul represiunilor sângeroase de la Brescia, nu modifica cu nimic situația nobilimii maghiare din Transilvania.

La Viena, nimeni nu era dispus să sacrifice nobilimea maghiară din Transilvania în favoarea țăranilor români. Se spunea, pe bună dreptate, că românii primiseră ca recompensă, pentru fidelitatea lor față de împărat, ceea ce maghiarii obținuseră drept pedeapsă pentru revolta lor.

Nu numai cercurile conservatoare de la Viena, ci şi liberalii erau convinşi că aplicarea principiului naționalităților în Austria (adică exact ce solicitau românii) ar fi fost fatală pentru unitatea Imperiului. Liberalul

Freiherr von Kalschberg din Graz avea aceeaşi părere despre principiul naționalităților ca şi Grillparzer şi von Bauernfeld: „Dacă nu vrem să renunțăm la imperiul Mariei Tereza şi al lui Iosif al II-lea, trebuie să tratăm toate naționalitățile cu aceeaşi măsură şi să le integrăm într-un singur stat unitar național, aşa cum au făcut Statele Unite, Anglia, Franța şi chiar Ungaria înainte de noi“ (*Credința mea politică* de Freiherr von Kalschberg, publicată la Viena, în 1881).

Presa Vieneză susținea şi ea ideea unui stat centralizat, în care o administrație de factură germană ar fi contribuit la dezvoltarea celorlalte naționalități. Adică o preponderență germană în statul istoric austriac.

Ziarul „Die Presse“ scria: „Cel mai mare pericol pentru Austria îl constituie naționalismul, care, fiind surd la interesele colectivității, urmăreşte scopuri egoiste... Nu în națiune, ci în stat îşi găseşte societatea garantarea justiției, a securității, libertății şi culturii.“ Numai „Allgemeine Osterreichische Zeitung“, condus de E. von Schwartzenberg, sprijinea ideile federaliste ale istoricului Palácky, arătând că Austria ar trebui să accepte (împreună cu popoarele slave) o organizare federalistă a monarhiei.

În fața revoluției maghiare şi a mişcării naționalităților — toate cerând autonomia —, reacția austriacă a fost de a reveni la politica centralizatoare a lui Iosif.

În *Europa centrală, evoluția istorică a ideii de Mitteleuropa,* Jacques Droz, profesor la Universitatea din Clermont-Ferrand, arată cu toată obiectivitatea ideile aplicate de prințul Schwartzenberg, în calitatea sa de prim-ministru. La câteva zile după preluarea puterii, prima sa măsură a fost de a aduce la cunoştința parlamentului, reunit la Kremsier, hotărârea de a restaura autoritatea de care se bucurase Austria în Europa: „Menținerea Austriei în unitatea sa statală este nu numai o necesitate germană, ci şi europeană. Numai atunci când Austria restabilită şi Germania regenerată vor avea forme constituționale durabile, va fi posibil să stabilim relațiile noastre de la stat la stat. Până atunci, Austria va continua să-şi îndeplinească cu fidelitate obligațiile federale.

În interpretarea profesorului Droz, această declarație „sublinia voința fermă a lui Schwartzenberg de a menține o conducere germană în fruntea Austriei, dar şi de a salva situația Austriei în cadrul conferinței germanice, potrivit vederilor sale. De fapt, la Consiliul de Miniştri din 12 decembrie, s-a hotărât respingerea proiectului de la Frankfurt şi intrarea Austriei în Confederație, cu toate statele sale. Aceste hotărâri erau un senan rău pentru cei ce se lăsaseră legănați de speranța că Noua Germanie va absorbi numai teritoriile germane ale monarhiei austriece”. Exista o totală contradicție între concepția politică a lui Schwartzenberg şi temele dezbătute în fața Reichstagului austriac.

Refugiat din cauza revoluției în orăşelul Kremsier din Moravia, Parlamentul se străduia să găsească o formulă constituțională, capabilă să

împace existența monarhiei cu dezvoltarea liberă a naționalităților. Au fost dezbătute o serie de proiecte, având baze etnice. Textul definitiv, la care s-a ajuns la 4 martie 1894 prevedea împărțirea Austriei în 14 provincii, fiecare având autonomie financiară, politică şi culturală. Pe plan național, instituțiile legislative urmau să aibă o Cameră a Statelor (similară Senatului american), constituită din reprezentanți ai Dietei şi districtelor. Guvernul Imperiului era răspunzător în fața Parlamentului (Reichstag).

„Proiectul Kremsier, scrie Droz, reprezenta o încercare remarcabilă de a oferi Austriei un statut al naționalităților, fără ca prin aceasta să fie lezat caracterul monarhic al structurii tradiționale a statului." La rândul său, istoricul L. Eisenmann notează că crearea, în cadrul provincial, a circumscripțiilor naționale omogene era o idee fericită ce contribuia la scăderea fricțiunilor şi la concilierea celor două forțe la fel de puternice, naționalitatea istorică sau provincială şi naționalitatea etnică sau lingvistică. Această teză care nu este întâlnită în nici o constituție austriacă, constituie nota cu adevărat originală a proiectului parlamentar.

„Dacă ne gândim, pe de altă parte, scrie Droz, că Constituția recunoştea, în paragraful 21, egalitatea diferitelor naționalități şi dreptul fiecăreia la respectarea instituțiilor sale specifice, avem toate motivele să credem că noua legislație ar fi putut asigura Austriei o dezvoltare armonioasă. Principalul merit al „Constituției de la Kremsier" era faptul că ea era rodul contribuției reprezentanților națiunii, subliniind, prin urmare, afirmiarea solemnă a voinței popoarelor de a trăi în comun."

Dar voința popoarelor era un fruct al Revoluției franceze, împotriva căreia împăratul Franz-Joseph se opunea cu tărie în numele tradiției Habsburgilor.

Planul constituțional elaborat de Parlamentul de la Kremsier a primit imediat o replică brutală: din ordinul lui Schwartzenberg, Parlamentul a fost ocupat de armată. La 4 martie, în momentul în care era pe cale să fie redactat textul definitiv de către Parlament, a fost „acordată" o nouă Constituție, prin care se afirma autoritatea Coroanei şi unitatea monarhiei, acestea constituind un tot indivizibil. Noua Constituție nu mai recunoştea existența naționalităților, acestea devenind numai „ramuri etnice" egale în fața legii. Ceea ce ducea la dispariția privilegiilor istorice ale unor state, în timp ce națiunile supuse, ca acelea din Transilvania şi Croația, câştigau prin principiul egalității. Constituția „acordată" nu mai recunoştea egalitatea în drepturi a cetățenilor Imperiului Austriei, ei bucurându-se de anumite libertăți sub controlul reglementărilor în vigoare: libertatea de cult, de conştiință şi cea de expresie. Constituția lui Franz-Joseph a fost elaborată în spiritul lui Iosif al II-lea. Era, fără îndoială, o frânare puternică a ideilor ce zguduiseră Imperiul habsburgic.

„Când se urmăreşte abolirea unei legi, se recurge la expedientul reglementărilor."

Observațiile lui Jacques Droz sunt juste: Constituția „acordată” a fost aproape unanim condamnată în Imperiu, dar a fost primită cu satisfacție de germanii din Austria.

Istoricul Anton Springer se pronunța, în cele două broşuri ale sale *Austria după revoluție* (1850) şi *Austria, Prusia, Germania* (1852), în acelaşi spirit ca şi Palácky, pentru o organizare federalistă a monarhiei: „Suntem austrieci, scria el, nu din datele naturii, cum sunt francezii şi englezii, care se simit direct şi fără intermediar francezi şi englezi, ci din interes politic calculat şi numai în măsura acestui interes. Înainte de toate, suntem legați fără intermediar de provincia noastră natală şi numai prin ea putem intra în raporturi cu monarhia... A cere italienilor, slavilor, germanilor să se simtă numai austrieci ar însemna să-i condamnăm la un fel de celibat şi, mai mult, să-i invităm să păcătuiască. În Austria, germanii nu aveau un drept absolut la conducere şi trebuiau să renunțe la hegemonie dacă doreau să nu mai fie obiectul urii compatrioților lor.“ Springer era favorabil unității Germaniei, care ar fi trebuit să angajeze apoi negocieri economice cu Austria în vederea unei uniuni vamale.

Constituția din martie 1849 avea drept scop instaurarea unei administrații centralizate, temperate de un ,,self governement” local.

În concepția acestei centralizări administrative, nu era numai dorința de a consolida autoritatea politică a împăratului (grav afectată de revoluțiile naționale), ci şi de a asigura Austriei un loc preponderent în Europa centrală, prin afirmarea caracterului unitar al monarhiei.

,,Schwartzenberg, scrie Droz, voia să pună capăt speculațiilor din străinătate, în legătură cu discriminările dintre poporul german şi cele negermane din Austria. De acum încolo, întreaga masă a Imperiului monolit trebuia să intre în noua Germanie. El pregătea astfel organizarea Europei centrale sub conducrea Austriei.“

Noi credem că, de fapt, Schwartzenberg dorea să realizeze unitatea ca să mențină echilibrul cu Prusia. Acțiunea sa a obținut la început unele succese, cum ar fi retragerea Prusiei la Olmutz (25 noiembrie 1850), atunci când aceasta a renunțat la proiectul unei uniuni restrânse.

Dar conferințele de la Dresda au torpilat proiectul Mitteleuropei, formată din 70 milioane de locuitori (obiectiv european al primului ministru austriac), datorită rezistenței micilor state germanice, care se mulțumeau cu restabilirea puterii vechii Diete de la Frankfurt.

Eşecul planului Schwartzenberg se datorează ignorării intenționate a aspirațiilor poporului german pentru o unitate mai puternică. El a refuzat Germaniei beneficiile unității, „pretinzând că are de a face, în Germania, cu un organism fără consistență, de care nu are cum să se teamă şi pe care l-ar fi condus cum ar fi vrut, în interesul exclusiv al Austriei. Fără îndoială că Schwartzenberg nu a făcut suficiente concesii în spiritul vremii sale; nu

negând principiul naționalităților, ci acordându-l la exigențele statului multinațional, se putea atenua efectul negativ al acestuia." (J. Droz).

După înăbuşirea revoluțiilor naționale, Viena nu a găsit altceva mai bun de făcut pentru a rezolva problemele ce cutremuraseră bazele Imperiului decât să introducă o birocrație autoritară, atotputernică, a cărei misiune era germanizarea naționalităților. Promisiunile făcute acestora, înainte şi după revoluție, au fost uitate. S-a revenit la principiul romano-catolic al infailibilității birocrației absolutiste din timpul lui Metternich. Politica de germanizare a lui Schwartzenberg a fost caracterizată cu o amară ironie de istoricul român Papiu Ilarian, în cartea *Independența constituțională a Transilvaniei,* publicată în 1861: „Ministrul Bach a tradus în germană programul de maghiarizare al lui Kossuth". Care a fost rezultatul obținut de această politică de siluire a naționalităților din monarhia habsburgică? În 1869, deci la 19 ani după aplicarea soluției Bach, a apărut cartea lui Fischhof: *Österreich und die Kürgenschaften seines Bestendets,* în care acesta arată consecințele politicii greşite a Vienei: „Partidele naționale se află precum duşmanii, unele în fața altora. Nu numai concepțiile şi interesele le divizează, ci ideea unei origini superioare. Orice conflict de partid declanşează ura națională, orice luptă parlamentară duce cu uşurință la o încăierare disperată, din care ies învingătoare şi învinse popoare întregi. Prin centralizare, statul a multiplicat fără motiv ocaziile unor ciocniri pline de adversitate, un ring de box pentru nişte popoare care se urăsc unele pe altele. Şi de vreme ce statul habsburgic nu este construit pe baza unității etnice, cutremurul se transformă în prăbuşire, iar centralizarea în loc să devină mormântul luptelor interne, a devenit propriul său mormânt."

Trist bilanț!

Beust a desăvârşit eroarea din 1849 a lui Schwartzenberg, rezolvând situația statului federal austriac prin împărțirea Imperiului habsburgic în două state. Franz-Joseph era împărat la Viena şi rege la Budapesta.

Austria a ispăşit, în 1859, greşeala de a nu fi vrut să țină seama de principiul naționalităților şi de a fi îndepărtat cu brutalitate constituția federală, suferind înfrângeri succesive în luptele cu armatele franceze şi piemonteze. Din punct de vedere numeric, armata austriacă era superioară: 150.000 de oameni sub comanda mareşalului Heps, care trecea drept cel mai bun ofițer al Austriei; armata franco-piemonteză număra numai 100.000 de oameni.

La rândul ei, Rusia i-a răsplătit lui Franz-Joseph atitudinea trădătoare din timpul războiului Crimeii. Prințul Gorceakov a trimis tuturor agențiilor sale diplomatice o circulară prin care condamna în termeni violenți comportamentul cabinetului austriac, care obligase Franța să intre în război. În aceeaşi circulară, Gorceakov aducea elogii lui Napoleon al III-lea pentru moderația de care dăduse dovadă.

Înfrângerea din Italia şi tulburările naţionalităţilor l-au forţat pe Bach să demisioneze. Noul ministru de interne, contele Goluchovski, a fost însărcinat să încerce formarea unui guvern federalist.

După zece ani pierduţi, în martie 1860 a fost emisă o patentă imperială prin care Senatul era convocat şi completat cu reprezentanţi ai claselor conducătoare din provinciile monarhice. Senatul urma să facă propuneri pentru federalizarea statului.

Ca reprezentanţi ai naţiunii române au fost convocaţi mitropolitul Şaguna — pentru Transilvania, Mocioni — pentru Banat, N. Petrino — pentru Bucovina. Maghiarii l-au trimis pe Boddan Jakab, iar saşii pe Karl Manger.

Diploma imperială din octombrie 1860 anunţa suprimarea absolutismului şi trecerea la un sistem constituţional de guvernare.

Se pune o întrebare logică: dacă Franz-Joseph ar fi acceptat în mod sincer federalizarea statului, de ce nu a folosit textul redactat de Parlamentul de la Kremsier, dovedind astfel o voinţă reală de a împărţi Austria în 14 provincii, fiecare bucurându-se de autonomie financiară, politică şi culturală?

Proiectul de la Kremsier prevedea un număr de circumscripţii (Kreise) a căror populaţie să vorbească aceeaşi limbă (10 circumscripţii în Galiţia, 9 în Boemia, 4 în Moravia etc.), fiecare având-şi propria Adunare (Kreistag). Pe plan naţional, instituţiile legislative cuprindeau o Cameră a poporului, aleasă direct pe baza sufragiului cenzitar, şi o Cameră a statelor ce formau monarhia habsburgică. Acest Senat austriac urma să fie constituit din reprezentanţii Landstag-urilor şi ai Kreistag-urilor.

Acest proiect fusese dezbătut îndelung şi cu o serioasă preocupare de a concilia sistemul autorităţii centrale cu pretenţiile legitime ale naţionalităţilor. Dar pentru Curtea imperială, proiectul prezenta un mare defect. Cu toate că votul era cenzitar, monarhia s-ar fi democratizat, devenind de fapt o monarhie constituţională. Să nu uităm că în Danemarca sufragiul universal a fost instituit în 1915, iar în Anglia a fost promulgat abia în 1918 (?). Aristocraţia imperiului se vedea (pe bună dreptate) ameninţată direct de punerea în aplicare a proiectului parlamentului din Kremsier. .

În 1860, dându-şi seama de grava situaţie creată în urma înfrângerilor din Italia şi a efervescenţei naţionalităţilor, absolutismul a recurs la un expedient pentru a câştiga timp, publicând diploma din 1860 prin care anunţa sfârşitul absolutismului şi instalarea unui sistem de guvernare constituţional.

Principiul naţionalităţilor s-ar fi putut împăca cu monarhia în cadrul unei constituţii federale, consolidând Imperiul. Dar o astfel de constituţie implica abolirea structurii feudale şi deposedarea aristocraţiei de toate privilegiile sale.

După înfrângerea lui Kossuth, aristocrația maghiară şi-a apărat în mod solidar interesele de clasă, găsind la Curtea de la Viena sprijinul necesar.

Referindu-se la diploma din 1860, Rudolf Springer scria: „Tradiția istorică a învins şi viața etnică a trebuit să se acomodeze cu o configurație teritorială, care a fost comparată (nu fără motiv) cu o grădină zoologică unde lupii şi mieii trăiesc împreună; potrivit acestui sistem, *o* națiune nu mai este o unitate, granițele dintre provincii distrugând națiunile şi nu este de mirare ca acestea să dorească să desființeze frontierele."

În cartea sa *Statele unite ale marii Austrii*[4], Aurel Popovici remarca pe bună dreptate: „Scopul principal al contelui Taaffe nu îl constituia federalismul, aşa cum s-a crezut, ci liniştirea naționalităților. Bunăvoința sa față de naționalități seamănă cu politica unionistă a Islandei. Guvernul austriac a adoptat dinadins măsuri confuze. Astfel, pentru a crea impresia că a dat satisfacție italienilor, el a deschis o facultate la Innsbruck, în loc să înființeze o universitate la Triest. În Bucovina, unde, în afară de funcționarii germani, populația era românească, s-a deschis o universitate germană". Ceea ce l-a făcut pe Louis Léger să noteze: „Ne întrebăm ce caută o universitate germană în Bucovina" (*Istoria Austro-Ungariei, de la origini până în zilele noastre,* Paris, 1899).

Politica ostilă față de naționalități urmărită de camarilă şi pusă în practică de Franz-Joseph a dus în mod inevitabil la prăbuşirea Imperiului habsburgic, în 1918.

Marele ziar vienez „Neue Freie Presse" afirma, într-un articol publicat la 1 ianuarie 1898: „Deputații celei de-a cincea legislaturi au pătruns în Dietă şi s-a născut speranța că în fața problemelor sociale şi economice (pe care noile straturi sociale le aduceau în parlament), problemele naționale vor pierde din acuitate şi vor trece pe planul al doilea. Şi totuşi, s-a întâmplat exact invers. Niciodată arena politică nu a fost dominată ca astăzi de lupta naționalităților, de lupta dintre slavism şi germanism. Niciodată nu se mai ajunsese la astfel de excese. Totul a fost zdruncinat: Parlamentul, Constituția din decembrie şi dualismul."

Nu poți vindeca un bolnav dacă nu ataci cauzele care au provocat maladia. Or, întreaga politică a lui Franz-Joseph — şeful suprem al birocrației austriece — era subordonată unei singure idei: diminuarea forței naționalităților din Imperiu prin folosirea unor căi întortocheate şi acordând factorului timp posibilitatea de a le anula virulența. Rezultatul a fost cu totul altul; înşelate tot timpul, naționalitățile şi-au pierdut încrederea în împărat şi au început să acționeze pentru dezagregarea monarhiei. În politică, expedientele nu rezolvă problemele, ci mai degrabă le agravează.

---

4 Die Vereinigten Staaten von Gros — Osterreich, Leipzig, 1906 (n.r.).

În ceea ce-i priveşte pe români, situaţia lor depindea de restaurarea dominaţiei aristocraţiei maghiare. La zece ani după reducerea influenţei acesteia în Transilvania, în 1861, a fost restabilit un guvern condus de contele Mikó Imre. Era un semn că solidaritatea dintre aristocraţia austriacă şi cea ungară începuse să funcţioneze.

Sigur de sprijinul camarilei, noul prim-ministru a declarat că, având în vedere faptul că Transilvania face parte din Coroana maghiară, nu are nici un sens să se convoace o Dietă separată. Franz-Joseph descoperise în atitudinea membrilor maghiari ai guvernului anumite urme de kossuthism şi a reacţionat, numind un nou preşedinte de consiliu, Ludovic de Grenville, şi doi vicepreşedinţi, dintre care unul era român, Vasile Pop. Împăratul dădea nobilimii maghiare un avertisment clar, reamintindu-i că marea majoritate a populaţiei Transilvaniei era formată din români.

Înainte de războiul Franţei şi Piemontului împotriva Austriei, a intervenit un fapt politic de o hotărâtoare importanţă, având o influenţă directă asupra problemei românilor din Transilvania: unirea principatelor române Moldova şi Muntenia.

Conştientă de repercusiunile acestei uniri asupra românilor din Transilvania, Austria s-a opus prin toate mijloacele, la Conferinţa de la Paris din 1859, realizării sale. Prezenţa în guvernul de la Bucureşti a revoluţionarilor moldoveni şi munteni, care luaseră parte la Adunarea naţională de la Blaj, constituia un avertisment.

Într-o broşură publicată în 1857, Aron Florian cerea ca noţiunea de patrie să fie extinsă la toate teritoriile locuite de români.

Un om politic român i-a declarat lui Cavour după unire: „Principatele sunt gata să întindă mâna românilor din Banat, Transilvania şi Bucovina”.

După ce Unirea Principatelor a devenit un fapt împlinit, obiectivul politic al României a fost eliberarea Transilvaniei. Evident, acest obiectiv depindea de anumite circumstanţe favorabile.

Noul domnitor, Alexandru Ioan Cuza, avea o viziune clară asupra importanţei, pe plan internaţional, a noii Românii unite cu Transilvania. În acest scop, el a semnat o convenţie cu Klapka, reprezentantul lui Kossuth, prin care se prevedea colaborarea româno-maghiară împotriva Austriei şi recunoaşterea drepturilor României asupra Transilvaniei. Cuza era preocupat de soarta românilor din Transilvania. La cererea sa, Adunarea Naţională a votat în 1860 o subvenţie anuală de 500 de ducaţi pentru biserica Sfântul Nicolae, pentru şcolile din Braşov şi pentru sprijinirea „Gazetei de Transilvania”. În Oltenia se adunau fonduri pentru ajutorarea studenţilor români din Sibiu. Un fapt semnificativ pentru spiritul naţional al noului stat: la Iaşi (capitala Moldovei) apărea o publicaţie periodică purtând titlul „Dacia”. În acelaşi timp, românii din Transilvania îşi manifestau încrederea în noul domnitor român.

Într-un memoriu publicat în „Revista de istorie, arheologie şi filologie” (1882), A. Papiu-Ilarian scria că românii din Transilvania erau „gata să moară pentru domnul Cuza”. Fără îndoială că noul stat român abia constituit (împotriva voinței Austriei şi Turciei), supravegheat de Rusia — care deținea Basarabia — nu era încă destul de puternic ca să joace un rol ca al Piemontului sau să realizeze Dacia, dar problema unirii tuturor românilor prinsese rădăcini în conştiința politică a poporului, devenind un imperativ național. Acesta era esențialul.

În 1863, o delegație română, condusă de mitropolitul Şaguna, s-a prezentat la împăratul Franz-Joseph. Acesta a făcut promisiuni vagi, având grijă să nu se angajeze în satisfacerea vreuneia din solicitările românilor. De altfel, acțiunea de reconciliere cu aristocrația maghiară era prea avansată pentru ca românii să poată obține ceva. Ei erau folosiți doar ca o masă de manevră pentru a-i îmblânzi pe unguri.

În 1863, s-a întrunit la Sibiu Dieta Transilvaniei. Aleasă pe bază cenzitară, ea era nefavorabilă românilor, în majoritate țărani, având mici terenuri de pământ sau neavând deloc. Numai contribuabilii care plăteau un impozit anual de 8 florini aveau drept de vot. Au fost aleşi 46 de români, 42 de maghiari şi 32 de saşi. Urmând, evident, consemnul magnaților, maghiarii au adoptat tactica pasivității, refuzând să ia parte la lucrările Dietei. Deputații români, susținuți de saşi, au votat legea egalității drepturilor şi confesiunilor națiunii române, precum şi a dreptului de folosire a celor trei limbi ale țării. Dar, ca şi legea adoptată în ajunul înăbuşirii revoluției (în iunie 1849), noua lege din 1863 nu a fost niciodată aplicată. Constituirea noului stat român şi interesul purtat de acesta românilor din Transilvania îl neliniştea, fără îndoială, pe Franz-Joseph, care era informat despre conținutul acordului încheiat de Kossuth cu românii. Românilor li s-a oferit o satisfacție (care nu tulbura deloc acțiunea de reconciliere dintre Viena şi Budapesta), prin numirea lui Şaguna ca Mitropolit al Bisericii Ortodoxe. Biserica Unită avea încă din 1861 un Mitropolit.

Între 1860 şi 1867, sub regimul liberal inaugurat de Franz-Joseph după înfrângerile succesive suferite în Italia, românii şi-au putut consolida pozițiile. Ei au constituit în 1861 „Asociația Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român” (ASTRA). Această asociație a întreținut, timp de cincizeci şi şapte de ani, unitatea spirituală a românilor din Imperiu, păstrând neatinsă credința în victoria finală, unirea, care a avut loc la 1 decembrie 1918.

Este exemplul unei credințe puternice, de nezdruncinat, care-şi afla energii noi în loviturile primite după proclamarea dualismului (1867), când Franz-Joseph, încoronat rege al Ungariei, a sancționat legea încorporării Transilvaniei în Ungaria.

Ideea federalizării Imperiului, susținută de Parlamentul de Ia Kremsier, îndepărtată brutal la 4 martie 1849, a fost definitiv eliminată la Budapesta de către Franz-Joseph la 8 iulie 1867, în aclamațiile nobilimii maghiare.

Această victorie şi-a dovedit sensul adevărat în 1918, când monarhia Habsburgilor se prăbuşea, fără ca măcar germanii din Imperiul austriac să o apere.

Spre deosebire de atitudinea Curții de la Viena şi a nobililor maghiari, ideea federației a fost continuată, de la Palácky (1847) până la Aurel Popovici (1906). Românii, ale căror drepturi fuseseră călcate în picioare de Franz-Joseph, au luptat cu disperare pentru salvarea monarhiei Habsburgilor.

Opoziția Curții de la Viena are o explicație: federația era o soluție democrată şi atât Franz-Joseph, cât şi nobilii refuzau principiul naționalităților, pus în circulație de Revoluția franceză.

Pentru a înțelege această luptă, dusă pentru federația Austriei, este necesară o scurtă expunere.

(Traducere de Dan Radu STĂNESCU)

VI. În locul unei federații, dualismul

În lucrarea sa bogat documentată şi de o strictă obiectivitate: *Europa Centrală, evoluția istorică a ideii de Mitteleuropa,* Jacques Droz pune, în capitolul „Concluzii", aceste întrebări: „...Era oare în interesul Europei ca Imperiul austriac să fie dezmembrat? Austria, fusese ea, cum o descria Hugo Preuss în 1916, acel «câmp de experiențe», acea «înaltă şcoală» la care națiunile învățaseră să trăiască sub acelaşi acoperământ? Sigur, este uşor să spui că, în cele din urmă, sucombase sub presiunea forțelor de destrămare exacerbate de principiul naționalităților...", şi continuă: „...Desigur, greşeli grave fuseseră înfăptuite, iar remediile necesare nu fuseseră aplicate la timp. Concesiile guvernului veniseră prea târziu, într-un moment când toată lumea ştia că sunt insuficiente", ca să ajungă apoi la concluzia: ,,...în cele din urmă, bătrâna Austrie a primit lovitura de grație din exterior."

Această afirmație este contrară adevărului. Profesorul Droz a studiat evoluția istorică a ideii de Europă centrală, ca o concepție de stabilitate, dar sfera cercetărilor sale subestimează realitățile politice, sociale şi economice ale Imperiului habsburgic. Vechea Austrie nu se prăbuşise sub loviturile venite din exterior. Statele, pe durata existenței lor, rezistă atacurilor din afară, dar ceea ce le asigură rezistența este coeziunea interioară. Imperiul habsburgie s-a dezmembrat deoarece, procesul descompunerii interne fiind terminat, se înmormânta un cadavru.

Cu nouă ani înainte ca Austro-Ungaria să fi provocat războiul, luând ca pretext atentatul de la Saraievo, doctorul Lüger, austriac german, primarul Vienei, una din personalitățile cele mai respectate ale Monarhiei, făcea la 20 octombrie 1905, în Parlamentul austriac, acest rechizitoriu al politicii lui Franz-Joseph: „Nu-i oare scandalos ca naționalitățile care l-au slujit atât de credincios pe împărat, care i-au sacrificat viața şi viitorul, înfruntând moartea pentru dinastie, să fie atât de oprimate şi aruncate pur şi simplu pradă maghiarilor? Unde a fost judecata stăpânilor? N-au observat ei că acest procedeu va avea urmări grave? Singurul lucru pe care-l avem de făcut este să eliberăm națiunile de asuprirea la care sunt supuse. Neîndoios, ne vom înțelege cu germanii, românii, rutenii, croații şi slovacii asupra bazei unui program acceptabil pentru toți. Doar aşa s-ar putea repara profunda ingratitudine de care suntem vinovați față de aceste naționalități".

Doctorul Lüger, primarul Vienei, nu era un emigrant, ci un german din Austria.

La rândul său, Luis Eisenmann, în *Compromisul austro-ungar de la 1887, studiu asupra dualismului*, carte apărută la Paris în 1904, scria: „În lupta sa pentru maghiarizare, statul ungar a găsit un sprijin prețios, chiar esențial, şi fără de care n-ar fi izbutit niciodată s-o ducă atât de departe, sprijinul Coroanei" (pag. 5, 6). Eisenmann, şi el german al Austriei, scriind acest studiu fundamental asupra dualismului, sublinia greşeala fatală comisă de birocratul lipsit de orizont politic, Franz-Joseph. Aşa, cum l-a caracterizat contele de Saint-Aulaire, „împăratul n-a acordat atenția necesară evoluției, deoarece nu avea simțul viitorului".

În *Geschichte Österreichs seit Vieldgos* (vol. III, p. 22), V. Rogge consideră dualismul ca o eroare comisă de Franz-Joseph sub influența lui Beust: „Dualismul se datorează eforturilor făcute în vederea constrângerii naționalităților la supunere".

Dar era această voce, care denunța asuprirea naționalităților, o voce izolată?

V. Rogge nu era un emigrant care făcea propagandă în timpul războiului din 1914—1918.

„Austria n-a fost acea «temniță a popoarelor», despre care a scris în timpul războiului literatura imigrației", afirmă profesorul Jacques Droz. Dar el nu lua în seamă decât fațada impozantă a monarhiei habsburgice, aşa cum apărea ea în epoca premergătoare războiului.

Gustave Bekistas, unul dintre suporterii activi ai politicii de maghiarizare, afirmă că: „Maghiarii trebuie cu orice preț să împiedice dezvoltarea slavilor şi a românilor, căci, în caz contrar, dualismul — ideea fundamentală a statului maghiar — nu mai este necesar."

Bekistas justifica aşadar rechizitoriul făcut de Dr. Lüger împotriva politicii de asuprire a naționalităților.

Ceea ce este paradoxal în istoria politicii Austriei, după 1848 şi până la 1918, este faptul că naționalitățile asuprite au încercat cu dîrzenia disperării să salveze monarhia, contrar miopiei şi îndărătniciei împăratului.

Absolutismul birocratic, suportul politicii lui Metternich în vederea îndiguirii răspândirii ideilor Revoluției franceze se năruise în martie 1848. Dislocarea Imperiului începuse.

Germanii înşişi înclinau spre alipirea Austriei la Imperiul german. În aceste clipe dramatice, atitudinea istoricului Franz Palácky, autorul *Istoriei poporului boem,* este semnificativă. Convins că epoca micilor state era revolută şi că umanitatea se îndrepta către formații economice şi politice mai largi, Palácky vedea în sistemul federalist soluția cea mai indicată pentru asigurarea dezvoltării poporului ceh şi a altor popoare ale monarhiei. Astfel, în timp ce Curtea de la Viena îşi pierduse capul, cincizeci şi doi de intelectuali, promotori ai mişcării liberale, adoptaseră la 21 martie o rezoluție redactată de Palácky, prin care îşi manifestau ataşamentul față de Imperiul austriac: „Semnatarii acestei rezoluții afirmă, în plus, că vor apăra, verbal şi în scris, legăturile monarhiei constituționale care uneşte coroana cehă cu Imperiul Austriac".

Invitat să participe la Adunarea Națională germană de la Frankfurt (Boemia şi Moravia făceau parte din Sfântul Imperiu roman şi din Confederația germanică, constituită de Metternich în 1815), Palácky a expus, într-o scrisoare din luna aprilie 1848, concepțiile sale asupra panslavismului liberal, mai precis austro-slavismul său: „Sunt ceh şi de descendență slavă. Puținul pe care-l posed l-am consacrat slujirii țării mele. Această țară este mică, dar are un specific aparte şi încă din timpuri imemoriale este independentă. Guvernele sale au făcut parte timp îndelungat din Confederația prinților germanici, fără ca totuşi să fi fost vreodată considerate ca aparținând rasei germane. Legăturile care au legat cehii de Sfântul Imperiu mai întâi, apoi de Confederația germanică nu erau decât legături dinastice. Dacă i se cere națiunii cehe să se unească astăzi cu națiunea germană, susțin că această cerere este imposibil de justificat din punct de vedre istoric şi n-aş consimți la ea decât dacă aş fi împuternicit să o fac. Al doilea temei care-mi interzice să particip la deliberările dumnea-voastră este că, după motivele pe care le-ați invocat şi scopurile pe care le urmăriți, este limpede că încercați să distrugeți Austria şi să faceți imposibilă existența acestui Imperiu, a cărui integritate (nu numai pentru țara mea, cât şi pentru întreaga Europă) e absolut necesar să fie menținută. Îngăduiți-mi să mă explic cu privire la această chestiune. Ştiți, domnilor, care este puterea ce domină la estul continentului nostru. Ştiți că această putere creşte neîncetat şi că se dezvoltă din an în an, în proporții care n-au nici o legătură cu ce se petrece în țările noastre occidentale. Această putere este o amenințare pentru vecinii săi: deşi are debuşeuri în nord, încearcă mereu să se extindă spre sud şi fiece progres făcut în această direcție ne

apropie de ziua când va institui o monarhie universală, adică de ziua când se va abate asupra noastră un dezastru teribil, un dezastru nelimitat pe care îl voi resimți şi eu, deşi eu însumi sunt slav, şi din pricina căruia aş suferi pentru întreaga umanitate, chiar dacă această monarhie şi-ar lua numele de monarhie slavă.

Mulți mă consideră un duşman al Rusiei, dar greşesc, aşa cum greşesc şi acei care mă consideră un duşman al Germaniei. Declar deschis că nu sunt un duşman al Rusiei, dimpotrivă, mă bucur de marile progrese făcute de această mare țară în interiorul frontierelor sale; dar în ciuda fierbintelui meu patriotism, plasez civilizația şi fericirea umanității deasupra interesului particular al națiunii, şi de aceea perspectiva unei monarhii ruse universale nu are adversar mai înverşunat decât mine, nu pentru că această monarhie ar fi rusă, ci pentru că ar fi universală.

Ştiți că la sud-estul Europei, la frontierele ruseşti, trăiesc populații foarte diverse, având fiecare propria-i limbă, propria-i istorie, propriile obiceiuri : slavii, românii, maghiarii şi germanii, fără să mai vorbesc despre greci, turci şi albanezi. Nici una dintre ele nu este îndeajuns de puternică pentru a ține piept acestui puternic vecin de la răsărit; doar împreună ar putea izbândi. Dunărea este aceea care poate, care trebuie să adune forțele tuturor acestor popoare; în jurul acestui fluviu se impune ca ele să se strângă. Dacă Austria n-ar fi existat, ea ar fi trebuit, în interesul Europei şi al lumii, să fie azi inventată.

Dar acest stat austriac, pe care natura şi Istoria l-au hărăzit să fie meterezul şi paznicul Europei, ca s-o apere de elementele asiatice, de ce oare într-un moment de criză l-am văzut neputincios în fața furtunii care amenința să apară? Pentru că, în orbirea sa jalnică, Austria a subapreciat şi a tăgăduit principiul legal şi moral al existenței sale, şi anume acela de a acorda respectul şi drepturi egale tuturor popoarelor reunite sub sceptrul său. Dreptul popoarelor este un drept natural, nici o națiune nu poate cere alteia să se sacrifice pentru ea. Natura nu admite nici națiune dominantă, nici națiune aservită. Dacă mai multe națiuni sunt unite între ele prin legături solide şi durabile, nici una n-ar trebui să se teamă că va fi lezată, ci, dimpotrivă, ar trebui să poată apela cu încredere la autoritatea centrală ca s-o protejeze, şi fiecare s-ar simți astfel datoare să susțină şi să întărească această autoritate. Sunt convins că nu e prea târziu pentru ca Imperiul Austriac să declare recunoaşterea acestor principii de justiție fundamentală, «la sacra ancora» a corăbiei gata să se scufunde. Sunt convins că nu e prea târziu pentru a o aplica în mod energic, dar timpul trece şi nu trebuie să pierdem nici o secundă!

Când îmi arunc privirea dincolo de granițele Boemiei, nu spre Frankfurt mi-o îndrept, ci spre Viena, căci la Viena se află pentru țara mea cheile păcii, ale libertății şi ale dreptății. Dumneavoastră vreți să subminați această forță şi această putere, de la care eu aştept salvarea şi nu numai

salvarea tuturor cehilor. Credeți însă, domnilor, că această Austrie va continua să mai existe, dacă o lipsiți de armata sa? Vă închipuiți, oare, că împăratul Austriei şi succesorii săi vor rămâne pe tron dacă le veți impune legile dumneavoastră şi că instituțiile Parlamentului imperial şi Dietele Regatelor Unite vor mai fi altceva decât umbre şi fantome? Iar dacă Ungaria se va separa atunci de Austria, sau s-ar replia asupra ei înseşi, ceea ce înseamnă aproape acelaşi lucru, ea, care refuză astăzi să instaureze egalitatea în interiorul granițelor sale, va putea, oare, rămâne liberă şi puternică în viitor? Doar cei drepți sunt liberi şi puternici. Este cu neputință de conceput ideea unei uniuni a slavilor dunăreni, a românilor sau chiar a polonezilor, cu o țară care nu admite decât maghiarii şi care refuză să-i trateze ca pe nişte ființe umane pe cei ce nu sunt maghiari. Este încă şi mai de neconceput să se creadă că această unire s-ar putea face prin constrângere.

În numele Europei şi pentru a o salva, trebuie cu orice preț să evităm ca Viena, decăzută din titlul său de capitală, să nu mai aibă de jucat decât un rol de oraş de provincie. Dacă printre locuitorii Vienei există oameni care acceptă să-şi vadă capitala transferată la Frankfurt, în Frankfurtul vostru, atunci vom exclama : «Doamne, iartă-le lor, că nu ştiu ee fac!»

În sfârşit, există şi un al treilea motiv care mă împiedică să particip la Adunarea dumneavoastră: consider că tratativele duse până acum, în privința dotării Imperiului german cu o constituție liber acceptată de popor n-au nici o şansă de realizare şi că nu veți ieşi la liman decât dacă veți opta pentru o soluție categorică şi extremă, vreau să spun pentru proclamarea republicii germane. Dar atenție! resping de pe acum şi cu cea mai mare energie orice intenție cu privire la înființarea unei republici în Austria. Vă puteți imagina ce-ar deveni acest Imperiu, împărțit în mai multe mici republici şi ce mană cerească ar constitui aceasta pentru o monarhie rusă constituțională?

În concluzie, voi spune că sunt convins că aceia care cer ca Austria şi Ungaria să fie reunite cu Imperiul german au intenții criminale; într-adevăr, sinuciderea unui popor este inadmisibilă atât din punct de vedere moral, cât şi din punct de vedere politic. Mult mai înțelept şi mai logic ar fi să propunem alipirea Germaniei la Imperiul Austriei, respectând condițiile enunțate mai sus. Dar cum naționalităților germane le repugnă această soluție, nu mai rămâne decât perspectiva coexistenței a două puteri care vor trebui să trăiască pe picior de egalitate şi să formeze o alianță defensivă. Voi fi oricând la dispoziția dumneavoastră, cu condiția de a nu vă face vinovați de ştirbirea independenței, a integrității şi a puterii Imperiului austriac."

Spirit realist şi moderat, înțelegând ca puțini dintre compatrioții săi evoluția politicii europene, Palácky voia să integreze renaşterea cehilor în tradițiile liberale ale Europei occidentale şi să ralieze, cât mai strâns posibil,

libertatea cehilor şi evoluția lor națională la progresul realizat de liberalismul european.

„În Imperiul austriac, procesul revoluționar se deosebeşte atât de procesul italian, cât şi de cel germanic. Pentru că problema capitală nu era aceea a independenței şi a libertății, nici a unității statului, ci problema naționalităților luptându-se între ele pentru independența şi puterea fiecăreia. Luptându-se, de asemenea, în consecință, împotriva Statului unitar, care acorda uneia dintre ele predominanța asupra tuturor celorlalte" (Benedetto Croce, *Istoria Europei în secolul al XIX-lea*)

Față de această situație, Palácky a propus o singură soluție valabilă: federația națiunilor Imperiului habsburgic. Era soluția la care avea să ajungă un an mai târziu, parlamentul de la Kremsier. Atitudinea lui Palácky era cu atât mai importantă pentru Austria, cu cât se afirma într-un climat de exaltare slavofilă, iscusit întreținută de Moscova. El formula „austro-slavismul" ca un dig împotriva expansiunii ruse.

Un elev al lui Palácky, ziaristul Havliček, a locuit în Rusia ca educator al familiei celebrului slavofil moscovit Mihail Pogodin, a cărui casă era centrul panslavismului. Întorcându-se, după o şedere în Polonia, a publicat o serie de articole: „Portrete din Rusia", în care face unele aprecieri sortite să risipească iluziile create de seducția rusească. Havliček şi-a exprimat impresiile fără menajamente : Rusia nu este o țară care să poată sluji drept far celorlalte țări, dimpotrivă, ea are nevoie să primească lumină din exterior. Acest mare ziarist al secolului al XIX-lea, nu doar ceh, dar şi austriac, a precizat într-un articol de mare răsunet, „Slavii şi cehii", atitudinea cehilor față de aşa-zisa „cauză sfântă a solidarității slave".

„Am învățat să cunosc Polonia şi n-am îndrăgit-o. Ami părăsit țara sarmată cu un sentiment de ostilitate şi de mândrie, şi am ajuns la Moscova pe o temperatură glacială, pe care doar căldura sufletului meu de slav o încălzea. Temperatura glacială şi de asemenea alte aspecte ale Rusiei au stins în mine ultima scânteie din dragostea mea panslavă. Astfel, m-am reîntors la Praga ca un simplu ceh, nutrind chiar un tainic resentiment şi o tainică amărăciune. Căci ceea ce am văzut în Rusia şi în Polonia a discreditat în ochii mei numele de slav. Ceea ce țin să declar, mai presus de orice, este că am convingerea că slavii, adică ruşii, polonezii, cehii şi slavii din Iliria nu alcătuiesc o națiune. Denumirea de slav este şi trebuie să rămână o entitate pur geografică şi ştiințifică... O naționalitate nu se defineşte numai prin probleme de limbaj, ci implică şi alte elemente: obiceiuri, religie, formă de guvernământ, nivel de educație al cetățenilor, aspirațiile, şi simpatiile sale etc.

Trebuie să mărturisesc că îi prefer pe maghiari, care sunt duşmanii declarați ai cehilor, şi ai ilirilor, ruşilor care înaintează către noi ca să ne dea sărutul lui Iuda şi care nu doresc decât să ne facă să dispărem. Noi suntem cehi şi vrem să rămânem aşa cum suntem; nu vrem să devenim nici

germani, nici maghiari, nici ruşi şi prin urmare, dacă ne ferim să manifestăm ostilitate faţă de ruşi, suntem datori cel puţin să avem faţă de ei o atitudine rece şi distantă."

Reiese clar că Imperiul habsburgic nu s-a prăbuşit pentru că „fiecare naţionalitate era sprijinită în revendicarea drepturilor sale de un popor vecin din aceeaşi rasă", şi nici din pricina unei, „lovituri de graţie" venită din exterior. Toate naţionalităţile, cu excepţia maghiarilor, susţineau monarhia, o dovadă de „austro-slavism".

Graţie realismului lor, Palácky şi Havliček i-au împiedicat pe cehi să se implice în riposte aventuroase. „Monarhia austriacă prezintă pentru naţionalitatea noastră şi pentru naţionalitatea ilirică, cea mai bună dintre garanţii, şi, cu cât puterea austriacă se va mări, cu atât existenţa naţionalităţii noastre se va consolida", declara Havliček.

Ca să înţelegem rolul salutar al acestei atitudini realiste pentru Imperiul austriac în momentul crizei din martie 1848, este necesar să citãm, conform statisticilor epocii, numărul de locuitori: din 38 de milioane, 17 milioane erau slavi, 10 milioane germani, 5.300.000 maghiari, 3 milioane români şi mai mult de 2 milioane italieni, evrei etc. Jumătate erau, deci, slavi.

„Austro-slavismul" nu revendica pentru ţările slave decât autonomia şi egalitatea naţiunilor, unele faţă de altele, în cadrul şi sub protecţia monarhiei tradiţionale. El se opunea rusofilismului întreţinut de Rusia, ca avangardă a imperialismului ei.

Revoluţia din 1848 zguduise atât de puternic Austria, încât se înfiripase credinţa că dispariţia Imperiului se apropia. Era o anticipare cu şaptezeci de ani a dislocării Austriei. Aşa se explică numeroasele proiecte de federaţie, propuse de popoarele Europei centrale, care se temeau de imperialismul rus.

Printre aceste proiecte au existat două memorii prezentate în parlamentul de la Frankfurt de românul Ioan Maiorescu, care preconiza crearea unei federaţii cuprinzând germanii, ungurii şi românii. Realizarea acesteia ar fi zădărnicit proiectele unei organizaţii panslave în Europa Centrală. Înfrângerile suferite de Austria în Italia au dat un nou şi puternic avânt ideii de federaţie.

Românii au publicat la Budapesta un ziar: „Federaţia", a cărui apariţie a continuat de la 1860 până la 1880, deci şi după proclamarea dualismului şi în ciuda persecuţiilor metodice ale ungurilor. În acest ziar românii susţineau organizarea federală a Imperiului. Dar toate proiectele se izbeau de opoziţia birocraţiei austriece, care păstra tradiţia rezumată de contele Hartig în formula: „Împăratul ascultă, examinează şi comandă, supuşii doresc, vorbesc şi ascultă". O astfel de concepţie făcea posibilă organizarea federală a Imperiului. Şi cu atât mai vârtos, cu cât adversarul numărul unu era chiar Franz-Joseph.

Majoritatea istoricilor — J.Redlich (*Franz-Joseph al Austriei*, Berlin, 1928); K.Tschuppik (*Franz-Joseph,* Paris, 1945) atribuie constanta atitudine a împăratului față de naționalități, incapacității sale de a înțelege problemele epocii în care trăia.

Istoricul H. Hautsch, în lucrarea sa *Istoria Austriei*, descoperă totuşi câteva calități împăratului cu intenția de a reduce în parte efectele inadaptării acestuia la situația total diferită de cea de dinainte de 1848. Acest autor afirmă că împăratul avea o privire de ansamblu perspicace, „raționalistă" şi „logică", în raport cu necesitățile monarhiei, ținând seamă că optica sa nu era una austriacă, ci austro-ungară. În realitate, calitățile sale erau acelea ale unui eminent birocrat, şi nu ale unui şef de stat. Că este decât o dedublare a centralismului". Îi păstrează toate defectele, absortit să devină sindicul prăbuşirii habsburgice.

Pentru a împiedica federația, împăratul a ales formula dualismului. Este greu de ştiut ce l-a determiinat pe Franz-Joseph să se înțeleagă doar cu maghiarii. Este de presupus că în alegerea dualismului nobilimea maghiară a jucat un rol decisiv.

Prima propunere a fost făcută în 1865 de către Francisc Deák în numele Ungariei. Dezastrul de la Sadova a grăbit negocierile cu reprezentantul Austriei, Beust. Dualismul, după caracterizarea lui Chéradame, „nu este decât o dedublare a centralismului". Îi păstrează toate defectele (absolutism, centralism, germanizare), fără ca atributele spiritului vienez, ostil exceselor, să predomine. El lasă drum deschis spiritului maghiar, care ignoră moderația.

Începând cu 1849, când delegația Adunării Naționale Maghiare s-a prezentat în fața generalului Windischgrätz, implorând pace, şi până în 1865, Imperiul habsburgic îşi pierduse mult din autoritate. Refuzul guvernului de a accepta constituția federală (elaborată la 4 martie 1849 de parlamentul lui Kremsier) încurajase maghiarii să pună condiții: „Vom fi oricând gata, scria Deák (în „Pesti Naplo", 1865), să conciliem pe cale constituțională legile noastre cu exigențele securității şi autorității monarhice, şi nu vom constitui niciodată o piedică în fața desfăşurării liberale şi constituționale a Statelor Coroanei austriece".

Deák dădea satisfacție Curții de la Viena, în fond ostilă desfăşurării ideilor liberale. El menaja aparențele, ducând tot timpul tratative cu Beust şi menținându-şi ataşamentul de nezdruncinat față de libertățile poporului maghiar şi de legile enunțate în 1848. Articolul lui Deák era o introducere la negocierile din 1866, pe care guvernul le-a început după înfrângerea de la Sadova, ale cărei consecințe au fost mai mici decât cele ce urmaseră după înfrângerile suferite în Italia.

Ministru de Interne, Beust nu era un german din Austria. Nu cunoştea problemiele naționalităților, nici aspirațiile acestora şi privea

formula federală prin prisma Curții de la Viena. Gabriel Hannoteau nu-l considera om politic, ci pur şi simplu un fel de „condottiere al diplomației".

În negocierile sale, Deák ştia ce urmărea, în timp ce Beust căuta o revanşă politică împotriva Prusiei, care, de fapt, expulzase Austria din Confederația Germanică.

Cum germanii nu totalizau în Imperiul habsburgic decât zece milioane de locuitori, Beust a crezut că poate stabili un echilibru printr-un acord cu maghiari (5.500.000). Cât despre cele trei milioane de români din Transilvania şi din Ungaria — aceştia erau lăsați la dispoziția conducătorilor Coroanei Sfântului Ştefan.

Reducând o problemă atât de complexă la un simplu acord între germani şi maghiari, Beust pregătea, cu inconştiența unui diletant politic, dispariția Imperiului habsburgic. Soluția lui Beust l-a determinat pe Rudolf Springer să scrie o broşură, în care a analizat criza provocată de formula dualistă: „Nu dezmembrarea, ci coordonarea Imperiului trebuia să formeze obiectul discuțiilor, atât în 1866 cât şi în viitor. Coordonarea presupune dreptul comun al tuturora în problemele comune. Unitatea organică a ansamblului concomitent cu diviziunea legitimă a lucrurilor (cele care prin natura lor sunt divizibile) este indispensabilă. Dacă dezmembrarea în locul coordonării este o eroare, atunci a doua eroare, care poate avea urmări grave, constă tocmai în prezumția că două şi doar două elemente trebuie să fie coordonate. O pluralitate relativă de obiecte a fost tratată ca o dualitate absolută". (Rudolf Springer, în lucrarea *Criza dualismului şi sfârşitul deakismului,* vezi pag. 36, pasajul „Un episod din Istoria monarhiei habsburgice".)

Beust ignora problemele specifice Imperiului. Dar Franz-Joseph n-avea dreptul să ignore ceea ce Palácky sublinia astfel: „Cauza propriu-zisă a revoluției a fost refuzul maghiarilor de a acorda slavilor, germanilor şi românilor din Ungaria drepturi naționale egale. Probabil că împăratul, văzând în soluția federalistă riscul de a da Imperiului un caracter slav preponderent, se decisese să-l împartă între germani şi maghiari. Pentru Beust, dualismul era, între altele, o măsură polițienească împotriva slavilor şi a românilor. În privința aceasta nu se înşela, dar n-a apreciat consecințele. Contele Jubus Andrássy a făcut această mărturisire: „După catastrofa de la Mohács, Ungaria n-a mai fost stăpână pe voința sa. Viena a dispus de soarta ei fără s-o mai întrebe nimic. Patria noastră a fost, dacă nu de drept, ci de fapt, o provincie austriacă." (Julius Andrássy: *Acordul Ungariei cu Austria*, pag. 215.) Grație dualismului, maghiarii au devenit stăpâni pe voința lor, putând dispune de soarta țării după propriul plac.

Împăratul Franz-Joseph nu se putea împotrivi maghiarizării forțate, deoarece dualismul era realizat între două state egale şi, ca să-şi justifice politica, maghiarii îl puteau invoca pe Iosif al II-lea, care, în decretul său din 11 mai 1704, declarase: „Câte avantaje n-ar fi putut rezulta dacă am fi

folosit în întreaga monarhie o singură limbă! Căci prin aceste rezultate am fi rezolvat mult mai uşor toate problemele statului şi toți s-ar fi lăsat convinşi: priviți exemplul francezilor, al englezilor, al ruşilor. În felul acesta, toate părțile monarhiei ar fi fost legate mai strâns între ele, iar locuitorii ar fi fost uniți printr-o şi mai trainică legătură: dragostea frățească." (Acest citat este extras din lucrarea lui L. Gumplowicz, *Dreptul naționalităților şi limbile în Austro-Ungaria*, pag. 25—26.)

Maghiarii au vrut, deci, să pună în aplicare această ordonanță a lui Iosif al II-lea, ordonanța pe care Viena n-a putut-o realiza conform dorinței sale.

Vom examina consecințele politicii practicate din anul 1867 până în 1918 cu o energie ce n-a cunoscut nici un moment de ezitare. Ea sconta să dea Ungariei o bază solidă prin eliminarea problemei minorităților. În prealabil, e necesar să vedem în ce fel germanii şi celelalte naționalități au primit soluția dualismului. Rezumând gândirea juridică a liberalilor germani, W. Lust-Kandl, în *Dreptul în Statul ungaro-austriac* (publicat în 1936), a demonstrat că patenta din 3 februarie 1860 era cu mult mai liberală decât vechea constituție ungară. Autorul crede că „dacă ungurii ar fi fost consecvenți cu ei înşişi, trebuiau să i se adapteze".

Deák a răspuns la aceasta printr-o scrisoare cu titlul „O contribuție la dreptul Statului juridic ungar" („Ein Beitrag zum ungarischen Staatsrecht"). Dar faptul că o naționalitate n-avea drept de asuprire asupra celorlalte excludea acceptarea patentei şi, în consecință, ungurii au boicotat Parlamentul din Viena. În timp ce maghiarii susțineau — prin glasul lui Szécsen — teoria „individualităților istorico-politice", ei respingeau în mod implicit — în numele dreptului istoric — drepturile politice, specifice, celorlalte naționalități, care le revendicau Ungariei. Conştienți că, în statul maghiar al Coroanei Sfântului Ştefan, maghiarii erau o minoritate, ei nu puteau accepta nici o altă „individualitate istorico-politică", în afara celei maghiare, căci altfel riscau să piardă guvernarea unică a statului.

În proiectul „Confederația dunăreană", elaborat de Kossuth în 1851 — pe când se afla în exil — se prevedea o antantă între maghiari, slavii meridionali şi români, opunându-se panslavismului, al cărui mentor era Rusia, ca şi tiraniei Habsburgilor, exersată de aceştia împotriva naționalităților Imperiului. Opinia lui Kossuth era aceea de a acorda naționalităților drepturile cele mai largi, dar fără să se atingă de existența istorică a statului ungar, şi fără să facă din acesta „un teritoriu al naționalităților".

Eforturile lui Kossuth erau foarte clare, el lăsa să se creadă că existau înțelegerea şi voința satisfacerii exigențelor naționalităților, dar totodată se ferea să altereze concepția comună tuturor maghiarilor: statul exclusiv maghiar. Crearea „comunităților naționale", asemănătoare cu cele ale Bisericilor care-şi administrau singure afacerile îi părea o justă soluție lui

Kossuth. El scria: „O asemenea naționalitate socială n-are nimic de a face cu Statul iar Statul nu are nimic de a face cu ea".

Această ademenitoare formulă a lui Kossuth era creată pentru a lăsa impresia unei Ungarii reînnoite, liberalizate, abandonând „drapelul anacronismului politic şi al reacțiunii sociale". Aceste concepții iluzorii au fost acceptate de exilații unguri numai în urma unor mari eforturi făcute de Kossuth pentru a-i convinge. Într-un supliment al lucrării sale *Istoria politică a revoluției în Ungaria,* tipărit în 1859, Kossuth şi-a dezvoltat ideile cu privire la „Confederația dunăreană". În 1862 el a elaborat un nou proiect — de astă dată mult mai ambițios —, cuprinzând Ungaria, Transilvania, România, Croația şi Serbia. Avea deci în vedere o confederație a țărilor din bazinul dunărean.

E. Werther — într-un articol publicat în „Österreichische Rundschau" (1920) — îl numea pe Kossuth „profetul unei confederații dunărene" (*Kossuth, Propfet einer Donauföderation*).

Jacques Droz, referindu-se la cartea tipărită de istoricul american R. A. Kann, *The multinational Empire, nationalisme and national reform in the Habsburg monarchy — 1848—1918*, scrie că „estimează, nu fără motiv, că Kossuth nu şi-a condamnat niciodată în mod categoric greşelile de la 1848 şi că el spera şi acum să mențină hegemonia maghiarilor asupra celorlalte națiuni dunărene". Atât istoricul american, cât şi profesorul Jacques Droz, au interpretat în mod just diversele proiecte referitoare la o confederație dunăreană; una din dovezi este atitudinea lui Kossuth față de partidul kossuthist, care, după 1867, deşi avea acelaşi resentiment față de naționalități, a jucat un rol în viața politică a Ungariei. Contele Albert Apponyi ca şi contele Ştefan Tisza — care au fost cei mai înverşunați suporteri ai politicii de maghiarizare a naționalităților — erau membri ai partidului kossuthist.

Kossuth Lajos, conducătorul revoluției maghiare, inspiratorul partidului kossuthist, a murit la vârsta de nouăzeci şi doi de ani, în 1894; a putut, aşadar, să se țină la curent cu activitatea politică din Ungaria între anii 1867 şi 1894, perioadă în timpul căreia s-a desfăşurat — sub diferite forme — teroarea, în scopul înfăptuirii complete a maghiarizării naționalităților. Or, în timpul acestor douăzeci şi şapte de ani, nu s-a înregistrat nici o declarație din partea sa, prin care să fi condamnat politica de maghiarizare.

Singurul care a avut curajul să ceară, în discursuri şi în articole, aplicarea faimoasei „Legi a naționalităților" a fost Mocsáry Lajos, vicepreşedintele partidului şi un autentic maghiar. Kossuth Lajos n-a protestat, deoarece dualismul menținea şi mai mult hegemonia maghiarilor asupra celorlalte națiuni trăind pe teritoriul Sfintei Coroane, consolidându-i dominația absolută.

Împotriva dualismului s-au ridicat câteva proteste din partea națiunilor sortite să fie sacrificate. Astfel, Franz Schuselka a definit în aceşti termeni misiunea Austriei: „Austria trebuie să fie interpretată ca un imperiu al popoarelor (Völkerreich), ea trebuie să fie organizată în aşa fel încât să nu absoarbă nici o naționalitate, ci să garanteze existența tuturora. Iată pentru ce a fost creată Austria; iată rațiunea de a fi a existenței sale."

Aceeaşi era şi opinia liberalilor germani al Imperiului habsburgic; dar această idee n-a fost niciodată şi a lui Franz-Joseph, care, impunând formula dualismului, era prea conştient de ceea ce făceau maghiarii.

Primul ministru austriac, Schmerling, sperase să învingă naționalismul prin liberalismul noilor instituții. Unul dintre colaboratorii săi, Johann Perthaler, a explicat sensul patentei din 3 februarie 1860 în „nouă scrisori despre reforma constituțională în Austria", exprimând ideea directoare a primului ministru: „Este important să opunem idealului național, idealul liberal. În consecință monarhia acordă un adevărat regim constituțional care nu va fi ca acela al maghiarilor, un drapel de anacronism politic şi de reacțiune socială." Deci, într-un parlament general, nici o naționalitate nu va putea fi oprimată, deoarece orice națiune care ar încerca să oprime ar rămâne prin forța împrejurărilor în minoritate.

Descentralizarea era de fapt limitată la chestiunile strict locale. Liberalii germani ofereau oricum naționalităților o situație mult mai avantajoasă, punându-le la adăpost de asuprirea maghiară. Necunoscând mentalitatea maghiară, aceşti liberali erau convinşi că spiritul liberal al constituției corespundea şi intereselor lor.

La începutul lui 1865, când au început preliminariile negocierilor între Beust şi Deák, în vederea realizării dualismului, naționalitățile amenințate au reacționat. Rieger, ginerele lui Palácky, a declarat: „Este misiunea Austriei să acorde o protecție egală tuturor naționalităților, care trebuie pregătite să-şi gireze treburile în mod autonom. Între colosul rus şi colosul german se află, pe harta Europei, un anume număr de țări şi de mici națiuni care nu pot subsista prin ele însele, sau care, dacă ar trebui să răspundă de propria soartă, ar putea fi private de independență prin atracția statelor învecinate. Rolul Austriei în istoria lumii este de a uni țările mici într-un tot, putându-se astfel apăra şi proteja mutual împotriva vecinilor lor. Acesta este, după convingerea mea, rolul mondial al Austriei, aceasta este vocația sa, acesta este viitorul ei. Dacă nu va juca acest rol mondial, altul nu va avea; nu mai are nimic de făcut în această lume nu mai are pentru ce exista. Atunci — va muri de propria-i slăbiciune şi senilitate."

Palácky, prin articolele apărute în ziarul ceh „Narod" din luna noiembrie 1865, publicate mai târziu în broşura „Ideea statului austriac", îşi reafirmă viguros încrederea într-o Austrie conştientă de destinele sale, subliniind totodată consecințele dualismului. „Ziua în care dualismul va fi proclamat, va fi de asemenea, în mod inevitabil, ziua naşterii panslavismului

sub forma sa cea mai puțin îmbucurătoare. Noi, slavii, vom întâmpina dualismul cu o adâncă tristețe, dar fără nici o teamă. Noi existăm dinaintea Austriei şi vom supraviețui prăbuşirii sale.“ Cuvinte care au fost profetice.

Dualismul a exclus unica formulă viabilă pentru Austria. Franz-Joseph, optând pentru această soluție, a dat mână liberă Ungariei, vasală a Imperiului habsburgie, pentru maghiarizarea românilor, a sârbilor, a slovacilor şi a croaților. Profesorul Droz aminteşte formula prin care maghiarii îşi exprimau concepția lor asupra drepturilor celorlalte naționalități, care constituiau — o repetăm încă o dată — zdrobitoarea majoritate a imperiului Ungariei: „Slovacul nu este un om (ființă umană) “.

Vom examina politica de asimilare şi de maghiarizare forțată, dusă cu o energie tenace de toate guvernele ungare de la 1867 până la 1918. Aşa cum am arătat, de la catastrofa unguresc̆ă din 29 august 1526 până la diploma lui Leopold din 4 octombrie 1691, Trasilvania a fost total independentă. Prinții conducători erau suverani în toată accepția cuvântului. Diploma din 1691, confirmată de Carol al VI-lea în „Pragmatica sancțiune“, a fost reconfirmată de Leopold al II-lea în 1791 şi de împăratul Ferdinand I în 1837. Doar după 1691 şi după anexarea Transilvaniei de către Ungaria (1 Mai 1869), împărații Austriei au fost şi prinți de Transilvania. În această perioadă, persoana suveranului şi armata erau singurele elemente comune celor două țări. Legislația, justiția şi administrația erau complet separate. De altfel asupra independenței şi autonomiei Transilvaniei există mărturia celui mai şovin dintre scriitori, Dr. Emerich Korbuly (nume românesc maghiarizat) al cărui manual de drept public unguresc *Magyarország Kozjoga,* pag. 69-72, este clasic în Facultățile de drept din Ungaria.

În momentul negocierilor Beust-Deák, în vederea înființării dualismului (1866), această situație de independență şi autonomie exista. Dieta convocată şi reunită la Sibiu, în 1863 şi 1864, a luat decizii pe baza drepturilor tuturor națiunilor. Dar astfel de discuții nu conveneau maghiarilor, care constituiau minoritatea, în timp ce românii aveau majoritatea absolută. După ce Francisc Deák a publicat „Pesti Naplo“ (1865) faimosul articol, au început de îndată negocierile care au condus la ceea ce maghiarii doreau: compromisul din luna decembrie 1867, care consacra pretențiile Ungariei asupra celorlalte națiuni. Deák alesese momentul cel mai propice negocierilor : Austria, temându-se de un atac din partea Prusiei, era dispusă să facă toate concesiile. Ei îi era teamă şi de o recrudescență a kossuthismului în momentul înfruntării cu Prusia. O Dietă, în care existaseră reprezentanți ai națiunilor din Transilvania, fusese boicotată de maghiari, aşa cum boicotaseră şi Parlamentul din Viena. Totuşi Dieta a continuat să activeze. Francisc Deák, abil negociator, l-a convins, la 8 octombrie 1865, pe Beust să ceară împăratului convocarea unei alte Diete la Cluj, care trebuia să studieze din nou problema unirii Transilvaniei cu

Ungaria. Această Dietă a fost constituită astfel: „Deputații aleşi numărau 89 maghiari, 31 saxoni şi 13 români. Cei numiți de rege şi având drept de vot erau în număr de 189; ei erau aleşi exclusiv din aristocrația maghiară" (citat din „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt", nr. 5368). Dezbaterile Dietei au fost scurte. Ea valida, prin comunicarea din 18 decembrie 1865, unirea votată în 1848. Pentru a completa formalitățile, Dieta din Budapesta a ratificat această uniune. Românii, în ciuda majorității numerice pe care o dețineau, au fost puşi în fața faptului împlinit. Această Dietă, organizată de Deák şi Beust, n-avea dreptul (aşa cum nici cea din 1848 nu-l avea) să se pronunțe asupra problemelor constituționale. Căci nici una dintre Dietele trecutului nu fusese convocată pe baza drepturilor naționale, politice şi individuale, ci pe baza legii XI din 1791, care îndepărta românii de la orice manifestare politică. Franz-Joseph a anulat pur şi simplu şaizeci şi patru de ani de istorie... Dr. Fischhof a analizat cazul în: *Österreich und die Bürgenschaften seines Bestandes. Politische Studien* (Viena, 1869): „Maghiarii, anexându-şi Transilvania, care se bucurase până în zilele noastre de propria-i legislație şi propria-i administrație, nu-i lăsaseră nici măcar o Dietă provincială şi, prin aceasta, au pus majoritatea populației (românii) în imposibilitatea folosirii limbii materne într-un mare corp consultativ... Nu diatribele lui Brătianu, ci lipsa de abilitate a politicii maghiare amenința interesele noastre legate de țările din josul Dunării."

Toate guvernele au fost convinse că punerea în acțiune, energică şi rapidă, a politicii de maghiarizare ar anula problema naționalităților, prin absorbția lor în masa maghiară.

Jacques Droz explică astfel pasivitatea lui Franz-Joseph față de provocarea Budapestei: „S-a evidențiat pe bună dreptate faptul că Ungaria, preocupată să îndepărteze guvernul de la Viena de aceste probleme şi de a-şi păstra hegemonia incontestabilă asupra naționalităților supuse, poartă responsabilitatea acestor stări de lucruri. Neloiali față de promisiunile de liberalism conținute în legea naționalităților din 1868, maghiarii n-au încetat, până în 1914, să practice o politică de asimilare a elitelor naționale. Acționând astfel, ei s-au opus în mod sistematic oricărei tentative care ar fi putut conduce la o organizare trialistă sau federalistă a dublei monarhii."

Or, guvernul lui Franz-Joseph s-a înclinat în fața pretențiilor ungureşti, deoarece socotea imposibilă o revenire asupra făgăduielilor pe care le făcuse cu prilejul încoronării. Le-a fost deci interzis oamenilor de stat austrieci să formuleze o idee politică, deoarece orice idee de acest soi ar fi riscat, mai devreme sau mai târziu, să se lovească de reacțiile Ungariei. Respectând scrupulos clauzele dualismului, austriecii s-au condamnat de fapt să vadă eşuând, una după alta, toate tentativele lor reformatoare. Opoziția ungurească constituie deci un element explicativ. Dar va trebui, de asemenea, să arătăm şi motivele care au determinat Viena să păstreze față de maghiari acest formalism pasiv şi descurajator.

La drept vorbind, şi aceasta este neîndoios interpretarea cea mai verosimilă a resemnării finale a guvernării austriece, Viena a avut sentimentul din ce în ce mai puternic că problema naționalităților în Austro-Ungaria era o chestiune internațională, legată de reacțiile diverselor imperialisme şi depinzând de ambițiile marilor puteri. Iredentism italian? Naționalism sud-slav? Simpatia națiunii cehe pentru Rusia? Atâtea probleme nerezolvate în cadrul monarhiei şi asupra cărora apasă rivalitățile internaționale. Dacă Franz-Joseph ezită să răstoarne statu-quo-ul în favoarea unei soluții federaliste, o face pentru că are convingerea că federalismul nu va pune diversele părți ale Imperiului la adăpostul cupidității vecinilor săi, ci că, dimpotrivă, le va încuraja. Se resemnează deci, în interesul statului, la imobilitate."

Faptul că guvernele lui Franz-Joseph s-au înclinat în fața pretențiilor maghiare n-a fost doar pentru a respecta angajamentele împăratului. Acesta şi-a încălcat de nenumărate ori promisiunile solemne făcute naționalităților. Explicația constă în prejudecățile Habsburgilor, care păstraseră o adevărată repulsie pentru ideile Revoluției franceze.

Toate guvernele au respectat cu strictețe clauzele dualismului, acceptând cu indiferență ca reformele să fie, rând pe rând, înlăturate. Aceasta nu numai pentru a nu-i supăra pe unguri, ci pentru că împăratul era ostil reformelor, preferând să păstreze față de maghiari o atitudine de formalism pasiv, până la catastrofa din 1918.

De altfel şi Viena a practicat politica de deznaționalizare, atât sub regimul lui Iosif al II-lea, cât şi în timpul acțiunii Bach-Schmerling. Ca să reducă diferența numerică a populației favorabilă românilor (populație autohtonă), austriecii au adus în Bucovina coloni ucraineni. Şi ca să asimileze clasa intelectuală, ei au creat la Cernăuți o universitate germană. Or, din cauza acestei atitudini a Austriei, Franz-Joseph s-a abținut să impună maghiarilor un minimum de moderație.

Dar dincolo de toate considerațiile mai sus citate, împăratul păstrase un resentiment constant împotriva naționalităților. Devotamentul croaților şi al românilor n-a modificat acest sentiment fundamental. Tragedia monarhiei din anii 1848 — 1849 nu l-a îndemnat să-şi revizuiască concepția politică. Programul autoritar al lui Metternich (în spiritul absolutismului secolului al XVIII-lea) a fost continuat de Franz-Joseph, care n-a înțeles că teoria imobilității şi a echilibrului avea defectul ignorării forțelor vii care împingeau roata Istoriei şi care au cauzat căderea lui Metternich.

După concepția lui Franz-Joseph, formula dualismului voia să însemne consolidarea sistemului antiliberal şi înfrânarea dinamismului principiului naționalităților.

În consecință, după 1867, maghiarii erau liberi să-şi continue, fără nici o reticență, politica de deznaționalizare. Budapesta a început chiar să-şi retragă micile concesiuni acordate naționalităților în epoca liberalismului

austriac din 1860—1867. Guvernul ungar uita însă un fapt, care ar fi trebuit să-l facă să mediteze serios pe oamenii de stat dotați cu simțul responsabilității: naționalitățile existau în acest spațiu geografic

Înaintea invaziei maghiarilor, iar pe parcursul numeroaselor secole maghiarizarea naturală nu avusese loc. Puterea acestora de asimilare fusese limitată doar la pecenegi şi la cumani, care erau mai puțin numeroşi. Probabil valențele rasiale contribuiseră şi ele la acest proces. De ce nu izbutiseră ei, timp de nouă secole, să maghiarizeze, printr-o lentă absorbție, pe românii din Dacia Traiană, pe croații lui Zvonimir, pe slovacii lui Svatopluk Asimilarea ar fi fost cu atât mai uşoară, cu cât conştiința națională era în acea epocă vagă, în formă embrionară. Popoarele au capacități diferite de asimilare, de exemplu ruşii, spaniolii, românii. În Argentina, populația de origine italiană, dacă nu superioară, cel puțin egală numeric cu cea spaniolă, a fost absorbită de aceasta din urmă. Ruşii au asimilat numeroase popoare, pe care le-au cucerit rând pe rând.

Cât priveşte românii, capacitatea lor de asimilare este ilustrată de istoria lor. Evident, acest proces de asimilare (unde trebuie să excludem constrângerile politice şi tentația avantajelor sociale şi materiale) conține şi valori rasiale, creând anumite afinități. Albert Reibmayor considera că, în ceea ce priveşte încrucişările etnice, diferențele de religie joacă un rol negativ în procesul de asimilare: „Trebuie să admitem că religia a fost totdeauna, şi este şi acum, un mare obstacol, greu de înfrânt, când este vorba de încrucişarea, prin căsătorie, între popoare de credințe diferite“ (*In Zucht und Vermischung bei Menschen, 1897*).

Guvernul maghiar a înțeles importanța acestui obstacol. Pentru a ocoli piedicile Bisericii catolice, el a introdus căsătoria civilă. Este surprinzător că evreii, care se asimilează foarte greu, cu toate că se aclimatizează cu uşurință, au fost asimilați în mare proporție de către unguri. Identificându-se total cu spiritualitatea maghiară, ei au fost şi continuă să fie animatorii convinşi ai naționalismului maghiar. În Statele Unite maghiarii de origine evreiască, deşi plecați din Ungaria de peste un secol, se consideră şi se comportă ca aparținând comunității naționale maghiare. Valențele semite să fie oare mai asemănătoare cu cele fino-ugriene? Iată o problemă pe care sociologii n-au studiat-o încă.

Pentru români, chestiunea asimilării ca şi cea a maghiarizării nu se putea pune din pricina condiției lor sociale. Imensa majoritate, ca să nu spunem unanimitate, erau țărani. Nobilimea românească fusese asimilată în cursul primelor secole a cuceririi maghiare. O mare parte a nobilimii maghiare din Transilvania era de origine română. Istoricul român Ion Puşcariu, în *Date istorice referitoare la familiile nobile româneşti din Transilvania şi din Ungaria* (2 vol., apărute la Sibiu în 1894), a identificat trei mii de familii nobiliare maghiare din Transilvania care era de origine română. Cei ce au refuzat să o facă au decăzut cu timpul, revenind la

situația de țărani. Astăzi încă, se mai află în regiunea muntoasă a Maramureşului țărani cărora regele Ungariei le acordase diplome, atestând calitatea de „dux valachorum“. Țăranii sunt cei mai greu de deznaționalizat; nobilii, cel mai uşor şi, într-o oarecare măsură, intelectualii. Nu se cunosc țărani cosmopoliți. Prin structura lor interioară, ei sunt profund legați de trecut, detradițiile istorice; astfel ei nu pot fi dezrădăcinați. De fapt, asimilarea este o dezrădăcinare a istoriei naționale.

Rudolf Springer făcea aceste juste observații, inspirate din politica maghiară: „Din punct de vedere național, oraşul urmează în mod inevitabil satul; se poate, oare, deznaționaliza acesta din urmă? Nu, niciodată şi în nici un caz prin mijloacele civilizației noastre. Singura cale ar fi aceea aleasă de romani: să transformi poporul în sclavi şi să-i duci la târgul din Rhodos. Calea noastră, cea mai bună şi cea mai eficace, şcoala primară, n-a putut face nimic; noi, în Austria, am încercat-o. Dar ce reprezintă anii de şcoală şi anii copilăriei, față de întreaga lungime a vieții pe care țăranul o petrece alături de vitele sale, de vecinii săi, de strămoşii săi, învingând timpurile?“

A mai existat în Transilvania încă un element care a intervenit pentru a face imposibilă politica de asimilare: raporturile sociale şi economice. Țăranii români (mai mult de 95% din comunitatea națională) nu-i cunoşteau pe maghiari decât sub aspectul nobililor care se bucurau de privilegiile feudale, voind să pună mâna pe tot, necunoscând limite omeneşti în exploatarea lor, fie că era vorba de şerbi sau de țăranii liberi.

Românii, calificați drept „tolerați” nu erau o națiune recunoscută, ei erau priviți ca nişte sclavi fără putința de a fi apărați de lege. Se adăuga de asemenea şi ura maghiarilor împotriva românilor. Ea provenea din faptul că țăranii, fără să fi studiat istoria, sau să fi căutat în biblioteci originea lor, ştiau că pământul pe care trăiau era al lor. Istoria era transmisă (de mai bine de o mie de ani) prin viu grai, de la o generație la alta.

Intelectualii descoperiseră pe Columna lui Traian Î în aceste condiții, asimilarea pe cale administrativă devenea imposibilă. Existaseră căsătorii mixte chiar la sate; rezultatul a fost creşterea națiunii române. Cauzele? Probabil vitalitatea acestui popor…

Bertrand Auerbach, un perfect cunoscător al Austro-Ungariei, a publicat la Paris, în 1898, la Editura Alean, *Rasele şi naționalitățile în Austro-Ungaria.* Iată un fragment: „Pentru martorul dezinteresat, deşi mâhnit, se pare că maghiarii comit un anacronism când încearcă să întemeieze o națiune unită şi vie peste cadavrele diferitelor naționalități, pe care trebuie mai întâi să le ucidă, cu toate că le vor vii. A trecut timpul când masele umane, inconştiente, se lăsau plămădite sau modelate de mâna despoților.“

Din punct de vedere temperamental, maghiarii se dovedesc în politică de o impetuozitate asemănătoare unei şarje de cavalerie. S-ar spune că şi-au păstrat, după atâtea secole de la sosirea lor în Europa, acelaşi

temperament impetuos, care înspăimântase populațiile autohtone în momentul invaziei. Aşa cum cavalerişţii pornind la atac nu-şi mai pot opri calul ce aleargă nebuneşte, conducătorii politici ungari s-au lăsat antrenați de ideea maghiarizării, fără s-o mai poată stăpâni. Politica lor, începând din anul 1867 şi până în 1918, este stupefiantă prin impetuozitatea ei provocatoare şi absurdă. Este surprinzător că partizanii politicii de maghiarizare forțată, deşi i-au verificat rezultatele negative, au continuat-o cu o frenezie crescândă, de parcă intensificarea asupririi ar fi putut grăbi procesul de maghiarizare.

Imediat după intrarea în vigoare a dualismului (în 1867), Franz-Joseph, în calitatea sa de rege al Ungariei, a cerut guvernului maghiar să rezolve problema nevralgică a naționalităților. Camera care avea misiunea să studieze această problemă era compusă din 420 de deputați maghiari (la un procent de 38% din populație) şi 20 de deputați, reprezentând celelalte națiuni, care formau marea majoritate: croații, slovacii, sârbii şi românii. Guvernul a prezentat proiectul de lege asupra „egalității drepturilor naționalităților". Cei douăzeci de deputați au combătut vehement acest proiect, considerat ca deficitar.

Alexandru Mocsonyi, Alexandru Roman şi Victor Babeş au luat cuvântul în numele românilor; Milotić şi Stratomirović, în numele sârbilor, şi Paul Undron, pentru slovaci. Ei au prezentat un contraproiect şi dezbaterile au durat foarte mult.

Reprezentantul sârbilor negociase în 1848 cu Kossuth şi avusese prilejul să cunoască concepția maghiară asupra naționalităților. Violența sa reprezenta starea de spirit a națiunilor amenințate de politica maghiară rezultând din textul de lege. Bineînțeles, deputații maghiari au votat în unanimitate proiectul prezentat de guvern.

Iată cum a fost apreciată această lege „trompe l'oeil", nu de un reprezentat al naționalităților, ci de profesorul de mare prestigiu, Dr. L. Gumplowicz, al Universității germane de la Graz:

„Legea declară, în capitolul introductiv, că toții cetățenii Ungariei nu formează, în ceea ce priveşte politica, decât o singură națiune, dar este clar că această idee exclude o grămadă de naționalități; se afirmă, într-adevăr, în acelaşi paragraf, că toți cetățenii patriei, aparținând oricărei naționalități, sunt membri egali în drepturi cu întreaga națiune.

Este foarte limpede deci că acest alineat sacrifică sfânta logică pe altarul frumoaselor fraze asupra egalității drepturilor. Căci, dacă există în Ungaria, cum este scris în lege, mai multe naționalități şi o singură națiune: națiunea miaghiară sau ungară, este evident că ele nu se bucură de drepturi egale, din moment ce naționalitățile nemaghiare sunt constrânse să accepte ideea de a nu alcătui decât o parte din națiunea maghiară. Dacă națiunea maghiară îşi poate îngădui luxul să formeze o națiune, pe seama egalității drepturilor naționalităților, este evident că acestea din urmă nu se

bucură de această egalitate. Şi într-adevăr, încă de la al doilea alineat, această egalitate de drepturi are de suferit din pricina unei clauze restrictive. Se spune aici că egalitatea în drepturi nu va fi reglementată decât din singurul punct de vedere al folosirii oficiale a diverselor limbi ale țării, şi doar atât cât vor îngădui unitatea țării, necesitățile practice ale guvernului şi ale administrației şi corecta distribuire a justiției.

În cazul chiar că am fi dispuşi să credem că acest prim «nu va fi ...decât» şi acel «doar atât», care îi urmează, nu dăunează egalității drepturilor, logica, totuşi, face să dispară orice îndoială şi ne îndeamnă să recunoaştem că *aceste două banale locuțiuni reduc la neant ideea egalității drepturilor.* Dacă analizăm apoi cât sunt de elastice şi cât de puțin precise expresiile: necesitățile practice ale guvernului şi ale administrației şi corecta distribuire a justiției, suntem obligați, vrând-nevrând, să recunoaştem că această egalitate în drepturi, care trebuie să suporte atâtea clauze, nu mai este decât un cuvânt golit de sens şi că, aşa cum stau lucrurile, orice altă denumire ar putea fi mai indicată, ca de exemplu *legea asupririi.* Această inegalitate în fața legii, a limbilor vorbite în Ungaria, rezultă din faptul că *limba maghiară este proclamată limbă de stat."* (*Prof. Dr. Gumplowicz: Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn.* 1878, pag. 226—227).

Este meritul profesorului german de a fi prevăzut, înainte de punerea lor în practică, intențiile viclene ale guvernului maghiar, ascunse cu grijă în țesătura frazelor menite să salveze aparențele. Dar opinia sa n-a fost una izolată. Jurisconsultul austriac Dr. Hagelmann a denunțat la rândul său, în 1880, escamotarea drepturilor naționalităților. „O asemenea stare de lucruri este mai periculoasă decât negarea cea mai violentă a drepturilor, căci ea distruge atât încrederea în caracterul sfânt al Legii, cât şi ideea de dreptate pentru popor şi roade astfel la rădăcină existența statului însuşi. Într-adevăr, nici o dispoziție constituțională nu poate avea efecte mai nefaste decât justificarea, fie şi doar în ochii populației, a convingerii că Constituția nu este decât o bucată de hârtie." (Dr. Karl Hagelmann, Das *Recht der Nationalitäten in Österreich und das Staatsgrundgesetz über die allgemeine Rechte der Staatsbürger,* 1880, pag. 52).

Pentru a-i menaja pe unguri, Franz-Joseph a lăsat la discreția acestei naționalități organizarea naționalităților din Ungaria, conform intereselor proprii. Şi ca supremă dovadă a obiectivității sale, împăratul n-a luat apărarea nici măcar a unui milion şi jumătate de germani din Ungaria şi Transilvania. „Să nu se creadă cumva că mutarea câtorva persoane în posturile din «Comitatele superioare» este de natură să pună capăt plângerilor saşilor. Plângerile noastre se raportează la nişte principii şi se referă la desconsiderarea legilor şi în special a legii naționalităților", scria deputatul sas Joseph W. Filtsch, într-o carte tipărită în 1885, *Zur Sprachenfrage in Ungarn.* În concluzie, el evidenția acest argument:

„Egalitatea în drepturi, pe care am reamintit-o mai sus, sau nu există decât pe hârtie, sau a fost mutilată”. Acestea erau constatările ce se făceau după punerea în vigoare a faimoasei legi de egalitate a naționalităților. Trebuie să subliniem că politica de asuprire avea mai multe nivele: mai neînduplecată față de români şi față de slovaci; ceva mai puțin aspră, pentru sârbi şi croați, şi mai îmblânzită în privința saşilor.

Un fragment de articol, publicat în ziarul oficial al slovacilor „Narodni Noviny”, nr. 133 din 1880, reproduce starea de spirit a acestei națiuni împotriva căreia se exercita maghiarizarea forțată, la fel de nemiloasă ca asuprirea față de români. „Este o şarlatanie din partea maghiarilor de a face în Parlament o lege a naționalităților, de a o supune aprobării regelui şi de a nu executa nici una din dispozițiile ei, nici măcar una, ci de a o călca în picioare, de a considera violarea ei ca un merit şi de a o recompensa. Aceasta este o nedreptate care cere răzbunare, o ruşine care provoacă ura cea mai firească în sufletul nemaghiarilor care alcătuiesc lumea civilizată şi îi condamnă.”

Când un intelectual slovac se dedica studiului limbii şi literaturii naționale, sau propunea o soluție pentru a contribui la bunăstarea şi la progresul poporului său, presa maghiară îl denunța imediat ca panslavist. Pentru ca un slovac să poată obține o funcție publică, sau chiar într-o întreprindere particulară, trebuia să-şi renege naționalitatea. Slovacilor le era interzis să-şi creeze societăți de întrajutorare mutuală şi chiar societăți filarmonice. Un exemplu: în oraşul Tisovec, guvernul n-a acordat autorizarea creerii unui cor local, pe motiv că locuitorii oraşului nu erau îndeajuns de patrioți, adică nu se maghiarizaseră. Bineînțeles, urmând exemplul acestei interdicții, autoritățile maghiare au luat măsuri preventive, în scopul împiedicării în această localitate a oricărei inițiative asemănătoare. Balurile, seratele literare, reprezentațiile teatrale nu erau altceva decât manifestări ale panslavismului, pe care presa maghiară îl denunța poliției la fel ca toate pericolele amenințând statul maghiar. Totuşi ar fi o eroare să credem că vigilența şi intoleranța presei se datorau doar dispozițiilor date de guvern, dispoziții însoțite de subvenții. Ziariştii maghiari erau sincer convinşi că statul maghiar n-ar putea exista decât numai după ce toate naționalitățile s-ar fi asimilat.

De fapt, aveau dreptate: în 1892, statistica oficială maghiară recunoştea următoarea repartiție a locuitorilor după naționalități : maghiari: 6.403.687, în acest număr fiind cuprinşi şi evreii neasimilați, cam 638.314. Numărul naționalităților nemaghiarizate din Ungaria era: 9.335.684.

În 1860 — epoca liberalismului austriac — slovacii fundaseră, în virtutea Legii, cu fonduri băneşti proprii, un gimnaziu pentru cursurile inferioare în oraşul Turocz-Saint-Martin; un gimnaziu pentru cursurile superioare la Velka Hevica, şi un altul la Zniov. Toate aceste şcoli de grad

secundar erau destinate formării cadrelor intelectuale ale națiunii slovace. Ele au funcționat până în 1874.

Imediat după proclamarea dualismului, guvernul din Budapesta — propunându-şi să închidă aceste centre de educație a tineretului slovac — a poruncit aparatului administrativ să găsească pretexte pentru justificarea acestei măsuri. După un răstimp de trei ani, neputându-se invoca argumentul că aceste şcoli erau focare create în scopul distrugerii unității statului național maghiar, ele au fost închise pe motiv că imobilele erau vetuste şi umede, deşi erau nou-noute.

În domeniul religios, acțiunea maghiarizării a fost exitinsă până la amvon. Presa maghiară însăşi n-a putut ascunde faptul că cetățenii slovaci erau constrânşi, prin lovituri de ciomag, să asculte preoții predicând în ungureşte. („Pesti-Hirlap“, din 9 mai 1891.)

Bogatul muzeu, biblioteca națională ca şi clădirea au fost pur şi simplu confiscate. Toate obiectele prețioase aflate în muzeu au fost transferate la Budapesta. Cât despre bibliotecă, a fost lăsată pradă şoarecilor... Neavând nici o altă posibilitate, slovacii şi-au trimis copiii la şcolile de stat unde se preda limba maghiară.

Cu toate acestea, formarea cadrelor intelectuale slovace a pus statului național maghiar o nouă problemă: toți cei ce posedau o diplomă aveau dreptul să ceară o slujbă în administrație sau în învățământ. Pentru a-i descuraja pe slovaci să frecventeze şcoli superioare, maghiarii au recurs la această soluție: cei mai buni elevi din clasele a cincea şi a şasea ale liceului din Leutschau au fost acuzați că întrețin corespondență cu... țarul Rusiei. Deşi acuzația era ridicolă, autoritățile din învățământ au exclus din toate liceele Ungariei pe aceşti periculoşi agenți ai acțiunii panslaviste.

Să mai amintim că, în perioada anilor 1874—1888 şi 1889, numeroşii copii slovaci orfani au fost smulşi din familiile care se ocupau de ei şi trimişi în regiunea pustei ungare. Procedau asemănător cu cel utilizat de turci, în scopul formării de unități ienicereşti.

S-ar putea, poate, pune la îndoială adevărul acestor informații prin faptul că sunt luate din surse slovace, dar, ca să le confirmăm, vom cita opinia scriitorului austriac Freiherr von Helfert (*Wiederaufleben der bomischen Sprache una Literatur* pag. 315—352):

„Şi dacă reamintim cuvintele pe care, în jurul anului 1840, le rostea François Pulszky, acela ce nega slovacilor orice drept de existență pe pământul unguresc, atunci n-o să mai considerăm drept fantezii noile tendințe de «exterminare a slovacilor», şi vom considera aceste fapte ca ultima fază a unui întreg sistem veninos, care, de altfel, a debutat cu peste cincizeci de ani în urmă, şi care a continuat din ziua când, prin pactul de la 1867, maghiarii au reuşit să devină stăpânii întregului teritoriu al regatului Sfântului Ştefan. Puțin după aceea, guvernul a început să distrugă Matica din Turocz-Saint-Martin, adică o instituție literară în genul Maticii sârbilor

şi cea a boemilor, deoarece slovacilor nu le era îngăduit să aibă, pentru interese intelectuale mai înalte, un centru de unitate culturală.

N-a trecut mult timp şi am văzut guvernul închizând liceele slovace de la Turocz-Saint-Martin şi de la Nagy-Rőcze şi transformându-le în institute maghiare. Misiunea şcolilor secundare ale Ungariei de Sus, aşa cum afirmă Grünwald Béla, nu este alta decât aceea de «a vârî la unul din capete sute de copii slovaci, pentru ca, peste câțiva ani mai târziu, să-i scoată prin celălalt capăt, transformați în maghiari curați». Aceeaşi metodă a fost folosită şi pentru şcolile populare, unde copiii slovaci erau supuşi la mari cazne, obligați să învețe pe dinafară rugăciuni şi poezii ungureşti, din care nu înțelegeau nici măcar o iotă.

Există chiar comune unde — cazul se prezenta în mod accidental, chiar înainte de 1848 — învățătorul trebuie să-şi predea lecțiile în ungureşte iar preotul să se adreseze enoriaşilor săi în aceeaşi limbă.

Ultima manifestare a acestui sistem, contrar tuturor legilor educaționale şi ale civilizației, a fost concedierea mai multor tineri slovaci din toate institutele de învățământ din Ungaria, şi declararea lor ca incapabili de a ocupa vreodată o funcție de stat. Cercurile din Budapesta au găsit chiar cu cale să adreseze guvernului nostru (austriac) cererea ca efectul acestei sentințe draconice să fie extins şi la institutele de învățământ, precum şi la activitățile publice din Cisleitania! Şi care era crima acestor tineri atât de nemilos condamnați? Erau panslavişti, urmăreau un țel de panslavist; erau trădători de patrie! Şi cum îşi manifestaseră ei acest sentiment atât de periculos? Aceşti tineri, reuniți în societăți, îşi cântau cântecele naționale şi se străduiau să-şi cultive dialectul cehoslovac [sic] şi să-l ridice la rangul de limbă literară."

În străduințele sale de a acorda Ungariei un conținut unitar, statul maghiar a fost obsedat de două amenințări: panslavismul şi daco-românismul. În imaginația lor, maghiarii îi considerau pe slovaci, sârbi, ruteni şi croați reprezentând panslavismul, în timp ce românii, națiune autohtonă, stabilită în acest spațiu geografic cu mai multe secole înaintea lui Iisus Hristos, reprezentau pentru ei daco-românismul.

Supuşi parcă implacabilei sentințe a zeiței Nemesis, maghiarii cuprinşi de febra maghiarizării au descoperit, în cele din urmă, că orice efort de a-şi repara greşelile era zadarnic şi tardiv.

S-ar putea crede că saşii se bucurau de o situație privilegiată, hegemonia maghiară nefăcându-se simțită în privința lor, din respect pentru împărat. Reproducem un articol apărut în ziarul cel mai important al saşilor „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt", din care reiese că poporul german suferea la fel.

„Maghiarizați-vă! Iată sunetul ce răsună prin glasul trompetei capitalei asupra întregii țări. Maghiarizați-vă, repetă ecoul răguşit al oraşelor din provincie. Maghiarizați-vă, iată chemarea în care se

condensează tot patriotismul maghiarilor. În aceasta constă pentru ei incontestabila perfecțiune. Notari de țară care nu-şi obțin slujba decât din milă şi întrețin relații speciale cu autoritățile criminale; copişti distingându-se printr-o scriitură abia citeață şi printr-un penibil efort mintal ca să scrie sub dictare; stâlpi ai hanurilor sau ai cafenelelor, a căror unică sursă de cultură este lectura ziarului partidului propriu; funcționari ce ocolesc legea, dar ştiu să arboreze un ton arogant cu poporul care depinde de ei; conți de toate rangurile, care-şi sprijină nedreptățile pe câte o ordonanță sau câte un mandat de la superiorii lor; deputați care nu ştiu să facă decât gălăgie, să întrerupă şi, ori de câte ori nu pricep câte ceva, să amenințe cu sabia sau pistolul; funcționari de stat pentru care A.B.C.-ul oricărei înțelepciuni politice — adică *respectul pentru popor şi al aspirației sale spre progres* — nu este decât un *obstacol în calea planurilor lor de partid*; jurnalişti care se cred genii universale, pentru că nu s-au putut arăta în stare de nimic altceva; preoți plini de intoleranță, de spiritul persecuției şi care cedează uşor slăbiciunilor umane; toți aceştia strigă «maghiarizați-vă!» şi-şi declină orice responsabilitate.

Iată în rezumat întreaga problemă actuală a popoarelor din Ungaria. Aşa cum altădată crucea aşezată pe umărul creştinilor era simbolul sacrificării avutului şi al sângelui lor pentru cucerirea Ierusalimului, aşa cum mai târziu musulmanii visând să se răzbune, după secole, de atacurile cruciaților, vedeau în semilună semnul ceresc prin care ar izbuti să distrugă civilizația, religia, obiceiurile creştinilor Europei, la fel astăzi, în Ungaria, cuvântul «maghiarizare» este pârghia intelectuală a tuturor mişcărilor politice, economice şi chiar morale. Mergând mai departe pe această cale, se poate ajunge repede la concluzia că orice om care nu se maghiarizează trebuie să fie considerat imoral.“ („Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt“, nr. 5.460 din 1891.)

Deşi exista o anume gradație în exercițiul constrângerilor, pornind de la violența împotriva românilor şi a slavilor, până la mijloace de viclenie rafinată împotriva saşilor, politica de la Budapesta avea să stârnească ostilitatea unanimă a naționalităților.

Începând cu 24 ianuarie 1859, când, în ciuda eforturilor făcute de Viena ca s-o împiedice, unirea principatelor Moldovei şi Valahiei totuşi s-a realizat, constituind un singur stat, politica maghiară i-a considerat pe români ca pericolul numărul unu.

Două state vecine cu Ungaria îşi câştigaseră repede independența, dovedind o mare capacitate de organizare şi de dezvoltare. Dar oamenii de stat maghiari n-au ținut seama de consecințele provocărilor neîncetate ale conaționalităților.

Într-o lucrare documentată *Peninsula din Balkani,* publicată la Alcan în 1866, Emile de Laveleye a înțeles pericolele ce pândeau Ungaria, prin politica ei de maghiarizare: ,,Ce primejdios în vremuri tulburi, pentru

maghiari, de a avea duşmani înverşunaţi în propria ţară! Maghiarii ar trebui să accepte fără şovăială o constituţie federală în Transleitania (Ungaria), aşa cum ar trebui s-o facă şi germanii în Cisleitania (Austria). Şi maghiarii ar trebui să o facă, cu atât mai mult cu cât situaţia lor este mult mai primejdioasă decât cea a germanilor.

Maghiarii nu mai pot spera să-i maghiarizeze vreodată pe croaţi, care sunt învecinaţi cu Serbia şi Bosnia, şi nu-i vor putea cu atât mai mult maghiariza pe români, care au în spatele lor tânăra Românie ce nu încetează să progreseze. Câtă primejdie pentru maghiari în ziua când vor trebui să-şi apere patria, fiind în stare de duşmănie cu celelalte naţionalităţi conlocuitoare!“

Bineînţeles, maghiarii invocau, în apărarea politicii lor, dreptul istoric al statului milenar ungar. Henri Michel, în *Ideea de stat* (Paris, 1869), făcând aluzie la drepturile istorice susţinute de maghiari, scria: ,,Aceste drepturi nu sunt decât privilegii legalizate. Ce sunt aceste drepturi pur istorice, despre care se vorbeşte iarăşi cu atâta fervoare, sub pretext că, spre deosebire de drepturile aşa-zise naturale sau raţionale, acestea sunt precizate cu acte? Ei au drepturi speciale, asemănătoare acelora pe care vechiul regim le-a conceput şi împuternicit şi care nu erau, am văzut bine, decât privilegii legalizate. Se vrea oare o revenire la situaţia aceea? Este acesta un ţel demn de efortul societăţilor aflate în progres?“ (pag. 630).

Într -un articol publicat în ziarul „Le Temps“ din 6 aprilie 1869, Albert Sorel (autorful operei monumentale *Europa şi Revoluţia franceză* considera falsificarea dreptului istoric „un principiu pentru a eterniza abuzurile”. Atitudinea istoricului francez este explicabilă: el apăra principiile Revoluţiei franceze. „Şcoala istorică, în materie de drept public, a înflorit la începutul secolului în Franţa şi mai ales în Germania. Ea a izvorât dintr-o reacţie la Revoluţia franceză. Ea pretindea că opune dreptului omului provenit din raţiunea umană, drepturile statelor, extrase din analele imperiilor, extorcând, ca să spunem aşa, din abuzurile înrădăcinate, principiul perpetuităţii abuzurilor, şi transformând în legitimitate vechea uzurpaţie. Istoria înlănţuie fapte, dar nu creează drepturi. Pretinsul drept istoric, drept de forţă şi de cucerire adesea prin fraudă şi prin viclenie, este un sofism pe cale de tăgăduire. Istoria, expunând faptele, nu le justifică.”

Luând atitudine împotriva Revoluţiei franceze şi susţinând dreptul istoric, care legitima fostele uzurpări, Metternich era convins că poate stăvili expansiunea principiului naţionalităţilor. Franz-Joseph, respingând formula federalizării imperiului, era şi el convins că întăreşte pretinsul drept istoric. În consecinţă, a optat pentru dualism, pentru că Ungaria invoca un principiu pentru eternizarea abuzurilor, adică dreptul istoric în materie de drept public.

Dar toate aceste expediente nu puteau îndigui cursul istoriei care impunea, în mod irezistibil, drepturile naţionalităţilor. Împotriva acestor

drepturi toate guvernele „Ungariei milenare” au luptat cu o energie neobosită, ca să descopere în luna noiembrie 1918 forța principiului contestat.

În 1888, Emile de Laveleye atrăgea atenția asupra consecințelor fatale ale politicii conducătorilor maghiari, care disprețuiau realitatea configurației etnice, creând o imagine despre trecutul maghiar ce nu avea nimic comun cu adevărul istoric.

Acelaşi bovarism i-a determinat pe maghiari, în politica lor față de naționalitățile din Ungaria, să se creadă altfel decât erau în realitate, atribuindu-şi, la o superioritate exagerată de cultură, o putere de atracție, care, cu sprijinul constrângerii administrative, ar fi accelerat procesul de maghiarizare. În aceste condiții, statul național maghiar a fost înarmat — grație dualismului — cu toate mijloacele de forță.

Un istoric francez, Albert Lefaivre, în studiul: *Maghiarii în perioada dominației otomane în Ungaria* (*1526—1722, vol. II*), îşi exprimă neînțelegerea față de politica de maghiarizare: „Este de neînțeles cum, după ce a tremurat timp de două sute de ani înaintea paşilor şi a ienicerilor, maghiarul avea să se intituleze suveranul slavilor şi al românilor în calitate de urmaş al dinastiilor Koloman şi Ladislau, de parcă săbiile, după exemplul lui Ghedeon, oprind soarele, ar fi stăvilit cursul istoriei” (pag. 429).

Dacă în privința Serbiei — pe toată perioada domniei dinastiei Obrenović — Viena şi Budapesta puteau să se înşele asupra tendințelor de unificare a sârbilor şi croaților, şi ignorau profunzimea ideei pan-sârbe (căci, în epoca aceea, politica Belgradului era total subordonată intereselor austro-ungare), nu le era permis să se înşele în privința românilor, nici măcar după adeziunea lor la Tripla Alianță în 1883.

Guvernul maghiar era informat de ecoul profund pe care războiul din 1877—1878 îl avusese în sânul populației din Transilvania. O revistă Vieneză „Der Östen” sublinia că mii de români din Austro-Ungaria „urmăreau cu sentimente de cea mai profundă participare acest război glorios al armatei lor“.

„Gazeta de Transilvania” publica regulat corespondențe din Bucureşti, evidențiind fiecare victorie repurtată de armata română. Acest ziar tipărise, la 15 mai 1877, un apel pentru a veni în ajutorul soldaților răniți, apel semnat de preşedinte şi de toți membrii Comitetului românilor din Braşov. Directorul ziarului, George Barițiu, exprimând într-un articol solidaritatea românilor din Transilvania cu lupta armatelor române, a fost dat în judecată. Dar jurații din Sibiu l-au achitat în luna ianuarie 1878. Acest proces de presă nu i-a intimidat pe conducătorii „Gazetei de Transilvania”, care au continuat să scrie în mod curajos, susținând că evenimentele vor conduce inevitabil către unirea poporului român.

Solidaritatea națională se manifestase în întreaga Transilvanie prin diverse acțiuni: intelectualii publicaseră în revistele literare articole, cerând

românilor să dea dovadă de solidaritate frățească cu cei de dincolo de Carpați, prin tot felul de ajutoare. Comitetul femeilor strângea bani, veşminte şi medicamente pentru armata română.

Văzând această febră naționalistă, guvernul maghiar l-a obligat pe mitropolitul din Sibiu, Miron Românul, să publice o circulară prin care se cerea românilor să urmărească cu calm situația creată de evenimentele monarhiei vecine. Circulara n-a avut nici un efect. Tineri voluntari din Blaj, Orăştie, Făgăraş, din satele de pe Târnava şi bineînțeles din Munții Apuseni (regiunea lui Horea şi Avram Iancu) au trecut Carpații pentru a se angaja în armata română.

Cucerirea oraşului Plevna (Bulgaria), asaltat de trupele ruso-române, sub comanda prințului domnitor Carol, a dezlănțuit o asemenea explozie de bucurie, încât Budapesta a fost alarmată. La sate, țăranii îi mulțumeau Domnului în genunchi, exprimându-şi convingerea profundă, prin această formulă lapidară: „Acesta este doar începutul!"... Pe lângă atitudinea politică a guvernului şi cea partizană a presei, exista de asemenea o stare generală de nelinişte. Ea provenea din incertitudinea în care trăiau maghiarii, conştienți de faptul că erau o minoritate în fața naționalităților, devenite din ce în ce mai ostile politicii de maghiarizare.

Pentru a pune în evidență starea de spirit a ungurilor, vom cita un singur caz. Un mare proprietar, Ugron Gábor, din regiunea saşilor impresionat de succesul românilor, a elaborat planul atacării pe la spate a armatelor ruso-române care luptau împotriva turcilor. În acest scop, el a început organizarea unui corp de voluntari ce trebuiau să năvălească în România. Aceste acțiuni au fost descoperite de tribunii lui Avram Iancu, care au ripostat chemând la răscoală populația de-a lungul regiunilor carpatine. Un delegat al acestora s-a dus la Bucureşti pentru a-i explica lui C. A. Rosetti, preşedintele Camerei de deputați, situația, şi pentru a-i cere arme. Guvernul român i-a comunicat lui Gorceakov toate informațiile. Acesta a fost de părere că o revoltă a românilor din Transilvania nu era oportună, putând provoca complicații în raporturile lor cu Austro-Ungaria. Dar ministrul afacerilor externe al Rusiei a trimis o energică notă de protest la Viena, determinând intervenția imediată a autorităților maghiare, care-au pus capăt acțiunii lui Ugron Gábor.

Neîndoios, reacțiile ungureşti reprezentau o dovadă a instinctului de conservare. Ungurii înțeleseseră că acțiunea militară a României ar fi avut consecințe politice asupra stării de spirit a celor 3 milioane de români din Ungaria. Teama lor s-a dovedit a fi legitimă cu prilejul alegerilor din 1878, când a fost ales în Parlamentul Ungariei, cel mai mare număr de români ce au putut intra aici după 1868.

Prezența unui număr neprevăzut de deputați români a obligat guvernul maghiar să reexamineze situația. În acelaşi timp, Rusia, grație victoriei asupra Turciei, ştersese amintirea înfrângerii din Crimeea şi prințul

Gorceakov (descendentul uneia dintre cele mai nobile şi vechi familii) îl înlocuise pe Nesselrode, care făcuse din Rusia jandarmul Europei.

Pentru a fi sigură că Austro-Ungaria n-o să-i facă dificultăți în Balcani, Rusia a fost obligată să-i recunoască — prin acordurile secrete Andrássy-Novikov — anumite drepturi asupra Bosniei şi Herțegovinei, îndepărtând astfel ipoteza „stabilirii unui mare stat slav sau altul" în această regiune. În schimbul acestui mare sacrificiu, care ruina aspirațiile panslave,. Austro-Ungaria îi recunoştea Rusiei drepturile asupra Basarabiei.

Deşi renunțase (temporar, desigur) la cucerirea Constantinopolului şi implicit la aspirațiile panslaviste, Rusia îşi recâştigase importanța pe care o avusese în mod incontestabil înaintea războiului din Crimeea. Constrânsă de evenimente, aceste cedări nu implicau şi abandonarea obiectivului.

Când Gorceakov scria, la 3 decembrie 1877, lui Şuvalov că „Rusia era avantajată lăsând cheile Mării Negre în slabele mâini ale turcilor", el ceda pentru moment presiunilor Angliei. Şi aceasta cu riscul de a provoca o decepție amară panslaviştilor care primiseră cu oarecare satisfacție, prin generalul Ignatiev, vestea tratatului de la San-Stefano.

Congresul de la Berlin (1878) confirma spusele istoricului rus Tatişcev, care, în *Despre trecutul diplomației ruse,* scrisese că „chestiunea Orientului nu este în fond nimic altceva decât manifestarea unui antagonism permanent între Rusia şi Europa. Tot ce-ar putea garanta, în mod eficace, interesele ruseşti în Orient, nu va fi niciodată admis de Europa; tot ce-ar putea accepta Europa va fi totdeauna insuficient pentru a salvgarda interesele ruseşti."

Cunoscând reacția stârnită în Rusia de tratatul de la Berlin (13 iulie 1878), Austro-Ungaria nu-şi putea face mari iluzii asupra acordului Andrássy-Novikov. Panaslaviştii au considerat tratatul ca un act de trădare, deoarece demola importantul acord al lui Ignatiev, interzicând Bulgariei accesul la Marea Egee. Or, aceasta, prin teritoriile ce-i fuseseră atribuite, devenise un post avansat al Rusiei în Balcani. În plus, Rusia cedase Austro-Ungariei (sub forma echivocă de protectorat) Bosnia şi Herțegovina, chiar dacă armatele sale ajunseseră la porțile Constantinopolului şi ar fi putut ocupa oraşul şi alunga pe turci din Europa. Austro-Ungaria nu-şi putea oferi luxul de a se considera asigurată prin dobândirea acestui protectorat, cu atât mai mult cu cât Congresul de la Berlin făcuse două victime: Gorceakov şi Şuvalov, acuzați că se lăsaseră înşelați de Bismarck. Acuzația nu era întru totul exagerată. Pe toată durata Congresului, Bismarck n-a intervenit deloc în susținerea Rusiei, lăsând să se creadă că nu uitase atitudinea țarului în 1875. Nu-şi reamintea însă de pasivitatea Rusiei în 1871, care îngăduise Prusiei să lupte împotriva Franței.

Ca fin observator, Schweimitz definea astfel atitudinea germanilor: „Ruşii ne-au cerut o mână de ajutor, noi le-am dat o lovitură de picior".

Satisfacția Austro-Ungariei de a fi obținut la Congresul de la Berlin, fără să sacrifice un singur soldat, mandatul de a ocupa Bosnia şi Herțegovina, n-a fost de lungă durată. Rezistența întâmpinată în aceste provincii a dovedit guvernului din Viena că această ocupație nu va fi lipsită de griji. Sârbilor din monarhie li se adăuga acum peste un milion de frați, a căror conştiință de luptă împotriva Austro-Ungariei era foarte vie. Congresul de la Berlin, făcând un cadou Austro-Ungariei, agravase problemele slavilor din monarhie.

Situația era şi mai complicată pentru Ungaria. În 1878, guvernul de la Budapesta i-ar fi putut separa pe români de slavi, acordându-le anumite avantaje şi exploatând starea de spirit creată în România prin anexarea Basarabiei de către Rusia. Or, Budapesta şi-a accentuat ostilitatea față de românii din Ungaria.

La începutul lunii martie 1878, Koloman-Tisza, şeful guvernului, totodată şi ministru de interne, a trimis o circulară către toți prefecții din departamentele ocupate în majoritate de alte naționalități. El le cerea să supravegheze mişcările naționalităților şi ale şefilor lor; să-i țină sub permanentă observare şi să ia, la cea mai mică tentativă de agitație, măsuri imediate de pedeapsă exemplară. Evident, Tisza era preocupat în primul rând de români, care căpătaseră un şi mai mare curaj după consacrarea independenței României la Congresul de la Berlin.

O lege excepțională instituia delictul de „agitație împotriva națiunii", îngăduind organelor judiciare să sancționeze pe loc orice manifestare națională. Sentimentul daco-român devenind o adevărată obsesie pentru maghiari, ei şi-au mărit asuprirea asupra elementului român.

Începând cu 1878 şi până în 1918, timp de patru decenii, românii din Ungaria au trecut un splendid examen de rezistență națională, zădărnicind toate măsurile de teroare aplicate de Budapesta.

Legea din 1868 asupra „egalității drepturilor naționalităților" constituind o simplă fațadă, a fost substanțial modificată de legea electorală din 1874, care, prin dispozițiile sale, împiedica imensa majoritate a românilor să-şi exercite dreptul de vot.

Într-un paragraf se acorda dreptul de vot, fără nici o specificație electorală, în virtutea drepturilor anterioare, tuturor acelora care figuraseră pe listele electorale de la 1848 până la 1872, adică numai maghiarilor nobili şi secuilor liberi. Consecințele acestei excepții au fost, poate, văzute într-un caz survenit în 1885: primarul unei comune româneşti nu era elector la alegerile pentru Dietă, în schimb, porcarul comunei, fiind nobil (Pista Aron), avea drept de vot.

În comunele urbane, toți cei care posedau o casă şi al căror venit net era de şase florini aveau drept de vot. În marile şi micile comune rurale din Transilvania, n-aveau drept de vot decât cei ce dovedeau că au un venit net de 84 florini. Ce urmărea această lege, prin dispoziția unui cens atât de

ridicat pentru locuitorii satelor, în raport cu cel al celor din comunele urbane ? Marea masă a românilor era reprezentată de agricultori locuind la țară. Ei n-au putut pătrunde în oraşe decât după 1848, deoarece până la această dată le erau interzise prin lege accesul şi construirea de case în oraşe. Fixând un cens atât de de ridicat pentru populația rurală a Transilvaniei, românilor li se retrăgea dreptul de vot.

Dar, în ciuda acestor dispoziții reglementând dreptul electoral (şi constituirea de cercuri electorale în Transilvania), românii, grație numărului lor mare, aveau posibilitatea să aleagă mai mulți deputați decât celelalte naționalități.

Ținând seamă de această situație, autoritățile au decis ca dintre cei 74 deputați, pe care Transilvania trebuia să-i aleagă pentru Dieta din Budapesta, 35 să fie aleşi din patru comitate maghiare şi din 15 comune urbane ; restul, din 11 comitate. Având în vedere întinderea teritoriului şi numărul populației (în cele 11 comitate populația română era majoritară), se ajungea la următorul procentaj : 28% pentru primele patru comitate şi 72% pentru ultimele. Această dispoziție ingenioasă a avut ca rezultat alegerea, în cele patru comitate maghiare şi 15 comune urbane, a unui deputat pentru 17 000 de locuitori, în timp ce restul de 11 comitate alegeau un deputat pentru 34 000 de locuitori.

Reiese în mod clar că oraşele şi comunele maghiare dispuneau de o reprezentare dublă față de cea a circumscripțiilor electorale româneşti. Ar fi plicticos să subliniem toate şicanele folosite în scopul împiedicării, atât cât se putea, a prezenței deputaților români în Dieta de la Budapesta. Şi cu toate aceste subterfugii, regulamentul a fost socotit nesatisfăcător, chiar dacă jandarmii îi puneau să voteze şi pe morți.

Uneori, zelul Administrației era atât de mare, încât scandaliza chiar şi presa maghiară. Iată două din aceste cazuri care s-au petrecut în 1884.

În circa electorală Ceul Silvaniei, aproape toți alegătorii erau români. Candidații lor erau George Popp de Băseşti şi Nemeny Ambrus (Neumann) pentru maghiari. Un ziar maghiar făcea această dare de seamă asupra alegerilor: „Este un fapt real că în această circă 140 de alegători maghiari au izbutit să-şi aleagă candidatul, împotriva a opt până la nouă sute de alegători români. Ei au reuşit, nu printr-o luptă constituțională, ci folosind împotriva alegătorilor lui George Popp mijloace ilegale... Şase până la şapte sute de alegători români au sosit în jurul orelor zece dimineața la porțile oraşului, în timp ce se vota deja pentru cei doi candidați. Ei au fost primiți de o trupă de soldați, care, cu puşca şi baioneta, le-au declarat că intrarea în oraş era interzisă. Votul avea loc în oraşul în care maghiarii erau majoritari. Au votat toți, majoritatea voturilor a obținut-o Nemeny şi preşedintele a anunțat închiderea votării. Grupul lui George Popp, care se afla în mare majoritate, i-a spus preşedintelui că alegătorii săi sosiseră de multă vreme la porțile oraşului, unde trupa nu-i lăsa să treacă. Preşedintele

nu s-a clintit. În zadar au invocat românii responsabilitatea preşedintelui, în zadar au discutat cu comandanții militari, spunându-le că țelul românilor nu este violența, că armata trebuie să protejeze libertatea alegerilor împotriva celor ce provoacă dezordine şi că n-au dreptul să împiedice libertatea alegerilor sau să o înăbuşe. Totul a fost inutil, alegătorii români au rămas la porțile oraşului şi preşedintele l-a declarat ales pe Nemeny."

Al doilea caz, printre multiplele cunoscute : „La Bosca-Română, regiunea Banatului, candidatul român era avocatul Brediceanu de la Lugoj. Cercul electoral număra 4 000 de alegători, toți români, având un adevărat cult pentru acest avocat, al cărui talent îi egala curajul naționalist. Candidatul guvernului maghiar era Ladislau Tisza, fratele preşedintelui Consiliului de Miniştri. Deşi votul a avut loc prin apel nominal (implicând o cale de intimidare) şi în ciuda presiunilor exersate de aparatul administrativ, candidatul oficial a obținut numai 350 de voturi, în timp ce Brediceanu adunase 3.700. Dat fiind faptul că numele votanților erau trecute în „Protocolul electoral", preşedintele, ca să nu ratifice ofensa făcută fratelui preşedintelui Consiliului, a rupt aceste liste, fapt care constituie, în orice țară, un act pedepsit de codul penal. El l-a proclamat apoi ca ales pe contele Ladislau Tisza. Protestul alegătorilor înaintat Camerei deputaților, a fost respins sub pretextul unui viciu de formă. Tisza a rămas astfel reprezentantul alegătorilor români!"

Ca să nu voteze, românii se ascundeau, şi jandarmii îi mânau cu forța în fața urnelor. Un ziar maghiar din Turda, „Egyetértés", descria, în 1892, aceste procedee electorale: „Jandarmii scoteau cu forța alegătorii din casă. Husarii alergau prin district, puneau mâna pe alegători şi îi duceau cu forța să voteze pe aceia ce nu puteau fi convinşi nici prin lovituri de arme, nici prin gloanțele puştilor."

Doctorul Kosztensky Géza, într-o broşură apărută în 1893, explică propaganda maghiară în epoca alegerilor: „Atâta vreme cât funcționarii pot să meargă din comună în comună, pentru a atrage atenția alegătorilor asupra pericolului ideilor răspândite de agitatori, de trădătorii de nație, atâta vreme cât pot să-i orienteze, să le îndrepte greşelile şi să le risipească ideile preconcepute, nu trebuie să ne temem că dirigenții naționalităților pot ajunge în Parlament. Dar, îndată ce această influență va înceta, numeroase circumscripții române şi slave vor alege candidați naționalişti" (pag. 55).

Pentru a înțelege absurditatea sistemului, e de ajuns să amintim că, până în 1905, şase milioane de unguri erau reprezentați în Dietă de 417 deputați, dintre care 7 erau saşi, aleşi de două sute de mii de germani din Transilvania. Celelalte 10 milioane de nemaghiari, adică alte naționalități din Ungaria, nu aveau nici un reprezentant în Parlamentul din Budapesta.

Această farsă a reprezentării parlamentare a provocat grave reacții, chiar printre oamenii politici unguri, care-şi dădeau seama de consecințele sistemului de eliminări. Astfel, deputatul Carol Eőtvős, în şedința

parlamentară din 11 iulie 1891, a spus: „Pun această întrebare: este oare o politică prudentă din partea guvernului precedent, este oare o politică prudentă din partea cabinetului actual, de a nu avea măcar un singur deputat român în ceastă cameră, în timp ce există peste 2 milioane şi jumătate de români în Ungaria? Raporturile noastre cu ei vor fi oare ameliorate dacă, prin tot felul de mijloace, îi eliminăm din această incintă?“

Conform statisticilor oficiale, cele 3 milioane şi jumătate de români din Ungaria erau reprezentate în Parlament, în 1918, de doar cinci deputați.

Lupta împotriva naționalităților nu se limita doar la reprezentarea în Parlament, ea se întindea şi în alte domenii. E-adevărat că românii aveau peste trei mii de şcoli populare în Transilvania. Ele nu erau întreținute din bugetul statului, ci prin contribuția fiecărui român, cu toate că mai mult de 3 milioane de români plăteau impozite, pentru ca toți copiii lor să aibă şcoli şi să se instruiască în limba maternă, conform paragrafului 17 din legea naționalităților. Dar această lege nu era respectată, deşi preciza: „Din moment ce progresul instrucției publice este din punct de vedere al culturii generale şi al binelui comun unul din țelurile cele mai înalte ale statului, acesta este obligat să vegheze ca cetățenii tuturor naționalităților să poată fi educați cât mai aproape posibil de districtul în care locuiesc şi în limba lor maternă, până în momentul când încep studiile înaltei culturi academice“.

Aşa cum reiese din paragraful 17 al legii naționalităților, statul maghiar era obligat să întrețină nu numai şcolile elementare, ci şi pe cele secundare, unde învățământul trebuia să se facă în limba fiecărei naționalități. Cu toate acestea, nici deschiderea de şcoli secundare întreținute prin mijloacele financiare ale fiecărei naționalități n-a fost îngăduită. Un exemplu; arhiepiscopul ortodox din Arad a cerut în 1885 autorizația să pună bazele unui liceu în acest oraş. Paragraful 28 din legea, naționalităților statua: „Cetățenii, comunele, bisericile tuturor naționalităților vor avea în viitor (cum au avut şi în trecut) dreptul de a ridica, pe propriile cheltuieli, sau ale unei asociații, institute de educație elementară, secundară sau superioară“. Cerând autorizație, autoritățile ecleziastice au făcut cunoscut că dispuneau de un edificiu având sălile necesare şi un venit în valoare de 800.000 de florini, în afara taxelor bisericeşti şi ale subscripțiilor publice.

Prin ordonanța ministerială nr. 23.337 din 14 iulie 1885, autorizația respectivă era respinsă atât pentru prezent, cât şi pentru viitor. Refuzul ministrului era motivat prin faptul că exista deja la Arad un liceu maghiar. Cel al românilor nu corespundea intereselor statului şi ar fi provocat mai degrabă un separatism politic. Comunitatea română din Caransebeş a primit un refuz similar.

Liceul românesc fondat la Beiuş în 1826, de către episcopul unit Samuel Vulcan, a fost maghiarizat în 1889 prin ordonanța ministerială nr. 24.335 din 22 iulie. Neavând încotro, românii îşi trimiteau copiii la şcolile

ungureşti. Dar pentru toți elevii de altă naționalitate decât cea ungurească, orele de clasă erau un supliciu. Profesorii de istorie disprețuiau originea şi istoria poporului român, atribuindu-i descendența din coloniştii romani „toți nişte criminali”. Conducătorii revoluției române: Horea, Cloşca, Crişan, Avram Iancu, Axente Sever, Balint, Buteanu etc. erau considerați „simpli şefi de bande de tâlhari”.

Elevii liceului unguresc din Lugoj înființaseră o bibliotecă românească. Ei se reuneau în fiecare duminică pentru a citi poezii din poeți români sau propriile lor timide încercări literare. Profesorii maghiari, aflând că elevii români practicau asemenea exerciții literare, au eliminat din liceu pe câțiva dintre ei. Cele 2.000 de volume au fost zvârlite în pod. Aceleaşi măsuri drastice au fost luate şi în Slovacia.

Profesorii, a căror misiune era de a maghiariza elevii, erau obsedați de ideea că „Ungaria ori va fi miaghiarizată, ori va pieri”. În zelul lor, uitau că cea mai bună metodă era aceea de a cuceri adolescenții...

Nu era suficient să se cânte imnele naționaliste ale maghiarilor, ca: „Orice om trebuie să fie om şi maghiar”, sau: „Doamne, binecuvintează-i pe maghiari”, dar mai trebuia s-o facă şi cu dragoste. Şi ce sentimente puteau avea, oare, elevii, când profesorii îi apostrofau în fiece clipă: „Duceți-vă în țara valahilor”, „Valahi înrăiți, brute valahe sau puturoase opinci țărăneşti”.

Această politică sectară necunoscând limite a provocat reacția anumitor ziare germane care nu erau ostile maghiarilor. De exemplu: „Siebenbürgisch-Deutches Tageblatt” a publicat un articol pe 13 iulie 1881, din care redăm un fragment: „Toate aceste persecuții împotriva cărților didactice, considerate împotriva statului, sunt pur şi simplu copilăreşti. E de ajuns ca monarhul ce domneşte asupra Austro-Ungariei să fie numit într-o carte împărat şi nu rege, pentru că această carte să fie proscrisă. Această persecuție poate apărea foarte amară chiar şi temperamentelor celor mai blânde şi mai paşnice. Căci toate aceste interdicții nu fac decât să dovedească tendința nefericită de a înăbuşi orice manifestare care demonstrează că există în Ungaria şi alți oameni decât maghiarii. Iată o nouă dovadă că ne aflăm adânc scufundați într-un stat polițienesc.”

Administrația ungurească completa acțiunea şcolilor. La interdicțiile organismelor superioare, se adăuga şovinismul care nu admitea funcționari români în administrație şi mai ales în ocuparea posturilor de legătură cu poporul. Se crea astfel o prăpastie între administrația de stat şi naționalități. Aceste excese se întâlneau de asemenea într-un domeniu ce nu avea nimic în comun cu politica: doctorii de țară nu puteau fi decât maghiari. Ei nu cunoşteau limba română a țăranilor. Cum se poate pune un diagnostic şi prescrie un tratament când doctorul nu cunoaşte limba bolnavului? Era un mijloc foarte aspru de maghiarizare şi un sistem de a impune naționalităților obligația de a învăța ungureşte.

Absurd? Inuman? Dar ce politică sectară nu este absurdă şi inumană?

Folosind delaţiunea, jandarmii şi notarii constituiau două preţioase instrumente ale teroarei poliţieneşti. Putem cita un caz dintre mii şi mii, pentru a demonstra metodele administraţiei maghiare. Notarul comunei Cristur (regiunea Hunedoara) a denunţat doi preoţi români care ar fi incitat ţăranii români să nu voteze pentru candidatul maghiar în alegerile din 1884. Actul fiind calificat drept agitaţie, cei doi preoţi au fost arestaţi în timpul nopţii şi băgaţi la închisoare. A doua zi au fost conduşi sub escortă în faţa judecătorului din Baia de Criş, unde au fost ţinuţi două săptămâni închişi cu zăvorul. În ciuda zelului său, magistratul însărcinat cu ancheta n-a putut găsi nimica care să justifice arestarea. În urma unor noi intervenţii, ministrul a ordonat o a doua anchetă. Cu această ocazie, magistratul a fost obligat să-l acuze pe notar de cincisprezece acte de delaţiune, calificate drept crime. Era de aşteptat ca autorităţile să-l pedepsească pe notar într-un mod exemplar. Dar acesta era consemnat în fişele serviciului ca un „cortes“ (denumire dată în Ungaria agitatorilor electorali). A rămas deci în postul său.

Această politică crease o atmosferă atât de apăsătoare, încât nu numai intelectualii, dar şi ţăranii treceau Carpaţii pentru a se refugia în România. Din 1883 până în 1892, mai mult de cincizeci de mii de ţărani au emigrat în România. În anii 1899 şi 1900 numărul emigraţilor a fost de cincisprezece mii.

În legătură cu problema emigraţiei, Rudolf Bergner făcea următoarele observaţii în cartea sa *Rumänien, ein Darstellung des Landes und der Lente* (1877): „Printre emigranţi, românii din Transilvania joacă un rol important. Numărul lor poate fi evaluat la cel puţin 15.000 de oameni; puterea lor de muncă este cunoscută. Dintre ei sunt recrutaţi deputaţi, sute de doctori, profesori, funcţionari, ziarişti etc. Sunt toţi oameni care au trebuit să părăsească ţara din pricina şovinismului maghiar, ce le-a făcut viaţa insuportabilă. Activităţile lor nu-şi găseau teren dincolo de Carpaţi, ei pot foarte bine să-şi folosească talentele în acest tânăr regat. Emigrarea acestor oameni inteligenţi şi de valoare capătă dimensiuni din ce în ce mai mari. Ea va dura până la catastrofa la care va ajunge în mod fatal şovinismul maghiar, până în clipa în care acesta îşi va pierde forţa prin care ţine sub jug poporul român din Transilvania.“

În 1887, un german prevedea cum se va sfârşi politica de asuprire, condusă cu o implacabilă tenacitate de guvernele maghiare, a căror voinţă de maghiarizare a produs un efect contrar celui scontat.

Primul efect a fost declaraţia de război a României, în 1916, împotriva Austro-Ungariei: o politică mioapă, a cărei scadenţă a fost dureroasă.

Administrația respecta indicațiile guvernului, dar faptul de a nega în mod cinic dreptul naționalităților ținea de domeniul justiției, subordonată aceloraşi consemne.

În 1891 a fost intentat un proces mai multor notabili români din Braşov, pentru a fi ținut un discurs în onoarea câtorva ziarişti români. Aceştia erau dați în judecată pentru delicte de presă, iar condamnarea definitivă nu fusese încă pronunțată.

Excese de acest gen au provocat indignarea unui om politic maghiar, Mocsáry, singurul care a avut onestitatea să spună adevărul: „Suntem consternați să auzim exprimându-se opinii, unele mai bizare decât altele, conform cărora se susține că scopul justifică orice mijloc de natură să extindă maghiarizarea. Auzim manifestându-se această opinie; vedem că se impune ca măsură politică ideea că egalitatea drepturilor „aliquando valet, aliquando non valet“. Destui patrioți zeloşi ar fi gata, în interesul maghiarizării, să ceară suspendarea legilor din domeniul administrativ, crearea mai multor legi excepționale etc.“

Lipsiți de posibilitatea de a avea reprezentanți în Parlament, românii foloseau presa ca unic mijloc de a-şi apăra drepturile. În Ungaria şi în Transilvania apăreau, în 1877, doar 13 ziare şi reviste în limba română.

Existau în 1880, la un total de 567 periodice, publicate în Ungaria: 372 maghiare, 114 germane, 61 slave (în limba slovacă, croată, sârbă şi ruteană), 4 în italiană şi 13 în română. Între 1911 şi 1919, presa a căpătat o mare dezvoltare, apărând: 1.102 periodice maghiare, 37 româneşti, 23 slovace, 15 sârbe, 7 rutene, 2 croate şi 107 germane (Statistică extrasă din cartea lui Kémeny, publicată în Budapesta, în 1942).

Trebuie să amintim că în România, după unirea cu Transilvania, apăreau, între 1919 şi 1940, în limba maghiară: 676 cotidiene, 996 reviste hebdomadare, 489 reviste lunare şi 176 reviste ştiințifice. Numărul total al publicațiilor maghiare (cuprinzând şi cele de reportaje sportive, economice etc.) se ridicase în epoca aceea la 5.627.

Centrele de activitate intensă a presei maghiare erau: Bucureşti (76 publicații), Braşov (68 publicații), Cluj (457), Timişoara (214), Oradea (147), Târgu Mureş (93). (Extrase din cartea lui Monoki István, publicată la Budapesta în 1941.) Acelaşi autor dă şi cifra de 6.125 de cărți tipărite în limba maghiară în România în aceeaşi perioadă.

Maghiarii sunt o fire extrem de temperamentală. O dovedesc în literatură, în muzică, în presă. De la Petöfi, la Paul Gyulay, Reviczky, Kiss József, Endrody şi Ady Endré, lirica maghiară a avut interpreți de mare valoare. Dar toate aceste calități temperamentale maghiare nu s-ar fi putut exterioriza, dacă, după 1919, ar fi existat în România o lege a presei similară cu aceea a Ungariei, aplicată naționalităților între anii 1867 şi 1919. Începând cu februarie 1938, când regele Carol al II-lea a suspendat

Constituția, presa română începând cu anul 1859 a fost cea mai liberă. Din acest motiv n-a existat niciodată o presă clandestină în România.

La Lugoj, centru de românism al Banatului, apărea ziarul „Drapelul", al cărui director, Valeriu Branişte, izbutise să acumuleze cel mai mare număr de ani de închisoare în monarhia habsburgică. Articolele sale se bucurau de o mare autoritate, alcătuind sursa de orientare a politicii naționale. Pentru acest motiv autoritățile maghiare le citeau foarte atent, căutând să găsească elemente subversive putând servi ca pretext unei dări în judecată. Branişte a avut numeroşi discipoli. În ce-i priveşte, procesele intentate presei şi anii petrecuți în închisoare nu putuseră zdrobi voința de a-şi continua misiunea de apărători ai națiunii. Mai greu de îndurat decât închisoarea erau amenzile, deoarece ziarele româneşti nu dispuneau de rezerve materiale. Bineînțeles, cititorii contribuiau la plătirea amenzilor, creând astfel o solidaritate națională. Când nici închisoarea, nici amenzile nu izbuteau să înfrângă tenacitatea unui ziar, se găsea uşor în legea presei articolul permițând interzicerea lui.

Dar ziariştii români nu se lăsau intimidați de amenințarea cu închisoarea, deoarece condamnarea lor — în urma unui articol incriminat — devenea pentru ei un fel de „citație prin ordin de zi a națiunii române".

Pe măsură ce rezistența românilor se accentua, guvernele maghiare se înverşunau să mărească mijloacele de asuprire. Ziarul „Kólózsvár" din 3 august 1891 a publicat un articol în care se recomanda metoda ce trebuia folosită împotriva românilor. Iată un extras din acest articol: „Forța brutală este singura ce poate avea efect asupra acestor mase inculte (românii). Trebuie să procedăm astfel încât aceste mase să simtă bine că noi, maghiarii, suntem o forță care nu ştie de glumă şi că dacă lovim, aceste lovituri nu ni se pot întoarce. Nu atât masele, cât aceia care le ațâță trebuiesc tratați cu o severitate exemplară. Suntem datori să smulgem din Transilvania buruienile din care se fabrică memorii şi proclamații. Este primul lucru ce trebuie făcut. Aici, în propria noastră casă, avem datoria să câştigăm autoritatea puterii, pentru a o impune apoi chiar României."

Şi, în 1891, când ziarul „Kólózsvár" preconiza o acțiune de intimidare dincolo de Carpați, România făcea parte, încă din 1883, din Tripla Alianță.

Exista în această incitare la forță (în articolele de provocare continuă) o teamă latentă de masele româneşti. Lucrul acesta reiese şi dintr-un articol publicat la 3 noiembrie 1884, de un alt ziar „Kólózsváry Kőzőlny" cu prilejul aniversării revoluției țărăneşti a lui Horea: „Tremurăm când ne gândim la ce s-ar întâmpla cu noi dacă am cădea vreodată în mâinile unor astfel de ființe, sau dacă ei ar mai găsi încă un prilej ca acela care a îngăduit apariția unui Horea sau a unui Iancu. Extremiştii (românii), care se fălesc zilnic cu acele evenimente, ar fi în stare să reactualizeze torturile Inchiziției."

Cu toată teama permanentă de o nouă revoluție, maghiarii, în loc să adopte o atitudine conciliatoare (începând cu respectarea legii

naționalităților), stârneau animozitatea românilor. Poltroni, soldații înarmați, vrând să-şi ascundă spaima, trăgeau focuri de armă pe timp de noapte, de parcă s-ar fi aflat într-adevăr în fața inamicului.

Să admitem, ca o circumstanță atenuantă, că aceste ziare ce apăreau la Cluj, capitala Transilvaniei şi centrul şovinismului maghiar, erau singurele având o atitudine provocatoare.

Vom cita un ziar maghiar apărut în capitala Ungariei, pentru a vedea că se conforma aceleiaşi linii de conduită. „Budapesti Hirlap", din 3 martie 1886, scria: „Avem nevoie de o Lege a presei excepțională împotriva ziarelor românilor şi împotriva literaturii lor, altfel nu vom putea stăvili agitațiile naționalităților împotriva statului".

Chiar o carte de literatură, un volum de versuri şi de nuvele, prin însuşi faptul că erau publicate în limba română, constituiau virtual o agitație împotriva statului. Această intoleranță contrasta în mod ciudat cu traducerile ce se publicau la Bucureşti din operele lui Petőfi sau ale lui Ady. În timpul neutralității, poetul român Octavian Goga, deținut la închisoarea din Szeghedin, în urma unui proces de presă, apublicat o poezie de nobilă inspirație, intitulată: „Lui Petőfi".

Ideea ce domina această atitudine de intoleranță a fost exprimată în articole publicate în 1891: „Maghiarul care a fondat acest stat şi care îl susține trebuie să fie considerat altfel decât naționalitățile... Este normal ca maghiarismul să se dezvolte în detrimentul celorlalte naționalități, pe care le cucereşte şi le asimilează. Nu-i deloc în interesul statului ca naționalitățile să-şi extindă frontierele limbilor lor şi starea lor socială să progreseze." („Budapesti Hirlap", nr. 345 din 1891.)

„Naționalitățile care vor să trăiască aici trebuie să lupte pe viață şi pe moarte pentru a nu forma decât o singură națiune" (citat din ziarul mai sus-menționat).

„Un fapt sigur care-i caracterizează pe extremiştii români şi agitatorii naționalităților este că ei nu cunosc prețul libertății de care se bucură. Nu vor să se contopească cu națiunea ai cărei membri sunt, resping educația pe care le-o oferă Statul maghiar, nu ştiu să-şi iubească patria şi nu sunt atraşi de instituțiile ei". („Budapesti Hirlap", 25 iulie 1891).

S-ar putea alcătui un dosar voluminos cu citate din presa maghiară, care să ofere imaginea exactă a politicii guvernelor ungare cu privire la naționalități în general, şi de o ostilitate înverşunată îndeosebi împotriva românilor. Lucrul acesta se petrecea în epoca persecuției nemiloase ordonate de Koloman-Tisza, când viziunea asupra unei Ungarii unitare întunecase toate creierele maghiare.

Ziarul „Peşti Napló" (nr. 209 din 1888) afirma, în termeni care prin precizia lor nu îngăduiau nici o falsă interpretare: „În ceea ce ne priveşte, avem convingerea că problema naționalităților nu poate avea altă soluție satisfăcătoare decât maghiarizarea totală a naționalităților". Şi, un an mai

târziu, un articol din acelaşi ziar încheia cu această frază: „Ungaria va fi maghiară sau nu va fi deloc” (nr. 110 din 1889).

Ambiția maghiarilor era ca Ungaria să devină o mare națiune în centrul Europei, cu o populație de 14 milioane de locuitori (Kossuth dixit). Dar acest scop nu putea fi atins decât prin absorbția completă a celorlalte naționalități.

Nici oamenii politici şi nici ziariştii nu voiau să admită că tineretul nemaghiar, în general, şi cel român, în particular, era refractar maghiarizării.

Ziarul „Ellenzek” (nr. 92 din 1884), constatând refuzul românilor de a-şi renega naționalitatea, a propus soluția radicală, absurdă prin simplitatea ei: „Tineretul român ieşind din şcolile maghiare, n-are altceva mai urgent de făcut decât să atace constituția patriei. Iată de ce este preferabil ca el să rămână ignorant şi fiece şcoală să-l alunge de la sânul ei.“

Intoleranța față de naționalități a fost exprimată astfel prin intermediul ziarului „Egyetértés” (10 sept. 1891): „Concert slav interzis. Societatea ruteană corală, care s-a angajat să dea concerte în Galiția şi în Ungaria, a vrut să dea ieri seară un concert la Kossiče. Poliția nu i-a dat voie, pentru ca elementele slave din oraş să nu aibă ocazia să manifeste în favoarea naționalității lor.”

Bineînțeles, ziarul nu s-a întrebat dacă, interzicând un concert al societății rutene, putea anula prin asta şi conştiința națională a rutenilor. Îndoiala nu făcea parte din această intoleranță sectară.

Pe 17 iunie 1891, ziarul „Maghiar Hirlap” a publicat o declarație a preşedintelui Consiliului de Miniştri: „Recent, în aplauzele frenetice ale Camerei deputaților, Koloman-Tisza a făcut declarația următoare care, prin sinceritatea ei, a încântat inimile tuturor maghiarilor: Transilvania aparține maghiarilor.”

Putea oare guvernul să spună cât timp va mai aparține Transilvania, cu astfel de procedee, maghiarilor? O declarație atât de categorică indica apropiata încheiere a socotelilor cu românii, care constituiau majoritatea absolută a Transilvaniei.

Două procese, cel legat de ,,Replica” şi cel cu privire la „Memorandum”, au dezvăluit sensul declarației primului ministru al Ungariei. Ele puneau totodată în lumină, în fața opiniei publice europene, politica maghiară cu privire la naționalități. Faptul că o manifestație fără importanță dădea ocazia unei dezbateri, pe plan internațional, a problemei naționalităților în Ungaria era dovada că nimeni nu-şi mai putea stăpâni nervii. Guvernul maghiar nu-şi mai putea controla actele. El le comitea sub impulsul mâniei pe care o resimțea din pricina existenței naționalităților, care, după un mileniu, constituiau încă majoritatea populației Ungariei.

Cu prilejul sărbătorilor milenariului, studenții maghiari au publicat o broşură de un naționalism exaltant. Studenții români au răspuns printr-o

lucrare documentată, intitulată : *Replica,* de unde şi procesul „Replicii". Era deci o polemică între studenții români şi maghiari.

Tinerii români care studiau la Viena, Graz şi Budapesta contribuiseră, fiecare, prin tăieturi din ziare, din reviste, prin citate din diferite cărți etc., la susținerea afirmațiilor din *Replica* cu o documentație solidă.

Aurel C. Popovici care-şi dădea doctoratul în medicină la Viena, s-a propus să redacteze acest răspuns al tinerimii universitare române. El era cetățean austriac, nu ungur, şi poseda o cultură enciclopedică vastă şi temeinică. Un temperament combativ şi o excepțională putere de muncă. S-a angajat deci în slujba apărării nației sale. În loc să scrie o polemică facilă (la nivelul broşurii-pamflet a studenților maghiari), Popovici prezenta cu toată seriozitatea drepturile imprescriptibile ale românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria. Istoria, etnografia şi filosofia i-au furnizat elementele necesare pentru a face din *Replica* un studiu de o obiectivitate riguroasă.

„Se ştie că Ungaria — scria Popovici —, ca şi Austria şi Elveția etc., este un stat compus din diferite naționalități. Aceste naționalități din Ungaria şi Austria n-au putut fi, de-a lungul trecerii secolelor, nici maghiarizate, nici germanizate, deşi sentimentul național a fost nul în acest timp. Principiul naționalităților şi evenimentele din 1848 au trezit la toate națiunile monarhiei austro-ungare dorința de a-şi redobândi libertatea. Problema capitală, ce n-a încetat niciodată să fie actuală, era atunci aceeaşi ca cea de astăzi, şi anume aceea că Imperiul trebuie să aibă o constituție în raport cu nevoile şi aspirațiile naționale ale tuturor popoarelor ce constituie acest stat." (Primul capitol: „Esența problemei".)

Nici unul din argumentele folosite de Popovici n-a putut fi negat de istoricii maghiari. Tipărită la Viena în 1892, *Replica* a fost tradusă în franceză, germană, italiană şi engleză, având o largă difuzare. Acest document a fost un act de protest, un rechizitoriu al politicii de oprimare maghiare, dar care cădea prost în momentul când milenariul era sărbătorit cu atâta fast şi publicitate. (Milenariul statului ungar al Sfântului Ştefan).

Cum era de prevăzut, reacția guvernului ungar nu s-a lăsat aşteptată. Popovici, semnatarul *Replicii,* a fost condamnat la patru ani de închisoare. Aflând de mai înainte că studenții români pregăteau o broşură răspuns, poliția maghiară a alertat presa. Articolul publicat de „Magyar Hirlap", la 10 septembrie 1891, este caracteristic: „O mişcare se manifestă în sânul tineretului român din Budapesta; el a ținut chiar o adunare în scopul de a acorda *Replicii* un sprijin moral şi intelectual. În această adunare s-a hotărât în unanimitate ca tineretul român din Budapesta să dea întreg concursul tineretului din Viena şi Graz, declarându-se solidari cu ei şi însărcinându-se să adune materialul de acuzare împotriva noastră. Într-un cuvânt, aceşti tineri, care se hrănesc aici din pâinea patriei şi a statului maghiar, dau «bun de tipar» paginilor scrise de diverşi duşmani ai noştri, care se ascund în umbră. Oricine poate vedea că avem de a face cu

adevărați trădători de patrie. Tinerii români au luat această decizie, de a fi trădători de patrie, fie din proprie inițiativă, fie în urma vreunor presiuni. Ei au ales chiar o comisie care să strângă capetele de acuzare. Ceea ce este sigur este că acest eveniment scandalos impune tineretului maghiar o prea sfântă datorie. Tineretul maghiar din universități are acum datoria să caute, să scotocească unul câte unul, în rândurile românilor, pentru a afla care sunt numele acestora...“

Există, poate, o explicație a acestui fanatism, în faptul că, după patruzeci şi unu de ani de regim maghiar, foarte puțini români s-au maghiarizat şi doar aceia care au vrut să ajungă profesori la licee sau universități. Această tristă consolare a făcut să crească ura maghiarilor, manifestându-se mai ales în perioada sărbătorilor milenariului. Ca exemplu, vom cita un fragment dintr-un articol apărut în ziarul „Száthmar“ (6 februarie 1892): ,,Noi pretindem de la cei ce locuiesc aici să ne respecte limba şi să o recunoască, toți, ca un lucru sfânt şi legal. Fie ei slavi, germani sau daco-români, nu vor beneficia de mila națiunii maghiare... Să lipsească țara de prezența lui acela care este maghiarofob. Cei ce nu-i respectă pe maghiari sunt toți trădători de patrie. La Beiuş şi în multe alte locuri, olahii (românii) au făcut o agitație feroce împotriva legii... Această bestie feroce, crudă, sălbatică, este însetată de sânge maghiar, scrâşneşte din dinți într-atât, încât ți-e greață s-o vezi. Te vom arunca în afara țării, popor nerecunoscător şi perfid! Dacă limba noastră nu vă place, plecați de aici! N-avemi nevoie de trădători, duceți-vă dracului. Căci atâția arbori bătrâni din pădurile şi dealurile noastre şi numeroase stoluri de corbi vă aşteaptă trupurile.“

Aceste amabilități erau adresate poporului român, care era incapabil să descopere rațiunile pentru care datora recunoştință maghiarilor.

Presa maghiară servea, în epocă, de foaie de observație a temperaturii bolnavului: maghiarii aveau febră, o febră provocată de eşecul politicii de maghiarizare.

În 1763 şi 1764, geologul austriac Hacquet, studiind Transilvania, a cunoscut îndeaproape românii. Aprecierile acestui om de ştiință sunt în contrast izbitor cu imaginea pe care presa maghiară voia să o acrediteze. „Că românul e, în toate privințele, om, aceasta am încercat-o mai mult decât o dată, când locuiam între ei. Cum i s-ar face inima de bună, de l-ar trata ca pe un frate!... Oricât de aspră ar fi nația, am văzut la mulți din ei, timp de doi ani, cât am stat între dânşii, trăsături care ar fi strălucit şi la cel mai civilizat om. Cât n-a stricat ura şi apăsarea față de această nație a monarhiei, odată aşa de strălucită *(herrlich)* şi de mare! Oricum să fie, nația românească are, şi în ce priveşte mulțimea, ca şi dreapta stăpânire a țerii, meritele ei proprii...“

Incontestabil, climatul social politic al Ungariei şi, în special, cel al Transilvaniei, a fost viciat de aristocrația ungurească, ale cărei concepții feudale au durat până în 1945.

Contemporan al revoluției din 1848, scriitorul Jakab Elek afirma: „Aristocrația transilvană a crezut cu neclintire că privilegiile ei erau eterne. Ea a crezut că, chiar dacă toate societățile şi toate organizațiile politice din lume erau răsturnate, ar putea face astfel încât această mică țară, numită Transilvania, să supraviețuiască precum o relicvă pietrificată a Evului Mediu, precum o mumie ferită ermetic de orice contact cu spiritul şi ideile timpului."

Începând cu 1867, aristocrația maghiară, zguduită o clipă de revoluția lui Kossuth, şi-a regăsit echilibrul, reluând cu o şi mai mare înverşunare politica de maghiarizare.

Or, evoluția concepției de naționalitate şi a aceleia de român era în flagrantă contradicție cu tendințele aristocrației maghiare. Faptul că românii nu conspirau, nu făceau planuri pentru dislocarea monarhiei, aruncă o lumină defavorabilă asupra asupririi exersate de guvernele maghiare.

Conducătorii români, trăind în iluzia că împăratul ar putea sa le facă dreptate, îi adresau memorandumuri, revendicând pur şi simplu drepturi liberale. Memorandumul prezentat la 26 martie 1892, de o delegație de 300 persoane, afirma continuarea luptei doar prin mijloace legale. Refuzând să primească delegația, Franz-Joseph sublinia respectul său pentru monarhia dualistă. În fața acestei atitudini, comitetul Memorandumului a decis să-i dea o mare difuzare internațională, aşa cum a făcut-o şi cu „Replica".

Guvernul ungar a crezut că un mare proces politic — care a avut loc la Cluj de la 7 la 24 mai 1894 — ar putea pune capăt tuturor revendicărilor românilor.

Dar acest proces a fost decisiv pentru mersul spre unitatea politică a românilor. Deşi publicat în limba franceză, germană, engleză şi italiană, Memorandumul n-ar fi avut un ecou atât de puternic în opinia publică europeană, dacă nu i s-ar fi intenta procesul spectaculos de la Cluj.

În mod imprudent, guvernul maghiar a adus în fața opiniei mondiale dezbaterea asupra situației naționalităților din Ungaria, dezvăluind realitatea asupririi, ca şi pretinsul regim liberal.

Excesele în politică au totdeauna consecințe dramatice!

Declarațiile lui Koloman-Tisza „de a nimici naționalitățile" şi cele ale succesorului său la Parlamentul ungar, pe data de 1 şi 6 martie 1893, cerând măsuri excepționale pentru a combate mişcarea naționalităților, n-au avut aproape nici un ecou în presa europeană.

Cu prilejul procesului Memorandumului, conducătorii politici ai românilor din Ungaria au dat dovadă de un admirabil simț de organizare. În ajunul procesului, s-a făcut observată prezența neaşteptată la Cluj a trimişilor speciali ai marilor gazete europene, iar în dimineața de 7 mai,

20.000 de țărani, în haine de sărbătoare, au intrat în oraş. Desigur o manifestație paşnică, dar nu mai puțin impresionantă prin uriaşa masă de cămăşi albe.

În Parlament, sfârşitul discursului pronunțat de Pazmandy Dénes, pe 24 noiembrie 1894, dovedea starea de spirit a deputaților unguri: „Trebuie să veghem continuu asupra securității Transilvaniei. În acest scop sunt necesare nu numai sporirea numărului jandarmilor, dar şi crearea poliției de stat (aplauze în extrema stângă...); astfel de măsuri excepționale au fost luate în cazurile de la Poznan, Alsacia-Lorena, Irlanda şi în alte țări încă.

Dacă guvernul procedează astfel, va zbuti să taie firele care leagă iredentismul cu străinătatea şi să îngrădească mişcarea naționalităților. Dacă legile în vigoare nu oferă guvernului mijloace de intervenție eficace, să prezinte noi proiecte de legi. Le vom vota cu plăcere (voci: chiar aşa).”

Continuând, Pazmandy a comunicat deputaților impresiile sale după intrarea în contact cu acuzații: „Vorbesc atât de bine maghiara, încât ar putea fi membri corespondenți ai academiei maghiare de ştiințe. Dar, în fața magistraților, declară că nu cunosc limba maghiară. Curtea a fost astfel obligată să martirizeze timp de trei săptămâni publicul, jurații şi chiar pe ea însăşi. Reprezentanții întregii prese au fost invitați la dezbateri şi s-a organizat o agenție de presă. Deoarece nici armata, nici jandarmeria n-au vrut să-şi ofere concursul (căci inițiativa trebuia să vină de la garnizoana oraşului), miile de români n-au găsit în calea lor decât o forță polițienească de 84 persoane, dintre care 20 fugiseră. Astfel românii au reuşit să țină oraşul Cluj, timp de mai multe ore, într-o veritabilă stare de asediu. Guvernul trebuie să procedeze cu o severitate nemiloasă, fără să țină seama de reacțiile presei române sau de cele ale opiniei publice europene.”

Oraşul Cluj era înconjurat de sate româneşti formând o centură puternică. Aici îşi avea reşedința aristocrația maghiară a Transilvaniei. Guvernul maghiar construise, în vecinătatea palatelor nobililor, o universitate al cărei scop era de a preda naționalităților cultura maghiară.

Din dispreț, autoritățile nu s-au interesat să cunoască opinia țărănească față de Memorandum şi față de procesul intentat conducătorilor lor. De aceea n-au luat nici o dispoziție polițienească, convinşi fiind că agitația în jurul Memorandumului se limita doar la intelectuali.

Din punct de vedere politic, țărănimea română atinsese un nivel înalt. Naționalismul ei rezistase în mod excepțional la acțiunea maghiarizării şi începând cu 1780 ea participase la toate fazele luptei pentru recucerirea drepturilor uzurpate de nobilimea maghiară. Autoritățile ar fi trebuit să se aştepte să vadă venind țăranii români la Cluj, ca să-şi afirme prin prezența lor solidaritatea cu acuzații.

În discursul său, deputatul Pazmandy a arătat, fără s-o vrea, că maghiarii n-aveau nici un contact cu masele țărăneşti care constituiau totuşi, în Transilvania, majoritatea populației. El a preconizat în mod cinic,

ca singură soluție împotriva agitațiilor, intensificarea supravegherii şi oprimării polițieneşti. Denunțând Camerei o apropiată şedință a Asociației Transilvaniei pentru Cultură (Astra), Pazmandy a cerut ministrului de interne să „oprească fără mari discuții pe cei ce aveau să vină şi să le intenteze un proces de înaltă trădare (aplauze în băncile extremei stângi). S-au făcut chete în Transilvania pentru ridicarea unui monument în memoria lui Avram Iancu. Ministrul trebuie să împiedice aşa ceva! Se importă din România mari cantități de calendare, care răspândesc tendințele cele mai periculoase. Oare, domnul ministru a ordonat confiscarea acestor imprimate? Şi pedepsirea celor ce le răspândesc?“

Cu prilejul procesului, presa maghiară a dat dovadă de aceleaşi sentimente de ură şi neînțelegere. Acuzații au fost condamnați la pedepse variind de la un an la cinci ani. Înainte de a citi sentința, doctorul Ioan Rațiu, preşedinte al Partidului Național Român din Transilvania, a citit în fața Curții de apel următoarea declarație:

„Onorabilă Curte! Domnilor Jurați!

Memorandumul pentru a cărui publicare şi răspândire suntem traşi ca nişte răufăcători de rele înaintea acestei bare judecătoreşti nu cuprinde, precum v-ați putut convinge, decât gravaminele (plângerile) poporului român, care ne-a trimis pe noi ca să cerem scutul Tronului pentru drepturile lui nesocotite şi călcate în picioare.

Ceea ce ne-a silit pe noi şi pe întreg poporul român să facem acest demers este faptul că atât legislațiunea, cât şi guvernul ne-au adus la convingerea nestrămutată că, în fața lor, pentru noi, vorbă de dreptate nu poate fi.

În zadar au fost toate promisiunile ce s-au dat în repetate rânduri pentru respectarea drepturilor noastre naționale. În zadar am încercat toate formele şi mijloacele legale! În zadar ne-am plâns la toți factorii competenți ai statului.

Exclusivimul de rasă a declarat război de exterminare limbii şi naționalității noastre.

Nu ne mai rămânea dar decât această singură cale a apelului la factorul suprem al statului şi la opiniunea publică a lumii civilizate.

Față cu acest act, care nu conține decât curatul adevăr şi este icoana credincioasă a suferințelor şi nedreptăților seculare ce le îndură poporul român din Transilvania şi Ungaria, trebuia ca guvernul ori să se dezvinovățească, ori să se răzbune.

Dezvinovățirea nu era cu putință, a ales calea răzbunării! Ne-a împiedicat să ajungem la Tron şi acum ne supune judecății acelora contra cărora ne-am plâns.

Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăşi existența poporului român.

Existența unui popor nu se discută, se afirmă!

De aceea nu ne e în gând să venim înaintea domniilor voastre să dovedim că avem dreptul la existență. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața dumnevoastră, nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea şi limba.

De aceea nu mai suntem aici acuzați, suntem acuzatori.

Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei Curți cu jurați, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatari ai poporului român, şi un popor întreg nu se poate trage la bară judecătorească.

Plângerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este şi judecător şi parte.

De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se apăra în fața juriului din Cluj! Într-adevăr, aceasta este o chestiune politică şi de stat, care rezultă dintr-un proces secular între națiunea maghiară şi autohtona națiune română. De judecată dar nu poate fi vorba! Ne puteți osândi ca indivizi, nu ne puteți judeca însă ca mandatari ai poporului.

De altfel, ați înțeles şi dumneavoastră că nici nu poate fi vorba de drept, ci numai de forță. Lucrul acesta nici nu ați mai încercat să-l ascundeți, căci ați nesocotit până şi formele legale cele mai elementare, care se observă chiar pentru criminali înaintea Curților cu jurați. Lumea va auzi cu uimire că s-au putut judeca nişte oameni de către o instanță judecătorească fără ca să poată avea măcar apărător.

Ați proclamat sus şi tare că forța biruie dreptul şi nici nu ați mai căutat să mascați în fața lumii, ceea ce nu mai e judecată, ci executare.

Să nu ne cereți dar nouă să ne facemi complici în acest simulacru de proces, încercând să facem din partea noastră un simulacru de apărare. Au fost siliți prin violență şi insulte apărătorii noştri să se depărteze. S-a agitat prin presă opinia publică maghiară, reprezentată prin juriul din Cluj, în contra noastră şi a întregului popor român.

Am fost violentați şi aici şi am fost terorizați totdeauna cum suntem terorizați în toate de când am denunțat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm. Mai poate fi dar vorbă aici de judecată, de apărare în înțelesul juridic ? Nu! Faceți ce voiți!

Nevinovați suntem, dar dumneavoastră sunteți stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă şi pe conştiința noastră, care, în această cauză, este conştiința națională a poporului român. Dacă nu sunteți d-voastră competenți să ne judecați, este însă un alt tribunal mai mare, mai luminat şi, desigur, mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toți: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată mai mult şi mai aspru decât v-a osândit până acum.

Prin spiritul de intoleranță, printr-un fanatism de rasă fără seamăn în Europa, osândindu-ne, veți izbuti numai să dovediți lumii că maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizațiunii.

Declar, prin urmare, în numele meu şi al tuturor colegilor mei acuzaţi, că, pentru cuvintele arătate, nu ne putem apăra."

Procesul de la Cluj a slujit cauza românilor din Transilvania, deoarece graţie articolelor apărute în presa franceză, italiană, a Belgiei şi a Germaniei, opinia publică a luat cunoştinţă de politica de asuprire maghiară.

Printre personalităţile care au dezbătut în faţa opiniei publice problema românilor din Ungaria, vom cita pe Georges Clemenceau, bărbatul politic destinat să rezolve această problemă în 1919. Vom insera mai jos articolul pe care Clemenceau l-a publicat la 12 mai 1894, în ziarul „La Justice", al cărui director era.

„Lupta raselor.

Se judecă în acest moment la Cluj, capitala Transilvaniei, un proces de înaltă trădare care interesează în cel mai înalt grad supuşii împăratului Franz-Joseph şi pe toţi oamenii care doresc o mai bună repartiţie a dreptăţii între popoare.

Toată lumea ştie că Austria, potrivit situaţiei sale geografice, este pradă luptei naţionalităţilor. Peste tot nu sunt decât conflicte şi lupte. Gândiţi-vă ce chin pentru un monarh, ai cărui supuşi vorbesc şaptesprezece limbi! Când îţi arunci ochii peste o hartă colorată după neamurile locuitoare, cu intenţia de a atribui fiecăreia partea care-i revine, încurcătura creşte în prezenţa nenumăratelor enclave diseminate la întâmplare.

Ungaria, ca să n-o citǎm decât pe ea, este presărată de grupuri germanice, întâlneşti aici chiar nuclee de populaţie cehă, destul de însemnate. Nimeni n-a propus vreodată, după câte ştiu, să organizeze aceste enclave în state cu guverne separate.

Alta este situaţia românilor din Ungaria şi Transilvania, care, în număr de trei milioane şi jumătate, luptă de mult pentru a-şi obţine autonomia relativă la care au cu siguranţă dreptul. Istoria lor este demnă de tot interesul.

La 15 mai 1848, românii din Ungaria, din Transilvania şi din Bucovina, reuniţi într-o uriaşă adunare, în număr de peste 40.000, pe Câmpia Libertăţii de la Blaj, au adoptat în unanimitate o rezoluţie, revendicând: «o administraţie naţională autonomă, atât din punct de vedere politic, cât şi din punct de vedere ecleziastic» şi optând pentru o constituţie fondată pe principiul federaţiei. O constituţie asemănătoare a fost reclamată de populaţiile croate, sârbe şi slovace.

Maghiarii n-au sprijinit deloc revendicările atât de legitime ale neamurilor învecinate. Ei pretindeau să păstreze Transilvania în statul ungar şi să impună românilor asupririle pe care le sufereau ei înşişi, cu atâta nerăbdare, din partea germanilor. Ei au proclamat destituirea Casei de Austria şi, departe de a-şi solidariza cauza lor cu aceea a celorlalte naţionalităţi, au cerut, în termenii proclmaţiei, ministrului Batthyányi:

«supremația elementului ungar, aşa cum Ungaria l-a cucerit de o mie de ani cu arma în mână».

Adică o proclamare a suveranității forței împotriva căreia ei înşişi se revoltau.

Se ştie că ostilitatea banului Croației, Jelačić, a avut o contribuție însemnată la înfrângerea lui Kossuth şi a lui Gőrgey.

După înfrângerea revoluției ungare, Franz-Joseph a trebuit să consființească autonomia Transilvaniei. Dar, după 1866, Pactul consacrând dualismul austro-ungar a încorporat Transilvania Ungariei şi a cedat hegemoniei ungare naționalitățile nemaghiare.

Românii, reuniți din nou la Blaj, au protestat împotriva acestui pact, făcut în afara voinței lor. Totuşi, noul regim acorda importante satisfacții sentimentului național al populației româneşti. Trei legi fundamentale garantau:

1. Autonomia Bisericii române.
2. Învățământul național în limba română.
3. Recunoaşterea limbii române, ca limbă oficială, pe acelaşi plan cu cea ungară.

Or, toate aceste prerogative sunt astăzi date uitării. Doar şcolile ungare sunt întreținute din fondul statului. Şcolile româneşti sunt susținute prin subscripții particulare şi învățământul trebuie să fie făcut în limba maghiară. Peste tot, în fine, justiția este pronunțată în limba maghiară; legea este, aşadar, scandalos violată.

Şi asta nu-i totul. Prin dispoziții uluitoare, introduse în legea electorală, s-a ajuns în situația privării românilor de orice drept politic. Censul electoral este de zece ori mai ridicat pentru românii din Transilvania, decât în restul Ungariei. Circumscripțiile electorale au fost dispuse în aşa fel încât țăranul român trebuie să piardă o zi întreagă pe drum pentru a-şi exersa dreptul său de cetățean. Românii care, la un număr de 417 deputați cât însumează camera, ar avea, în mod proporțional, dreptul la un număr de 75, nu au nici unul. Libertatea presei este absolut iluzorie. Într-un singur an, au fost intentate 19 procese de presă „Tribunei", ziarul românesc din Sibiu. Trei din redactorii săi s-au trezit condamnați la opt ani închisoare. Trebuie să recunoaştem că tabloul este destul de sumbru.

În 1092, românii din Transilvania s-au întrunit în Conferință Națională şi au ales douăzeci şi cinci dintre ei ca să redacteze un Memorandum conținând doleanțele lor. Acest memorandum a fost tradus şi publicat în mai multe limbi. O delegație însărcinată să-l prezinte împăratului s-a trezit cu uşa Palatului închisă, sub presiunea ministrului ungar. Aceşti 25 de delegați, autori ai Memorandumului, se află astăzi aduşi în fața unui tribunal maghiar pentru crimă de înaltă trădare. Se invocă faptul că anumite expresii ale Memorandumului implică un gând ascuns de secesiune. Procesul este într-adevăr o ruşine pentru libera națiune ungară.

Rațiu şi prietenii săi pot fi condamnați. Opinia europeană i-a achitat dinainte.

Ce beneficiu poate aştepta statul ungar de la o atât de nedreaptă persecuție? Cu ce sentimente se vor întoarce acasă cei 15.000 de țărani români, veniți la Cluj din toate colțurile țării ca să-i aclame pe acuzați? Cum le poți împiedica nevoia de a sta cu privirea îndreptată spre Bucureşti?

Ungurii s-ar umple de glorie dacă ar renunța să impună unui neam care şi-a afirmat, timp de secole, cu atâta putere, vitalitatea, o asuprire din pricina căreia, ei înşişi au suferit atât de îndelung.

Ascultați deviza românească: «Sunt secole de când suntem îndepărtați de Roma, maica nemuritoare a gintei noastre. Am rezistat vreme de şaptesprezece secole. Cu toate hoardele de goți, gepizi, avari, huni, tătari, turci şi a atâtor barbari care ne-au năpădit țara, noi am ştiut să ne păstrăm limba dulce şi sonoră a strămoşilor noştri. Iar astăzi când, în ciuda tuturor dezastrelor durerosului nostru trecut, vedem mijind libertatea, nobila şi liberala națiune maghiară vrea să ne lege din nou lanțuri la picioare, încercând ca pe viitor să ne extermine ca națiune.»

Nu există decât un răspuns care să convină acestei acuzații directe, fondat pe fapte de netăgăduit. Maghiarii, siguri pe libertatea lor, trebuie să recunoască şi celorlalte neamuri acelaşi drept la viață pe care ei l-au revendicat cu atâta tărie pentru ei înşişi, şi l-au apărat atât de vajnic împotriva Austriei.

Românii au dreptul de partea lor. Este doar un mic cuvânt, dar maghiarii au ştiut să facă din el un lucru important. Fie ca propria lor istorie să le fie de învățătură.

Independența naționalității maghiare va fi mai bine garantată de pacea față de neamurile învecinate, decât de împilarea violentă cu consecința ei inevitabilă: războiul, totdeauna primejdios. Libertatea pentru românii din Transilvania este de dorit în interesul Ungariei însăşi.”

G. Clemenceau

În declarația citită în fața juraților, doctorul Rațiu a făcut cunoscut că delegația română nu fusese primită de împărat. Românii au trimis apoi plicul sigilat, conținând textul Memorandumului, generalului Baron Beck, şeful cabinetului imperial, cu rugămintea de a fi trimis mai sus. Nesocotind doleanțele celor 3 milioane şi jumătate de cetățeni ai Ungarei, Franz-Jeseph a înaintat documentul ministrului de interne, iar acesta neavând nici cea mai mică curiozitate, l-a înmânat la rândul său directorului general al Arhivelor de stat. În 1919, după ocuparea Budapestei de către trupele romane, plicul a fost găsit intact în arhivele ungare.

Deşi fusese trimis tuturor oamenilor politici şi presei europene, Memorandumul n-ar fi declanşat, cu siguranță, o asemenea avalanşă de proteste, dacă procesul de la Cluj n-ar fi avut loc. Revoluția lui Kossuth de la 1848 crease în Europa o atmosferă de simpatie reală pentru Ungaria. Dar

cele două procese împotriva broşurii „Replica” şi a Memorandumului au anulat capitalul moral câştigat de Kossuth. Europa descoperea astfel trista realitate a situației românilor din Transilvania.

Eminentul ziarist englez Wickham Steed şi profesorul R. W. Seton-Watson (Scotus Viator) au demonstrat situația reală a naționalităților în cadrul monarhiei Habsburgilor. Steed descria astfel primul său contact cu problemele românilor din Ungaria: „În 1894, dacă nu mă înşel, dl. Emile Picot a ținut la Sorbona o emoționantă conferință asupra românilor din Transilvania. Denunțând asuprirea maghiară, el descria suferințele lor şi vorbea despre credința lor neştirbită într-un viitor mai bun. Rumoarea din rândul auditorilor, printre care se aflau mulți români din Paris şi destui din Transilvania, m-a dus cu gândul încă o dată la forțele mocnind într-o Europă ce părea atunci foarte solid aşezată pentru ca aspirațiile popoarelor asuprite s-o poată zgudui.

În timpul dezbaterilor din procesul de la Cluj, profesorii şi studenții Universității din Paris au organizat o reuniune pe data de 11 mai 1894, la Sorbona, aprobată de Universitate şi prezidată de profesorul de istorie Ernest Lavisse, director la „Revue de Paris” şi membru al Academiei Franceze. În discursul său, străbătut de o profundă simpatie pentru români, profesorul Lavisse, care afirmase cu autoritatea sa de istoric continuitatea românilor în Dacia, a susținut justele revendicări ale românilor din Austro-Ungaria.

Emile Picot, profesor de limba română la şcoala de limbi orientale vii şi membru al Academiei Franceze, a ținut o conferință punând în lumină existența poporului român în străvechea Dacie.

Toți cei care au citit ziarele engleze, italiene şi germane, apărute în timpul procesului, şi-au putut da seama de răul cauzat Ungariei prin politica sa intolerantă, pregătind în mod inconştient dislocarea Imperiului habsburgie.

În 1883, românii din Ungaria publicaseră, la editura librăriei Danton din Paris, un Memoriu, cu intenția de a lămuri opinia publică occidentală asupra falsului regim constituțional maghiar, asupra aspirațiilor politice şi naționale ale românilor şi asupra nedreptăților pe care aceştia le îndurau. Această primă denunțare a politicii maghiare împotriva naționalităților n-a trezit un prea mare interes în opinia publică. Abia în 1890, lordul Fitzmaurice (fost subsecretar de stat la Foreign Office) a expus într-o serie de articole publicate de „Pall-Mall Gazette” din Londra situația politică din Europa centrală, afirmând că guvernele Austro-Ungariei impuneau naționalităților slave şi latine ale imperiului o politică agresivă. Articolele Lordului Fitzmaurice aveau o importanță cu atât mai mare, cu cât acesta fusese subsecretar de stat la afacerile externe în cabinetul Gladstone (1882—1885) şi avea să fie ministru în cabinetele Campbell-Banermann şi Asquith, în ajunul primului război mondial. Bun cunoscător al problemelor

europene, el atrăgea pentru prima oară atenția asupra pericolului pentru pace legat de problema Transilvaniei. Iată câteva fragmente: „Ungurii, mai ales, folosesc o politică violentă şi oarbă față de naționalitățile supuse Coroanei ungare şi îndeosebi împotriva românilor. Această politică imprudentă, şi în consecință fatală, a mers atât de departe încât nu şovăi să afirm, la nevoie pot chiar s-o dovedesc, că dacă există astăzi pericole pentru Tripla Alianță şi pentru pacea europeană, ele se află în Transilvania, unde atitudinea provocatoare a minorității maghiare împotriva românilor poate declanşa de pe o zi pe alta tulburări sângeroase cu rezultate incalculabile... Atâta vreme cât ungurii vor practica o politică violentă şi brutală împotriva românilor din Transilvania, nu poate fi vorba despre un ataşament sincer, cu asentimentul poporului, al României, față de Tripla Alianță... Politica ungurilor a făcut din Transilvania un călcâi al lui Achile care poate amenința în aceeaşi măsură existența monarhiei habsburgice, cât şi pe cea a Triplei Alianțe şi a păcii europene."

Analiza fostului subsecretar de stat la Foreign Office avea să se dovedească exactă. De altfel, guvernele engleze urmăreau cu atenție starea neliniştitoare a naționalităților din Austro-Ungaria.

La sugestia istoricului şi omului de stat James Bryce, Gladstone, pentru a patra oară şef al guvernului, l-a însărcinat, în 1893, pe Fitzgerald (ziarist devenit celebru în calitate de corespondent al ziarului „Daily News" în timpul războiului din 1877—1878), să facă o anchetă discretă în Transilvania. Aşa se face că, în ciuda măsurilor luate de guvernele maghiare pentru a împiedica cunoaşterea problemei naționalităților de către opinia publică europeană, excesele politicii maghiare au fost cunoscute de oamenii de stat din Anglia, Franța şi Italia. Totuşi, până la procesul Memorandumului, informațiile culese nu depăşiseră cercul, în fond restrâns, al oamenilor politici.

Guvernul ungar se afla brusc în fața unei veritabile mobilizări a opiniei publice europene, profund ataşată ideii de libertate. O bună parte, chiar, din ziarele austriece şi germane a protestat împotriva procesului de la Cluj, susținând dreptul românilor; enumerăm printre altele: „Rheich-spost" din Viena, „Neue Preussische Zeitung" şi „Kreuz-Zeitung" din Berlin. Opinia publică germană presimțea pericolul ce pândea Tripla Alianță prin politica asupririi naționalităților.

Sub titlul „Un proces de naționalitate în Ungaria", „Neue Preussische Zeitung" scria la 6 mai 1894: „Mulțumită acestei politici ascunse şi mute a ungurilor, în ceea ce priveşte problemele naționalităților, nu sunt decât câteva ziare germane care ştiu că pe 7 mai se va dezbate la Cluj, în Transilvania, un proces politic unic în felul său. Este vorba, în realitate, de un proces îndreptat împotriva unei întregi națiuni, şi anume, din pricina unui act de loialitate față de împăratul Franz-Joseph". După ce descrie peripețiile Memorandului, ziarul german vorbeşte despre revolta maghiarilor

împotriva demersurilor făcute de români către Viena şi despre diferitele lor feluri de a se răzbuna împotriva acestora.

Apoi continuă astfel: „Această revoltă patriotică (a maghiarilor) se manifestă de asemenea prin numeroase procese de presă împotriva românilor, ale căror condamnări extrem de severe alimentează răscoala poporului român, care devine din zi în zi mai de temut.

Într-adevăr, tendința guvernului maghiar de a distruge Partidul Național Român prin forța brutală s-a demascat clar în momentul când cele două cotidiene cele mai răspândite, „Tribuna" şi „Foaia poporului", au fost date în judecată şi condamnate de două ori la rând. În ultima vreme, aproximativ o sută de români au fost aduşi în fața justiției sub *diverse pretexte politice.* Şi toate aceste procese vor fi dezbătute în fața unei Curți cu juri ai cărei jurați sunt, toți, de naționalitate maghiară.

Este greu de închipuit amărăciunea ce a pus stăpânire pe poporul român în urma atâtor persecuții.

Şi ca o încoronare a tot ceea ce s-a întâmplat, guvernul ungar trimite acum pe toți membrii Comitetului Executiv al Partidului Național în fața juraților maghiari, în scopul de a răspunde înaintea acestora pentru opoziția pe care poporul român o face împotriva politicii de maghiarizare. De altfel, cum nu mai e un secret pentru nimeni că întreaga națiune română din Ungaria nu are decât un singur şi unic partid politic, Partidul Național Român, este evident că acest act de brutalitate este îndreptat împotriva celor trei milioane de români din Transilvania şi din Ungaria.

De altminteri, nu este vorba aici de un proces juridic care ar putea fi motivat de vreo lege concretă. Guvernul ungar, de conivență cu toate partidele maghiare, vrea mai degrabă să anihileze rezistența română împotriva politicii de maghiarizare şi pretenția românilor de a vedea restabilită autonomia Transilvaniei. Nu este, fireşte, aceasta decât o pură utopie. Toți cei ce cunosc starea de lucruri din această țară vor recunoaşte că acest proces nu va putea avea decât un singur rezultat, acela de a alimenta ura împotriva a tot ceea ce este maghiar şi de a pune în pericol existența însăşi a Imperiului, căci toată lumea ştie astăzi că, din pricina politicii lor brutale de maghiarizare, ungurii sunt astăzi poporul cel mai urât din Europa orientală. În Ungaria, românii, sârbii, slovacii şi croații, toți sunt pătrunşi de o ură profundă şi tradițională împotriva asupritorilor maghiari. În România liberă, maghiarii sunt urâți, precum şi peste tot in jur şi nici printre popoarele slave nu se bucură de alte sentimente. Unde vor oare să se ajungă?"

Se poate afirma că presa franceză a condamnat în unanimitate politica de oprimare a naționalităților, şi în special pe cea împotriva românilor, practicată sub forma acțiunii de maghiarizare.

Ziarul „Le Figaro" din 9 mai 1894 publică acest articol, din care reiese dezamăgirea opiniei publice franceze, care descoperă trista realitate a

pretinsei lupte pentru libertate, condusă de Kossuth, în realitate fiind vorba de o luptă pentru dominație a maghiarilor.

„Rar poți vedea un popor care a luptat ani îndelungați pentru a-şi obține independența şi libertățile ce i se păreau necesare dezvoltării proprii, subjugând la rândul său pe cei ce sunt mai slabi decât el! Cu toate acestea, la un spectacol de acest gen asistăm în acest moment în Ungaria, şi înțelegem emoția pe care o trezeşte, în Europa orientală, procesul ce se desfăşoară începând cu ziua de ieri la Klausenburg (Cluj).

Există în Ungaria şi în Transilvania trei milioane şi jumătate de români. Aceşti români, în ciuda faptului că sunt supuşi foarte leali ai împăratului-rege al Ungariei, duc o viață națională foarte intensă: țin la naționalitatea lor, la religia lor, la limba lor.

Guvernul ungar le refuză totul, chiar şi o reprezentare în Cameră şi aceasta, mulțumită unor procedee nemaiîntâlnite: au fost mutate înadins circumscripțiile electorale, obligând populația să meargă mii de leghe ca să poată vota.

Cu toate că legea recunoaşte că limba română trebuie să fie limba oficială în districtele locuite de ei, sunt trimişi aici funcționari necunoscând o iotă românească iar dreptatea este făcută de magistrați care nu înțeleg nimic din ceea ce spun reclamanții.

În şcoli maghiarizarea se face într-un ritm rapid, iar autonomia Bisericii române, recunoscută de legea din 1868, numai este astăzi decât o chestiune formală, şi încă niciatât“.

Referindu-se la procesul Memorandumului, ,,Le Figaro“ încheie: „Guvernul din Budapesta se străduieşte să mențină ordinea; este posibil, este sigur; dar el îşi face singur un mare rău, deoarece arată Europei întregi că liberalismul de care face atât de mare caz, în relațiile sale cu Austria, nu mai are nici o importanță când este vorba de națiunile oprimate de elementul maghiar. Toată lumea cunoaşte în Ungaria simpatia pe care Franța o nutreşte pentru patria ungară, şi trebuie să nădăjduim că se va înțelege la Pesta că nu trebuie, prin procese de acest gen, să dispară această simpatie! Orice om care iubeşte libertatea se roagă pentru achitarea doctorului Rațiu şi a celor douăzeci şi trei de complici.“

Principalii redactori ai ziarului „Le Figaro”, în această epocă, erau Cornély, Chincolle, Calmette, Anatole France, Emile Berr, Gaston Deschamps, spirite echilibrate, care examinau cu mare atenție o problemă înainte de a emite o judecată. Dar ei îşi făcuseră o falsă părere despre temperamentul politic al nobilimii maghiare, care reprezenta efectiv clasa conducătoare. Ungurii au ținut atât de puțin seama de avertismentele venite din Occident, încât, în loc să diminueze violența, au amplificat-o.

Ziarul „Le Temps“, care a reprezentat până în 1940 linia politicii externe a Franței, evita în coloanele sale spiritul partizan. Fiecare rubrică era ținută de un scriitor renumit. Problemele erau studiate atât de minuțios

încât ziarul era considerat ca un fel de „Revue des deux Mondes cotidiennes”.

Articolul său din 10 mai 1894, intitulat „Românii din Ungaria”, redactat cu o obiectivitate perfectă, demonstra eroarea esențială a guvernului maghiar de a dezbate în fața opiniei publice europene problema românilor din monarhia austro-ungară.

„Comitetul Național Român, în totalitate (25 de persoane), a fost adus în judecată în fața juriului de la Klausenburg (Cluj). Această jurisdicție eminamente populară şi liberală ar fi fost în măsură să liniştească asupra soartei inculpaților, dacă, din nefericire, autoritățile nu s-ar fi străduit, se pare, să falsifice procedurile judecătoreşti şi să diminueze garanțiile pe care legea le acordă acuzaților. Este suficient să parcurgem declarațiile miniştrilor unguri ca răspuns la interpelările ce le-au fost adresate în Cameră, pentru a ne da seama de pasiunea cu care şovinismul tratează această chestiune.

Este de presupus că şovinismul român, la rândul său, nu va întârzia nici el şi că întâlnirea dintre aceste sentimente contrare, dar egale, ar putea da naştere la o tensiune destul de serioasă a raporturilor Ungariei, nu numai cu cele trei milioane de supuşi români, dar chiar cu cele cinci milioane de români din Regatul Român şi guvernul lor.“

Ziarul „Le Temps“ făcea aluzie la răspunsul dat de primul ministru Weckerle la o întrebare referitoare la pericolul pe care Memorandumul l-ar reprezenta pentru siguranța publică, din pricina depeşelor ofensatoare pentru națiunea maghiară expediate de ziarele străine. Iată răspunsul lui Weckerle: „Depeşele care ar putea ofensa demnitatea maghiarilor vor fi suprimate şi se va avea grijă ca presa străină să fie informată conform adevărului şi să fie totodată prevenită de caracterul tendențios al dărilor de seamă ale anumitor agitatori”.

Ziarul „Journal des débats” a ripostat împotriva acestei tentative a lui Weckerle de a instrui presa europeană „conform adevărului”, evident cel unguresc! „Subliniem acest pasaj din discursul domnului Weckerle pentru a evidenția cât de incorect este procedeul guvernului ungar. De altfel, am fost informați, dintr-o sursă demnă de încredere, că autoritățile maghiare suprimaseră pur şi simplu depeşele ce nu le conveneau.”

Această încercare, pe cât de imprudentă, pe atât de inoperantă, de a extinde Cenzura maghiară la întreaga presă europeană, a avut ca rezultat de a face cunoscută Europei imaginea reală şi completă a politicii guvernului maghiar cu privire la naționalități. De altfel, cenzura aplicată telegramelor, expediate de corespondenții ziarelor străine, n-a slujit la nimic.

„Le XIX-e siècle”, al cărui director era Yves Guyot, fostul ministru al lucrărilor publice, îl însărcinase pe G. Garreau, unul din principalii redactori, să facă o anchetă în Transilvania, înainte de a începe procesul Memorandumului. La înapoierea sa la Paris, acesta din urmă a tipărit un

articol intitulat: „Românii din Transilvania”. El a reprodus aici textul Memorandumului şi a descris violenţele pe care delegaţia română le-a avut de suferit din partea autorităţilor maghiare, la înapoierea din vizita făcută împăratului. „În aceste plângeri şi doleanţe pe care le expunea Memorandumul, guvernul de la Budapesta a binevoit să vadă un act inadmisibil de rebeliune împotriva legilor ţării. Verdictul ce va fi dat curând Ia Klausenburg (Cluj) nu poate avea decât un singur efect, aceia de a demonstra românilor că singura cale deschisă de aici înainte pentru ei, spre a obţine satisfacţie, este calea revoluţionară. Mare imprudenţă, pentru un guvern ale cărui nedreptăţi îi îndeamnă pe cei interesaţi să ajungă la astfel de concluzii!“...

Întreaga presă europeană a luat apărarea cauzei juste a românilor. Celebrul arheolog şi profesor Angelo de Gubernatis scria din Roma, la 22 iunie: „Ungurii n-au meditat, cu siguranţă, îndeajuns asupra istoriei. N-au ţinut deloc seama de posibilitatea unor redeşteptări [naţionale]. Ei au intrat în Europa ca un popor războinic, de cuceritori, şi au izbutit, timp de secole de mizerie şi de sărăcie, să supună ţăranii care-şi lucrau pământurile. Dar Dumnezeu nu îngăduie ca popoarele să fie sclave pe vecie, în timp ce stăpânitorul se istoveşte-n corupţie. Dumnezeu îngăduie trezirea foştilor sclavi. El le insuflă sufletul său şi le dă o nouă conştiinţă asupra drepturilor lor. Ungurii reclamă pentru ei înşişi toate libertăţile, iar doleanţele lor sunt demne de toată simpatia, de tot respectul nostru, dar în acelaşi timp ei cer privilegii incredibile. Vor să fie stăpâni absoluţi peste români, iar aceştia să rămână valeţii lor. Aşa ceva nu este cu putinţă, nu mai este admisibil. Ceea ce Casa de Habsburg a făcut pentru Ungaria, nobilimea ungară trebuie să aibă curajul s-o facă pentru românii din Transilvania: să le acorde toate beneficiile libertăţii pe care au binemeritat-o ei înşişi, dar faţă de care ar deveni nedemni, dacă nu vor şti s-o respecte faţă de un popor care este o minoritate a sa.

Cred că românii sunt adevăraţii supravieţuitori ai vechii Dacii. Roma i-a adoptat şi i-a civilizat pe locurile unde romanii i-au găsit, unde au rămas, şi dacii au dat lumii doi dintre cei mai buni împăraţi romani: Aurelian şi Probus. Erau amândoi români din Transilvania. Prin ei românii şi-au câştigat cu adevărat dreptul de cetate în lumea civilizată. Istoria ungară are ea însăşi amintiri glorioase... Nu trebuie ca ungurii să-i dispreţuiască prea mult pe vechii stăpânitori ai pământului; nu mai poţi, la sfârşitul secolului nostru, să terorizezi popoare întregi. Justiţia internaţională n-are alt tribunal decât opinia publică. Dar această opinie este nemiloasă cu tiranii şi îi condamnă la dispreţ şi izolare, iar izolarea înseamnă moarte.“

Marele poet Giosuè Carducci a trimis condamnaţilor la proces acest mesaj: „Românilor de dincoace şi de dincolo de Carpaţi, din preajma

Columnei lui Traian, un salut pentru credința lor în viața nemuritoare a rasei noastre!“...

Solidaritatea elitei intelectuale italiene, după sentință, constituie un indiciu clar asupra gravei erori comise de guvernul Ungariei.

Luigi Palma, profesor de drept constituțional al Universității din Roma, istoricul Cesare Cantu, profesorul B. E. Marinelli din Roma, Eduardo Calenda, Roberto Fava, toți şi-au arătat simpatia şi solidaritatea față de românii din Transilvania, în lupta lor pentru emancipare.

La Camera deputaților, interpelarea deputatului Imbriani îl punea pe primul ministru Crispi într-o situație delicată, căci el raliase Italia la Puterile Centrale, pentru a forma Tripla Alianță.

Iată câteva fragmente dintr-un articol apărut în ziarul: „Il Diritto di Roma“, reprezentative pentru atmosfera opiniei publice italiene, în urma procesului Memorandumului. Ziarul, după ce condamna procedeele guvernului maghiar, califica acest proces ca una dintre cele mai grave erori politice, similare cu atâtea altele comise pe vremuri de către Austria față de Lombardia şi Veneția. În concluzie, ziarul scria: „Atitudinea Ungariei față de români o poate face să-şi piardă o parte din stima opiniei publice europene. Astfel, condamnarea reprezentanților românilor din Transilvania, în frunte cu doctorul Rațiu — învinuiți că au redactat Memorandumul în favoarea națiunii lor — va lăsa în lumea civilizată o impresie de dezgust. Este o injustiție comisă de tribunalul maghiar, mai ales când componența acestui tribunal n-a prezentat nici o garanție legală pentru acuzați, care, în treacăt fie spus, fac parte dintre individualitățile cele mai respectate ale poporului. Maghiarii, care sunt îndreptățiți să țină la prietenia cu Italia, n-ar trebui să uite că românii sunt latini (ca şi italienii) şi că aceştia, printr-o lege naturală de familie, le datorează afecțiune. În consecință, un principiu de bună şi înțeleaptă politică le impune ungurilor să guverneze într-un spirit de libertate şi de respect pentru autonomia locală a românilor, ca supuşi ai statului ungar.”

Ura în politică alimentează erorile fatale ale unui stat.

Propaganda română n-ar fi izbutit să determine tensiunea şi sprijinul opiniei publice europene, chiar dacă fusese foarte bine organizată. Din fericire această opinie aflase despre teribila realitate a asupririi maghiare şi de farsa constituției liberale a Ungariei.

„Este un întreg popor care apare în calitate de acuzat. Acest proces nu este, în realitate, decât un episod aproape epic al unei mari lupte între naționalități. Europa întreagă a răsunat de freamătul de durere al lui Kossuth şi al prietenilor săi, apărători ai drepturilor poporului ungar. Or, acest popor ungar, şi Kossuth şi prietenii săi politici, n-au încetat niciodată să fie asupritorii cei mai sălbatici ai naționalităților asupra cărora şi-au întins mâna. Este o monstruozitate existența acestui regat ungar, tiranizând

milioane de slavi şi de români cu o ferocitate demnă de despotismul turcesc." („La libre parole", din 9 mai 1894.)

Pe data de 2 iunie (a aceluiaşi an), James Darmesteter trimitea românilor, după condamnarea lor, următorul mesaj: „Ungaria a uitat, oare, atât de repede că a luptat cu arma pentru drepturile omului şi ale cetăţeanului şi de martiriul său din 1849? Să fi uitat ea că un popor care a suferit atâta pentru drepturile sale este dator mai mult ca oricare altul să respecte drepturile celuilalt? Să fie, oare, o lege că în asupritul de ieri zace asupritorul de mâine? Când oare popoarele creştine îşi vor reaminti, toate, cuvântul Domnului: «Nu asupri străinul care locuieşte pe pământul tău, căci îţi vei reaminti, Israel, că ai fost asuprit şi tu în Egipt.»"

Reacţia presei europene faţă de intoleranţa maghiarilor a făcut cel mai mare serviciu românilor, deschizând calea sentinţei de la Trianon.

Marele polemist Henri Rochefort, într-un articol publicat în „L'Intransigeant" din 13 mai 1894, expune revolta spiritului liberal al Europei şi înfierează politica guvernelor maghiare faţă de români.

„Procesul care se judecă acum la Curtea cu juri din Klausenburg (Cluj) şi în care sunt implicaţi 25 de membri ai Partidului Naţional Român, depăşeşte într-adevăr toate frontierele imaginabile ale nedreptăţii. Crima acuzaţilor este aceasta : asupriţi, persecutaţi şi trataţi ca animalele sălbatice de către maghiari, românii din Transilvania au trimis o delegaţie către împăratul Austriei, suveranul lor, pentru a le exprima doleanţele. Şi iată, faptul de a fi trecut peste justiţia ungară, este, se pare, pasibil de cea mai grea pedeapsă. Orgoliul maghiar nu acceptă ca românii, exploataţi şi torturaţi de nemiloşii lor stăpâni, să se ducă să ceară ajutorul Şefului suprem al imperiului. Există probabil în această interdicţie feroce teama dezvăluirilor pe care victimele nu vor întârzia să le publice împotriva torţionarilor lor. Aceştia nu doresc ca cei mai puţin civilizaţi să vadă clar în conduita lor nemiloasă... Viaţa românilor din Transilvania, care gem acum sub jugul ungurilor, este ca „snopeala-n bătăi" ridicată la gradul de instituţie. Agenţiile telegrafiază că acuzaţii Lucaciu şi Albini, aclamaţi la intrarea în tribunal de către mii de români ieşiţi să-i întâmpine, au fost loviţi fără ruşine de către unguri, la sfârşitul audierii. Acest fel de a înţelege respectul datorat prizonierilor puşi în imposibilitatea de a se apăra este prea de tot maghiar. Şi asemenea atentate au loc chiar a doua zi după manifestaţiile entuziaste, prilejuite de funeraliile marelui eliberator Kossuth! Iar noi, care altădată ne-am rugat atât de mult pentru libertatea Ungariei! S-o spunem pe şleau, acum c-au obţinut-o, ei o folosesc într-un mod cu totul ciudat. Cum pot fi posibile asemenea infamii? Cum se face că marile puteri europene nu s-au întrunit încă într-un mare tribunal de arbitraj, chemat să împiedice asuprirea unor popoare de către altele? S-ar putea spune, iată, că n-am făcut nici un pas înainte de la vârsta cavernelor."

Primul ministru Weckerle se putea felicita de succesul obținut! Am rezumat la maximum citatele din voluminosul dosar cu tăieturi din ziarele epocii, suficiente totuşi pentru a descrie regimul de teroare şi de maghiarizare cu orice preț a naționalităților.

Marele istoric Ernest Lavisse a tras concluzia acestui absurd proces în mesajul său pe care l-a trimis, la 30 mai 1894, condamnaților:

„Românilor, acelora care, pentru faptul că au revendicat în mod legal drepturile națiunii române, au fost acuzați şi condamnați pe nedrept, le trimit omagiul admirației mele respectuoase, al simpatiei mele profunde şi al dorinței mele arzătoare pentru a-şi lua revanşa asupra justiției şi a drepturilor atât de brutal ofensate, în persoana lor. Această revanşă sper că va fi luată curând, ştiu că este inevitabilă! Trăiască România!“

Un sfert de secol mai târziu revanşa va fi luată!

Trebuie să recunoaştem că guvernele ungare n-au fost deloc intimidate de furtuna protestelor iscate de proces şi de sentința din 4 mai 1894. Dimpotrivă, au continuat cu şi mai multă energie politica lor de maghiarizare. Neîndoios, această energie ar fi putut fi utilizată pentru binele Ungariei, susținând o cauză justă. Dar temperamentul pătimaş al maghiarilor îi împiedica să vadă realitățile aşa cum erau.

Un an mai târziu, în noiembrie 1895, au avut loc dezbaterile procesului „Stindardelor din Agram”[5], care s-a sfârşit prin condamnarea a patruzeci şi opt de studenți croați la pedepse de la doi până la patru ani de închisoare. Procesul nu era de natură să contribuie la ameliorarea relațiilor dintre croați şi maghiari.

Cu prilejul dezbaterilor din Camera maghiară, la 23 iulie 1904, deputatul Konyathy Béla, vorbind despre raporturile existente între Croația şi Ungaria, a făcut trista constatare a urii profunde a croaților față de unguri. Intelectualitatea năzuia să realizeze o mare Croație, ceea ce nu putea fi nici acceptat, nici tolerat, căci aceasta voia să însemne o demonstrație împotriva unității țării aparținând Coroanei maghiare.

Deputatul Konyathy a reamintit cuvintele deputatului croat Kovačević, conform cărora generația actuală era total pierdută pentru cauza maghiară. Dar pentru Tisza, Apponyi, Kossuth, Weckerle nu exista în Ungaria o problemă a naționalităților. În toate declarațiile lor, ei nu vorbeau decât despre „Statul Național Unitar Maghiar” ca despre o realitate evidentă. Erau intoxicați de o adevărată iluzie.

În nici un moment, aceşti oameni politici n-au examinat cu seriozitate aspectele proceselor de la Cluj şi de la Agram şi nici repercusiunile pe care acestea le puteau avea asupra opiniei publice din România şi Serbia. Fără orgoliul lor, ar fi putut înțelege solidaritatea românilor liberi cu cei din Ungaria, şi pe cea a sârbilor cu croații şi sârbii din Serbia.

---

5 Zagreb (n.tr.)

Studiind documentele referitoare la atmosfera creată în Europa de procesele intentate broşurii ,,Replica“ şi „Memorandumului", suntem uimiți de rolul jucat, în acel moment, de studenții români de la Paris, Roma, Viena, Berlin, Oxford sau Bruxelles.

În 1891, s-a fondat în Bucureşti „Liga culturală”, având ca scop strângerea legăturilor între românii de pretutindeni. Organizații ale acestei Ligi au fost create dincolo de granițele României, în toate centrele universitare ale Europei, unde existau studenți români. Ei au fost creatorii climatului favorabil al cauzei românilor. Elanul lor tineresc a trezit în cele din urmă simpatii şi a determinat atitudini prețioase pentru cauza românilor. Idealismul lor militant a strâns laolaltă personalitățile proeminente ale ştiinței şi politicii.

Un rezultat al acestui elan studențesc a fost crearea la Oxford a unui miting prezidat de celebru! filolog şi romanist N. R. Morphile. El era înconjurat de cei mai iluştri profesori ai acestui vechi şi prestigios centru universitar: Spooner, Dr. N. Bridges (în acel moment şeful şcolii pozitiviste engleze), Carlyle şi Ball. O mare manifestație de simpatie în favoarea românilor din Ungaria, de la Oxford, constituia o victorie a propagandei naționale. E de ajuns să extragem câteva fragmente din discursul profesorului Morphile: „Am vizitat în trei rânduri România şi frumoasa regiune a Transilvaniei şi am cunoscut de aproape acest interesant popor. E foarte ciudat să descoperi un popor de origine nobilă, vorbind o limbă derivată din latină, care, în ciuda tuturor persecuțiilor la care a fost expus, se dezvoltă totuşi cu atâta vigoare, atât de departe în estul Europei.”

Profesorul Morphile şi-a încheiat discursul făcând apel la simpatia compatrioților săi pentru cauza justă a unei națiuni harnice, energice şi pline de viață, care nu cerea nimic altceva decât să fie un element de cultură în sânul marii familii europene.

Răspunzând scrisorii de mulțumire a doctorului I. Rațiu şi numeroaselor telegrame primite, profesorul Morphile declară: „Toate aceste manifestări dovedesc cât de puternic este spiritul național în sufletul poporului român. Admirăm devotamentul dumneavoastră pentru viața națională. Vă dorim curaj şi mult succes, şi fiți convinşi că simpatiile personalităților noastre cele mai luminate nu vă vor lipsi. Dovadă, moțiunea propusă de doctorul Bridges, sprijinită de venerabilul Spooner, care, în toiul celor mai vii aplauze, şi-a exprimat credința că poporul român din Transilvania îşi va obține autonomia şi a regretat că ungurii, care, acum patruzeci şi şase de ani, au trezit prin suferințele lor simpatia Marii Britanii, tratează astăzi într-o manieră atât de inumană celelalte naționalități.“

O tânără profesoară din Franța, domnişoara Delhomme (a fost mai târziu directoarea şcolii de fete din Mans), care studia la Oxford, a rostit cu prilejul acestui miting o conferință foarte documentată asupra românilor din Transilvania. Dar ea nu s-a mulțumit cu atât; simpatia ei pentru români s-a

transformat într-un veritabil apostolat. După mitingul de la Oxford, s-a dus la Londra, a bătut la uşile redacţiilor marilor ziare, încercând să trezească interesul pentru suferinţele poporului român. A vizitat şi oameni politici, pe deputaţii cei mai importanţi, pentru a-i convinge să devină apărătorii cauzei române.

Toată această trudă de a capta simpatia pentru românii monarhiei austro-ungare a fost opera tinerimii române care-şi făcea studiile în străinătate.

Cu prilejul reuniunii de la Bruxelles, în luna august 1897, în cadrul congresului interparlamentar, contele Apponyi a ţinut un mare discurs făcând apologia constituţiei milenare a Ungariei şi a pretinsului liberalism maghiar. Strălucit orator, exprimându-se cu o uşurinţă egală în franceză, engleză, germană şi italiană, Apponyi a polemizat (cum era de aşteptat) cu delegaţia parlamentară română, protestând că se amestecă în treburile interne ale Ungariei. Delegaţia română ridicase problema situaţiei românilor din Ungaria şi a regimului la care erau supuşi. A doua zi, Liga Naţională şi Culturală Română, al cărei preşedinte la Bruxelles era Ioan Raţiu care-şi dădea aici doctoratul în Drept, a distribuit membrilor congresului interparlamentar o broşură în limba franceză, în care le explica, printr-o documentare perfectă, adevărata faţă a liberalismului maghiar şi ceea ce însemna în realitate constituţia milenară a Ungariei. Broşura evidenţia situaţia dramatică a românilor din Transilvania şi fusese redactată de Roman, vechi redactor la ziarul „Tribuna" din Sibiu, care cunoştea cu exactitate regimul constituţional ungar de la 1900 — 1918. El a fost mai apoi, în mai multe rânduri, deputat şi senator în Parlamentul român.

Era de aşteptat ca această broşură să producă o reacţie din partea delegaţiei ungare. Contele Apponyi i-a însărcinat pe deputaţii Pazmandy Dénes şi Asboth să redacteze răspunsul, care a fost publicat în „L'Indépendance Belge" din 14 august 1897. Efortul celor doi deputaţi unguri de a minimaliza efectul produs de broşura „Protestul românilor din Transilvania împotriva oprimării ungare" i-a îngăduit lui Roman să le respingă toate argumentele. A urmat apoi o polemică de trei săptămâni în coloanele ziarului belgian, la care a participat şi George Moroianu, marele apărător al cauzei românilor din Transilvania. George Moroianu studia pe atunci ştiinţele politice şi avea să ajungă, în 1919, rectorul Academiei de înalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj.

Un om politic belgian a intervenit de asemenea în această dezbatere printr-o scrisoare, semnată Durand zis Dupont, mai curând neplăcută pentru delegaţia ungară. El cunoştea bine situaţia naţionalităţilor sub regimul ungar, deoarece citise „Guvernarea în democraţie" de Emile Laveleye. în volumul al II-lea, autorul acestei lucrări dăduse ungurilor un avertisment: „Măsurile din ce în ce mai severe pe care aceştia le iau, pentru a impune învăţarea şi folosirea limbii maghiare croaţilor, slovacilor,

românilor sau germanilor locuind în Transilvania, nu pot conduce la maghiarizarea acestor populații, ci dimpotrivă, seamănă germenii unor resentimente foarte periculoase pentru viitor."

Ceea ce se va şi întâmpla.

O întreagă generație de români a întreprins o propagandă intensă împotriva regimului de asuprire al guvernelor maghiare în scopul maghiarizării națiunilor. Desigur, sârbii, croații şi slovacii duceau o acțiune similară pentru a lămuri opinia publică europeană. Rezultatele acestei campanii, pentru adevăr şi dreptate, s-au făcut văzute în toamna anului 1907, cu prilejul conferinței interparlamentare pentru pace ținută la Budapesta. Era exact la două luni după ce contele Apponyi reuşise să determine Parlamentul să aprobe faimoasa lege şcolară care suprima învățământul în limba maternă al copiilor din şcolile primare ale diferitelor naționalități. Legea votată a provocat protestele violente ale românilor, slavilor şi germanilor din Ungaria. Ecoul acestor proteste a putut fi verificat prin articolele apărute în presa mondială a acelui moment. Neîndoios, guvernul maghiar dădea dovadă de o mare îndrăzneală trimițând invitații la conferință marilor personalități europene. Multe invitații au rămas fără răspuns, sau, mai exact, răspunsurile au fost negative.

Marele scriitor norvegian Bjørnson, care luase apărarea naționalităților prin articole publicate în „Neue Freie Presse", „Die Zeit" şi „Haetz", a crezut de datoria sa să-şi motiveze absența la congres: „În tinerețea mea am iubit şi am admirat mult poporul maghiar pe când era asuprit şi plângea amarnic. Dar mai târziu, după ce am studiat mai îndeaproape, şi după ce m-am convins de nedreptățile pe care le comite față de alte naționalități, am început să-i detest şovinismul. Sunt convins că în afara Ungariei nu există nimeni care să nu aibă aceleaşi sentimente, şi, credeți-mă, aceste nedreptăți vor conduce Ungaria, mai devreme sau mai târziu, la pieire." Acest răspuns a fost publicat în revista ungurească din Budapesta „A Ahir", în luna septembrie 1907.

Aceeaşi revistă a publicat şi răspunsul contelui Tolstoi la invitația primită. Invitația surprinde, deoarece Tolstoi nu era şi nu fusese niciodată un parlamentar. Duma fusese acceptată de Nicolae al II-lea, după revoluția din 1905. Milan Marković — în teza sa de doctorat „Tolstoi şi Gandhi", teză prezentată în 1927 la Sorbona şi tipărită de revista „Revue de littérature comparée" (revistă condusă de F. Baldensperger şi Paul Hazard) — a pus în lumină originea gândirii tolstoiene, ca şi acțiunea lui Mahatma Gandhi. Acesta din urmă mărturiseşte, în lucrarea sa „Tânăra Indie", cele trei mari influențe care i-au determinat întreaga viață: „Biblia, Puşkin şi Tolstoi". Gandhi îl caracteriza pe Tolstoi drept „marele profet al neîmpotrivirii la rău". Or, Lev Tolstoi, adversar al violenței, acela care a enunțat principiul neîmpotrivirii la rău prin rău, nu putea să ratifice, prin prezența sa, farsa

unei conferințe interparlamentare pentru pace, şi mai ales una care se ținea la Budapesta.

Neîndoios, prezența marelui scriitor, apostol al rezistenței pasive şi duşman al războiului, ar fi acordat o mare autoritate conferinței interparlamentare pentru pace, prin imensul prestigiu de care se bucura în lumea întreagă.

El cunoştea prea bine asuprirea naționalităților din Ungaria şi politica violentă de maghiarizare, grație secretarului său (totodată şi medicul său) doctorul Makowetzky, slovac din Ungaria. Imprudentă o asemenea invitație, adresată unui om ce nu ezitase să intre în conflict cu Biserica Ortodoxă Rusă, care-l excomunicase. Şi inexplicabilă această invitație contelui Tolstoi, a cărui operă atât de vastă trebuia să fie cunoscută de contele Apponyi. Crezuse el oare în solidaritatea claselor, într-un serviciu făcut între doi oameni aparținând nobilimii celei mai autentice? Răspunsul a fost zdrobitor: „Un congres al păcii n-are nici o valoare atunci când în sânul acestuia apostolii săi clamează în favoarea păcii, în timp ce la ei acasă asupresc popoarele. Iar ceea ce este şi mai trist este faptul că în străinătate contele Apponyi are reputația unui pacifist, în timp ce în Ungaria nu recunoaşte nici măcar calitatea de om acelora ce nu sunt maghiari... Orice ființă cu judecată sănătoasă trebuie să-i smulgă acestui om masca mincinoasă, pentru a arăta lumii întregi că nu este un binefăcător, ci o simplă pasăre de pradă.“

Apostolul de la Iasnaia Poliana însemna cu fierul roşu fruntea unuia dintre cei mai fanatici autori ai politicii de maghiarizare. Când Tolstoi îl acuza pe contele Apponyi că în „Ungaria, el nu recunoşte nici măcar calitatea de om acelora ce nu sunt maghiari”, celebrul scriitor rus făcea aluzie chiar la sentența contelui maghiar, care declarase: „Tot ember, nem ember“, adică „Slovacul nu este o ființă”.

Această sentință fără apel n-a produs nici o emoție printre conducătorii politicii ungare. Ei continuau cu credință alternativa doctorului Kosztensky Géza, enunțată încă din 1893: „Sau vom fi anihilați, sau naționalitățile vor trebui să ni se asimileze, *tertium non datur*“.

O întrebare se impune: cui trebuia să-i slujească politica de maghiarizare dusă de Tisza, Weckerle, Apponyi, Andrássy etc.? Evident, nu națiunii maghiare, adică totalității unei populații aparținând aceleiaşi națiuni.

„Repartiția proprietății în Ungaria era în 1937 următoarea: raportată la întinderea Ungariei de astăzi, dintr-un total de 16.173.443 pogoane marea proprietate poseda, în 1916, 5.978.596 pogoane, adică 36,9%; în 1921, 5.799.774 pogoane, adică 35,9% şi în 1930, 4.862.889, adică 30,5%. Situația actuală este deci următoarea: cele 1.232 mari proprietăți, având peste 1.000 pogoane şi constituind 0,1% din totalul unităților agricole, ocupă 30% din suprafața totală a pământurilor. În medie, o mare proprietate deține deci 3.947 pogoane. Numărul proprietăților mai mici de 5

pogoane este de 1.142.294, aşadar 71,5% din numărul total al proprietăților, întinderea lor totală fiind de 1.748.831 pogoane, adică 11% din suprafața totală a pământurilor. În general, un mic proprietar posedă 1½ pogoane de pământ. Aceste cifre caracterizează din plin absența totală de proporționalitate socială în repartiția proprietăților. Pe de o parte 3.497.1 de pogoane pentru fiecare proprietar, pe de altă parte, 1½ pogoane. Şi atunci unde se află multitudinea celor ce nu posedă bunuri? Această situație explică dezvoltarea structural defavorabilă a societății agricole." (*La Révolution muette,* Budapesta 1937, pag. 104.)

„...40% din populația agricolă, adică 1.790.811 persoane, această cifră cuprinzându-i şi pe funcționarii agricoli şi toți fermierii, nu posedă pământ. Dacă defalcăm numărul funcționarilor, al fermierilor şi al populației agricole cu alte ocupații, rămân 1.625.967 de indivizi cu familiile lor, evident, care nu posedă pământ şi trăiesc exclusiv din munca lor. Numărul acestor deținători de proprietăți mai mici de 5 pogoane, fermieri şi muncitori agricoli, este de 1.417.487. Adevăratul proletariat agricol numără deci 3.043.454 de invidizi, adică cei 3 milioane de cerşetori maghiari de care s-a vorbit atâta şi pentru care nu s-a făcut nimic. Ei formează ceva mai mult de două treimi din populația agricolă şi o treime din toată populația maghiară." (*Ibidem,* pag. 106—117).

Acest imens proletariat agricol, cum spunea Kovács Imre în *La Révolution muette:* „83% din populația noastră agricolă şi 43% din toată populația maghiară, ducând viața de proletar agricol, constituie cel mai important proletariat agricol din toată Europa".

Această situație nu putea să nu dea naştere la o lentă descompunere morală în sate, sub forma sectelor religioase, ale căror practici reamintesc de epocile cele mai întunecate ale începutului Evului Mediu. Kovács Imre vorbeşte despre unele aspecte ale acestor practici mistice.

„Atâtea lucruri au fost scrise despre starea de mizerie a acestei populații. Sunt copiii abandonați ai națiunii, pentru care nimeni nu vrea să facă nimic. Ei trăiesc o viață agitată, animați de sentimente nesigure şi, încetul cu încetul, ultima urmă de conştiință umană dispare din sufletul tor. Ei se scufundă în nihilism şi totul le este egal. Devin ceea ce în germană se numeşte «Lumpenproletariat», elementul cel mai periculos care începe să fie dominat de atmosfera «panem et circenses» din Roma. Ei încearcă să scape de mizerie; numeroase căi le sunt deschise: scufundarea în nihilism, înființarea de secte religioase, înrolarea în mişcări cu scopuri şi idei tulburi. Dar toate acestea înseamnă o revoluție mută..."

„...În această ultimă perioadă, proletariatul nostru agricol, ca să alunge mizeria, se refugiază în secte. Conjunctura de după război le uşurase situația pentru câțiva ani şi tensiunea socială slăbise cât de cât. Dar la sfârşitul acestei conjuncturi muncitorii noştri agricoli ajunseseră într-o stare catastrofală, astfel încât, dacă judecăm după semnele exterioare, erau

expuşi la o totală decădere morală şi spirituală. Iată de ce viaţa celor «3 milioane» merită astăzi o atenţie specială. Soarta lor disperată şi tot ceea ce situaţia lor socială are mai înspăimântător îşi găsesc consolarea în extaze necugetate, în furia religioasă sau în slujba unor idei fantasmagorice.

Mizeria umană are o limită, după care conştiinţele se erodează şi demnitatea devine iluzorie. Largi pături de muncitori agricoli au atins această limită şi merg spre prăpastia de unde nu mai există întoarcere.

Până la Marele Război — 1914 —, ţărănimea şi muncitorimea agricolă găseau totdeauna o ieşire sau primeau încurajări, graţie cărora puteau aştepta şi spera. Revoluţia ţărănească, socialismul agrar, emigraţia au fost tentative disperate, dar salutare (în ceea ce priveşte materialul uman) şi au dat satisfacţie revendicărilor realizabile ale cerinţelor lor, reducând astfel tensiunea respectivă. Naţiunea a pierdut mult, dar calitatea elementului etnic a rămas neschimbată. Prin sistemul copilului unic, ţăranul se întoarce împotriva lui însuşi, distrugând naţiunea şi din punct de vedere calitativ. În secte decăderea calitativă este rezultatul mizeriei; demoralizarea intelectuală, morală şi spirituală este în plină desfăşurare şi — cu câteva excepţii, — proletariatul intelectual se pierde în nihilismul total: sfântul destructivism; în timp ce lumea mistică a sectelor pregăteşte sufletele pentru o nouă revoluţie ţărănească.

...Din unele case de fermieri, se aud gemete înspăimântătoare, strigăte, apoi plânsete care se sting, şi apoi cântece... Aceste zgomote neobişnuite produc o impresie adâncă în noaptea calmă a pustei... Dar încetul cu încetul te obişnuieşti cu ele, pentru că în fiece seară se repetă sub o formă sau alta. Este serviciul divin al sectei care-l invocă pe diavol. Adepţii săi nu cred într-o soartă mai bună pe pământ şi trebuie să-şi asigure aşadar, prin toate mijloacele, viaţa de dincolo. Această lume înseamnă mizeria eternă, sclavia şi umilinţa. Pentru oamenii aceştia Biblia a fost o revelaţie şi un eveniment. Ei s-au cutremurat citind vorbele încurajatoare ale lui Hristos, care spunea: «Îi va fi mai uşor unei cămile să treacă prin urechile acului decât unui bogat să intre în împărăţia cerurilor». Ei au simţit că raiul le este rezervat. L-au câştigat prin suferinţele lor pe pământ şi acum trăiesc în speranţa vieţii de apoi. Dar conştiinţa păcatului îi nelinişteşte puternic. Ce se va întâmpla dacă, din pricina păcatelor, nu vor obţine iertarea? Păcatul le-a apărut sub aspectul Satanei. Ca urmare a cunoştinţelor lor teologice primitive şi a încordării nervoase constante în cursul şedinţelor biblice, au ajuns la ideea că diavolul îi locuieşte şi că fericirea totală, după moarte, nu le va fi asigurată atâta vreme cât nu-l vor fi alungat pe Satana din trupul lor.

Atunci s-au înarmat cu bice şi înaintea începerii serviciului religios, se flagelează reciproc, după ce mai întâi se dezbracă. Îşi torturează şi îşi martirizează trupurile, pentru a-l scoate pe diavol din ale sale. O mare mulţime participă la acest oribil serviciu divin. Când unul din membrii

sectei se simte în stare de păcat, este biciuit de către camarazii săi. După ce l-au alungat pe diavol din trup, serviciul divin începe. Urmează lectura câtorva versete din Biblie şi adepții discută într-o aşteptare febrilă, de dorință din ce în ce mai ardentă şi o mâhnire adâncă. Între timp cântă, iar la sfârşitul slujbei se întorc acasă obosiți, dar fericiți.

...Cu timpul însă s-au săturat de atâtea flagelații şi torturi şi s-au potolit. Nuielele le-au căzut din mâini iar Biblia îi îndrepta spre alte căi. Au renunțat să-l alunge pe diavol şi acum aşteaptă ca Sfântul Spirit să-i pătrundă. Cred că Sfântul Spirit va coborî asupra lor. Iată de ce acum au intrat în secta Pentacostalilor. Aderenții lor s-au răspândit în lumea rurală şi nici nu ne putem închipui tragedia ce se ascunde dincolo de ferestrele închise ale gospodăriilor țărăneşti.

...După atâtea secole, chinuiți şi la capătul suferințelor, oamenii au găsit o nouă cale care le îngăduie să scape de legile Puterilor terestre. Membrii unor numeroase secte de dincolo de Tisa rămân sterili. Nu-şi doresc copii, pentru că nu vor ca descendenții lor să sufere şi ei. Sfârşesc pur şi simplu cu totul: se condamnă ei înşişi la moarte. Toți se îmbracă în negru şi chiar copiii născuți anterior poartă veşminte negre până la gât. Nu pot suporta viața din jurul lor. Distrug tot ce înfloreşte, încurajează, naşte speranță. Smulg florile, ciopârțesc arborii şi nu cruță decât salcâmul, simbolul sărăciei. În jurul gospodăriilor lor, totul piere şi se stinge."

A existat o aristocrație maghiară robustă, care şi-a apărat privilegiile cu o energie inegalabilă, incapabilă să înțeleagă sensul marilor schimbări sociale şi economice în mişcare continuă de după 1848. Ea n-a înțeles lecția ce se desprindea din primul război mondial, aceea a afirmării principiului naționalităților. Neclintită, nega aceste principii, deşi se vedea limpede care va fi rezultatul.

În 1914, contele Károly a înființat un mare partid arborând toate ideile democratice. Unul din adepții săi, Ştefan Apáthy, profesor la Universitatea din Cluj, om de ştiință de mare prestigiu, şi-a asumat sarcina de a defini politica noului partid cu privire la naționalități. În ziarul ,,Magyarország" din 1 august 1916 (cu douăzeci şi opt de zile înainte de intrarea în război a României), el scria: „Noi trebuie să identificăm maghiarismul cu națiunea maghiară şi, creând un program de opoziție, nu trebuie să ținem deloc seama de acei oameni care trăiesc în Ungaria şi nu vor să fie maghiari. Nu trebuie să satisfacem nici una din doleanțele naționalităților. Să nu le întrebăm care le sunt dorințele şi doleanțele de care ar trebui să ținem cont, fără să aducem prejudicii unității statului național maghiar. Nu, esențialul nu constă în aceasta, ci să ştim ce vrem noi şi cum trebuie să acționăm noi împotriva naționalităților şi în interesul unității statului maghiar şi al progresului națiunii maghiare."

Se poate oare formula într-un mod mai categorie o atitudine contrară ideii de bază a democrației? Neîndoios, această afirmație are, prin latura ei

absurdă, aerul unei bravade împotriva cursului istoriei. Dar ea semnala totodată în mod clar ce-ar însemna pentru naționalități o eventuală victorie a monarhiei dualiste.

Ne putem uşor imagina ce ecou a avut printre români acest articol-program al profesorului Apáthy.

Ca să salveze esența naționalității maghiare, concentrată în nobilime, aristocrația a respins orice reformă socială şi economică putând aduce după sine o cât de mică ştirbire a privilegiilor sale.

Sociologii maghiari Kovács Imre, în *Revoluția mută*; Erdel Ferenc, în *Satul unguresc;* Szabó Zoltán, în *Mizerie neagră*; Feja Géza, în *Semnul furtunii*, Illés Gyula, în *Locuitorii pustei;* Elekes Boldizari în *Hristos al pâinii,* toți descriu în operele lor apărute între 1932—1938 prețul plătit de poporul ungar pentru a salva esența naționalității „concentrată" în nobilime.

Neîndoios, intransigența cu care conducătorii unguri au susținut, pe toată perioada războiului [din 1914—1918] aceleaşi principii, până în ziua când înfrângerea a declanşat furtuna revoluției, este uluitor. În nici un moment nu s-au gândit să examineze problema naționalităților în caz de înfrângere.

În primăvara anului 1918, această înfrângere a devenit o certitudine, dar până în ultimele clipe clasa politică maghiară era convinsă că va putea păstra integritatea absolută a Ungariei.

Memoriile generalului Cramon, reprezentantul pe timp de război al Marelui Cartier General German pe lângă cel al armatei austriece, ne aduce o prețioasă contribuție referitoare la atitudinea conducătorilor unguri. Generalul afirmă că oamenii politici, chiar în momentele cele mai tragice ale războiului, nu-şi dădeau seama de pericolul mortal ce amenința vechiul Imperiu al Habsburgilor. Eforturile disperate ale împăratului Carol, de a proceda la federalizarea imperiului, pentru a-i împiedica dezmembrarea, s-au lovit de opoziția încăpățânată a oamenilor de stat ungari. Aceştia nu aveau nimic împotriva federalizării Austriei propriu-zise, dar nu voiau să audă vorbindu-se de acelaşi sistem şi pentru Ungaria.

În timp ce încheieturile Imperiului trosneau de peste tot, ca o constracție veche la începutul unui cutremur de pământ, oamenii de stat maghiari rămâneau prizonierii ideii unei Ungarii milenare. În „Înfrângerea puterilor centrale", K. Fr. Novák oferă un exemplu tipic al neclintitei atitudini maghiare față de naționalități, cu o lună înaintea prăbuşirii.

Nefericitul împărat Carol l-a trimis pe contele Ştefan Tisza, cel mai dârz adversar al naționalităților, în regiunile meridionale ale Imperiului, ca să stabilească contacte şi să studieze la fața locului problema iugoslavă. Ne putem da seama de sentimentele lui Tisza din discursul pe care l-a rostit la Sarajevo, la 23 septembrie 1918. Era exact cu 24 de zile înainte ca Alexandru Vaida-Voevod să declare, pe 17 octombrei, în Camera deputaților din Budapesta, în numele națiunii române: „Românii din Ungaria şi cei din

Transilvania cer să se desprindă de Ungaria şi să-şi decidă de aici înainte propriul destin".

Ştefan Tisza, om politic de o inteligență superioară, egală curajului său, domina prin cultură, talent şi darul oratoric. Avea deci toate posibilitățile să tragă concluziile din informațiile pe care le avea asupra situației Imperiului şi mai ales a Ungariei. Astfel, este exclus să nu-şi fi dat seama de momentul tragic în care se afla Ungaria, dar a crezut probabil că cea mai bună atitudine pe care era dator s-o ia era aceea de a intimida, vorbind cu aroganța unui stăpân, cu disprețul învingătorului față de cei învinşi.

Novák reproduce cuvintele pe care Tisza le-a adresat naționalităților bosniace, croate şi sârbe: „S-ar putea să ne prăbuşim, dar, înainte de a ne prăbuşi vom găsi încă destulă forță pentru a vă distruge". Până la sfârşit, părea obsedat de iluzia Ungariei milenare.

Politica de exterminare a naționalităților şi ura împotriva românilor au făcut ca războiul să devină inevitabil.

(Traducere de Elis BUŞNEAG)

VII. 14 august 1916: România declară război Austro-Ungariei

Decizia n-a fost uşor de luat.

O experiență istorică seculară crease teama de Rusia, mereu nesigură pentru aliații săi. În 1912, cu prilejul aniversării a o sută de ani de la răpirea Basarabiei, ministrul Instrucției Publice Ruse, Leon Casso, a publicat o lucrare comemorativă: „Rusia la Dunăre", în care trasa politica imperială de expansiune viitoare în Balcani, către Marea Egee. Această expansiune întâlnea un singur obstacol, poporul român, care nu aparținea blocului slav şi această insulă de latinitate nu era asimilabilă. Nimic nu semnala vreo schimbare în orientarea de expansiune a imperialismului rus care să nu justifice teama românilor, stăvilindu-le elanul în perioada neutralității (1914—1916).

Neîndoios că, pentru oamenii politici, perspectiva unui război european, angajând în luptă forțele Triplei Alianțe împotriva celor din Tripla Antantă, începuse să se contureze cu precizie încă din 1912, când a izbucnit războiul balcanic. Regele Carol I al României era credincios alianței semnate cu puterile centrale în 1883.

Prea german, el nu putea concepe ca obligațiile ce decurgeau din tratatele de alianță să nu fie scrupulos respectate. Ignora oare regele, starea de spirit a opiniei publice cu privire la problema românilor din monarhia de Habsburg? Deținem două mărturii care dovedesc preocupările dramatice ale regelui.

Prima este cea a marelui jurnalist englez Wichham Steed, corespondent la Viena al ziarului „Times”. Profund cunoscător în problema minorităților din dubla monarhie, Steed a asistat în 1911 la marile sărbători de la Blaj, cu ocazia cincantenarului Asociației Transilvane pentru Literatură şi Cultură a poporului român. Regele i-a acordat o audiență de trei ore, al cărei conținut Steed l-a publicat după moartea acestuia, în septembrie 1914, în ziarul „Times”.

A doua mărturie este cea a lui André Tardieu, care a fost primit într-o audiență de două ore. El era în acea epocă redactor pentru politică externă la ziarul „Le Temps” şi se bucura de un mare prestigiu. Prințul Bülow a definit astfel autoritatea excepțională a lui Tardieu: „Există şase mari puteri în Europa... şi o a şaptea, care este domnul Tardieu”. Era o evaluare a cancelarului Austriei (1900—1909), pe care viitorul preşedinte al Consiliului de Miniştri o merita din plin. Iată un extras din expunerea sa: „În pragul primăverii din 1914, regele Carol al României — a cărui siluetă îmi reaminteşte de vechii dascăli ai universității renane — mi-a acordat o audiență de două ore. În ciuda îmbrăcămintei de o stranie formalitate, costum negru completat (din pricina doliului Curții) de o cravată neagră şi mânuşi negre, dialogul s-a înnodat direct şi precis. Regele întreabă, eu răspund: «Deoarece am citit listele bugetare ale Reichului după 1911, cred în agresiunea germană şi o afirm. Deoarece cunosc, prin meserie, condițiile Europei occidentale, cred în înfrângerea germană şi o afirm.» Iar bătrânul Hohenzollern, credincios prestigiului rasei sale, mă contrazice încleştându-şi nervos mâinile îndurerate pe marginea mesei lungi care ne separă...”

În cursul unei audiențe acordate în luna septembrie 1911, lui George Moroianu, unul dintre cei mai activi animatori ai luptei în favoarea Memorandumului, regele Carol declară: „Înțeleg perfect idealismul patriotic al tinerilor, nerăbdători ca şi dumneavoastră, dar nu trebuie să uităm că marile rezultate nu pot fi realizate decât printr-o muncă răbdătoare şi metodică. Noi, românii, trebuie să încheiem mai întâi socotelile cu Rusia, care ne-a răpit în 1812 cea mai bogată provincie din vechea Moldovă, repetându-şi comportamentul în 1878, când armatele mele au participat în mod atât de glorios, alături de armatele ruseşti, la războiul împotriva Turciei. Îndată ce vom fi încheiat socotelile cu Rusia, a continuat regele cu o voce puternică, Germania va mai ridica, oare, problema Austro-Ungariei? Da, a repetat el cu fermitate, până în cel mult zece ani noi vom termina cu Rusia şi atunci Germania va pune problema Austriei.” Regele Carol îşi făcea iluzii. Berlinul n-a intervenit în 1897, când legea şcolilor a contelui Apponyi asigura ofensiva maghiarizării forțate a şcolilor române din Transilvania şi a celorlalte naționalități din Ungaria. Or, această lege a determinat accelerarea

procesului de dezmembrare a Imperiului habsburgic, iar Germania, nepricepând unde ducea politica Budapestei, n-a intervenit.

Toate aceste provocări ale politicii maghiare se sprijineau pe imensa forță politică şi militară a Germaniei.

Politica loială a regelui Carol n-a primit nici o compensație din partea Vienei. Regele s-a resemnat să accepte neutralitatea României, dar nu intenționa s-o păstreze până la sfârşitul războiului, fiind ferm convins că războiul nu va fi de lungă durată şi că victoria Germaniei era asigurată.

De la 1916 până în zilele noastre, toate arhivele secrete ale Germaniei au fost publicate, fără să se poată decela cea mai mică indicație în sensul afirmațiilor regelui Carol.

Moartea regelui înlăturând frâna politică, Brătianu a trebuit să facă față de unul singur unei reacții impetuos intervenționiste a opiniei publice.

Tergiversările şefului guvernului român, preocuparea sa de a micşora riscurile unui război, mai grave încă prin poziția geografică a României, s-au dovedit mai târziu a fi întemeiate.

Sub presiunea internă a unui curent irezistibil şi cea venită din exterior, Ion Brătianu a declarat război Austro-Ungariei.

În ziua declarației de război, N. Filipescu a tipărit în ziarul „Epoca" un articol rezumând starea de spirit a României: „Am intrat în război cu ură împotriva Ungariei, cu indiferență împotriva Austriei şi cu regret împotriva Germaniei".

Care era situația militară a României şi care erau problemele statului său major? În primul rând, lungimea frontului de 1.350 kilometri. Frontul franco-englez era de 800 de kilometri; cel rus, de la Baltica la Dorna (Bucovina), era de 1.100 km. Deci frontul românesc era cel mai lung din Europa.

Forțele de care dispunea înaltul comandament român erau de 336 de batalioane deținând 574 mitraliere; 146 de batalioane făceau parte din armata activă şi 120 din rezervă. Restul de 100 de batalioane erau alcătuite din trupe teritoriale şi cuprinzând oameni în vârstă de peste patruzeci de ani, înarmați cu puşti vechi. Artileria avea 374 de baterii, dintre care 223 posedau material modern, iar celelalte 151 material vechi, sau improvizat de la artileria aflată în zonele fortificate. Este clar că, la 14 august 1916, armata română se afla în mare inferioritate din punct de vedere al armamentului. Mai exista încă un element care făcea situația şi mai gravă, şi anume cantitatea redusă de muniție. România neavând industrie de armament, şi-i procura din Germania şi Austro-Ungaria, aliații săi de după 1883.

În 1914, în momentul declanşării primului război mondial, România poseda doar o pirotehnie, un arsenal şi o pulberărie. Acest echipament atât

de redus nu putea fabrica armament, ci numai anumite reparații de armament. Şi mai neliniştitor încă era faptul că el putea produce doar o cantitate limitată de muniții, ceea ce pentru uriaşul consum de război constituia o cantitate neglijabilă. Capacitatea sa de producție era de 2 proiectile pe zi pentru fiecare tun şi un cartuş pentru o puşcă de infanterie. Odată intrată în război, aprovizionarea României depindea de aliații săi.

Contribuția României la efortul războiului a fost mobilizarea efectivului său. După datele statului major, acest efectiv era de 833.601 de oameni, dintre care 19.843 ofițeri şi elevi ai şcolilor de ofițeri. Unitățile combatante erau formate din 562.947 oameni, încadrați de 11.890 ofițeri. În afara efectivelor mobilizate, rămânea o rezervă cu un total de 1.234.000 oameni apți pentru a fi mobilizați. Raportată la populația de atunci, al României, această cifră reprezenta 15% din populația totată şi 30% din populația masculină.

Toate aceste date statistice demonstrează efortul uriaş, aproape istovitor, pe care românii au trebuit să-l facă pentru a acorda efective importante aliaților săi din Antantă. Ion Brătianu a încercat printr-un şir de lungi şi laborioase negocieri (considerate ca tergiversări calculate), datorate relei-credințe a ruşilor, să asigure prin convenții militare precise valorificarea la maximum a importantelor efective pentru lupta comună. Vom vedea mai departe cum au fost respectate toate aceste convenții, îndelung negociate şi minuțios pregătite.

Neîndoios, România a intrat în război într-un moment foarte critic pentru Antantă.

Care era situația pe frontul francez în luna iulie 1916 ?

Un mare istoric militar a spus că „1916 a fost anul războiului de epuizare". De fapt, după „atacul violent" în parte victorios, din fața Verdunului, la 22 februarie, după căderea fortului de la Douaumont (25 februarie) cvasineocupat de francezi şi atacul general german (în zilele de 6 —8 martie) pe cele două maluri ale fluviului Meuse, care n-a repurtat decât succese parțiale, luptele n-au fost, până la începutul lui iulie, decât o succesiune de acțiuni violente din care regimentele germane şi franceze au ieşit epuizate, uneori în mai puțin de două zile.

În zilele de 11 şi 12 iulie, o foarte puternică ofensivă germană ajunge până la dâmburile şi şanțurile fortăreței de la Souville, apoi este respinsă; câțiva soldați au putut zări de aici oraşul Verdun aşezat în vale. În seara zilei de 12, constatând eşecul, prințul moştenitor dă ordin să se treacă la o strictă defensivă şi îndreaptă o parte a artileriei grele şi a infanteriei către Somme, la sud de Arras, în regiunea Bapaume-Péronne, unde situația armatelor germane devenise neliniştitoare. Aici, ofensiva franco-engleză

(studiată încă din decembrie 1915, nu fără mari divergențe de vederi între cele două state-majore) se declanşase începând cu data de 1 iulie.

De la 1 la 3 iulie, a şasea armată franceză, plasată în partea de sud a râului, cucerise prima poziție germană de la Curlu, şi în apropiere de Frocourt. Cele cinci corpuri de armată engleză, atacând în nord, intră în legătură cu francezii, care progresează în mod strălucit. Dar cele două corpuri de armată, din aripa stângă, sunt imobilizate în fața localității Thiepval în prima zi a ofensivei, cu uriaşe pierderi, iar generalul Haig şovăie, ia poziție de apărare, ceea ce atrage după sine oprirea parțială a atacurilor franceze. La 3 iulie, Joffre îl convinge pe Haig să continue bătălia; acesta acționează încet, ceea ce nu permite, în zilele de 5 până la 10 iulie, decât succese minimie şi costisitoare, atât de partea franceză, cât şi de cea engleză.

La 14 iulie, corpul de armată englez din aripa dreaptă atacă din nou şi ocupă a doua poziție germană pe o întindere de 4 kilometri. La 20 iulie, a şasea armată franceză reuşeşte să înainteze în nordul fluviului Somme, dar eşuează la sud; ea atacă din nou la 20 iulie, la nord de râu, dar fără succes. Pierderile sunt grele şi între înaltele comandamente englez şi francez au loc grave înfruntări. Joffre nu izbuteşte să-i impună lui Haig o concepție de ansamblu, iar propriii săi generali au păreri opuse în privința direcțiilor locale ale ofensivei. Până la 4 septembrie, pe frontul celor două armate aliate, nu vor fi decât atacuri izolate, dar puternice, care le vor reaminti combatanților de cele mai rele zile ale anului 1915.

Această bătălie, cu obiective totodată strategice şi politice, avea să-i coste, la sfârşitul lui noiembrie, 200.000 de oameni pe francezi, 400.000 pe britanici şi 300.000 pe germani, fără însă un rezultat militar pozitiv, în ciuda câştigurilor de teren.

Englezii se vor opri la 3 km depărtare de Bapaume, luând Posières, Martinpouich şi Guendecourt, francezii Combles, Sailly-sous-Licelles, Bonchavenes şi Biache, dar nu ajung decât până la marginile localității Péronne. Cea mai mare înaintare nu va depăşi 12 km. În fața Verdunului, rezistența germană este, de la mijlocul lui iulie până la finele lui august, la fel de dârză cum fusese cea franceză în priza fază a bătăliei. Pe 15 iulie, Mangin, vizând reluarea Douaumontului, eşuează la Fleury, pe care nu-l va cuceri decât la 10 august, oprind cu tunurile puternica ofensivă germană declanşată la 1 august de la Thiaumont la fortul Tavannes.

La 2 septembrie, înaltul comandament german a decis oprirea atacurilor. Fortul de la Doaumont va fi reluat de Mangin la 24 octombrie, iar cel de la Vaux, la 2 noiembrie.

„În intervalele dintre aceste date trebuie să fi avut loc lupte aproape continue, purtate de la gaură de obuz la gaură de obuz — tranşeele erau

aproape şterse încă de la începutul bătăliei — şi bombardamente neîntrerupte, sub care cei grav răniți aveau puține şanse să se retragă în spatele frontului.“

Cifrele şi imaginea de ansamblu a situației sunt extrase din „Războiul din 1914—1918, operațiile militare” de generalul Ludwig Koeltz (fostul şef al serviciului istoric al armatei).

Înaltul Comandament [german] era preocupat de prelungirea războiului, de unde şi eforturile sale în cursul anului 1916 de a da o lovitură decisivă pe frontul de vest. Intrarea în război a României reprezenta o contribuție importantă la prelungirea războiului. Către sfârşitul toamnei din 1916, Ludendorff i-a declarat kaizerului: „Dacă războiul se prelungeşte, înfrângerea este inevitabilă.”

Care era situația pe frontul rusesc în luna august 1916? În general armata rusă, faimosul „compresor”, era încă de la debutul anului 1915 epuizată de eforturile făcute şi de inferioritatea comandamentului rusesc, datorate incapacității şefilor marilor unități. Generalul A. M. Denikin, în *Descompunerea armatei şi a puterii,* spune clar: „Nu este deloc surprinzător, în aceste condiții, că, pe toată durata campaniei, strategia noastră nu s-a distins nici prin elan, nici prin cutezanță. Aşa au fost operațiile de pe frontul de nord-vest, în Prusia orientală şi, îndeosebi, manevra ruşinoasă de la Rennenkampf; aşa au fost tentativele îndârjite de a forța Carpații de care s-au izbit zadarnic armatele din sud-vest în 1915. Asa a fost, în fine, ofensiva declanşată în primăvara anului 1916”.

Dar nu curajul şi nici voința eroică de sacrificiu a ofițerilor ruşi au lipsit, ci competența comandamentului militar şi orientarea politică.

Încă din primele luni ale războiului, ofițerii ruşi de carieră au dat exemplul unui curaj împins până la cutezanță şi rândurile lor s-au împuținat. Pierderi similare au fost înregistrate şi în rândurile subofițerilor, în prima perioadă a războiului. Incapacitatea comandamentului nu putea fi suplinită prin exemplul de sacrificiu al corpurilor ofițereşti.

În 1917 procesul Suhomlinov (fost ministru de război) a dezvăluit societății şi armatei ruse principalele cauze ale dezastrului militar din 1915.

Examinând mai îndeaproape cauzele care au condus Rusia la lipsa energiei necesare în acel moment, pentru a continua războiul până la victoria finală, ajungem la concluzia unei scadențe tragice, datorate erorii comise în 1904 prin războiul din Manciuria.

În *Istoria Rusiei,* Pavel Miliukov spune clar: „Trecerea de la mobilizarea parțială la mobilizarea generală, ordonată în noaptea de 31 iulie 1914, s-a efectuat fără prea mari dificultăți şi aproape fără să tulbure viața normală a populației. Dar, când a izbucnit războiul, forțele Rusiei, trecute prin

dezastrele din Manciuria şi prin răscoala țărănească (care a survenit imediat după aceea), n-au mai putut fi îndeajuns reconstituite."

Războiul din 1904 împotriva Japoniei se datorează exclusiv voinței țarului Nicolae al II-lea. În zadar oamenii de stat, precum contele de Witte, au recomandat moderație şi menținerea păcii; în zadar baronul Rosen, ambasadorul Rusiei la Tokio, informa, în rapoartele sale, că dacă Rusia nu renunță la Coreea, războiul este inevitabil.

O camarilă de oameni de afaceri se formase în jurul țarului: „clică de aventurieri de cea mai neagră speță", cum îi desemna generalul Kurcpatkin. Această clică îl avea ca şef pe Bezobrazov, susținut de atotputernicul ministru de interne, Pleve. Clica voia războiul, văzând în cucerirea Coreii un mijloc rapid de îmbogățire. Amiralul Abaza, secretarul împăratului şi redactor pentru afacerile din Extremul Orient, făcea de asemenea parte din clică. Astfel, afirmația istoricului Miliukov nu ne mai poate surprinde: „Acest Bezobrazov, care la început redacta sau revedea numeroase note ruseşti, trimise de la Sankt-Petersburg în Japonia, este acela care, de fapt, conduce acum negocierile, când acestea nu mai sunt încredințate miniştrilor afacerilor externe, ci viceregelui, amiralul Alekseev, locotenent-general al împăratului în Extremul Orient."

Responsabilitatea războiului din 1904 nu poate fi atribuită şefilor armatei, care judecau desfăşurarea războiului în funcție de distanța enormă ce trebuia parcursă — peste 7 500 de verste (o verstă are 1 067 metri) şi de slaba capacitate a căilor ferate — în linie unică — traversând Siberia şi estul Chinei.

În ajunul războiului, ministrul de război, generalul Kuropatkin, a făcut o inspecție vizitând şi Port-Arthur, principalul port de ataş al flotei ruse în Pacific. El a considerat că portul era „foarte slab amenajat şi incapabil să reziste unui atac japonez".

Ca mânat de o fatalitate, Nicolae al II-lea, convins de prestigiul Rusiei, n-a crezut posibil un atac japonez.

E necesar să reproducem o scrisoare, adresată de la Sankt-Petersburg, la 14 martie 1904, de către prințesa Radzivill generalului Roleitant. Această scrisoare a fost publicată de revista „Revue de Paris", la 1 ianuarie 1934: „În septembrie trecut [1903] a avut loc un consiliu, în care Lamsdorf Kuropatkin (atunci ministru de război) şi un alt personaj l-au rugat pe țar să evacueze Manciuria şi să vândă calea ferată, pentru că Manciuria nu merita efortul de a fi păstrată... Împăratul a răspuns că pentru nimic în lume nu va lăsa din mână Manciuria şi că nu va fi război pentru că el nu-l voia. Miniştrii au rezistat şi în trei reprize au insistat pentru evacuare, până în clipa când împăratul s-a supărat şi le-a spus că el era țarul, iar ei trebuiau să i se supună. Or, cel care era în spatele

rezistenței imperiale era Bezobrazov. El se lansase într-o mare speculație pentru exploatarea pădurilor de cedru de la frontiera coreană, antrenându-l şi pe împărat, care dăduse trei milioane de ruble din caseta sa personală şi alte sume în numele împărătesei, şi trebuia să păstreze acest teritoriu pentru a continua afacerea." Bezobrazov şi clica lui, care susținea „compania formată pentru exploatarea concesiunilor din Yalu", era atotputernic la Curte; putem spune că aceasta a anticipat momentul Rasputin.

Încăpățânarea țarului în a refuza sfaturile înalților demnitari ai armatei părea inspirată prin destin de implacabila Nemesis.

Războiul din Manciuria a zguduit până la temelii Imperiul rus. Poporul rus nu înțelegea sensul acestui război în care nu era vorba de apărarea pământului patriei şi respingea ideea de a se duce să lupte la mii de kilometri împotriva unui neam necunoscut. Tineretul încerca să se sustragă obligațiilor serviciului militar, dezertând sau emigrând. Femeile se culcau pe şinele de cale ferată pentru a împiedica să plece trenurile, care-i transportau pe militari. Această atmosferă de protest a maselor ruse justifica declarația marelui doctrinar al marxismului rusesc, Plehanov, la congresul de la Amsterdam din 1904: „Dacă țarul va triumfa în problema Japoniei, poporul rus va fi cel învins". Dar voința țarului trecea peste orice rezistență a maselor, pentru a asigura interesele companiei din Yalu. Rusia învinsă, regimul țarist s-a trezit timp de câteva luni pe malul prăpastiei. Revoluția din 1905 a fost o repetiție generală a celei din 1917, care a lichidat dinastia Romanovilor şi regimul țarist. Pacea de la Portsmouth, realizată cu prețul unor mari dificultăți de Witte — sub presiunea revoluției care izbucnise —, îi impunea țarului şi clasei conducătoare un serios examen de conştiință. Or, după înăbuşirea revoluției, a început lupta pentru anularea concesiilor făcute în momentele de panică. Printre aceste concesii se număra alegerea primei „Dume" a Imperiului. Un război pierdut, care umilise Rusia în fața Asiei; o revoluție care zguduise până-n temelii regimul țarist, n-au adus nici o schimbare. Această luptă tenace împotriva frânturilor de libertate acordate poporului rus nu ținea deloc seama de interesul primordial al imperiului, acela de a-şi reface propriile forțe militare, căci Rusia nu era numai o putere asiatică, ci şi una europeană.

Miliukov descrie astfel acest moment al istoriei regimului țarist, după înăbuşirea forțelor revoluționare: „Războiul cu Japonia a dezvăluit marile imperfecțiuni ale organizării militare şi navale. Pentru a înfăptui profundele reforme ce se impun, este nevoie de sume uriaşe, pe care nici impozitele, nici împrumuturile interne nu le pot furniza. Franța este aceea de la care guvernul rus se împrumută din nou. Totuşi, el nu afectează totalitatea sumei scopului mărturisit (adică pentru grăbirea realizării de reforme

militare), ci întrebuințează o parte din ea pentru a-şi asigura mijloacele de combatere a revoluției, după dizolvarea primei Dume. În ciuda existenței unei reprezentări naționale docile, în ciuda majorității pe care i-o acorda cea de-a treia Dumă, noua lege electorală, şi presiunea ei asupra alegerilor, îngăduia guvernului rus să-şi continue liber, în afara oricărui control, politica sa externă."

Prin natura lor, regimurile absolute au o teamă organică față de orice control al națiunii, care, după interpretarea lor, implică existența unui rest de libertate, adică de negare a regimului.

Ținând seama de dimensiunde ei şi de angaiamentele pe care le avea în Europa, Rusia era obligată mai întâi să-şi refacă organizarea militară şi navală. Ținând seama, de asemenea, de vecinătatea Germaniei şi a Austro-Ungariei, care recunoscuseră — în lumina flăcărilor revoluției din 1905, mai mult decât în înfrângerea din Manciuria — întreaga fragilitate a imperiului Romanovilor, nimic nu era mai firesc (pentru aceste puteri) decât să încerce să profite de situație. Wilhelm al II-lea a fost cel care a luat inițiativa prin proiectul tratatului ruso-german de la Björkö (24 iulie 1905), al cărui scop era crearea unei coaliții continentale împotriva Angliei, punând într-un impas alianța franco-rusă. Împăratul Germaniei avea o mare influență asupra lui Nicolae al II-lea.

Acest proiect îndreptat, neîndoios, împotriva Angliei, interesa indirect Franța. Țarul a cerut modificarea lui şi a insistat să fie comunicat Franței înaintea semnăturii sale. În luna iulie 1905, Wilhelm al II-lea a revenit asupra problemei, prezentând țarului textul unui al treilea proiect, cu prilejul întâlnirii la Björkö, la bordul iahtului lui Nicolae al II-lea. Intenția împăratului Germaniei era ca acest tratat, defensiv prin adeziunea Franței, să devină o triplă alianță continentală. Tratatul a fost semnat la 24 iulie 1905 de secretarul de stat german şi din partea Rusiei, de amiralul Birilev. Contele Lamsdorff, aflând pe 12 septembrie de inițiativa țarului, a explicat sensul profund al tratatului şi pericolele internaționale ce decurgeau de aici, obținând anularea sa. Toate aceste acțiuni demonstrau slăbiciunea de caracter a țarului şi oscilațiile sale în deciziile pe care trebuia să le ia.

Wilhelm al II-lea a comis o greşeală de apreciere, când, în 1914 — plecând de la premisa justă că Rusia nu era înarmată pentru a intra în război — a spus că „ar putea pregeta să intre în război". Țarul a făcut toate eforturile pentru a împiedica războiul. La 29 iulie, el telegrafia împăratului Germaniei: „Cel mai bine ar fi să supunem conflictul austro-sârb tribunalului de la Haga. Mă încred în înțelepciunea ta şi în prietenia ta". Ministrul afacerilor externe, Sazonov, n-avea să afle de existența acestei telegrame a țarului decât şase luni mai târziu; guvernul german n-a publicat-o.

Nicolae al II-lea şi-a dat seama de slaba pregătire pentru război a armatei ruse, dar nu putea face un act neleal față de Europa. Pe de altă

parte, nu voia să renunțe la Balcani, unde Rusia făcuse, pe parcursul a două secole, mari sacrificii pentru susținerea cauzei slavilor, direct legată de expansiunea ei către Marea Egee. Contrar stării de spirit din 1904, mobilizarea generală, ordonată la 31 iulie 1914, s-a efectuat fără probleme. Dar forțele ruse se resimțeau după pierderile suferite în Manciuria şi după zguduirile provocate de revoluția ce a urmat.

Slaba pregătire militară a Rusiei era evidentă. Totuşi, ea a reuşit să provoace serioase înfrângeri armatelor austro-ungare şi să execute ofensiva din Prusia orientală (august-septembrie 1914). Faptul acesta a obligat comandamentul german să-şi retragă de pe frontul occidental două corpuri de armată şi o divizie de cavalerie. În acelaşi timp, armata rusă a izbutit să efectueze ofensiva în Galiția, care a sfârşit prin aducerea ruşilor la porțile Ungariei şi Bucovinei.

În noiembrie, este rândul Sileziei să fie amenințată de o invazie rusă. La sfârşitul acestei luni, ofensiva rusă la Lodz obține înfrângerea generală a celei de a noua armate germane, obligând comandamentul german să retragă de pe frontul occidental cinci corpuri de armată şi cinci divizii de cavalerie pentru a le îndrepta spre Polonia rusă. Succese similare au fost realizate în Caucaz, unde Turcia începuse atacul.

Începând cu luna februarie 1915, pe frontul german se resimte o diminuare a atacurilor ruse. Dar pe frontul austro-ungar, ruşii obțin, la 22 martie, victoria de la Přzemysl, a cărei garnizoană depăşind 120.000 de oameni, având 800 piese de artilerie, a capitulat. Atacul austro-german în Galiția şi în Polonia rusă, care a durat din luna mai până în septembrie 1915, i-a obligat pe ruşi să se retragă. La 5 august ei au trebuit să evacueze Varşovia şi au continuat să se retragă spre est. Retragerea ruşilor a durat patra luni.

Țarul a preluat comanda supremă a armatelor la 5 septembrie 1915. Marele duce Nikolai Nikolaievici, fost generalisim, a fost numit vicerege şi comandantul armatei speciale din Caucaz. Această decizie a făcut să tresară întreaga Rusie. Majoritatea miniştrilor, Duma şi opinia publică n-au aprobat decizia țarului. Era prima acțiune a partizanilor unei păci separate cu Germania. Ei erau convinşi că o continuare a războiului ar fi dus în mod fatal la o revoluție de proporții mult mai tragice decât cea din 1905, având ca deznodământ inevitabil o pace separată.

Prin intermediul lui Rasputin partizanii păcii separate câştigau din ce în ce mai multă influență asupra țarinei.

În luna martie 1915, prințesa Vasilcikov, domnişoară de onoare a țarinei, care se afla la începutul războiului în Austria, i-a trimis o primă scrisoare țarului, raportând o conversație pe care o avusese cu von Jagow: „Anglia, a declarat acesta, în ciuda tuturor făgăduielilor, nu va îngădui

niciodată Rusiei să ia Constantinopolul. Germania are nevoie de o Rusie puternică şi monarhică iar cele două Case vecine şi domnitoare trebuie să susțină vechile tradiții monarhice. Prelungirea războiului este considerată ca un pericol pentru dinastie. Dacă Majestatea voastră decide, de la înaltul său tron, să rostească cuvântul «pace», înseamnă că va hotărî destinul popoarelor din întreg universul. Iar dacă Ea va trimite o persoană de încredere, o altă persoană sigură va fi trimisă în acelaşi timp de aici, în vederea primelor tratative." În fond, teza era justă, germanii erau bine informați asupra situației fragile a dinastiei Romanovilor.

În primăvara anului 1915, Germania întrevedea pericolele unei prelungiri a războiului, care nu putea fi scurtat decât printr-o pace separată cu Rusia, având drept consecință suprimarea frontului de est. Întoarcerea în Rusia a prințesei Vasilcikov exprima necesitatea unei păci separate; ea venea echipată cu scrisorile marelui duce şi ale prințesei de Hesse, fratele şi sora țarinei. Dar această acțiune fusese începută prea devreme de partizanii păcii separate. Țarul a reacționat imediat. Prințesa Vasilcikov şi-a pierdut titlul de domnişoară de onoare şi țarina a fost exilată la Sankt-Petersburg. Totuşi această dizgrație a primei persoane care s-a însărcinat să fie curierul unei propuneri de pace separată nu i-a descurajat pe cei care erau convinşi de necesitatea imperioasă, pentru regim, de a se pune imediat capăt războiului.

În luna iulie 1916, o delegație de parlamentari ruşi a vizitat Franța şi frontul francez, luând contact cu înaltele personalități politice şi militare. Din discuțiile ce-au avut loc s-a putut desprinde decizia implacabilă a Franței de a continua războiul până la capăt. Şeful acestei delegații, Protopopov, era vicepreşedintele Dumei. La întoarcerea sa în Rusia, el l-a întâlnit, trecând prin Suedia, pe agentul german Warburg, care l-a asigurat că, în caz de pace separată, Rusia va obține Constantinopolul şi Dardanelele.

Aflând de întrevederea Protopopov-Warburg, o puternică indignare a pus stăpânire pe cercurile conducătorilor ruşi, în majoritate partizani ai continuării războiului. Ca să se scuze, Protopopov a afirmat că ministrul Rusiei la Stockholm fusese ținut la curent cu această întrevedere precum şi cu discuția pe care o avusese cu Warburg. Era desigur o minciună care a permis ministrului să dea o dezmințire „în termeni insultători". Faptul că, după întrevederea sa cu Warburg, Protopopov a fost numit ministru de Interne este un indiciu al schimbării survenite în anturajul țarului. Stürmer era pe atunci preşedinte al Consiliului şi ministru al afacerilor externe.

România a intrat în război în acest moment de oscilație a politicii externe a Rusiei, când partizanii unei păci separate cu puterile centrale

deținеau posturile-cheie. Neîndoios, cu toată influența țarinei, Nicolae al II-lea s-a împotrivit oricărei acțiuni neleale.

„În documentele arhivei secrete ruse, publicate după război de guvernul sovietic, nu se află indicii care să arate că Nicolae al II-lea ar fi fost, personal, înclinat spre o pace separată. Chestiunea apare astăzi evidentă: împăratul a rămas credincios angajamentelor luate față de Aliați. El s-a arătat de neclintit în atitudinea sa. Nu-i mai puțin adevărat însă, după convingerea opiniei publice în 1916—1918, că mersul evenimentelor ar fi putut conduce Rusia, în timpul guvernării lui Stürmer şi a lui Protopopov, la încheierea unei păci separate." (Pavel Miliukov, *Istoria Rusiei*).

Această oscilație în voința de a continua războiul putea fi fatală pentru România. Planul de război elaborat de Statul Major al armatei române era bazat pe certitudinea ofensivei lui Sarrail în Balcani şi pe o mişcare de acoperire a flancului drept al armatei române, în Transilvania, care trebuia efectuată de un asalt rusesc.

Obiectivul strategic al statului major român era de a „zădărnici rezistența duşmanului în Transilvania, de a pătrunde în câmpia ungară şi de a pune stăpânire pe zona de aprovizionare a. armatelor austro-ungare, adică pe văile Tisei şi ale Dunării." (Marele Stat Major, *România în războiul mondial*, vol. I, doc. 43.)

Care era situația armatei austro-ungare ce trebuia să apere Transilvania, în momentul intrării în război a României? Această armată dispunea în total de 51 batalioane, 9 escadroane şi 25 baterii. Raportul forțelor era în avantajul trupelor româneşti: 119 batalioane şi 77 baterii, în total un efectiv de 135.000 de oameni. În afara acestor unități, comandamentul avea la dispoziția sa 10 alte batalioane şi 11 baterii; plus o rezervă de 20 de batalioane, 1 escadron şi 18 baterii. Trupele române aveau, aşadar, un avantaj de 2,4 la 1 la infanterie şi de 3 la 1 la artilerie. La această superioritate numerică trebuie să adăugăm, ca element decisiv, efectul surprizei şi faptul că trupele austro-ungare se întindeau pe fronturi foarte întinse şi că erau alcătuite în mare parte din unități improvizate.

Carpații formează un obstacol foarte greu de trecut, facilitând apărarea şi făcând atacul extrem de dur; este o situație pe care ruşii au experimentat-o. .

Or, efectul surprizei a fost total. Pătrunderea în Transilvania s-a efectuat prin optsprezece puncte. Exista o apărare a trupelor austro-ungare în defilee, pe drumurile întortocheate şi la răscruce de drumuri. Pe sub podurile distruse, cuiburi de mitraliere, bine camuflate, asigurau încetinirea înaintării trupelor româneşti, cauzându-le pierderi serioase. Trebuie să adăugăm efectul moral, trupele româneşti luau pentru prima oară contact cu duşmanul. Ca orice trupă în prima zi de război, ea era cu atât mai

impresionabilă, cu cât duşmanul avea superioritatea unei experienţe de doi ani de lupte. Dar impetuozitatea atacului a fost atât de puternică, încât rezistenţa a fost repede anihilată. În mai puţin de patruzeci şi opt de ore, ieşirea din defileurile periculoase ale Carpaţilor era asigurată, trupele româneşti putând să se răspândească în câmpie. La 29 august 1916, românii ocupau Braşovul şi, în valea Jiului, Petroşanii. Pe 19 august erau la Orşova şi în faţa Sibiului, iar în nordul Transilvaniei, la Miercurea-Ciuc.

Misiunea armatei austro-ungare era de a acoperi aripa dreaptă a Armatei 7, operând în Bucovina, şi de a împiedica, sau cel puţin de a întârzia, trecerea Carpaţilor de către armatele române. În caz că ele ar fi fost respinse, armata austro-ungară trebuia să se retragă, pas cu pas, pe poziţia fortificată de pe malul drept al Mureşului şi al Târnavei, distrugând căile de comunicaţie şi podurile.

Ca plan de ansamblu, Armata 1 română, operând în regiunea Cerna-Jiu, avea misiunea să ia Orşova şi să ocupe defileul Cerna şi înălţimile de la nord de Mehadia. Armata 2 trebuia să înainteze pe cursul mijlociu al Mureşului, să pătrundă în regiunea Aiud-Târgu Mureş şi să atace flancul şi spatele trupelor inamice care s-ar fi opus Armatei de nord. Obiectivul său era să ajungă, după treizeci de zile de la intrarea în război, în Munţii Apuseni, centru istoric al rezistenţei românilor, aşa cum a fost şi al dacilor.

Este interesant de reprodus comentariul planului de campanie, făcut cincizeci de ani mai târziu de către istoricul militar, colonelul Ion Cupşa, în volumul *Armata română în timpul campaniei anilor 1916—1917* (Bucureşti, 1967). Controversele adesea aprige cu privire la acest plan au primit corectivul necesar, graţie documentelor publicate de germani şi austrieci. După o jumătate de secol, pasiunile amuţesc, facilitând o apreciere obiectivă, aşa cum este cea prezentată de colonelul Cupşa.

„Faptul că inamicul din Transilvania era momentan slab, că trupele române de acoperire erau numeroase şi că ele se găseau în masivii muntoşi ai Carpaţilor explică misiunea ofensivă care li s-a încredinţat, în scopul de a surprinde apărarea trecătorilor şi a asigura forţelor principale capete de pod peste munţi, unde acestea să se concentreze şi de unde apoi să treacă la ofensivă. Potrivit concepţiei care exista în armata română (ca şi în alte armate din acel timp), trupele de acoperire primeau normal misiuni de apărare, trebuind să ducă lupta pe aliniamente succesive, până la «o linie de fund» pe care nu trebuia să o cedeze. Credincioşi acestei concepţii, unii scriitori militari au criticat nejustificat planul de campanie în ceea ce priveşte problama acoperirii, afirmâd că ar fi fost mai indicat ca grupele de acoperire să rămână în apărare până se termină mobilizarea şi concentrarea forţelor principale, şi apoi să înceapă ofensiva. Soluţia adoptată de autorii planului de campanie reprezintă noutate faţă de prevederile doctrinare din

acel timp, care merită să fie subliniată. Dacă ar fi rămas în apărare, s-ar fi lăsat inamicului timp să-şi întărească apărarea în zona muntoasă şi ofensiva forţelor principale (române) ar fi întâmpinat serioase greutăţi. Prin soluţia adoptată se realiza surprinderea şi se trecea mai uşor peste bariera muntoasă.

Alegerea ca prim obiectiv a aliniamentului Mureşului, care, odată atins, ar fi avut ca urmare o sudare a dispozitivului strategic şi o scurtare a frontului, era în acord cu situaţia şi cu scopurile urmărite de comandamentul român. Intenţia de a acţiona — în etapa a doua — cu majoritatea forţelor, prin poarta Someşului, şi cu o grupare secundară prin poarta Mureşului, era de asemenea o soluţie justă, deoarece ţinea seama de elementele geografice şi de sistemul de comunicaţii al teatrului de acţiuni militare transilvan."

În concluzie, din analiza planului de campanie român din august 1916, rezultă că în ansamblu corespundea condiţiilor în care urmau să opereze forţele armate ale României, cu excepţia dispunerii marilor unităţi din Dobrogea. El cuprindea şi unele prevederi originale privitoare la perioada iniţială a războiului.

Realizarea acestui plan, destul de îndrăzneţ, depindea de cooperarea armatei ruse din Bucovina. Armata de nord trebuia să înainteze spre valea superioară a Mureşului şi, cooperând cu armata rusă, să ocupe regiunea Deva-Reghin şi, ulterior, înălţimile de la vest şi nord-vest de râu. Armata română reuşise să ocupe văile superioare ale Oltului şi ale Mureşului, după ce cuceriseră Muntele Pietrosul (cota 2101) şi vârful Căliman, pătrunzând în defileele celui de-al doilea lanţ de munţi.

Dar această fulgerătoare înaintare a Armatei române de nord trebuia să fie coordonată cu armata 9 rusă învecinată, comandată de generalul Lesciţki. Prin convenţia militară, ruşii erau obligaţi să treacă imediat la ofensivă, sensibil facilitată de către români, care eliberaseră defileele din nordul Moldovei. Lucrul acesta permitea ruşilor să cadă în spatele armatei austro-ungare care apăra defileele Carpaţilor din Bucovina. Dar generalul Leciţki s-a limitat să întreprindă o acţiune slabă la Cârlibaba-Dorna, oprindu-se foarte repede, fără nici un rezultat. Inacţiunea rusă în sectorul imediat învecinat punea în pericol flancul drept al românilor, care se aflau într-o poziţie critică. Din această cauză ofensiva română a fost oprită.

Nu se poate contesta faptul că trupele ruse se resimţeau după luptele ultimelor luni, dar nu este mai puţin adevărat că mai aveau încă energia necesară — o dată ce masivul din nord al Carpaţilor era străpuns de trupele române — să folosească acel moment pentru a cădea în spatele armatei austro-ungare, năucită de înaintarea trupelor române. Frontul austro-ungar rezista, de altfel, din ce în ce mai slab. Când armata română din nord şi-a

stăvilit brusc ofensiva, comandamentul austro-ungar a fost foarte mirat şi a încercat să utilizeze acest răgaz pentru a solicita venirea altor trupe, în scopul întăririi apărării.

Inacțiunea generalului Leciţki nu era determinată în fapt de epuizarea trupelor, ci de momentul politic al negocierilor secrete Jagow-Stürmer. Un avans al românilor până în Munții Apuseni complica situația militară, făcând mai dificilă o pace de compromis din care consecințele trebuia să le suporte România. Atitudinea oscilantă, acțiunea slabă şi de scurtă durată a generalului rus în Bucovina, trebuie să fie înțelese în raport cu acțiunea similară a generalului Zaiancikovski, comandantul armatei ruse în Dobrogea (2 divizii de infanterie şi 1 divizie de cavalerie.)

Planul de campanie al Puterilor centrale prevăzuse o puternică acțiune ofensivă în Dobrogea, pentru a forța comandamentul român să retragă o parte din forțele ce conduceau ofensiva în Transilvania şi să le trimită pe frontul din sud. Aceasta a dat posibilitatea forțelor germano-austro-ungare să se concentreze în nordul Carpaților.

În cursul negocierilor continuate de I. Brătianu, se pusese ca o primă condiție trimiterea de către Rusia a unei armate de 200 000 de oameni în Dobrogea. În prima fază a negocierilor, guvernul rus era convins că bulgarii nu vor lupta împotriva trupelor ruseşti şi că era suficientă o prezență minimă a unităților țarului pentru ca bulgarii să depună armele. Nu era deci necesar să se trimită forțe numeroase la frontierele lor. Aceasta a fost o gravă păcăleală, o lipsă totală de informație.

Crearea ligii balcanice a fost un act pozitiv al diplomației ruse, reuşind să facă acordul bulgaro-sârb de la 13 martie 1912. Dar conflictul între cele două state cu privire la Macedonia şi cel de al doilea război balcanic au compromis serios prestigiul Rusiei, mai ales în Bulgaria, profund rănită de pacea de la Bucureşti. Diplomației austro-ungare nu-i mai rămânea decât să culeagă fructele acestei politici.

Istoricul rus Pavel Miliukov, referindu-se la acțiunea diplomației ruse la Sofia, afirmă: „Dacă guvernul rus a respins alianța turcă, a făcut-o în parte în speranța unei alianțe cu Bulgaria“. Lucrul acesta este inexact.

Cu prilejul negocierilor Izvolski—Ärenthal (16 septembrie 1908), ministrul afacerilor externe al Rusiei a încercat să obțină consimțământul monarhiei dualiste cu privire la deschiderea Dardanelelor pentru flota de război rusă, în schimbul anexiunii Bosniei şi Herțegovinei la Austria. Aşa cum reiese din „Arhivele Roşii“, conferința specială din 8 februarie 1914 a discutat problema: împăratul rus este în măsură să întreprindă o acțiune pentru a intra în posesia strâmtorilor (Dardanelele)? Aceasta fiind ideea dominantă a politicii ruse în Balcani, nu dorința de a facilita o alianță cu

Bulgaria a determinat guvernul rus să respingă alianța oferită de Turcia, ci faptul că nu voia să se angajeze în problema Strâmtorilor.

Bulgaria a încheiat o alianță cu puterile centrale la 6 septembrie 1915. La sfârşitul aceleiaşi luni, ea a ordonat mobilizarea generală pentru ocuparea Macedoniei, ceea ce l-a determinat pe Sazonov să ceară ministrului Rusiei să părăsească Sofia, la 2 octombrie. Era deci clar că în cazul în care România ar declara război Austro-Ungariei, ea ar fi atacată deîndată de către Bulgaria. La 16 iulie 1916, la Marele Cartier General german, Falkenhayn, generalul Konrad (şeful Marelui Cartier General austro-ungar), şi colonelul Gancev, reprezentantul Marelui Cartier General bulgar, au semnat o convenție privind acțiunile militare comune împotriva României. La 5 august Enver-Paşa, şeful Marelui Cartier General turc, a semnat de asemenea această convenție.

În mod logic, proiectul elaborat în comun de către şefii acestor state majore avea la bază ofensiva română în Transilvania cu majoritatea forțelor sale, românii acoperind frontul de la Dunăre şi din Dobrogea cu forțe secundare. Cunoaştem concepția planului românesc, care atribuia o importanță redusă frontului din sud, oferind astfel punctul vulnerabil. Dat fiind refuzul Rusiei de a trimite forțe importante în Dobrogea, ne putem întreba: avea, oare, interes Rusia ca România să-şi realizeze unitatea visată?

Indiferent de regim, interesele imperialismului rus au acționat împotriva unui stat român independent şi puternic. În plus, puteau ei oare tolera un Stat cvasivasal? În august 1916, când negocierile Stürmer-von Jagow înaintau într-un mod atât de mulțumitor, înfrângerea totală a României devenea o necesitate. Mackensen a primit misiunea de a ataca Dobrogea. Era indiciul importanței primordiale ce se acorda acestui front de către marele stat major german.

Contele de Saint-Aulaire (în „Mărturisirile unui fost diplomat") comentează astfel funcționarea convenției militare, semnate de I. Brătianu cu reprezentanții celor patru puteri ale Antantei, în zilele de 4—17 august 1916: „Conform convenției militare, semnată în aceeaşi zi, România urma să intre în război în zilele de 15—23 august. Deschiderea ostilităților ar fi fost precedată cu o săptămână de o ofensivă pornind din Salonic. Ruşii se angajau să continue o ofensivă pe tot frontul şi să trimită trupe în Dobrogea, pentru a o apăra împotriva bulgarilor; România trebuia să primească, fără întrerupere, cel puțin trei sute tone de material de război pe lună. Toate aceste clauze, în afara celor ce impuneau obligații României, vor fi violate."

Ofensiva impetuoasă a armatei române pentru a ajunge pe linia fortificată de pe Mureş şi Târnave, unde trebuia să înfrunte principala rezistență a primei armate austro-ungare, a fost stăvilită de atacul lui Mackensen în Dobrogea. Această oprire a ofensivei a permis Statului Major

german să-şi întărească forţele din Transilvania prin mari unităţi : corpul german de rezervă nr. 39 (Grupul Stabs). Deşi forţele germano-austro-ungare crescuseră în mod considerabil, raportul forţelor şi moralul ridicat al trupelor române permiteau continuarea ofensivei măcar până la linia râurilor Târnava Mare, Secaş şi Hârtibaciu. Aici, s-ar fi putut stabili o legătură directă cu armatele operând în Transilvania, pentru a constitui un front unic, împiedicând astfel inamicul să pună în practică manevra orientată spre interior şi să dea atacuri succesive cu forţele principale împotriva grupurile separate ale armatei române.

La 1 septembrie 1916, armatele duşmane, de astă dată superioare numeric şi dispunând de o artilerie uriaşă, au pornit ofensiva la sud de Jiu. Luptele au durat până la 7 septembrie. În ciuda unei rezistenţe îndârjite, trupele române (divizia a unsprezecea de infanterie) au fost obligate să se retragă pe vechea frontieră. Între 12 şi 14 septembrie, trupele române au recucerit teritoriul pierdut la 7 septembrie, dând dovada unui moral excelent şi a adaptării în scurt timp la climatul războiului. Soldaţii români găsiseră terenul favorabil, muntos şi împădurit, de care ştiau cum să se folosească. Ei înaintau cu uşurinţă pe poteci, căţărându-se până pe creastă, şi se fofilau prin văi pentru a se strecura în spatele duşmanului. Comandanţii ştiau să utilizeze aceste însuşiri ale soldaţilor (în imensa majoritate, ţărani) de a se mişca rapid, cu o uluitoare siguranţă, chiar şi pe timp de noapte, pentru a efectua atacuri prin surprindere, de la mică distanţă. Chiar în clipele cele mai grele ale războiului, soldaţii şi ofiţerii români nu şi-au pierdut aceste calităţi de a utiliza ingenios terenul.

Într-o lucrare germană, apărută în 1917, la Sibiu: „De la Sibiu până la Siret“, Karl Rossner, corespondent de război german, recunoaşte curajul şi capacităţile soldaţilor români: „Românii au dovedit că sunt adversari curajoşi şi dârzi care ştiu să profite de cel mai mic avantaj pe care li-l oferă terenul accidentat şi plin de prăpăstii muntoase... Ei urcă pantele aproape fără zgomot.”

Neîndoios, ofensiva din Transilvania ar fi dat alte rezultate, punând statele majore germane şi austro-ungare în faţa unor mari probleme strategice, dacă generalul Sarrail ar fi respectat angajamentele aliaţilor, de a declanşa o ofensivă la Salonic, cu o săptămână înainte de intrarea României în război, obligând astfel armata bulgară să facă faţă acestui atac. Sub diverse pretexte, Sarrail nu s-a mişcat, facilitându-le bulgarilor concentrarea tuturor forţelor în Dobrogea.

Ah, Sarrail, ah Sarrail,
Noi ne batem
Iar tu stai...

Contele de Saint-Aulaire a introdus acest catren în *Memoriile unui fost diplomat*, catren foarte răspândit în epocă în România şi prin care i se reproşa generalului faptul că a rămas imobil la Salonic.

Faptul că Marele Stat Major german a încredințat misiunea luptei împotriva României la doi dintre cei mai buni generali ai săi (Falkenhayn, în Transilvania, şi Mackensen, în Dobrogea şi pe tot frontul de sud) este un indiciu al importanței armatei române în raportul de forțe dintre aliați şi puterile centrale.

Acțiunea ofensivă în Dobrogea prezenta un interes cu totul deosebit pentru desfăşurarea ulterioară a războiului împotriva României, care trebuia scoasă din luptă cu orice preț şi în cel mai scurt timp. În afara considerentelor strict militare, existau şi motive politice pentru lichidarea României: negocierile von Jagow-Stürmer în vederea semnării unei păci separate. Mackensen a văzut just: pentru a avea libertatea de mişcare şi a trece Dunărea, în scopul cuceririi Bucureştiului (la şaizeci de kilometri distanță de frontiera bulgară), trebuia ocupat capul de pod de la Turtucaia. Aceasta era prevăzută cu fortificații permanente şi avea două linii de rezistență succesive, în formă circulară, sprijinite pe Dunăre şi o linie de avanposturi, adică toate elementele asigurând apărarea.

Sistemul de fortificații de la Turtucaia putea rezista la armamentul de infanterie şi de artilerie uşoară, dar nu şi la cel de artilerie grea. în sectorul unde rezistența a fost zădărnicită, forțele de atac reprezentau o superioritate zdrobitoare de 6/1 pentru infanterie şi 12/1 pentru artileria mobilă. Soarta localității Turtucaia era pecetluită.

Perspectiva de a cuceri Bucureştiul era seducătoare, ea ar fi fost pentru români o lovitură extrem de grea.

Dar noul comandant Hindenburg a înlăturat considerentele politice, fixând misiunea grupului de armată Mackensen la o acțiune strict militară, aşa cum o cerea situația strategică şi amânând trecerea Dunării până în momentul distrugerii forțelor româno-ruse din Dobrogea. Este posibil ca Hindenburg şi Ludendorff să fi evaluat forțele ruseşti din Dobrogea ca fiind mult mai numeroase şi mai puternice decât erau în realitate. Contribuția Rusiei era însă redusă ca număr şi de calitate mediocră.

Rezultă, din toate datele cunoscute după război, o concepție eronată în elaborarea planului de apărare a Dobrogei. Turtucaia a fost numită „cap de pod“, deşi nu exista acolo nici un pod. S-ar fi putut construi cu uşurință un pod de nave, deoarece în locul acela Dunărea era mai îngustă. Dar podul ar fi devenit o țintă uşoară pentru artileria inamică.

În realitate, Turtucaia şi Silistra n-aveau decât rolul de a acoperi concentrarea armatei ruse, care trebuia să se formeze în spatele acestei linii de apărare. Calculele s-au dovedit greşite, deoarece distanța dintre

Turtucaia şi Silistra este de 66 kilometri. Dar mai exista încă un element care avea să contribuie la dezastrul acestui „cap de pod“ fără pod. Este adevărat că Turtucaia era apărată de o armată de 25 000 de combatanți, însă aceste forțe erau risipite pe un front de 30 km lungime. Trebuie să adăugăm şi calitatea inferioară a artileriei. O bună parte din tunuri fusese luată din fortificațiile de la Bucureşti. Pe drept cuvânt s-a spus că artileria concentrată la Turtucaia a fost „un soi de muzeu de artilerie unde erau reprezentate toate tipurile de tunuri din țară“. În total au fost douăzeci şi opt de tunuri fixe (24 grele şi 4 uşoare); 59 semimobile, trase de boi, 31 grele şi 23 uşoare ; 28 mobile cu atelaj de cai (15 grele şi 13 uşoare).

Organizarea apărării Dobrogei a fost total neglijată. Întreaga atenție a Statului Major era concentrată asupra pregătirii ofensivei în Transilvania. Din cele 116 piese de artilerie, 17 nu erau încă instalate, iar celelalte nu aveau muniții. Mai mult, doar 40 de tunuri erau cu tragere rapidă, ceea ce dădea artileriei o putere slabă de acțiune. Or, chiar acest număr redus de tunuri cu tragere rapidă nu era concentrat pentru a putea executa tirul de baraj, ci dispersat pe o linie de apărare lungă de 30 km. În aceste condiții, cum putea fi oprit atacul coloanelor de infanterie duşmane? Rezultatul nu putea fi altul, dacă punem în balanță situația jalnică a artileriei române şi cea a artileriei inamice. Forțele atacatoare dispuneau de o artilerie foarte puternică: 128 piese, toate mobile, dintre care 72 având calibrul de 75 mm, cu tragere rapidă; 56 tunuri grele, un balon captiv şi avioane pentru a regla tragerea.

Generalul Toşev, comandantul trupelor bulgare, s-a împotrivit proiectului lui Mackensen de a ataca simultan Turtucaia şi Silistra. El a propus o acțiune simultană cu o singură brigadă împotriva Silistrei, concentrând toate forțele pentru atacul în masă asupra oraşului Turtucaia, înainte de sosirea trupelor ruseşti. Găsind că propunerea generalului Toşev este justă, Mackensen a acceptat-o.

Trupele bulgare au beneficiat de un mare avantaj tactic: grosul forțelor lor era concentrat într-un cadrilater cu laturile lungi de aproape 30 km. Aceasta înlesnea sarcina comandamentului, permițând concentrarea în orice punct unde situația tactică o cerea. În schimb, trupele române erau răspândite într-un triunghi, cu latura Turtucaia-Silistra lungă de 66 km şi latura Silistra-Bazargic, lungă de 8 km. Ruşii, care nu ajunseseră încă la linia de concentrare (şi nici nu păreau grăbiți să o facă) îngreunau şi mai mult situația. Inferioritatea artileriei, dublată de epuizarea muniților, lăsa infanteriei greaua sarcină a apărării oraşului Turtucaia.

Atacurile trupelor bulgare se izbeau de rezistența înverşunată a românilor. Generalul Toşev scrie: „câmpiile erau pline, de cadavre... ofițerii dispăreau unul câte unul, morți sau răniți, subofițerii la fel“. Nu-i mai puțin

adevărat că tenacitatea infanteriei bulgare îi determina să accepte sacrificiile cele mai dureroase. În fața centrului 8, apărat de o singură companie română, a regimentului 79, atacată de două regimente bulgare de elită, s-au găsit, pe câmpul de bătaie, cadavrele comandantului regimentului de la Varna şi ale tuturor comandanților de batalioane. Era imaginea terifiantă a violenței atacurilor şi a disperării apărării.

Comandantul Armatei 3 române, generalul Aslan, s-a dovedit lipsit de hotărâre şi nu a putut da, într-o situație atât de delicată, o soluție imediată. El a trimis cu întârziere trupele Diviziei 15, fără a şti cum să le utilizeze; a declanşat, tot cu întârziere, ofensiva Diviziei 9 de la Silistra, care n-a putut ajunge la timp pentru a dezîmpresura Turtucaia (la o distanță de 66 km), iar generalul Zaioncikovski n-a încercat, pur şi simplu, manevra ce i-a fost ordonată, deoarece era subordonat comandamentului Armatei 3 române.

Bătălia de la Turtucaia s-a sfârşit, după cinci zile de luptă, printr-o adevărată catastrofă. Pierderile trupelor bulgare dovedeau voința lor înverşunată de a cuceri acest centru important pentru apărarea Dobrogei.

După cifrele oficiale bulgare, bilanțul pierderilor este următorul: 129 ofițeri şi 7.773 de soldați morți sau răniți, adică 25% din efectivul total al trupelor atacante. Pe parcursul celor cinci zile de lupte, corpurile expediționare ruse se aflau la o distanță de 100 kilometri depărtare de front. Faptul acesta indica lipsa oricărei voințe de a contribui la apărarea unei poziții-cheie pentru frontul din Dobrogea. De altfel, generalul Zaioncikovschi a dat dovadă tot timpul de rea-voință şi incapacitate.

Dezastrul de la Turtucaia este punctul de plecare al pierderii primei părți a războiului; Hindenburg şi Ludendorff calculaseră bine. Conducătorii politici români au resimțit profund această înfrângere, ale cărei consecințe păreau să le întrevadă.

Nicolae Filipescu, marele antantofil, sau mai exact francofil, a murit la câteva zile după dezastrul de la Turtucaia. Robert de Flers descrie ultima lor întrevedere: „Ultima oară când l-am văzut pe Nicolae Filipescu era a doua zi după înfrângerea de la Turtucaia. Stătea întins pe un şezlong aşezat de-a latul patului său, îmbrăcat într-o cămaşă de noapte, care, uşor descheiată, îi descoperea gâtul muşchiulos şi curbat de luptător obosit. Avusese în timpul nopții o lungă sincopă. Abia respirând, vorbea cu mare încetineală.

— Am fost foarte neliniştit, ieri-seară, îmi spune el.

— Da, însă azi-dimineață arătați mai bine...

— Nu-i vorba despre mine... şi a adăugat aproape şoptit, ca într-o confidență: Turtucaia.

În timpul discuției, Filipescu şi-a coborât biata-i mână, cu vinele umflate, peste o hartă a României, întinsă peste genunchii săi. Din când în când o mângâia, ca pentru a o linişti, a o reconforta. Alteori, degetele-i

crispate rătăceau peste frontiere ca pentru a reduce la maximum riscurile datorate situației în care se afla România... Harta a rămas desfăcută pe patul său până la ultima-i suflare, iar după ce şi-a dat duhul, mâna lui, acum înghețată, încă se mai odihnea peste ea... Era harta țării sale...“ Un luptător pentru Transilvania murea, doborât de catastrofa militară de la Turtucaia... Ion Brătianu, care era răspunzător pentru continuarea războiului, avea de îndurat calvarul până la capătul nenorocirilor la care destinul condamnase poporul român.

Om prudent, şeful guvernului român, I. Brătianu, înțelesese importanța măsurilor de securitate obținute de Aliați pentru a reduce la maximum riscurile legate de situația României. Şi vedea, în lumina tragică a dezastrului de la Turtucaia, că garanțiile cerute şi obținute, după lungi şi penibile negocieri, erau toate la fel de consistente ca şi fumul... Întrevăzând limpede desfăşurarea ulterioară a războiului şi încercările îngrozitoare la care țara sa avea să fie supusă, nu putea să nu resimtă până în străfundul sufletului sentimentul grav al răspunderii.

Redăm mai jos prețioasa mărturie a contelui de Saint-Aulaire, ministrul Franței la Bucureşti în acele momente dramatice, mărturie care are valoarea unui document istoric. El descrie cu fidelitate discuția sa purtată cu primul ministru român: „...Este ceea ce mi-a reamintit Brătianu, când i-am vorbit despre cererea mea de rechemare. O cunoştea deja, fie prin colaboratorii mei, cărora nu le cerusem să păstreze secretul, fie că avea textul telegramei mele, cifrat în mod intenționat într-o combinație cât mai puțin ermetică. Brătianu a profitat de prilej pentru a mă asigura că nu-mi imputase niciodată nici cea mai mică responsabilitate față de ceea ce el numea cea mai mare încercare a vieții sale şi a țării. «Ştiu bine, mi-a spus el, că faceți tot ce vă stă în putință pentru binele României ca şi pentru onoarea semnăturii dumneavoastră.» Era un prilej cât se poate de binevenit pentru a stigmatiza «trădarea» Antantei cu o violență de care nu-l credeam capabil pe acest bărbat, de obicei atât de stăpân pe sine. «Mă aşteptam la trădarea Rusiei, dar mă aşteptam la mai mult din partea celorlalte puteri ale Antantei, mai ales de la Franța, la mai multă loialitate şi chiar generozitate. Totul s-a petrecut de parcă Antanta ne-ar fi atras într-o cursă premeditată, României fiindu-i rezervat rolul calului picadorului care-i lăsat cu sânge rece să-i fie sfâşiate măruntaiele pentru a obosi taurul.»

Cu un zâmbet amar, Brătianu a pus sub ochii mei o telegramă recentă din Paris, rezumând un discurs rostit la 15 septembrie de Poincaré, în galeriile subterane ale citadelei de la Verdun. Acesta adresa un omagiu şi toate urările sale de bine armatei din Răsărit, «care concentrează diferitele sale elemente pentru a da un ajutor frățesc noilor noştri aliați împotriva armatelor germano-bulgare.»

Din curtoazie şi, de asemenea, cred, din simpatie, Brătianu se prefăcea, în fața mea, că pune acest «ajutor frățesc» la pasivul celorlalte

puteri ale Antantei. El incrimina îndeosebi Anglia, ostilă încă de la început expediției în Salonic. «Pentru oamenii de rând toată responsabilitatea cădea asupra Franței, pentru că ea exercita principalul efort. La drept vorbind, inacțiunea scandaloasă şi nefastă a lui Sarrail rămâne pentru mine, în parte, o enigmă.»

Când Brătianu incrimina Anglia de a fi avut o atitudine ostilă încă de la începutul lunii ianuarie 1916, ştia probabil câte ceva (poate în mod vag) despre faimoasa întâlnire de la Calais. În legătură cu acest subiect, Valentine Thomson, în *Briand, omul păcii,* dă câteva informații obținute chiar de la Briand: „...Erau prezenți, pentru a discuta ordinul de zi al conferinței: Ribot, Joffre şi, din partea engleză, Asquith, Balfour, Kitchener etc. Eu am citit primul punct: «Trimiterea de noi divizii către armata din Salonic.» În acel moment, Asquith se ridică foarte palid şi zice: «Guvernul Majestății Sale britanice a deliberat, şi trebuie să vă spun — spre marele său regret — că a decis nu numai să nu trimită noi trupe în Salonic, dar să şi le retragă şi pe cele ce se află acolo.» Eu n-am schițat nici o mişcare, zice Briand. Trebuie să mărturisesc că am avut o fericită inspirație, m-am mărginit doar să declar: «Fie! să trecem la punctul II al ordinii de zi».

Mişcare printre englezi; Asquith se miră:

— Domnule prim-ministru, n-aveți să ne spuneți nimic?

— Dacă mă întrebați, vă voi răspunde în numele guvernului Republicii: noi am organizat în comun o expediție: dumneavoastră trebuia să țineți baza de la Salonic, în timp ce trupele noastre erau pe drum. Ele au fost izolate în Macedonia, cu 25.000 de oameni, care au luptat şi vor continua să lupte până la ultimul om. Istoria va judeca.

(Vacarm în sală.) Balfour declară:

— Nu ne mulțumeşte această frază, situația este foarte gravă, vrem să deliberăm.

Conferința a fost amânată până după-amiază. Ribot spunea:

— Totul s-a isprăvit.

— Nu s-a isprăvit nimic, i-am răspuns eu.

După-amiază ne-am întâlnit iarăşi. Asquith se ridică şi zice:

— Domnule preşedinte, guvernul Majestății Sale britanice, în urma gravelor şi emoționantelor fraze pe care dumneavoastră le-ați rostit, a chibzuit din nou asupra primului punct al ordinii de zi şi a hotărât să trimită cele trei divizii cerute.

Kitchener se ridică, îşi zvârle servieta pe masă şi pleacă. Asquith mă sfătuieşte:

— Încearcă să-l ajungi şi adu-l înapoi.

Îl ajung din urmă pe culoare. El mă respinge. Insist:

— Ei, lasă, cred că glumeşti. Nu poți pleca aşa pe timp de război.

Am discutat şi în cele din urmă s-a întors, şi-a reluat servieta şi a zis:

— Avocatul ăsta cu plete lungi vrea să ne facă să pierdem războiul. Asta o va spune Istoria!

Cu o bonomie pe care, la amintirea acestui debut dramatic, nu ne-o putem închipui lipsită de oarecare mândrie, Briand a încheiat: «La Salonic frontul german s-a prăbuşit. Hindenburg i-a scris lui Wilhelm al II-lea: „Nu ne mai rămâne decât să încheiem pacea».”

În orice caz, responsabilitatea lui Sarrail rămâne totală. În fond, imobilitatea lui a fost o lovitură puternică pentru România, care s-a clătinat la un moment dat, gata să se năruie. El făcea în acelaşi timp, în mod inconştient, jocul negocierilor Stürmer-von Jagow, pe care le facilita, grăbind scoaterea din luptă a României.

Abia în iuie 1917, după intervenția lui Lloyd-George, care a declarat că englezii nu vor întreprinde nimic atâta vreme cât vor fi sub comanda lui Sarrail, Ribot s-a decis să-l recheme.

După şocul produs prin căderea localității Turtucaia, Statul Major român a luat o serie de măsuri pentru a recuceri terenul pierdut. În mod teoretic, planul pentru apărarea Dobrogei era bine conceput. Dar era dificil, dacă nu imposibil de aplicat în ipoteza că duşmanul ar fi atacat cu forțe superioare doar capul de pod de la Turtucaia, iar garnizoana de la Silistra ar fi trecut imediat la atacul inamicului. Or, făcând abstfacție de distanța de 66 km, adică mai mult de 12 ore de mers, scontând că inamicul n-ar fi prevăzut în calculele sale această ipoteză, celelalte divizii care ar fi putut veni în ajutor se aflau la o distanță de 80 până la 100 km.

Putem aplica Statului Major român maxima lui René Quynton: „Ofițerii statului major sunt metafizicienii războiului” (*Maxime despre război*).

Înfrângerea din Dobrogea impunea Statului Major român o opțiune: pentru a o apăra, trebuia să utilizeze (cum era prevăzut) o divizie din rezerva generală staționată pentru orice eventualitate la Oltenița, sau să folosească alte divizii, cu riscul de a slăbi ofensiva din Transilvania şi de a o opri. Ceea ce s-a şi întâmplat. Ofensiva din Transilvania s-a transformat ulterior în retragere generală pe linia crestelor Carpaților.

Hindenburg şi Ludendorff prevăzuseră reacțiile Statului Major român. La aceasta au contribuit desigur deficiențele comandamentului din Dobrogea şi lipsa unei colaborări leale a generalului Zaioncikovski. Prin atitudinea sa, în mod constant în contradicție cu directivele comandamentului Armatei 3 române, generalul rus a răsturnat planul de război inițial, frontul din sud devenind frontul principal, iar cel din nord un front defensiv.

Ceea ce putem desprinde din întreaga activitate a corpului expediționar rus este grija constantă a acestora de a-i menaja pe bulgari. De

altfel, Rusia acceptase să formeze un corp expediționar foarte slab, atât din punct de vedere al numărului, cât şi din cel al valorii combative, doar sub presiunea Franței. Elementul cel mai activ, care lupta cu pasiune împotriva trupelor bulgare, era divizia sârbă, formată din prizonieri luați de la trupele austro-ungare. Zaioncikovski, dându-şi seama că ideea care prezidase la formarea corpului expediționar era un expedient pentru a masca altceva ce se uneltea în secret iar el era destinat să suporte consecințele, a demisionat. „Înțeleg prea bine (scria Zaioncikovski generalului Alekseev, şeful Statului Major al armatei ruse) eforturile dumneavoastră de a nu trimite nici o trupă în România. Convingerea mea este că un corp de armată, ca acela pe care l-ați format, va pune într-o foarte proastă postură Rusia."

În consecință, declinându-şi responsabilitatea, şi-a prezentat demisia. Dar generalul Alekseev i-a refuzat-o pe loc, înțelegând prea bine că acceptarea ei ar dezvălui jocul perfid al Rusiei. Primind refuzul demisiei sale, Zaioncikovski i-a trimis însuşi țarului o telegramă, al cărei text pune în adevărata sa lumină colaborarea rusească: „Am impresia că cel de al 18-lea corp de armată şi eu însumi suntem «oasele» aruncate României pentru a o determina să treacă de partea Antantei. Să se facă deci o cruce peste aceste oase şi să fie şters acest corp din armata rusă." Este un limpede adevăr rostit de un înalt comandant al armatei ruse, explicând totodată colaborarea în contratimp a generalului rus pentru a compromite campania din Dobrogea.

Întreg războiul României, atât în perioada primei campanii, cât şi în cea de a doua, nu poate fi înțeles decât în funcție de reaua-credință a politicii ruse, angajată pe panta negocierilor de pace separată cu Germania.

Evident, Marele Stat Major al armatei române nu-şi putea explica atitudinea generalului Zaioncikovski, oscilând permanent între ordinele pe care le primea şi propriile-i decizii.

Bătălia de la Bazargic, bine concepută inițial, a fost, datorită comandantului corpului expediționar rus, un model de indecizie, de incoerență şi de lipsă de logică.

Popoarele, ca şi oamenii, sunt judecate după reacțiile lor în momentul când primesc loviturile crunte ale sorții. Deruta este ca un fluviu impetuos ce trage după sine tot ce este nesigur. Este examenul cumplit pe care o națiune trebuie să-l treacă în clipa când, părăsită de aliații săi, se vede nevoită să lupte singură împotriva unor adversari mai puternici, decişi s-o extermine.

La sfârşitul anului 1915, André Tardieu spunea: „Esențialul este că românii acționează. Apoi vom mai vedea.

Se dorea un succes diplomatic, o lovitură de teatru, un comunicat favorabil. Pentru englezi şi pentru francezi, bătălia trebuia câştigată mai degrabă în parlamente decât pe frontul de la Carpaţi.“

Dar avalanşa forţelor inamice n-a zdruncinat voinţa de luptă a românilor. Contele de Saint-Aulaire, care participa cu atâta întristare la tragedia poporului român părăsit, scria: „România, în ciuda încercărilor cumplite prin care a trecut din pricina amânării timp de doi ani a ofensivei noastre la Salonic, nu ne-a rămas mai puţin credincioasă. Poporul român este un adevărat gentleman colectiv. Când spun popor, nu exclud guvernul şi clasele superioare. Dacă a fi gentleman înseamnă a fi om de onoare şi mai ales a-ţi ţine promisiunea — ba chiar mai mult decât promisiunea —, guvernul român este un supergentleman, deoarece, prezentându-se cu exactitudine la întâlnirea din luna august 1916, el şi-a ţinut mai mult decât promisiunea, deşi rămăsese singur, după abandonarea aliaţilor săi. El aparţine înaltei nobilimi, dacă a fi nobil înseamnă să ai mai multe îndatoriri decât drepturi.“

La 26 august (8 septembrie), comandamentul român a comunicat armatei de pe frontul Transilvaniei că: „Situaţia pe frontul de sud devenind serioasă, în urma căderii Turtucaiei... ofensiva generală în Transilvania se amână deocamdată”. La 19 septembrie, ofensiva a fost oprită definitiv.

Comandanţii de armată au fost convocaţi pe 17 septembrie la Marele Cartier General, în vederea stabilirii măsurilor ce trebuiau luate pentru a face faţă situaţiei create pe frontul din sud.

După expunerea generalului Iliescu, şeful Marelui Cartier General, s-a dat cuvântul comandanţilor de armată, Generalul Prezan, comandantul armatei din nord, a propus întărirea forţelor din Dobrogea prin una, sau cel mult două divizii şi întărirea totodată şi a Armatei din nord, în vederea continuării în mod energic a ofensivei în Transilvania, al cărei obiectiv era de a împrejmui frontul inamic, obligându-l astfel să se retragă dincolo de Mureş. Era deci continuarea planului iniţial.

Contrar acestei propuneri, generalul Averescu a susţinut că planul de campanie trebuia părăsit, nemaicorespunzând situaţiei. „Pentru o desfăşurare normală a operaţiilor noastre, trebuie să oprim ofensiva pe frontul din nord, să reorganizăm cât mai iute armata şi să începem cu un număr convenabil de forţe o acţiune decisivă pe frontul din sud“, a propus generalul Averescu.

Generalul Crăiniceanu, comandantul Armatei 2, neputând participa la întâlnire, a trimis un raport formulându-şi opinia astfel: „Să se suspende ofensiva în Transilvania; să se dea o lovitură de măciucă în Dobrogea; în fine, să se facă, dacă e posibil, o demostraţiune de trecere în spatele inamicului.” Generalul Culcer, comandantul Armatei 1, a recomandat, la

rândul său, că „efortul trebuie făcut întâi în sud“. Deci majoritatea comandanților de armată s-au raliat la propunerea generalului Averescu, comandantul Armatei 3. În favoarea acestei propuneri, pleda şi o telegramă a generalului Joffre, care afirma: „Dată fiind situația creată, este o necesitate pentru armata română să-şi consolideze poziția în Dobrogea. Întărirea trupelor române în Dobrogea va avea, poate, ca rezultat o încetinire momentană a ofensivei în Transilvania, dar planul inițial, după părerea mea, trebuie reluat cu toată vigoarea îndată ce situația va fi restabilită în Dobrogea.“

Opinia generalului Alekseev era cel mai puțin realistă: „A se lua câte o divizie de la Armatele 1 şi de nord şi două divizii de la Armata 2, care, adăugate la trupele din Dobrogea, vor constitui opt divizii pentru manevre din zona Silistra-Dobrici (Bazargic). A se continua ofensiva în Transilvania, austriecii neputând termina concentrarea decât în 2—3 săptămâni. Ofensiva din Transilvania se va continua pe frontul Dorna-Vatra, Braşov cu Armata de nord. O parte din Armata 2 va putea ajuta ofensiva Armatei de nord, acoperind trecerile şi comunicațiile spre Olt.” Trebuie remarcat faptul că propunerile şefului Statului Major rus nu vorbesc de vreo contribuție a diviziilor ruseşti.

Regele Ferdinand a intervenit direct pe lângă țarul Nicolae, atrăgându-i atenția asupra gravității situației din Dobrogea şi solicitându-i ajutorul real la care Rusia se angajase. Intervenția împăratului s-a lovit de opoziția generalului Alekseev, care i-a obiectat: „Fiecare om pe care-l vom trimite în Dobrogea va contribui la diminuarea şanselor unui succes în operațiile mai importante şi mai periculoase. Astfel, nu cred că este posibil să trimitem acolo nici cel mai mic ajutor, atâta vreme cât intențiile lui Hindenburg nu sunt cunoscute cu claritate. E treaba lui Zaioncikovski ca prin talentul său să găsească o soluție pentru ca trupele pe care le are să-i ajungă.”

Iată răspunsul țarului către regele Ferdinand: „Nu pot slăbi frontul nostru din Galiția, deoarece vrem să dăm o lovitură decisivă acolo unde inamicul îşi concentrează forțele. Dacă strădaniile noastre în Galiția vor fi încununate de succes, atunci atacul armatei Majestății Voastre în Transilvania va fi uşurat. Problema esențială este să înlăturăm pericolul principal, concentrând cât mai multe divizii posibil în Dobrogea.” Bineînțeles, divizii româneşti, nu ruseşti.

Ezitările lui I. Brătianu şi insistențele lui de a obține o participare efectivă a Rusiei pentru apărarea Dobrogei, printr-un corp expediționar de 200.000 de oameni, au fost considerate ca pretexte pentru amânarea deciziei de intrare în război a României. Acum ele primeau o confirmare tragică.

În fond, Rusia era satisfăcută de declararea de neutralitate română din luna septembrie 1914. Ea asigura acoperirea frontului rusesc pe la sud

şi îi permitea economisirea mai multor corpuri de armată. Cât despre conferința de pace, un stat neutru n-avea dreptul să participe la ea.

Pentru politica imperialistă rusă, o Românie mare constituia o provocare. Ar fi nedrept să credem că Franța era insensibilă la tragedia României. Turtucaia a fost doar „o ridicare a perdelei".

Generalul Joffre i-a ordonat lui Sarrail să înceapă de îndată ofensiva, ordin care n-a fost executat. El i-a cerut de asemenea lui Alekseev să trimită întăriri României. Pentru a facilita acest transport, Joffre renunța la patru brigăzi pe care ruşii trebuiau să le trimită în Franța. Această intervenție a generalului Joffre a fost făcută pe 10 septembrie. Pe 19 septembrie, după primirea răspunsului lui Alekseev, atitudinea lui Joffre a devenit mai categorică în ceea ce priveşte abandonarea planului inițial. El refuza „ideea de a se sacrifica, pentru satisfacția de a ocupa neîntârziat teritoriile râvnite, avantajele scontate prin distrugerea forțelor bulgare. Generalul Alekseev este cel mai indicat să judece situația şi să dea indicații înaltelor comandamente române." Nu se putea face o alegere mai greşită. Alekseev, care trebuia să dea indicații înaltelor comandamente române, era şeful Statului Major rus, care declara *urbi et orbi* că România se apără pe Siret.

Este interesant de menționat că generalul Robertson, şeful Marelui Stat Major al armatei engleze, informat de colonelul Thomson, ataşatul militar al Angliei la Bucureşti, asupra situației, a exprimat o părere aproape similară cu aceea a generalului Prezan: „Să se mențină planul românesc de operații cu ofensiva în Transilvania! Decizia nu poate fi obținută nici la Lemberg, nici la Přzemysl, ci pătrunzând în inima Ungariei, la Budapesta. Pentru aceasta trebuie ca ruşii să trimită forțe suficiente în Dobrogea, pentru a-i învinge, împreună cu trupele româneşti, pe bulgari şi a relua ofensiva în nord." Era o apreciere serioasă a situației, făcută strict din punct de vedere al ansamblului strategic. Colonelul, mai târziu Lordul Thomson, a dat dovadă, încă din primul moment al ocupării postului său la Bucurşti, în 1915, de sentimente care contrastau cu cele ale reprezentanților puterilor Antantei. El afirma: „Brătianu are dreptate; nu trebuie să intre în război fără condiții şi fără garanții. O intervenție imediată şi cu orice preț ar expune țara sa celor mai mari pericole şi nu ne-ar fi nouă, Aliaților, de nici un folos. De aceea, în loc să-l amenințăm, am face mai bine să încercăm să convingem guvernele noastre să-i accepte cererile. Numai astfel intervenția României poate avea o influență benefică asupra desfăşurării şi deznodământului războiului." Enervarea produsă prin această atitudine obiectivă, care încercase să facă o cronică a forțelor de luptă în scopul unei utilizări eficiente, nu l-a determinat pe ministrul Angliei la Bucureşti să ceară rechemarea ataşatului militar. El i-a cerut doar să-i ofere argumente care să justifice punctul său de vedere, ceea ce colonelul Thomson a făcut.

Iar argumentația sa, atât militară, cât şi politică, l-a convins pe ministrul Barclay. Raportul său către şeful Statului Major englez, generalul Robertson, a fost de o obiectivitate ireproşabilă. Colonelul Thomson, mai târziu Lord Thomson of Cardington, a fost ministru al aerului în 1924 în cabinetul Macdonald.

La conferința ținută la Cartierul General Român s-a acceptat soluția generalului Averescu, care a rămas cunoscută în istoria războiului sub denumirea de „manevra de la Flămânda". Generalul Averescu descrie astfel această manevră: „a se combina acțiunea frontală din Dobrogea cu un atac în spatele frontului duşman, ceea ce implică necesitatea de a trece forțele mobile ale Armatei 3 peste Dunăre, la o distanță convenabilă de frontul de luptă din Dobrogea". Planurile operației prevedeau trecerea a cinci divizii de infanterie, însoțite de o divizie de cavalerie. Locul desemnat se afla la 25 km nord-est de Giurgiu şi aproximativ la 140 km de spatele frontului duşman din Dobrogea. Pregătirile pentru trecerea fluviului au început la 4 septembrie şi trecerea s-a efectuat la 18 septembrie. Operația a avut loc în cel mai mare secret, atât de bine păstrat, încât Mackensen a fost total surprins de această inițiativă îndrăzneață a comandamentului român, în timp ce el se aştepta la o demoralizare totală, ca urmare a dezastrului de la Turtucaia.

Dar toate hotărârile luate pentru asigurarea succesului trecerii au fost zădărnicite de un eveniment imprevizibil : o furtună puternică şi o ploaie torențială au inundat sectorul de trecere. Podul, distrus de furtună, a fost reparat în timpul nopții şi a doua zi două divizii de infanterie cu artileria lor au putut trece. Artileria instalată de îndată pe malul nordic al fluviului a forțat vapoarele austriece să se retragă. La toate aceste dificultăți, făcând obstacol realizării îndrăznețului proiect, trebuie să adăugăm un element nou: Armata a 9-a germană începuse ofensiva în Transilvania, obligând comandamentul român să îndrepte către acest front diviziile destinate operațiunii „Flămânda". Dacă situația din Transilvania nu s-ar fi agravat, manevra de la Flămânda ar fi reuşit, în mod sigur, să distrugă Armata 3 bulgară. Generalul Toşev, şeful acestei armate, ofițer capabil şi spirit independent, a recunoscut în *Amintirile* sale că trecerea Dunării de către trupele române „produsese spaimă în toată regiunea şi mari nelinişti statelor majore ale lui Mackensen şi celei de a 3-a Armate bulgare".

În *Memoriile* sale, Ludendorff, referindu-se la operația „Flămânda", afirma că n-a putut înțelege sensul acestei operații. Generalul Toşev i-a dat răspunsul următor: „Ciudat lucru, chiar foarte ciudat, că generalul Ludendorff nu vrea să înțeleagă, în *Memoriile* sale, scopul urmărit de români prin această debarcare. Cum de nu poate să întrevadă că această debarcare era strâns legată de atacurile ruseşti şi de străpungerea probabilă a aripei

drepte a Armatei 3 bulgare şi că, în caz de succes, lucrul acesta ar fi avut grave consecințe pentru operațiile din Dobrogea şi chiar pentru frontul din Salonic. Consider că nu este deloc plăcut, ba chiar destul de periculos să afli, în timp ce te lupți că duşmanul te-a atacat pe la spate. Dacă românii ar fi izbutit să lărgească capătul de pod şi să efectueze trecerea peste Dunăre a altor unități, atunci noi toți ne-am fi simțit foarte strâmtorați, inclusiv Ludendorff." Generalul Toşev era în măsură să cunoască dificultățile luptei împotriva românilor, ca şi situația strategică. Putea deci să întrevadă consecințele reuşitei acestei operații. Mărturia sa constituie cel mai frumos elogiu adus concepției militare a generalului Averescu, deşi împrejurările au obligat Marele Stat Major român să renunțe la operație în faza sa preliminară.

Dar chiar după renunțarea la manevra „Flămânda" situația din Dobrogea ar fi evoluat altfel, dacă colaborarea rusă — aşa redusă cum era — ar fi fost leală.

Din nefericire, în toate luptele ce au urmat căderii oraşului Turtucaia, fronturile erau sparte, cu o ciudată constanță, în sectoarele ocupate de trupele ruseşti. S-au putut verifica posibilitățile de a se fi oprit înaintarea duşmanului, ba chiar de a se fi obținut succese. De exemplu, Brigada 11 română cucerise poziția fortificată de la Amzacea, ocupată de Divizia 26 turcă. Aceasta, cuprinsă de panică, se retrăsese în dezordine, trăgând după sine un batalion şi o baterie bulgară. Generalul Toşev a numit acest episod: „Criza din 31 octombrie". Datoria generalului rus Zaioncikovski era de a exploata la maximum acest succes; el n-a făcut nimic, îngăduind duşmanului să cheme întărituri şi să-şi refacă forțele Diviziei 26 turcă.

Trebuie mai ales să reținem faptul că dezastrul de la Turtucaia, în loc să distrugă moralul armatei române, i-a dat acea înverşunare care asigură succesul, chiar împotriva unui duşman superior numeric.

Mackensen era grăbit să lichideze rezistența românilor în Dobrogea. Pentru a executa trecerea Dunării şi a obține ocuparea Bucureştiului, el a condus personal operațiile. Obiectivul imediat era ocuparea liniei Cernavodă-Constanța. Bătăliile de la Topraisar-Cobadin erau subordonate acestui obiectiv. Atacul a fost deci dat de către Armata 217 germană, împotriva flancului stâng al frontului român. Pe restul frontului, doar acțiuni demonstrative, pentru a dispersa acțiunile forțelor [române] în sectorul atacat. Bătălia din 19 octombrie a debutat conform tacticii germane, printr-un bombardament de artilerie, până atunci fără precedent în operațiunile din Dobrogea.

Tirul artileriei era dirijat de cinci avioane, iar numeroasele baterii de artilerie grea bombardau fără întrerupere linia de apărare română, alcătuită din Divizia 19 română şi de o brigadă de cavalerie rusă. Inferioritatea, atât

numerică, cât şi calitativă a artileriei române (6 baterii, dintre care două foloseau tunuri demodate), crea mari avantaje artileriei duşmane. În ciuda violenței bombardamentelor germane, care acționau cu o înspăimântătoare intensitate, infanteria germană nu s-a putut apropia de liniile române. Trupele Diviziei 19 română au rezistat în mod eroic până la 20 octombrie. Din nefericire, Divizia 115 rusă a părăsit în dezordine pozițiile, la primul atac al duşmanului. Acest atac n-avea totuşi aceeaşi intensitate cu cel din sectorul român, asupra căruia se revărsa bombardamentul nemilos al duşmanului.

Flota rusească, având două cuirasate echipate cu o puternică artilerie şi comandată de amiralul Patton, ar fi putut face prăpăd deschizând focul asupra bateriilor bulgaro-germane şi asupra trupelor duşmane. Dar, fără să fi tras un singur foc, amiralul a ordonat retragerea flotei către nord, pretextând pericolul torpiloarelor şi al submarinelor germane. Dar noi ştim că nu existau submarine germane în Marea Neagră. Deci explicația este de ordin politic şi nu militar. Amiralul Patton era şi el complice.

În timp ce, în centrul frontului, Divizia 115 rusă se retrăgea în dezordine, divizia sârbă continua o rezistență dârză, deşi avea flancul drept descoperit. Dar retragerea rusă a obligat-o şi pe ea să se retragă, nu fără a fi suferit pierderi grele. De altfel, cui îi foloseau rezistențele eroice, de vreme ce comandamentul rus fixase linia Siretului, până la Delta Dunării, ca linie de apărare a României?

La 22 octombrie, amiralul Patton a ordonat evacuarea portului şi a oraşului Constanța. După efectuarea operațiilor, flota rusească s-a îndreptat spre Odessa. Totuşi trupele române continuau să dețină capul de pod de la Cernavodă. Furios, Mackensen i s-a adresat generalului Toşev, la 24 octombrie: „Cer ca oraşul Cernavodă să fie luat chiar astăzi!“... Ținând seama de rezistența îndârjită a apărătorilor, ordinul era mai uşor de dat decât de executat... În cele din urmă românii au abandonat Cernavodă sub presiunea unei mari concentrări de forțe bulgaro-turce şi a unui tir puternic de artilerie.

Armata ruso-română începea să se retragă spre Delta Dunării. Orice retragere produce o slăbire a disciplinei, o anume dezordine inerentă moralului scăzut. Dar retragerea trupelor ruseşti era o adevărată debandadă; ele jefuiau şi incendiau satele dobrogene.

Când au ajuns în Deltă, diviziile române au trecut Dunărea la Brăila iar apărarea Deltei a fost încredințată comandamentului rus. Acesta trebuia să apere în plus Odessa şi Ukraina, împotriva unui atac eventual din partea trupelor germano-bulgaro-turce, prin sudul Basarabiei.

Comandantul rus Zaioncikovski îşi îndeplinise misiunea, contribuind la pierderea Dobrogei.

Situația devenind serioasă, apărarea acestui sector a fost încredințată generalului Zaharov; el îşi demonstrase aptitudinile, comandând, în 1916,

una din armatele ruse care-i îngăduise lui Brusilov o ofensivă victorioasă. Noul comandant, energic şi sever, avea la dispoziția sa efective considerabile: patru corpuri de armată. Ruşii ar fi putut trimite aceste divizii în Dobrogea încă din primele zile ale războiului.

Dar valoarea militară a generalului Zaharov avea de luptat împotriva moralului foarte scăzut al trupelor sale, aşa cum o dovedeşte ordinul de zi numărul 1, din 17/30 octombrie 1916: *„Comandamentul armatei de la Dunăre“.*

„Ordon ca fuga ruşinoasă să înceteze imediat. Suntem trimişi aici pentru a lupta, dacă nu pentru a învinge, şi nu pentru a vedea care fuge mai iute. Am luat măsuri ca mitralierele şi artileria să tragă asupra fugarilor. Şefii care nu-şi vor fi făcut datoria, fără deosebire de grad şi de situație, vor fi dați pe mâna Curții Marțiale. Soldații nu trebuie să se ia după strategia țăranilor, care pleacă cu bunurile lor. Majestatea Sa ne-a trimis aici să învingem şi nu să ne economisim sângele sau pe cel al duşmanului. Înainte! Dumnezeu nu ține cu hoții şi laşii.”

Faptul că un comandant este obligat să dea un asemenea ordin de zi, amenințându-i pe dezertori cu mitraliera şi artileria este o dovadă că această armată nu mai are valoare combativă. Acest ordin de zi menționează lipsa de capacitate a combativității trupelor ruseşti la sfârşitul lunii octombrie, 1916.

Ne putem întreba de ce Hindenburg şi Ludendorff, ajunşi la Delta Dunării, n-au încercat să-şi croiască un drum prin sudul Basarabiei către Odessa. Răspunsul este simplu: negocierile Stürmer-von Jagow, în vederea unei păci separate, erau în curs.

Obiectivul imediat, după cucerirea Dobrogei, era capitala României. În acest scop, Mackensen organiza trecerea Dunării.

Strategia germană confirmase justețea planului de acțiune împotriva României.

(Traducere de Elis BUŞNEAG)

VIII. Luptele pentru **apărarea Carpaţilor**

Fără îndoială că intrarea României în război a răsturnat multe certitudini strategice ale Puterilor Centrale, lucru la care se adăuga şi pierderea unei importante surse de aprovizionare în petrol şi alimente. De unde şi necesitatea imperioasă de a ocupa România, spre intimidarea celorlalte state europene rămase neutre.

Marele Cartier General german a acceptat riscul retragerii unor importante forțe de pe frontul francez, pentru a le concentra împotriva

României. În *Memoriile* sale, Ludendorff precizează astfel aceste directive strategice: „Să menținem frontul la vest şi la est, în ciuda atacurilor inamice şi să ne concentrăm forțele pentru a trece la ofensiva împotriva României. Hotărârea de a folosi superioritatea noastră strategică asupra Antantei şi de a ataca România, pentru a obține capitularea acesteia în câmp deschis, era fermă". Este evident că, prin intrarea României în război, presiunea pe frontul de vest a fost mai slabă, inamicul trecând la defensivă.

Ofensiva hotărâtă împotriva României era facilitată şi de izolarea în care se găsea aceasta, după cum am putut vedea în cursul luptelor din Dobrogea, când forțele anglo-franceze de la Salonic nu au mişcat un deget. Cât despre Rusia, ea nu avea nici un interes ca România să scape de un dezastru militar şi politic. Raportul lui Polivanov, ministru de război, publicat de bolşevici, ca şi toate documentele secrete ale regimului țarist, ne arată limpede politica reală a Rusiei față de România. Ceea ce demonstrează, cu atât mai mult, cât de întemeiate erau ezitările primului ministru I. Brătianu.

Polivanov îşi exprimă cu toată sinceritatea punctul de vedere cu privire la extinderile teritoriale acordate României în timpul neutralității sale. El este de părere „că acestea nu sunt proporționale cu participarea României la operațiunile militare... Din perspectiva intereslor ruseşti, ținând seama de starea actuală a lucrurilor în Rusia trebuie să ne conducem după următoarele considerente: dacă împrejurările evoluează în aşa fel încât convenția militară încheiată cu România în 1916 se realizează integral, s-ar crea în Balcani un stat foarte puternic cuprinzând Moldova, Muntenia, Dobrogea (România de astăzi), Transilvania, Banatul, Bucovina, toate limitele teritoriale conforme cu Tratatul din 1916 şi având o populație de aproximativ 13 milioane de locuitori. Este evident că nu trebuie să ne aşteptăm la o atitudine prietenoasă față de Rusia a unui asemenea stat, care s-ar strădui să-şi realizeze aspirațiile naționale în legătură cu Basarabia. În Balcani el ar încerca, de asemenea, să contracareze influența rusească; dat fiind caracterul latin predominant al populației, țara s-ar afla sub influența politică a Italiei şi Franței. Iată de ce spulberarea acestui vis de a deveni o mare putere în proporțiile arătate nu este contrară intereselor politice ale Rusiei.

Concluziile raportului sunt: „Rusia trebuie să profite de situația militară actuală şi de dificultățile dramatice ale României pentru a revizui compensațiile teritoriale ce i-au fost atribuite, determinând intrarea ei în război." Întreaga atitudine a Rusiei în timpul războiului, până la venirea la putere a bolşevicilor, este amplu motivată în acest raport al lui Polivanov, ministru de război al Rusiei țariste.

Indiferent de regim, politica Rusiei față de România rămâne neschimbată. Aceasta este o axiomă. Creşterea teritorială sau a

potențialului economic al României este contrară politicii ruseşti. Rusia se poate împăca eventual cu existența unui stat cu un teritoriu limitat şi având un potențial politic şi militar redus.

În cursul unei conferințe ținute la Oxford, la 31 decembrie 1942, R.V. Seton-Watson (Scotus Viator) reamintea o declarație a lui Miliukov, liderul liberalilor ruşi: „Dacă întind cât pot brațul drept, pot să-l ating pe Pureşkievici; dacă întind cât pot brațul stâng, nu pot da decât de Lenin. Dar în problema Basarabiei, Pureşkievici, Lenin şi eu însumi ne dăm mâna.“ Miliukov, care făcea această declarație, era în 1917 ministrul afacerilor externe al guvernului provizoriu rus.

La începutul lunii octombrie 1916, frontul românesc devenise punctul esențial al războiului european. După pierderile suferite în Dobrogea, Falkenhayn spera ca moralul armatei române şi spiritul său combativ să fie suficient de zdruncinate, pentru a-i permite forțarea trecătorilor din Carpați, facilitându-i lui Mackensen trecerea Dunării.

În momentul în care arhiducele Carol de Habsburg a preluat comanda armatei austro-ungare, s-a făcut o nouă repartiție a trupelor. Falkenhayn păstra numai comanda Armatei 9 germane, a cărei misiune era limitată la Carpații Meridionali. Arz von Straussenburg comanda Armata 1 austro-ungară, care trebuia să atace Carpații Orientali, pentru a pătrunde în valea Siretului, trecând prin valea Oltului şi prin Târgu-Ocna.

Grupul de armate de sub comanda arhiducelui Carol era format din Armata 7 austro-ungară din Bucovina şi Armata 1 din Transilvania. Armata 9 germană a dat prima lovitură. Intenția lui Falkenhayn era de a nimici Corpul 1 de armată român, printr-o mişcare de încercuire pe cele două flancuri. Dar, în urma recunoaşterilor efectuate, a înțeles că corpul de armată român era bine instalat în masivul Făgăraş. Acest masiv era greu de cucerit şi lui Falkenhayn nu-i mai rămânea decât să execute operațiuni pe flancul stâng al masivului Cibin, pentru a realiza o mişcare de încercuire, aşa cum o spune el însuşi: „Campania Armatei 9 germane împotriva românilor şi ruşilor a hotărât să execute o largă mişcare de încercuire pe singura cale de comunicare, în spatele inamicului, atrăgându-l într-un atac de front, în scopul de a distruge grupul român la sud de Sibiu“.

Armata germană era formată din 42 de batalioane, 51 de escadroane şi 77 de baterii, dintre care 15 de artilerie grea. O superioritate numerică evidentă față de forțele de care dispune Corpul de armată român: 26 batalioane, 8 escadroane şi 19½ baterii. Raportul de forțe era deci de 1,6/1 la infanterie, 6/4 la cavalerie şi 4/1 la artilerie (7/5 la artileria grea).

Proporția numerică a infanteriei germane era sporită de superioritate zdrobitoare a armamentului automat.

Având în vedere faptul că, din 1880, România aparținea sistemului Triplei Alianțe, întreaga organizare a armatei sale fusese făcută în vederea unui război împotriva Rusiei.

De aceea, ea nu dispunea în 1914 de forțe alpine. Abia în 1917, după experiența acumulată în luptele din toamna anului anterior, când s-a văzut vivacitatea corpului alpin german, s-a hotărât înființarea unui batalion de vânători. Soldații români, supli şi robuşti, se adaptau însă condițiilor de război în munți. Pe de altă parte, unitățile alpine erau dotate cu armament corespunzător terenului. În 1916, armata română nu avea nici măcar o baterie de artilerie de munte. Şi totuşi, în regiunile montane, românii au dovedit că aveau o cunoaştere specială a războiului în munți; moştenire milenară a unui popor care a trebuit să se apere mereu în munți de-a lungul istoriei sale.

La 15 septembrie 1916, situația Armatei 9 germane devenise dramatică în urma ofensivei Armatei 2 române, care amenința legătura cu Armata 1 austro-ungară. În legătură cu aceasta, Falkenhayn scria: „Rar mi s-a întâmplat în viața mea, suficient de bogată în evenimente dramatice, să aştept rezultatul unei bătălii cu mai multă îngrijorare decât în dimineața zilei de 16 septembrie." (*Campania Armatei 9 germană împotriva românilor şi ruşilor,* p. 35).

Armata germană nu a repurtat succesul scontat împotriva Corpului 1 de armată român. Corpul alpin german a fost respins din munți şi nu mai putea menține defileul Oltului.

Un corespondent german de război, ataşat Armatei 9, K. Rossner, scria: „Românii s-au bătut cu îndârjire. Ei au fost neobosiți, provocând forțelor germane enorme pierderi pentru fiecare kilometru cucerit."

Falkenhayn se aştepta la un atac al Armatei 1 române, pe flanc şi în spatele Corpului 39 german. Raportul comandantului Armatei 1 austro-ungare preciza că, dacă înaintarea Armatei 2 române continuă, retragerea aripii drepte a forțelor austro-ungare, în spatele Târnavei Mari, era inevitabilă.

Evident că Falkenhayn a luat o serie de măsuri pentru a evita catastrofa pe care o întrevedea în cazul că joncțiunea dintre cele două armate nu ar fi putut fi stabilită. Dar a ieşit din această situație, atât de periculoasă, datorită hotărârii pe cât de neaşteptate, pe atât de inexplicabile a comandantului Corpului 1 român, care s-a retras în noaptea de 15/16 septembrie în interiorul defileului Oltului.

Colonelul Ion Cupşa descrie foarte exact această fază a războiului în studiul său *Armata română în campaniile anilor 1916—1917,* publicat în 1967: „Mersul acțiunilor îndreptățeşte afirmația că trupele de la sud de Sibiu ar fi putut să reziste încă o zi, timp în care situația se putea schimba

radical în avantajul acestora, dacă generalul Popovici, comandantul Corpului 1 armată, ar fi dat dovadă de mai multă tenacitate." Această apreciere, făcută după o jumătate de veac, corespunde adevărului: ajunge un comandant lipsit de curaj, pentru a se pierde un moment tactic de o importanță hotărâtoare. După cum, un act de curaj şi de evaluare corectă a riscurilor poate schimba o situație disperată.

În perspectiva scurgerii unei jumătăți de secol, pasivitatea Aliaților pare de neînțeles, ei neapreciind şi neştiind să folosească această intervenție a armatei române. La ce mai slujeau contribuția armatei române, elanul, eroismul ei debordant, dacă era lăsată să lupte singură în Transilvania cu forțele germano-austro-ungare, iar în sud, în Dobrogea, cu forțele germane, bulgare şi turce?

Întâlnim adesea, fără îndoială, ezitări ale Marelui Cartier General român, care nu sesiza imediat intențiile adversarului şi ordona operațiuni ofensive cu întârziere, cum s-a întâmplat în lupta de la Sibiu, când Armata 2 a primit ordin să treacă la ofensivă cu o întârziere de 48 de ore. Deci nu în timp util. Ludendorff o spune clar în *Memoriile* sale: „Românii s-au apărat cu îndârjire, atacând chiar corpul alpin la sud. Dar forțele principale au ocupat prea târziu poziții de luptă..."

Falkenhayn îşi stabilise drept obiectiv nimicirea forțelor de la sud de Sibiu, pentru a putea pătrunde fără pierderi în România, traversând Carpații.

Ariergarda Corpului 1 de armată român a fost interceptată de trupele alpine germane. Această formațiune avea de înfruntat trei divizii germane, superioare din punct de vedere numeric şi dotate cu cel mai modem armament.

Unitățile armatei române vor executa contraatacuri continue, opunând o rezistență fermă şi provocând pierderi importante trupelor germane. Falkenhayn recunoaşte în *Memorii* eroismul armatei române şi rezistența sa la atacuri.

Dacă Armata 2 română ar fi primit în timp util ordinul de a veni în ajutorul Corpului 1, situația Armatei 9 germane ar fi devenit dramatică, având flancul stâng descoperit în fața Armatei 2 române. Înfrângerea ei ar fi fost fatală, legătura acesteia cu Armata 7 austro-ungară putea antrena o schimbare completă a situației operativ-strategice în Transilvania.

Ezitările Marelui Cartier General român au avut în continuare grave consecințe. Pentru Puterile Centrale, efortul militar avea drept scop ocuparea României, spre a asigura aprovizionarea în produse agricole şi petroliere. În *Memorii,* Ludendorff recunoaşte obiectivul ofensivei germano-austriece: „Zdrobirea principalelor forțe româneşti din Muntenia şi ocuparea unui teritoriu foarte bogat în materii necesare continuării războiului. Pentru

a supraviețui, ne vom continua eforturile pentru a obține victoria asupra României."

Pentru Puterile Centrale accentul cădea pe efortul militar împotriva României; ocuparea acestei țări însemna asigurarea materială în petrol şi produse agricole.

Este curios că aliații României nu şi-au dat seama de importanța acesteia ca spațiu de alimentare a efortului de război al Germaniei. Ei şi-au abandonat aliatul, care trebuia să stăvilească singur valul forțelor germano-austriece.

Generalul Falkenhayn a subapreciat capacitatea de rezistență şi ingeniozitatea românilor. EI a observat cu surprindere că toate unitățile române s-au retras în perfectă ordine pe vechea linie de frontieră, care oferea posibilități mai mari de apărare. Planul său era să forțeze trecerea Carpaților pe mai multe direcții, să nimicească trupele române şi să constrângă România să capituleze.

Retragerea Armatei 2 române şi a Armatei de nord pe linia fostei frontiere se făcuse în două direcții divergente, astfel că în sectorul Oituz-Buzău exista un spațiu gol care descoperea flancurile interne ale celor două armate. Aceasta impunea crearea unei rezerve strategice care să acopere golul. Generalul Alekseev, şeful Statului Major rus şi duşman implacabil al României, a acceptat să trimită patru corpuri de armată ruseşti pentru a prelungi flancul stâng al lui Lecinski din Bucovina. Aceste corpuri de armată au ocupat sectorul Fălticeni-Piatra-Neamț, formând rezerva strategică.

Între comandamentul german şi cel austro-ungar s-a stârnit o rivalitate. Arhiducele Carol, moştenitorul tronului, avea sub comanda sa, în afara trupelor austro-ungare, o parte din Armata 9 germană. Era firesc ca viitorul împărat al Austriei şi rege al Ungariei să râvnească un succes personal. El spera să reuşească o rupere a frontului în sectorul Oituz-Ghimeş, pentru a putea pătrunde adânc în Moldova. Această operațiune necesita o întărire de trupe. Soluția arhiducelui a fost de a îndrepta anumite trupe, trimise spre întărirea lui Falkenhayn, pe frontul din Moldova. Ceea ce a provocat un dezacord între generalul german şi arhiduce, de natură să pericliteze planul de ansamblu. De altfel, Falkenhayn critica strategia austro-ungară, prevăzând eşecul ofensivei.

Apărarea armatei române de nord conta pe o ofensivă a armatei ruse, sub comanda generalului Lecinski, în extremitatea nordică a frontului carpatic. Dar ruşii nu au întreprins nici o acțiune serioasă, cum de altfel era şi de aşteptat. Pasivitatea acestora a permis arhiducelui să retragă unități din acest sector şi să le trimită spre sud, unde urma să aibă loc ofensiva austro-ungară pentru a rupe frontul românesc. Divizia 72 a infanteriei

austro-ungare a executat ordinul de a forța trecătoarea Bicaz, obținând un succes ce avea să se dovedească efemer. Un contraatac al unui detaşament românesc a transformat acest succes în înfrângere. Corpul 22 austro-ungar a plătit daunele acestei isprăvi, pierderile sale fiind de 674 prizonieri.

Renunțând la pătrunderea directă, comandamentul austro-ungar a încercat această operațiune întâi prin pasul Ghimeş, apoi, nereuşind, prin valea Uzului, afluent al Trotuşului.

Feldmareşalul Fabiani nu se aştepta la manevra generalului Istrati, comandantul Diviziei 7 române care i-a atacat trupele pe flancuri şi din spate. Surpriza s-a transformat în panică. În fața acestei neaşteptate schimbări, trupele austro-ungare s-au împrăştiat în fugă, lăsând în mâinile românilor câteva sute de prizonieri, piese de artilerie şi trenuri regimentare. Aceste evenimente au avut loc la 17 octombrie 1916. Fabiani se consola cu ideea că, după lupte grele, reuşise să ocupe şi să fortifice valea Uzului, de unde putea întreprinde alte atacuri. Dar, la 27 octombrie, generalul Istrati a atacat din față şi flanc această poziție, cu Regimentul 4 de vânători, făcând prizoniere toate unitățile ce se găseau acolo.

Înfrângerea Diviziei 61 a fost urmată de cea a Diviziei 39 austro-ungare, care a pierdut în luptă 1 000 de prizonieri. Generalul Arz a ordonat Corpului 6 armată să se retragă pe liniile de apărare, puternic organizate „temiându-se de o contraofensivă a românilor. De acum, comandamentul austro-ungar putea să-şi încerce norocul trecând în valea Oituzului, care era cea mai largă şi deschidea drumul spre valea Trotuşului, iar de aici, accesul în cea a Siretului, obiectivul final al arhiducelui Carol.

Executarea acestui plan a fost încredințată generalului Schmettow, care avea Divizia 71, flancată, pe cele două părți, de o Divizie de cavalerie şi, ca rezervă, Divizia 8 bavareză.

Generalul Eremia Grigorescu, comandant al Diviziei 15 română, avea temperamentul unui om pregătit pentru situațiile cele mai dificile. Curajul şi temeritatea sa erau dublate de o permanentă prezență de spirit. Arhiducele Carol şi primul ministru Tisza asistau la bătălie, convinşi fiind de victoria trupelor austro-ungare. Nu se ştie ce a putut gândi Tisza când a văzut incapacitatea trupelor sale să spargă frontul românesc în ciuda atacurilor repetate.

Dar este sigur că descoperea calitățile militare ale adversarului pe care el îl îndârjise împotriva Austro-Ungariei prin politica sa de maghiarizare. Uimirea sa a fost probabil şi mai mare când i-a văzut pe români trecând, după o apărare îndârjită, la o impetuoasă contraofensivă.

Bătălia de la Oituz a durat 12 zile fără întrerupere. Comandamentul austro-ungar a prmit întăriri din partea trupelor germane (Divizia 11

bavareză şi Diviziile 8 şi 7 cavalerie). Aceasta arată efectul produs de cea de-a doua ofensivă a generalului Grigorescu din 23 şi 26 octombrie.

Generalul Falkenhayn prezisese, cu o ironie întrucâtva rău-voitoare: „Trebuie să le atrag atenția acestor domni de la Pless asupra faptului că speranța de a-şi deschide drum prin trecătoarea Oituz, cu Armata 1 austro-ungară, este complet lipsită de fundament.“ Profețiile lui Falkenhayn fiind confirmate, el s-a văzut în drept să pună capăt acestei aventuri concepute de comandamentul austro-ungar. Încă de la început, generalul german o calificase drept „o idee nefericită”. Putea deci reveni la ideea sa favorită, atacul Munteniei prin defileuri, pentru a ajunge pe drumul cel mai scurt la Bucureşti. După victoria de la Braşov, el şi-a regrupat unitățile pentru a urmări trupele române, fără a le da nici o clipă răgaz să-şi consolideze pozițiile. Toate rezervele de care dispunea un ofițer de valoarea lui Falkenhayn, ca şi experiența câştigată la Sibiu, au fost puse în joc în manevrele corpului alpin.

Unitățile germane au atacat peste tot cu o energie inepuizabilă, în direcția Buzăului, folosind Diviziile 89 prusacă şi 72 bavareză, recent sosite. Pe direcția Bran se aflau forțele comandate de generalul Staabs, iar pe valea Oltului, cele comandate de generalul Krafft von Delmensin gen. Generalul von Morgen, comandant al Diviziei 76 germane, era convins că nu are înaintea lui decât rămăşițele în derută ale unei brigăzi din Divizia 4 română. Dar Divizia 22 comandată de generalul Razu sosise de pe frontul Dunării şi începuse să debarce la Câmpulung spre a înlocui trupele Diviziei 2, slăbită de ultimele lupte.

De îndată ce au fost trecute înălțimile Branului (cu succese incontestabile), Falkenhayn îşi vedea speranțele crescând, întrucât conta pe epuizarea moralului trupelor române. Numai că era o concluzie grăbită, căci unitățile române, depăşind emoțiile primelor momente, au început să organizeze rapid apărarea. Comandantul Armatei 9 germane nu se aştepa ca românii să poată respinge atacurile germane, între 17 şi 19 octombrie, asupra înălțimii Mateiaş (cota 1211) şi să-şi păstreze cu energie poziția. Această rezistență înverşunată l-a determinat pe Falkenhayn să renunțe la cucerirea ei, apreciind-o ca pe o poziție foarte puternică, şi să adauge: „Generalul von Morgen trebuie să fie mulțumit dacă va putea rezista”.

Pretutindeni unde Falkenhayn a încercat trecerea Carpaților a suferit înfrângeri. La 15 şi 16 octombrie, aripa stângă a Diviziei 89 germană a încercat să forțeze pasul Bran, printr-un atac la Gura-Sibiului. Dar în pofida impetuozității atacului, forțele germane au fost respinse, lăsând în mâinile românilor 218 prizonieri. La rândul său, aripa dreaptă a aceleiaşi divizii a încercat să pătrundă prin surprindere la Tabla Buții; unitățile au fost respinse dincolo de graniță. Armata 9 germană s-a izbit în întregul sector de

forța de luptă a românilor. În urma acestor rezultate, Falkenhayn a fost obligat să renunțe la drumul cel mai scurt către Bucureşti. Căutând un alt loc prin care ar putea trece, el a ales spațiul văii Oltului şi văii Jiului.

Apărarea văii Oltului a fost încredințată generalului Praporgescu, fost elev al şcolii de la Saumur. Militar de elită, păstrându-şi calmul în momentele cele mai dramatice, el îndreptățea toate speranțele. Dar, ca şi cum românii ar fi fost urmăriți de ghinion, în momentul în care se proceda la o recunoaştere, un obuz a explodat în locul în care se afla generalul Praporgescu şi statul său major. Succesorul său nu avea aceleaşi calități. Cu toate acestea, unitățile române au reuşit să zădărnicească planul de ofensivă al lui Falkenhayn pe valea Oltului, cu toate că acesta avansase sensibil pe teritoriul românesc.

La 23 octombrie, un atac al unei unități româneşti a reuşit să captureze o importantă coloană de aprovizionare a inamicului, provocând o imensă panică: românii au făcut 300 prizonieri, capturând trei tunuri, muniție şi echipament.

Realizând dificultatea pătrunderii prin aceste locuri, Ludendorff l-a obligat pe Falkenhayn să deplaseze frontul spre valea Jiului, cu toate că aceasta era poarta cea mai îndepărtată de Bucureşti.

Comandamentul german a ales această regiune pentru că bariera de munți era mai îngustă şi, odată depăşită creasta principală (care marca frontiera), nu mai erau altele de escaladat. Era şi un sector izolat, despărțit de celelalte prin masivi muntoşi, care împiedicau întăririle rapide necesare apărării. Dat fiind faptul că Marele Cartier General român era ocupat cu sectorul Armatei 2 — unde forțele germano-austro-ungare atacau mereu pentru a-şi tăia drumul cel mai scurt spre Bucureşti —, românii nu şi-au putut închipui că inamicul va încerca să forțeze linia Carpaților într-o regiune atât de îndepărtată de țelul propus, Capitala.

Probabil că Ludendorff intuise acest raționament al comandamentului român şi înțelesese posibilitatea de a realiza o pătrundere în cea mai bună regiune cu minimum de pierderi. Fără a trezi bănuielile românilor, Falkenhayn a putut concentra numeroase trupe în regiunea proiectatului atac. Pe de altă parte, comandantul Armatei 9 germane era îngrijorat şi de apropierea iernii, de unde necesitatea grăbirii ofensivei, cu numai două divizii, Divizia 30 comandată de von Busse şi 11 bavareză, aflată sub comanda lui Kneussl. Mai exista şi o importantă forță de cavalerie, condusă de von Schmettow, cel care luptase fără succes la Oituz. Prezența acestor forțe dovedea convingerea lui Falkenhayn că va putea forța trecerea Carpaților, ajungând într-o regiune ce ar favoriza mişcările cavaleriei. Ar fi fost o mare imprudență să se declanşeze o ofensivă decisivă împotriva României cu efective relativ reduse. Dar comandamentul german era

probabil informat că regruparea forțelor Armatei 1 române redusese la proporții aproape derizorii unitățile ce urmau să apere sectorul Jiu. Desfăşurate de-a lungul frontierei, trupele Armatei 1 române nu aveau în spate nici o rezervă, pentru a interveni în timp util în punctele cele mai amenințate. Comandamentul german se temea de întăririle româneşti de la Orşova. Pentru a preveni o astfel de posibilitate, el a ordonat un atac violent, care a avut loc fără pregătire de artilerie, pe neaşteptate, profitându-se de o ceață deasă. Atacul a reuşit, fiind capturate un detaşament de infanterie şi două baterii. Avansarea a fost facilitată de situația terenului, care nu oferea nici un punct de sprijin trupelor române atacate. La 26 octombrie, capetele de coloană se aflau la câțiva kilometri de Târgu-Jiu. Pătrunderea sectorului Jiu părea asigurată.

Generalul Culcer, comandantul Armatei 1 române, a propus atunci Marelui Cartier General abandonarea Olteniei şi retragerea pe valea Oltului, care ar fi asigurat o bună apărare. O astfel de propunere, oricât de corespunzătoare realității, nu putea fi acceptată din punct de vedere politic. Ea ar fi dovedit necesitatea de a abandona Oltenia fără luptă, la abia două luni de la intrarea României în război. Ar fi fost o lovitură prea grea pentru moralul națiunii. S-a hotărât înlocuirea de la comandă a generalului Culcer cu generalul Dragalina, comandantul Diviziei „Cerna". Pentru a face față acestei situații dramatice, noul comandant a hotărât o contraofensivă — cu trupele disponibile din Divizia 11 — şi atacarea adversarului prin flancul drept, care era descoperit. Detaşamentul „Dejoianu", format din patru batalioane, un escadron şi două baterii, a sosit în 36 de ore, în marş forțat, de la Cerna la Jiu.

Atacate prin surpriză din față şi pe flancuri, unitățile germane nu au putut face față noii situații şi s-au retras în grabă, lăsând în mâinile românilor prizonieri, tunuri şi echipament. Un batalion din regimentul 22 „Fürst von Hohenzollern", atacat pe neaşteptate pe dealul Leşuntul, s-a predat, împreună cu comandantul său, von Jakobi. În această poziție, românii au făcut 238 prizonieri şi au capturat 4 tunuri de munte de tip Skoda.

Comunicatul german din 22 octombrie trebuia să admită că: „Trupele române apără cu îndârjire intrarea în țara lor". Von Falkenhayn menționează că arhiducele Carol a recunoscut „serioasa înfrângere" a trupelor Puterilor Centrale.

Avangarda diviziei bavareze primise ca misiune ocuparea Târgu-Jiului, oraş lipsit de apărare. Sosind la podul de pe Jiu de la intrarea oraşului, ea a fost oprită de o rezistență pe cât de înverşunată, pe atât de neprevăzută.

Apărarea podului şi a digului de pe Jiu a fost organizată de funcționari, membri ai poliției locale şi de fermei, care luaseră arme de la

depozitele militare. Ei i-au oprit pe bavarezi timp de câteva ore, până la sosirea trupelor regulate care au capturat coloana inamică. Fie şi numai acest fapt dovedeşte limpede care era moralul națiunii.

Rezumând situația, Falkenhayn nota: „Iată deci că tentativa de trecere a munților în acelaşi timp cu inamicul nu reuşeşte".

În octombrie 1916, românii au obținut astfel un mare succes strategic, zădărnicind prima încercare germano-austro-ungară de a forța apărarea Carpaților.

Retragerea trupelor germane spre nord, pe vechile poziții de pe care începuseră ofensiva, s-a executat în condiții foarte grele. Trupele erau urmărite şi hărțuite necontenit de unitățile române. Acestea erau formate din trupe din Oltenia şi din două regimente din județul oltenesc Gorj.

Generalul Falkenhayn recunoaşte condițiile deosebit de dificile ale retragerii: „Ea s-a efectuat cu greutăți ce abia pot fi descrise. Retragerea cailor de abia a mai fost posibilă. Pentru tunuri şi vehicule însă nu s-a mai putut face nimic; au trebuit să fie distruse sau aruncate în prăpastie." A fost o înfrângere de mari proporții a trupelor germane şi austro-ungare. Românii au făcut 2.000 de prizonieri şi au capturat o cantitate importantă de artilerie. Câmpia de lângă satul Raşovița demonstra, prin sutele de morți şi răniți, înverşunarea a două voințe inflexibile: cea a trupelor germano-austro-ungare de a pătrunde adânc în direcția Craiovei şi cea a trupelor româneşti de a-i alunga pe invadatori.

„Ținând de detaşamentul Dejoianu, venit de la Cerna, am luat parte la luptele de la Rasovița-Ursății şi muntele Leska[6]. Am trăit aceste zile de tragică încordare, care lăsau câmpul de luptă presărat de morți şi răniți. Victoria era incontestabilă, dar costase prea mult, scăzând numărul combatanților. Nimeni nu-şi făcea iluzii în legătură cu ce ne aştepta. Atât ofițerii cât şi soldații erau convinşi că duşmanul va relua curând ofensiva. În fața acestei perspective, continuam să credem în ajutorul aliaților, care ar fi trebuit să compenseze disproporția dintre forțele române şi cele ale Puterilor Centrale. Această încredere era justificată, pentru că o ofensivă a generalului Sarrail spre Monastir, chiar tardivă, ar fi degajat parțial frontul românesc, pe care Puterile Centrale îşi concentraseră toatei forțele disponibile. Şi mai erau şi trupele ruseşti, care puteau interveni direct şi imediat."

Pentru Statul Major rus (Stavka), evacuarea teritoriului român, departe de a fi considerată o catastrofă, era apreciată ca o operațiune strategică extrem de avantajoasă. Ea îngusta frontul, fortificând, implicit, frontul rusesc.

Armata română şi cauza României obținuseră un apărător excepțional în persoana generalului Berthelot şi în Misiunea franceză condusă de

6 Lețca (n.r.).

acesta. Tot ce putea însemna loialitate era întruchipat în această Misiune franceză, care, încă din primele momente, îşi dăduse seama de jocul perfid şi infam al Statului Major rus.

Misiunea cuprindea 1.200 combatanţi, dintre care 400 ofiţeri. Toţi fuseseră pe front, aveau experienţa războiului şi veniseră cu dorinţa fierbinte de a-şi ajuta camarazii români în lupta comună pentru aceeaşi cauză.

Generalul Berthelot şi Misiunea franceză traversaseră Rusia pentru a ajunge la Bucureşti, la 15 octombrie 1916. Care erau instrucţiunile şefului Misiunii franceze la Bucureşti? Este întrebarea firească pe care o pune contele de Saint-Aulaire, ministrul Franţei în România: „Instrucţiunile mele — mi-a spus generalul Berthelot — sunt, bănuiesc, aceleaşi cu ale dumneavoastră, în cazul în care le aveţi, pentru că am impresia că Quai d'Orsay nu este prea generos. Iată ultimele cuvinte ale generalului Joffre când m-am despărţit de el: «Rusia nu priveşte cu ochi buni sosirea dumneavoastră. Fiţi prudenţi! Cât despre români, rolul de consilier este delicat; trebuie să le câştigaţi mai întâi încrederea şi sufletul.»"

Generalul Joffre cunoştea prea bine sentimentele ruşilor faţă de români, iar generalul Berthelot le-a putut verifica prin contacte personale.[7]

Prezenţa unei misiuni militare atât de importante în România nu putea conveni, fără îndoială, celor care pregăteau pacea separată. Prea mulţi martori asistau la un act de trădare faţă de un aliat hotărât să continue războiul. În fond, ruşii nu se înşelaseră în legătură cu rolul de stimulatori spirituali ai armatei române pe care îl aveau ofiţerii şi subofiţerii misiunii Berthelot.

Bineînţeles că Alekseev nu a subapreciat prezenţa generalului Berthelot în România. El a luat imediat hotărârea de a trimite o misiune militară rusă în România, sub comanda generalului Belaiev, căruia i-a dat instrucţiuni precise să saboteze toate iniţiativele generalului Berthelot ce aveau drept scop reorganizarea armatei române şi apărarea ţării.

Generalul Belaiev nu ştia nimic despre serviciile franceze de informaţii şi despre legăturile de prietenie dintre ofiţerii francezi şi ofiţerii ruşi ostili intrigilor lui Stürmer şi partizanilor păcii separate. Legaţia Franţei a fost informată prompt despre toate planurile generalului rus, care afirmase imprudent: „Generalul Berthelot are un fund atât de mare numai ca să primească şuturile pe care o să i le dau".

Instrucţiunile date ofiţerilor superiori din Misiunea rusă pot fi rezumate de următoarea frază: „Nu uitaţi că pricipalul nostru obiectiv este să împiedicăm Misiunea franceză să reuşească". Aceste instrucţiuni erau în directă legătură cu politica lui Stürmer: o Românie ocupată până la Siret ar

---

7 V. Cap. IV al acestei lucrări.

fi facilitat încheierea păcii separate, permițând împărțirea teritoriului său între Austro-Ungaria şi Rusia.

Operația proiectată era cu atât mai uşor de executat, cu cât transportul materialului de război destinat României depindea pe de-a-ntregul de Rusia. Or, din acest punct de vedere, se poate afirma că sabotajul a funcționat perfect, tot aşa cumi a funcționat şi refuzul sistematic de a susține rezistența armatei române pe linia Carpaților.

Guvernul rus era grăbit. La 2 noiembrie, Belaiev a propus retragerea generală în Moldova. Berthelot a calificat această propunere drept o „înfrângere fără luptă", opunându-i un proiect de ofensivă al cărui succes era condiționat de intervenția armatei ruse.

Telegramele generalului Berthelot şi cele ale generalului Joffre, adresate generalului Alekseev, au primit acest răspuns sec: „Nici un om, nici un tun."

Rusia nu voia să piardă acest moment important, când simpla pasivitate putea anula actul unirii celor două principate, baza statului român.

Rezistența armatei române în Carpați şi înverşunarea ei de a-şi apăra patria nu erau de natură să le convină ruşilor.

Colonelul Roince, care comandase un regiment de infanterie pe Somme şi făcea parte din Misiunea militară franceză, şi-a notat impresiile privind armata română: „Patru zile de luptă au redus considerabil efectivele. Soldații sunt admirabili. De trei zile nu se mai putea face aprovizionarea. Oamenii luptau în condiții tot mai demoralizante, dar nu am văzut nici o clipă oameni lipsiți de energie şi nici nu am auzit vreodată pe cineva plângându-se."

România nu putea deci conta pe o acțiune a generalului Sarrail şi cu atât mai puțin pe un ajutor rusesc. Bătălia pentru închiderea trecătorilor Carpaților a continuat. Românii luptau singuri, sperând în fiecare zi că vor opri avalanşa armată a Puterilor Centrale.

Din perspectiva unei jumătăți de veac, nu-mi pot explica încrederea de nezdruncinat înrădăcinată în sufletul fiecărui luptător. În victoria finală credeau nu numai ofițerii, ci şi soldații, simpli țărani, care nu ştiau nimic despre complicatele probleme ale Europei. Adesea, atunci când caut o explicație acestei forțe morale, îmi amintesc de fraza lui Maurice Barrès: „Inteligența, ce lucru mărunt, aflat la suprafața noastră!"

Victoria obținută de români la Jiu nu însemna că înaltul comandament german se resemnase să aştepte iarna fără să treacă munții, înțesând câmpia română cu trupele invadatoare. Potrivit planului lui Ludendorff, Falkenhayn era obligat să-şi conjuge acțiunile cu operațiunile lui Mackensen. Insuccesul ofensivei din octombrie a fost analizat în vederea descoperirii cauzelor şi aflării soluției ce se impune. Noua concepție a comandamentului suprem german nu ținea seama de efectul surpriză, ci de

disproporția zdrobitoare dintre efectivele atacantului față de cele ale românilor. Grupul de la Jiu, a cărui misiune era să împiedice pătrunderea forțelor inamice, era de numai zece batalioane de infanterie şi câteva baterii de artilerie.

Grupul generalului Kühne, care trebuia să străpungă frontul român, era format din cinci divizii de infanterie, două divizii de cavalerie, din artilerie, şi mai multe automobile blindate. Superioritatea numerică a inamicului era de aproximativ 7/1, la care trebuie adăugată şi superioritatea tehnică.

Generalul Kühne a trecut la ofensivă încă din primele zile ale lunii noiembrie 1916. Rezistența forțelor române pe poziții succesive nu avea alt rezultat decât încetinirea înaintării trupelor germane. După lupte care durau între 24 şi 48 de ore, forțele române se retrăgeau în timpul nopții la distanțe de 15—20 kilometri. Cavaleria era considerată mai puțin periculoasă decât automobilele blindate. Trupele române erau obişnuite să înfrunte cavaleria, care nu le intimida, în timp ce blindatele constituiau o armă necunoscută. Automiobilele blindate circulau în timpul nopții. Ele puteau lua prin surprindere trupele române care se retrăgeau, iar o rafală de mitralieră, trasă la scurtă distanță, putea produce panică.

După înfrângerea rezistenței de la Filiaşi, avansarea germană a devenit mai rapidă. Frontul celor şapte divizii germano-austro-ungare se îndrepta spre est, de-a lungul Oltului. Un alt punct de rezistență al trupelor române a fost înfrânt cu rapiditate la Olteț. La 24 noiembrie, armata germană a ajuns la Olt. Potrivit planului elaborat de Marele Cartier General român şi de generalul Berthelot, prima divizie română de la Cerna şi-a început retragerea, în spatele forțelor inamice. Această mişcare nu a scăpat privirilor vigilente ale comandamentului german, ale cărui forțe hărțuiau trupele române, încetinindu-le înaintarea către Olt.

Luptele se dădeau pe timpul zilei, iar noaptea se executau marşurile. Astfel că grupul „Cerna“ a ajuns prea târziu la Olt. În timp ce podul de pe Olt, la Stoieneşti (pe linia principală a înaintării inamice) rămăsese neatins, constituind un dar neaşteptat pentru generalul Kühne, podul de la Tia-Mare, aval de Olt a fost distrus. Încercările de trecere au fost zadarnice, ceea ce a obligat grupul „Cerna“ să capituleze, după o rezistență inutilă de trei zile. În acest moment, forțele germane care veneau din Bulgaria au trecut Dunărea.

Încercările trupelor germane de a trece Oltul, la 25 şi 26 noiembrie, nu au reuşit, cu tot sprijinul artileriei grele, care bombarda neîncetat trupele române eşalonate de-a lungul liniei de est a râului. În momentul în care, din simplă întâmplare, a constatat că podul de la Stoieneşti era practicabil, generalul Kühne a ordonat Diviziilor 101 infanterie şi 11 bavareză să-l cucerească. Frontul stâng al armatei romiâne era apărat de o

divizie de cavalerie care hărțuia disperat trupele inamice. După trecerea Oltului, trupele române au fost concentrate pe linia Piteşti—Costeşti.

În spatele armatei române de la Olt, Mackensen a trecut Dunărea la 13 noiembrie, în fața oraşului Zimnicea, în fruntea unei armate germano-bulgaro-turce, înaintând spre Bucureşti. Nu-l mai interesa armata română de la Olt, căreia-i tăia liniile de comunicații şi posibilitățile de retragere.

Planurile înaltului comandament român, de executare a unei ofensive de la Piteşti spre Olt, nu mai puteau fi realizate şi au fost abandonate. Trebuie să menționăm şi faptul că grupul „Cerna", care parcursese 200 kilometri în spatele trupelor inamice, nu a capitulat decât la 16/29 noiembrie (după ce distrusese tot materialul, armele şi tunurile), în momentul în care armata germană îşi făcea intrarea în capitala României.

Înainte de a ceda Capitala, Marele Cartier General român acceptase planul generalului Berthelot privind bătălia de la Bucureşti. Planul era bine conceput şi, în ciuda retragerii şi a epuizării fizice, moralul trupelor era ridicat. Dacă, din punct de vedere numeric, unitățile erau considerabil reduse, experiența le oferise o cunoaştere exactă a inamicului şi o mai mare încredere în atac. Până şi ultimul soldat îşi dădea seama de importanța acestei bătălii.

Dar executarea planului Berthelot era condiționată de participarea, oricât de modestă, a forțelor ruseşti care se găseau la 150 km de front. S-au făcut demersuri pe lângă înaltul comandament rus şi la țar, pentru ca, în această luptă hotărâtoare pentru România, cel puțin o parte din trupele ruseşti disponibile şi aflate în apropierea câmpului de luptă să participe la o acțiune ce urma să aibă consecințe importante pentru ansamblul situației strategice.

Intervențiile primului ministru I. Brătianu (prin intermediul generalului Coandă, reprezentantul român la Marele Cartier General rus) au fost lipsite de rezultat. La rândul său, generalul Berthelot a cerut insistent, la 21 noiembrie, generalului Jeanin, reprezentantul francez pe lângă Stavka, să-i convingă pe ruşi să pună la dispoziția armatei române Divizia 40 de infanterie şi Divizia 8 cavalerie, care erau inactive pe malul Dunării, la Feteşti, unde se găsea şi Corpul 8 rusesc, constituind rezerva armatei lui Lecinski.

Generalul Gurko, locțiitor al lui Alekseev, a răspuns şi el: „Nici un om, nici un tun". Era, evident, ordinul lui Stürmer. O reuşită a planului Berthelot şi, implicit, o victorie românească ar fi făcut imposibilă pacea separată, zădărnicind proiectul împărțirii României între Rusia şi Puterile Centrale. Rusia îşi menținea cu fermitate poziția, comunicată de generalul Beleaev: „Lupta trebuie angajată pe aliniamentul cursurilor inferioare ale râurilor Putna şi Siret". Într-o altă variantă, ideea generalului rus se repeta.

La 10 noiembrie, Marele Cartier General german a emis următoarea directivă: „După trecerea Dunării, trupele lui Mackensen vor înainta în zona

de sud a căii ferate Craiova-Bucureşti, iar cele ale Armatei 9 vor presa spre nord pe linia Bucureşti-Ploieşti. Înaintând de la Olt spre Bucureşti, Corpul 54 (grupul Kühne) va trebui să trimită forțe şi la Ploieşti, pentru a uşura înaintarea corpului montan în aceeaşi direcție."

Este limpede, prin urmare, intenția comandamentului german de a înainta concentric spre Bucureşti, pentru a prinde ca într-o plasă armata română.

În timp ce grupul Kosch trecuse Dunărea, iar cavaleria Armatei 9 germane trecuse Oltul la Stoieneşti, ordinul din 12 noiembrie dovedeşte că Marele Cartier General român nu-şi pierduse cumpătul: „Ca urmare a situației create de faptul că inamicul a trecut Dunărea, ordon retragerea generală pe aliniamentul râul Argeş-lacul Greaca. Rezervele generale se vor deplasa către Argeş; Divizia 21 între Argeş şi Neajlov, călare pe şoseaua Bucureşti-Alexandria, iar Divizia 9/19, în regiunea Titu-Găeşti. Armata 1 va executa retragerea pivotând pe aripa dreaptă."

Acest ordin avea în vedere regruparea trupelor române pe un teren mai restrâns, în care inamicul nu ar fi putut împiedica mişcările unităților din Muntenia, cărora li se alăturase Divizia 7 sosită din Moldova. Ordinul a fost emis în seara de 11 noiembrie. A doua zi, un alt ordin îl completa, precizând intențiile Marelui Cartier General român: „Armata 1 română — grupul de apărare a Dunării şi Diviziile 2/5, 9/19 şi 21 — vor constitui o grupare de forțe sub comanda generalului de divizie Prezan. Misiunea acestei grupări este de a opri inamicul dinspre vest şi sud-vest, cel puțin pe linia Neajlovuiui." Ca rezerve, urmau să fie concentrate Divizia 21 în zona Mihăeşti şi Divizia 9/19 între Titu şi Găeşti.

Întrucât intervenția pe lângă comandamentul rusesc de a trimite trupe de întărire în zona Capitalei se lovise de refuzul categoric al generalului Alekseev, nu mai era nimic de aşteptat. Forțele româneşti urmau să înfrunte singure diviziile germane, austriece, ungare, bulgare şi turce...

La 13 noiembrie, forțele inamice au trecut la ofensivă. Grupul Krafft a reuşit o pătrundere nesemnificativă în centru, dar a fost oprit după lupte violente. Grupul Kühne, care avea drept misiune anihilarea apărării diviziei 1/17 române, s-a îndreptat spre nord-est. Pentru a contracara planul german, generalul Prezan a ordonat în noaptea de 13 spre 14 noiembrie, replierea armatei pe aliniamentul Dărmăneşti-Ploieşti-Maldăru, localități situate în zona nord-vestică şi sud-estică a Piteştilor. Retragerea a fost executată într-o perfectă ordine.

Prin retragerea Armatei 1 române s-a creat un vid, lăsând flancul stâng al Armatei 2 descoperit. Or, principalele forțe ale grupului Kühne se îndreptau exact către acest punct. Trupele de apărare a Dunării şi-au schimbat imediat dispozitivul, grupând principalele forțe ale Diviziei 18 pe direcția Alexandria-Bucureşti: 8 batalioane, 12 baterii. Detaşamentul

colonelului Zottu, cu 5 batalioane şi 13 baterii, se afla pe direcția Giurgiu-Bucureşti. Divizia 2 cavalerie urma să se plaseze pe dreapta, în zona Roşiorilor-de-Vede. Divizia 18 română, atacată din dreapta de Divizia de cavalerie „Goltz" şi din față de Divizia 217 a infanteriei germane, se retrăgea pe direcția Grosu-Prunaru, făcându-şi loc prin puternice lupte cu baioneta. În acelaşi moment, detaşamentul „Zottu" era atacat de diviziile 1 şi 12 bulgare, fiind obligat să se replieze de la 10 la 12 km nord de Giurgiu.

În rândul trupelor române şi al comandanților acestora trăia însă sentimentul că bătălia va fi câştigată. Acest sentiment se datora incompletei informări privind forțele de care dispunea inamicul. Aceeaşi siguranță era împărtăşită de francezi.

În *Drama românească* (Paris, 1932), colonelul Pétain reproduce raportul şefului Misiunii militare franceze către generalul Joffre din ziua în care urma să înceapă bătălia de la Bucureşti: „Astăzi începe marşul convergent a trei divizii ce urmează axa-nord-vest, sud-vest, având drept punct de direcție Alexandria. Care erau însă forțele de care puteau dispune germanii? Fără îndoială, o divizie şi jumătate de infanterie, precedată de două divizii de cavalerie pe axa Caracal-Alexandria. De-a lungul Dunării se afla o divizie germană, sprijinită de elemente bulgare, puțin numeroase. Nu cunoaştem forțele care au putut trece Jiul şi pătrunde în Oltenia. În orice caz, în momentul luptelor de la Târgu-Jiu nu existau decât trei divizii germane şi două brigăzi austriece. Or, o mare parte a acestor trupe a fost absorbită la vest de Slatina. Alte elemente rămăseseră în urmă pentru a ține piept detaşamentelor româneşti care soseau de la Cerna... Această comparație a forțelor ne permitea să sperăm că ofensiva generalului Prezan — dusă cu energie de trupe hotărâte — putea obține, cel puțin la început, un oarecare succes, cum ar fi anihilarea capetelor de coloană ale inamicului, nimicirea cavaleriei şi câştigarea terenului până la sud de Alexandria. Aceasta însemna să aerisim Bucureştii." (Pétain, *op. cit.,* p. 86). În continuarea acestei relatări, generalul Berthelot arată că germanii puteau aduce forțe noi între timp şi că ruşii ar putea interveni la rândul lor. Raportul şefului Misiunii franceze aprecia greşit forțele germane. De exemplu, grupul Kosch, care trecuse Dunărea, avea 4 divizii de infanterie şi 2 de cavalerie. În general, forțele inamice erau calculate la o treime din efectivul lor real. Şi totuşi, această apreciere falsă avea un avantaj: ea sporea încrederea unităților române în câştigarea bătăliei hotărâtoare, după cum s-a dovedit în luptele de lângă Bălăria, în atacul cavaleriei române de la Prunaru şi în alte confruntări cu inamicul.

Dincolo de raportul de forțe şi de moralul trupelor, soarta unei bătălii este adesea hotărâtă de elemente imponderabile.

În cursul mişcărilor de trupe, un automobil al Diviziei 8 române, în care se aflau doi ofițeri de stat major, a ajuns, din cauza ceții, în mijlocul unui regiment bavarez. Faptul în sine nu ar fi avut importanță dacă cei doi

ofițeri nu ar fi avut asupra lor toată corespondența diviziei şi ordinele de operațiuni ce urmau să fie transmise la unități. Era o captură de o importanță excepțională, care a fost imediat trimisă Cartierului generalului Falkenhayn. De îndată ce a fost descifrată, corespondența a produs o enormă senzație.

Aflându-se în posesia secretului operaţiunilor, Falkenhayn i-a ordonat lui Kühne să pătrundă cu diviziile sale în spațiul vid creat între cele două armate române, să le nimicească flancurile, în timp ce Divizia 41 urma să treacă Argeşul şi să cadă în spatele Armatei 1 române. La sud, el a ordonat Diviziei 109 şi Diviziei 11 bavareze să atace forțele române, care operau împotriva generalului Kosch şi să le taie retragerea spre Bucureşti.

Era ca şi cum soarta s-ar fi împotrivit românilor. Lipsa de prevedere a unor ofițeri de stat major a întors împotriva propriei armatei capcanele întinse duşmanului.

Cu toată schimbarea intervenită, Divizia 9/19 română a reuşit să-şi consolideze victoria obținută la 13 decembrie asupra Diviziei 217 germane. Brigada colonelului Poetaş a atacat linia de apărare şi i-a respins pe germani dincolo de Neajlov. La stânga, românii au trecut Neajlovul şi i-au respins pe germani pe malul nordic al râului. Aripa dreaptă germană şi cea stângă bulgară au fost şi ele respinse. În două zile, Divizia 217 germană a pierdut 1.500 de oameni, făcuți prizonieri, 20 de tunuri, 30 de mitraliere şi un imens material de război. Impetuozitatea atacului trupelor române, succesul tactic obținut, siguranța comandanților de divizii şi brigăzi permiteau să se spere într-o victorie strălucită.

În acest moment decisiv, generalul Prezan a cerut ruşilor — care sosiseră, în sfârşit — să facă un simplu act de prezență, atacând şi înaintând spre vest, pentru a-i obliga pe bulgari să abandoneze linia Neajlovului, singurul sprijin al germanilor. Pretextând că trupele nu sunt concentrate, generalul rus Rasvoi a refuzat să coopereze. Toate argumentele trimişilor lui Prezan şi Berthelot au fost inutile. Abia putându-şi stăpâni revolta, cei doi generali l-au întrebat enervați pe Rasvoi dacă nu cumva vrea să joace rolul lui Grouchy la Waterloo. Generalul rus a răspuns că nu se află acolo ,,ca să asculte un curs de istorie“. Scena este menționată de generalul Pétain în lucrarea sa *Drama românească.*

În conformitate cu instrucțiunile lui Alekseev, refuzul generalului Rasvoi a zădărnicit exploatarea succesului obținut de Divizia 9/19 a generalului Scărişoreanu împotriva Diviziei 217 germane. Ceea ce a permis germanilor să se replieze, aşteptând întăriturile ce urmau să le sosească din nord.

Cu toate că la 3 decembrie inamicul îşi încheiase concentrarea forțelor în jurul grupului de atac al românilor, aceştia au reluat ofensiva. Divizile 9/19 şi 21 au atacat vijelios spre sud, în direcția Călugăreni. La nord-est, între Neajlov şi Argeş, Divizia a 7-a a atacat şi ea, ca şi Divizia 2/5 la sud-

est, ocupând două sate. Pe direcția de vest, grupul „Apărarea Dunării" a reuşit să recucerească satul Grădiştea, care căzuse în mâinile bulgarilor.

Generalul Iancovescu a încercat din nou să-i convingă pe ruşi să atace Comana, pentru a tăia retragerea bulgarilor. Ar fi fost un succes hotărâtor şi uşor de obținut. Dar generalul Rasvoi a răspuns că „nu a primit ordine". Astfel bulgarii au scăpat de un dezastru sigur.

În fond, atitudinea generalului rus nu avea nimic surprinzător, prezența armatei ruse fiind de simplu spectator. Ea aştepta rezultatul bătăliei, sperând în nimicirea armatei române.

Descoperirea planului de operațiuni al armatei române a permis comandamentului german detectarea punctului nevralgic al dispozitivului tactic al românilor şi punerea în valoare a imensei superiorități tehnice şi numerice. Dar elementul decisiv l-a constituit refuzul ruşilor de a participa la lupte într-un moment în care cea mai modestă contribuție ar fi înclinat balanța victoriei în favoarea românilor. Pasivitatea ruşilor i-a surprins până şi pe comandanții germani, care nu erau la curent cu negocierile secrete Stürmer-von Jagow.

În capitolul din *Memorii* în care se referă la bătălia de la Argeş, Ludendorff notează: „Sunt inexplicabile motivele care i-au determinat pe ruşi să-i lase pe români să se bată singuri, abandonându-i în toate luptele. Ruşii ar fi putut lua parte foarte bine la luptele din Muntenia. Acest abandon ne-a dus, de fapt, la victorie." Formulă lapidară care condamnă un act abject de trădare.

Întreaga energie, curajul dus până la temeritate, fanatismul chiar, născut din dragostea de patrie, nu au putut stăvili înfrângerile de la Neajlov şi Argeş. Soarta Bucureştilor era pecetluită şi, ceea ce era mai grav, moralul trupelor era foarte zdruncinat.

Făcând parte din detaşamentul „Dejoianu", care parcursese distanța de la Cerna la Jiu în marş forțat, am trăit momente de mare exaltare în momentul victoriei de pe Jiu, care a fost urmată de retragerea, în etape, la Tătărani, Filiaşi, Balş, pe Olt şi pe Argeş. Pe tot parcursul acestei retragerii, nu am văzut o clipă scăzând moralul trupei. La fiecare cucerire de poziții, în vederea încetinirii, dacă nu chiar a opririi înaintării trupelor germane, soldații şi ofițerii găseau înlăuntrul lor inepuizabile rezerve de speranță, care-i încurajau, hrănindu-le voința aspră de a învinge. După lupta de la Bucureşti se simțea că un arc se rupsese şi asta se vedea după capetele plecate. Fiecare ofițer sau soldat se închisese în sine, iar tăcerea, ritmată în cadența paşilor, reflecta drama interioară a fiecăruia. Din când în când se putea auzi: „Ruşii ne-au trădat, ne-au vândut nemților". Ce putea şti un simplu soldat despre negocierile secrete în vederea unei păci separate între Rusia şi Germania, de vreme ce nici măcar ofițerii nu ştiau nimc? Dar cuvântul „trădare" a țâşnit ca o expresie a unei îndelungi meditații asupra pasivității armatei ruse.

Nu se poate cere sacrificiul suprem unei armate care nu mai crede în victorie şi care este convinsă că orice efort este inutil când aliatul a trădat-o.

Retragerea generală avea loc la lumina sondelor de petrol incendiate. Refugiații se îndreptau spre necunoscut, întâlnind la orice pas trupe ruseşti care nu aveau altă treabă decât jaful şi distrugerea.

În cursul acestei retrageri, care dădea impresia unui convoi nesfârşit, urmând în tăcere, îndurerat, carul funebru al unui ideal, am fost câtăva vreme coleg cu doi ofițeri din Misiunea militară franceză. Au vrut să meargă pe jos cu unitățile pe lângă care fuseseră detaşați. Asistaseră la bătălia de la Neajlov şi întrevăzuseră posibilitatea unei victorii, zădărnicită de pasivitatea ruşilor. Revolta lor se traducea prin expresii ca „ticăloşi", „trădători abjecți", „laşi" etc. Nu găseau termenul exact pentru a califica atitudinea ruşilor. Aceeaşi întrebare obsedantă revenea tot timpul, „de ce?", fără să-şi afle răspuns. La un moment dat, unul din cei doi ofițeri a tras concluzia: „E groaznic cât de tare vă urăsc ruşii!" Ofițerul în cauză nu cunoştea istoria poporului român, dar o intuise prin atitudinea trupelor ruseşti în cursul luptelor de la Neajlov şi Argeş.

În zare, cerul era acoperit de fum: 1.677 de sonde incendiate, dintre care 1 047 în producție, 26 de rafinării şi rezervele cuprinzând 827 000 tone de petrol şi derivate.

Retragerea se făcea în ordine, trupele nu erau cuprinse de panică, ci numai apăsate de durerea înfrângerii. Disciplina era ireproşabilă. Armata avea încă suficientă energie, aşa cum au dovedit-o unitățile Armatei a 2-a, care au rezistat timp de trei zile la Cricov, împiedicând înaintarea forțelor germane. Această situație amintea de celebra frază a lui Maurice Barrès: „Ce poate însemna ordinea, dacă nu e însuflețită de entuziasm?"

Rezistența pe liniile Mizil, Ulmeni, Buzău nu era decât o acțiune de încetinire a înaintării inamice. Operațiunile armatei române pline de elan în lupta la baionetă, ori uluitoarele şarje de cavaleriei de la Prunaru țineau de domeniul trecutului.

Cum armatele Puterilor Centrale se apropiau de linia stabilită de Alekseev, Armata a 4-a rusă a înlocuit unitățile Armatei 1 române, care au fost trimise în Moldova pentru reorganizare. Au fost păstrate pe frontul din Moldova numai unitățile Armatei a 2-a, sub comanda generalului Averescu. Ele s-au intercalat între Armata a 9-a rusă, care ocupa versantul drept al munților Moldovei, şi Armata a 4-a rusă, care ocupa terenul dintre aripa stângă a Armatei a 2-a române până la Dunăre.

Efortul depus de armata română (fără nici un ajutor din partea ruşilor) în bătăliile de la Neajlov şi Argeş a surprins comandamentul Armatei a 9-a germane. În *Memoriile* sale, Falkenhayn notează : „Nu credeam posibil ca românii să reziste la vest de Bucureşti sau în zona Capitalei, fără vreun ajutor important din partea ruşilor. Îmi închipuiam că inamicul îşi va continua retragerea." Şi totuşi era aceeaşi armată care respinsese, în

octombrie 1916, prima încercare a trupelor germano-austro-ungare de a trece Carpații.

Mi se pare util să arăt opinia colonelului Cupşa, prezentată în lucrarea sa *Armata română în timpul campaniei din 1916—1917,* care reflectă punctul de vedere al generației actuale, lucrare apărută la Editura Militară în august 1967:

„Bătălia de la Bucureşti evidențiază eforturile excepționale făcute de comandamentul român pentru a domina situația strategică, a cuceri inițiativa prin încercarea de a bate pe rând grupările inamice separate, aplicând manevra pe direcții interioare. În fața superiorității zdrobitoare a forțelor Puterilor Centrale, aceste eforturi n-au putut duce însă la rezultatele scontate şi trupele noastre au fost silite să părăsească Muntenia retrăgându-se spre est. Cu toată admirația pe care o avem pentru activitatea, fermitatea şi voința de a învinge a comandamentelor române, nu putem să nu arătăm că o analiză mai temeinică a situației operativ-strategice ar fi dus la concluzia că la 17 noiembrie 1916, când a început bătălia, nu erau condiții favorabile pentru reuşita manevrei pe direcții interioare. În hotărârea adoptată, Marele Cartier General român a fost influențat în mare măsură de generalul Berthelot, şeful Misiunii militare franceze. «Cu deosebire părerea generalului Berthelot a fost precumpănitoare în directivele şi ordinele date generalului Prezan, comandantul trupelor române în bătălia de la Bucureşti», mărturiseşte generalul Iliescu", fost şef al Marelui Cartier General român, în lucrarea sa *Războiul pentru reîntregirea României.*

„Ostaşii români, mai slab înarmați şi echipați decât duşmanul, au luptat cu vitejie şi eroism pentru a împiedica armatele Puterilor Centrale să ocupe Capitala țării. Prin terenul desfundat de ploi, sub loviturile continue ale artileriei grele inamice, căreia nu-i puteau răspunde cu mijloace similare, ei au luptat cu tenacitate şi hotărâre, dând dovadă de o caldă dragoste de patrie, precum şi de o neobişnuită capacitate de rezistență. Eforturile şi sacrificiile lor nobile pentru a salva țara din situația grea în care ajunsese merită să fie subliniate în mod deosebit."

Actuala opinie a ofițerilor români este, în mare parte, valabilă, cu o singură precizare: nu puteau fi abandonate în 1916 Capitala, regiunea petroliferă şi cea mai mare parte a Munteniei fără a asuma riscurile inerente oricărei bătălii. Cu atât mai mult cu cât planul generalului Berthelot era valabil şi că o serie de elemente neprevăzute, legate de orice acțiune umană, au concurat împotriva românilor. Din punct de vedere politic şi din perspectiva morală a națiunii, Capitala nu putea fi abandonată fără un ultim efort disperat.

Românii îşi însuşiseră preceptul lui Carol Temerarul: „Nu trebuie să speri ca să acționezi, nici să învingi ca să perseverezi". Chiar dini clipa în care România a hotărât să intre în război, ea şi-a asumat riscurile enorme

pe care le presupunea întinderea frontului şi eterna perfidie a Rusiei, despre care nu se poate spune dacă este mai bine s-o ai ca aliat sau ca duşman!

O experiență amară îi îndemna pe români să creadă că, în postura de inamic, Rusia nu putea oferi surprize, trebuind să se aştepte oricând la un atac din partea ei. În timp ce, ca aliat, ea putea da orice lovitură, în orice moment.

Dacă uneori abdicarea poate fi utilă temporar, renunțările unei națiuni nu sunt totdeauna valabile din punct de vedere istoric. România şi-a îndeplinit toate obligațiile față de aliați. Din punct de vedere politic, aceasta este esențial. Din punct de vedere moral, România, învinsă în prima fază a campaniei, luptând singură, a ieşit până la urmă avantajată. Cimitirele istoriei sunt pline de popoare care, temându-se de riscuri, au preferat laşitatea şi renunțarea.

(Traducere de Dan Radu STĂNESCU)

IX. **Primăvara şi vara anului 1917**

O nenorocire nu vine niciodată singură! Pe teritoriul românesc neocupat (Moldova) s-au abătut toate nenorocirile.

Evident, era de aşteptat ca în teritoriul ocupat să fie introdus regimul împovărător al rechizițiilor, al emisiei de monedă — pentru a se crea impresia că acestea erau plătite —, precum şi al unor măsuri dintre cele mai severe, mergând până la pedeapsa cu moartea, pentru orice infracțiune față de ordonanțele emise de ocupant.

Puterile Centrale duceau lipsă de mărfuri alimentare. Ludendorff a confirmat acest lucru în ale sale *Amintiri de război,* precizând că esențialul planului de luptă împotriva României — care dispunea de petrol şi de produse agricole — consta în a-şi asigura victoria „astfel încât să poată continua să trăiască”.

Nu este surprinzător că autoritățile de ocupație au rechiziționat întreaga producție de cereale, de zahăr, de vinuri şi alte produse alimentare, de petrol, precum şi obiecte de metal sau de uz personal ale populației (lenjerie de corp, saltele, pături, cearşafuri etc.). Bineînțeles, prețurile erau fixate de către ocupant.

Ca să arătăm proporțiile rechizițiilor efectuate, vom enumera doar cantitățile de mărfuri expediate pe calea ferată, fără a mai ține seama de cele consumate de armata de ocupație: au fost trimise din România 1.768.552 tone de grâu şi porumb; 393.352 tone de legume; 1.140.809 tone de produse petroliere; 1.400.000 de bovine; 4.600.000 de ovine etc. precum şi maşini, produse textile şi de pielărie. În plus, populația a fost obligată să plătească o contribuție de război de 750 de milioane. Această exploatare a

României ocupate indică, în primul rând, grava situație alimentară a Germaniei.

În ceea ce priveşte Austro-Ungaria, situația, agravată de problema naționalităților, era tot atât de proastă.

La 11 februarie 1917 (Briand era şeful guvernului francez), prințul Sixte de Bourbon-Parma a intrat indirect în relații cu Poincaré, preşedintele Republicii, prin intermediul lui Jules Cambon, secretarul general de la Quai d'Orsay, oferind spre negociere pacea. Prințul Sixte de Bourbon-Parma a fost primit de Poincaré la 5 martie. Prințul era vărul împăratului Carol de Austro-Ungaria, succesorul lui Franz Iosif. La 6 martie, Briand a fost informat în legătură cu acest demers. Oferta austriacă era cu atât mai serioasă cu cât fusese garantată de o declarație a regelui Alfons XIII al Spaniei făcută generalului Densignes, ataşatul militar al Franței la Madrid.

În aceste condiții, exploatarea României devenea o necesitate imperioasă. Mackensen a recunoscut-o în mod brutal, în luna aprilie 1917: „Datoria cea mai grabnică a administrației germane în România este de a exploata cât mai perfect resursele acesteia." Nimic uimitor în acest comportament al puterilor ocupante.

În Moldova însă, acțiunile ruşilor, aliații noştri, nu erau diferite de cele ale duşmanului care, cel puțin, respecta o anumită aparență, spre deosebire de ruşi care nu cunoşteau decât bunul lor plac, individual sau colectiv. Ei se considerau stăpâni în Moldova, în cel mai desăvârşit sens asiatic al cuvântului.

Marele Cartier General rus a cerut mai întâi ca să fie puse sub comandament rusesc căile ferate, apoi a pretins evacuarea la Kerson (în Rusia) a guvernului român, a armatei pe cale de reorganizare, a spitalelor şi a populației civile refugiate. Guvernul rus făcea intervenții pe lângă reprezentanții Puterilor Aliate, astfel încât aceştia să determine guvernul român să accepte aceste injoncțiuni, sub pretextul că frontul rus de pe Siret era în primejdie.

Jocul lui Stürmer începea să se dezvăluie. Doar transferând guvernul român la Kerson putea fi înfăptuită pacea separată, Rusia trebuind să anexeze Moldova. Atitudinea armatelor ruse de-a lungul întregului război, precum şi pasivitatea lor în timpul bătăliilor de pe Neajlov şi Argeş corespundeau acestui proiect. Joffre a înțeles-o prea bine, afirmând: „În timp ce românii se pregăteau să ducă pe Argeş o bătălie a cărei miză era însăşi capitala lor — fără ca ruşii să facă ceva spre a-i susține —, generalul Gurko organiza un nou front ce se întindea de la Marea Neagră la Carpați, sacrificând dinainte cea mai mare parte a teritoriului românesc."

Materialul de război expediat României de către Franța şi Anglia — în tranzit prin Rusia — era pus spre răscumpărare. O infimă parte fusese trimisă la destinație, iar restul de aproape 85 la sută fusese reținut în Rusia. Trenurile conținând armamentul pe care Rusia se resemnase, în sfârşit,

să-l expedieze în România — dacă nu erau incendiate — erau îndreptate — din greşeală! — în Caucaz, unde au şi fost descoperite de o misiune franco-engleză, trimisă în mod special în căutarea lor, iar materialul a fost adus în România.

La fiece pas erau descoperite loviturile directe sau disimulate ale Rusiei, al căror scop era nimicirea României ca stat.

Ministrul de interne, Protopopov, era un mare amator de mitraliere, de care avea nevoie în vederea unei răfuieli cu revoluționarii! Artileria antiaeriană era trimisă la Riga (în Letonia).

Ruşii au încercat să se opună participării lui I. Brătianu la conferința interaliaților, ținută la Sankt-Petersburg, la sfârşitul lunii ianuarie, 1917. Pentru că preşedintele Consiliului de miniştri român protestase: „demnitatea Statului român nu îngăduia ca şeful guvernului său să stea în anticamera sălii în care se discutau probleme esențiale pentru el", a fost admis să ia parte la conferință. Acest incident se petrecea cu două luni înainte de izbucnirea revoluției ruseşti, care avea să ducă la prăbuşirea regimului țarist.

Rusia trimisese în Moldova o jumătate de milion de combatanți şi un număr, mai important încă, de trupe şi diverse servicii, precum şi spitale. Întreg acest personal îşi manifesta fără stânjeneală intenția de a se instala de-a binelea în Moldova.

Efectivele ruseşti erau din punct de vedere numeric, superioare. Ca să devină stăpâni, ei trebuiau să subordoneze armata română comandamentelor ruseşti.

La 10 decembrie 1916, generalul Beleaev — omul lui Stürmer — a cerut fuzionarea Marelui Cartier General român cu cel rus. Guvernul român a refuzat categoric această gravă lezare a drepturilor de suveranitate ale României. Mai mult, generalul rus a cerut repatrierea Misiunii militare franceze şi diminuarea rolului generalului Berthelot.

Toate aceste pretenții ruseşti erau determinate de negocierile Stürmer-von Jagow. Se încerca, astfel, curățirea terenului de orice piedică. Fără îndoială, echipa Stürmer-Protopopov, simțind apropierea revoluției, era grăbită să încheie pacea separată. În aceste condiții, crearea noii armate române ține de miracol.

Armatele ruseşti veniseră în Moldova nu doar cu lăcomia unor lăcuste, ele aduseseră, din nefericire, şi flagelul tifosului exantematic.

În Moldova, luptele încetaseră. Pe front mai erau doar simple atacuri fără importanță, destinate rectificării anumitor poziții de teren, precum la cota 314 — Momâia. Această acalmie era datorată unei ierni teribil de aspre (termometrul cobora de la -20°, până la -40 de grade), o iarnă ca în Siberia.

În oraşe, lipsa de lemne de foc era agravată de metodele ruşilor. Aceştia alungau populația şi se instalau confortabil în case, unde, spre a se încălzi, ardeau gardurile curților şi grădinilor.

Contele de Saint-Aulaire descrie astfel comportamentul ruşilor în Moldova: „Rusia aliată, mai brutală decât duşmanul, în Moldova pe care o ocupă... Înfofoliți în şube, instalați în cele mai bune imobile, din care îi alungă pe locuitori şi unde acaparează cumbustibilii, ruşilor puțin le pasă de frig; un frig dintre cele mai aspre pentru nenumărații români aflați în zdrențe, lipsiți de acoperiş sau îngrămădiți în case fără foc. Dimineața, mergând la birou, am întâlnit căruțele de salubritate care ridicau cadavrele nefericiților, morți de frig pe trotuare. Printre ele, puteau adesea fi zărite trupurile unor mame şi ale unor nou-născuți. Din lipsă de adăpost, un nou val de rătăcitori ajungea, în fiecare zi, pe aceleaşi trotuare, un şir de epave umane hărăzite să fie un nou contingent de cadavre bune de aruncat în groapa comună. Cultul morților, atât de viu în România, a ajuns o operațiune pentru gunoieri.“

Tifosul exantematic făcea ravagii în rândurile armatei şi ale populației civile româneşti: cu toate că ele erau purtătoarele acestui microb, trupele ruseşti se resimțeau mai puțin. Probabil că, de-a lungul secolelor, deveniseră imune.

„În această Moldovă suprapopulată, subalimentată, devastată, mizeria şi foametea, părinți ai tifosului exantematic, fac mai multe victime decât duşmanul. În spitalele care îşi refuză pacienții, lipseşte totul, cu excepția devotamentului. Lipsă de lemne, lipsă de lenjerie, lipsă de pansamente, lipsă de instrumente chirurgicale şi de anestezice; răniții şi bolnavii îşi imploră infirmierele să le scurteze suferințele, luându-le viața. Urletele de durere acoperă horcăiturile celor care agonizează. Materialul sanitar expediat din Franța este reținut — din neglijență sau din sadism? — de această Rusie care, după ce a dezlănțuit toate relele, nu predă remediile furnizate de aliați. Aceste ajutoare nu vor începe să ajungă la Iaşi decât însoțite de către ofițerii francezi detaşați de la misiunea noastră militară, care, fiind condamnată la inacțiune de Statul Major rus, a devenit marea soră-şefă a acestui imens spital, a acestei grădini a supliciilor. Sălile de spital sunt nişte grădini funebre unde, în timpul iernii, crengile de brad şi ramurile de vâsc ca şi primele flori ale primăverii mulțumesc, cum pot mai bine, această dragoste de natură care, la români, nu moare decât o dată cu ei. Printre atâta verdeață, lumânările rituale aprinse la căpătâiul morților şi al muribunzilor te duc cu gândul la un altar zguduit de strigăte de durere.”

Acesta este tabloul suferințelor poporului român pe care îl face contele de Saint-Aulaire. Atunci când se întreabă dacă „materialul sanitar expediat de Franța era reținut de ruşi din neglijență sau din sadism”, îndoiala lui este explicabilă. El nu poate admite hotărârea de a vrea să dăunezi populației unei țări aliate. Şi totuşi, calculul era explicabil, ca şi refuzul de a împlini obligațiile militare asumate prin tratatele de alianță. Prin semnarea unei păci separate, Rusia voia să obțină Moldova. Or ea voia ca această provincie să fie pe cât posibil depopulată, astfel încât s-o poată coloniza cu ruşi. Este

exact lucrul pe care-l fac acum în Basarabia, de unde populația este deportată în Asia.

Independent de regimul ei, Rusia dă dovada unui spirit de continuitate de nezdruncinat în privința atingerii obiectivelor politicii sale, stabilite o dată pentru totdeauna. Aceasta este chiar principiul puterii sale, despre care Tiutcev scria: „Adevăratul apologet al Rusiei este Istoria care, de trei secole încoace, nu se osteneşte s-o facă să câştige toate procesele în care şi-a nagajat, succesiv, misterioasele destine." Ea cedează, pentru o clipă, atunci când nu e în stare să înfrunte evenimentele, ca apoi, odată forțele adverse slăbite, să reia lupta exact din punctul în care ar fi trebuit să renunțe. Cu atât mai rău pentru popoarele Europei occidentale — şi nu doar pentru vecinii Rusiei —, dacă n-au priceput în ce constă forța misterioasă care a împins politica moscovită spre o continuă expansiune imperialistă, atât în Europa cât şi în Asia.

Echipele de medici şi de infirmiere venite din Franța, mânate de un profund sentiment umanitar, se aflau în fața unei disperări pe care presa franceză, ca să menajeze pe „aliatul rus, principalul vinovat", o comentase foarte discret. Lui Saint-Aulaire i se spunea: „Ah, dacă Sarrail s-ar fi mobilizat precum Crucea Roşie pe care o conduceți şi dacă ruşii ar fi ucis tot atâți nemți pe cât de mulți români au dus la pieire, am fi fost încă la Bucureşti sau la Budapesta, ori chiar la Berlin!"

Nu era o exagerare, ci adevărul gol-goluț, căci Moldova fusese prădată aşa cum doar ruşii ştiu să o facă. Vorbind de invaziile ruseşti, Jules Michelet o spune prea bine: „În principatele române, jaful îl făceau ruşii şi lăcustele." De altfel, tifosul exantematic a ucis mai mulți militari şi populație civilă decât soldați pieriseră pe front.

Diviziile române, retrase în Moldova, şi-au văzut efectivele scăzând din pricina acestei boli; cei care nu mureau părăseau spitalele ca nişte fantome cu privirile rătăcite.

Un adevărat fanatism părea să-i domine pe conducătorii politici şi militari români, precum şi pe generalul Berthelot şi pe ofițerii Misiunii militare franceze, care începuseră reorganizarea şi crearea unei armate române de 500.000 de combatanți. Rusia încerca, pe căi lăturalnice, să împiedice realizarea acestui proiect. Începând cu luna ianuarie 1917, generalul Zaharov, pe un ton când amenințător, când insidios, insista pe lângă regele Ferdinand ca toate unitățile româneşti, aflate pe cale de refacere sub controlul generalului Berthelot, să fie transferate pe teritoriul rusesc. Cu toate acestea, nu putea ignora faptul că sufletul românilor, aflați în agonie, era mai curat decât acela al Statului său Major supraalimentat. Acestei cereri, regele i-a opus un refuz categoric. El a declarat că nu se desparte de armata sa şi că prefera să moară de foame pe pământ românesc decât să se îngraşe în Rusia. L-a lăsat să înțeleagă pe generalul Zaharov că grija lui prefăcută pentru armata română ascundea cu greu următorul

gând: „Suprimarea martorilor stânjenitori şi acapararea, în contul armatei ruse, a importantului material de război expediat din Franța pentru România, via Arhanghelsk."

Bineînțeles, acestei opoziții categorice a românilor i s-a adăugat acțiunea lui Saint-Aulaire şi a generalului Berthelot, care a determinat intervenția Marelui Cartier General francez de la Chantilly pe lângă Stavka. Pentru Rusia, mortalitatea pricinuită de tifosul exantematic nu era îndestulătoare. Îi trebuia adăugată lichidarea armatei române în formare.

Pentru a avea o idee aproximativă despre ravagiile provocate de acest flagel, amintim pierderile din cadrul corpului medical: 394 de medici (o cincime din corpul medical mobilizat) şi 1.000 de infirmiere. Misiunea franceză a plătit la rându-i funebrul tribut; doctorii Santoni, Adin, Dufraiche şi Germain au căzut alături de camarazii lor români.

Reorganizarea armatei române a fost înfăptuită în acest climat de disperare. Ea trebuia să cuprindă: 207 batalioane, 80 de batalioane de infanterişti, 100 de escadroane şi 243 de baterii de diferite calibre. Efectivul total al armatei române reorganizate era de 700.000 de oameni, dintre care 460.000 constituiau armata operațională.

În ce priveşte echipamentul tehnic, noua armată a fost radical schimbată. Potrivit convențiilor semnate cu Franța şi Anglia, înainte de intrarea României în război, au fost primite, în ciuda sabotajului rusesc: 150.000 de puşti, 1957 de mitraliere, 2.736 de puşti-mitralieră, 1.300.000 de grenade, 84 de tunuri uşoare, 141 de tunuri grele şi 130 de mortiere de tranşee.

Pentru a oferi o idee despre importanța transformărilor survenite în tehnica de luptă, e suficient să amintim că, în august 1916, aveam 4 mitraliere pe regiment şi nici o puşcă-mitralieră. În iunie 1917, batalionul de infanterie dispunea de 8 mitraliere şi de 24 de puşti-mitralieră, în total 32 de arme automate, unui regiment revenindu-i 24 de mitraliere şi 98 de puşti-mitralieră. În 1916, doar câțiva soldați din fiecare companie ştiau să folosească grenadele. În iunie 1917, grenadele franceze, uşor de mânuit, deveniseră arma preferată a soldatului român. Fiecare divizie era dotată cu un regiment de tunuri uşoare având 9 baterii şi cu un regiment de obuziere (calibrul 100 mm) având 4 baterii. Fiecare brigadă de infanterie dispunea, în plus, de 2 baterii (una de 53 de mm, având 8 piese şi 1 baterie de mortiere de tranşee de 18 mm, tot cu 8 piese). În plus, divizia de infanterie avea două brigade, o divizie de cavalerie şi un batalion mixt de pionieri, format din două companii de genişti, o secție de telegrafie, o secție de poduri uşoare şi o secție de proiectoare. Artileria grea a fost, la rândul ei, reorganizată. Ea cuprindea 14 regimente, cu un total de 49 de baterii, şi artileria de munte (inexistentă în august 1916) care îngloba, în iunie 1917, 2 regimente cu câte 7 baterii fiecare. Artileria antiaeriană a fost completată cu 16 piese moderne, aduse de către ofițerii francezi trimişi în Rusia să le descopere.

După reorganizare, compartimentul aeronautic cuprindea 12 escadrile de aviație (6 escadrile de tip Farman), 3 escadrile Menpart, cu câte 7 avioane fiecare, o escadrilă Caudron, cu 4 avioane, şi escadrila de bombardament Bragnet-Morange.

Personalul (piloții şi ajutoarele) era mixt, francez şi român. Instrucția piloților şi a comandanților români era făcută în şcoli speciale şi sub direcția ofițerilor francezi. Dominarea spațiului aeerian de către aviația germană a încetat.

Noua aviație română nu îşi mai limita activitatea la zborurile de recunoaştere sau la fotografierea pozițiilor inamicului. Acum, ea angaja lupte aeriene din care, de cele mai multe ori, ieşea învingătoare. Ofițerii francezi s-au văzut adesea siliți să domolească elanul şi temeritatea piloților români. Armata a mai fost dotată şi cu 5 companii aerostatice, având fiecare câte un balon.

Toate forțele româneşti au fost grupate în două armate. Prima, continua să se organizeze în Moldova, în timp ce Armata 2, sub comanda generalului Averescu, se afla pe front, în sectorul Mărăşeşti—Oituz.

Ofițerii-instructori francezi erau surprinşi de uşurința cu care soldații români asimilau tehnica noilor arme. Îşi recăpătau curajul şi îşi refăceau moralul pe măsură ce mânuirea materialului modern le redădea încrederea. Căpătaseră convingerea că înfrângerile anterioare fuseră datorate doar superiorității armamentului inamic.

Generalul rus Monkewitz, excelent observator, în contact cu armata română, afirma în *Descompunerea armatei ruse* că ...„un splendid elan însufleția armata română revenită la viață şi consolidată. Ofițerii şi soldații aşteptau cu nerăbdare lupta, ca să răzbune eşecurile din 1916 şi ca să elibereze teritoriile ocupate". Valoarea armatei române reorganizate a putut fi verificată în cursul verii lui 1917.

Ca şi cum o fatalitate se îndârjea împotriva destinului României, abdicarea țarului Nicolae al II-lea — provocând prăbuşirea țarismului — avea să antreneze descompunerea armatei ruse. Dacă în cursul campaniei din 1916, această armată păstrase o atitudine pasivă (în urma ordinelor lui Stürmer care negocia pacea separată cu Puterile Centrale, în scopul salvări monarhiei), începând din 1917, pe ea a pus stăpânire anarhia. Prin contactele pe care le avusesem pe frontul din Moldova, aflasem că, la început, armata rusă era dominată de disciplină rigidă, care depăşea chiar celebra disciplină prusacă, şi fusesem foarte impresionați.

Ultimul ucaz al țarului, suprimând lucrările Dumei, coincidea cu răzmerița regimentelor din cazărmile Petrogradului; la început în regimentele Volânski şi Litovski, mai apoi în regimentele de gardă Pavlovski şi Preobrajenski. Soldații au pus mâna pe arsenal, au ocupat fortăreața Petropavlovsk, au deschis închisorile pentru condamnații politic şi de drept comun şi au dat foc Palatului de Justiție şi clădirii Siguranței. Această

revoltă, însă, nu fusese provocată de ultimul ucaz al țarului, care nici nu ar fi servit de pretext, după cum nu era nici opera opoziției democratice din Dumă.

Această revoltă era rodul greşelilor comise de regimul țarist din 1905 până în 1917. Absolutismul, glorificat de beneficiarii regimului, dăduse țarismului aparența de soliditate, dar el se afla demult în putrefacție. Frazeologia oficială nu era decât o mască pentru acoperirea faptului brutal că țarismul era terminat.

Țarul a abdicat la 4/17 martie 1917. Până în momentul aflării acestei ştiri, disciplina trupelor ruseşti de pe front rămăsese neschimbată, dar apoi s-a destrămat. Nu a fost un lung proces de descompunere, ci o năruire bruscă a unei stări de lucruri bazate pe formula „pentru credință, pentru țar, pentru patrie". Întreaga ideologie militară a Rusiei era rezumată în această frază. Descompunerea regimului țarist nu poate fi redusă la una sau mai multe cauze. Acest proces este mult mai complex, iar uzura elementului vital data de vreme îndelungată.

Fără îndoială, greşelile curții imperiale — ilustrate de acțiunile provocatoare ale Iui Rasputin — au contribuit la grăbirea sfârşitului regimului, dar nu au constituit cauzele originare.

În lucrarea *Descompunerea armatei şi a puterii*, generalul A.G. Denikin, care nu poate fi bănuit de sentimente ostile regimului țarist, scrie: „Cu toate acestea, lupta Dumei din imperiu (blocul progresist) împotriva guvernului, luptă care avea cu siguranță toată simpatia lui Alekseev şi a comandamentului, devenea din ce în ce mai aprigă. Darea de seamă (interzisă presei) a şedinței din 1 noiembrie 1916, conținând discursurile istorice ale lui Şulughin şi Miliukov, fusese răspândită în copii manuscrise în rândurile întregii armate. Starea de spirit era de aşa natură, încât aceste copii, departe de a rămâne clandestine, erau citite şi comentate cu înfocare în popotele ofițereşti. «Am fost foarte şocat», îmi spunea un cunoscut socialist, membra al Uniunii orăşeneşti, şi care venise pentru întâia oară în armată în 1916, «să văd libertatea cu care, pretutindeni, în unități, la popote, în prezența superiorilor, în cadrul statelor majore, se vorbea despre incapacitatea guvernului şi a Curții. Asta în țara delațiunilor! La început am crezut că mi se întindea o capcană...»"

Contactele între Dumă şi ofițeri existau de vreme îndelungată. Tineri ofițeri luaseră o parte activă, cu toate că încă neoficială, la lucrările comisiei Apărării Naționale, în momentul reconstrucției flotei şi al reorganizării armatei, după războiul ruso-japonez.

Aceste participări indirecte ale ofițerilor la dezbaterile Dumei, prin copiile pe care le primeau după discursurile rostite de reprezentanții opoziției, nu depăşeau un cerc restrâns şi nu se puteau răspândi printre soldați. Aşa a putut fi menținută disciplina în armata rusă până la abdicarea țarului.

Pe front, printre ofițerii români, abdicarea a produs o stupoare generală. Fără excepție, situația politică din Rusia era complet ignorată. Nimeni nu auzise de Rasputin, nici chiar printre ofițerii care aveau anumite contacte, de serviciu mai degrabă, cu ofițerii ruşi.

După o vizită pe frontul de nord şi din Galiția, preşedintele Dumei, Rodzianko, a adresat o scrisoare țarului, la sfârşitul toamnei lui 1916, prin care îl prevenea de pericolul participării nefaste a țarinei la guvernarea Rusiei.

În chip de răspuns, Rodzianko a primit o severă admonestare, transmisă prin generalul Alekseev.

Atitudinea preşedintelui Dumei nu era un caz izolat. Numeroase personalități, care nu puteau fi bănuite de idei revoluționare, s-au adresat țarului în acelaşi sens, în termeni mai realişti, evident, în privința țarinei.

Aşa au făcut generalii Alekseev şi Gurko, marii duci Nikolai şi Aleksandar Mihailovici, arhiepiscopul Klavelski, Purişkevici şi chiar împărăteasa văduvă; toți s-au adresat țarului, prevenindu-l asupra pericolului care amenința Rusia şi dinastia.

Într-o scrisoare destinată țarului, purtând data de 1 noiembrie 1916, marele duce Nikolai Mihailovici, după ce criticase sever sistemul miniştrilor din odiosul anturaj al țarinei, sistem cunoscut de către toate păturile societății, conchidea astfel: „...Dacă ai reuşi să îndepărtezi permanenta ingerință a forțelor obscure, Rusia s-ar îndrepta cu grăbire spre regenerare, iar tu ai recâştiga încrederea pierdută a majorității supuşilor tăi... Când va veni ceasul, şi ceasul acesta e aproape, vei putea tu însuți, de la înălțimea tronului, să-ți acorzi, potrivit atâtor dorințe înflăcărate, responsabilitatea guvernării şi a instituțiilor legislative. Aceasta se va face de la sine, simplu, fără presiuni exterioare, altfel decât s-a întâmplat cu ocazia memorabilului act de la 17 octombrie 1905... Am ezitat multă vreme să-ți dezvălui adevărul, dar am făcut-o după îndemnul mamei şi celor două surori ale tale. Trebuie să te hotărăşti: eşti în pragul unei noi perioade de tulburări şi, aş spune chiar, de noi atentate. Crede-mă, dacă insist atât asupra eliberării tale de toate piedicile care s-au creat, nu o fac din rațiuni de ordin personal... ci doar în speranța să te salvez, să-ți salvez tronul şi scumpa noastră patrie de urmările cele mai penibile şi mai ireparabile...”

Toate aceste apeluri nu aveau însă nici un ecou... Țarul Nicolae era o biată ființă slabă care confunda încăpățânarea cu un act de voință, cu o afirmare energică a autorității sale.

Deci, în momentul intrării României în război, Rusia se afla în plină criză politică, ce îi amenința instituțiile fundamentale, țarismul însuşi. Evident, realitatea dindărătul fațadei somptuoase a țarismului nu era cunoscută...

În România se afla un singur om care cunoştea şubrezenia regimul țarist — basarabeanul C. Stere, rectorul Universității din Iaşi.

Prin intermediul articolelor sale, publicate în revista de mare prestigiu „Viața românească”, al cărei director era, Stere explica toate elementele revoluționare ce dominau, în aşteptarea revanşei pentru înfrângerea suferită în 1905.

Stere nu era un bolşevic şi nici chiar un socialist-democrat; era un partizan al țărănimii, care, în Rusia, purta numele de „narodnic”.

Fusese deportat (din Basarabia în Siberia) mai mulți ani şi cunoştea bine structura social-economică a Rusiei şi a forțelor ei revoluționare.

Profețiile sale nu găseau însă ecou în opinia publică, dominată de ideea eliberării Transilvaniei şi de credința nestrămutată în victoria finală a Franței.

Take Ionescu a numit această atitudine ireversibilă a României „polica instinctului național”. Deznodământul i-a dat dreptate, cu toate că țarismul, aşa cum prevăzuse Stere, se prăbuşea. Nu e de mirare, deci, că năruirea țarismului i-a surprins pe ofițerii români, care se întrebau ce consecințe va avea aceasta asupra disciplinei din armată.

Revolta regimentelor din Sankt-Petersburg nu era cunoscută, pentru că cenzura avusese grijă să interzică publicarea unor ştiri ce ar fi putut tulbura moralul armatei... Ceea ce se petrecea la Sankt-Petersburg era departe... Ecoul primelor răzmerițe din armata rusă nu ajunseseră încă pe front. S-ar fi zis că e o furtună puternică, dezlănțuită undeva foarte departe, în plină mare şi că valurile în preajma țărmului se resimțeau mult mai târziu. De-abia spre jumătatea lui aprilie 1917, am putut înregistra, pe frontul din Moldova, destrămarea disciplinei acestei armate ruseşti, care ne stârnise atâta admirație.

Regimentul 17 infanterie, din care făceam parte, component al Diviziei 1, ocupa un sector în sus de Varnița, pe râul Şuşița.

Aşteptam să fim schimbați de un regiment de infanterie rusesc. Către seară, în amurg, văzând că ruşii nu veneau, ne-am trimis ordonanțele în chip de cercetaşi. S-au întors ca să ne spună că ruşii erau acolo, dar că nu făceau nici o mişcare pentru că înființaseră un „soviet”. Auzeam pentru întâia oară această expresie care — eu neştiind ruseşte — nu îmi spunea nimic... Ofițerii ruşi stăteau deoparte, fumând şi aşteptând ca sovietul soldaților şi subofițerilor să hotărască dacă războiul trebuia continuat sau nu. Controversa acestui soviet al regimentului rusesc de infanterie, care trebuia să ne înlocuiască, a durat până în zori, când sergenții şi soldații au obținut adeziunea pentru continuarea războiului.

La 15 aprilie 1917, Lenin şi echipa sa au fost transportați de către Ludendorff — în vagoane plumbuite — la granițele ruseşti.

Ideea de a părăsi lupta, pentru că țarul căzuse, plutea în aer. Soldații voiau să se întoarcă acasă, şi asta cât mai repede cu putință. Clarviziunea şi curajul politic l-au făcut pe Lenin să-şi însuşească voința soldaților de a pune capăt războiului.

În fond, aceasta însemna reluarea proiectului de pace separată pe care Stürmer îl discuta în secret cu von Jagow. De astă dată, nu pentru salvarea țarismului, ci pentru lichidarea integrală a structurii socio-economice rămasă intactă după prăbuşirea Romanovilor.

Mai trebuie spus şi că spectacolul sovietului soldaților nu avusese nici un efect asupra soldaților români şi că nu a fost înregistat, în toată armata română, nici un caz de contaminare revoluționară.

Iată o cugetare pe care am auzit-o adesea printre soldații din regimentul meu: „Acum că nu mai au țar, ruşii nu mai sunt decât o turmă care nu e bună de nimic... Iar o să-i înfruntăm singuri pe nemți!“ Înainte de abdicarea țarului, soldații ruşi erau foarte aroganți cu soldații români, cărora le repetau fără încetare: „niet, niet aliat, protector” (nu, nu aliați, proteguitori). Răspunsul soldaților români era: „Să vă ia dracu’! Un proteguitor pe care nu l-am văzut prezent în nici o luptă!“ Fireşte, după abdicarea țarului, soldații români au devenit agresivi.

Cu toate că asta poate părea straniu, soldații români îi disprețuiau pe ruşi; pentru ei, revoluția făcută în fața duşmanului era o idee rusească, deci proastă...

Ca să prevină o eventuală contaminare, Marele Cartier General român a trimis nişte instrucțiuni, care explicau soldaților înțelesul reformelor votate de Parlament (exproprierea şi votul universal), reforme care erau discutate din primăvara lui 1914. Nici un ofițer, însă, nu a crezut de cuviință să facă o asemenea propagandă politică, pe care o considerau jignitoare la adresa celor care luptau pentru apărarea patriei.

Odată disciplina spulberată, soldații ruşi au început să vagabondeze. Erau văzuți cățărați pe acoperişurile vagoanelor de tren, coborând în gări pentru un ceai şi o bucată de pâine şi apoi reluând o călătorie fără sfârşit şi fără scop.

Puteai crede că îi vezi pe vagabonzii descrişi de Maxim Gorki, în uniformă, de astă dată, şi de zeci de mii de ori mai mulți. Care putea fi oare valoarea combativă a acestei armate? Vechea ierarhie a armatei ruse nu mai putea exista. Guvernul provizoriu, fiind lipsit de curaj şi de o concepție precisă, oscila între o monarhie sub marele duce Aleksandr Mihailovici şi proclamarea Republicii. Nu erau decât ezitări, nesfârşite tratative şi lipsă de decizie. Se poate spune că bolşevicii căpătaseră moştenirea unei burghezii decadente şi înspăimântate, pe care Nietzsche o simboliza prin figura unui cerşetor voluntar, a cărui singură preocupare era să abdice...

Guvernul provizoriu era antrenat de curentul anarhic, care se generaliza, sperând să-i poată stăpâni prin înmulțirea concesiilor.

Primul decret al guvernului provizoriu, emis de ministrul de Război Utkov, la 5/18 martie 1917, se referea la regulamentul de ordine interioară pentru democratizarea armatei. Aparent, decretul era inofensiv; el anula doar titlurile cu care soldații trebuiau să se adreseze ofițerilor, interzicea

tutuirea soldaților de către şefii lor şi abroga o serie de restricții nesemnificative, impuse soldaților de către vechiul regulament, cum ar fi interdicția de a fuma în stradă, de a frecventa cluburile şi reuniunile publice etc.

Cei care au hotărât asupra acestui decret nu s-au gândit o clipă la consecințe, căci nu cunoşteau psihologia soldaților. Anumite forme perimate puteau fi, într-adevăr, anulate. Potrivit aprecierii conducătorilor armatei, oameni cu o îndelungată experiență, aceste reforme trebuiau înfăptuite treptat, cu multă prudență; nu trebuia să li se dea importanța unor „cuceriri revoluționare", ci să fie prezentate ca nişte reforme pentru democratizarea armatei.

Or soldații au interpretat decretul ca pe o desprindere totală de obligații (prevăzute de severul regulament interior) în raporturile dintre soldați şi ofițeri. Ei au înțeles libertatea în felul lor, o libertate cu un pronunțat aspect de anarhie.

Aceasta l-a obligat pe ministrul de Război să redacteze, în 24 martie 1917, o ordonanță care să explice dispozițiile, prost interpretate, ale decretului: „Soldații au dreptul să frecventeze fără oprelişte, întocmai tuturor cetățenilor, orice locuri publice, teatre, reuniuni, concerte etc. precum şi să călătorească pe calea ferată, sau cu maşini de orice clasă. Totuşi, libertatea de a frecventa aceste locuri nu îi scuteşte în vreun fel de obligația de a plăti, aşa cum — se pare — au înțeles unii dintre soldați." E de ajuns să se producă o mică fisură într-un dig ce stăvileşte valurile răzvrătite ale mării, pentru ca, abia simțită, impetuozitatea controlată a apelor să-şi croiască un nou drum.

Aceste modificări ale regulamentului interior, aparent nesemnificative, dar interpretate de soldați potrivit bunului lor plac, au exercitat o influență anarhizantă asupra disciplinei (în măsura în care nu mai erau supuşi constrângerilor şi nu mai riscau nici o sancțiune).

Conform acestei ordonanțe care a avut repercusiuni nefaste, ce au marcat începutul destrămării armatei ruseşti, se acorda militarilor dreptul de a participa, în timp de pace ca şi în timp de război, „în calitate de aderenți, la diverse uniuni şi societăți constituite în scopuri politice".

Această ordonanță s-a aflat la baza descompunerii bruşte a armatei ruseşti.

Surprinzător este faptul că decretul a fost emis de către ministrul de Război al Guvernului provizoriu prezidat de prințul Lwow.

În acest guvern nu se afla nici un bolşevic. Era ceea ce s-ar putea numi un guvern de centru-stânga. Elementele situate cel mai la stânga erau Kerenski (un laburist) şi un socialist revoluționar care acceptase responsabilitatea ministerului Justiției. Acest guvern provizoriu a cerut imperios şi a obținut abdicarea țarului. Guvernul avea adeziunea generalilor Alekseev, şef al Statului Major general al armatei, şi Rudski, comandant şef

al Armatei de nord. Atitudinea acestuia din urmă a determinat adeziunea marelui duce Nikolai Mihailovici, care comanda în Caucaz, şî a generalilor Brusilov şi Evert. Deci abdicarea ţarului nu a fost opera revoluţionară a unei mişcări de mase, ci operaţiunea politică preventivă a democraţilor liberali, a cadeţilor şi a reprezentanţilor din Dumă ai diverselor partide care se raliaseră „blocului progresist".

Aceste partide democrat-liberale, pregătite pentru o lovitură de stat, nu puteau să înfăptuiască o revoluţie socială de aceea s-au aflat în remorca evenimentelor, neputând să le stăpânească.

Starea revoluţionară în care se afla Rusia, înainte să izbucnească revolta regimentelor din Sankt-Petersburg, precum şi faptul de a fi angajată în război cereau imperios instruirea unei noi autorităţi după abdicarea ţarului.

În martie, constituirea guvernului provizoriu a obţinut, în întreaga Rusie, o unanimă adeziune; din păcate, acest credit nelimitat nu s-a ştiut folosi. Duma imperială ezitantă, lipsită de curajul de a lua măsurile necesare pentru frânarea anarhiei, a fost incă de îa început subminată şi repede înlăturată de elementele revoluţionare. La 13 decembrie, când Pavel Miliukov, şeful cadeţilor, a desemnat — de la tribuna Dumei — camarila din anturajul ţarinei ca fiind principala inspiratoare a politici reacţionare, care, prin provocarea continuă a opiniei publice, dusese la dezastre, a încheiat cu aceste cuvinte: „Despre ce e vorba aici ? Despre prostie sau despre trădare?" Această punere sub acuzare a lui Stürmer, Protopopov şi compania sosea prea târziu.

Nemulţumirile populare alimentau din străfund forţele revoluţionare, care şi-au făcut apariţia o dată cu revolta regimentelor Volânski şi Litovski (urmate apoi de cele ale regimentelor de gardă Pavlovski şi Preobraienski).

Abdicarea ţarului era o pură formalitate. Ea venea cu o întârziere de un an, ca şi asasinarea lui Rasputin de către prinţul Iusupov, în noaptea de 17/30 decembrie 1916. Fără îndoială, acest asasinat era un avertisment teribil pentru camarilă, însă el venea prea târziu.

Blocul „progresist", care ticluise şi executase abdicarea ţarului, nu avea nici una din calităţile necesare pentru a domina şi dirija epoca agitată de tranziţie, până la instalarea unei autorităţi constituţionale.

Trupele coborâseră în stradă fără ofiţeri. S-au amestecat cu mulţimea care manifesta cerând pâine şi au fost contaminate de mentalitatea insurecţională a populaţiei, care era aţâţată şi exaltată de oratori improvizaţi. Detaşamentele de poliţie au fost masacrate fără milă; ofiţerii întâlniţi din întâmplare erau dezarmaţi, dacă nu chiar ucişi.

Această mulţime care luase cu asalt arsenalul, fortăreaţa Petropavlovsk şi închisoarea Krestî, această gloată nu avea nici conducători, nici planuri, nici idei călăuzitoare. Era expresia unei îndelungate acumulări de nemulţumiri îndreptăţite; gestul spontan al unei populaţii ajunse la

capătul puterii de a răbda suferințele impuse de un regim pe cât de corupt, pe atât de incapabil. Tot programul acestei mulțimi poate fi rezumat de strigătul „Trăiască libertatea“.

Duma devenise centrul politic al Rusiei, având autoritate pretutindeni şi primind adeziunea necondiționată a armatei. Nici o altă organizație sau asociație politică nu ar fi putut obține, după abdicarea țarului, încrederea unanimă de care se bucura Duma, atunci când a constituit guvernul provizoriu. Nimic nu putea obliga noul guvern să accepte — ca pe o a doua autoritate politică — sovietul improvizat de către deputații muncitorilor şi soldaților. Prin origini şi prin începuturi, revoluția a fost un fenomen pur rusesc, expresie a unui protest general împotriva regimului țarist.

La începutul lunii martie 1917, puterea sovietului din Petrograd era precară. Iată, potrivit lui Stankevici, caracteristica sovietului bolşevic: „Sovietul, această adunare de soldați semianalfabeți, s-a trezit în frunte pentru singurul motiv că nu dorea nimic, că nu era decât o fațadă ce acoperea cu îngăduință absența desăvârşită a puterii.” Procesele verbale ale şedințelor sovietului arată ignoranța de neînchipuit şi confuzia care domneau în sânul lui.

Care era baza acestui prim soviet constituit spontan la 1 martie 1917? Era alcătuit din 200 de soldați, în cea mai mare parte dezertori de pe front, şi din 800 de muncitori din Petrograd. Ambiția sa era să conducă întreaga viață politică, militară, economică şi socială a unui imens imperiu. Rolul pe care a putut să-l joace i-a fost înlesnit de laşitatea blocului liberal-progresist, speriat de riscuri şi gata la toate concesiile, şi sperând că prin renunțările sale succesive va reuşi să evite un conflict. Aceste concesii au avut drept prim rezultat crearea, în întreaga Rusie, a unei rețele de comitete şi de soviete care cereau să participe la opera de guvernare.

Atunci când Lenin a venit cu echipa sa, în aprilie 1917, avea la dispoziție această rețea de soviete care exprimau doar o stare de spirit anarhică şi nu o idee politică. Lenin a luat pe seama lui organizarea acestui spirit revoluționar şi subordonarea lui ideii bolşevice.

Prima măsură a fost convocarea unei conferințe care să-i reunească pe delegații sovietelor de muncitori şi de soldați, aleşi pe baza unei reprezentări proporționale (după modelul reorganizării sovietului din Petrograd).

E interesant de remarcat că, în componența acestei reprezentări a sovietelor, bolşevicii se aflau in minoritate:

Socialist revoluționari.....	285
Social-democrați.....	248
Social-democrati-bolşevici.....	105
Internaționalişti.....	32

Socialişti din afara fracțiunii.....	73
Social-democrați unificați.....	10
Bundişti.....	10
Gruparea ,,Edinstvo“ (Plehanov).....	3
Social-populişti.....	3
Laburişti.....	5
Anarho-comunişti.....	1

Din cei 696 de socialişti de toate nuanțele, Lenin dispunea la acest prim congres panrusesc al sovietelor de 105 reprezentanți bolşevici. Coaliția formată de socialiştii-revoluționari şi de social-democrați, având în frunte o elită intelectuală, domina situația. Puterea bolşevicilor după confiscarea sovietelor se explică prin disciplina impusă de Lenin. El ştia să folosească momentele tactice şi să-şi subordoneze deciziile obiectivului final, care era zdrobirea structurii tradiționale a Statului rus. Această acțiune a fost înlesnită de greşeala comisă de Guvernul provizoriu, care şi-a însuşit ordonanța cu nr. 1 din 1 mai 1917, a sovietului de delegați ai muncitorilor şi țăranilor. Pentru a pricepe brusca anarhie ce a pus stăpânire pe armata rusă, e de ajuns să reproducem textul acestei ordonanțe.

„1 mai 1917:

În garnizoana din zona armată a Petro gradului, către toți soldații din gardă, armată, artilerie şi flotă, spre a fi executată neîntârziat şi precis şi către muncitorii din Petrograd, cu titlu informativ.

Consiliul delegaților muncitorilor şi țăranilor, a hotărât :

1. — În toate companiile, în toate batalioanele, regimentele, parcurile de material de război, bateriile, escadroanele şi în toate serviciile de orice fel, de administrație militară, precum şi pe toate vasele flotei militare, se va proceda imediat la alegerea comitetelor compuse din reprezentanți aleşi de către soldații unităților mai sus-indicate.

2. — În toate unitățile militare care nu şi-au ales încă reprezentanții pentru consiliul de delegați ai muncitorilor şi soldaților, va fi ales câte un reprezentant pentru fiecare companie. Aceşti reprezentanți vor trebui să se înfățişeze, cu câte un mandat scris, la palatul Dumei Imperiale, în data de 2 martie curent, la orele zece dimineața.

3. — În toate manifestările sale politice, o unitate militară ascultă de consiliul de delegați ai muncitorilor şi soldaților şi de comitetele acestuia.

4. — Ordinele comisiei de război a Damei Imperiale nu trebuie executate decât în măsura în care nu vin în contradicție cu ordinele şi deciziile consiliului de delegați ai muncitorilor şi soldaților.

5. — Toate felurile de arme, precum: puşti, mitraliere, auto-blindate etc. trebuie să se afle la dispoziția şi sub controlul comitetelor din companii

şi batalioane şi nu pot, în nici un caz, fi predate ofițerilor, chiar dacă aceştia le pretind.

6. — În formație sau în cursul obligațiilor lor militare, soldații trebuie să păstreze disciplina militară cea mai strictă, însă în afara serviciului, în viața lor politică, civilă şi privată, soldații nu pot fi lipsiți de nici unul din drepturile de care se bucură toți cetățenii; în mod special, poziția de drepți şi salutul militar obligatoriu sunt abrogate în afara serviciului.

7. — Tot aşa, titlurile de adresare cuvenite ofițerilor, precum: Excelență, înălțimea voastră, sunt abrogate şi înlocuite prin formulele: domnule general, domnule colonel etc. Tratarea brutală a soldaților de orice grad şi, în mod special, tutuirea sunt interzise; orice încălcare a acestui ordin, ca şi neînțelegerile survenite între ofițeri şi soldați, trebuie aduse, de către aceştia din urmă, la cunoştința comitetului companiei.

Semnat: consiliul de delegați ai muncitorilor şi soldaților din Petrograd."

Autoritățile militare au întreprins o anchetă, însă autorii acestei faimoase ordonanțe nu au putut fi descoperiți niciodată.

Mai târziu, Kerenski a declarat că şi-ar fi dat, fără tăgadă, zece ani din viață pentru ca acest ordin să nu fi fost scris. Important este că ministrul de Război a consimțit să-şi însuşească ordinul, lăsând deoparte numele autorului.

Cei care au redactat textul ştiau prea bine ce voiau şi, ca să-şi atingă obiectivele revoluționare propuse, şi-au pregătit mijloacele adecvate.

În *Revoluția rusă,* Claude Anet reproduce declarația ce i-a fost făcută de un membru al sovietului şi redactor la „Novaia jizni", Joseph Goldberg, în privința acestei ordonanțe: „Ordinul nr. 1 nu era o greşeală, ci o necesitate. Nu a fost redactat de Sokolov, ci este expresia unanimă a voinței sovietului. În ziua în care am făcut revoluția, am înțeles că, dacă nu distrugem vechea armată, aceasta avea să ne înăbuşe revoluția. N-am ezitat, ne-am fixat pe această ultimă concluzie şi am folosit, pot să afirm, mijloacele cuvenite.."

Se dorea pacea imediată. Or, armata rusă, adică ofițerii, ar fi vrut ca războiul să continue până la victoria finală. Comandamentul armatei a fost de acord cu înlăturarea țarului, a acordat încredere desăvârşită guvernului provizoriu şi şi-a limitat propriile activități doar la problemele militare legate de război. Armata nu era deci o instituție ostilă schimbărilor survenite: era însă firesc ca acest comandament să păstreze disciplina în armată, pentru a putea continua războiul şi a menține această temelie a statului rus.

Conducătorii sovietului de la Petrograd şi-au dat imediat seama de tăria de caracter a membrilor guvernului provizoriu, care erau gata să facă orice tranzacții, de teamă să nu fie acuzați ca reacționari sau contrarevoluționari. Ei practicau demagogia anarhizantă, ratificând nechibzuit inițiativele sovietului de la Petrograd, care obținea astfel o autoritate prin nimic justificată.

Prințul Lwow declara la tribună: „Procesul marii revoluții nu s-a încheiat încă, însă fiecare zi ce trece ne întăreşte încrederea în forțele creatoare inepuizabile ale poporului rus, în spiritul său politic, în măreția sufletului său.“

Credea oare şeful guvernului provizoriu câtuşi de puțin în această vorbărie emfatică? Probabil că în nici măcar o silabă; plătea, pur şi simplu, tributul pe care-l considera cuvenit demagogiei revoluționare. În cursul unei conversații cu generalul Alekseev, prințul Lwow se plângea amarnic de condițiile insuportabile create guvernului provizoriu prin demagogia crescândă a acestui soviet care-şi extinsese acțiunea în întreaga Rusie, prin nesfârşite mitinguri.

Lenin nu sosise încă în Rusia, că membrii guvernului provizoriu îi şi deschiseseră, din laşitate, calea, prin pretinsa democratizare a armatei, care, ulterior, s-a dovedit a fi anarhizarea ei.

La congresul sovietelor din 30 martie 1917, Țereteli a recunoscut că în comisia mixtă — numită comisie de contact — nu fuseseră probleme importante în fața cărora guvernul provizoriu să nu fi făcut concesii. Se pare că această atitudine de renunțare îi contaminase şi pe cei de la care se aştepta o opoziție fermă în privința ordonanței nr. 1.

Marele Cartier General, preocupat evident de consecințele acestor măsuri, a cerut tuturor şefilor de unități, începând cu coloneii, comandanți ai unui regiment, părerea în legătură cu noile decrete. Toate răspunsurile, trimise direct Ministerului de Război prin telegrame, erau, fără excepție, dezaprobatoare şi exprimau îngrijorarea în legătură cu viitorul armatei ruse.

Consiliul militar, format din generalii cei mai vârstnici, considerați a fi depozitarii experiențelor şi ai tradițiilor militare, a emis o opinie separată, complet neaşteptată, care a fost comunicată guvernului provizoriu: „Consiliul militar crede că e de datoria lui să-şi afirme întreaga adeziune față de măsurile energice pe care guvernul provizoriu le întreprinde în vederea reformării forțelor noastre armate, potrivit noii ordonanțe asupra existenței Statului şi Armatei. Este convins că aceste reforme vor contribui puternic la victoria armatelor noastre şi la eliberarea Europei de sub jugul militarismului prusac!“

Efectele acestor reforme nu au întârziat să se arate: armata rusă se dezagrega. Soldații sporovăiau la mitinguri, dezertau, jefuiau: nimeni nu se mai gândea să-şi îndeplinească datoria. De altfel, cuvântul de ordine era: pace.

Elementele democrației liberale voiau să continue războiul. Cea mai mare parte a intelectualilor de stânga, sau cei care aparțineau democrației revoluționare, împărtăşeau ideile dezbătute la conferința de la Zimmerwald. Sentimentele lor internaționaliste s-au manifestat în apelul pe care sovietul l-a adresat popoarelor lumii, la 14 martie 1917.

Aceşti indivizi grăbiți să obțină pacea au avut o primă decepție: Bethmann-Hollweg a răspuns prin tăcere, iar Reichstag-ul, la 17 martie, a respins în unanimitate (cu excepția a două voci, cele ale social-democraților) propunerea de a încheia pacea fără anexări.

Neske, reprezentantul democrației germane, declara: „Străinătatea ne propune să înfăptuim revoluția; dacă urmăm acest sfat, va fi o nenorocire pentru clasele muncitoare".

Revoluția rusă reducea frontul la o simplă ficțiune, ceea ce facilita preocupările Statului Major german. Revoluționarii ruşi nu se aşteptau ca apelul lor să fie astfel primit. Ei au înțeles că libertatea rusească trebuie apărată. De aceea au amintit soldaților că nu trebuie să renunțe la ofensivă, dacă situația militară o cerea.

Odată armata anarhizată, cum putea ea oare fi reorganizată pentru reluarea luptei? Un membru al sovietului de la Petrograd, Ceidza, declara: „Am vorbit mereu împotriva războiului. Cum să putem acum să-i convingem pe soldați să continue războiul, să mențină frontul?"

Ideea continuării războiului i-a împărțit pe socialiştii ruşi în două tabere: „apărătorii" şi „defetiştii". Primii îl aveau drept mentor pe însuşi doctrinarul marxismului în Rusia, pe Plehanov. Mai târziu, ceilalți au găsit în Lenin pe liderul care sprijinindu-se pe voința imensei majorități a populației ruse, susținea încheierea imediată a păcii.

Lenin a înțeles, încă de la început, că influența şi autoritatea sovietului erau hotărâte de susținerea tendințelor maselor de a pune capăt, în primul rând, războiului, în orice condiții.

În această confuzie generală, Partidul Social-Democrat (bolşevic) reprezenta, exact cum voia Lenin, „o minoritate bine organizată, înarmată şi centralizată". Era normal să câştige în lupta politică. Partidele liberal-burgheze, pe care Lenin le avea de înfruntat, nu pricepeau nimic din convulsiile revoluționare ale Rusiei. În aceeaşi situație se afla şi Kerenski, care îşi închipuia că discursurile sale aveau să stârnească dorința de luptă a soldaților; aceştia, de fapt, nu se gândeau decât să se întoarcă la căminele lor. Ideea unei ofensive era nepopulară. Opinia Marelui Cartier General rus era că imensul front mai rezista în virtutea inerției, impresionându-l pe inamic, care nu ştia nimic despre forța latentă pe care armata o mai păstrase. Întrebarea angoasantă era dacă nu cumva ofensiva ar fi dezvăluit neputința armatei ruseşti aflată în plină descompunere?

Ofițerii ruşi erau convinşi de necesitatea loviturii de stat, dar aceasta a sosit prea târziu. Dacă anumite cadre din armată ar fi favorizat o lovitură de stat, aceasta nu ar fi reuşit atât de bine. Dacă soldaților li se oferise o libertate nelimitată, ofițerii, în schimb, păreau nişte bieți paria.

Comitetele din unități nu mai puteau stăvili anarhia. Un regiment a refuzat să mai înainteze şi s-a hotărât să părăsească frontul, pentru ca soldații să se întoarcă acasă. Comitetele au intervenit încercând să explice

că o asemenea acțiune ar fi echivalentă cu părăsirea Rusiei în mâinile duşmanilor ei. Răspunsul soldaților a fost simplu: „Dacă mai insistați, o să vă suprimăm."

Atunci când, după o confruntare, comandantul unei divizii a cerut părerea soldaților săi, aceştia i-au oferit-o sub forma unui afiş pe care se putea citi: „pace cu orice preț, jos războiul!" Soldații au fost convinşi cu multă dificultate să nu dezerteze; au refuzat însă să atace, spunând: „Duşmanul nostru nu e rău, ne-a promis să nu atace, dacă noi nu vom ataca. Pentru noi, lucrul cel mai important e să ne întoarcem cât mai grabnic acasă şi să ne bucurăm de libertate şi de pământurile noastre." Intrarea unuia dintre cele mai bune regimente ruseşti era împodobită cu un steag roşu ce purta inscripția: ,,Pace cu orice preț!" Un ofițer care sfâşiase acest drapel a trebuit să fugă ca să nu fie linşat de soldați. Ofițerii nu se mai bucurau de nici o autoritate. Era îndeajuns ca un ofițer să pronunțe cuvântul „ofensivă", ca să stârnească o furtună de fluierături şi de înjurături. De-abia când toată armata a intrat în descompunere, ziarul „Reci", organ al partidului cadeților, a scris, la 11 mai 1917: „Ordinul din 1 martie permite soldaților să se amestece în viața politică a țării şi îi emancipează definitiv. Lanțurile vechiului regim s-au frânt; aerul proaspăt al libertății a alungat atmosfera otrăvită a cazărmilor de altădată... În toate țările lumii, armata este ținută departe de viața politică, armata noastră însă are toate drepturile civice."

Demagogia liberală nu avea ce să-i reproşeze lui Lenin. Conducătorul bolşevicilor întreținea anarhizarea armatei cu un scop bine definit, în vreme ce partidele democrației liberale nu îşi dădeau seama că supralicitând demagogia sovietelor, nu făceau decât să meargă spre prăpastie. Lenin este cel care, fără îndoială, a dus revoluția rusă până la aceste ultime consecințe. Aşa cum o spune, în *Amintirile mele de război,* Ludendorff, lăsându-l pe Lenin şi pe tovarăşii săi să treacă prin Germania, calculase consecințele pe care acest fapt le putea avea pentru frontul rusesc: „Presupuneam că ruina armatei şi a poporului rus nu reprezintă un serios pericol pentru Germania şi pentru Austro-Ungaria. Trimițându-l pe Lenin în Rusia, guvernul nostru şi-a asumat o mare responsabilitate politică. Această călătorie era totuşi îndreptățită din punct de vedere militar, trebuia ca Rusia să fie înfrântă. Guvernul nostru ar fi trebuit însă să ia măsuri ca să nu se întâmple acelaşi lucru şi cu Germania."

La venirea lui Lenin în Rusia, în luna aprilie 1917, armata rusă era deja stăpânită de anarhie sub guvernul provizoriu. Bolşevicii nu au exploatat decât efectele demagogiei liberale.

Pentru nemți, defetismul soldaților ruşi avea avantajul că îi scăpa de angoasa unei ofensive spre est. Procesul de descompunere trebuia însă accelerat printr-o propagandă organizată, cu ajutorul intelectualilor ruşi din Elveția, Franța şi Danemarca. Ziare ruseşti, tipărite în aceste țări, erau

trimise pe front de către serviciile de propagandă germane. Soldații ruşi le primeau şi le citeau cu voce tare. Iată un fragment din ziarul „Russki vestnik”: „Englezii vor ca ruşii să-şi verse ultimul strop de sânge pentru gloria Angliei, care, înainte de orice, îşi caută propriul profit. Dragii noştri soldați, trebuie să ştiți că Rusia ar fi încheiat demult pacea, dacă Anglia nu ar fi împiedicat-o. Trebuie să renunțăm definitiv. Poporul rus o vrea şi asta e sfânta lui voință.”

Ne putem lesne închipui rezonanța uriaşă în sufletele soldaților ruşi, la citirea acestor articole. Ei nu voiau nimic altceva decât să se întoarcă acasă şi să ia parte la distribuirea pământurilor. Cine ar fi putut, începând din acea clipă, să împiedice dezertarea în masă a soldaților? Încă din primele zile, ofițerii fuseseră declarați duşmani ai revoluției, conspiratori ce urmăreau restaurarea monarhiei. În numeroase localități, au fost torturați sau ucişi.

Un reprezentant al sovietelor, faimosul revoluționar Sokolov, care redactase ordonanța nr. 1, se dusese pe front, la un regiment de infanterie, ca să-i convingă să-şi facă datoria şi să coopereze la acțiunea de ofensivă. Venise în numele sovietului deputaților, dar nefericitul pronunțase cuvântul fatal „ofensivă”. Era să-şi dea duhul în urma ciomăgelii pe care a încasat-o. Sokolov nu venise însă singur la regimentul 703 din Suranun. Era însoțit de alți deputați ai sovietului de la Petrograd şi se bucura, astfel, de întreg prestigiul unei importante reprezentări a sovietului. Putuse să vadă viața de pe front, să-i vadă pe ofițerii maltratați, victime lipsite de apărare ale maselor inculte, aţâţate de alcool şi de demagogie. Revoluționarul Sokolov exclamase: „Nu mi-aş fi închipuit niciodată că ofițerii noştri sunt nişte martiri, mă înclin în fața lor“.

Această descriere a anarhizării armatei ruse era necesară spre a explica refuzul ei de a continua luptele, şi pentru a face înțelese condițiile tragice în care armatele române, singure, trebuiau să lupte la Mărăşti, Oituz şi Mărăşeşti.

Ofensiva rusă din iunie 1917 a fost un eşec. Aceasta l-a împins pe Hindenburg să întreprindă o acțiune de mare anvergură împotriva frontului românesc. Era convins că ruşii vor refuza să lupte.

Armatele 3 şi 7 austriece trebuiau să atace Moldova trecând prin Bucovina; grupul de armate condus de Mackensen trebuia să atace în acelaşi timp, pe cursul inferior al Siretului. Scopul acestei vaste operațiuni era cucerirea Moldovei, trecerea Prutului şi, odată ajunşi la Nistru, să amenințe Ucraina.

Armata română reorganizată avea un moral excelent. Rezultatele luptelor depindeau însă, în bună măsură, de hotărârea trupelor ruseşti de a se menține, măcar, pe poziții şi de a nu părăsi tranşeele o dată cu primul bombardament. Generalul Denikin comandase în 1916 Corpul 8 de armată şi luase contact cu armata română la Buzău, în plină retragere, având sub

comanda sa două corpuri de armată ruseşti, iar la dreapta armata generalului Averescu. În *Memoriile* sale a scris: „...Am învățat să cunosc bine trupele române, nişte soldați excelenți...” Reorganizarea şi formarea noii armate române se desfăşura cu succes, cu atât mai mult cu cât soldații români aveau nişte excelente calități militare.

La 4 mai 1917, a avut Ioc la Petrograd o conferință care îi reunea pe toți comandanții-şefi (cu excepția celui din Caucaz), guvernul provizoriu şi comitetul executiv al sovietului deputaților. Generalii Alekseev, Brusilov, Dragomirov şi Scerbacev (comandantul trupelor ruseşti de pe teritoriul românesc) au luat cuvântul.

Iată un extras din procesul verbal al acestei conferințe, şi anume declarația generalului Scerbacev: „Cauza tuturor faptelor care v-au fost expuse este ignoranța maselor. Bineînțeles că dacă poporul nostru este neinstruit, nu e vina lui. Responsabilitatea incumbă în întregime vechiului guvern, care trata problemele educației populare potrivit vederilor Ministerului de Interne. Totuşi, suntem obligați să ținem seamă de următoarele fapte: masele nu înțeleg cât de serioasă este situația şi desfigurează adevărurile cele mai simple. Dacă vrem să evităm prăbuşirea Rusiei, trebuie să continuăm războiul, să începem ofensiva. În caz contrar, ne vom izbi de acest lucru de necrezut: soldații Rusiei oprimate au luptat ca nişte eroi, dar, după ce au răsturnat un guvern care se pregătea să semneze o pace ruşinoasă, ei cetățeni ai Rusiei libere, nu mai vor să se bată spre a-şi apăra libertatea. E ciudat, e incredibil, e de neînțeles, dar asta e. Disciplina a dispărut, iată fenomenul. Conducătorii nu mai inspiră nici o încredere. Pentru mulți, cuvântul «patrie» este golit de înțeles.

Dureroasă situație! Şi asta, în mod special, pe frontul din România. Aici, războiul este mai aprig decât pe celelalte fronturi. În plus, conjunctura politică este infinit mai gravă. Teatrul ostilităților este plasat în munți. Oamenii câmpului cunosc stări dintre cele mai apăsătoare. Adesea se aude: «Luați-ne de-aici! Ne-am săturat de munții ăştia!»

Aprovizionarea este dificilă, pentru că nu dispunem decât de un singur tronson de cale ferată. Asta sporeşte nemulțumirea. «Luptăm pe teritoriul românesc.» De aici concluzia că se luptă pentru România. Entuziasmul a dispărut... Atitudinea țăranilor români nu este întotdeauna binevoitoare: declară că soldații noştri nu se bat pentru ei. Adesea izbucnesc dispute care se învenințează pentru că mulți români ne cred responsabili pentru înfrângerile care îi privează de o mare parte a teritoriului lor şi de bunurile pe care le posedă.

Guvernul român şi reprezentanții aliaților cunosc şi iau în calcul agitația care domneşte în armata noastră. Sentimentele lor nu mai sunt aceleaşi. Se vede prea bine că ne tratează cu răceală. Nu ne mai poartă respectul de altădată. Nu mai cred în puterea armatei ruse.

Îmi apăr încă autoritatea, însă dacă descompunerea rusească nu ia sfârşit, ne vom pierde aliaţii şi ni-i vom face chiar duşmani. Pacea se va încheia pe cheltuiala noastră: iată ce ne ameninţă."

Generalul Scerbacev înfăţişa situaţia armatei sale un pic mai bine decât era în realitate. Realitatea era mult mai gravă, aşa cum s-a putut constata în lunile iulie şi august. La sfârşitul lunii aprilie, generalul Alekseev a cerut părerea generalilor, începând cu comandanţii de divizii.

Reţinem răspunsul generalului Ragoza, care, mai târziu, a fost ministru de Război ucrainean în guvernul Skoropadski: „Evident — spune el — Dumnezeu a hotărât pierzania poporului rus. În consecinţă, nu mai merită să luptăm împotriva soartei. Mai degrabă ar trebui să ne facem semnul crucii şi să aşteptăm cu răbdare ca destinul să se pronunţe..." Ce ajutor mai putea aştepta România din partea unităţilor ruseşti, dacă asta era starea de spirit şi descumpănirea şefilor armatei?

La sfârşitul lunii iunie, frontul româno-rus se întindea de la Dorna (în nordul Moldovei) şi până la Marea Neagră. Era format din trei armate ruseşti şi două româneşti, totalizând 47 de divizii de infanterie, 10 divizii de cavalerie şi 505 baterii. Armata română participa cu 10 divizii de infanterie şi 3 divizii de cavalerie, care constituiau două grupări:

Armata 1, sub comandamentul generalului Cristescu, ocupa malul stâng al Siretului, la est şi la sud de Tecuci, adică un front de 40 de kilometri.

Armata a doua, sub comanda generalului Averescu, ocupa în regiunea Vrancei, la nord de Focşani, un front de 35 de kilometri.

Aceste două armate române erau intercalate între trei armate ruseşti. Armata 9 rusă se întindea de la Dorna până la râul Oituz; cea de-a 4-a se intercala între cele două armate române, iar cea de-a 6-a acoperea tot cursul inferior al Siretului şi al Dunării, până la Marea Neagră.

Puterile Centrale ocupau acest front cu 4 armate. Armata 4 Rohr, formată în mare parte din trupe austro-ungare, acoperea spaţiul dintre Dorna şi Slănic-Moldova, pe o lungime de 150 de kilometri. Aripa dreaptă a acestei armate era constituită din trupe germano-austriece, sub comanda lui Gerock, şi făcând parte din grupul arhiducelui Joseph de Austria.

Ocupa un front de 50 de kilometri. La dreapta lui Gerock se afla grupul de armate ale lui Mackensen, alcătuit astfel: în sectorul Putna — Armata 9 (comandată în 1916 de Falkenhayn), sub comanda generalului von Eben. Generalul von Bähr comanda sectorul Râmnic. Armata lui Kosch ocupa segmentul din Siret de până la vărsarea acestuia în Dunăre, iar Armata Nerezov, bulgaro-turcă, era amplasată în Dobrogea.

Puterile Centrale aveau 27 de divizii de infanterie (12 germane, 10 austro-ungare, 2 turceşti şi 3 bulgare), 10 divizii de cavalerie, dintre care 8 austro-ungare, una bulgară, o brigadă germană şi una de Landsturm. Cu

totul, 337 de batalioane de infanterie, 360 de baterii de artilerie şi 234 de escadroane de cavalerie.

În faţa Armatei 2 română, inamicul avea 25 de batalioane, cu 155 de mitraliere, 36 de escadroane cu 97 de mitraliere şi 142 de tunuri, dintre care 6 grele.

Armata 2 a generalului Averescu dispunea de 56 de batalioane cu 448 de mitraliere, 14 escadroane, 228 de tunuri, dintre care 5 grele, şi 21 de avioane. Armata 2 română avea asupra inamicului o superioritate de 2,7/1 la infanterie şi de 1,6/1 1a artilerie.

În timpul primei campanii (1916) superioritatea duşmanului în materie de mitraliere fusese zdrobitoare. În iulie 1917, însă, armata română avea de trei ori mai mult armament decât forţele germano-ungare. Această inferioritate numerică şi de armament a inamicului era compensată prin lucrări de fortificaţie, care asigurau o rezistenţă sporită la atacurile unităţilor române. Misiunea armatei 2 a generalului Averescu era să spargă apărarea inamică.

Moralul trupelor era excelent. Ofiţerii şi soldaţii aveau convingerea că, dacă ruşii rezistau şi nu fugeau, frontul duşman se putea prăbuşi iar ţara ar fi fost eliberată. Pretutindeni domnea o încredere totală în reuşita ofensivei.

Moralul unei armate este unul din principalii factori ai victoriei.

În zorii zilei de 1 iulie 1917, trupele Armatei 2, comandate de generalul Averescu, au trecut la ofensivă. Prin lupte îndârjite, au reuşit să rupă linia întâi a apărării inamicului, silindu-l să se retragă la sud-vest de râul Şuşiţa. Într-un sector breşa a fost largă de 20 de kilometri. Arhiducele Joseph relata a doua zi: „În urma unei lupte disperate, linia noastră, subţiată, este respinsă. Pe un teren greu şi sub presiunea unui puternic foc de artilerie duşmană, contraatacurile noastre au obţinut rezultate minore. Artileria noastră a fost decimată şi infanteria a suferit mari pierderi.“

Ziua de 24 iulie lua sfârşit într-o manieră încurajatoare pentru Armata 2 română. Divizia 218 germană a fost învinsă şi a trebuit să fugă, lăsând în mâinile românilor mai mult de 1.500 de prizonieri şi de 50 de tunuri. Comandamentul român a constatat retragerea generală a inamicului. Nemţi se retrăgeau grăbiţi spre Soveja (în munţii Vrancei, către Rucăreni, Măgriteşti, Dragoslavele, Răchitişul).

Când am intrat cu compania de mitraliere — pe care o comandam — (căci Regimentul 17 Mehedinţi făcea parte din Divizia 1), o bătrână privea pe fereastră. Văzând că treceau soldaţi cu căşti şi uniforme albastre, a început să plângă şi am auzit-o tânguindu-se: „Bieţii noştri soldaţi, s-au prăpădit cu toţii... Acum vin să ne elibereze francezii!“ Dar, ca şi cum ar fi ascultat de un semnal nevăzut, soldaţii au început să cânte, strigându-i bătrânei ţărănci: „Nu, bunicuţo, soldaţii noştri n-au murit. Ceea ce vezi nu sunt franţujii, ci

noi, românii." Cântam cu o asemenea veselie că bătrâna se crucea şi îi vedeam buzele mişeându-se: murmura, probabil, o rugăciune.

În seara de 1 august, bătălia de la Mărăşti a luat sfârşit.

O victorie strălucită.

Frontul duşman a fost rupt pe o lungime de 35 de kilometri şi o adâncime de 20 de kilometri. Au fost eliberate 30 de sate ; 230 de ofițeri şi 2.747 de soldați au fost făcuți prizonieri. S-a capturat un imens material de război (între altele: 40 de tunuri, 30 de mortiere de tranşee şi 32 de mitraliere). Comandantul german a avut impresia că unitățile românilor care atinseseră Putna, în fața muntelui Lăcăuț, voiau să se îndrepte spre Zăbala şi Năruja ca să cadă, la sud de Focşani, în spatele armatelor lui Mackensen. Nemții au renunțat la ofensiva proiectată pe Siretul inferior (în regiunea Fundeni-Nămoloasa) ca să poată face față acestui pericol şi au deplasat mai multe divizii spre Focşani.

Victoria de la Mărăşti nu a putut însă fi exploatată din punct de vedere strategic. În vreme ce ofensiva Armatei 2 română crease temeri justificate comandamentului german, în Galiția şi Bucovina forțele Puterilor Centrale respingeau trupele ruseşti, care se retrăgeau în debandadă, creând un grav pericol pentru flancul drept al dispozitivului româno-rus. Această situație a forțat comandamentul român să renunțe la avantajele victoriei de la Mărăşti. Marele Cartier General a dat Armatei 2 române următorul ordin: „Cu tot succesul obținut, continuarea operațiunilor pe frontul nostru nu mai este posibilă din cauza situației de pe frontul oriental... Armata 2 se va opri pe frontul pe care va ajunge în seara de 12 iunie. Trupele se vor întări puternic pe cea mai bună poziție de rezistență care se află în lungul frontului cucerit. Poziția va fi în legătură cu aceea pe care se va întări Armata 4 rusă." Românii începeau să îndure consecințele descompunerii armatei ruse, mult mai avansată decât se putea crede. Cu toate acestea, ruşii au mai obținut o ultimă victorie, în iunie 1917, pe un front de 70 de kilometri între Strypa superior şi Marosciavka. Au făcut prizonieri 300 de ofițeri şi 18.000 de soldați, au capturat 29 de tunuri şi un bogat material de război. Vestea acestei victorii a fost răspândită prin telegraf în întreaga Rusie, iscând o atmosferă de optimism şi speranța într-o posibilă resurecție a armatei ruse.

Kerenski, exaltat, prizonier al propriilor sale iluzii, declara într-un comunicat al Guvernului provizoriu: „Să serbăm astăzi triumful revoluției. La 18 iunie, armata revoluționară rusă, cu un admirabil entuziasm, a început ofensiva şi a demonstrat Rusiei şi lumii întregi ataşamentul ei de neclintit față de revoluție, dragostea ei de libertate şi de Patrie. Soldații ruşi au instaurat o nouă disciplină, întemeiată pe sentimentul datoriei civice. Această zi pune capăt aprecierilor răuvoitoare, josnicelor calomnii referitoare la reconstrucția armatei ruseşti pe baze democratice."

Noua disciplină a armatei revoluționare?

Pe câmpurile de luptă, cadavrele ofițerilor erau mai numeroase decât cele ale soldaților, indicând rezultatele reformelor întemeiate pe „noua disciplină a sentimentului de datorie civică”...

În *Memorii,* Ludendorff mărturisea: „Fac nişte raționamente gratuite, dar nu mă pot împiedica să gândesc că Rusia atacase în aprilie şi în mai, izbutind o serie de mici succese. Am fi avut de suportat, ca şi în toamna lui 1916, o luptă foarte penibilă. Rezervele noastre de muniție ar fi scăzut în proporții îngrijorătoare.”

Replica germană la victoria rusească (aceea care îl înflăcărase pe Kerenski) a venit la 6 iulie. Concentrarea forțelor germane de şoc, dintre Siretul superior şi calea ferată Tarnopol-Zloczew, luase sfârşit la 5 iulie. În acea zi, după o puternică pregătire a artileriei, trupele germane au atacat Armata 2 rusă, pătrunzând în liniile ei şi începând un marş triumfal către Kamenetz-Podolsk, urmărind armata rusă care fugea, cuprinsă de panică. La 9 iulie, comitetele şi comisarii armatei ruse telegrafiau guvernului provizoriu întregul adevăr asupra evenimentelor: „Ofensiva germană, declanşată la 6 iulie, ia nişte proporții formidabile care amenință, poate, să ruineze Rusia revoluționară. Moralul trupelor, pe care strădaniile eroice ale unei minorități le împinsese cândva înainte, a pierit brusc. Entuziasmul s-a risipit cu repeziciune. Nu mai există autoritate şi nici ascultare; sfaturile şi îndemnurile nu mai au nici un efect, se răspunde cu amenințări, uneori chiar cu focuri de puşcă. În mai multe rânduri, ordinul de a înainta pe dată, pentru susținerea trupelor de şoc, a fost discutat ore în şir în cadrul unor mitinguri, iar întăririle au plecat cu o întârziere de o zi. Câteva regimente şi-au abandonat tranşeele, fără să mai aştepte apropierea duşmanului. Pe sute de verste, pot fi văzute înapoindu-se coloane de fugari, cu sau fără puşti, valizi, proaspeți şi bine dispuşi, siguri că nu pot fi pedepsiți.

Uneori pleacă unități întregi.

Situația pretinde măsurile cele mai severe. Astăzi, comandantul-şef, în acord cu comisarii şi comitetele, a dat ordin să se tragă asupra dezertorilor. Trebuie ca țara să afle adevărul, să se cutremure şi să se hotărască să-i lovească fără milă pe toți cei care, din laşitate, pierd şi trădează Rusia şi revoluția.”

În raportul oficial al Marelui Cartier General, se precizează că Armata 2, „în ciuda zdrobitoarei ei superiorități numerice şi materiale, bătea în retragere, fără să poată fi oprită”.

Armatele 7 şi 8 ruseşti se retrăgeau. La 11 iulie, nemții au cucerit Tarnopolul, părăsit fără luptă de Corpul 1 de gardă. Comisarii pentru armată Savinkov şi Filonenko au telegrafiat Guvernului provizoriu: „Nu avem de ales! Pedeapsa cu moartea pentru trădători, pentru toți cei care refuză să-şi dea viața pentru patrie.”

Neîndoios, generalul Scerbacev, comandant al trupelor ruseşti în România, cunoştea situația şi îşi dădea seama că Rusia nu mai avea

armată. Generalul Denikin mărturiseşte: „Nu o dată, diviziile ruseşti au refuzat să execute ordinul şi şi-au părăsit posturile chiar în momentul luptei. Totuşi, situația generală pe frontul din România era mai bună de cât pe alte fronturi. Aceasta se explică prin depărtarea față de Petrograd, prin prezența trupelor române mai disciplinate şi prin însăşi natura acestor locuri."

Ne putem imagina cât de adâncă era descompunerea armatei ruseşti, dacă Denikin considera că situația era mai bună pe frontul din România — acolo unde diviziile ruseşti o luau la fugă la primele lovituri de tun...

Mackensen avea dreptate să recomnade şefilor forțelor germane: „Evitați-i pe români, atacați-i pe ruşi!"

Acestea erau condițiile în care s-au desfăşurat bătăliile de la Mărăşeşti şi Oituz.

Atenția Marelui Cartier General german era concentrată asupra sudului Moldovei, acolo unde era sigur că va străpunge frontul.

Bătăliile de la Mărăşeşti şi Oituz

Marea ofensivă proiectată de nemți trebuia să se desfăşoare în cursul a doua lupte; atacul Armatei 9 germane de-a lungul Siretului trebuia să declanşeze acțiunea numită de români: „bătălia de la Mărăşeşti", iar de nemți bătălia pentru pătrunderea spre Putna, şi Şuşița" (Durchbruchsschlacht am Putna und Susita).

A doua bătălie, în regiunea muntoasă străbătută de văile Oituzului, Slănicului şi Caşinului, unde luptele au fost sângeroase, a fost numită de români: „bătălia de la Oituz", iar de austro-germani: „luptele pentru trecătorile din vestul Moldovei" (Kämpfe um die Gebirgsausgänge in die westliche Moldau).

Dacă ținem cont de efectivele angajate, comparându-le cu cele care au fost folosite pe frontul oriental şi dacă luăm în seamă importanța scopului lor strategic, aceste bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz pot fi considerate — fără îndoială — cele mai importante evenimente ale primului război mondial.

Pe frontul din Moldova, front ce se întindea de la Dorna la Marea Neagră — ruşii aveau trei armate, iar românii două, însumând o forță de 47 de divizii de infanterie, 505 baterii de artilerie şi 10 divizii de cavalerie. Armata 2 română (Averescu) ocupa un front de 35 de kilometri, în regiunea Vrancei, la nord-est de Focşani. Armata I (general C. Cristescu) ocupa malul stâng al Siretului şi, la sud de Tecuci, un front de 40 de kilometri. Aceste două armate române erau intercalate între trei armate ruseşti. În fața acestor cinci armate se aflau 4 armate inamice: armata Rohr, în mare parte formată din trupe austro-ungare, întinzându-se de la Dorna până la Slănic,

pe o lungime de 150 de kilometri. Din acest punct, pe un front de 150 de kilometri se afla armata Gerock, germano-austriacă. Cele două armate făceau parte din grupul de armată al arhiducelui Joseph de Austria. În continuarea acestui front, la dreapta lui Gerock, era grupul de armată al feldmareşalului Falkenhayn, condus acum de generalul von Eben. În sectorul Putna se afla grupul denumit „Râmnic", sub conducerea generalului von Bär. În regiunea inferioară a Siretului, până la confluența cu Dunărea, se găsea Armata Dannbin-Kosch, iar în Dobrogea — armata lui Nerezov, alcătuită din trupe bulgaro-turceşti.

Forțele inamice erau compuse din 27 de divizii: 12 germane, 10 austro-ungare, 2 turceşti, 3 bulgare, o brigadă germană şi o alta de Landsturm.

În fața celor 47 de divizii de infanterie şi 10 de cavalerie ale forțelor româno-ruse, cele 27 de divizii de infanterie ale Puterilor Centrale erau, evident, în inferioritate din punct de vedere numeric. Dar starea de dezmembrare a infanteriei ruse — fiindcă artileria nu fusese la fel de grav contaminată — compensa din plin această inferioritate, prin valoarea combativă.

În ziua de 30 mai, comandamentele rus şi român au fixat, de comun acord, planul de luptă.

În sectorul Mărăşeşti ca şi în cel al Siretului, principalul rol a fost încredințat celor două armate române, comandamentul rus ştiind bine că nu putea conta pe cele 37 de divizii de care dispunea...

Planul de campanie inițial al Puterilor Centrale pentru frontul român prevedea executarea a două acțiuni convergente: una pornea din Bucovina spre sud, de-a lungul Prutului, cu două armate. A doua, cu Armata 9 germană, a cărei misiune inițială fusese să străpungă frontul româno-rus în sectorul Nămoloasa, să forțeze Siretul şi să desfăşoare ofensiva la est de râu.

Întreg acest plan, atât de bine conceput, a fost răsturnat de neaşteptatul şi zdrobitorul succes obținut de Armata 2 română în bătălia de la Mărăşeşti, în cursul căreia Puterile Centrale au trebuit să folosească o parte din forțele destinate ofensivei ca să-şi restabilească frontul, sfărâmat în zona de joncțiune dintre grupul de armată comandat de arhiducele Joseph şi cel al lui Mackensen.

Armata I, comandată de generalul Cristescu, adjunct al şefului Marelui Stat Major al armatei, începea printr-o mişcare de apropiere față de sectorul de luptă, la începutul lunii iulie.

Pentru a nu atrage atenția, înaintarea se făcea pe jos, în timpul nopții. Traversând satele, noua armată nu mai era recunoscută de țărani, într-atât era de diferită față de rămăşițele diviziilor care se retrăseseră la sfârşitul anului 1916. Această armată era formată din: 85 de batalioane de infanterie, 62 de escadroane de cavalerie, 104 baterii de 53 mm şi 9 baterii de mortiere de tranşee; în total: 170.000 de oameni, dotați cu 584 de tunuri.

Misiunea militară franceză formase echipajele a 52 de avioane. Artileria grea dispunea de 37 de baterii. Cea mai mare parte a tunurilor avea un calibru de 210 mm.

Bătălia de la Mărăşeşti a avut ca preambul luptele de la Mărăşti şi Oituz, care siliseră armatele germano-austriece să renunțe la planul inițial de a porni de la zona de vecinătate a Prutului cu Siretul.

Feldmareşalul von Mackensen răspundea în aceşti termeni comandamentului suprem austro-ungar: „În cazul în care situația existentă pe aripa stângă a Armatei 9 germane nu se înrăutățeşte, iar linia actuală poate să fie menținută până la luarea de măsuri indicate de comandamentul frontului, am intenția să formez un grup de şoc la Focşani şi să execut o acțiune în direcția Adjudul-Nou."

Ofensiva a început către 24 iulie, o dată cu un atac în valea Oituzului.

Acesta era planul lui Mackensen din 16 iulie. Pentru că Marele Cartier General german aprecia acest plan ca fiind prea timid, Hindenburg a ordonat grupului armatelor lui Mackensen următoarea manevră: „Situația de la Soveja a grupului Gerock necesită executarea imediată a acțiunii împotriva aliniamentului cu capul de pod Bălțăreț-Panciu, şi înaintarea până la Adjudul-Nou, pe malul gurii Trotuşului, pentru a zdrobi inamicul care rezistă în munți în fața forțelor acestui grup. Pentru siguranța şi continuarea operațiunii pe care noi o plănuim, trebuie trecut Siretul la Bălțăreț şi făcut un cap de pod în direcția Tecuci. La sfârşitul primei operațiuni, atacul va împinge forțele sale cele mai importante în direcția Tecuci, împotriva duşmanului, care se află între Prut şi Siret."

Erorile comise în planul inițial al comandamentului german s-au datorat subaprecierii armatei române şi convingerii că armata rusă se afla în descompunere. Victoria de la Mărăşti şi înaintarea Armatei 2 române, comandate de generalul Averescu, în munții Vrancei — cu ajutorul primei divizii române, care sosise de pe culmea Tulnicilor pentru a ajunge în valea Zăbalei — au obligat comandamentul german să renunțe la planul inițial al unei acțiuni la Nămoloasa şi să lupte pe sectorul Mărăşeşti, la vest de Siret.

Noul plan prevedea, într-o primă etapă, încercuirea şi distrugerea Armatei 2 române, a Armatei 4 ruse şi stabilirea unui cap de pod la est de Siret, în zona Tecuci. Pentru realizarea acestui obiectiv, Armata 9 germană hotărâse să atace trupele ruseşti, a căror lipsă de combativitate era evidentă. O parte a forțelor trebuia să acționeze ulterior spre est pentru a forța Siretul, să formeze capul de pod şi să continue ofensiva spre Adjudul-Nou. În a doua fază, ofensiva trebuia să continue simultan în două direcții: de-a lungul Siretului, la vest de râu, pentru a cădea în spatele Armatei 9 ruse şi în direcția capului de pod, pentru a ajunge îndărătul armatelor 1 şi 6 ruse.

Concepția acestei ofensive de mari proporții avea drept obiectiv distrugerea tuturor forțelor româneşti şi ruseşti care se găseau în Moldova.

Pentru Puterile Centrale acest obiectiv era legat de situația alimentară din Austro-Ungaria şi, mai ales, din Germania.

Odată distruse armatele română şi rusă, se putea efectua o înaintare către Ucraina şi asigura, astfel, aprovizionarea cu hrană a populației şi a armatei.

Înfrângerea suferită la Mărăşti de către armata lui Gerock era din plin compensată de către ofensiva armatelor 3 şi 7 austro-ungare, în Galiția şi Bucovina, al căror succes amenința aripa dreaptă a forțelor româno-ruse din Moldova.

Anarhizarea armatei ruseşti înlesnea succesele armatelor austro-ungare.

Acesta a fost motivul constituirii unui grup de manevră — în nord — format din două corpuri de armată şi două corpuri de cavalerie, având misiunea de a riposta, într-o manieră ofensivă, grupărilor inamice care înaintau spre est.

Renunțarea la ofensiva începută cu atâta elan şi încoronată de succes s-a datorat izbânzilor ofensivei austro-ungare din Galiția şi Bucovina, ceea ce a provocat un sentiment de mânie în rândurile soldaților români, fiindcă se vedeau frustrați de succesele obținute, iar perspectivele, întrevăzute nu doar de ofițeri, ci şi de soldați, se închideau în ciuda înflăcărării lor. E uimitor cât de bine puteau avea soldații intuiția problemelor strategice ale victoriei pe care atât o doreau.

Bătălia de la Mărăşeşti s-a desfăşurat în spațiul dintre Carpați şi râul Siret (în zona Mărăşeşti-Panciu), din 24 iulie şi până în 21 august 1917.

Spiritul hotărât de combativitate al armatei române contrasta, în mod straniu, cu dorința trupelor ruseşti de a părăsi tranşeele cât mai repede cu putință.

În vederea ofensivei care trebuia să înceapă, comandamentul trupelor austro-germane întărise efectivele Armatei 9 germane cu diviziile 115 şi 220 din frontul de la Dunăre, unde nu mai erau utile, acesta fiind un sector rusesc. Astfel, au fost chemate diviziile 13 şi 62 ungare de pe frontul italian, vânătorii de munte bavarezi şi un regiment de grăniceri din Vosgi. Efectivul armatei de atac cuprindea, astfel, 12 divizii: 102 batalioane, 10 escadrile, 24 de companii de pionieri, 1.135 de mitraliere şi 865 de tunuri de diverse calibre.

Comandamentul româno-rus nu aflase de această sporire a efectivelor de luptă, ceea ce explică faptul că, Ia începutul bătăliei nu a angajat decât 6 divizii şi o divizie rusească de cavalerie. Comandamentul german părea să se bizuie mai mult pe descompunerea armatei ruseşti, decât pe superioritatea propriilor sale efective şi a armamentului său, în sectorul unde frontul ar fi trebuit străpuns.

Profitând de starea de spirit anarhică a trupelor ruseşti, nemții au intrat în contact direct cu acestea. Ruşii şi-au luat un angajament formal în

fața ofițerilor Diviziei 12 bavareze — să nu mai lupte şi să susțină, printre diviziile vecine, o mişcare favorabilă suspendării ostilităților. Mai mult, infanteria germană se angaja să tragă asupra propriei artilerii, în cazul în care aceasta ar fi încercat să împiedice înfrățirea celor două armate.

Pe 1 iulie a fost redactat un proiect de încetare a ostilităților între armata germană şi Divizia 34 rusă. Prin articolul 2 al acestei convenții, infanteria rusă se angaja să semnaleze nemților situația bateriilor ruso-române care deschideau focul, „astfel încât nemții să poată răspunde printr-un număr dublu de proiectile".

Pe 19 iulie, generalul von Morgen, şeful primului corp de rezervă german, a fost însărcinat în mod oficial de către Ludendorff (ordinul nr. 2.076 din 19 iulie) „să stabilească o convenție privind încetarea ostilităților cu diviziile 343 şi 13 ruse". Se revenea astfel la negocierile Stürmer-von Jagow din ultimii doi ani ai țarismului. De astă dată exista un element în plus: anarhia din armatele ruseşti. Faptul dovedea slăbirea forțelor Puterilor Centrale şi vlăguirea armatei germane.

Forțele germano-austro-ungare îşi organizaseră poziția în profunzime şi, în afara poziției principale (care urma exact linia de pe malul drept al Siretului), constituiseră o a doua linie, la 6 km de prima, şi o a treia, în regiunea Râmnicu Sărat—Buzău.

Comparativ, forțele româneşti erau superioare celor inamice. Ținând seama de această superioritate şi de violența atacului pregătit cu grijă, înaltul Comandament român era sigur că putea face o breşă în frontul inamic, rămânând însă extrem de prudent în privința comportamentului armatei ruse. „În cazul în care trupele Armatei 6 ruse — care aveau drept scop acoperirea manevrelor Armatei 1 române — nu s-ar mişca, românii s-ar opri şi şi-ar întări pozițiile cucerite. Dacă însă ruşii şi-ar îndeplini misiunea, ofensiva ar merge înainte." În ultimul moment, surpriză: duşmanul a ales exact regiunea Fundeni—Nămoloasa, unde românii hotărâseră să dea atacul decisiv. Pe 21 iulie dimineața, pe întregul front al Armatei 1.600 de tunuri îi anunțau duşmanului ofensiva românească. Pregătirea atacului durase trei zile, printr-un tir de artilerie care a aruncat asupra inamicului 170.000 de proiectile, adică 2.200 de tone de oțel, ceea ce a fost foarte eficace. La început, artileria inamică a reacționat violent, apoi a tăcut.

De-a lungul întregului front cuprins între armatele 4 şi 6 ruseşti, asaltul infanteriei fusese hotărât (la început) pentru ziua de 25 iulie, orele 5 dimineața. Apreciind că efectele tirului de artilerie erau neîndestulătoare, comandamentul a amânat atacul cu o zi. Or în după-amiaza zilei de 25 iulie, comandamentul Armatei 1 române a primit copia unei telegrame a generalului Scerbacev adresată armatei ruse de pe frontul român, care suna astfel: „Ca urmare a schimbărilor de situație, guvernul provizoriu ordonă oprirea temporară a ofensivei. Trupele se vor întări pe pozițiile care li se par

mai favorabile. Ordinele amănunțite vor fi comunicate ulterior.“ Oprirea bruscă a ofensivei româneşti era urmarea dezastrului suferit de armata rusă la Tarnopol. Aceasta a obligat comandamentul român să amâne, pentru a doua zi, executarea planului de ofensivă şi să ia măsuri pentru a organiza apărarea.

Înaltul Comandament german, bine informat asupra stării de dezmembrare a armatei ruse, şi-a declanşat ofensiva în sectorul Siretului, în spațiul dintre Focşani şi Mărăşeşti. Frontul rusesc a fost împins pe o lungime de 10 km, înlesnindu-i generalului von Morgen o înaintare de 13 km. Trupele ruseşti fugeau în dezordine spre nord, fără a încerca nici cea mai mică rezistență, abandonând pozițiile fortificate. În lucrarea *Descompunerea armatei ruseşti*, generalul rus N. Monkewitz scria: „...primul act de laşitate săvârşit de trupele ruseşti pe frontul român“.

Ce va urma...

Alarmat de dezastrul Diviziei 34 ruse şi solicitat de comandanții ruşi, generalul Cristescu, şeful Armatei 1 române a ordonat Diviziei 5 să treacă trupele pe malul drept al Siretului, ca să acopere golul lăsat de divizia rusească şi să restabilească astfel frontul. Regimentele 8 şi 23 au trecut Siretul pe un pod de vase, la orele 8 seara, şi au debarcat în mijlocul trupelor ruseşti aflate în debandadă. Lipsiți de artilerie, romiânii au fost obligați să lupte toată noaptea împotriva nemților care ocupaseră pozițiile abandonate de ruşi. Frontul a fost restabilit pe linia Doaga—Strajna. Regimentele 3 şi 7 de vânători au venit mai târziu, în vreme ce Regimentul 9 era ținut în rezervă. Malul stâng al Siretului era ocupat de Divizia 9 română, a cărei artilerie, amplasată pe înălțimi, hărțuia trupele germane de pe malul drept, provocându-le pierderi importante.

Pe 7 august 1917, în zori, Divizia 5 română a ocupat tranşeele părăsite de trupele ruseşti... Aripa dreaptă a acestei divizii rămăsese în contact cu cele câteva rămăşițe ale Diviziei 34 ruse.

Lăsând divizia a 12-a bavareză în observație, von Morgen a ordonat diviziilor 216, 96 şi 89 să înainteze spre nord. Pentru exploatarea unui eventual succes, ținea în rezervă Divizia 115. După un violent tir de artilerie, comandamentul german a găsit punctul vulnerabil pe care-l căuta: locul celei de-a 34-a Divizii ruse care forma aripa dreaptă a Diviziei 5 române. Nemții i-au pus pe ruşi pe fugă fără nici o dificultate şi au încercat să ocolească aripa dreaptă a Diviziei române, rămasă descoperită. Această manevră a fost însă dejucată de intervenția Regimentului 7 român. A urmat, de-a lungul întregii după-amieze, sub căldura toridă a soarelui de august, o luptă de infanterie între 3 divizii germane şi 4 regimente române. În istoria armatei române este citat faimosul contraatac al Regimentului 32 „Mircea”: „Ofițerii şi soldații înzestrați cu căşti de metal şi-au scos vestoanele şi s-au aruncat în luptă cu mânecile suflecate”. Regimentul a fost aproape distrus, iar comandantul omorât. Căpitanul Soubilleaut, de la Misiunea franceză, a

izbutit să adune în pădurea de la Prisaca rămăşiţele regimentului. Singurul câştig al nemţilor după această sângeroasă bătălie a fost ocuparea satului Doaga. Frontul român rămăsese intact.

Pe 8 august, a treia zi a luptei, făcând bilanţul încleştărilor care avusese loc în ajun, Mackensen s-a hotărât să modifice planul iniţial, să evite sectoarele ocupate de români şi să-şi îndrepte atacurile înspre sectoarele ruseşti. Acest plan i-a reuşit, obligându-i pe ruşi să se retragă. În aceaşi zi, începea la Oituz ofensiva germano-austriacă.

Pe 9 august,a patra zi a luptei, efortul principal al nemţilor urma să se canalizeze în acelaşi sector ocupat de diviziile 71 şi 73 ruseşti. Surpriza trupelor germane a fost mare, atunci când s-au trezit în faţa românilor ce îi înlocuiseră pe ruşi în timpul nopţii. În noaptea de 8 spre 9 august, aripa dreaptă a celei de-a 5-a Divizii române a fost prelungită cu trape din Divizia 9. Aceste două divizii, comandate de generalii Razu şi Scărişoreanu, constituiau cel de-al 6-lea Corp de armată condus de generalul Eremia Grigorescu, ofiţer de mare valoare, care apărase valea Oituzuîui în timpul campaniei din 1916.

Atacul german a fost efectuat în mod special de Divizia 76, după un insistent şi violent tir de artilerie. Divizia 9 română a avut de suferit şocul principal. Organizarea în profunzime, rezistenţa îndârjită şi eficacitatea tirului artileriei instalate pe malul opus au permis trupelor române să respingă toate atacurile germane, pricinuind mari pierderi. Unităţile Diviziilor 5 şi 9 române au fost, de asemenea, foarte încercate. Regimentele din linia întâi ale Diviziei a 9-a Scărişoreanu au fost literalmente decimate.

Regimentul 34 „Constanţa" a pierdut 35 de ofiţeri şi 1.551 de soldaţi. Din efectivul Regimentului 36, 36 de ofiţeri şi 954 de soldaţi au fost ucişi sau răniţi. În concluzie, un comandant de regiment şi aproape toţi comandanţii de batalioane au fost omorâţi sau răniţi.

10 august a fost ziua cea mai tragică pentru Armata 1 română. Anticipând puţin, bilanţul a fost dramatic; pierderile au fost la fel de grele şi de partea duşmanului: Divizia 89 germană, aflându-se în faţa Diviziei 5 române, a fost redusă cu mai mult de jumătate şi obligată să se retragă pentru refacere. Comandantul Armatei 1 române nu s-a descurajat nicidecum, căci era sigur de succesul contraofensivei.

În sectorul românesc, duelul artileriilor a durat toată ziua, românii reuşind să provoace nemţilor pierderi grele. Atacul infanteriei române trebuia să înceapă la ora 4 dimineaţa. Înfăţişarea marţială a ruşilor îi făcea pe ofiţerii şi soldaţii români să creadă că, de data asta, aceştia vor lupta. Puţin înainte de atac, ruşii au renunţat la luptă. Această hotărâre nu era o consecinţă a condiţiilor de luptă, ci fusese luată de comitetele revoluţionare ale armatei ruse; a urmat o retragere grăbită spre nord; fugarii erau urmăriţi de infanteriştii germani.

Când a fost dat semnalul de atac, pe frontul celor două divizii române nu se ştia ce se întâmplase pe aripa dreaptă. Generalul Scărişoreanu a încercat să remedieze această situaţie, prelungind flancul drept cu un batalion de rezervă. În acelaşi moment, generalul Grigorescu, comandantul Armatei 1 române, a primit vestea că generalul Ragoza, comandantul Armatei 4 ruse, ordonase încetarea oricărui atac, fără să-i fi consultat sau avertizat pe camarazii lui români. Acest lucru a produs o panică generală în sectorul rusesc. Trupele au părăsit în grabă poziţiile pe care le ocupau şi au fugit în dezordine, oprindu-se la 5 kilometri pe calea ferată şi şoseaua Mărăşeşti—Panciu, la vest de Mărăşeşti. Pentru că dăduse ordin ca fugarii să fie mitraliaţi, generalul Cristescu a fost înlocuit cu generalul Eremia Grigorescu.[8]

Generalul von Morgen a trecut trupele Diviziilor 12 şi 76 prin breşa largă făcută în sectorul rusesc, de-a lungul şoselei naţionale şi a căii ferate, şi a ocupat gara Tişiţa. Pivotând spre dreapta, a dat peste flancul şi ariergarda Diviziei 9 române. Situaţia acesteia din urmă şi a întregului front românesc au devenit disperate. Generalul Scărişoreanu, care nu mai putea spera să primească întăriri, a fost obligat să facă faţă situaţiei cu propriile mijloace. A luat hotărâri de sacrificiu, dublând aripa dreaptă, pentru a-l putea înfrunta pe duşman din toate părţile. Aripa cea mai expusă era ocupată de Regimentul 40, care avea trei batalioane dispuse în formă de echer — înconjurate de nemţi din toate părţile — şi care acopereau Mărăşeştii. Batalioanele au fost decimate, iar regimentul nimicit. Nemţii au luat prizonieri 7 ofiţeri şi 120 de soldaţi, ceilalţi au rămas pentru totdeauna pe câmpul de luptă...

Sacrificiul Regimentului 40 a fost, totuşi, folositor, căci a încetinit înaintarea germană: a oferit altor unităţi timpul necesar pentru a veni în ajutor. Iuţeala cu care frontul român izbutea să se reconstituie pe o nouă linie era, cu adevărat, impresionantă. Sacrificiul Diviziei 9 Scărişoreanu a fost mare: 143 de ofiţeri şi 6.300 soldaţi pierduţi, 130 de mitraliere şi 10 tunuri capturate. Dar acest sacrificiu a închis drumul nemţilor spre Mărăşeşti.

Frontul ocupat de către trupele române se întindea pe măsură ce frontul rusesc se micşora. Dintr-o inexplicabilă greşeală, comandantul Armatei 1 române, generalul Eremia Grigorescu, fusese subordonat generalului Ragoza, comandantul trupelor ruseşti. Acestea erau în mod evident superioare numeric trupelor române, dar valoarea lor combativă era aproape inexistentă, datorită anarhizării ce se produsese sub Guvernul privizoriu. Îngrijorat de această situaţie, generalul Ragoza a hotărât să restrângă frontul românesc, pentru a-l aduce la limita celui rusesc.

---

8 În realitate, generalul Grigorescu primise comanda pe 30—31 iulie (v. Ion Cupşa, op. cit., p. 246) (n.r.)

În consecință, el a ordonat generalului Grigorescu să-şi retragă imediat trupele, la 6 kilometri în spatele Mărăşeştilor.

Acest ordin era cu atât mai aberant, cu cât se adresa generalului Grigorescu, care-şi apăra pământul patriei, iar în spatele frontului nu exista un spațiu atât de considerabil ca acela rus, care se întindea până la Vladivostok.

Dialogul între Ragoza şi Grigorescu a fost violent şi s-a încheiat cu următoarea declarație: „Grigorescu e de părere că ordinul a fost dat din inadvertență şi cere ca trupele ruseşti să fie menținute pe flancul drept al trupelor române, cel puțin până la căderea nopții. La sfârşitul dialogului, el a protestat pe lângă înaltul Comandament Aliat de la Iaşi împotriva intențiilor comandantului rus. Propunerile îndreptățite ale generalului Grigorescu au fost aprobate de către Scerbacev şi de către generalul Prezan…"

Ordinul lui Ragoza a fost anulat, iar generalul Grigorescu a devenit comandantul forțelor româno-ruse.

Dat fiind orgoliul rusesc, pare surprinzător faptul că generalul Scerbacev a acceptat să-i încredințeze generalului român această conducere. El cunoştea însă situația armatei ruse, ca şi voința de nezdruncinat a românilor de a continua lupta, fără a se lăsa influențați de anarhia rusească. Datoria sa de militar îl obliga, deci, să încredințeze conducerea generalului Grigorescu, care îşi dovedise competența în luptele de la Oituz.

Pe 14 august, a doua zi de luptă, ofensiva începută la Târgu-Ocna, de generalul austriac Gerock, era conectată cu cea a lui von Eben, care spera ca succesul obținut la Panciu să-i fie util în vederea cuceririi înălțimilor dintre Şuşița şi Zăbrăuț şi să-i permită coborârea în valea acestui râu.

Ofensiva Corpului 18 al armatei germane era îndreptată împotriva Corpului rusesc. Cunoscând tendința spre fugă a trupelor ruseşti, comandamentul român a adus Divizia 7, care aştepta noaptea pentru a le înlocui. După un violent tir de artilerie, vânătorii de munte germani au ocupat cota 334, ruşii retrăgându-se în dezordine, aşa cum era de aşteptat. Românii au strigat: „Ruşii fug… Ruşii fug…", aşa cum strigaseră, cu câteva zile înainte, soldații Diviziilor 5 şi 9.

Acesta era laitmotivul straniei colaborări militare ruso-române, din perioada bătăliei de la Mărăşeşti.

Divizia 10 română i-a încercuit pe fugarii ruşi.

Strigătul: „Frontul de la Mărăşeşti trebuie să reziste" circula nu ca un ordin militar, ci ca un imperativ național. Rezistența încăpățânată a trupelor române a provocat furia comandamentului german, care, după treizeci de zile de lupte crâncene, soldate cu foarte mari pierderi, nu a putut obține prea importante câştiguri de teren.

Pe 18 august, von Eben raporta lui Mackensen că forțele diviziilor germane scăzuseră foarte mult şi că nu avea mijloace de înlocuire a

pierderilor. Divizia 76 germană avea efective reduse la 340; Divizia 8 la 1.000, iar celelalte la 800.

Toate spitalele din Focşani, Râmnicu Sărat şi Buzău erau pline de răniți. A fost necesară rechiziționarea clădirilor publice şi chiar a caselor particulare. Trenurile de răniți soseau la Bucureşti noaptea, pe ascuns, pentru ca populația să nu vadă ravagiile făcute în rândul forțelor germane şi să nu tragă concluziile, militare şi politice, logice.

Toate aceste precauții nu au împiedicat populația română sa afle de pierderile suferite de inamic la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, şi să se bucure.

Obligația de a înlocui — sub focul artileriei germane — trupele ruseşti care fugeau, cu unități româneşti, făcea ca situația să fie şi mai gravă.

Dacă nemții reuşeau să facă o breşă în dispozitivul românesc, aceasta era imediat astupată şi înaintarea germană respinsă.

Vânătorii de munte germani i-au pus pe ruşi pe fugă, ocupând Străoanii şi Muncelu, şi amenințând astfel flancul Armatei 2 române.

Dar generalul Averescu a constituit pe loc detaşamentul Alexiu, care a oprit definitiv înaintarea germană. Atacul german făcuse mai multe breşe în aripa stângă a Diviziei 15 ruseşti. Situația a fost restabilită cu mari pierderi în rândul regimentelor române vecine: mai ales Regimentul 33 de infanterie şi 10 de vânători. Frontul a rămas însă intact.

Comandamentul german nu se putea resemna să rămână în aceeaşi situație în care se afla la început, după treisprezece zile de luptă neîntreruptă, pentru că acest lucru era echivalent cu înfrângerea. Prin urmare, a hotărât să înceapă un nou atac, antrenând forțe considerabile, în plin centru al sectorului românesc de la Mărăşeşti, făcând ca acest atac să coincidă cu ofensiva de la Oituz.

Sectorul ales a fost acea parte a frontului ocupată de Divizia 13 română şi de rămăşițele Diviziei 9, atât de încercate. Forțele de atac germane erau alcătuite din Divizia 15 şi a 12-a bavareze. Acestea erau susținute pe flancuri de Divizia 13 austro-ungară şi de Divizia 76 germană. Divizia a 87-a germană era păstrată în rezervă.

Importanța acestei bătălii a fost subliniată de prezența lui Mackensen, sigur de succesul ofensivei. El urmărea fazele luptei de pe înălțimile colinei Măgura-Odobeşti, ce dominau întreaga regiune.

În zorii zilei de 19 august, artileria germană a început un tir extrem de violent. Trei ore mai târziu, prima linie română de apărare a fost distrusă, iar nemții s-au strecurat prin breşe. Pe flancul stâng, în fața satului Mărăşeşti, Divizia 9 Scărişoneanu dispunea doar de 4.500 de combatanți, având tunuri, dintre care, însă, 14 inutilizabile.

Ca şi la Verdun, nemții lansau atac după atac, dar nu reuşeau să-i înlăture pe români. Aceştia păreau țintuiți locului de o irezistibilă voință de a nu ceda, în ciuda pierderilor suferite. Încetul în încetul, atacul forțelor germano-austro-ungare şi-a slăbit din intensitate în acest sector, iar

acțiunea principală s-a desfăşurat spre vest, de unde inamicul putea ataca gara şi satul Mărăşeşti. Cu ajutorul rezervelor, românii au reuşit să stabilească un nou front în fața gării, ce simboliza salvarea statului român.

În mijlocul frontului, linia română de apărare era străpunsă, valurile de atacuri germane pătrundeau profund în aceste dispozitive de apărare, în ciuda contraatacurilor îndârjite. Spre amiază, situația în acest sector al Diviziei 13 română devenise critică, nemții reuşind o înaintare de 1 km în adâncime. O puternică coloană inamică avansa spre cota 100, lăsându-l pe comandantul neamț să creadă că, de această dată, victoria era asigurată.

Iluziile lui nu au fost, însă, de lungă durată.

În cel mai critic moment, comandantul Diviziei a 13-a, generalul Ion Popescu, a aruncat în luptă, când nimeni nu se mai aştepta, ultimele sale rezerve: două batalioane. În acelaşi moment, un batalion de rezervă al Regimentului 47 pleacă la atac din proprie inițiativă. Contraatacul simultan al acestor trei batalioane asupra flancului forțelor germane — atac susținut şi de un bombardament violent şi bine direcționat — a fost decisiv. Pentru o clipă, nemții ezită. Atacați la baionetă şi cuprinşi de panică, fug derutați, spre pădurea Răzoarele, lăsând pe câmpul de luptă numeroşi morți şi răniți. Toată linia de centru şi flancul stâng germane sunt dezorientate.

Austro-germanii au abandonat tot terenul cucerit şi un prețios material de război, lăsând în urmă numeroşi prizonieri.

Românii au ocupat înălțimile Găvanei, îndreptându-se către Satul-Nou.

Panica trupelor duşmane se întindea până la Focşani. Din prudență, comandantul Armatei 1 române, neavând în preajmă o rezervă puternică şi neputându-se bizui pe ruşi, a trebuit să renunțe să valorifice această victorie şi să se mulțumească cu reocuparea şi întărirea vechilor poziții.

Analizând, după o jumătate de secol, succesiunea luptelor a ceea ce s-a numit „Bătălia de la Mărăşeşti", din 6 august 1917 (dată la care forța ofensivă a armatelor austro-germane a început să slăbească), putem afirma că înfrângerea Corpului 1 german de rezervă a avut o influență decisivă asupra desfăşurării ulterioare a acestei mari bătălii. Începând cu 6 august, Armata 9 germană, obligată să renunțe la obiectivele inițiale, a luat o poziție defensivă în valea Siretului.

Comandantul ei a recunoscut înfrângerea şi necesitatea imperioasă ca trupele să treacă la defensivă, în sectorul principal al frontului.

În darea de seamă asupra operațiunilor, adresată grupului de armate Mackensen, în seara zilei de 6 august, se spunea: „Fiind absolut necesară o ordonare a unităților şi odihna trupelor, şi cum, în urma atacurilor îndârjite, efectivele de infanterie au scăzut, nu mai putem propune continuarea ofensivei. Prin urmare, ordinul este de a păstra şi fortifica — pentru moment — pozițiile cucerite."

Este necesar să adăugăm că importantul succes din 8 august ar fi putut fi transformat în succes operativ, dacă s-ar fi folosit la timp şi în mod hotărât rezultatele obținute.

Colonelul Samsonovici, şef de stat major al Armatei 1 române, a propus pe 7 august ca armata română să treacă la ofensivă pe întreg frontul, solicitând concursul Diviziei 1 a celei de-a 2-a Armate române şi cerând Armatei 6 ruse să preia ofensiva în sectorul Nămoloasa. Dar comandantul Armatei 1 române, neputând să se bizuie pe trupele ruseşti anarhizate, a dat ordin de oprire pe pozițiile ocupate, înainte de atacul inamic, limitând astfel succesele obținute de trupele române.

În perioada 15—21 august a început — după un răgaz de 8 zile, timp necesar odihnei şi regrupării unităților române şi austro-germane — o nouă etapă.

Pe 18 august, Corpul 18 german a reluat ofensiva în sectorul Muncelu, reuşind un oarecare succes, soldat însă cu mari pierderi. Dar efortul conjugat al unităților Armatelor 1 şi 2 române a oprit ofensiva inamicului în acest sector al frontului. Contraofensiva Armatei 1 române a obligat Armata 9 germană să renunțe la ofensivă şi să treacă, pe 21 august, la defensivă.

Acțiunile militare care au avut loc între 24 iulie şi 21 august, în valea Siretului şi pe înălțimile situate în dreapta Mărăşeştilor, au constituit cea mai mare şi mai semnificativă victorie a armatelor române pe frontul românesc, în timpul primului război mondial.

Bătălia de la Mărăşeşti a durat 29 de zile, dintre care 16 zile de luptă neîntreruptă şi de anvergură, atunci când armatele germane erau pe punctul de a înclina balanța victoriei în favoarea lor. Cu totul, au participat la această bătălie 26 de divizii din taberele română şi germană.

Cu un ultim efort, nemții au obținut un succes de mică importanță, pătrunzând 8 kilometri în profunzimea unui sector larg de la 3 la 30 de kilometri. Dar ce importanță putea avea această victorie cu prețul a 65.000 de soldați şi ofițeri morți sau dispăruți?

Contele Czernin a mărturisit-o, scriind: „ultimul atac al trupelor germane s-a încheiat printr-o înfrângere, dovedind nivelul ridicat al moralului armatelor române".

Contele Czernin, care împreună cu Ahrenthal şi Tisza, poartă responsabilitatea războiului, uitase că, printre marile unități ale Armatei 9 germane, se găseau şi câteva divizii austro-ungare.

Deci, pe ansamblul operațiunilor de pe frontul care a fost numit „Mărăşeşti", Austro-Ungaria a suferit, de asemenea, o mare înfrângere.

Este surprinzător faptul că presa franceză, engleză şi italiană au acordat doar puțină atenție acestei bătălii; în timp ce presa germană şi austriacă au subliniat cum se cuvine apariția noii armate române, atât de aprigă în luptă, la doar cinci luni de la prima înfrângere.

Reconstrucția rapidă a unei armate indică limpede rădăcinile adânci ale dragostei de țară.

Cine putea să cunoască mai bine calitățile adversarului decât comandantul Corpului 1 al armatei germane? Acesta scria: „Rezistența românilor a fost îndârjită; o dovedesc cele 61 de contraatacuri efectuate pe parcursul a 19 zile de luptă. Bătăliile din luna august au arătat că românii sunt nişte adversari de temut."

Presa austriacă, prin cel mai important ziar politic al vremii „Neue Freie Press", scria: „Ultima ofensivă încercată de Mackensen a eşuat şi, din această pricină, moralul armatei române şi încrederea în forțele ei au crescut considerabil."

Lucrarea generalului Dabija: *România în timpul războiului mondial din 1916—1917* (4 volume) constituie cea mai bogată documentație asupra războiului Puterilor Centrale şi asupra opiniei exprimate de presa germană şi austriacă pe această temă. Generalul Dabija fusese coleg de clasă cu viitorul general german Brauchitsch.

Bătăliile de la Panciu, Muncelu şi Cireşoaia s-au încheiat în cele din urmă. Forțele germano-austriace, obosite şi epuizate datorită marilor eforturi la care fuseseră supuse, aveau ca obiectiv principal accelerarea procesului de dezmembrare a armatei ruseşti (de pe frontul românesc), care începuse în aprilie 1917.

Înaltul Comandament german apreciase greşit puterea combativă a armatei române. Bizuindu-se pe insuficiența armamentului furnizat de către Franța şi Anglia, ca şi pe revoluția bolşevică, ce ruinase disciplina armatei ruseşti, nemții au sfârşit prin a înțelege că inamicul real era armata română.

Comandamentul german nu putea bănui că va găsi în fața lui o armată de o excepțională combativitate, de vreme ce armata română, înfrântă în bătălia de la Bucureşti, avea drept aliați pe ruşi, care, fie că sunt aliați sau duşmani, se comportă în acelaşi fel şi care, în plus, aduseseră tifosul exantematic în Moldova.

A hotărât, deci, ca în perioada celor 40 de zile care au precedat ultimele bătălii de la Oituz, să concentreze toate atacurile împotriva sectoarelor româneşti, contând astfel şi pe fuga forțelor ruseşti în momentul atacului.

Scopul acestei ultime bătălii era distrugerea Armatei 2 române, încercuirea Armatei 6 ruse şi distrugerea Armatei 4 ruse.

Rezultatul a fost exact cel opus: Armata 4 rusă a fost salvată de către Armata 1 română, care a înlocuit divizia rusească de infanterie complet anarhizată. Aceasta fugise aflând că în Rusia se împărțeau pământuri țăranilor. Comandamentul german a resimțit o puternică amărăciune aflând de înfrângerea suferită în Moldova. Ludendorff a renunțat să-şi ia revanşa proiectată, reluând luptele în a doua jumătate a lunii septembrie, cu forțe

aduse de la Riga, unde nemții obținuseră o mare victorie. Dar, datorită pregătirilor care se făceau pe frontul italian în vederea bătăliilor de la Tolmino şi Carporetto, era necesar ca forțele austro-ungare să fie cruțate. Divizia austriacă A.B., corpul german de vânători de munte şi Divizia 117 germană au fost trimise pe frontul de la Isonzo. În timpul acestor campanii, România a fost victima negocierilor Stürmer-von Jagow, efectuate în vederea unei păci separate, încheiate pe spinarea României: Moldova revenea Rusiei, Muntenia Austro-Ungariei, iar Dobrogea urma să fie împărțită între ruşi (care voiau să-şi asigure controlul asupra Gurilor Dunării) şi bulgari.

Rusia, o mare putere, nu-şi putea permite luxul unui război mondial, dacă nu era sigură de armata sa, adică de acea majoritate dispusă să-şi sacrifice viața pentru această cauză. Țarismul, însă, nu mai avea armată încă din 1904. Aceasta fusese formată prin sistemul de recrutare şi concepea noțiunea de patrie în limitele unei simple provincii. Țarul era o abstracție, țăranii nu-l vedeau aproape niciodată, poate doar uneori cu ocazia vreunei parăzi militare. Atunci când i s-a smuls abdicarea, țăranii au fost uimiți să vadă cât de simplu fusese acest lucru şi să constate că țarul nu avusese nici un boier prin preajmă pe care să se sprijirie. Un soldat rus spunea pe front: ,,Dacă boierii nu îl susțin, e drept să le luăm noi locul, căci nu e nimeni altcineva care să-i înlocuiască. De altfel, noi, noi toți am fost adevărații stăpâni. Boierii au venit să ne ia pământurile. Acum se împlineşte dreptatea lui Dumnezeu."

Un soldat, țăran moldovean din Basarabia, care îmi traducea vorbele rusului, mi-a zis: „Ruşii sunt ori slugarnici de ți se face sila, ori sunt într-o ureche! Trag prea mult la măsea!"

Sub domnia țarului Nicolae I, disciplina era impecabilă în armată. Acest lucru a permis să fie înăbuşite rând pe rând răscoalele țărăneşti. Sub Alexandru al II-lea şi Alexandru al III-lea, au avut loc mai multe revolte, însă ele nu i-au antrenat decât pe studenți; armata continua să rămână fidelă țarului. Din punct de vedere politic şi militar, Nicolae al II-lea avea doar nişte calități mediocre. Administrația depindea de rătăcirile mistice ale țarinei şi ale atotputernicei sale camarile. Urmarea? O administrație pusă pe jaf. Prima scadență a venit în 1905, cea de-a doua, zece ani mai târziu, n-a mai putut fi amânată.

Era imposibil ca Puterile Centrale să nu-şi dea seama că Rusia nu avea cum să reziste unui război de lunga durată.

Sosirea la putere a lui Stürmer însemna o ultimă încercare de a salva un regim absolutist, care intrase în agonie în 1825, o dată cu venirea la cârma țării a lui Nicolae I. În mod evident, intențiile lui Stürmer nu erau acestea, dar el se bucura de protecția lui Rasputin.

În momentul în care comitetul provizoriu a dus armata la anarhie, zdrobind, fără să vrea, disciplina — prin semnarea noilor regulamente ale

armatei —, a deschis porțile revoluției. Nu se ştie niciodată unde poate să ducă o revoluție, în cazul Rusiei însă nu existau nici măcar îndoieli.

În rândurile clasei conducătoare se aflau şi elemente de elită. Ele erau însă privite cu antipatie, dacă nu chiar cu ură, de către boieri, care visau că încă se mai află pe vremea Ecaterinei a II-a.

Până la data de 17 noiembrie 1917, atunci când partidul marxist sau bolşevic punea mâna pe putere, aceste elemente de elită încă mai făceau parte din armată. Dintr-o armată care pretindea doar să bea şi să mănânce şi în nici un caz să se lupte!

Acțiunea încercată de Kornilov, fiul unui soldat cazac, nu a reuşit pentru că lui Kerenski i-a fost teamă de o dictatură militară. Dar Kornilov, care îl ucisese pe generalul Duhonin, a fost imediat numit de către Lenin şi Troțki, generalisim al armatei ruse şi guvernator al Petrogradului. Se dădea astfel ultima lovitură armatei ruseşti.

Kornilov era hotărât să semneze armistițiul. Ar fi fost mult mai dificil pentru germani şi austrieci să semneze armistițiul cu un ofițer pătruns de vechile tradiții ale armatei ruseşti.

Generalul Scerbacev, comandantul frontului rusesc din România, n-a semnat armistițiul, refuzând să recunoască autoritatea noului şef Kirilenko. Dar soldații n-au mai aşteptat discutarea valorii actului semnat de sergentul Kirilenko. Ei s-au grăbit să se îndrepte spre satele lor pentru a ajunge înaintea împărțirii pământului.

Revoluția franceză a mobilizat masele şi a găsit în aceste mase, ce au alergat sub drapel, viitorii generali şi mareşali ai imperiului. Armata revoluționară înainta, răsturnând regii grăbiți să cucerească Europa.

Dacă această descompunere a armatei îi mulțumea pe Lenin şi Troțki — înainte de preluarea puterii şi lichidarea guvernului provizoriu — ea nu putea să le mai convină după aceea, când a dus la căderea lui Kerenski, orator neobosit şi om de stat nul!

Pavel Miliukov era, fără îndoială, una dintre personalitățile dominante ale civilizației europene, nu numai ale Rusiei. În 1891 era, în Rusia, unul dintre maeştrii cercetărilor istorice. Studiile sale asupra Rusiei secolului al XVIII-lea şi asupra reformelor lui Petru cel Mare — publicate la începutul carierei —, în care era o autoritate incontestabilă, făceau din el un erudit pentru care izvoarele documentare ale istoriei ruseşti nu mai aveau secrete. Metodele istorice şi gândirea lui au impresionat puternic specialiştii ce i-au studiat eseurile.

Dat fiind că numai o parte a lucrărilor sale a fost tradusă, este suficient să citeşti *Eseuri asupra istoriei civilizației ruse,* pentru a-ți putea face o idee despre dimensiunile acestui istoric şi om politic rus. Prestigiul şi ascendentul său asupra studenților erau atât de mari, încât administrației țariste i s-a făcut teamă şi i-a retras catedra deținută la Universitatea din

Moscova. Obligat să-şi părăsească patria, a găsit o catedră la Sofia, unde a fost descoperit de poliția rusă, care nu-i pierduse urma.

Câteva săptămâni după întoarcerea în Rusia a fost arestat şi implicat într-o mişcare revoluționară universitară; dosarul şi martorii erau lucruri pregătite dinainte. Dar ce putea face acest om cu o vastă cultură şi un împătimit al libertății, în cadrul unei revoluții de proporțiile celei declanşate de Lenin şi Troțki?

Pavel Miliukov îi putea, evident, face față lui Lenin, într-o dezbatere parlamentară, cu bune şanse de a-l pune în dificultate. (Dar revoluțiile exclud controversele între oamenii de ştiință, căci ideile sunt înlocuite cu formule propagandistice.)

Guvernul provizoriu era format în majoritate din monarhişti şi din cădeți. Aceştia n-au găsit altă soluție pentru controversele lor decât abdicarea țarului. Dacă ar fi vrut să mențină monarhia, ar fi trebuit să proclame imediat un altul.

Or, guvernul provizoriu nu ştia că regimul monarhic nu poate rezista fără o bază solidă. Regențele au dăunat întotdeauna principiilor monarhice, chiar şi în statele în care, asemeni Franței înainte de revoluție, instituția monarhică avea tradiții seculare.

Revoluția bolşevică era produsul spontan al maselor în uniformă. Ar fi absurd să se creadă că Lenin, trăind în străinătate, ar fi putut avea — în fiecare regiment, batalion sau companie — un agitator. Când a sosit în Rusia, în aprilie 1917, sovietele funcționau deja în regimente, cum am văzut că se întâmpla la Varnița, în valea Susiței, unde intrarea soldaților în tranşee era precedată de discuții interminabile.

Ludendorff calculase corect efectul imediat — scoaterea din luptă a armatei ruse. Dar n-a examinat atent consecințele mai îndepărtate, cum n-au făcut-o nici Roosevelt şi Churchill la Teheran şi la Yalta, ei nevăzând decât distrugerea Germaniei, fără să se gândească la consecințele acestei înfrângeri, la perspectivele ce se vor deschide imperialismului moscovit în Europa.

Guvernul provizoriu este răspunzător de descompunerea şi anarhia armatei ruse. Generalul N. de Monkewitz, şeful Statului Major al Armatei 4 ruse, descrie în lucrarea *Descompunerea armatei ruse,* starea de spirit a acesteia în vara lui 1917. „...În infanterie, nu mişca nimic... Doar câteva grupe izolate formate mai ales din ofițeri şi un număr mic de soldați se aruncară înainte. Slab susținuți, oamenii căzură victime inutile poltroneriei şi instinctului de conservare al soldatului rus.“

Perspectiva unei păci separate a Rusiei n-avea nimic surprinzător. Având în vedere situația, această eventualitate părea logică. Un imperiu a cărui armată refuză să se bată nu are altă ieşire decât să facă pace.

În contrast cu atitudinea armatei ruseşti, cea română voia să continue lupta până la eliberarea teritoriului românesc ocupat.

Rezistența generalului Scerbacev trebuia să ia sfârşit o dată cu semnarea armistițiului. Guvernul român aştepta resemnat acest moment, ca pe-o fatalitate ce nu putea fi evitată.

Hotărârea Rusiei devenea obligatorie şi pentru România. Cum ar îi putut ea continua singură războiul, prinsă între Puterile Centrale, Rusia şi Bulgaria?

Existau, evident, în opinia publică românească, mai multe tendințe, dintre care unele extremiste: trebuie luptat până la ultimul cartuş, ultima grenadă şi ultimul proiectil; alții propuneau retragerea armatei, regelui şi guvernului în Rusia, teză susținută de Stürmer şi ulterior de către guvernul provizoriu.

Când sosi vestea că armata urma să se retragă în Rusia, comandantul batalionului nostru, Terpu, ne-a convocat să examinăm situația şi să vedem ce decizie trebuie luată. După ce şi-a încheiat expunerea, ne-a cerut să hotărâm. S-au dat răspunsurile începând cu sublocotenenții. Comandantul s-a pronunțat ultimul, nemaiavând altceva de făcut decât să ratifice „nu"-ul categoric. Când am comunicat trupei hotărârea noastră, chipurile s-au înseninat: „Ne vom bate până la ultimul om pe pământul Moldovei, dar nu vom merge în Rusia." Ne-am ales chiar zona în care să ducem un război de gherilă, ca spaniolii în 1810, împotriva lui Napolean Bonaparte.

Pe 3 decembrie 1917, Scerbacev i-a comunicat lui Mackensen decizia sa de-a începe tratativele, informând despre aceasta şi Marele Cartier General român. Armistițiul Rusiei angaja, fără consimțământul ei, şi România.

Puterile Centrale voiau armistițiul pe tot frontul de est, pentru a putea face față necesităților celui de vest unde începuseră să sosească trupele americane.

Negocierile ruso-germane au început pe 7 decembrie în oraşul Focşani. Generalul von Morgen, reprezentantul Germaniei, prezida dezbaterile. Generalul Lupescu, şef adjunct al Marelui Cartier General român, conducea delegația noastră, independentă de cea rusă.

Ruşii au făcut o declarație prealabilă, afirmând că nu recunosc armistițiul semnat de Kirilenko la Brest-Litovsk, în numele întregii armate ruse şi că doresc să negocieze la Focşani numai armistițiul armatei lui Scerbacev. Ruşii, ca şi românii, au cerut să nu se ia — în timpul armistițiului — trupe de pe frontul românesc pentru a le trimite pe alte fronturi. Această condiție a fost dezbătută îndelung. Românii au susținut ferm acest punct de vedere, al cărui scop era împiedicarea germanilor de a lua forța de pe frontul românesc şi a le trimite pe cel francez. Delegația rusă primise ordin să semneze armistițiul în orice condiții, putând face unele concesii şi accepta introducerea, în art. 8 al convenției, a clauzei ce prevedea că „părțile se obligă să nu mai ordone transporturi în vederea unor operațiuni de deplasări şi regrupări, dacă ordinele pentru acestea au fost

date după 5 decembrie, inclusiv". Nimeni nu-şi făcea iluzii că Puterile Centrale vor respecta această clauză a acordului de armsitiţiu, semnat pe 9 decembrie 1917. Se prevedea, de asemenea, obligaţia reciprocă de a nu relua ostilităţile decât după un preaviz de 72 de ore. S-a adăugat, pentru ruşi, rezerva că armistiţiul trebuie considerat provizoriu, până în clipa când problema războiului şi a păcii va fi soluţionată de Adunarea constituantă.

Pe frontul Puterilor Centrale, ca şi în sectoarele ocupate de unităţile ruseşti, anunţarea armistiţiului a declanşat un adevărat delir, trupele fraternizând.

Această atitudine contrasta cu cea a unităţilor româneşti care au păstrat rezerva impusă de noua situaţie, respingând avansurile inamicului, ca şi pe cele ale fostului aliat.

Am fost adesea mirat de intuiţia soldaţilor, care presimţeau că armistiţiul ascundea ceva necurat. Încă de la începutul războiului, i-am auzit pe soldaţi spunând: „Ruşii uneltesc ceva împotriva noastră, să dea Dumnezeu ca răul să se întoarcă împotriva lor." Dându-şi seama de rapiditatea anarhizării trupelor, chiar a celor care păstrau o oarecare disciplină, Scerbacev a concediat contingentele vechi, considerându-le cele mai contaminate şi a păstrat pe frontul românesc soldaţi ucrainieni. Generalul rus se găsea într-o situaţie paradoxală: nici guvernul provizoriu rus, nici Kirilenko nu-l recunoşteau. Dar nici Scerbacev nu le recunoştea autoritatea. În acele momente dificile, el a avut o atitudine loială faţă de primul ministru I. Brătianu şi guvernul român, mărturisindu-le intenţiile sale.

Contele de Saint-Aulaire, în opera deja citată, reproduce declaraţia comandantului forţelor ruseşti, făcută reprezentanţilor aliaţilor şi guvernului român: „Pot renunţa la comandă, ceea ce n-ar fi un mare sacrificiu pentru mine, având în vedere faptele petrecute. În acest caz, aş fi probabil asasinat, dar nici aceasta n-ar fi un mare sacrificiu pentru mine. Dar atunci, succesorul ce va fi numit de soldaţi, va semna o capitulare fără condiţii, pentru întregul front, inclusiv armata română. Am încă — cel puţin aşa sper — destul prestigiu în faţa lui Mackensen, pe care l-am cunoscut personal, pentru a discuta cu el şi a salva ce mai e de salvat. N-am decât o putere negativă, aceea de a limita dezastrul, ceea ce nu este de neglijat într-o situaţie atât de catastrofală.

De exemplu, aşa cum ştiţi, n-am putut obţine ca soldaţii mei să mă apere, dacă sunt ameninţat de camarazii lor. Mi-este şi mai greu să-i fac să se bată. Dar negociind eu însumi armistiţiul, pot obţine ca ei să nu abandoneze întregul front şi astfel aş câştiga timp. Dacă mă dau la o parte, cea mai mică presiune a inamicului va declanşa o debandadă generală, încercuirea armatei române şi invadarea Moldovei."

Situaţia lui I. Brătianu era dramatică, armistiţiul Rusiei îi forţa mâna în ciuda voinţei sale.

Începând cu 29 noiembrie, contele de Saint-Aulaire i-a comunicat lui Clemenceau situația României.

Şeful guvernului român i-a adresat şi el un memoriu preşedintelui Consiliului de Miniştri francez, în care expunea situația tragică a României, a cărei dorință de a continua războiul fusese dovedită în lunile iulie şi august 1917, prin luptele ce-au avut loc, vreme de 50 de zile, la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz. Pe de altă parte, îl ruga să nu se îndoiască de sentimentele sale şi de cele ale României. „Tigrul", care nu era înclinat să se emoționeze uşor, i-a mărturisit lui Victor Antonescu, reprezentantul României la Paris: „Mă podidesc lacrimile pentru soarta României".

Reprezentanții Franței, Angliei, Statelor Unite şi Italiei în România au trimis guvernelor lor telegrame cerând instrucțiuni urgente în cazul unui sfârşit fatal, lesne de prevăzut. Ei semnalau că, după părerea unanimă a misiunilor militare, agravarea haosului făcea imposibilă evacuarea armatei.

După semnarea armistițiului, soldații ruşi nu se mai supuneau nici măcar ordinelor şefilor bolşevici pe care ei îi aleseseră. Singura lor preocupare era să ajungă cât mai repede acasă. Necunoscând limba țării, nu se puteau orienta. Dacă vedeau un tren punându-se în mişcare, se cățărau pe acoperişurile vagoanelor, pentru ca după o vreme să ajungă de unde plecaseră. Nu se mirau, ci reîncepeau manevra până când, din noroc, găseau trenurile care să-i ducă dincolo de frontiera cu Basarabia. Timpul n-avea nici o importanță pentru ei, dimensiunile geografice ale Rusiei dându-le o altă noțiune a timpului decât celorlalte popoare europene.

La început părăseau frontul individual; mai târziu, în grupuri, după regiunile de baştină, iar din decembrie 1917, în masă. Ofițerii încercau să-i oprească, dar, dacă nu erau masacrați, erau bătuți sălbatic. Ei încercau zadarnic să salveze o rămăşiță de demnitate a armatei ruse.

Adesea, soldații români, fără să fi primit vreun ordin, au salvat ofițeri ruşi de la moarte, dintr-un simplu sentiment uman şi de dreptate.

Aceste trupe anarhice hoinăreau în căutare de băutură şi mâncare, jefuind bunurile populației. Ele se temeau de soldații români care, la nevoie, nu ezitau să-i împiedice. Pentru a nu mai avea bagaje şi pentru a face rost de bani, îşi vindeau pe nimic efectele militare, armele şi, incredibil, tunurile!

Pe această stranie piață se vindea un tun pe o sticlă de țuică, singurul mod în care țăranii români puteau scăpa de aceste bande de vagabonzi în uniformă. Retragerea armatei ruseşti era ultima calamitate abătută asupra Moldovei.

De comun acord, comandanții ruşi şi români au luat măsuri de acoperire a breşei create prin fuga trupelor ruseşti şi de apărare a populației.

Reducând adâncimea şi extinzând flancurile frontului, cele 13 divizii de infanterie şi cele 4 de cavalerie au reuşit să acopere tot spațiul, din Bucovina până la Marea Neagră. Au fost menținute în spatele frontului două

divizii de infanterie şi două de cavalerie, ca şi rezerva Marelui Cartier General, formată din două divizii de infanterie şi o brigadă de voluntari din Transilvania.

În ajunul Crăciunului (1917), centrul agitațiilor bolşevice se găsea la Socola (Iaşi). Aceste agitații aveau ca şef pe un oarecare Roşal, fostul comandant bolşevic al cetății din Kronstadt, celebru prin ferocitatea sa. El era sigur de autoritatea sa şi pregătise un plan pentru asasinarea lui Scerbacev, detronarea regelui Ferdinand şi instalarea regimului bolşevic în România.

Într-o zi, doi ofițeri bolşevici au pătruns cu arma în mână în biroul generalului rus. Dar ofițerii ruşi şi garda românească i-au arestat, ca şi pe cei din comitetul bolşevic.

Colonelul Rasoviceanu, comandantul Regimentului 9 vânători s-a dus la Socola şi a pătruns în sala unde Roşal îşi expunea planul de bolşevizare a României, după detronarea regelui. Fără nici o ezitare, bolşevicii au ridicat mâinile, predându-se. Au fost dezarmați şi scoşi din tabără, fără ca un singur soldat rus să încerce să-i salveze. Colonelul Rasoviceanu şi-a mărturisit mirarea în fața privirilor indiferente ale soldaților la vederea lui Roşal şi a camarazilor săi. La Socola erau, totuşi, în acel moment, 300.000 de soldați ruşi; Rasoviceanu avea 850 cu totul! A fost un act temerar, fără îndoială, aproape o sublimă nebunie!...

Miniştrii Antantei s-au asociat punctului de vedere al lui Scerbacev. Ei recunoşteau că poziția guvernului era foarte dificilă, dar că, pe de altă parte, situația era atât de gravă încât dezarmarea armatei ruse, bolşevizate, se impunea, chiar dacă aceasta putea provoca un conflict cu guvernul de la Petrograd, care patrona întreaga mişcare revoluționară. Unele manevre ale trupelor ruseşti, în împrejurimile Iaşului, dovedeau intenția acestora de-a lansa un atac asupra capitalei Moldovei; nu mai era permisă nici o ezitare.

Şefii misiunilor militare exercitau presiuni asupra guvernului, nu numai în interesul României, ci şi în cel al puterilor Antantei, care vedeau situația militară şi politică compromisă în Orient, datorită loviturii reuşite a bolşevicilor.

A avut loc, sub conducerea regelui, un consiliu de miniştri, care a durat 3 ore. La ora 4 dimineața, Brătianu l-a anunțat pe rege de hotărârea sa de a-i ataca şi dezarma pe ruşi. Operațiunea a fost efectuată de Divizia 16 şi s-a înfăptuit cu uşurință, soldații ruşi neopunând nici o rezistență. Păreau mulțumiți că li se luau armele care pentru ei însemnau obligația de a continua războiul. În aceeaşi noapte, pe măsură ce erau dezarmați, soldații erau urcați în vagoane şi expediați dincolo de Prut şi Nistru, în Ucraina, spre marea lor bucurie. Dorințele lor erau astfel îndeplinite!

Elevii şcolii militare de ofițeri din Botoşani, în număr de 1.200, au dezarmat pe 23 decembrie un corp de armată pregătit să atace Iaşii. Unitățile celui de-al 4-lea Corp al armatei ruse, ce ocupa munții din Neamț

şi Suceava, au părăsit frontul, îndreptându-se către linia Roman—Paşcani pentru a se uni cu Corpul 18, care şi el părăsise frontul din Bucovina, şi a organiza împreună o acțiune împotriva Iaşilor. Acest sector era apărat de Divizia 7 română. Regimentul 16 român atacă pe linia Paşcani—Miroslăveşti cele două armate ruseşti şi după o luptă grea acestea capitulează. O soartă similară a fost rezervată Corpurilor 9 şi 18 ale Armatei 8 ruse. O parte a forțelor Corpului 18 s-a predat austriecilor.

La sfârşitul lunii ianuarie 1918 nu mai rămăseseră din armata rusă — de 1 milion de soldați — decât câteva garnizoane ce păzeau depozitele de material şi un număr restrâns de ofițeri care s-au încadrat mai târziu sub ordinele lui Denikin, Kolceak sau Kaledin.

În timpul retragerii, tâlhăriile au continuat şi dincolo de Prut, în Basarabia, exasperând populația şi provocând reacția românilor, care n-aveau pe nimeni pentru a-i apăra.

Prăbuşirea țarismului a deschis dezbaterile asupra problemei naționalităților în Rusia. După Revoluția franceză, mişcarea de emancipare a naționalităților a creat o febră de care au suferit Turcia, Rusia şi imperiul Habsburgilor.

În Turcia, problema naționalităților a fost rezolvată pe parcursul mai multor războaie. În urma primului, Grecia şi-a cucerit independența. Excesele turcilor împotriva insurecției greceşti (aprilie 1821) erau replica masacrelor acestora din urmă la Tripoli, capitala turcă a Moreei. Aceste excese au declanşat fanatismul musulman. La Constantinopol, Patriarhul a fost spânzurat în fața propriei biserici. La Chios, masacrele populației au îngrozit Europa; 30.090 de locuitori, au fost vânduți ca sclavi. Aceasta era suficient pentru a ralia intelectualitatea europeană la cauza grecilor.

Marele poet al vremii, lordul Byron, a fost unul dintre apărătorii cei mai fideli ai cauzei elenilor. Moartea sa glorioasă la Missolonghi, în 1824, i-a alăturat grecilor şi pe admiratorii săi.

Revoluția poloneză din 1830 şi represiunea rusească indică aceleaşi fenomen şi în Rusia. O nouă revoluție poloneză (1843) a avut aceeaşi soartă.

Agitația naționalistă a italienilor, în 1830, a fost urmată de represiunea austriacă. Revoluțiile naționalităților din 1848 dovedesc aceleaşi preocupări.

Războaiele balcanice (1912—1913) au constituit introducerea la primul război mondial. Acesta a rezolvat problema naționalităților în Austro-Ungaria (prin dezmembrarea imperiului habsburgic) şi în Turcia, prin crearea statelor arabe.

Era firesc ca Rusia (marea închisoare a naționalităților) să cunoască, la rândul ei, aceeaşi criză. Nu se poate, deci, spune că Rusia țaristă n-a cunoscut manifestările revoluționare ale diverselor naționalități, pe care opresiunea regimului nu le-a putut suprima.

În momentul luării puterii de către bolşevici, mişcările naționaliste căpătaseră amploare în Rusia.

La trei săptămâni după lovitura de stat bolşevică şi-a făcut apariția la Helsinki, cu ocazia congresului partidului soeial-democrat finlandez, primul comisar rus pentru naționalități. Acesta era Stalin, care, în calitate de reprezentant al noului guvern rus, a proclamat independența Finlandei. Ceea ce a impresionat în primul rând în această declarație era faptul că acest act de dreptate istorică a fost pronunțat de un georgian, nu de un rus. Declarația a fost citită cu un evident accent străin, ea fiind mesajul noului regim adresat naționalităților. Decretul, semnat de Lenin şi Stalin, afirma: „Finlandezilor li *se* acordă întreaga libertate de autodeterminare, ca şi celorlalte popoare ale Rusiei. O alianță cinstită şi de bună voie între popoarele rus şi finlandez. Fără tutelă sau control de sus asupra poporului finlandez. Acestea sunt principiile directoare ale politicii Consiliul comisarilor poporului."

Ne putem întreba ce l-a făcut pe Lenin să-l desemneze pe Stalin comisar pentru naționalități?

În primul rând, Lenin a considerat că pentru a asigura o garanție de imparțialitate — ba chiar o atitudine favorabilă față de soluționarea justă a problemei naționalităților —, trebuia ca acest post să fie încredințat unui reprezentant al naționalităților şi nu unui rus. Or Stalin, georgian fiind, scrisese în 1913 în tratatul său *Marxismul şi problema națională,* un program în care apăra dreptul popoarelor oprimate de regimul țarist la autodeterminare. El interpreta acest principiu în sensul că naționalitățile trebuie să se apere împotriva Rusiei şi să formeze state independente.

Această concepție, însă, nu avea la bază recunoaşterea unui drept istoric — care ar fi putut da unei grupări naționale posibilitatea de a-şi dezvolta spiritualitatea specifică —, ci considerații de ordin economic. Adică progres social şi economic, abolirea barierelor ce separă națiunile.

Cum o societate socialistă internațională — susținea Stalin — nu se poate stabili prin constrângere, ci prin acordul liber al popoarelor ce vor forma această societate socialistă, trebuie, în primul rând, ca fiecare națiune să fie liberă să se exprime.

În fața anumitor rezistențe manifestate printre colaboratorii săi, Lenin a răspuns printr-o paralelă cu bunurile familiale: „Nu avem de gând să îndemnăm femeile să divorțeze de soții lor. Dorim, totuşi, ca ele să fie libere s-o facă. Existența acestei posibilități este o garanție indiscutabilă că legătura continuă dovedeşte că ea este liber consimțită."

Pe 2 noiembrie, la o săptămână după revoluție, a fost proclamată *Declarația drepturilor popoarelor Rusiei.* Consiliul comisarilor poporului a hotărât să adopte următoarele principii, ca bază a activității lui:

1). Egalitatea şi suveranitatea popoarelor Rusiei;

2). Dreptul popoarelor la autodeterminare, inclusiv la separare;

3). Dreptul de a forma state independente;

4). Abolirea oricăror privilegii şi exclusivisme naţionale sau religioase;

5). Dezvoltarea liberă a minorităţilor naţionale şi a grupurilor etnice locuind pe teritoriul Rusiei.

Şefii bolşevici ignorau forţa naţionalismului aşa cum au ignorat şi complexitatea problemei agrare.

Lenin şi Stalin erau convinşi că după *Declaraţia drepturilor popoarelor Rusiei* popoarele ce nu aparţineau grupului etnic rus se vor alătura exemplului acestuia, că vor demola capitalismul şi burghezia, capitalistă sau semicapitalistă, făcând propria revoluţie structurală şi că, odată lichidat trecutul, aceste popoare vor intra într-o vastă uniune liberă de naţiuni socialiste.

Era, evident, o viziune himerică a evoluţiei istorice posibile, o proiecţie utopică a umanităţii.

Lenin şi Stalin priveau societăţile omeneşti în maniera simplistă în care strategii de cafenea discută problemele complicate ale războiului.

Lupta între clase a existat, fără îndoială, în toate fazele evoluţiei societăţilor omeneşti; o luptă care uneori a fost atât de aspră, încât a dus la războaie civile, punând în joc însăşi existenţa statelor. Dar s-a putut verifica şi prezenţa unităţii diverselor clase, atunci când statul căruia îi aparţineau era în conflict cu un alt stat naţional.

Lenin şi Stalin erau convinşi că lupta dintre naţiuni îşi va diminua violenţa distrugătoare, atunci când clasele dominante îşi vor pierde puterea prin exproprierea capitalului, iar proletariatul va lua conducerea afacerilor politice şi economice.

Primele naţiuni care au beneficiat de principiile prevăzute în *Declaraţia drepturilor popoarelor* au fost finlandezii, lituanienii şi estonienii, constituind cele trei republici baltice.

Hotărârea acestor trei naţiuni purta amprenta unei spiritualităţi naţionale, dezminţind iluziile ce prezidaseră la redactarea faimoasei *Declaraţii* din 2 noiembrie 1917.

În faţa comitetului executiv central al sovietelor, Stalin făcea, pe 22 decembrie 1917, următoare mărturisire: „Privind atent vom observa că, fără a-i analiza intenţiile, Consiliul comisarilor poporului a acordat libertatea nu poporului, nu reprezentanţilor clasei muncitoare din Finlanda, ci burgheziei finlandeze, care a luat puterea şi a primit independenţa din mâinile socialiştilor ruşi. Pentru aceasta, trebuie blamată lipsa de îndrăzneală şi de înţelegere a social-democraţilor finlandezi, dar, pentru nimic în lume, Consiliul comisarilor poporului nu-şi va trăda propriile angajamente nerecunoscând independenţa Finlandei. Chiar dacă a fost blamat pentru politica sa, Consiliul a tratat revendicările burgheziei finlandeze cu o perfectă imparţialitate.“

Stalin făcea haz de necaz, aşteptând un moment mai prielnic pentru a se răfui cu social-democraţii.

Şefii bolşevici, Buharin, Dzerjinski şi alţii au protestat faţă de această atitudine care reprezenta o concesie inutilă făcută naţionalismului burghez al micilor naţiuni, un privilegiu defavorabil revoluţiei ruse.

Susţinut de Lenin, Stalin s-a menţinut pe calea principiilor, cu gândul ascuns de a re-examina problema, odată obţinută victoria împotriva rezistenţelor interne.

Prima dintre aceste rezistenţe a fost aceea a Ucrainei. Hatmanul (generalul) Petliura, generalul Kaledin şi „Rada" (adunarea naţională ucraineană), au refuzat trecerea trupelor bolşevice spre bazinul carbonifer Donețk.

Totul demonstra o realitate naţională pe care guvernul bolşevic a trebuit s-o înfrunte pe neaşteptate. Care era, în această perioadă, situaţia Basarabiei?

În prima fază a descompunerii armatei ruse, când ruşii voiau pace separată — „cu picioarele la spinare", cum zicea Lenin —, luând-o la fugă încă de la primele explozii, Basarabia a cunsocut teroarea fugarilor — jafuri şi asasinate, anarhie totală, declanşată într-o provincie cu tradiţii de ospitalitate. Toate acestea au determinat accelerarea procesului de independenţă şi separare de Rusia, care nu lăsase poporului român nici o amintire favorabilă.

Doi membri importanţi ai mişcării naţionaliste româneşti din Basarabia — Murafa şi Hodorogea, iar mai târziu Mateevici — au fost asasinaţi. A fost semnalul cel mai important care i-a avertizat pe basarabeni să-şi organizeze apărarea. De îndată ce Ucraina şi-a declarat independenţa, Basarabia se găsea, din punct de vedere geografic, separată de Rusia. Noul stat ucrainean a încercat s-o încorporeze în iunie 1917 şi să formeze a 9-a circumscripţie administrativă (gubernie) rusă. Această încercare s-a lovit, însă, nu numai de opoziţia aprigă a organizaţiilor basarabene, ci şi de aceea a minorităţilor naţionale. În această situaţie, comitetul revoluţionar de la Odessa a trebuit să renunţe la proiect.

În Basarabia, reprezentanţii vechilor partide politice ruseşti, cu tendinţe centralizatoare şi partizani tenaci ai imperialismului rusesc, ca şi funcţionarii din administraţie, toţi, fără excepţie, executanţi ai politicii de rusificare a Basarabiei, înţelegând importanţa mişcării naţionaliste româneşti, au început agitaţia împotriva basarabenilor.

Delegaţii militarilor români în comitetul de la Odessa şi în Partidul naţional au hotărât convocarea unui mare congres militar, care a avut loc între 2 şi 9 noiembrie 1917 la Chişinău. Mai mult de 300.000 de români basarabeni au fost reprezentaţi la acest congres de către 989 de deputaţi care fuseseră mobilizaţi pe diverse fronturi de luptă.

Congresul a fost evenimentul cel mai important pentru români şi cel mai neaşteptat pentru ruşi. S-a hotărât soarta viitoare a Basarabiei. Congresul a proclamat autonomia politică şi teritorială a acesteia, care devenea o republică federativă a Rusiei, având un guvern provizoriu şi un „împuternicit" al poporului moldovean.

În plus, congresul a naţionalizat armatele moldoveneşti, care au fost constituie în unităţi denumite „cohorte". S-a hotărât, de asemenea, convocarea unei adunări care trebuia să cuprindă reprezentanţi ai românilor moldoveni, ai minorităţilor naţionale din Basarabia, ai ţărănimii şi ai breslelor.

Trebuie remarcat că, încă de la primii paşi făcuţi de basarabeni în vederea creării unui stat independent, ei au avut grijă să asigure tuturor minorităţilor dreptul de a-şi putea urma dezvoltarea culturală şi economică. Acest spirit de dreptate corespundea naturii românilor, înţelegători în general, dar mai ales celei a moldovenilor dintre Carpaţi şi Nistru. Un element neprevăzut va aduce o contribuţie importantă la organizarea şcolilor din Basarabia. Românii din Transilvania, care aparţinuseră regimentelor austro-ungare şi fuseseră făcuţi prizonieri de către ruşi, au fost eliberaţi pentru a putea fi trimişi şi încadraţi în rândurile armatei române.

În cursul anului 1917, imediat după prăbuşirea ţarismului, s-au recrutat, din rândurile acestor unităţi de voluntari români, învăţători care predau alfabetul latin ţăranilor basarabeni din satele moldoveneşti. Populaţia acestei provincii folosea până atunci alfabetul chirilic. Această iniţiativă a înlesnit basarabenilor cunoaşterea culturii româneşti. Iniţiativă modestă, dar de o mare importanţă. Guvernele ţariste nu avuseseră nici un interes să creeze şcoli pentru români care reprezentau, totuşi, 75% din populaţia Basarabiei. Istoria Moldovei se transmitea prin tradiţie orală şi conştiinţa naţională îşi extrăgea forţa din această tradiţie.

Dorinţa Basarabiei de a se uni cu România nu era, evident, suficientă, mai era nevoie şi de un concurs de împrejurări internaţionale favorabil. Rusia se dezmembra; România era constrânsă să facă pace separată în condiţii umilitoare, în timp ce Puterile Centrale dictau.

Puterile Antantei şi, în special, şeful guvernului francez, Georges Clemenceau, erau împotriva păcii separate. „Tigrul", care fusese emoţionat până la lacrimi de martiriul României, nu putea concepe că, la sfârşitul eforturilor sale eroice, abandonată pe câmpul de luptă de aliata sa, Rusia, România izolată n-avea altă soluţie decât o pace separată, în condiţile cele mai umilitoare.

Guvernele şi presa aliaţilor aveau reţineri după semnarea păcii de la Brest-Litovsk. O spune Saint-Aulaire: „Toată îngăduinţa pentru enorma trădare a Rusiei..." Pe de altă parte, o severitate absurdă faţă de România, pentru care toate puterile aliate au dat dovadă, încă de la început, de indiferenţă, cu toată că îi impuseseră, de-o manieră absolută, intrarea în

război. Sarrail, a cărui ofensivă pornită din Salonic trebuia să preceadă intrarea României în război, nu s-a clintit, iar despre Rusia nici nu merită să vorbim.

La sfârşitul anului 1917, Moldova, această parte a României, constituia, cum spuneau reprezentanții aliaților, „o insulă de onoare într-un ocean de noroi."

Opoziția aliaților la încheierea unei păci separate însemna un act de sinucidere pentru România. La ce ar fi putut servi refuzul de-a accepta negocierile în vederea unei asemenea păci? Doar la publicarea unui comunicat care să dovedească solidaritatea politică a blocului aliat.

Prudent, I. Brătianu s-a adresat aliaților: „Țin înainte de toate să-mi mențin, orice s-ar întâmpla, solidaritatea cu aliații mei. În ceea ce mă priveşte, nu voi semna o pace separată, nici capitularea, dar pot, înainte de a mă retrage, să dau regelui un sfat. Trebuie oare, atunci când prelungirea luptei pare un sacrificiu inutil, să te supui inevitabilului? Sau trebuie, dimpotrivă, să lupți până la ultimul om cu riscul de a vedea dispărând tot ceea ce a mai rămas din țară?" Contele de Saint-Aulaire descrie acest moment dramatic: „Dl. Brătianu, care avea lacrimi în ochi pronunțând aceste ultime cuvinte, ne-a rugat imediat să-i spunem părerea noastră. Gravitatea răspunsului ne obliga să-l cerem de la guvernele noastre, singurele abilitate să-l hotărască potrivit datelor unei situații generale pe care o cunoşteau mai bine decât noi."

S-au redactat telegrame cu un text identic, către guvernele din Paris şi Londra, cu următoarea mențiune: „Spiritul de disciplină şi de sacrificiu de care armata română a dat deja dovadă, în împrejurări dintre cele mai deprimante, permite să mai contăm încă pe ea pentru a reține forțe inamice importante, atâta vreme cât va fi aprovizionată. În acelaşi timp, ne putem îndoi de durata acestei rezistențe în condițiile materiale şi morale în care ea se va produce. Pe de-o parte este vorba de o luptă disperată, pe un front al cărui spate, devastat deja, va fi prada a cinci sau şase sute de mii de ruşi înarmați, puşi pe jaf. Pe de altă parte, acest sacrificiu suprem n-ar avea ca rezultat imediat decât alinarea puterilor aliate care n-au ştiut să salveze România de la dezastru, după ce au impiicat-o în cele mai dureroase încercări. N-ar fi oare riscant să ne-o înstrăinăm pentru totdeauna, făcând-o să plătească la un asemenea preț solidaritatea cu noi, mai ales că, spre deosebire de Belgia şi Serbia, ea a intrat în război de bunăvoie? Viitorul cauzei noastre comune în România va fi mult mai bine păstrat dacă, în ziua în care continuarea luptei nu va putea avea alt rezultat decât prelungirea agoniei armatei şi expunerea la o capitulare fără condiții, guvernul român, în acord cu aliații săi, o va dispersa, după distrugerea întregului material. În acest caz, estimăm că menținerea regelui, sau cel puțin a dinastiei şi a guvernului actual — dacă inamicul consimte să trateze cu ei —, ne va oferi garanții maxime. Din cauza incertitudinii şi incoerenței lucrurilor în Rusia,

este prudent să introducem printre previziunile noastre o situație care, deşi pare disperată la început, s-ar putea restabili datorită Japoniei şi Statelor Unite.“ [9]

Odată acoperit de reprezentanții aliaților, Brătianu a demisionat, recomandând regelui să-l însărcineze cu declanşarea negocierilor, pentru încheierea unei păci separate, pe generalul Averescu. Tratativele au început la Buftea.

Noul şef al guvernului era însoțit de Constantin Argetoianu, care fusese mult timp la post ca diplomat la Viena şi Roma. În aceste negocieri Austro-Ungaria avea ultimul cuvânt. Germanii ceruseră schimbarea dinastiei şi pedepsirea „trădătorului” Hohenzollern. Această soluție nu l-a avut ca partizan decât pe Petre Carp. Între regele Ferdinand şi Czernin, ministrul de Externe al Austro-Ungariei, a avut loc o întrevedere secretă în gara Pădureni, nu departe de Mărăşeşti. S-a ajuns la o înțelegere în legătură cu Basarabia, compensând mutilările pe care România urma să le sufere prin tratatul ce trebuia să se încheie. Situația în Basarabia se agrava din ce în ce mai mult, din cauza mulțimii de soldați ruşi care abandonaseră frontul. Această mulțime — odată trecut Prutul — nu mai întâlneau nici o forță politică sau militară suficient de puternică spre a asigura viața basarabenilor, victime ale tâlhăriilor dezertorilor ruşi.

Pe 26 ianuarie 1918, la cererea conducerii politice a Basarabiei, Divizia 11 română, sub comanda generalului Broşteanu, a trecut Prutul şi şi-a făcut intrarea în Chişinău, însoțită de delegații Sfatului țării, prezidat de Pelivan. În gara Călăraşi, generalul Broşteanu a fost primit de preşedintele republicii moldovene Ion Inculeț. La vestea sosirii trupelor române, bandele de dezertori şi jefuitori ruşi au fugit.

Comandantul forțelor româneşti a fost invitat să participe la o şedință solemnă a Sfatului țării. Membrii guvernului şi alte personalități marcante au exprimat gratitudinea Republicii Moldova față de regele Ferdinand, guvernul şi armata română pentru răspunsul prompt dat apelului ei.

Vechi naționalist basarabean, Pelivan a declarat pentru prima dată în mod oficial că „lupta pentru unitate națională a început”. În afara diviziei sus-menționată, Divizia 13 română a ajuns în sud, în timp ce Divizia 2 de cavalerie făcea legătura între nordul şi sudul Basarabiei.

Pe 26 februarie 1918, dr. Inculeț şi dr. Ungureanu au fost primiți de generalul Averescu, primul ministru român, el însuşi fiu de țărani români din Basarabia. Ei i-au expus situația acestei provincii şi l-au informat despre starea de spirit care domnea acolo față de unirea cu România, arătându-i rezultatele unei anchete făcute de guvernul Republicii Moldova asupra acestui subiect. Generalul Averescu i-a sfătuit pe cei doi să păstreze pentru moment forma de republică independentă moldovenească, pentru

---

9 Text tradus din limba franceză, aşa cum a fost reprodus de autor (n.r.).

Basarabia, aşteptând condiţii mai prielnice pentru realizarea unirii. Atitudinea premierului român şi sfatul de a temporiza se explicau prin negocierile ce începuseră la Buftea.

Puterile Centrale îşi mărturisiseră intenţia de a lua Dobrogea, oferind Basarabia în compensaţie. La această propunere generalul Averescu a răspuns: „Vreţi să ne luaţi Dobrogea ce ne aparţine şi să ne daţi în schimb Basarabia care nu vă aparţine". Generalul n-a acceptat ideea ca Basarabia să fie obiect de compensaţie. El voia ca unirea acestei provincii moldoveneşti cu România să se facă pe baza principiilor de autodeterminare, aşa cum ferm doreau basarabenii. Generalul Averescu ţinea cont de evoluţia războiului după intervenţia Statelor Unite, ceea ce compensa din plin pacea de la Brest-Litovsk.

Între timp, guvernul generalului Averescu a demisionat, fiind înlocuit de un guvern Alexandru Marghiloman, recomandat regelui de Czernin, în cadrul întrevederii din gara Pădureni.

Critica ce i-a fost adusă generalului Averescu se reducea la faptul că cedase prea mult Austro-Ungariei, deşi Brătianu îl sfătuise să nu-şi lase sabia în anticamera sălii conferinţei de pace! În realitate există o oarecare justificare a acestei critici, deoarece Puterile Centrale voiau pacea pe frontul de est, pentru a putea rezista pe cel de vest.

Argetoianu, care conducea de fapt tratativele în numele guvernului român, pleca de la convingerea că Puterile Centrale vor pierde războiul. Pentru a justifica pacea separată, deci, trebuiau nişte condiţii dintre cele mai dure, mai ruinătoare, spre a face să reiasă în modul cel mai evident situaţia de victimă a României. Abandonată de aliaţii săi, ce nu-i puteau veni în ajutor din cauza poziţiei geografice, România era obligată să se încline în faţa unui diktat, nu să semneze un tratat de pace. Argetoianu aprecia, ca termen probabil pentru epuizarea Germaniei şi dezmebrarea Austro-Ungariei, luna noiembrie 1918, adică înainte ca Puterile Centrale să poată trage foloasele de pe urma păcii impuse României.

Şi aici nu s-a înşelat.

În *Tratatul greşit,* Charles Maurras îi acuza pe cei ce redactaseră tratatul de pace cu Germania de a nu fi luat ca model tratatul impus României, prin pretinsa „Pace de la Bucureşti". Asta spune totul.

În perspectiva celor cincizeci de ani scurşi, acest tratat apare, evident, ca o pregătire monstruoasă pentru o exploatare colonială a României. El pare a fi fost luat drept model de Rusia Sovietică, atunci când a impus diktatul din 1946.

Basarabenii au înţeles că amânările pot complica viitorul procesului de unire cu România. Primele seimne în acest sens n-au întârziat să apară. Guvernul ucrainean, sub pretextul unor drepturi fictive asupra teritoriului Basarabiei (niciodată un stat ucrainean nu şi-a exercitat suveranitatea asupra acestuia), a cerut să participe la negocierile de la Bucureşti. A fost de

ajuns pentru conducătorii politici ai Basarabiei ca să-i determine să-şi grăbească hotărârea.

Pe 2 martie 1918, o delegație a Statului țării formată din Inculeț, Halippa şi Ciugureanu, s-a deplasat la Iaşi, pentru a intra în contact cu noul guvern Marghiloman. Toți aceşti delegați lucraseră, împreună cu Constantin Stere, încă din 1905, pregătind primele cadre ale mişcării naționaliste. În 1918, Stere conducea acțiunea care trebuia să proclame unirea.

Ar fi greşit să credem că guvernul sovietic era indiferent la aceste mişcări ale românilor din Basarabia şi la hotărârea de reintegrare a Basarabiei în Moldova, teritoriu amputat în 1812, sub Alexandru I, în ajunul campaniei lui Napoleon.

Bătrâna revoluționară Bresta Breskovskaia, supranumită bunica revoluției, se deplasa peste tot în Basarabia pentru a combate ideea unirii. Elocvența pasionată a lui Stere răspundea manevrelor Petrogradului. În tinerețe, el fusese vecin de celulă cu Lenin şi Pilsudski, în închisoarea Petropavlovsk.

Încă de la prima reuniune, basarabenii au declarat că vor realizarea imediată a unirii, cu două rezerve: prima se referea la eventuala impresie proastă a aliaților în privința unirii, proclamată şi reuşită sub auspiciile unui guvern germanofil. Brătianu, care supraveghea din umbră desfăşurarea discuțiilor, a sfătuit să fie consultați reprezentanții Antantei.

Marghiloman şi ministrul Afacerilor Externe C.C. Arion s-au raliat acestei sugestii.

Ministrul Italiei, Fasciotti, a dat un răspuns evaziv. Barclay, ministrul Angliei, a declarat că guvernul său nu va pune piedici, odată unirea realizată. Ministrul Statelor Unite, Vopicka, a susținut puternic unirea, subliniind că Antanta putea, aprobând-o, să înfăptuiască un act de dreptate. Căci indiferent de durata stăpânirii acestui teritoriu de către Rusia, un secol nu poate transforma natura bunului stăpânit. Cu aceeaşi căldură şi un accent de prietenie sinceră, ministrul Franței, de Saint-Aulaire, a oferit delegaților Sfatului țării următoarea părere: „Faceți unirea cât mai repede. Nu va fi nimeni printre aliați care să nu susțină acest început de înfăptuire a marii Românii.” În sfârşit, Brătianu le-a declarat basarabenilor, la rândul lui, că unirea odată realizată, nu va mai putea fi distrusă.

A doua rezervă a delegaților se referea la caracterul conservator al guvernului Marghiloman. Când Partidul Liberal luase puterea, au fost făcute alegeri pentru Constituantă (mai 1914), care trebuia să dezbată reforma electorală şi cea agrară, preconizând limitarea proprietății agricole la 500 ha, deci lichidarea marii proprietăți. Or, această diminuare radicală a marii proprietăți antrena, pe plan politic, dispariția Partidului Conservator. Marghiloman, unul dintre cei mai mari proprietari, a combătut reformele.

Basarabenii cunoşteau atitudinea sa față de aceste probleme. Ei încercau, deci, o teamă legitimă şi erau îndreptățiți să aibă rezerve, dorind să aibă posibilitatea de a păstra reformele pe care republica moldovenească dintre Prut şi Nistru le reuşise în scurta sa existență. Această rezervă a fost admisă fără cea mai mică împotrivire.

Sfatul țării, care trebuia să voteze unirea, era compus din 1381 de membri. Pe 9 aprilie 1918, când urma să fie votată, 13 deputați erau absenți.

Delegații ucraineni, bulgari şi germani au declarat că se abțin, neavând mandat precis de a se pronunța în problema unirii.

În acelaşi mod au acționat şi deputații grupați în jurul țiganilor. Dintre aceştia, 26 erau elemente străine de Basarabia. Cea mai mare parte aparținea corpului didactic rus, constituind cadrele din şcolile secundare ruseşti din Basarabia, având misiunea de a intensifica rusificarea în epoca țaristă.

Rezultatul votului a fost: 86 pentru, 3 împotrivă, 36 abțineri. Un bulgar şi doi ucraineni au votat împotriva declarației de unire. Reprezentantul polonezilor a votat pentru, cu entuziasm, declarând că o face „Aşa cum o cer moldovenii, stăpânii indigeni ai acestei țări!"

Iată textul declarației supusă votului: „În numele poporului basarabean, Sfatul țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric şi dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu mama sa România."

După vot, premierul Marghiloman, luând cunoştință de hotărârea Sfatului țării, a proclamat, în numele regelui Ferdinand şi al poporului român, unirea pentru totdeauna a Basarabiei cu România.

Pe 12 aprilie 1918, membrii guvernului fostei Republici Moldoveneşti s-au dus la Iaşi pentru a înmâna regelui actul unirii. Era primul pas spre înfăptuirea vechii Dacii. Începea cu Basarabia, ultimul fragment de pământ românesc smuls României. Era şi o mare consolare pentru poporul român, în momentul în care condițiile de pace impuse de Puterile Centrale reduceau România la situația de colonie.

Data de [27 martie] 9 aprilie 1918, când Sfatul țării a votat unirea, are o valoare cu totul specială. În acel moment tratativele de pace erau în curs la Bucureşti. Basarabia nu era cedată României sub auspiciile germano-austriece. Ea s-a unit cu România — din care fusese smulsă în 1812 — pe baza principiului autodeterminării popoarelor.

Preliminariile păcii, semnate de Argetoianu la Buftea, erau cum nu se poate mai umilitoare; era o pace dictată şi nu negociată.

Armistițiul expirase pe 5 martie şi a fost prelungit cu 14 zile, cele două părți declarându-se de acord ca în acest interval să fie încheiată pacea defintivă, pe următoarele baze:

1. — România cedează Puterilor Centrale Dobrogea până la Dunăre;

2. — Puterile Cvadruplei Alianțe vor avea grijă să asigure României o cale comercială spre Marea Neagră, la Constanța;

3. — România acceptă, în principiu, rectificările cerute de Austro-Ungaria, la frontiera austro-ungară-română;

4. — Ea admite, de asemenea în principiu, măsurile economice corespunzând situației;

5. — Guvernul român se obligă să demobilizeze imediat cel puțin opt divizii;

6. — Trupele române vor evacua imediat teritoriile monarhiei austro-ungare pe care le ocupă;

7. — Guvernul român se obligă să faciliteze, pe cât îi stă în putere, transportul pe cale ferată al trupelor Puterilor Centrale, prin Moldova şi Basarabia, spre Odessa;

8. — România se obligă să concedieze imediat toți ofițerii puterilor cu care Cvadrupla Alianță este în război şi care se mai găsesc încă în serviciul ei; puterile Cvadruplei Alianțe vor asigura libera trecere a acestor ofițeri;

9. — Tratatul intră în vigoare imediat.

Această bază monstruoasă de pace ne pare cu atât mai absurdă cu cât, încă din iunie 1917, împăratul Carol al Austriei adresase o nouă scrisoare împăratului Germaniei, în care sublinia nemulțumirile crescânde ale popoarelor Austro-Ungariei şi imposibilitatea continuării războiului.

La sfârşitul lui 1916, când Puterile Centrale se găseau pe malul Siretului — aşa cum fusese stabilit prin acordurile secrete Stürmer-von Jagow, în vederea unei păci separate între Rusia şi Germania — generalul Ludendorff rezuma situația militară cu aceste cuvinte: „Dacă războiul se prelungeşte, înfrângerea este inevitabilă”!

La începutul lui iulie 1917, Kronprinz-ul îi adresa Kaiser-ului o scrisoare pe care o reproducem şi care a fost publicată în 1920 de cotidianul „Le Matin”:

„A sosit timpul să facem bilanțul şi să-l comparăm cu cel al inamicilor, pentru a constata, cu justete şi precizie, de ce cantități de alimente şi de ce rezerve militare mai dispune patria noastră. Care sunt rezervele sale militare, munițiile, armele şi materialul pe care le mai poate fabrica în stadiul actual. În mod sigur suntem mult mai slabi decât duşmanii noştri. Dar bilanțul material nu înseamnă nimic pe lângă cel moral. Starea de spirit a poporului, după imensele sacrificii la care au consimțit familiile germane, este deplorabil. Mizeria creşte, iar disperarea se manifestă tot mai deschis. Este întotdeauna foarte neliniştitor, în perioadele revoluționare, să vezi femeile pierzându-şi speranța, cum este cazul femeilor

germane, de obicei atât de eroice. Mortalitatea infantilă creşte în proporţii înspăimântătoare, bolile contagioase se înmulţesc.

Austria este în aceeaşi situaţie, ba chiar viaţa acolo este şi mai puţin suportabilă decât în Germania. Împăratul Carol este, desigur, unul dintre prietenii noştri fideli, dar dacă va trebui să aleagă între ruinarea totală a Austriei şi un mod de a o salva, abandonându-ne, datoria faţă de popoarele sale îi impune să se despartă de noi. Bulgaria şi Turcia nu pot continua lupta.

Speranţa pe care ne-am pus-o în războiul submarin este zadarnică, amiralitatea repetă fără încetare că în câteva săptămâni vom fi salvaţi — să lăsăm să treacă aceste câteva săptămâni şi să vedem rezultatele. Dacă ele nu justifică aşteptările noastre, să căutăm fără întârziere încheierea păcii. Nu mai este vorba de victorie, de extinderea Germaniei sau de glorie, este vorba de viaţa poporului german. Nimic altceva nu trebuie să ne fie mai scump. Dinastia noastră va fi în pericol ? Este o mare nenorocire, firește, pentru tine şi pentru mine, dar nu înseamnă nimic faţă de dezastrul care ameninţă poporul german.

S-o spunem deschis: nu trebuie să ne mai gândim la Belgia. Să renunţăm la orice anexiune, chiar şi în est. Trebuie să angajăm tratative cu duşmanii. Aminteşte-ţi de marele nostru strămoş Frederic, care a fost înfrânt de o coaliţie, dar al cărui nume a rămas mare în istorie. Trebuie să angajăm tratative cu inamicul.“

Deci la începutul lui iulie 1917, înaintea bătăliilor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, de al căror sfârşit victorios înaltul Comandament german nu se se îndoia, Kronprinz-ul recunoştea situaţia tragică a Germaniei şi Austriei, recomandând ca unică soluţie încheierea păcii.

Cum se pot explica atât de durele condiţii impuse României, atunci când moştenitorul tronului Germianiei scria această scrisoare, din Cartierul său General din Karlsburg, de pe câmpul de luptă, de unde trebuie să fi avut o imagine exactă a situaţiei?

Începând cu 1915, succesorul Papei Pius al X-lea îl sondase pe Kaiser în privinţa Alsaciei şi Lorrenei. Pe 26 iunie 1917, Monseniorul Pacelli, în acel moment nunţiu apostolic Ia München, mai târziu secretar de stat al Vaticanului şi ulterior Papă, a fost primit de cancelarul Bethmann-Hollweg, căruia i-a pus o serie de întrebări privind scopurile războiului Germaniei şi condiţiile de pace. Cancelarul a relatat el însuşi această conversaţie cu nunţiul papal: „Am fost convins că prin răspunsuri pe cât de precise posibil voi putea stabili bazele pe care se va trata pacea şi că Anglia şi aliaţii vor accepta această pace.” În ceea ce priveşte Franţa, soluţia lui Bethmann-Hollweg era că „ea putea obţine Lorrena, dar nu şi toată Alsacia”.

Papa Benedict al XV-lea a însărcinat un ziarist francez să-i comunice ministrului de externe al Franţei această declaraţie a cancelarului

Germaniei: „Germania este gata ca, sub auspiciile papalității, să intre în tratative, pe baza dezarmării şi a constituirii unei Societăți a Națiunilor.“

Propunerile baronului de Lancken, înalt comisar al Germaniei în Belgia şi purtător de cuvânt oficial al lui Wilhelm al II-lea pe lângă Aristide Briand, au fost transmise prin văduva unui senator belgian, contesa de Mérode, constituind o mărturie de netăgăduit a dorinței împăratului Germaniei de a pune punct războiului.

Iată răspunsul lui Briand:

„1. — Evacuarea departamentelor invadate;

2. — Restituirea Alsaciei şi Lorrenei;

3. — Despăgubiri pentru stricăciunile suferite.”

În noiembrie 1917 Briand a primit vizita baronului Coppée, care venea să-i confirme deschiderile baronului Larcken. Coppée a făcut legătura între Briand şi premierul belgian, baronul Broqueville. Acesta din urmă îi declară că socoteşte propunerea demnă de-a fi luată în considerare.

O conferință ținută la Palatul Bourbon, sub preşedinția lui Painlevé — şeful guvernului —, Ribot, ministrul afacerilor externe şi Briand, a hotărât să-i încredințeze celui din urmă redactarea unei note, pentru a formula în scris oferta primită. Această notă trebuia să servească drept bază pentru consultările confidențiale cu aliații Franței. Ea a fost citită într-o zi în Cameră, într-un comitet secret, dar n-a fost publicată decât mult mai târziu, în ziarul „Le Matin”. Să mai adăugăm că nota lui Briand era datată 20 septembrie 1917.

Toate aceste date demonstrează contrastul evident între exigențele excesive formulate de Germania (în preliminariile de pace cu România) şi situația militară a Puterilor Centrale ca şi față de schimbarea produsă prin intrarea Statelor Unite în război.

Este util de subliniat şi contrastul dintre situația reală şi încercările sincere de a ajunge la o pace de compromis, care, de altfel, din punctul de vedere românesc, ar fi fost un dezastru.

Aceasta reiese cu claritate din lucrarea prințului Sixte de Bourbon, *Oferta de pace separată a Austriei,* publicată la Plon, ca şi din atitudinea lui von Kuhlmann şi a lui Czernin în cursul negocierilor de la Buftea. Din cartea prințului Sixte, rezultă că se pregătea următoarea împărțire: „Alsacia şi Lorrena, Franței; Constantinopolul şi Bucovina, Rusiei; Trento şi Trieste, Italiei: Serbia restaurată în defavoarea Albaniei.” Referitor la negocierile de la Buftea, protestele şi explicațiile delegaților români erau inutile. Reprezentanții Puterilor Centrale înțelegeau să-şi impună textele pregătite dinainte, replicând invariabil: „Dacă, în loc să ne găsim la Bucureşti, ne-am fi aflat în altă parte şi voi ne-ați fi tratat la fel.”

În cursul şedințelor, profesorul de Drept internațional Misir, văzând această parodie de negocieri, nu şi-a mai putut stăpâni lacrimile. Ministrul plenipotențiar german Kriege a considerat potrivit să-l consoleze, spunându-

i: „Nu plângeți pentru atâta lucru, asta nu-i nimic față de ceea ce pregătim Franței şi Angliei pentru pacea în vest”.

Aceste avertismente erau date pe 25 martie 1918, cu două luni înaintea dezastrului Germaniei. Ele erau, evident, transmise la Paris şi Londra, făcând imposibilă o altă pace ca aceea de la Versailles. Nimeni nu mai avea încredere în buna credință a Puterilor Centrale.

Tratatul de pace de la Bucureşti era cu atât mai voluminos, cu cât se adăugaseră convenții adiționale conținând un număr enorm de dispoziții concepute minuțios conform spiritului birocrației, în special al celei germane. Fiecare dintre aceste dispoziții era ca o sfoară, legând şi mai strâns victima diktatului, suprimând, de fapt, libertatea României, transformând-o dintr-un stat independent într-un vasal, cvasi colonial.

În fond, tratatul de pace cu toate convențiile anexe (pentru a permite o exploatare în profunzime) avea ca scop şi perpetuarea unui regim de ocupație militară, la care se adaugă mutilarea teritoriului României.

Acest tratat a fost semnat la Bucureşti pe 9 mai 1918, cu şase luni înaintea prăbuşirii Puterilor Centrale. Putem afirma că von Kuhlmann, Kriege şi restul delegației Puterilor Centrale au dat dovadă de o mare miopie, frizând prostia, prin prevederile excesive ale tratatului, mergând până la suspendarea independenței României. Totul era prevăzut.

Germanii încercaseră în timpul războiului valoarea militară a românilor, combativitatea şi încăpățânarea lor în apărarea fiecărei palme din pământul patriei, chiar şi la începutul campaniei, când inferioritatea armamentului le reducea substanțial şansele de succes. Ei cunoşteau condițiile în care forțele române au continuat să lupte vitejeşte, chiar având alături un aliat, Rusia, uneori trădător, alteori cu trupele anarhice, fugind de pe front, lăsând tranşeele goale şi au obținut, totuşi, victoriile din iulie şi august 1917. Din aceste cauze, prima grijă a germanilor a fost de a pune armata română într-o stare de completă inferioritate, nu numai pentru a nu mai fi capabilă de-o acțiune ofensivă, ci de-a nu mai putea nici măcar să se apare în eventualitatea unui atac al Ungariei sau al Bulgariei.

Pentru a pune la adăpost viitorul Austro-Ungariei, s-a impus României controlul manifestărilor culturale şi al politicii naționale, adică dreptul Vienei şi al Budapestei de-a supraveghea aceste activități.

În ceea ce priveşte aservirea economică şi financiară a României, s-a prevăzut că toate resursele şi bogățiile naționale să fie controlate şi exploatate de germani. Putem spune că era vorba în general, despre strămoşii celebrelor „Sovrom“-uri impuse de sovietici României în 1947. La fel de perfide, ele trebuiau să asigure beneficiile exploatării fără a-şi asuma cheltuielile, responsabilitatea şi riscurile administrării.

Oricât de paradoxal ar părea, excesele acestui diktat (prezentat ca un tratat de pace) erau benefice pentru România, punând Antanta în fața propriilor responsabilități.

România, care îşi îndeplinise obligaţiile conştiincios şi dincolo de orice aşteptări — în timp ce aliaţii săi nu respectaseră nici unul dintre angajamente — a văzut, în momentele cele mai tragice, cum Anglia îi refuză drepturile recunoscute prin tratatul de alianţă.

Pe 5 ianuarie 1918, cu trei zile înainte de publicarea programului preşedintelui Wilson, Lloyd-George, primul ministru al Angliei, făcea următoarea declaraţie în faţa congresului Sindicatelor Muncitoreşti (Trades-Unions): „Trădarea ruşilor ne impune o revizuire a tratatelor, iar dezmembrarea Austro-Ungariei devine irealizabilă". Era o renegare brutală a tuturor angajamentelor luate faţă de România.

Reprezentanţii Puterilor Aliate, care cunoscuseră de la o zi la alta lupta eroică şi sacrificiile inimaginabile acceptate de poporul român, s-au simţit obligaţi să ceară să fie recunoscut în scris, în numele lor, că „România s-a achitat cu loialitate de angajamentele sale".

Guvernul francez va aproba şi chiar va completa, ulterior, cu claritate această declaraţie.

În acea vreme, când se voia în mod cinic să se facă uitate toate sacrificiile, contele de Saint-Aulaire apăra România cu o energie neobosită. El făcea un adevărat act de acuzare aliaţilor, repetând că era revoltător să ceri românilor să meargă dincolo de angajamentele luate de cei care nu le respectau, şi de a le aplica un tratament mai puţin favorabil decât celorlalţi aliaţi. El sublinia: „România a intrat în război de bună voie, la cererea noastră, în schimbul unor garanţii prea repede uitate, nu ca Serbia şi Belgia, care erau invadate şi provocate de duşmani. De fapt, eroismul conducătorilor români, al poporului şi al armatei depăşeau previziunile cele mai optimiste. Serviciile făcute de România se ridică la înălţimea sacrificilor ei. Dintre toţi aliaţii Franţei, inclusiv Italia, ea este cea care, după Anglia, a atras împotriva sa, de departe, cel mai mare număr de trupe germane şi care, în acelaşi timp, prin influenţa ei salutară asupra armatei ruse, a menţinut întreg sau în parte frontul oriental, al cărui element cel mai bun era."

Reprezentantul Franţei nu-şi exprima doar opinia personală, ci şi pe cea a tuturor ofiţerilor Misiunii Berthelot. Această pledoarie, în care sinceritatea avea un accent de nobilă elocinţă, a avut un profund ecou la Paris, reuşind să-l convingă pe Clemenceau cel „ursuz".

De comun acord cu Clemenceau, Pichon, ministrul de Externe, a adresat de la tribuna Camerei Deputaţilor din Paris un omagiu: „Nobilei şi nefericitei Românii, ameninţată în însăşi existenţa sa de trădarea care se organizează în jurul ei pe frontul rusesc". El conchidea, declarând: „Am intervenit la Iaşi pentru a face cunoscut guvernului român că toate angajamentele luate faţă de România, la intrarea sa în război, vor fi menţinute". Ministrul francez lua o atitudine categorică, iar Clemenceau dădea, astfel, un răspuns precis primului ministru al Angliei.

Guvernul Marghiloman era, în realitate, un guvern de sacrificiu. În mare parte, el era conştient şi se străduia să limiteze, pe cât posibil, penibila sa misiune. Ceea ce făcea şi mai dificilă opera de guvernare, era (pe lângă exigențele stăruitoare ale Puterilor Centrale, privind aprovizionarea cu hrană, care îi subminau autoritatea) sentimentul populației, nu doar din Moldova, dar şi din teritoriile ocupate, că această situație era provizorie. Nimeni nu lua în serios pacea, cu toate că nici situația internă a Puterilor Centrale şi nici tatonările întreprinse de Viena şi Berlin, în vederea unei păci de compromis, nu erau cunoscute.

Nemții cunoşteau ataşamentul poporului român față de Franța şi simpatia ofițerilor şi soldaților români pentru ofițerii Misiunii Berthelot, cu care împărțiseră amărăciunea tranşeelor. Expulzarea Misiunii franceze — conform prevederilor tratatului — este explicabilă. A fost o ocazie pentru nemți de a verifica profunzimea acestui ataşament al românilor față de cei care îi susținuseră în momentele cele mai dificile.

Nemții îi oferiseră generalului Berthelot un permis de liberă trecere pe teritoriu. Dar generalul a declinat această propunere, preferând să înfrunte anarhia rusească. A îmbarcat Misiunea franceză în cinci trenuri înarmate în mod fățiş cu mitraliere.

În seara zilei de 12 martie, în mica gară de la Socola — o periferie a laşului —, o pană de curent a lăsat în grija lunii misiunea de a lumina peronul, dând astfel un aspect straniu momentului despărțirii.

Din când în când, câte un nor ascundea luna, iar lumina tremurândă a torțelor aprinse, ținute în mâini de soldații români — îmbrăcați în uniformele şi căştile lor de tranşee — dădea o înfățişare solemnă scenei de despărțire a camarazilor de luptă.

Regele Ferdinand, regina Maria, membrii guvernului, conducătorii armatelor, reprezentanții aliaților erau cu toții acolo, înconjurați de o mulțime care cânta „la Marseillaise“. Era bătaia de inimă a unei națiuni căreia tratatul de pace de la Bucureşti îi pregătea cătuşele, spre a-i stăvili vitejia.

Strigătelor „Trăiască Franța!“ ale românilor, le răspundeau cele de „Trăiască România!“, venite dinspre trenurile în care se îmbarcaseră ofițerii şi soldații Misiunii franceze. Aceste strigăte traduceau, într-o manieră patetică, o legătură de o altă natură, de o cu totul altă calitate decât orice legături politice care, potrivit însăşi esenței lor, sunt vremelnice.

În momentul în care trenul s-a pus încet în mişcare, de parcă i-ar fi fost greu să plece, generalul Berthelot a găsit formula cea mai exactă, strigând: „Pe curând!“ Această atitudine i-a pus îndelung pe gânduri pe nemți.

A doua zi după plecare, regina Maria l-a primit în audiență pe contele de Saint-Aulaire. Ea îi mărturisea, printr-o imagine emoționantă, sentimentele unei întregi națiuni: „Aceste uniforme azurii erau ultimele

bucățele de cer pe care românii mai puteau încă să le contemple înainte de a pătrunde în tenebrele păcii“. În imensa ei tristețe, imaginea era exactă.

Marghiloman şi ministrul de Externe C.G. Arion erau foarte bine informați despre modificarea survenită în raportul de forțe, prin intrarea în război a Statelor Unite împotriva Puterilor Centrale. Ei primeau informațiile din Elveția, unde acestea nu mai aveau un caracter propagandistic, ci redau exact situația forțelor care se înfruntau. Bursa situației politice se afla la Zürich, Bâle şi Geneva.

Poziția lui Marghiloman era cu adevărat dramatică. El era obligat să execute monstruosul tratat de pace. Un tratat dezonorant pentru cel care trebuia să-l aplice şi pe care conştiința acestuia îl respingea.

Precum nişte creditori neînduplecați, nemții şi aliații lor cereau plata creanțelor pentru a nu recurge la sancțiuni, ceea ce ar fi nemulțumit şi rănit profund sentimentul național. Îngrozitoare dilemă, pentru un om de stat, adică pentru un om care are sentimentul responsabilității. Marghiloman era foarte abil, ştia să se stăpânească în momentele cele mai delicate şi să găsească soluția care să-i permită să se strecoare, dând creditorilor satisfacții aparente.

Şeful guvernului de ocupație a considerat că lucrul cel mai important era să încetinească livrarea materialului de război şi transportarea lui în teritoriul ocupat, conform stipulărilor tratatului semnat pe 9 mai. Era indiciul cel mai clar că Marghiloman nu considera războiul terminat pentru România. Nu era nevoie să dea dispoziții în scris. Era suficient să nu ordone executări zeloase şi să lase armatei libertatea de a ascunde cea mai mare parte din material, după ce selecționase ce era mai bun şi să predea inamicului mitralierele şi tunurile uzate. Au putut fi astfel ascunse mari cantități de grenade, devenite arma favorită a infanteriei române.

Comandamentul german a fost surprins mai ales de refuzul lui Marghiloman de a acorda o amnistie pentru dezertori şi trădători, ca şi de acela de a intenta un proces guvernului Brătianu, aşa cum era prevăzut în tratatul de pace. Conştient că se află într-o situație provizorie, Marghiloman nu voia să facă exces de zel, adăugând tristei necesități o nuanță de supunere umilitoare. Alegerile, efectuate pentru a da o falsă impresie de aprobare de către țară a tratatului de pace, ar fi fost o parodie, de vreme ce înfrângerea Puterilor Centrale era evidentă.

Tratatul încheiat pe 9 mai trebuia să fie ratificat, iar schimbul de ratificări trebuia să aibă loc la Viena. Dar această formalitate nu a mai fost respectată, fiindcă regele Ferdinand a refuzat să o aprobe, iar Marghiloman nu l-a grăbit pe rege să o facă.

Nemții au început atunci să-l suspecteze pe primul ministru român. Presa Puterilor Centrale a „deschis focul” împotriva guvernului Marghiloman, iar guvernele Puterilor Centrale au devenit amenințătoare, fără a putea tulbura, totuşi, calmul lui Marghiloman. Situația devenise însă

atât de încordată, încât Ludendorff a propus, la sfârşitul lunii august, să se facă o demonstrație militară împotriva României.

Împăratul Carol al Austro-Ungariei s-a opus cu străşnicie acestei propuneri. Era pe cale să facă o ofertă de pace lui Wilson, care ar fi contrastat în mod ciudat cu o nouă ofensivă împotriva unui stat dezarmat. Ludendorff era, de altfel, mult mai preocupat de situația militară, decât de tergiversările guvernului Marghiloman de a executa clauzele tratatului.

Marea ofensivă asupra frontului francez a fost un eşec total. Contraofensiva lui Foch lăsa să se întrevadă începutul sfârşitului, iar în Balcani, Franchet d'Esperey spărgea frontul bulgar pe 15 septembrie, la Dobropolis. În ziua de 29 a aceleiaşi luni, bulgarii semnau armistițiul la Salonic.

Evenimentele devansau deciziile.

(Traducere de Daniel NICOLESCU)

X. Sfârşitul guvernului Marghiloman şi reînceperea luptei

Asemeni oricărui guvern de ocupație, care nu se sprijină pe voința opiniei publice, exprimată liber şi cu hotărâre, indiferent de şeful său şi de calitățile colaboratorilor lui, guvernul Marghiloman reprezenta doar o situație provizorie, dureroasă şi indispensabilă.

Alegerile efectuate la începutul lunii iunie 1918 au dovedit refuzul țării de a participa la o parodie de care Puterile Centrale aveau nevoie, spre a-i exploata semnificația. Listele candidaților guvernamentali au reuşit în alegeri numai acolo unde nu erau contracandidați. Independent de program, era suficient să fii opozant şi să nu aparții partidului conservator (al cărui şef era Marghiloman) pentru a fi ales.

La Galați, Grigore Trancu-Iaşi, candidat al Partidului Muncii, a fost ales cu o zdrobitoare majoritate de voturi. La Bacău, un alt deputat, Văgăunescu, a fost ales ca reprezentant al generalului Averescu. Guvernul a considerat oportun să depună la Dorohoi candidatura unui țărănist, David Serpeanu, care făcuse războiul. Acesta a rostit în Cameră un scurt şi emoționant discurs, în care respingea adoptarea tratatului. A fost o frumoasă pagină de elocință, demnă de a figura într-o antologie.

Firește, deputații aleşi ca opozanți ai guvernului au votat ratificarea tratatului. Neparticiparea grupurilor politice, şi în special aceea a Partidului Liberal, avea o certă semnificație politică. Era astfel negată validitatea alegerilor efectuate sub ocupația dușmană şi, implicit, nu era recunoscută ratificarea tratatului de pace.

Puterile Centrale îşi dădeau seama că durata tratatului era efemeră, dar, pentru ele, era important să dea o bază legală rechiziţiilor şi exploatărilor sistematice ale României.

Este de la sine înţeles că, în aceste condiţii, autoritatea guvernului Marghiloman era pur administrativă şi nu politică. Nu avea poziţia unui guvern legal, recunoscut de alte puteri decât cele centrale şi de aliaţii lor, semnatari ai armistiţiului şi ai păcii de la Bucureşti. Între guvern şi popor se căscase abisul unei tăgăduiri totale şi tacite.

Marghiloman îşi dădea seama de situaţie, de evoluţia războiului şi de sfârşitul inevitabil: prăbuşirea Austro-Ungariei şi înfrângerea Germaniei. El încerca să retuşeze, pe cât posibil, profilul guvernului pe care îi prezida şi care era agreat de ocupanţi.

Încă de la început, tratatul anula validitatea oricărui act, chiar a celor care erau făcute în interesul ţării. Guvernul Marghiloman a prezidat unirea Basarabiei cu România, fără ca, prin asta, situaţia lui în faţa ţării să se schimbe. Tot el este cel care a ordonat diviziei comandate de generalul Zadig să ocupe Bucovina, pentru a-i proteja pe români de bandele ucrainene, în momentul dezmembrării Imperiului Habsburgic. Guvernul său păstra însă un caracter provizoriu, prin faptul că fusese impus de Puterile ocupante.

Fără îndoială, acest guvern a făcut mari servicii ţării, zăgăzuind rapacitatea duşmanului. Niciodată însă meritele regimurilor instaurate de către duşmani nu sunt recunoscute. Chiar de la început, ele sunt regimuri sacrificate. Indiferent de durata lor, au o autoritate pur administrativă, lipsită de legitimitatea pe care o dă independenţa completă a ţării. Guvernul Marghiloman nu putea face excepţie ds la această regulă.

De altfel, Germania şi Austro-Ungaria nu au făcut nici cel mai mic gest pentru a uşura sarcina guvernului Marghiloman şi pentru a atenua raporturile acestuia cu ţara, acordându-i o aparentă independenţă. Această atitudine este cu atât mai de neînţeles, cu cât conducătorii politici şi militari ai Germaniei erau conştienţi de apropierea, cu paşi uriaşi, a scadenţei, adică a înfrângerii.

O serie de exigenţe impuse guvernului Marghiloman dovedesc pierderea completă a simţului politic de către nemţi. Printre altele, obligaţia de a face un proces guvernului precedent, Brătianu, fără să ţină seama de faptul că un asemenea gest era în realitate procesul împotriva idealului de unire a tuturor românilor într-un singur stat. Era o provocare supremă şi inutilă la adresa naţiunii române. La fel, obligarea lui Take Ionescu şi a oamenilor politici români — care, în perioda de neutralitate, militaseră pentru intrarea în război a României alături de Antanta —- să părăsească ţara. Nemţii le-au înlesnit trecerea prin Austro-Ungaria şi prin Germania, fără să se îndoiască o singură clipă că aceşti oameni politici, odată ajunşi Ia Paris, vor întreprinde o puternică propagandă în favoarea României,

demascând clauzele atât de grele şi de nedrepte ale pretinsului tratat de pace din 9 mai 1918.

Dacă ar fi rămas în România, Take Ionescu nu ar fi avut mijloacele de a influența opinia publică nici în Parlament, nici în presă sau în reuniuni, care erau total interzise. În timp ce în Franța şi în Anglia, unde se bucura de o mare autoritate, grație numeroşilor săi prieteni, Take Ionescu a desfăşurat o activitate intensă pentru a-i lămuri, pe oamenii de stat care trebuiau să hotărască la sfârşitul războiului, care erau drepturile României.

Din perspectivele deceniilor ce s-au scurs, nu putem înțelege eroarea politică a nemților: aceea de a fi înlesnit unui mare avocat al cauzei române şi unui om politic de talia lui Take Ionescu o activitate în străinătate în serviciul patriei sale.

Spuneam că Marghiloman a început să fie suspectat de către Puterile Centrale că nu le păstra o fidelitate necondiționată şi nelimitată. Schimbarea locului de ratificare a tratatului de la Bucureşti — care trebuia să se facă la Viena — întârzia de la sfârşitul lunii august 1918.

Ludendorff a propus să se efectueze o demonstrație militară împotriva României, idee față de care Carol de Austria s-a opus categoric; aceasta nu era însă, din partea lui, decât o totală lipsă de oportunism politic. Împăratul Carol, ultimul Habsburg, se împotrivea, fiindcă prefera să facă o ofertă de pace lui Wilson, ca să evite, în ultimul moment, dezmembrarea imperiului,

Ludendorff nu s-a gândit nici o clipă la efectul pe care-l va produce o acțiune militară îndreptată împotriva unui stat cu care se încheiase un tratat de pace şi care, ca urmare a acestui fapt, fusese dezarmat. Trebuia cu atât mai mult să se țină cont de acest efect, cu cât cunoştea perfect starea de epuizare a armatei germane (ceea ce ducea spre sfârşitul foarte apropiat al războiului).

La 25 septembrie 1918, cele patru puteri : Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia s-au reunit la Berlin pentru a hotărî asupra litigiului cu privire la Dobrogea, survenit între Bulgaria şi Turcia, ca urmare a faptului că această provincie românească fusese atribuită în întregime şi fără restricții Bulgariei. Pentru a ilustra pierderea totală a contactului cu realitatea, nu putem găsi vreun alt act politic mai potrivit decât această decizie a delegaților Puterilor Centrale şi a aliaților lor, privind problema Dobrogei.

În momentul în care delegatul bulgar pentru conferința de la Berlin se întorcea triumfător la Sofia, alți delegați bulgari (după înfrângerea de la Usküb [Skoplje], din 29 septembrie) semnau armistițiul la Salonic, pe 30 septembrie 1918. Acest armistițiu îl pregătea pe cel al Turciei, o lună mai târziu, pe 30 octombrie.

Generalul Franchet d'Esperey, care luase comanda în 15 iunie 1918 şi declanşase ofensiva pe 15 septembrie, a primit, pe 6 octombrie, autorizația de a continua ofensiva în direcția Dunării, pentru a elibera Serbia. În 30

octombrie, eliberarea Serbiei era un fapt împlinit şi o armată de 8 divizii franceze şi o divizie britanică (comandată de generalul Berthelot) era grupată între Şiştov şi Rusciuk, având drept obiectiv eliberarea României.

Ce putea reprezenta, în aceste circumstanțe, guvernul Marghiloman?

Puterile Centrale nu puteau să se resemneze abandonând teritoriul românesc, fiindcă, pentru Germania, petrolul românesc reprezenta o necesitate vitală. Deci ocuparea României se impunea. Mackensen obținuse întărirea Armatei 9 germane cu trupe venite din Ucraina, totalizând o forță de 170.000 oameni, inclusiv unitățile din Banat. Această armată putea să o înfrunte pe cea a lui Berthelot, dar mai trebuia ținut cont şi de armata română din Moldova, formată din 21.000 de infanterişti, 32.000 de cavalerişti şi 9.000 de artilerişti, ca şi de ostilitatea profundă a populației din teritoriile ocupate.

Fără îndoială, Marghiloman oferea toate asigurările de loialitate în care, de altfel, Mackensen nu credea. Mai poate fi adăugată amenințarea serioasă a unei mobilizări a armatei române, care nu fusese încă dezarmată complet, precum şi descompunerea Imperiului Habsburgie şi anarhia din Ungaria, ce avea un clar caracter de bolşevizare. La toate acestea se adăuga, în sfârşit, armistițiul pe care Austro-Ungaria îl semnase cu Italia.

Mackensen avea deci toate motivele să fie neliniştit, gândindu-se că retragerea armatei sale din România putea, în aceste circumstanțe, să fie împiedicată. Ca să-şi asigure această retragere, a ocupat Braşovul şi Sibiul (principalele oraşe ale Transilvaniei) şi a încercat negocieri naive cu Marghiloman, oferind înapoi Dobrogea României. Dar şeful guvernului de ocupație nu a luat în serios eforturile disperate ale comandamentului german, de vreme ce dezastrul militar al Germaniei era evident.

La Bucureşti, situația devenise amenințătoare. A fost de ajuns, pe 3 noiembrie, un zvon care a circulat despre sosirea unei misiuni de ofițeri francezi, pentru ca populația să se adune sub ferestrele Cartierului General al lui Mackensen, aclamând Franța şi cântând „la Marseillaise”. A fost nevoie de intervenția armatei pentru a restabili ordinea şi a degaja Cartierul General german.

Manifestări similare au început la Iaşi, cerându-se reluarea luptei. Evenimentele s-au precipitat. Pe data de 13 noiembrie, sârbii au intrat în Belgrad, iar Károlyi Mihály a semnat în numele Ungariei. Pe 9 noiembrie, armata aflată la Dunăre trece fluviul, în trei puncte, sub comanda generalului Berthelot, ca să facă legătura cu armata română din Moldova. Generalul îşi respecta promisiunea dată în timp ce părăsea Moldova strigând „pe curând”.

Între timp se stabilise o legătură aeriană între Iaşi şi Salonic. Sublocotenentul Robert de Flers a fost trimis de către ministrul francez, contele de Saint-Aulaire, „pentru a prezenta, comandantului şef al armatelor din est şi generalului Berthelot, situația complexă din România şi pentru a

le furniza toate elementele pentru deciziile ce trebuiau luate, spre a grăbi reluarea luptei de către România şi a-i conferi maximum de eficacitate". De Flers a făcut călătoria, asumându-şi riscul de a-şi vedea avionul doborât de artileria inamică. La întoarcerea sa la Salonic, avionul a fost obligat să facă o aterizare forțată în regiunea oraşului Galați, fărâmându-se de pământ. Imobilizat datorită unor grave contuzii, adăpostit sub aripa avionului său, de Flers aştepta răbdător, citind un volum al *Eseurilor* lui Montaigne, aşa cum relatează Saint-Aulaire.

Al doilea mesager, venind de la Paris prin Salonic, a fost Victor Antonescu, reprezentant al României la Paris, până la venirea la putere a guvernului Marghiloman, când a demisionat. El a adus la laşi un mesaj din partea lui Clemenceau, mesaj în care afirma că sosise momentul ca România să-şi reia locul alături de Franța. Era exact voința poporului român.

Pe data de 6 noiembrie 1918, regele Ferdinand i-a cerut lui Marghiloman să demisioneze şi a constituit un guvern de tranziție, prezidat de generalul Coandă, avându-l ca ministru de Război pe generalul Eremia Grigorescu. Noul guvern a anulat curând toate legile şi lucrările Parlamentului ales în timpul ocupației inamice.

La data de 10 noiembrie, a fost decretată mobilizarea armatei. În aceeaşi zi, ataşatul militar român la Bucureşti (în teritoriile ocupate) a înmânat lui Mackensen un ultimatum prin care guvernul Coandă îi reproşa că nu dăduse dispoziții serioase privind evacuarea teritoriului ocupat, acordându-i o amânare de 24 de ore pentru a executa această operație, în lipsa căreia s-ar fi recurs la forță. Primind această notă, Mackensen şi-a pierdut sângele rece. L-a rechemat, telegrafic, pe reprezentantul său militar de la Iaşi şi a pus la dispoziția ofițerilor români, care se găseau la Bucureşti, un tren special pentru a fi conduşi dincolo de teritoriul ocupat. De asemenea, s-a resemnat să dea ordine pentru evacuarea teritoriului, chiar în acea seară, şi pentru distrugerea podurilor şi a comunicațiilor telegrafice, spre a asigura şi a proteja retragerea armatei sale. Retragerea s-a efectuat pe doua coloane, cea de est, prin valea Prahovei, iar cea din vest, prin valea Oltului. Era o retragere demoralizantă, ca orice retragere a unei armate învinse, mai tristă încă datorită asprimii iernii şi a dificultăților întâlnite în Ungaria, unde ura populației (care punea înfrângerea pe seama Germaniei) se manifesta la fiecare pas.

Acestor dificultăți li se adăuga un început de bolşevizare a armatei germane. Toate greşelile comise ajunseseră la scadență. Mackensen a fost împiedicat să-şi continue retragerea împreună cu armata sa. A fost închis în fortul din Foth, apoi în acela din Budapesta, pe urmă a fost transferat în fortul din Fuhak, în împrejurimile oraşului Neusatz şi, în sfârşit, la Salonic; a fost pus în libertate abia în luna noiembrie 1919.

Germania era şi ea epuizată de efortul de război. Cu voința lor încăpățânată, nemții ar fi continuat lupta, dacă partenerul lor principal (monarhia Habsburgică, care o împinsese în război) nu s-ar fi destrămat, lucru care, dealtfel, era de aşteptat.

Principiul naționalităților, pus în circulație da Marea Revoluție Franceză era ignorat cu bună ştiință de către Franz Joseph. El credea cu sinceritate că, negând acest principiu, îi putea anula şi forța explozivă. Împăratul a putut să amâne, din 1848 până în 1918, un interval de timp de şaptezeci de ani, destrămarea Imperiului, convins fiind de posibilitatea de a imobiliza Istoria. Războiul a accelerat procesul de dezagregare, care continuase sub aparența unității.

Cei mai înverşunați împotriva Austriei au fost ungurii, care împiedicaseră realizarea unei federații, singura formă ce ar fi putut salva de la destrămare. Naționalitățile ar fi putut găsi o formă de coexistență cu germanii, sub protecția coroanei Habsburgilor, în nici un caz însă sub protecția coroanei Sfântului Ştefan.

La originea prăbuşirii Austro-Ungariei se află refuzul de a accepta comandamentele revoluțiilor naționale din 1848.

Ungurii au fost cei mai copleşiți de sfârşitul războiului. Procesul de bolşevizare începuse în Ungaria încă de la sfârşitul lunii septembrie 1918. Febra revoluționară începea să crească. Eforturile succesorului lui Franz Joseph de a salva monarhia dualistă erau ezitante şi întârziate.

Împăratul Carol avea toate calitățile şi toate defectele pentru a pune capăt unei dinastii care exista de şapte secole. Plin de bune intenții, dar lipsindu-i hotărârea, astfel încât ezitările îi făceau inoperante soluțiile, altfel bine gândite, împăratul începea să pună în practică o soluție când aceasta nu mai corespundea situației create între timp. Timid, era incapabil să se desprindă de tradițiile de familie, perimate pe un secol, şi care mențineau concepțiile politice şi ideea de stat la nivelul veacului al XVIII-lea. Înțelesese că Ungaria era un element de permanentă provocare a naționalităților, dar îşi dădea seama şi de faptul că naționalitățile îşi pierduseră de multă vreme încrederea în politica făcută la Viena, fiindcă se folosise şi se abuzase de buna lor credință.

Înlocuirea contelui Tisza şi hotărârea împăratului de a acorda votul universal Ungariei erau o indicație a bunelor intenții ale Vienei. Dar aceste dispoziții nu au avut ecou, fiindcă naționalitățile intraseră în faza separatismului.

Deposedat de putere, contele Tisza a luat, pe front, comanda unui regiment de husari. Aici îşi putea da mai bine seama de realitate şi putea să înțeleagă că Ungaria pierduse războiul. Revenit de pe front, pe 17 octombrie 1918, a ținut un discurs pătruns de o nobilă spiritualitate, cu intenția de a ridica moralul adunării şi de a o pregăti să înfrunte furtuna pe care o prevedea: „Am pierdut războiul, dar, în această luptă formidabilă, națiunea

maghiară a făcut totul pentru a câştiga stima şi respectul duşmanilor săi. Oricine poate depune mărturie despre comportamentul soldaților noştri care l-au îngrijit pe inamicul rănit, oricine poate mărturisi despre felul în care autoritățile noastre i-au tratat pe străinii care au rămas la noi. Cine este națiunea care a luptat cu cel mai mult eroism şi sentiment cavaleresc? Care este poporul ce a luptat pentru existența sa cu mai puțină ură şi mai multă noblețe ca Ungaria?“

Tisza încerca să dea elocinței sale toată vigorea posibilă, pentru a provoca acea explozie de entuziasm de care maghiarii sunt în stare. Cuvintele au rămas suspendate în aer, neîntâlnind decât o tăcere profundă. Această linişte părea a fi introducerea la actul de acuzare împotriva politicii de intransigență față de naționalități, ca şi împotriva susținerii regimului feudal şi a hegemoniei maghiare. Lipsa de ecou a nobilului discurs însemna dezaprobarea; tăcerea, lipsă de solidaritate, iar refuzul de a aplauda — fie şi din politețe — o indicație că el era considerat singurul responsabil al dezastrului din Ungaria. Şi totuşi, aceeaşi Cameră îl susținuse şi îi stimulase această politică. Altădată era aclamat, acum era renegat printr-o întristătoare tăcere.

Contele Tisza ştia bine că, o dată cu Ungaria, era şi el înfrânt. Mai ştia că toată ura se va dezlănțui împotriva lui şi că va cădea; dar păstra calmul orgolios al luptătorului autentic. Tăcerii fără vlagă a Camerei i-a opus o tăcere disprețuitoare, ştiind ceea ce avea să urmeze.

Era firesc ca masele de muncitori să nu-l iubească pe Tisza, pentru că reprezenta — asemeni tatălui său — politica socială şi economică a feudalității maghiare. Nu avea însă simpatizanți nici chiar în rândurile proprei clase sociale, căreia i se impusese prin energia sa dominatoare, prin inteligența şi forța de muncă. Reprezentase Ungaria cu un mare şi orgolios prestigiu; căderea sa lăsa un gol imens.

Clasa feudală — clasă politică aflată la conducere — nu pregătise sau, mai exact, nu tolerase constituirea unui partid democratic, având cadre capabile să înceapă o nouă politică în stare să ofere garanții suficiente puterilor victorioase. Lipsa unui astfel de partid, pe care rezultatele războiului îl cereau imperios, arunca, în mod fatal, Ungaria în abisul deschis de o politică de confiscare a puterii în profitul unei clase minoritare.

Ce putea oferi nobilimea maghiară ca element capabil să reprezinte o politică contrară celei a lui Tisza? Pe contele Károlyi Mihály. Într-adevăr, acesta era un reprezentant al uneia dintre cele mai vechi familii maghiare de nobili. Un strămoş al lui Károlyi luptase alături de Rákoczi II, principe al Transilvaniei, aliat al lui Ludovic al XIV-lea.

Károlyi, unul dintre cei mai mari proprietari de pământ, era un spirit dezordonat, degenerat şi ambițios. Era convins că îi revenea dreptul să fie conducătorul politic al partidului lui Kossuth, pentru că, în 1848, bunicul său, Batthyány, şeful guvernului revoluționar maghiar, fusese împuşcat de

către austrieci, iar bunica sa flagelată în public, după înfrângerea revoluției. Un defect de vorbire îi interzicea accesul la tribună. Ființă excesivă, dezordinea ideilor sale îi dădea un aer neserios, iar ținuta excentrică îl făcea să pară ridicol. Era disperat văzând că nimeni nu-l lua în seamă.

Károlyi credea că se poate impune emițând opinii neconformiste; votul universal şi reforma agrară.

Dar aceste opinii nu aveau nici un ecou în rândul maselor, care vedeau în el un om demn de luat în râs. În politica externă, susținea reluarea programului din 1840, al vechiului partid al lui Kossuth. Când însă a devenit şeful partidului, în primăvara lui 1914 — după moartea lui Kossuth Ferencs —, cu atât mai mult nu a putut să-şi impună părerile. Popularitaitea pe care o câştigase în 1918 era artificială. Ea era întreținută de anturajul său, format în majoritate din publicişti care militau pentru idei de stânga, colaboratori ai ziarului „Huszadik Század“ („Secolul al XX-lea“) şi ai revistei „Nyugat“. Aceşti intelectuali s-au grupat în jurul lui Károlyi, începând cu 1917, când a izbucnit revoluția rusă. Károlyi trebuia să servească drept paravan pentru acțiunea revoluționară pregătită dinainte şi care trebuia să-şi producă efectul un an mai târziu. Statul-major intelectual al lui Károlyi a devenit statul-major al lui Beta Kun.

Este curios de constatat următorul fapt: Consiliul Național, constituit la Budapesta spre sfârşitul lunii septembrie 1918, sub patronajul lui Károlyi, se temea de Tisza, chiar dacă acesta din urmă nu mai era la putere. Ca întotdeauna când un om politic (ale cărui superioritate şi prestigiu îi conferă o mare autoritate) nu poate fi înlăturat pe cale firească, se recurge la asasinat. O modalitate josnică, dezonorantă, dar promptă: conspiratorii, grăbiți, nu se încurcă în considerații care ar putea întârzia sau împiedica acțiunea de cucerire a puterii.

În noaptea de 29 octombrie, într-o şedință secretă prezidată de Károly, s-a hotărât asasinarea lui Tisza. Czerniak, un ofițer dezertor care se proclamase preşedintele sovietului soldaților, şi doi ziarişti, Keri şi Fényes au fost însărcinați să execute hotărârea Consiliului Național. În noaptea de 30 octombrie 1918, contele Tisza a fost asasinat în propriul domiciliu.

Moartea lui a dat semnalul revoluției în Ungaria. Capitularea Bulgariei a impulsionat naționalitățile să înceapă acțiunea separatistă, în 22 octombrie 1918.

În timpul unei şedințe la Parlamentul maghiar, a fost primită prima veste care avea să-i zdruncine pe apărătorii ideii de permanență a Coroanei Sfântului Ştefan: la Fiume, port al Ungariei la marea Adriatică, trupele croate, aflate în răscoală, ocupaseră oraşul. Károly a considerat că a venit momentul să apară. A urcat la tribună şi a declarat că totul se năruise şi că dezastrul era complet. De la tribuna de presă s-au auzit voci care cereau demisia guvernului Wekerle. Începuse destrămarea teritorială a Ungariei.

Peste tot în Ungaria, Germania era declarată vinovată, iar resentimentele erau exprimate cu aceeaşi violenţă ca în 1848.

Împăratul Carol a făcut în mod cert dovada unui mare curaj ducându-se — în acele momente grave — la Debrecen pentru a inaugura noua universitate, la 22 octombrie. Era însoţit de împărăteasa Zita, femeie plină de curaj şi având un caracter energic. În momentul în care au apărut regimentele gărzii austriece, populaţia a început să fluiere, iar când s-a intonat imnul imperial, au huiduit. Debutul revoluţiei ungare a fost, deci, antigerman. Era doar începutul.

Dezertorii soseau de pe toate fronturile, concentrându-se, în mod instinctiv, la Budapesta, în grupuri, în jurul agitatorilor care utilizau slogane bolşevice. Prezenţa acestei mase anarhice a creat o situaţie care, pentru a fi remediată, presupunea o deosebită energie.

Împăratul Carol vedea în mod limpede care era siutaţia. Voia să facă faţă furtunii ce se declanşase, ameninţând edificiul imperial, mai ales în Ungaria, al cărei rege era.

Consiliul Naţional ungar, prezidat de Károlyi, lansase un manifest, inspirat de statul major al intelectualilor radicali, şi având o accentuată tendiţă spre metodele bolşevice. În acest manifest se cerea retragerea imediată de pe front a armatei maghiare, semnarea armistiţiului, libertate pentru toate naţionalităţile aflate pe teritoriul statului maghiar şi menţinerea Ungariei în cadrul frontierelor milenare. Doar în mintea confuză a lui Károlyi şi a statului său major (format dintr-un fel de proletariat de vagabonzi intelectuali) ideea libertăţii naţionalităţilor se putea împăca cu aceea a menţinerii graniţelor milenare, în realitate salvate de către Austria, după tulburările revoluţionare din 1848.

Împăratul s-a dus la Dobacs, apoi la Budapesta şi, în palatul de la Gödöllö, a început consultările cu oamenii politici, reprezentanţi ai Ungariei. Contrar sfaturilor cuminţi ale lui Windisch-Grätz, împăratul l-a convocat şi pe Károlyi, fără să-şi dea seama că acesta nu reprezenta nimic altceva decât o mască demagogică deliberată a viitorului impresariat bolşevic. Recunoaşterea indirectă a validităţii Consiliului Naţional ungar a constituit întâia greşeală a împăratului Carol. Întrevederea a durat mult; probabil, împăratul era sigur că îl va convinge pe Károlyi şi îi va potoli ieşirile necugetate, fără să-şi dea seama că acesta era doar pseudonimul revoluţiei bolşevice, o simplă semnătură pe manifestele redactate de statul-major al pseudointelectualilor. Neputând să-l convingă pe Károlyi în cursul acestei întrevederi, împăratul l-a rugat să-l însoţească la Viena. Era de aşteptat ca partizanii lui Károlyi să scornească o serie de rumori extravagante pe seama celor două greşeli ale împăratului. Care era sensul atenţiei acordate lui Károlyi? Cu ce se potrivea ea? Cu nimic!

După ce a meditat îndelung, împăratul nu a găsit altă soluţie decât să încredinţeze guvernarea — adică sarcina de a stăpâni revoluţia — unui

personaj obscur, contele Hadick, un om lipsit de prestigiu politic şi de energie. El a format guvernul cu funcționari obscuri şi cu indivizi recunoscuți ca apărători îndârjiți ai armăturii tradiționale reacționare din Ungaria.

Această soluție era dată de împăratul Carol, ultimul Habsburg, în momentul în care la Arad se constituia Consiliul Național român; la Zagreb, Consiliul Național croat; la Lemberg, cel polonez şi la Praga, Consiliului Național ceh. Toate acestea reprezentau preludiul dezmembării Ungariei milenare.

Între dimensiunile tragediei ungare şi posibilitățile minime ale contelui Hadick, disproporția era atât de mare, încât imperiul întreg a înțeles incapacitatea împăratului de a face față uraganului revoluționar, care, pe neaşteptate, oferea scadența nemiloasă a tuturor problemelor politice şi sociale.

Soluția Hadick era benefică pentru oamenii lui Károlyi. Întoarcerea la Budapesta a fost un adevărat triumf. „Proletariatul vagabonzilor intelectuali" a exploatat dezamăgirea datorată faptului că şeful lor nu fusese însărcinat să formeze guvernul, drept cel mai convingător argument pentru a se rupe de Austria şi pentru a proclama republica.

Manifestația organizată în gara din Budapesta nu mai lăsa loc nici uner iluzii pentru împăratul Carol. La coborârea din tren, Marthón de Loaszy s-a adresat lui Károlyi astfel: „Ia puterea; dacă nu de la rege, o vei obține de la popor". Károlyi a răspuns: „Cetățeni, avem un duşman în plus — regele Carol!" Iar mulțimea a cântat „la Marseillese".

Mai târziu, după prăbuşirea regimului Béla Kun, Károlyi a fost întrebat cum a început revoluția. A răspuns plin de candoare : „Nu ştiu nici unde, nici când a început revoluția!" Era de bună credință, nu-şi dădea seama că el însuşi dăduse semnalul de desprindere față de Austria şi pe cel al revoluției, în momentul în care îl numise pe regele Carol duşman al Ungariei. La drept vorbind, Károlyi nu a ştiut niciodată ce uneltesc cei din jurul său. Era un instrument inconştient ce servea la acoperirea elementelor extremiste care primeau ordinele de la agenții din Moscova. Lenin îl trimisese la Budapesta pe prietenul său, extremistul Rakovski.

Anarhia se răspândea; întorşi de pe front, soldații unguri purtau cocarde roşii şi aclamau republica. Femeile tăiau cu foarfeca gradele şi insignele ofițerilor, care nu opuneau nici o rezistență, de teamă să nu fie linşați. Vulturul imperial dispăruse de pe drapelele pe care, acum, soldații le împodobeau cu crizanteme.

Károlyi devenise prim-ministru. Ultima sa invenție: depusese prin telefon jurământul împăratului! Era primul pas! Două zile mai târziu, Károlyi îl informa pe împărat că revoluția era în desfăşurare, că oamenii cereau în mod imperios separarea Ungariei de Austria şi că, prin urmare, solicită dezlegarea de jurământ. Împăratul trebuia, deci, să-şi dea

consimțământul la abolirea pactului care unea regatul Sfântului Ştefan de Imperiul Hasburgic.

Monarhia lua sfârşit într-un mod lamentabil. Opera mai multor secole de Habsburgi era lichidată printr-un simplu apel telefonic. Bineînțeles, în spatele marionetei revoluționare Károlyi, care ceruse abdicarea regelui Ungariei, se găseau agenții Rusiei sovietice. Andrássy, socrul lui Károlyi, era în preajma împăratului. L-a chemat pe Batthyányi, ministrul de Interne (care, cu câteva luni înainte, fusese ministrul Curții imperiale) şi l-a întrebat: „Ați înnebunit, cum îi puteți cere împăratului să abdice?“ A primit următorul răspuns: „Dacă nu abdică, îl vomi izgoni ca pe un servitor nesupus...”

Ca şi în 1848, la Viena, terenul era la fel de minat de revoluția sincronizată cu cea de la Budapesta. Singura soluție era abandonarea Capitalei şi retragerea la Tyrol, unde populația paşnică era potrivnică revoluției şi loială familiei imperiale. Acesta era sfatul pe care Windisch-Grätz îl dăduse împărătesei Zita. Doar că, având înclinații pentru atitudinile teatrale — care ar trebui înregistrate de istorie —, aceasta a răspuns plină de orgoliu: „Locul nostru este la Viena, ca să arătăm că noi înțelegem să rămânem acolo unde datoria ne-o cere”. Sosirea generalului von Arz, şeful Statului Major, a liniştit-o pe împărătească, împăratul l-a întrebat dacă mai existau încă unități fidele; Arz i-a răspuns negativ: „Sire, nu mai este nimic de făcut, totul este pierdut”. Această scenă se petrecea pe 9 noiembrie 1918.

Cinci delegați unguri se prezentau, trei zile mai târziu, la împăratul Carol, cu un mesaj comunicându-i decizia fermă a guvernului de la Budapesta de a schimba forma de guvernământ.

Împăratul a ascultat în picioare mesajul prin care era îndepărtat. În acele momente dramatice, toată istoria Habsburgilor trebuie să fi defilat în conştiința sa, evocându-i clipele de glorie şi pe cele de eclipsă trecătoare, care s-au succedat de-a lungul atâtor secole. Împăratul vedea acum clar că totul era, pentru totdeauna, sfârşit. Avea lacrimi în ochi, era palid şi trist ca un condamnat la moarte fără apel. Îi revenea rolul amar de a ispăşi greşelile comise în ultimul secol, greşelile lui Metternich şi pe cele ale lui Franz Joseph. Greşelile aristocrației care, în aceste momente atât de dificile, îl părăsise. Făcând un efort, împăratul i-a întrebat pe delegații guvernului ungar: „Domnilor, atât de mult mă urăşte Ungaria?“ Încurcați pentru o clipă de această întrebare cu profunde rezonanțe umane, delegații au răspuns: „Nu, Sire, dar Ungaria vrea să fie sigură pe destinul ei.“ A urmat o tăcere prelungă, dureroasă pentru împărat, jenantă pentru delegații guvernului de la Budapesta.

Ca şi cum delegații nu erau prezenți, ca şi cum vorbea propriei sale conştiințe, împăratul îşi continuă monologul, cu o infinită melancolie: „Nu am putut realiza nimic din tot ce mi-am dorit cu atâta ardoare. Am vrut să realizez pacea, pentru a da monarhiei prosperitatea, iar poporului meu

bucuria. Mi-a fost dat să văd ruina, prăbuşirea a tot ceea ce visasem, a tot ceea ce iubisem... Îmi este oare rezervată soarta lui Ludovic al XVI-lea sau cea a lui Nicolae al II-lea? Sau poate se doreşte aruncarea mea dincolo de frontierele patriei, ca un răufăcător?“

Erau întrebări adresate destinului, ce treceau pe deasupra capetelor celor cinci delegați unguri; întrebări pe care împăratul şi le punea ca şi cum ar fi avut-o în fața lui pe Nemesis, zeița implacabilă a Răzbunării şi a Dreptății. S-a desprins din gândurile sale sumbre şi a spus, adresându-se delegației guvernului ungar: „Comunicați-i contelui Károlyi că recunosc decizia națiunii maghiare, oricare ar fi aceasta. Nu vreau să fiu un obstacol pentru fericirea poporului meu, dacă dispariția mea îi poate asigura fericirea.”

Împăratul Carol, sindic al dizolvării imperiului Habsburgie, încheia un capitol al istoriei Europei.

Republica a fost proclamată pe 16 noiembrie 1918, la Budapesta, iar a doua zi era instalată şi la Viena. Odată cu dezmembrarea imperiului Habsburgii părăseau pentru totdeauna scena istoriei... Forțele învinse în 1848 îşi luau o revanşă victorioasă în 1918...

Maghiarii voiau să păstreze granițele Ungariei milenare, ale Coroanei Sfântului Ştefan. Naționalitățile voiau să-şi urmeze destinul. Va urma un an bogat în frământări, Ungaria refuzând verdictul Istoriei.

Ar fi o exagerare să-i atribuim lui Károlyi dezmembrarea Austro-Ungariei. Politica maghiară acumulase mari nemulțumiri. Revoltele înăbuşite au constituit un material inflamabil, care, în mod fatal, trebuia să explodeze într-o bună zi, mai ales la sfârşitul unui război terminat printr-o catastrofă militară.

Prin diletantismul său revoluționar, Károlyi nu a făcut decât să grăbească desfăşurarea evenimentelor. Nimeni nu ar fi putut salva Ungaria de la dezmembrare, naționalitățile neacceptând nici măcar forma de federație. Însă un om politic energic ar fi putut să cruțe poporul maghiar de experiența tragică a lui Béla Kun.

Din octombrie 1918, naționalitățile au început să formeze propriile Consilii Naționale, să organizeze armata națională şi să lucreze la separarea definitivă de Ungaria. Un fenomen care merită subliniat: în timp ce maghiarii se bolşevizau cu paşi repezi, naționalitățile păstrau disciplina, urmând calea politică pe care şi-o asumaseră. Situația economică era cea cunoscută: lipsuri, mizerie şi toate celelalte consecințe datorate războiului.

Naționalitățile nu aprobau durerea unei prăbuşiri morale. Înfrângerea suferită şi războiul pierdut însemnau pentru ele o victorie ce grăbea eliberarea de sub dominația de la Budapesta. Sentimentul apropiatei eliberări naționale menținea solidaritatea claselor şi crea unitatea politică în fața adversarului, conferind naționalităților o forță refractară la ideea de anarhie.

Conducătorii politici români ai monarhiei dualiste urmăreau cu atenție evenimentele, încercând să-şi facă o idee corectă asupra procesului de dezmembrare a bătrânului Imperiu, pentru a şti în ce moment pot proclama separarea de Ungaria. Pe 12 octombrie, la Oradea, s-au adunat în casa unui conducător politic român, avocatul Aurel Lazăr, pentru a examina în amănunt situația internă şi externă.

România luase ca bază de discuție, în ceea ce priveşte raporturile cu Ungaria, programul lui Wilson, care proclamase dreptul la autodeterminare al naționalităților. Întâlnirea a avut loc sub preşedenția lui Ştefan Cicio-Pop, iar Vaida-Voevod a citit textul declarației pe care trebuia să o facă în Parlamentul de la Budapesta. După discuții, declarația a fost aprobată în unanimitate. Mai târziu, ea avea să constituie actul politic cel mai important al istoriei românilor de dincolo de Carpați. Iuliu Maniu nu a putut să participe la această adunare, fiind pe front, ca locotenent al unui regiment de artilerie.

Prevăzând reacțiile maghiarilor, conducătorii români au înțeles necesitatea de a crea, în primul rând, o armată română. În acord cu comandantul regimentului său, Maniu a obținut o permisie, înlesnindu-i plecarea la Viena. După corecta sa apreciere, acolo putea să-şi dea seama mai bine de întreaga situație. Astfel, deciziile pe care Consiliul Național trebuia să le ia ar fi fost mai aproape de realitatea politică.

Imediat după întâlnirea de la Oradea, Maniu a lansat un apel către toți ofițerii români din garnizoana de la Viena, în vederea constituirii unui „consiliu al militarilor români". Pe 31 octombrie 1918, s-au întâlnit o sută de ofițeri români. Iată un fragment din discursul pe care Iulia Maniu l-a ținut cu această ocazie. În el se reflectă, cu o fidelitate emoționantă, starea de spirit a românilor în momentul prăbuşirii Imperiului Habsburgic: „Ținută în lanțuri timp de atâtea secole prin mijloacele inumane utilizate de către străini, stăpânii noştri, această conştiință națională se trezeşte acum. Eliberată, ea se revarsă ca un vulcan sub forța focului pe care-l conține. Această conştiință națională ne îndeamnă pe toți, ofițeri şi soldați români, să ne reunim într-o adunare generală, pentru a hotărî căile pe care trebuie să le urmăm pentru a înfrunta furtuna."

Adunarea soldaților români a fost astfel constituită. Acest act — evident revoluționar — preceda declarația pe care Vaida-Voevod trebuia să o facă în fața Parlamentului de la Budapesta, prin care națiunea română îşi afirma în mod clar voința de a se separa de Ungaria.

Constituirea unei armatei române era primul act ce afirma separarea de Ungaria.

Iuliu Maniu, împreună cu profesorul Isopescu Grecu, deputat în Parlamentul de la Viena, s-au întâlnit cu generalul Struger-Steiner, ministrul de Război. I-au comunicat că Iuliu Maniu luase comanda regimentelor româneşti şi i-au cerut să le pună la dispoziție o parte din

edificiul ministerului, pentru a putea fi instalate serviciile necesare conducerii afacerilor militare româneşti. Această cerere revoluționară a fost făcută pe un ton calm, alb, ca şi când ar fi fost vorba de un simplu act de serviciu.

Ministrul de Război al imperiului habsburgic era obligat să constate şi să admită existența armatei române, având un comandament propriu, pe care şi-l crease.

Iuliu Maniu dispunea la Viena de regimentul 64 Orăştie, format exclusiv din români. Singurul străin era un colonel austriac, ce a fost înlocuit cu un ofițer român. Acest regiment, cu o disciplină impecabilă şi având un efectiv de 5.000 de oameni, era încazarmat la Ferdinandskaserne. Fusese adus la Viena puțin înainte de căderea monarhiei, pentru a menține ordinea.

Comandantul trupelor române a trimis imediat ofițeri la Praga şi în toate centrele unde staționau forțe româneşti, cu instrucțiuni precise de a fi uniți şi a nu executa nici un ordin care nu vine de la acest comandament. În acest imperiu în descompunere, singurele trupe necontaminate de bolşevism erau trupele române.

Viena era clătinată de convulsiile revoluționare.

Un regiment austriac bolşevizat jefuise periferia capitalei. Intimidată, poliția nu îndrăznise să intervină; nu mai exista nici o autoritate. De altfel, în prima fază a unei revoluții, anarhia se propagă cu viteza unui incendiu. Din momentul în care este sesizat faptul că autoritatea e răvăşită, că nu mai are o forță imediată şi sigură de a reacționa, pegra societății devine îndrăzneață, iar agresivitatea şi dorința de a jefui se manifestă îndată. Orăşelele din suburbia Vienei acționau, la început, cu o oarecare timiditate, încercând să verifice funcționarea reflexelor reprezentanților forței executive. Însă regimentele austriece din capitală au dat ele însele exemplul anarhiei — care a contribuit la bolşevizarea poliției — încurajând populația să jefuiască magazinele şi casele. Autoritățile îşi pierduseră capul.

În această dramatică situație, care înlesnea generalizarea anarhiei, un locotenent român de artilerie, Iuliu Maniu, susținea, la Ministerul de Război, autoritatea defunctă.

La Weiner-Neustadt au fost găsiți 40.000 soldați români, iar în cazarmele din preajma Vienei, încă 20.000. Adăugându-i pe cei 5.000 aflați la Ferdinandskaserne, asta însemna o forță de 65.000 de soldați disciplinați, care puteau să stăvilească anarhia şi să restabilească ordinea. Toată îndrăzneala pegrei din Viena a dispărut în momentul în care au fost văzute trecând pe străzile capitalei aceste unități care impuneau respect şi ordine, pedepsindu-i imediat pe răufăcători. Aceste trupe purtau uniforma armatei austriece, dar cadența pasului lor militar ritma un marş cântat într-o altă limbă decât germana.

În luna noiembrie a anului 1918, trupele române, purtând drapelul românesc, au restabilit cu uşurinţă ordinea pe străzile Vienei. Marşul pe care soldaţii îl cântau era imnul naţional „Deşteaptă-te române", ce fusese intonat în timpul revoluţiei de la 1848. Era revanşa naţiunii celei mai persecutate din Imperiul Habsburgic. De altfel, conducătorii politici ai românilor nu înţelegeau să ducă o acţiune separată. Pentru ei, cauza naţionalităţilor din cadrul monarhiei dualiste implica solidaritatea în luptă a tuturor forţelor.

La sfârşitul lunii octombrie 1918, când izbucnea, la Praga revoluţia naţională cehă, la dispoziţia acesteia nu se aflau decât forţele organizate ale sokolilor. Generalul şef al armatei austro-ungare, arhiducele Eugen, din precauţie, nu lăsase în Boemia nici o unitate cehă sau slovacă. Le dispersase în Austria şi în Ungaria, pentru a fi eventual utilizate împotriva forţelor bolşevice.

Regimentele româneşti 51 Cluj şi 37 Oradea se găseau la Praga. Conform instrucţiunilor primite de la comandamentul român, regimentele au stabilit imediat contactul cu Scheiner, preşedintele sokolilor, spre a-l ajuta să formeze armata cehă.

Pentru a înţelege situaţia şi starea de spirit din Transilvania, reproducem declaraţia făcută de Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta. Nelinişştea deputaţilor maghiari care aşteptau declaraţia reprezentantului românilor era de priceput. Acesta era o mare personalitate; curajul său politic putea să înfrunte furtuna oricăror vicisitudini, fiinţa lui întreagă reflecta imaginea luptătorului. Iată declaraţia lui Vaida-Voevod, extrasă din „Jurnalul oficial" maghiar, care publica dezbaterile din Parlament:

„Noi, reprezentanţii naţiunilor mici, am aşteptat cu nerăbdare atitudinea conducătorilor monarhiei în legătură cu cele paisprezece puncte enunţate de preşedintele Wilson. Naţiunile nemaghiare au aflat cu nespusă bucurie vestea că ministrul Afacerilor Externe al monarhiei a transmis la Washington propunerile de pace. Atât ministerul Afacerilor Externe cât şi guvernul şi partidele politice maghiare recunosc astfel, în mod oficial, că acum nu mai suntem naţionalităţi, ci naţiuni (agitaţie pe băncile deputaţilor maghiari).

Ştim că nu putem discuta aceste probleme grave, dacă suntem marcaţi de sentimente egoiste. Recunoaştem, de asemenea, adevărul care reiese din unul din punctele lui Wilson, conform căruia nu trebuie să recurgem la ură sau egoism atunci când tratăm probleme ce nu pot fi rezolvate într-o manieră reală şi temeinică, decât printr-o sinceritate absolută. Din aceste motive, organizaţia naţională a românilor a hotărât să-şi definească atitudinea faţă de cele paisprezece puncte ale lui Wilson şi m-a însărcinat să comunic onorabilei adunări textul declaraţiei elaborate pe 12 octombrie 1918, la conferinţa de la Oradea-Mare:

«Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ardeal şi Ungaria, ca organ politic al națiunii române din Ardeal şi Ungaria, constată că urmările războiului îndreptățesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională. Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură şi liber de soarta sa — un drept care este acum recunoscut şi de către guvernul maghiar prin propunerea de armistițiu a Monarhiei —, națiunea română din Ungaria şi Ardeal doreşte să facă acum uz de acest drept şi reclamă în consecință şi pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrâurire străină, să hotărască singură aşezarea ei printre națiunile libere. Organul național al națiunii române din Ungaria şi Ardeal nu recunoaşte îndreptățirea acestui parlament şi acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria şi Ardeal — căci apărarea intereselor ei, națiunea română o poate încredința numai unor factori desemnați de propria ei Adunare Națională.

Afară de organele delegate de Adunarea Națională sau alese din mijlocul său, aşadar de Comitetul Executiv al Partidului Național Român, nimenea nu poate fi îndreptățit să trateze şi să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române. Toate deciziile şi acordurile care s-ar lua şi s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm ca nule şi fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română.

Națiunea română care trăieşte în Monarhia Austro-Ungară aşteaptă şi cere — după multe suferințe de veacuri — afirmarea şi valorificarea drepturilor ei, nestrămutate şi inalienabile, la deplina viață națională»".

Declarația lui Vaida-Voevod a fost urmată, în primul moment, de o tăcere profundă, deputații fiind stupefiați. Nu se aşteptau la o decizie „atât de categorică a românilor de a rupe cu Ungaria; declarația spunea limpede că nici guvernul, nici parlamentul de la Budapesta nu aveau să se mai amestece în afacerile ce îi priveau pe români. Furia deputaților maghiari s-a declanşat după câteva secunde, cu toată violența cunoscută, împotriva reprezentantului românilor, care citise actul de deces al Ungariei milenare. Când preşedintele Camerei a reuşit, în sfârşit, să calmeze vacarmul, Vaida-Voevod a continuat rechizitoriul împotriva politicii maghiare şi mai îndârjit, amintind că: „Națiunea română şi-a vărsat sângele pe toate câmpurile de bătălie, în timp ce copiii şi părinții celor care cădeau în război erau fără excepție întemnițați, chiar şi copiii între 14 si 15. ani."

El a mai amintit că problema naționalităților din Ungaria era o problemă internațională, o chestiune de onoare care cerea să fie rezolvată în mod corect. Trebuie subliniat faptul că această declarație a fost făcută înainte ca secretarul de stat Robert Lansing să fi comunicat răspunsul guvernului Statelor Unite la proclamația de pace a guvernului ungar. Cum declarația era, de fapt, o luare de poziție a românilor împotriva statului ungar, trebuiau luate măsuri de protecție înaintea declarațiilor din

Parlamentul de la Budapesta. Consiliul Național se vedea astfel obligat să treacă la acțiunea revoluționară.

Constituit la 1 noiembrie 1918, Consiliul Național român era, în realitate, primul guvern român care trebuia să conducă Transilvania. Primul său act a fost publicarea unui manifest, care făcea un istoric al raporturilor dintre români şi maghiari, şi care accentua hotărârea de separare imediată de Ungaria. Această hotărâre este exprimată clar în următoarea frază a manifestului :

„Națiunea română din Ungaria şi Transilvania însă nu admite mistificarea îndreptățirii pretențiilor sale prin stările produse de încercările seculare pentru nimicirea ei, protestează împotriva revendicărilor maghiare asupra teritoriului românesc, care de la descălecarea împăratului Traian şi până astăzi a fost muncit cu brațele noastre şi îngrăşat cu sângele nostru şi sub nici o condițiune nu mai voieşte să trăiască în legătură de stat cu națiunea maghiară, ci este hotărâtă a-şi înființa pe teritoriul locuit de dânsa statul său liber şi independent.“

Cunoscându-i bine pe maghiari, românii nu-şi făceau iluzii în legătură cu atitudinea acestora. Ştiau că ungurii nu vor accepta resemnați hotărârea de formare a unui stat independent, aşa că puteau fi siguri de reacția lor.

Consiliul Național român era informat că, în lipsa unei armate (regimentele honvezilor erau bolşevizate), ungurii voiau să apeleze la secui, cu care să formeze cete menite să terorizeze satele româneşti.

Prin răspunsul lui Robert Lansing, s-au risipit până şi cele mai mici speranțe pe care le mai nutrea încă guvernul de la Budapesta în aşteptarea opiniei Statelor Unite cu privire la propunerile sale de pace. Ofensiva italiană victorioasă de la Vittoria Veneto şi trecerea râului Piave, de către armatele italiene, amenințând direct Austria, l-au obligat pe împăratul Carol să semneze armistițiul din 2 noiembrie. În disperare de cauză, contele Andrássy, ministrul Afacerilor Externe al Austro-Ungariei, a confirmat, pe data de 28 octombrie, primirea notei lui Lansing din 18 octombrie, declarându-se de acord cu condițiile impuse pentru începerea negocierilor, în vederea încheierii armistițiului şi a păcii.

Dar era prea târziu !

La Budapesta, disperarea şi deznădejdea atinseseră apogeul. Ca un ultim expedient, a fost constituit un guvern prezidat de Károlyi Mihály. Acesta se considera continuatorul politicii lui Kossuth. Era convins că va putea obține modificarea condițiilor de armistițiu, grație sentimentelor sale de înțelegere şi a dușmăniei dintotdeauna față de Tisza István.

Adus la putere de către valurile tulburi ale insurecției, Károlyi era, de fapt, prizonierul elementelor revoluționare bolşevice, care constituiau statul său major. De altfel, menținerea sa ca şef al guvernului a fost de scurtă durată. Verificarea influenței sale asupra aliaților victorioşi avea să se facă

la Belgrad, acolo unde trupele comandate de generalul Franchet d'Esperey intraseră la 1 noiembrie.

Pentru Károlyi, întrevederea cu generalul francez a fost un eşec total. S-a dovedit astfel lipsa totală a pregătirii sale politice, ca şi cunoaşterea superficială a problemelor internaționale. Nu poate fi explicată altfel convingerea sa că, utilizând ceea ce credea că era o influență personală, va reuşi să modifice în vreun fel condițiile prin care inamicul victorios îi pedepsea înfrângerea. Admițând că Károlyi Mihály l-ar fi putut impresiona pe Franchet d'Esperey până într-atât încât să-l determine să privească Ungaria cu prietenie şi îngăduință, i-ar fi fost oricum dificil să reducă severitatea condițiilor armistițiului, de vreme ce Clemenceau declarase în discursul său din Senat, la 13 septembrie, că nu vor rămâne nepedepsite crimele comise de Puterile Centrale. Clemenceau considera că principiul naționalităților trebuie aplicat integral. Nu era singurul care susținea Statele Unite în această politică.

Când s-au discutat granițele Cehoslovaciei, secretarul de stat Lansing a cerut sudeților (populație germană stabilită în Cehoslovacia) aplicarea principiului naționalităților. Delegatul Statelor Unite a protestat împotriva granițelor germano-cehoslovace, care fuseseră fixate de comitetul central al problemelor teritoriale. Această linie urma vechea frontieră între Boemia şi Germania, înglobându-i pe germanii din masivul muntos Sudeți în noul stat cehoslovac. Procesul verbal din luna aprilie 1919 menționează această împotrivire a lui Lansing.

Károlyi nu cunoştea poziția luată de Consiliul Suprem în legătură cu naționalitățile. Elaborase un memoriu în care el apărea drept continuatorul politicii lui Kossuth — al acelui Kossuth democrat şi antigerman — şi venea, ca plenipotențiar al poporului ungar. Generalul Franchet d'Esperey l-a întrerupt, rectificând: „Iertare, în numele poporului maghiar", pentru a sublinia faptul că nu accepta ca naționalitățile să fie înglobate în masa maghiară. Dar Károlyi a continuat imperturbabil lectura memoriului său, căruia îi atribuia o irezistibilă forță de convingere: Declarăm în mod solemn că nu acceptăm nici o respectabilitate pentru actele de politică externă sau internă ale regimului dispărut. Noi nu suntem feudali, suntem democrați. Vom realiza imediat sufragiul universal şi vom distribui terenurile celor care le muncesc. Suntem pacifişti convinşi, ostili vechilor alianțe germane şi partizani entuziaşti ai Societății Națiunilor. Începând cu 1 noiembrie am încetat să mai fim inamici şi am devenit neutri. Obțineți de la polonezi şi cehoslovaci să accepte transportarea cărbunelui care ne este indispensabil. Îndepărtați violența, iar dacă intrați în Ungaria, nu-i lăsați să pătrundă decât pe francezi, englezi, italieni şi americani. Cruțați-ne de prezența trupelor române, sârbe şi de cea a soldaților voştri coloniali."

Generalul Franchet d'Esperey a ascultat lectura în picioare, dar răspunsul său a fost altul decât cel pe care îl aştepta Károlyi. Acesta din

urmă venise în fruntea unei delegații numeroase, pentru a da impresia unei reprezentări a democrației de stânga. Din această delegație făceau parte Jászi Oszkár, socialistul Bokony şi Czerniak, delegatul sovietului soldaților.

Când acest exemplar al autenticei democrații din Ungaria feudală i-a fost prezentat, Franchet d'Esperey s-a mulțumit să spună: „Ah! Aţi şi ajuns!..." Figurația democratică nu-l mai slujea pe sărmanul Károlyi!

În răspunsul său, şeful armatei aliate a reamintit delegației ungare că Ungaria continua, încă din 1867, o politică provocatoare. „Pretindeți că vorbiți în numele poporului ungar, dar nu reprezentați decât rasa maghiară. Vă cunosc istoria, i-ați oprimat pe toți cei care nu aveau sângele vostru. Împotriva voastră îi aveți, la această oră, pe cehi, români şi pe iugoslavi."

La sfârşitul cuvântării sale, generalul i-a invitat pe Károlyi şi pe Jászi Oszkár în cabinetul său, pentru a le înmâna textul Armistițiului, lăsându-i în compania şefului său de stat major, a aghiotanților şi a colonelului sârb, care asistase la primirea delegației maghiare.

Károlyi contase pe ceea ce el credea că este prestigiul său în politica internațională şi pe autoritatea sa de reprezentant al revoluției maghiare şi al democrației populare. Anturajul său îi crease o valoare iluzorie, pentru a-l transforma în instrument docil al intereselor revoluției bolşevice pe care o pregătea.

Ca o consecință a semnării Armistițiului, guvernul Károlyi era obligat să caute o înțelegere cu naționalitățile coabitante, pentru a salva unitatea Ungariei. Dar acestea constituiseră consilii naționale şi nu se mai mulțumeau cu autonomia administrativă vagă, pe care guvernul ungar era dispus să le-o acorde. Naționalitățile voiau să se apere şi să formeze state naționale.

La 10 noiembrie 1918, Consiliul Național român a remis guvernului de la Budapesta un ultimatum, prin care cerea recunoaşterea dreptului de stăpânire totală a Transilvaniei.

„În urma desfăşurării rapide a evenimentelor, am ajuns la convingerea că, în sensul dreptului popoarelor la autodeterminare, precum şi în interesul națiunii noastre şi al minorităților cu care conviețuieşte pe acelaşi teritoriu, în scopul păstrării ordinii publice, a securității averii şi persoanelor, trebuie să preluăm, încă de pe acum, întreaga putere de guvernare în teritoriile Ungariei şi Transilvaniei locuite de români. Aceste teritorii sunt formate din următoarele comitate: Torontal, Timiş, Caraş-Severin, Arad, Bihor, Satu Mare, Maramureş, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dăbâca, Sălaj, Cluj, Mureş-Turda, Turda-Arieş, Alba de Jos, Târnava Mică, Hunedoara, Sibiu, Braşov, Făgăraş, Trei Scaune, Odorhei şi Ciuc, precum şi teritoriile româneşti ale comitatelor: Békés, Csanád şi Ugocsa. Guvernul să adreseze imediat națiunilor Ungariei şi Transilvaniei un manifest în acest sens, prin care să treacă sub autoritatea noastră toate instituțiile, oficialitățile şi organele de stat politice, administrative, de justiție, de

învățământ, bisericeşti, financiare, militare şi de transport aflate pe aceste teritorii. Totodată, în aceste teritorii încetează orice altă autoritate. În acest caz vom garanta ordinea publică şi securitatea averii şi a persoanelor. În caz contrar, am fi nevoiți ca printr-o proclamație să aducem la cunoştință poporului nostru, țării şi întregii lumi, că aplicarea dreptului la autodeterminare a devenit pentru noi imposibilă şi că în felul acesta sistăm orice colaborare cu autoritățile iar pentru viitoarele evenimente nu ne asumăm nici o răspundere, aceasta fiind trecută în întregime asupra guvernului actual al Consiliului Național Maghiar.

Natural că în privința celorlalte popoare care trăiesc pe teritoriul respectiv, în ce ne priveşte vom respecta principiile wilsoniene.

Modalitățile de transferare a guvernării să fie stabilite de o comisie mixtă. Guvernul îl vom instala la Sibiu. La această chemare aşteptăm răspunsul până în ziua de 12 noiembrie a.c., orele 6 p.m."

Acest ultimiatum a fost adresat ministerului naționalităților din guvernul de la Budapesta — al cărui titular este sociologul de mare prestigiu, Jászi Oszkár; acesta s-a dus de îndată la Arad, sediul Consiliului Național român, şi a luat legătura cu Iuliu Maniu, delegatul acestui consiliu. Având o cultură vastă şi o inteligență vie, Jászi Oszkár era sigur că va putea convinge Consiliul Național român să revină asupra deciziei luate. În expunerea sa, el a arătat, folosind o bogată documentație, avantajele pe care românii le-ar avea de pe urma căpătării unei largi autonomii, cu singura condiție de a rămâne în cadrul statului maghiar. Ascultând cu mare atenție expunerea, Maniu i-a lăsat impresia lui Jászi Oszkár că discursul său l-ar fi determinat să ezite, într-o oarecare măsură, în privința poziției luate de Consiliul Național. Maniu l-a lăsat să vorbească timp de două ore în şir, fără să facă nici cea mai mică remarcă. La sfârşit, după ce a cerut permisiunea de a răspunde, Maniu i-a replicat, pe un ton calm, lipsit de patimă:

„Problema e clară. Noi, ca popor suveran, vrem să avem toate atributele suveranității şi, în primul rând, autoritatea administrativă asupra întregului teritoriu, pe care-l considerăm al nostru, pentru a opri dezordinea care se instalează. Aceasta este o consecință firească a dreptului la liberă determinare. Dar Consiliul constată că reprezentantul guvernului nu înțelege în acelaşi fel ca noi acest drept, iar, în aceste condiții, nu este posibilă o înțelegere.

Consiliul consideră că maghiarii comit o gravă eroare dacă până şi în aceste momente critice încearcă să păstreze, în mod egoist, dominația lor nejustificată, în loc să recunoască, printr-un gest frumos, erorile comise în trecut şi să cedeze de bună voie ceea ce națiunea română pretinde cu îndreptățire.

Națiunea maghiară nu trebuie să uite că națiunile mici au stârnit întotdeauna pofta nemăsurată a vecinilor — germani şi ruşi — care, acum, de-abia îşi arată proporțiile gigantice şi veritabila lor forță." Politicos, Maniu

a conchis cerând permisiunea să consulte Consiliul Național, pentru a preciza în scris răspunsul către reprezentantul guvernului ungar. Acest răspuns reproduce fidel punctul de vedere exprimat mai sus: „Domnule Ministru, Consiliul Național român a supus unui examen şi unei dezbateri aprofundate răspunsul, transmis prin Dumneavoastră, al guvernului maghiar. Regretând, trebuie să vă aducem la cunoştință faptul că Consiliul Național român consideră acest răspuns ca pe o respingere clară a propriei comunicări. Națiunea română pretinde a avea dreptul la independență totală şi nu admite ca acest drept să fie minimalizat de măsuri provizorii. În principiu, acestea pun la îndoială dreptul la independență şi, pe de altă parte, nu oferă nici o garanție, până la rezoluția definitivă, de asigurare a Ordinei publice, a vieții şi bunurilor populației din teritoriile locuite de români."

Respingerea ofertei lui Jászi Oszkár constituia actul separării de Ungaria. Acest răspuns era de aşteptat; nu putem înțelege cum guvernul maghiar şi-a putut imagina că va putea păstra Transilvania, acordându-i o largă autonomie în cadrul statului maghiar, formulă care ar fi putut fi valabilă în 1848.

Jászi Oszkár a rămas uluit la citirea acestui răspuns. A trebuit să facă un efort pentru a întreba: „În definitiv, ce doriți?" Iuliu Maniu a răspuns: „Separarea totală!"

Pasul hotărâtor fusese înfăptuit. A doua zi, ziarul „Românul", organ al Consiliului Național român, a publicat, în limbile franceză şi română, un apel adresat tuturor popoarelor din lume, apel care era o prefață la adunarea de la Alba-Iulia, care va decide, la 1 decembrie 1918, unirea Transilvaniei cu România.

Prima grijă a Consiliului Național român a fost organizarea „gărzilor naționale", pentru apărarea satelor româneşti de bandele soldaților maghiari dezertori, ce jefuiau în Transilvania. De asemenea, trebuia asigurată protecția împotriva secuilor, elemente capabile de a fi fanatizate şi de a declanşa acțiuni teribile. Istoricii nu au putut să ajungă la un acord în privința originii secuilor. Unii îi consideră fiind descendenții direcți ai hunilor; alții, ca provenind din avari. Oricare le-ar fi originea, o dată fanatizați, pot ajunge la un comportament sălbatic. Guvernul de la Budapesta a lăsat Transilvania pradă secuilor. Evident, nu doar românii au îndurat violențele şovinismului maghiar. Acte de violență au fost comise şi împotriva sârbilor şi slovacilor, fără a avea, însă, caracterul unei acțiuni generale, organizate, aşa cum s-a întâmplat cu cele îndreptate împotriva românilor. De altfel, această explozie de şovinism poate fi explicată prin faptul că maghiarii nu se aşteptau să fie obligați la o confruntare cu consecințele unui dezastru național, care trebuia să antreneze dezmembrarea Ungariei.

Crescuți în dispreț față de celelalte naționalități, ungurii nu atribuiau acestora nici o valoare politică. În ceea ce-i privește pe români, îi considerau un popor tolerat. Istoricii maghiari s-au străduit să dovedească lipsa de continuitate daco-romană în Dacia. Ei au susținut faptul că, venind din Balcani, românii s-au strecurat în Transilvania abia după două secole de la stabilirea ungurilor pe acest teritoriu. Această falsificare a istoriei a dus la crearea unei concepții eronate asupra naționalităților conlocuitoare, ceea ce explică şi dezlănțuirea de furie, atunci când dreptul la autodeterminare a fost proclamat şi naționalitățile au hotărât să-l exercite.

În timpul perioadei de anarhie, bandele de maghiari şi de secui jefuiau satele; trei mii de români au murit atunci. Acest număr ar fi fost şi mai mare, fără existența gărzilor naționale, care au salvat căile de comunicație, edificiile publice şi bunurile particulare. Tot gărzile naționale sunt cele care au dezarmat trupele germane ale lui Mackensen, asigurându-le retragerea.

Toți conducătorii politici români se găseau la Arad. Maghiarii elaboraseră un plan pentru a-i suprima şi pentru a pune astfel capăt activității naționaliste a românilor. Dar proiectul a fost descoperit; Vasile Goldiş, unul dintre conducătorii români prestigioşi, a fost trimis în valea Crişului, pentru a organiza forțele de apărare cu ajutorul moților (populație de munte). De la Arad la Brad şi Vidra, în satele lui Avram Iancu, s-au organizat gărzile naționale, care constituiau în fiecare centru românesc veritabile garnizoane, gata de luptă.

Jandarmii maghiari primiseră, probabil, instrucțiuni pentru a opri — prin orice mijloc — constituirea gărzilor naționale. Astfel poate fi explicată omorârea preotului român Ioan Oprişoiu din Oprişeşti, departamentul Cluj, omorât de jandarmii maghiari în fața altarului, pentru faptul că a sfințit jurământul luptătorilor români din gărzile naționale ale satului. Nu era însă un caz izolat; de la Oradea la Braşov, din Maramureş la Arad, populația română a îndurat timp de trei luni teroarea. Adolescenții între 15 şi 18 ani nu erau înrolați în gărzile naționale şi, pentru a scăpa jandarmilor maghiari şi bandelor armate, trebuiau să se ascundă. Într-un sfârşit, anarhia s-a încheiat. După declarația de unire cu România, maghiarii au mai încercat, timp de o lună, să mărească teroarea, până când s-a organizat administrația română.

Marea adunare de Ia Alba Iulia, care a proclamat unirea Transilvaniei cu regatul României, a marcat un moment decisiv în istoria Daciei lui Traian.

Marele Consiliu al națiunii române din Transilvania şi Ungaria a lansat un vibrant apel, prin care se explica poziția luată în privința guvernului opresorilor, care refuzase să admită hotărârea națiunii române de a dispune ea însăşi de teritoriile pe care le locuieşte, vrând „să organizeze un stat care să garanteze individualitățile etnice, egalitate în condițiile de viață, bază a oricărui progres uman". Apelul continua astfel: „Națiunea

română nu doreşte să oprime celelalte popoare. Întrucât nu a avut clase dominante, națiunea română este întruchiparea deplină a democrației". Apelul, care era semnat de dr. Ştefan Pop, în calitate de preşedinte, şi de dr. George Crişan, ca secretar, se încheia astfel: „Românii din Ungaria şi din Transilvania speră şi aşteaptă ajutorul întregului neam românesc, cu care vor să se unească pe totdeauna."

Înaintea întrunirii Marii Adunări de la Alba-Iulia, românii au dovedit, prin două realizări, maturitatea politică cu care se administrau: în primul rând, ritmul rapid în care s-a constituit apărarea militară a națiunii şi, în al doilea rând, înlocuirea administrației ungare cu cea română.

Funcționarii unguri primiseră instrucțiuni de la Budapesta să refuze colaborarea cu noua autoritate politică română, pe care o considerau uzurpatoare şi efemeră. Chiar dacă funcționarii maghiari — îngrijorați de situația lor materială — au vrut să continue să-şi îndeplinească îndatoririle sub noul regim, neexecutarea instrucțiunilor primite de la guvernul de la Budapesta echivala însă cu un act de trădare. Astfel, la un moment dat, în Transilvania administrația a fost paralizată de refuzul aparatului administrativ de a-şi continua lucrul.

Lovitura era bine calculată, fiindcă guvernul maghiar ştia că în toată administrația Ungariei ponderea funcționarilor români era minimă şi că ocupau posturi lipsite de importanță. Însă, împotriva oricărei aşteptări întemeiate a Budapestei, aparatul administrativ, format din români, a fost pus pe roate într-un timp record, iar serviciile nu au avut de suferit.

Mai târziu, instrucțiunile date de Budapesta funcționarilor unguri au avut efecte dezastruoase tocmai pentru cauza maghiară. Numeroşi funcționari au demisionat fără nici o constrângere din partea autorităților române, lăsând întreaga administrație liberă. Deci, fără a o dori, Budapesta a înlesnit preluarea de către români a tuturor serviciilor publice. Dar această operație n-ar fi putut să se facă cu uşurință, dacă funcționarii maghiari ar fi rămas la posturile lor.

Astfel, când Marea Adunare s-a reunit la Alba-Iulia, națiunea română din Transilvania şi din Ungaria trecuse examenul de stat (de capacitate politică) prin rezolvarea a doua probleme vitale: organizarea accelerată a apărării militare a națiunii şi organizarea administrației publice.

Pe întreg teritoriul românesc de dincolo de Carpați, domina aceeaşi voință: de a nu lăsa nimic în seama improvizației. Sentimentul unanim al națiunii era că se găsea într-un moment hotărâtor pentru destinul său istoric.

La prizonierii români din Siberia au fost semnalate manifestări ale independenței similare celor ale conducătorilor români din Ungaria. Lipsiți de legătură cu lumea, neştiind nimic de declarația citită de Vaida-Voievod în Parlamentul de la Budapesta, nici de acțiunea revoluționară a Consiliului Național, prizonierii au reacționat în acelaşi mod. La aceşti oameni izolați în

centrul Siberiei, reflexele naționale au funcționat ca şi cum ar fi primit ordine din Transilvania.

Revoluția bolşevică răvăşise conştiința multor prizonieri aflați pe pământ rusesc.

Surprinzător, reacție tipic românească la prizonierii români, nici un ofițer, nici un soldat nu au fost contaminați de ideologia bolşevică. Mai mult, în mod spontan, au luat față de aceasta o atitudine adversă.

Pe 16 octombrie 1918, deci cu două zile înainte de citirea declarației lui Alexandru Vaida-Voievod, care comunica Parlamentului de la Budapesta separarea românilor de Ungaria, în oraşul Celiabinsk, în centrul Siberiei, reuniți, prizonierii români au hotărât separarea de Ungaria a Transilvaniei şi a tuturor teritoriilor româneşti şi unirea cu România: „Patria-mamă“.

Nu exista nici o legătură între prizonieri şi oraşul Arad, unde se găsea Consiliul Național român. O distanță mai mare de 10.000 km şi haosul provocat de revoluția bolşevică făceau, de altfel, imposibilă orice stabilire a vreunui contact. Complet izolați, prizonierii români au redactat textul unei proclamații, prin care exprimau, într-un mod concis, voința de neclintit a națiunii române de a se uni, pentru a forma un singur stat. Reproducem această proclamație, fiindcă ea pune în evidență voința politică unică a românilor:

„Noi, voluntarii români originari din monarhia austro-ungară, organizați în corpuri de voluntari ai Transilvaniei şi Bucovinei, decişi să urmăm lupta pentru victoria dreptății şi a libertății, declarăm şi proclamăm, ca răspuns la manifestul pe care împăratul Carol l-a adresat popoarelor sale, că toate provinciile româneşti din Transilvania, Banat, Crişana-Maramureş, Satu-Mare-Bihor şi Bucovina, care făceau parte din monarhia austro-ungară, au fost dezlipite de acest imperiu şi alipite la România, cu care, începând din acest moment, au constituit un stat unitar, liber şi independent; locuitorii acestor provincii declară a fi supuşi ai României Mari.

Aceasta este dorința şi voința românilor de pretutindeni, care nu se pot exprima liber la ei acasă şi care îşi afirmă sentimentele prin vocea voluntarilor aflați în Rusia, Italia, Franța şi America.”

Toate aceste manifestări spontane exprimă hotărârea unanimă a românilor că „nimeni şi nimic nu-i mai poate împiedica să se realizeze.”

Dominația feudală maghiară a fost o lecție dură. Ea a redus poporul român la stadiul de iobăgie, dreptatea neputând fi obținută nici măcar în aparență. Suferințele acumulate explodau în răzmeriție, reprimate în mod sălbatic. Dar tocmai această lecție maghiară a format şcoala naționalismului românesc, înlesnind realizarea Daciei lui Traian.

Această hotărâre unanimă a românilor trebuia să fie exprimată într-o formă juridică şi adresată Consiliului suprem, care pregătea Conferința de la Paris.

Pe 23 noiembrie 1918, ziarul „Românul” publica, imediat sub titlu, pe întreaga pagină, următorul apel:

„Poporul român trebuie să se grăbească să se întâlnească la Alba-Iulia” şi „Marele Consiliu al Națiunii române a convocat Adunarea Națională pe 1 decembrie, în oraşul lui Mihai Viteazul”.

A fost ales oraşul Alba-Iulia în amintirea principelui valah Mihai Viteazul, care, la 13 noiembrie 1599, venise aici pentru a fi proclamat principe al Transilvaniei.

Deci, 319 ani mai târziu, românii se reuneau în acelaşi oraş, pentru a reînnoda firul întrerupt de vicisitudinile Istoriei. Era o impunătoare manifestare a voinței de continuare a poporului român.

Convocarea a fost redactată de Vasile Goldiş şi începea cu următoarea frază: „Istoria ne cheamă la fapte!“

Acest apel era aşteptat cu o nelinişte patetică. Chiar şi în cele mai sărmane case ale românilor se făceau pregătiri ca pentru participarea la o sărbătoare religioasă. Oamenii modeşti, care nu putuseră urma cursuri superioare şi nu cunoşteau nimic din procedurile Dreptului constituțional, înțelegeau instinctiv că Adunarea Națională de la Alba Iulia avea valoarea unui plebiscit pentru unire şi că hotărârea românilor avea un profund ecou în rândurile autorităților superioare, chemate să facă dreptate națiunilor şi să realizeze o nouă aşezare a Europei.

Astfel se explică proporțiile grandioase ale acestei Adunări Naționale şi valoarea de plebiscit pe care a avut-o pe plan internațional.

De peste tot, din cele mai îndepărtate sate, în ordine perfectă, țăranii, în haine de sărbătoare, soseau în frunte cu preoții şi învățătorii; femeile şi fetele purtau costume naționale româneşti. Iar aceste grupuri erau precedate de călăreți ce desfăşurau drapelele tricolore, cântând imnul revoluției de la 1848 : „Deşteaptă-te, române”, devenit imn național.

Din câmpul lui Horea de la Alba-Iulia nu se puteau distinge decât capetele a zeci de mii de oameni, deasupra cărora fluturau drapelele. Din când în când, se auzeau strigăte de „Trăiască România Mare!“, care se repetau ca zgomotul valurilor mării. Acest strigăt era plebiscitul cel mai emoționant al unei națiuni.

În sala de festivități, drapelele țărilor Antantei, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei înconjurau drapelele româneşti.

Pe lângă reprezentanții Partidului Național, mai erau prezenți şi cei ai grupului socialist român: Grapini, Ciser, Flueraş, Jumanca, Albani, Mihuț şi Eftimie Gherman.

Conducătorii celor două biserici — ortodoxe şi unite — Miron Cristea, Hossu, Frențiu, Radu Pop, prin prezența lor dădeau adunării adevăratul sens al unității spirituale.

Prezența reprezentanților Basarabiei şi Bucovinei confirma unitatea de decizie a întregii națiuni române.

Din rândurile Consiliului Național au fost aleşi membrii Consiliului Dirigent. Acest consiliu era chemat să organizeze întreaga administrare a teritoriilor de dincolo de Carpați şi să asigure gestiunea până în 1920. În acel moment Consiliul Dirigent a fost dizolvat, iar actul unirii a devenit definitiv.

Preşedintele adunării, George Pop de Băseşti, a citit rezoluția supusă aprobării Adunării Naționale, al cărei text era următorul :

„I. Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie 1918), decretează unirea acestor români şi a tuturor teritoriilor locuite de dânşii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureş, Tisa şi Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus-indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său şi fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare şi la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptățire şi deplină libertate confesională pentru toate confesiunile din stat.

3. Înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obştesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

4. Desăvârşită libertate de presă, asociere şi întrunire; libera propagandă a tuturor gândirilor omeneşti.

5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri desființând fidei-comisurile şi în temeiul dreptului de a micşora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-şi creeze o proprietate (arător, păşune, pădure) cel puțin atât cât să o poată munci el şi familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e, pe de o parte, promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potențarea producțiunii.

6. Muncitorimei industriale i se asigură aceleaşi drepturi şi avantagii cari sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea Națională dă expresiune dorinței sale, ca Congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în aşa chip, ca dreptatea şi libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari şi mici deopotrivă,

iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această Adunare Națională salută pe frații lor din Bucovina scăpați din jugul monarhiei austro-ungare şi uniți cu țara mamă, România.

VI. Adunarea Națională salută cu iubire şi entuziasm liberarea națiunilor subjugate până aici în monarhia austro-ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă şi ruteană şi hotărăşte ca acest salut al său să se aducă la cunoştința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea națională cu smerenie se înclină înaintea memoriei acelor bravi români, care în acest război şi-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea şi unitatea națiunii române.

VIII. Adunarea națională dă expresiune mulțumirei şi admirațiunei sale tuturor Puterilor Aliate, cari, prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui duşman pregătit de multe decenii pentru război, au scăpat civilizațiunea de ghearele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Transilvania, Banat şi Țara Ungurească, Adunarea națională hotărăşte instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând şi pretutindeni față de toate națiunile lumii şi să ia toate dispozițiunile pe care le va afla necesare în interesul națiunii."

Unirea a fost proclamată prin votul acestei rezoluții.

S-a constituit imediat o delegație, având ca misiune să prezinte regelui României hotărârea Adunării Naționale de la Alba Iulia. Membrii săi erau următorii: episcopul Miron Cristea şi episcopul Hossu, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiş şi Caius Brediceanu.

După ce actul de unire a fost prezentat de către primul ministru, Ionel I.C. Brătianu, „Monitorul oficial"[10] a publicat Decretul regal, privind unirea cu Transilvania:

FERDINAND I

Prin grația lui Dumnezeu şi voința națională, rege al României, la toți de față şi viitori sănătate.

„Asupra raportului Preşedintelui Consiliului nostru de Miniştri, Nr. 2171 din 1918,

Luând act de hotărârea unanimă a Adunării Naționale dÂn Alba Iulia,

Am decretat şi decretăm :

Art. I. — Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale din Alba Iulia de la 18 noiembriefi decembrie 1918, sunt şi rămân de-a pururea unite cil Regatul României.

---

10 Nr. 212 din 13/26 decembrie 1918.

Art. II. — Preşedintele Consiliului de Miniştri este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a decretului-lege de față.

Întocmit la Bucureşti, astăzi, 11 [24] decembrie 1918.

(SS) FERDINAND

Cum se poate explica faptul că, pe toată perioda care a precedat Adunarea Națională de la Alba Iulia şi chiar în timpul adunării, maghiarii, în pofida tuturor mijloacelor pe care le mai aveau încă, nu au schițat nici cea mai mică acțiune pentru a opri mişcarea națională română, ale cărei obiective erau clar exprimate?

Armistițiul semnat la Belgrad de către Károlyi, pe 7 noiembrie, lăsase Ungariei dreptul de a păstra — pe lângă forțele de poliție şi jandarmerie — 6 divizii de infanterie şi 2 de cavalerie, ca armată propriu-zisă.

Aceste unități păstrau intact sentimentul național, iar împrejurările dăduseră şovinismului un accent violent de disperare. Deci existau mijloace, iar starea de spirit a maghiarilor era favorabilă unei acțiuni militare împotriva românilor. Şi totuşi, a existat o ezitare, care s-a manifestat prin lipsă de acțiune. Nu exista doar tulburarea anarhică a agitației bolşevice, care a contribuit la pasivitatea guvernului de la Budapesta, limitându-se să încurajeze şi să finanțeze bandele teroriste, ci mai era vorba şi de uimirea care pusese stăpânire pe conducătorii unguri, în fața evenimentelor. Fără doar şi poate, ei nu puteau crede în destrămarea regatului şi se agățau de iluzia că vor putea găsi — cu ajutorul Puterilor Antantei — o formulă de compromis.

După respingerea propunerilor de autonomie, de la Arad, guvernul de la Budapesta a făcut o nouă încercare de a împiedica Adunarea Națională de la Alba Iulia, dându-i din nou lui Jászi Oszkár misiunea de a oferi independența Transilvaniei şi egalitatea naționalităților, în cadrul unei Confederații dunărene.

Cu un aer profund dezolat, Iuliu Maniu a declarat că este îndurerat de faptul că această propunere — care ar fi putut constitui o bază de negocieri — venea prea târziu, când Partidul Național Român îşi exprimase hotărârea de separare completă de Ungaria şi de unire cu România. Însă Partidul Național nu mai putea reveni asupra acestei hotărâri solemne, fără a-şi pierde legitimitatea de a reprezenta națiunea română, care voia, în unanimitate, unirea.

Dar, admițând că, înaintea dezastrului, guvernul ungur ar fi propus ideea de federație — pe baza egalității națiunilor monarhiei dualiste, propunerea ar fi căpătat cu greu credit.

Politica de maghiarizare, asuprirea feudală economică şi politică a naționalităților, conduse cu o tenacitate oarbă, făcea imposibilă încrederea în propunerile maghiare, considerate mincinoase, expediente pentru a câştiga timp, în scopul obținerii unei situații mai bune pe plan internațional.

De altfel, Károlyi putea crede într-o ameliorare a condițiilor armistițiului, dat fiind faptul că generalul Franchet D'Esperey nu era la curent cu stipulările tratatului încheiat între Franța şi România, în 1916, şi nu ştia nici de intențiile Consiliului Suprem aliat cu privire la Cehoslovacia. Trăsese, deci, o linie de demarcație, care modifica foarte puțin fosta linie de frontieră. Grație acestei delimitări, guvernul ungar putea să-şi facă iluzii asupra unei îmbunătățiri chiar a liniei de demarcație, care nu ținea cont de tratatele semnate de România şi, lucru şi mai grav încă, nu lua în considerație principiul de autodeterminare, care trebuia să fie piatra unghiulară pentru viitoarea aşezare a Păcii.

Károlyi a acceptat soluția sugerată de cei din anturajul său: „Vom reuşi să obținem condiții mai bune, făcând puțin bolşevism!"...

Nu surprinde pe nimeni faptul că această soluție a putut fi acceptată de către Károlyi. Dar că un om serios ca Jászi Oszkár a consimțit să adere la această idee, iată un lucru cu adevărat inexplicabil. Numai dacă nu a întrevăzut un alt deznodământ, decât cel al disperării, în fața unei situații neprevăzute precum cea a separării naționalităților de Ungaria. Cum poate explica sociologul ungur atitudinea sa?

Prin instaurarea regimului bolşevic în Rusia, forța de contaminare a revoluției bolşevice devenea irezistibilă, iar pacea urma să nu mai fie încheiată de către guvernul ungar, ci de către republica europeană a Sovietelor.

Lenin îl trimisese la Budapesta ca ambasador pe vechiul său prieten Cristian Rakovski, un revoluționar fanatic, care, între 1905 şi 1918, fusese conducătorul partidului socialist român. Studiase medicina la Paris şi era un intelectual veritabil, iar prin temperament şi formație, un marxist convins. Considera revoluția bolşevică un început al revoluției mondiale.

Doctorul Rakovski l-a determinat pe Jászi Oszkár să creadă că revoluția mondială era în plină desfăşurare şi că bolşevismul avea să se răspândească, asemeni unui incendiu imens, peste toată Europa, demolând rând pe rând, regimurile capitaliste, ca să nu mai existe nici învingători, nici învinşi. Revoluționarul Rakovski avea darul să-şi exprime convingerile printr-o vie elocință. Fără îndoială, l-a convins uşor pe sociologul Jászi Oszkár — care nici măcar nu era un socialist democrat, ci un paşnic burghez liberal radical — sau, pentru a folosi o expresie la modă astăzi, un democrat progresist, formă blândă a liberalismului.

Republica populară, proclamată cu un unanim entuziasm de către națiunea maghiară, era o revanşă a revoluției lui Kossuth, învinsă în 1848 de către Habsburgi. Dar această revoluție nu rezolvase nici una din problemele apărute o dată cu sfârşitul războiului. Ca orice revoluție aflată în faza inițială, revoluția maghiară a suferit şi ea de frebra delirantă datorată excesului de ură. Una din manifestările acestui sentiment a fost îndreptată împotriva armatei. Ca şi în Rusia, ofițerii care îndrăzneau să mai poarte

uniforma erau degradați, maltratați şi bătuți. Era începutul dezmembrării armatei.

Károlyi îl numise ca ministru de Război pe Linder, un colonel care preconiza un fel de pacifism al disperării. El nu era comunist, nici măcar un revoluționar burghez. Dar toate convingerile sale de militar — care înfruntase pericolele frontului — s-au năruit în momentul în care războiul a fost pierdut, creându-i starea de spirit a unui nihilist.

Linder a adresat ofițerilor, reuniți pentru a depune jurământ Republicii, o alocuțiune în care poate fi observată starea de spirit a naționaliştilor maghiari: „Am crezut că idealul nostru, pentru care am luptat, merită sacrificiile făcute. Ca ministru de Război, vă declar că acest ideal era fals. Tocmai s-a născut, victorioasă, o viață nouă, sub auspiciile pacifismului; nu mai vreau să văd soldați!“

Mai puteau ofițerii unguri să ceară soldaților să respecte disciplina, atâta vreme cât aceştia începuseră demobilizarea de capul lor? Chiar un aiurit, cum era Károlyi, aflând de discursul lui Linder, s-a înspăimântat de pacifismul lui anarhic şi l-a destituit. Era o măsură de bun-simț elementar, dar procesul de destrămare a armatei continua prin simpatizanții bolşevici, care formau anturajul lui Károlyi. Totuşi, nu întreaga armată maghiară era anarhizantă. Existau regimentele seleşilor şi ale honvezilor, care păstrau vechea disciplină, fiind refractari la propaganda bolşevică. Însă tocmai aceste calități îi neliniştea pe cei care doreau dezmembrarea armatei.

Guvernul Károlyi a fost ceea ce mai târziu s-a numit un guvern al frontului popular, care întotdeauna s-a dovedit a fi o formă de trecere spre un guvern comunist; deci nu putea fi decât de scurtă durată.

Prima criză a acestui guvern a fost determinată de reforma agrară, acceptată de către toți membrii — burghezi, socialişti şi comunişti. Exista, totuşi, o diferență fundamentală de concepție, în ceea ce priveşte distribuția pământurilor expropriate. Trei sferturi din suprafața Ungariei aparținea unui număr de 300 de mari proprietari. Miniştrii burghezi voiau să dea țăranilor loturi individuale, considerând că această formă va asigura economiei agrare cadre stabile, iar societății, elemente de stabilitate. Pentru miniştrii marxişti, constituirea unei clase țărăneşti — proprietară de pământuri — însemna crearea unui dig de apărare împotriva anarhiei, un obstacol în calea triumfului bolşevismului. Aceşti marxişti primeau instrucțiuni de lucru de la ambasadorul sovietic Rakovski, care a impus principiul exploatării colective, de către asociații de țărani. Károlyi s-a raliat acestui punct de vedere (al socializării pământurilor arabile) şi a acceptat, de asemenea, principiul naționalizării băncilor şi marilor industrii.

Ca urmare a acestei hotărâri, care dădea câştig de cauză marxiştilor bolşevici, miniştrii democrați ai Agriculturii, Războiului şi Afacerilor Interne au demisionat. Probolşevicii voiau să-i dea satisfacție lui Károlyi, numindu-l preşedintele republicii. Consiliul Național maghiar nu avea dreptul să o

facă, această calitate revenind Adunării Constituante. Doar că aceasta, ținând cont de situația dramatică în care se afla Ungaria, nu a putut fi aleasă. Deci Consiliul Național era doar o ficțiune, un reprezentant al agitației străzii. De altfel, pentru militanții bolşevici, acest formalism constituțional nu avea nici o importanță, din moment ce ei dețineau puterea.

Károlyi era convins că fericirea poporului maghiar începea să se realizeze chiar din ziua în care el s-a instalat la Palatul regal de la Buda (Budapesta), în calitate de preşedinte al Republicii. Era încântat că îşi putuse împlini ambiția supremă; bolşevismul se pregătea să preia puterea în Ungaria. De îndată ce organizarea feudală a Ungariei a intrat în criză, a început să fie favorizat procesul de anarhizare rapidă a statului. În acest proces de anarhizare şi de creare spontană de grupuri revoluționare intra în joc şi coeficientul temperamentului național. La maghiari, odată declanşate, pasiunile capătă o intensitate de uragan.

În momentul în care Károlyi s-a instalat la Palatul regal din Budapesta — fericit că-şi putuse satisface ambiția — bolşevismul se pregătea să obțină supremația în Ungaria.

În martie 1917, când a izbucnit revoluția, în Rusia, mai exact în Siberia, se aflau mai mult de un milion de prizonieri, dintre diferitele naționalități ale Europei centrale: germani, cehi, polonezi, slovaci, unguri, croați, sârbi din Bosnia sau Herțegovina şi români. După primele momente de confuzie, la începutul lunii mai 1917, propaganda bolşevică a început să activeze printre aceşti prizonieri, recrutând agenți şi formând nuclee care, la întoarcerea lor acasă, trebuiau să pună bazele partidului revoluționar bolşevic.

Printre prizonieri, această propagandă a avut cel mai mare succes în rândurile ungurilor. Propaganda bolşevică s-a întins asupra lor, ca un incendiu într-o mirişte de grâu. Maghiarii au aderat sincer, în momentele cele mai critice şi nu printr-un calcul oportunist. Devotamentul acestor neofiți ai revoluției a salvat regimul sovietic.

Printre prizonierii maghiari, Radek l-a remarcat pe cel mai intransigent partizan al revoluției totale, ale cărui convingeri se hrăneau cu ură. Numele său este Béla Kun. Fusese un reporter neînsemnat: fără talent, lipsit de spirit inventiv, care încercase, fără succes, să-şi facă un nume în presa de la Budapesta. Dându-şi seama că îi lipseau calitățile necesare reuşitei, s-a întors la Cluj, dar nici acolo nu a avut noroc. Avea, în schimb, deghizat în ziarist, unele calități care îl făceau util serviciilor de informație ale poliției. Mai târziu, în 1920, au putut fi culese impresiile pe care acest dictator bolşevic le-a lăsat în cercurile de presă, pe vremea când îşi făcea ucenicia de reporter.

În redacțiile ziarelor unde lucrase, în afara unei impresii de mediocritate, mai lăsase şi amintirea de agent informator al poliției. Pe când

lucra ca reporter, reuşise să ajungă secretar al unei societăți de ajutor mutual a muncitorilor. Dar Béla Kun avea un sentiment de aversiune față de anumite prejudecăți burgheze privind corectitudinea şi contabilitatea. Acesta este motivul pentru care practica deturnarea de fonduri, atunci când se ivea ocazia. Din păcate, membrii societății muncitorilor împărtăşeau prejudecățile reacționare privind contabilitatea şi astfel se explică faptul că au descoperit operațiunile financiare ale lui Kun Béla, care îşi însuşise anumite sume. Nemulțumindu-se doar să se debaraseze de el, au depus plângere la Parchet împotriva lui. În luna iulie 1914, ziarele din Cluj au făcut publice matrapazlâcurile viitorului dictator. Cu siguranță n-ar fi scăpat de condamnare, dacă procesul ar fi putut să-şi urmeze cursul. Dar mobilizarea a suspendat ancheta Parchetului, fiindcă Béla Kun, odată prezentat la regiment, a fost trimis pe frontul de est.

În vara anului 1916, a căzut prizonier şi a fost trimis în Siberia, în lagărul de prizonieri de la Tomsk.

Suficient de inteligent, el a înțeles că, în situația în care se afla, era important să învețe limba rusă, pentru a putea citi ziarele şi a fi la curent cu evenimentele care suprimaseră dictatura țaristă în Rusia, în luna martie 1917. Reuşise să învețe rusa destul de bine pentru a putea susține o conversație; de altfel, era folosit, uneori, ca interpret în lagărele de prizonieri. Citind ziarele, el ajunsese la concluzia că partidele democrat-liberale vor fi măturate de partidul extremist al revoluției aflate în desfăşurare.

În lagărul de la Tomsk, Radek îl remarcase pe Béla Kun, intuind în el pe cel mai indicat om pentru a deveni agentul bolşevicilor printre prizonieri. Avea o figură antipatică, ochii îi erau bulbucați precum cei ai broaştelor, gura imensă, încadrată de buze groase şi de nişte urechi mari şi clăpăuge.

Forța sa de persuasiune nu depăşea câtuşi de puțin abilitatea malignă a unui băcan. În ceea ce priveşte cultura sa revoluționară, ea se rezuma la lectura câtorva broşuri de propagandă socialistă. Această sumară pregătire era compensată de o mare impertinență şi încredere în sine însuşi, şi o egală lipsă de scrupule.

Atunci când făcea propagandă printre prizonierii unguri, i se puteau remarca violența vocabularului, temperamentul şi mimica, toate lăsând impresia de fanatism, ură şi elocință revoluționară mediocră. Ales de către Radek, Béla Kun a devenit propagandistul partidului bolşevic. A fost o ocazie unică pentru el de a ieşi din anonimat şi de a putea îndeplini un rol oarecare. I-a propus lui Radek publicarea unei reviste săptămânale, în limba maghiară, intitulată „Socialismul internațional", pentru care a primit o subvenție de 20.000 de ruble; era primul pas pe care îl făcea, un pas decisiv.

Îşi dădea seama că, în primele faze ale unei revoluții, sunt acceptate cu uşurință inițiativele individuale sau propunerile îndrăznețe.

În timpul înaintării trupelor germane în Ucraina, Béla Kun a propus să i se încredințeze constituirea unui batalion internațional. Propunerea a fost acceptată : Béla Kun începuse propaganda, dar recrutarea nu a obținut succesul scontat, chiar dacă demersurile întreprinse fuseseră completate cu o sumă de 150 de ruble pentru fiecare voluntar. Din cei treizeci de voluntari care au primit această sumă, doar opt au rămas alături de Béla Kun. Insuccesul nu l-a descurajat însă; nu avea decât treizeci de ani iar ambiția îi era sufeținută de energia disperării. A plecat la Petrograd, unde a reuşit să devină unul dintre intimii lui Lenin, care fusese impresionat — nu atât de calitățile sale, cât de extraordinara sa capacitate de ură şi violență, prin care îşi exprima resentimentele față de tot ce reprezenta clasa dominantă.

Lenin era prea îmbibat de lecturile sale, ca să nu aprecieze valoarea dinamică a temperamentelor pline de ură în acțiunea revoluționară. Iar Béla Kun — în lipsă de idei — avea o atât de mare rezervă de ură, încât se putea lipsi de formele savante ale dialecticii marxiste.

Béla Kun i-a sugerat lui Lenin convocarea unui congres al prizonierilor de război. Ideea a fost acceptată, iar Béla Kun a primit suma de 50.000 de ruble pentru organizarea congresului. Acesta a avut loc în februarie 1918. Verificându-se cheltuielile, s-a descoperit că fostul secretar al Socieității de ajutor reciproc a muncitorilor păstrase acelaşi dispreț pentru regulile de contabilitate. Când, într-o şedință a comitetului organizator al congresului, Béla Kun a fost tratat drept escroc, calificativul nu l-a impresionat. Dar, lucru şi mai surprinzător, nu a pierdut, doar pentru atât, creditul de care se bucura pe lângă Lenin. Şeful partidului bolşevic vedea, probabil, în această lipsă de scrupule o calitate revoluționară.

În timpul dezbaterilor congresului prizonierilor, s-a votat o moțiune, prin care se cerea crearea unui curs de agitatori bolşevici, destinați țărilor unde aceşti prizonieri aveau să se întoarcă. Pentru Lenin, care evalua după acțiuni stările şi spiritul prerevoluționar — creat prin suferințele acumulate în timpul războiului —, un asemenea curs avea o importanță capitală. El pregătea, pentru viitor, cadre ale revoluției bolşevice în Europa.

Jacques Sadoul, primul francez care a aderat la partidul comunist asistase şi el la congresul prizonierilor. În 1919, el a publicat o lucrare, *Notes sur la révolution bolchevique* (Note asupra revoluției bolşevice), cu o prefață de Henri Barbusse.

Este ciudat cum Béla Kun, având o atât de modestă pregătire intelectuală, fără cunoştințe — nu aprofundate, dar nici măcar sumare ale marxismului —, ignorând complet opera lui Lenin, a putut, totuşi, să pună mâna pe această şcoală de pregătire a agitatorilor bolşevici, alături de un alt prizonier ungur, pe nume Perlstein, cu o pregătire intelectuală la fel de precară. Se poate bănui că Lenin nu a fost străin de această afacere.

Şcoala avea mai multe secţii, fiecare dintre ele primind o subvenţie de 60.000 de ruble. Béla Kun îşi mai păstrase şi organizarea Federaţiei trupelor comuniste, formate în străinătate, şi care constituia embrionul viitoarelor brigăzi internaţionale.

Dezmembrarea Imperiului habsburgic, ca şi revoluţia din Ungaria — fenomen pe care Béla Kun îl aştepta cu nerăbdare — s-au produs în luna octombrie a anului 1918. Şi, în vederea întoarcerii sale, a constituit o echipă de medici şi infirmiere, partizani ai revoluţiei bolşevice. Când a auzit de proclamarea Republicii populare în Ungaria, Lenin i-a încredinţat misiunea de a accelera procesul de trecere de la republica burghezo-democratică la republica social-comunistă.

La plecare, lui Béla Kun i s-au dat 300.000 de ruble, pentru a acoperi primele cheltuieli necesare agitaţiei comuniste. În acelaşi timp, Crucea Roşie rusească de la Viena a primit instrucţiuni de a-i pune la dispoziţie orice sumă ar avea nevoie pentru intensificarea agitaţiei.

Béla Kun a recunoscut mai târziu că a primit, în curs de patru luni, 12 milioane de ruble. Pentru a-şi da importanţă, el a sosit în Ungaria sub numele de „comandantul Sebastian, prizonier de război".

Actele de identitate îi fuseseră fabricate de către serviciile bolşevice. Béla Kun studiase suficient în cadrul cursurilor de agitaţie bolşevică, pentru a putea face o expertiză a situaţiei socio-politice din Ungaria.

Situaţia social-economică din Ungaria nu fusese într-atât de contaminată, încât evoluţia democrat-naţionalistă să fie transformată într-o revoluţie bolşevică, şi, astfel, să fie proclamată republica roşie.

Vechea structură rămăsese intactă, în ciuda anarhiei create de Károlyi şi de anturajul său; agitaţia se limita doar la Budapesta şi la alte câteva centre industriale. Misiunile încredinţate lui Béla Kun erau atât de importante, încât Lenin a trimis la Budapesta un supraveghetor, în persoana lui Rakovski. Prin superioritatea culturii sale şi prin inteligenţa sa, dr. Rakovski exercita o puternică influenţă asupra lui Károlyi, la nevoie putând să-l protejeze pe Béla Kun, simplu agent de execuţie a instrucţiunilor primite prin ambasada Ungariei la Petrograd.

Pentru a bolşeviza Ungaria, Béla Kun şi-a început activitatea prin publicarea unui ziar numit „Vörös Ujság" (Ziarul roşu), care nu a avut nici un succes. Dorind să scrie editorialul în fiecare zi, dar neavând talent, nu putea câştiga pe nimeni, iar violenţele sale verbale nu impresionau deloc. Lipsa de iniţiativă şi de căldură a convingerilor (pe care, de altminteri, nici nu le avea) făcea ca editorialele sale să fie de o monotonie obositoare. Instigarea la asasinate, ca şi ameninţările nu impresionau pe nimeni, nu erau luate în serios.

Sindicatele muncitoreşti — care îi ştiau trecutul — îi erau în mod categoric ostile. Toţi muncitorii erau socialist-democraţi, deci adversari ai unei agitaţii fără nici un schelet doctrinar.

Căpitanul Czerniak, care se autoproclamase preşedintele Sovietului Soldaților (organizație formată din dezertori), îi era ostil lui Béla Kun, pe care-l considera un potențial adversar. Toate unitățile garnizoanei din Budapesta erau supravegheate de oamenii de încredere ai lui Czerniak, defavorabili bolşevismului. Pentru a accelera ritmul revoluției şi a transforma anarhia într-o acțiune subordonată unei idei, Béla Kun a primit instrucțiuni să atragă la cauza sa câteva regimente din preajma Budapestei.

Pe 1 ianuarie 1919, în fruntea unei armate de o mie de oameni — un amestec de evadați din închisori, prizonieri ruşi, soldați dezertori care rătăceau pe străzile Budapestei —, Béla Kun a intrat în curtea unei cazărmi. A ținut un discurs prin care îi incita pe soldați la insurecție. Dar, în loc de aplauzele şi aclamațiile la care se aştepta, a fost primit cu focuri de armă. După o scurtă încăierare, grupul lui Béla Kun a fost împrăştiat. Prudent, Béla Kun a fugit încă de la primul foc! Fără a se descuraja, s-a dus într-o altă cazarmă. Acolo, însă, soldații nu au mai recurs la arme, ci au crezut de cuviință că-i mai bine să-i aresteze; ceea ce au şi făcut... Rakovski a fost informat de îndată, iar cei din anturajul lui Károlyi s-au pus în mişcare, căci li se atrăsese atenția că Béla Kun era unul dintre oamenii lui Lenin.

Doctorul Pogány Józseph făcea şi el parte din anturajul lui Károlyi, asupra căruia avea un mare ascendent. El este cel care organizase asasinarea lui Tisza, cu acordul lui Károlyi. Complicii sunt nişte debitori exigenți! Béla Kun a fost elberat şi a plecat în regiunea din nordul Carpaților, cunoscută mai târziu sub numele de Ucraina subcarpatică. Şi-a răzbunat înfângerea declanşând revoluția bolşevică într-un centru de mică importanță, Salgótarjan. Nişte rude ale lui Béla Kun, care țineau crâşme în această regiune, l-au ajutat să-i înfierbânte pe muncitori cu băutură, mult mai convingătoare decât propriile-i discursuri.

Orăşelul Salgótarjan a fost prădat şi terorizat timp de trei zile. Încurajat de această mică experiență, Béla Kun s-a reîntors la Budapesta, unde a organizat o lovitură ce avea drept scop să creeze panică în rândurile burgheziei şi să-i confişte principalul mijloc de apărare: presa.

Cu o mie de salariați bolşevici, i-a fost uşor să suprime toate ziarele burgheze, luându-le cu asalt clădirile şi distrugându-le tipografiile. Nimeni nu prevăzuse această lovitură; fără a fi păzite, tipografiile au putut fi devastate; burghezia era redusă la tăcere.

Pentru această perioadă de teroare, de până la căderea lui Béla Kun, este impresionantă absența oricărei reacții din partea burgheziei maghiare, incapabile să schițeze fie şi cel mai mic gest de rezistență. Lipsa oricărei rezistențe, ca şi tendința de a evita o luptă dusă cu aceleaşi unelte au încurajat întotdeauna îndrăzneala forțelor revoluționare, dovedind cât de uşor sunt de atins obiectivele propuse. Comuniştii au avut şi mai au încă un adversar: social-democrații. În Ungaria, însă, acest partid era temeinic organizat şi puternic susținut de sindicate.

În mod logic, lupta pentru cucerirea puterii trebuie să antreneze atacul împotriva ziarului social-democraților ,,Népszava“, al cărui director era ministrul Comerțului. De data aceasta, însă, tipografia şi clădirea ziarului erau păzite de muncitori, care erau hotărâți să dea o lecție bandelor lui Béla Kun. Lupta a luat sfârşit prin fuga mercenarilor, iar Béla Kun a fost transportat la spital.

Toate aceste evenimente şi, în special, ultimul insucces l-au convins pe Rakovski să lichideze frontul popular, şi să instaureze republica bolşevică.

În anturajul lui Károlyi exista un ziarist, Kramer-Kery, ce avea un puternic ascendent asupra sa. Înzestrat cu o inteligență foarte vie, Kery mânuia cu uşurință sofismele, ascunzând astfel afirmațiile cele mai absurde prin false analogii cu Istoria, pentru a putea justifica sugestiile pe care le avansa.

Preşedintele Károlyi l-a trimis în Elveția, pentru a face un studiu asupra situației internaționale. La întoarcere, Kery i-a prezentat un raport care demonstra că întreaga construcție a statelor burghezo-capitaliste se clătina sub asaltul maselor bolşevizante. A reuşit să-l convingă pe Károlyi că situația în Europa era de aşa natură, încât o singură scânteie ar fi fost de ajuns ca să provoace erupția vulcanului revoluționar. Vulcan ce ar fi acoperit — sub lava incandescentă a bolşevismului — întreaga societate burghezo-capitalistă.

Rolul hotărâtor în istorie îi revenea lui Károlyi; el trebuia să devină un nou Attila al Europei intrate în putrefacție. Pentru asta, era de ajuns să fie incendiat totul, iar bolşevismului să-i fie dat drumul să se năpustească asupra Occidentului. Ținând seamă de inteligența mediocră a lui Károlyi şi de imensa lui vanitate, ispita era puternică. Ea era favorizată şi de o comunicare a Consiliului Suprem aliat, adresată Preşedintelui Republicii ungare, prin care se comunica faptul că acest Consiliu autorizase România să depăşească cu 100 de kilometri linia de demarcație fixată în mod arbitrar de către generalul Franchet d'Esperey, care nu cunoştea tratatele secrete semnate de Brătianu şi de aliați, în august 1916. Acestei retrageri a trupelor maghiare, trebuia să i se adauge, de asemenea, crearea unui spațiu neutru, având o adâncime de 75 de kilometri şi o lungime de 300 de kilometri, în care nici un soldat român sau ungur nu avea dreptul să pătrundă.

Primind acest ultimatum al Consiliului Suprem, transmis prin locotenent-colonelul Vix, în 20 martie 1919, Károlyi a convocat Consiliul de Miniştri, pentru a lua o hotărâre. Locotenent-colonelul Vix a asistat la această reuniune.

Ca urmare a comentariului făcut de Böhm, ministrul de Război, comentariu de o violență jignitoare la adresa hotărârii Consiliului Suprem, Vix s-a retras, lăsând Consiliului de Miniştri posibilitatea să decidă în deplină libertate.

Ținând seama de ultimatum, Károlyi a crezut că singura soluție acceptabilă era cea a lui Kramer-Kery. Spre a evita orice ezitare din partea lui Károly şi a forța luarea unei hotărâri, statul său major l-a lăsat să creadă că o armată rusească înainta spre Carpați. Colonelul Stromfeld, viitor comandant al armatei roşii, a redactat un raport în care descria, în termeni militari, cu indicații asupra etapelor parcurse, înaintarea ruşilor. Aceasta era suficient ca să-l determine pe Károlyi să execute ultimul act politic necesar instaurării regimului bolşevic.

La 21 martie 1919, dimineața, Adunarea membrilor sovietelor de soldați şi muncitori a anunțat întronarea dictaturii proletariatului maghiar. Statul-major a considerat că sosise momentul favorabil folosirii „comoției" naționale provocate de publicarea ultimatumului dat de Consilul Suprem al Aliaților.

Mai rămânea de îndeplinit ultima operațiune: demisia lui Károlyi. Această misiune i-a fost încredințată lui Kery, care, pentru a evita orice ezitare, l-a prevenit pe Károlyi că Budapesta era în întregime partizana bolşevismului şi că o încercare de rezistență putea avea urmări tragice. Expeditiv, Kery a redactat proclamația prin care se lichida interimatul lui Károlyi. Când i-a fost prezentată proclamația, Károlyi a ezitat, dar Kery a rămas impasibil. Actul nu a fost semnat de către preşedinte, ci de secretarul său particular, Simony. Nefericitul figurant se găsea în fața faptului împlinit.

Fraza finală a proclamației era categorică: „Eu, preşedintele provizoriu al Republicii Populare Maghiare, ca urmare a hotărârii conferinței de la Paris, mă adresez proletariatului mondial pentru a obține ajutor şi dreptate. Demisionez şi încredințez puterea proletariatului maghiar."

Această proclamație a fost transmisă la radio în lumea întreagă, iar ziarele au difuzat-o imediat la Budapesta. Károlyi era demis şi nu mai putea face nimic. Operațiunea fusese făcută cu o rapiditate şi o precizie impresionante.

Béla Kun cucerise puterea. El a instalat Consiliul executiv al sovietelor, desemnându-l ca preşedinte pe Garbai Sándor, un personaj complet obscur. Pentru sine şi-a păstrat doar postul de comisar pentru Afacerile Externe. Conducerea politică rămânea însă, de fapt, tot în mâna lui.

Acest guvern revoluționar al comisarilor poporului s-a grăbit să comunice maghiarilor şi întregii Europe alianța sa cu guvernul sovietic de la Petrograd, ca şi intenția de a declara război statelor burgheze, pentru a impune dictatura proletariatului internațional. Rusia sovietică înregistra în acel moment întâiul său succes european.

Situația României se agravase sub o dublă amenințare: una venea dinspre Tisa, cealaltă dinspre Nistru. Consiliul Suprem al Aliaților hotărâse blocada asupra Ungariei, dar lui Béla Kun nici nu i-a păsat.

Delegația română de la Paris a solicitat ajutorul Consiliului Suprem în lupta împotriva forțelor bolşevice, dar Consiliul nu înțelegea situația Europei centrale. România cerea autorizația să ocupe, cu propriile mijloace, teritoriile care îi aparțineau, dar nu a obținut nici autorizația, nici concursul solicitat. Aliații păreau dispuşi să înceapă negocierile cu guvernul lui Béla Kun, ceea ce era şi mai grav. Mai ales Statele Unite ale Americii, complet dezorientate, ignorând total problemele Europei, nu vedeau în această afacere decât o intrigă a partidului militarist francez, al cărui şef era Foch şi care îl avea ca reprezentant în România pe generalul Berthelot. SUA mai credeau că, în spatele Consiliului Suprem, Clemenceau urzea toate acele operațiuni în scopul de a consolida pozițiile franceze în Europa centrală şi în Balcani.

Generalul Bliss, delegatul militar al SUA la Paris, considera că intrigile ungurilor reprezintă cea mai mare amenințare pentru conferință şi sfătuia ca aceste intrigi să fie dejucate prin mijloace paşnice. Lipsit de înțelegere, Consiliul Suprem a hotărât să fie trimis la Budapesta generalul sud-african Smuts, pentru a negocia cu Béla Kun. Astfel, se recunoştea implicit legalitatea guvernului creat de Lenin.

Pe 4 aprilie 1919, generalul Smuts i-a cerut lui Béla Kun, în numele Consiliului Suprem, retragerea benevolă a trupelor maghiare, pe o linie care era aproximativ aceea prevăzută de tratatul de alianță din 1916. În schimb, generalul îi promitea lui Kun Béla ridicarea blocadei, un ajutor în aprovizionare, precum şi o atitudine binevoitoare în problemele economice şi în cele privind delimitarea granițelor cu România, Iugoslavia şi Cehoslovacia. O asemenea propunere de tranzacție nu era de natură să-l înduplece pe Béla Kun, ci mai degrabă să-i stimuleze îndrăzneala. Pe bună dreptate, propunerea i se părea un semn de slăbiciune din partea celor care o avansaseră, care îi permitea să ridice pretenții şi mai mari. Drept urmare, el a cerut aliaților să oblige România să se retragă pe linia râului Mureş. Misiunea generalului Smuts a eşuat şi situația a rămas neschimbată. După toate aparențele, Béla Kun era informat că România avea o poziție critică în rândul membrilor Consiliului Suprem.

André Tardieu, membru al delegației franceze la Conferința de pace şi preşedinte al comisiei care se ocupa de problemele României, i-a mărturisit lui Saint-Aulaire: „Mă străduiesc din răsputeri să determin recunoaşterea lui Brătianu şi a României ca aliat. Împotriva mea sunt: Clemenceau, care nu îi iartă armistițiul; Wilson, care declară că nu cunoaşte tratatul nostru de alianță, precum şi toți juriştii pentru care pacea de la 9 mai cu Germania a absolvit România de calitatea sa de aliat. Până acum, mi-am irosit timpul ca să le demonstrez că această pace nu îi poate fi potrivnică, nici din punct de vedere moral, nici politic (pentru că marii aliați au aprobat-o) şi nici juridic, dat fiind faptul că regele nu a sancționat-o niciodată şi că a mobilizat din nou forțele militare, o dată cu primele contacte cu armata din

Salonic. Într-un cuvânt, în numele Dreptului, se comite o mare nedreptate, dorindu-se ca România să fie pedepsită pentru propriile ei nefericiri, de care sunt responsabili aliații. Noi înşine suntem vinovați, fiindcă nu ne-am respectat angajamentele la Salonic şi apoi, dacă nu chiar mai ales, Rusia, prin incredibila ei trădare."

Saint-Aulaire adăuga spuselor lui Tardieu aceste reflecții: „În urma acestui război al Dreptului, România a suferit cel mai mult dintre toți aliații noştri şi a fost cea mai rău tratată. Consiliul Suprem nu putea — fără să renunțe la principiul său esențial, care este cel al naționalităților — să împiedice România să-l aplice prin realizarea Unirii."

Această atitudine a Consiliului Suprem era cu atât mai aberantă cu cât, la întrunirea Adunării Naționale de la Alba Iulia, românii din Transilvania şi Ungaria votaseră, în unanimitate, unirea cu România, la 1 decembrie 1918, întemeindu-se pe faimoasa declarație a preşedintelui Wilson. Contradicțiile marilor puteri trec însă fără a fi observate. Contele de Saint-Aulaire făcea, cu tristețe, următoarea afirmație: „Nu se ține deloc seamă de angajamentul luat față de România, când, spre a fi antrenată în război, i s-a promis că va fi tratată aidoma celorlalți aliați." Béla Kun urma să uşureze ieşirea României din acest impas.

O revoluție este cu atât mai violentă cu cât îşi datorează victoria acțiunii unei minorități, îndrăznelii care i-a permis cucerirea puterii printr-un atac neaşteptat, şi nu hotărârii majorității naționale. Béla Kun era conştient de lipsa de adeziune a maselor şi de ostilitatea aproape unanimă a țării. Pentru el, singurul mijloc de a se menține la putere era teroarea. Nu avea altă soluție de a-i câştiga pe maghiari, decât printr-un naționalism agresiv, care presupunea războiul pentru apărarea integrității Ungariei. De aceea, Béla Kun a ordonat în grabă mobilizarea, pentru a-i ataca pe români şi pe cehoslovaci.

Începând din octombrie 1918 şi până la 1 mai 1919, Béla Kun şi partizanii săi se înverşunaseră să lichideze armata şi să-i umilească pe ofițeri. Dar o armată distrusă din punct de vedere al disciplinei militare şi al spiritului patriotic nu putea aplica o politică de agresiune. Béla Kun, ca şi stăpânul şi protectorul său Lenin, nu se temea de contradicții, dacă circumstanțele o cereau. A apelat deci la ofițerii de carieră, adresându-li-se —- nu în numele solidarității cu revoluția bolşevică — ci în numele patriotismului maghiar. Acest apel a avut un puternic ecou. Dovada constă în faptul că trupele maghiare s-au luptat cu disperare pentru a opri înaintarea armatei române, al cărei obiectiv era Budapesta.

Valoarea combativă a unei armate este dată nu doar de moralul ofițerilor şi soldaților, ci şi în mare măsură de cel al înaltului ei comandament. Orice război este şi un duel între conducerile armatelor care se înfruntă. Béla Kun l-a numit ca şef de stat-major pe colonelul Stromfeld, ofițer de carieră, dar care nu era, cu nici un chip, la înălțimea misiunii ce-i

fusese încredințată. Un ofițer mediocru, a cărui singură valoare consta că trecuse cel dintâi, în secret, de partea lui Béla Kun. Din punct de vedere al comandamentului, superioritatea se afla în tabăra română.

Fiindcă Béla Kun declanşase ofensiva împotriva României, Consiliul Suprem nu îi mai putea împiedica pe români să se apere.

În seara zilei de 1 mai, după o ofensivă de două săptămâni, armata română se afla pe malul stâng al Tisei. Pe 2 mai, Béla Kun a încercat să stabilească un contact direct cu România, propunând pacea prin intermediul locotenent-colonelului Werth de Szolnok, pe baza recunoaşterii, fără rezerve, a pretențiilor teritoriale ale românilor. În schimb, el cerea ca românii să oprească ostilitățile şi să nu intervină, sub nici o formă, în afacerile interne ale Ungariei. Propunerea era, în aparență, ispititoare. Putea înşela pe un om politic timorat, căci pe 30 aprilie, Pichon, ministru al Afacerilor Externe francez, îi comunicase lui Brătianu, în numele Consiliului Suprem, interdicția de a înainta spre Budapesta. Primul ministru român a răspuns: „Înaintarea spre Budapesta nu va avea loc decât în interesul general şi în deplină înțelegere cu aliații, care o vor considera un adevărat serviciu pe care ei înşişi ar fi trebuit să-l ceară."

Ne putem întreba pentru ce motiv Brătianu nu a acceptat propunerile făcute de Béla Kun pe 2 mai, care prezentau avantajul de a trata direct cu Ungaria problema frontierelor, evitând astfel intervenția Consiliului Suprem? În primul rând, el a considerat că această acceptare ar fi fost un act dezonorant şi neoficial față de aliați şi, în al doilea rând, că o astfel de pace ar fi implicat recunoaşterea de către România a unui guvern de aventurieri.

Deşi, pentru înaltul Comandament român, cucerirea Budapestei ar fi fost o operațiune uşoară, Brătianu a oprit totuşi armata pe malurile Tisei. Era convins că Béla Kun va interpreta această încetare a ofensivei ca pe un semn al lipsei de suflu al armatei române. Plecând de la această convingere, se putea presupune că Béla Kun va ataca. În acest caz, ocuparea Budapestei era justificată.

Armata română stabilită pe Tisa a organizat un front militar al cărui dispozitiv de acoperire avea cele două flancuri asigurate, la nord de către trupele cehoslovace, în regiunea Munkacz, iar la sud de către unitățile franco-sârbe, care ocupau Banatul.

Pentru a da satisfacție naționalismului maghiar, Béla Kun avea nevoie de o victorie în zona granițelor. Cu românii avusese o experiență amară, aşa că şi-a îndreptat privirile către Cehoslovacia a cărei armată de-abia începuse să se înfiripe. O victorie i-ar fi deschis un culoar către Rusia bolşevică — colaboratoare, aceasta, a lui Béla Kun în lupta împotriva românilor pe care îi hărțuiau în Basarabia prin intermediul unor bande înarmate.

Trupele maghiare, sub comanda ministrului de Război, Böhm, i-au înfrânt pe cehoslovaci. Pentru a face față pericolului ce amenința flancul

trupelor române din Maramureş, un detaşament românesc a ocupat linia Csap-Munkacs, prelungind-o către defileurile Körömezo şi Jablanicza din Carpaţi, locuri de trecere între Galiţia şi Maramureş. La rândul ei, a 8-a divizie română din Bucovina a ocupat Colomeea. Prin aceste operaţii, legătura maghiarilor cu bandele ucrainiene bolşevice era întreruptă.

Noul stat, Cehoslovacia, se bucura de simpatia Consiliului Suprem, care se îngrijorase de înfrângerea suferită. În mod logic, Consiliul ar fi trebuit să dea României un mandat de înaintare şi de ocupare a Budapestei. În loc de asta, însă, s-a mărginit să înceapă din nou tratativele cu guvernul maghiar. Nemulţumit de această eroare şi indispus de actele de rezistenţă ale delegaţiei române la conferinţa de pace, Consiliul Suprem a găsit de cuviinţă să le reproşeze românilor, în chip de pretext, că au înaintat până la Tisa, fără consimţământul Aliaţilor, şi le-a cerut să-şi retragă trupele.

Brătianu a răspuns că rămânerea sub arme a unei ţări depinde de trei factori: soliditatea graniţelor, puterea vecinilor şi bunele relaţii întreţinute cu aceştia. Ţinând seamă de toate aceste elemente, România era obligată să-şi păstreze armata intactă. Ea nu putea intra în tratative cu Béla Kun — aşa cum i-o cerea Consiliul Suprem — pentru că acesta nu reprezenta un guvern cu care să se poată discuta. Béla Kun nu gândea şi nu acţiona decât ca să păcălească guvernele cu care întreprindea negocieri, în scopul de a câştiga timpul necesar stabilirii legăturii cu Rusia sovietică, ceea ce, dată fiind situaţia, nu doar din Europa centrală, ci şi din Germania, ar fi favorizat crearea unei stări de lucruri foarte gravă pentru ţară.

Este de neînţeles „ieşirea" preşedintelui conferinţei pentru pace, Clemenceau — atât de sever în privinţa României, pe care o acoperea cu reproşuri —, care i-a adresat lui Béla Kun o telegramă, pe 7 iunie 1919, spre a-l admonesta în legătură cu atacul dezlănţuit împotriva cehoslovacilor, chiar în momentul când „guvernele aliate şi asociate erau pe punctul de a convoca la Paris, în faţa Conferinţei de pace, pe reprezentanţii guvernului maghiar, pentru a le cunoaşte punctul de vedere despre adevăratele graniţe ale Ungariei". Conţinutul acestei telegrame era foarte diferit de răspunsul dat de Franchet d'Esperey delegaţiei maghiare conduse de Károlyi, care venise la Belgrad pentru semnarea armistiţiului.

Clemenceau, „Tigrul", era de-a dreptul linguşitor atunci când, pentru a le arăta maghiarilor întreaga sa bunăvoinţă, le-a mărturisit că „oprise în două rânduri armatele române care depăşiseră liniile de armistiţiu şi apoi zona neutră, indicându-le să nu continue înaintarea spre Budapesta şi că, pe de altă parte, lăsase armatele sârbă şi franceză la graniţa cu Ungaria". Clemenceau a cerut maghiarilor să înceteze imediat atacurile împotriva Cehoslovaciei şi să dea un răspuns afirmativ în acest sens, într-un răgaz de patruzeci şi opt de ore. În caz contrar, el ameninţa că guvernele aliate şi asociate vor lua măsuri severe pentru a sili Ungaria să înceteze ostilităţile şi să le respecte ordinele.

Această inexplicabilă telegramă a „Tigrului“ era pentru Béla Kun, fără îndoială, o victorie politică. Cu abilitate, aceasta a încercat să profite de ocazia neaşteptată ce i se ivise şi a răspuns cu o inocență actoricească: „că el doreşte să trăiască în pace şi prietenie cu vecinii; că nu a atacat Cehoslovacia şi că ia act cu plăcere de intenția puterilor aliate şi asociate de a invita Ungaria la Conferința de pace“.

Consiliul celor Patru a convocat la o conferință, în 10 iunie 1919, pe reprezentanții României şi ai Cehoslovaciei: Brătianu, Mişu, Kramarz şi Beneš. În termeni extraordinar de duri, Wilson, Lloyd-George şi Clemenceau au imputat delegaților români şi cehi calamitățile abătute asupra Ungariei şi dificultățile împotriva cărora aceasta lupta atunci. După ei, România era responsabilă pentru demisia lui Károlyi şi pentru instaurarea bolşevismului în Ungaria. România mai era vinovată şi de faptul că depăşise limitele fixate de către puterile aliate şi că pătrunsese până la Tisa, pe un teritoriu pur maghiar. În consecință, i se cere imperios retragerea trupelor româneşti de pe frontiera româno-maghiară fixată de Conferință.

Răspunsul lui Brătianu a fost energic şi plin de demnitate, punând Consiliul Suprem în fața propriilor responsabilități. Conducătorul delegației române a explicat că trecerea puterii din mâinile lui Károlyi în cele ale lui Béla Kun nu a fost decât un şantaj asupra Aliaților.

Trupele româneşti s-au oprit doar la Tisa, pentru că acest râu este singura linie a câmpiei ungare, care, din punct de vedere militar, oferă o apărare reală împotriva atacurilor duşmanilor. Aliații înşişi şi-au dat seama de această necesitate, atunci când au ocupat teritoriul german până, la Rin. Guvernul român nu îşi putea asuma responsabilitatea retragerii trupelor de pe Tisa, atâta vreme cât ignora garanțiile date de Ungaria în vederea evitării conflictelor viitoare. În plus, Consiliul Suprem vorbea de frontierele României cu Ungaria, fără ca guvernul român să aibă cunoştință de existența vreunei linii de frontieră; până la 10 iunie, acest lucru nu constituise subiect de discuție. Brătianu a obligat Consiliul să-şi recunoască greşeala; apoi, Consiliul Suprem a comunicat delegațiilor române, cehoslovace şi sârbe noile frontiere dintre țările lor şi Ungaria.

Pe 13 iunie, Clemenceau a trimis o notă comună guvernelor din Ungaria, România şi Cehoslovacia, prin care prietenii şi duşmanii erau chemați, pe acelaşi ton cominatoriu, „să pună capăt oricărei ostilități inutile”. Nota avertiza guvernele acestor trei state că „noile frontiere nu vor fi modificate cu nimic de accidentele momentane ale ocupației militare şi că nici un stat nu va fi recompensat printr-o sporire a teritoriului, pentru faptul de a fi prelungit ororile războiului”.

Nota se încheia cerând „forțelor armate ale acestor state să înceteze imediat ostilitățile şi să se retragă, în cel mai scurt timp, în interiorul granițelor nou stabilite”.

Béla Kun a înțeles imediat că Cehoslovacia beneficia de o situație mult mai bună decât a României în fața Consiliului Suprem, şi, pentru a-şi dovedi spiritul conciliant, a semnat armistițiul cu Cehoslovacia, în data de 23 iunie, şi şi-a retras trupele cu 15 km la sud de fosta linie de demarcație. Cartierul General român şi-a retras şi el trupele diviziei a 8-a, care, în interesul operațiunilor, ocupaseră poziții avansate în Cehoslovacia şi Colomeea. Unitățile prietene poloneze şi cehoslovace au ocupat teritoriile care le reveneau.

Grație medierii autorităților militare franceze care ocupau Banatul şi în acord cu armata sârbă, românii au ocupat oraşul Arad ca şi partea Banatului care le fusese acordată prin Conferința de pace.

În ciuda declarației scrise date de Béla Kun, ca urmare a presiunii făcute de Clemenceau, şi în ciuda armistițiului încheiat cu Cehoslovacia — determinat de necesitatea concentrării forțelor pe frontul de pe Tisa, în vederea revanşei —, guvernul maghiar a continuat să recruteze, organizând unități noi, bine dotate cu armament, artilerie grea şi mitraliere. Toate aceste unități au fost trimise pe frontul de pe Tisa. Înaltul Comandament român era bine informat asupra tuturor pregătirilor lui Béla Kun, care-i atestau intențiile. E de la sine înțeles că Béla Kun nu făcea nimic fără acordul Rusiei sovietice, al cărei agent de execuție era.

Se constituie un comitet „pentru eliberarea Basarabiei" sub preşedința lui Rakovski, ambasadorul lui Lenin la Budapesta. Atacurile bandelor bolşevice în Basarabia deveniseră foarte frecvente, culminând cu un atac neaşteptat, în ziua de 20 ianuarie 1919, când bandele ucrainiene au pătruns adânc în Basarabia, la nord de Soroca; aceste bande au fost imediat împinse înapoi de către trupele române. Totuşi, atacurile au continuat. În luna mai 1919, după ce Béla Kun luase puterea, aceste atacuri au luat mari proporții, pentru a obliga România să concentreze cât mai multe unități în Basarabia, slăbind, astfel, frontul de pe Tisa.

Pe 1 mai, Cicerin, comisar sovietic pentru Afacerile Externe, împreună cu Rakovski, care se autointitulase „guvernatorul Ucrainei", au trimis guvernului român un ultimatum, somându-l să evacueze Basarabia până pe 3 mai. Un al doilea ultimatum cerea imperios evacuarea Bucovinei.

Era evident că acțiunile lui Béla Kun, inspirate de guvernul sovietic, țineau să împiedice realizarea României Mari. Rakovski i-a comunicat lui Béla Kun decizia sovietelor „de a-şi da concursul Ungariei sovietice, tânăra lor soră înecată în sânge".

Pe 27 mai, unitățile ruseşti au trecut Nistrul şi au încercat să ocupe oraşul Bender. Un contraatac al unui batalion algerian, îi aruncă pe ruşi dincolo de Nistru. După evacuarea şi repatrierea trupelor aliate care se găseau în sudul Basarabiei, pentru a asigura securitatea acestei zone, au fost aduse încă trei divizii româneşti de infanterie (a 4-a, a 5-a şi a 18-a), ca şi trupe de cavalerie.

Dar ruşii nu voiau să se implice cu totul, limitându-şi intervențiile la incursiuni locale, sub protecția artileriei, pentru a-i obliga pe români să mențină în Basarabia un cât mai mare număr de divizii, înlesnind astfel atacul lui Béla Kun, care nu a întârziat să se producă pe data de 17 iulie 1919, după o puternică pregătire a artileriei. Maghiarii aveau 100 de batalioane cu un efectiv de 50.000 de infanterişti, 800 de mitraliere, 10 escadroane, 69 de bateri de calibru mare şi nouă trenuri blindate.

Pe 10 iulie, la ora 3 dimineața, infanteria ungară a trecut la atac. Ofensiva a fost declanşată pe trei puncte: Tokaj, Szolnok, Csongrád, atacul principal fiind în centru, sub protecția a o sută de piese de artilerie. Trupele maghiare au reuşit să treacă Tisa, neliniştind opinia publică din România şi din țările aliate.

Comandamentul român (generalul Prezan şi generalul Mărdărescu) îşi păstra calmul şi părea încântat de mersul operațiunilor, fiindcă trupele ungare avansau imprudent, fără să bănuiască lovitura care îi aştepta. Grupul român de manevră era concentrat în regiunea Düspök-Ladany, sub comanda generalului Moşoiu, având la dreapta, ca acoperire, Divizia 2 de cavalerie, Divizia 1 de infanterie şi Divizia 6.

Direcția de atac nord-sud a grupului cădea perpendicular pe axul principal al înaintării inamicului, în flancul şi în spatele său.

În zorii zilei de 24 iulie, s-a declanşat contraatacul român. Din orice direcție veneau, atacurile românilor erau atât de violente, încât trupele ungare nu au putut rezista şi, cuprinse de panică, au fugit. Nu mai era o retragere generală, ci o fugă disperată. Unitățile părăseau materialul de război şi se îngrămădeau pe podul de la Szolnok, pe care se grăbeau să-l arunce în aer. Era pentru a doua oară când maghiarii erau aruncați dincolo de Tisa.

La Paris, Consiliul Suprem, enervat, a încercat să-şi reia politica de oprire a înaintării românilor, pentru a salva Budapesta de ocupație. Guvernul român a înțeles că, în această situație, singura soluție era să lichideze regimul provocator al lui Béla Kun.

Pe 30 iulie, trupele române au trecut Tisa pe podul construit de unitățile de geniu, la 20 km nord de Szolnok. Din acel moment începe înaintarea vertiginoasă spre Budapesta, traversând pusta maghiară — stepă infinită, lipsită de obstacole naturale, spații propice urmăririi duşmanului aflat în retragere. Comandamentul român dispunea de 10 escadroane cu 12.000 de călăreți. Toată pusta era invadată de trupele româneşti. Pe 1 august grosul trupelor maghiare a fost atacat pe linia Recaş-Szolnok. Luptele s-au desfăşurat până seara, când inamicul învins a început să bată în retragere. Pe 3 august, cele trei grupe maghiare de forță au fost complet încercuite, iar liniile de comunicație cu Budapesta au fost tăiate. Rând pe rând, trupele maghiare au capitulat.

Pe data de 3 august, armata maghiară a fost distrusă în întregime. Acest dezastru a avut un răsunet enorm la Budapesta. Béla Kun fusese convins că va câştiga lupta, dar, din momentul în care trupele române au trecut Tisa, şi-a dat seama că totul era pierdut.

Pe 2 august, dictatorul a părăsit Budapesta cu un tren blindat, fugind la Viena. Aventura lui Béla Kun lua sfârşit. Înainte să fugă, a ținut un discurs în fața celor 500 de membri ai Consiliului sovietelor, un model de îndrăzneală neruşinată: „Proletarii s-au dovedit nedemni de revoluție. Ei au trădat ca nişte laşi încrederea pe care mi-o pusesem în ei. Pentru moment, trebuie să cedăm în fața necesității, dar mă voi întoarce curând. Nu facem decât să lăsăm pentru mai târziu instaurarea erei comuniste, atunci când proletariatul va fi mai bine pregătit să primească ideile noastre". Când Béla Kun îi acuza pe maghiari de laşitate, avea deja pregătit trenul blindat pentru a fugi. Era o insultă gratuită, fiindcă trupele maghiare luptaseră cu dârzenie; superioritatea comandamentului român i-a biruit, provocând un dezastru în rândurile armatei maghiare.

Pe 3 august, colonelul Ruşescu, comandând Brigada 4 de husari, a efectuat, din proprie inițiativă, un raid temerar şi a pătruns în Budapesta în fruntea a 400 de călăreți, cu două tunuri şi două grupuri de mitraliere.

A doua zi, pe 4 august, trupele române au ocupat capitala Ungariei.

Dintre toate Puterile Aliate, România a fost singura care a ocupat capitala principalului inamic, cu ajutorul propriei armate.

După ocuparea Budapestei, armata română a continuat să distrugă bandele care vagabondau în Ungaria, terorizând şi jefuind populația. Ocupația română s-a întins până la Györ şi lacul Balatón. Ungurilor le-a fost lăsată o porțiune înspre sud-vest, în regiunea lacului Balatón, înlesnind asfel formarea unei noi armate naționale maghiare, sub conducerea amiralului Horthy.

Pierderile românilor în bătălia de pe Tisa şi în timpul urmăririi forțelor maghiare se ridicau la 39 de ofițeri şi 1.730 de soldați morți, 81 de ofițeri şi 3.125 de soldați răniți; 30 de ofițeri şi 1.379 de soldați dispăruți.

Prin capitularea sa în pustă, armata ungară a predat românilor 1.245 de ofițeri şi 40.000 de soldați, 348 de tunuri, printre care 2 tunuri de 305 mm; 332 de mitraliere; 52.000 de puşti şi un enorm material de război. Restul trupelor a aruncat armele, s-a risipit, soldații revenind la vatră.

Toată luna august, Consiliul Suprem nu şi-a putut stăpâni furia împotriva românilor care îi ignoraseră interdicțiile şi îşi permiseseră să intre în Budapesta fără să țină cont de VETO-ul care le interzicea ocuparea capitalei, fapt ce determinase căderea lui Béla Kun.

În realitate, România, ca aliată a Franței, era mustrată de către Lloyd-George fiindcă devenea astfel principalul stat al Europei Centrale, consolidând influența Franței în această regiune.

Pichon, ministrul Afacerilor Externe al Franței, făcea această prețioasă mărturisire contelui de Saint-Aulaire: „Prea des sunt obligat să trimit telegrame, doar pentru ca Clemenceau să i le arate lui Wilson şi lui Lloyd-George“...

Victoria zdrobitoare obținută de armata română punea într-o lumină nu tocmai de invidiat Consiliul Suprem, care se lăsase şantajat de aventurierul Béla Kun.

În toată această perioadă, s-au confirmat calitățile unui mare om de stat — I. Brătianu. Curajul său de a înfrunta Consiliul Suprem în apărarea drepturilor României, voința fermă de a obține pentru țara sa prestigiul de care aceasta avea nevoie capătă, din perspectiva unei jumătăți de veac, o valoare ce s-a vrut ignorată multă vreme.

Ideea de unitate a românilor pe întregul spațiu al dacilor se realilizase. Sacrificiile acceptate au fost imense.

Iată pierderile armatei române :

2.267 de ofițeri şi 235.799 de soldați. Aceasta reprezintă un procent de 11,4% din totalul de 19.843 de ofițeri şi 29,50% din cei 800.000 de soldați mobilizați.

La acest număr mai trebuie adăugate victimele civile ale războiului, identificate prin nume, precum şi alte date: 2.438 de morți şi 1.561 de răniți în urma bombardamentelor aviației şi artileriei. În plus, 1.446 de persoane rănite de către armatele inamice, în diferite împrejurări. Epidemiile de tifos exantematic, de febră recurentă şi de variolă au făcut adevărate ravagii în rândurile populației civile. Victimele acestor flageluri au fost mai numeroase decât pierderile înregistrate în lupte.

Moştenirea financiară a războiului se exprimă în cifre terifiante. Pagubele datorate ocupației inamice şi emisia de bani făcută în timpul ocupației, care a trebuit răscumpărată, reprezenta doar două miliarde şi 173 de milioane de lei-aur. Pierderile suferite de industria petrolieră distrusă sunt evaluate la 10 milioane de lire sterline (valoarea lirei în 1916). Cu toate că aceste distrugeri au fost făcute de englezi în interesul comun al Aliaților, despăgubirile au rămas doar în grija statului român.

Datoria României către Aliați, în timpul războiului, pentru armament, echipament şi aprovizionare, a depăşit 2 miliarde de lei aur. Confiscarea de către ruşi a tezaurului Băncii naționale a Românieie depăşeşte, în total, un miliard lei-aur. Depunerea tezaurului la Moscova a fost făcută cu garanția Aliaților, dar pierderea a rămas de partea statului român.

Şi nu mai continuăm...

Dintre toate statele ce proveneau din Imperiul Habsburgic, România a dovedit a fi cea mai unită, neavând nici o tendință de separatism, întărindu-şi unitatea spirituală şi străduindu-se să păstreze intactă opera clădită prin atât de multe sacrificii.

Ca toate națiunile cu veche tradiție, greu încercate de-a lungul veacurilor, națiunea română a dat dovada unei rezistențe fără seamăn. Vremelnic încovoiată sub povara vicisitudinilor, ea s-a ridicat cu mai multă îndârjire pentru a-şi afirma existența națională.

Duşmanii săi rămân aceiaşi.

Fiecare român este conştient de prețul pe care trebuie să-l plătească dacă se lasă răpit de mrejele iluziei.

El ştie că aparține marii familii a popoarelor latine şi, de aici, orientarea sa spre lumea occidentală. Dacă, pentru o vreme, împrejurările îi sunt potrivnice şi îl fac să se îndepărteze de la drumul său, de îndată ce acestea se schimbă, revine pe calea fixată de Istorie.

Unitatea idenstructibilă a poporului român, rămasă intactă în ciuda lipsei unui stat unitar, are o explicație — Țara Românească, toată Moldova până la Nistru şi Dobrogea s-au hrănit din ceea ce poate fi numit rezervorul etnic al Națiunii: Transilvania.

Păstorii români pleacă până departe cu turmele, în căutare de păşuni. În timpul ultimului război, trupele române, ajungând în marşul lor până în Caucaz, au descoperit sate locuite de români, care erau conştienți de originea lor. Ei îşi urmau propriul mod de viață şi vorbeau o limbă română pură. Aceşti țărani ştiau că sunt români, dar nu ştiau când se stabiliseră în regiunea munților Caucaz, aşa cum nu ştiau nici că există un stat român.

Într-o lucrare publcată de curând, *Transilvania în istoria poporului român,* a profesorului C. Giurescu de la Universitatea din Bucureşti, există un capitol intitulat: „Transilvania, rezervor etnic românesc", în care, trecând în revistă toate documentele existente, începând cu anul 900, autorul ajunge la această concluzie:

„Recapitulând, putem afirma, pe temei de documente, că necontenit, de la primele mărturii şi până în vremea noastră, Transilvania a fost un adevărat rezervor etnic din care prisosul de populație românească al regiunii muntoase s-a revărsat peste hotare. Fenomenul acesta izbeşte pe toți cei ce cercetează mărturiile trecutului şi realitatea de azi fără idei preconcepute."

Aceasta este explicația unității de limbă şi factură spirituală a poporului român, ca şi a permanenței sale în spațiul Daciei.

România este o mare şi indestructibilă realitate în mers ascendent. Orice rătăciri vremelnice nu au putut şi nu vor putea să-i schimbe destinul istoric.

(Traducere de Daniel NICOLESCU)

Notă asupra ediției

Cartea lui Pamfil Şeicaru a apărut la Editura Minard în 1968, ceea ce explică până la un punct şi limitele ei ca informație în timp (volume cu

documentele privind primul război mondial existente în țară au început să apară abia mai târziu), dar şi unele aspecte privind atitudinea autorului.

Pe de altă parte ea este opera unui ziarist — foarte talentat, foarte pasionat, bine cunoscut înainte de război românilor, iubit şi urât, dar niciodată ignorat. Cartea este ea însăşi o carte pătimaşă, nu un studiu rece şi obiectiv; şi nu este nici ceea ce numim îndeobşte o „istorie" deşi urmăreşte evenimentele din preziua războiului până la ultima zi de lupte şi la realizarea Marii Uniri. Mai mult, destule întoarceri în timp, ne duc uneori înapoi cu gândul cu mai bine de un veac.

Ceea ce ne-am propus a fost o traducere credincioasă şi o prezentare corectă. Ori de câte ori a fost posibil, au fost îndreptate greşelile de tipar, destul de numeroase. Au fost verificate citatele româneşti, iar când sursa nu ne-a fost la îndemână, în câteva rânduri, am semnalat faptul prin *. În fine, în cele câteva locuri în care textul se repeta, am eliminat aceste repetiții în funcție de rolul lor în context.

Redacția

Această carte a apărut pentru prima oară în limba franceză, în 1968. Este opera unuia dintre cei mai mari jurnalişti şi comentatori politici ai României interbelice, Pamfil Şeicaru *— ziarist foarte talentat, fire pasionată, polemist redutabil, admirat şi urât, niciodată ignorat.* România în Marele Război *este o scriere pătimaşă, nu un studiu rece şi obiectiv; deşi urmăreşte evenimentele primului război mondial din zorii acestuia până la ultima zi de lupte şi realizarea Marii Uniri nu este ceea ce numim îndeobşte o „istorie". Întoarcerile în timp, la realitățile europene ale secolului trecut, apoi prezentarea complexă a acțiunilor părților beligerante — între care locul central îl ocupă, desigur, participarea românească la acest război —, dar, mai ales, uriaşul material de informație, care în bună parte n-a circulat în țară, antrenează cititorul în nestăvilitul torent al confruntărilor de idei şi opțiuni, atât de propriu lui Pamfil Şeicaru.*